

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

1923 – 1940

ARASI KADIN ROMANLARINDA KADIN VE CUMHURİYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Sezai COŞKUN**

**Hazırlayan
Tuba YILMAZ**

İstanbul – 2012

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

1923 – 1940

ARASI KADIN ROMANLARINDA KADIN VE CUMHURİYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Sezai COŞKUN**

**Hazırlayan
Tuba YILMAZ**

İstanbul – 2012

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Tuba YILMAZ
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : 1923-1940 Arası Kadın Romanlarında Kadın ve Cumhuriyet
Tez Tarihi : Nisan 2012

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç.Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070929 numaralı öğrencisi Tuba YILMAZ tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Yrd. Doç.Dr.Sezai COŞKUN
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Sezai COŞKUN

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç.Dr.Mehmet KARAKUYU
Müdür

Üniversite : Fatih Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Sezai COŞKUN
Tez Tarihi : Nisan 2012

ÖZET

Cumhuriyetin en önemli meselelerinden ve ideolojilerinden birisi de kadının modernleşmesi, sosyal statüsünün değişmesi ve gelişimini sağlamaktır. Bu bağlamda kadın yazarlar ve bu yazarların kaleme almış oldukları kadın meselesini ele alan ‘kadın romanları’ önemli bir yere sahiptir.

Bu dönem edebiyatında kadın meselesi, özellikle hızla değişen toplumun kadına biçtiği değer ve onun nasıl bir kimliğe sahip olması istediğiyle doğrudan ilgilidir. ‘Kadın yazarlar’ın kaleminden çıkan romanlarda, yaşanan değişim sürecinin dar bir çerçeveden daha geniş bir çerçeveye, muhafazakâr olan yapının daha özgürlükçü olana doğru ilerlediğini görmekteyiz. Bu durum Türkiye’nin yaşadığı sosyal ve siyasî değişimlerle doğru orantılıdır.

Bu çalışmanın amacı, 1923-1940 yılları arasında kadının yaşadığı değişim süreci ve bu süreç içinde kadın yazarların üstlendiği toplumsal rolü eserlerinden örneklerle ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Kadın Romanları, Modern Cumhuriyet, Kadının Statüsü, Kadın Hakları*

University : Fatih University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Turkish Language and Literature
Supervisor : Assist. Prof. Sezai COŞKUN
Degree Awarded and Date : April 2011

ABSTRACT

The one of the most important issues and ideologies of modern republic are the modernization, improvement and changing of social status of woman in Turkey. In this respect, the authoress and the novels which they have written by them about “women issues” have an important position.

The woman issue of this term literature mainly focus on the value and identity of woman in rapidly changing society. In woman novels, we can observe the improvement of the society from the conservative structure to the modernism.

This situation directly proportional with social and political change of Turkey through it’s history. The purpose of this study to analyse the development process of woman status in society and to present the social role of authoress in this duration with examples.

Keywords: *Woman, Woman Novels, Modern Republic, Position of Women, Women Rights*

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR CETVELİ.....	v
ÖN SÖZ.....	vi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ : CUMHURİYET ÖNCESİ KADIN.....	1
1.1. Osmanlı'da Kadın.....	1
1.2. Osmanlı Toplumunda Kadının Konumunun Referansları.....	3
1.2.1. Din.....	3
1.2.2. Tarihsel Kodlar.....	6
1.3. Sosyal Hayatta Kadın.....	11
1.4. Kadın Eğitimi Nasıldı?.....	14
1.5. Edebiyat ve Kadın.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

2.KADIN HAKLARINI İYİLEŞTİRME ÇABALARI

2.1. Tanzimat Dönemi Türk Kadını.....	33
2.2. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını.....	36
2.3. Feminizm Akımının Tesiri.....	43
2.4. Çalışma Hayatı ve Kadın.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.CUMHURİYET'İN GETİRDİKLERİ VE YENİ KADIN

3.1. Milli Mücadele'de Kadının Rolü.....	54
3.1.1. Cephe'de Kadının Rolü.....	73
3.1.2. Meclis'te/ Siyasal Yapıda Kadın.....	83
3.2. Cumhuriyet ve Kadın.....	91
3.2.1. Eski Kadın.....	93

3.2.2. Anadolu Kadını.....	110
3.2.3. Yeni Kadını.....	128
3.2.4. Nasıl Bir Kadını? / İdeal Kadını	130
3.3. Kadına İlişkin Meseleler.....	177
3.3.1. Siyasi Yapı ve Kadını.....	179
3.3.2. Kadının Eğitimi.....	205
3.3.3. Cumhuriyet Kadını ve Evlilik	245
3.3.4. Ev ve İş Arasında Kadını/Kadının Sosyal Görünümü.....	302
3.4. Kadını Tipleri ve Cumhuriyet.....	325
3.4.1. Öğretmen Tipi	327
3.4.2. Annelik ve Cumhuriyet.....	340
3.4.3. Dejenere Kadını.....	374
3.4.4. Düşmüş Kadını.....	407
3.4.5. Erkek Tipli Kadını.....	431
3.4.6. Yabancı Kadını Tipi.....	452
SONUÇ.....	461
KAYNAKÇA.....	476
EKLER : FOTOĞRAFLARLA KADININ DEĞİŞİMİ.....	483

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

bkz : Bakınız

c. : Cilt

K.B.Y : Kùltür Bakanlığı Yayınları

K.T.B.Y: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

M.E.B : Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.C : Türkiye Cumhuriyeti

Yay : Yayınları

Yay. Hzl : Yayına Hazırlayan(lar)

ÖN SÖZ

18. ve 19. yüzyıl dünya üzerinde pek çok dengenin değişimine şahit olunan tarihî bir sürecin başlangıcı olur. Yaşanan siyasî ve sosyal olaylar hiç şüphesiz ki tüm alanlarda olduğu gibi kadın meselesinde de değişim rüzgârlarının etkili olmasına yeter. Tanzimat ile başlayan yenileşme hareketleri, birbiri ardınca yeni kanunların çıkmasına basamak oluşturur. Yapılan değişikliklerle gerileyen Osmanlı Devleti'nin 'kadın eli' ile kurtulacağı düşüncesi giderek yaygınlaşır.

Bu dönemde Batı'da gelişen Feminizm hareketlerinin de etkisiyle, artık kadın için mutlak değişimin şart olduğu düşüncesi giderek etkili olmaya başlar. Bunun gerçekleşmesi için 'aydın' olarak nitelendirilen, dönemin önde gelen kadın ve erkek yazarları birlikte hareket ederek kadının dönüşümüne öncü olmayı hedeflerler. Bu dönüşüm sürecinde, kadına en kısa ve rahat ulaşmayı sağlayan araç; kadın dergi ve gazeteleri olur. Bunlara ilaveten yazılan romanlar bir başka tartışma konusunun gündeme gelmesine sebep olur; Edebiyat ve kadın ilişkisi sorgulanmaya başlanır.

Feminist teoriye göre, her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da ataerkil düzenin tahakkümü etkindir. Buna göre, erkeğin bir dili varken kadının dili tartışmaya açılmıştır. Kadın ve erkeğin farklı dilleri olduğunu öne süren bu düzen, ortaya koyduğu eserlerinde kadını ötekileştirmiştir. Tarih boyunca yazan erkek, okuyan ise kadın olmuştur.

Değişen dünya şartları kadına edebiyat sahasında söz hakkı verince ataerkil düzen bu duruma karşı çıkmıştır. Erkekler, kadınlar hakkındaki düşüncelerini kaleme aldıkları eserlerde, kadını iki kategoride ele alarak ortaya koyar. Erkek yazarlara göre, kadın erkeğin ideallerine uygunsa 'evdeki melek', kendi idealleri doğrultusunda bir yaşam çabasına girip yazarın çizdiği sınırlardan çıkmışsa 'canavar' kadın tipi olarak karşımıza çıkar.

Bu dönemde en çok tartışılan mevzulardan birisi, kadın yazarların erkeklerden ayrı bir edebiyat dili var olup olmadığı meselesidir. Feminist edebiyat anlayışına göre, kadın, ortaya koyduğu eserlerde kendisine ait bir edebiyat dili oluşturur. Ortaya atılan bu tez bir başka tartışmaya kapı aralar. Edebî metnin bir dili

olup olmadığını tartışan yazarlar, farklı düşünceleri savunurlar. Kimi yazarlar, ‘kadın edebiyatı’ kavramını kullanmaktan çekinerek bunun yerine ‘kadın duyarlılığı’nın ön plana çıkması gerektiğini savunurken, kimileri ise ataerkil düzene karşı bir hak arama olarak ‘kadın edebiyatı’ kavramının doğruluğunu savunur. Edebiyatın bir bütün olduğunu düşünürsek kadın duyarlılığının daha doğru bir yaklaşım olduğu savunulabilir. Ancak bu durum, kadın edebiyatını tümünden inkâra sebep teşkil etmez. Eserleri ele alırken cinsiyet üzerinden değil, metni merkeze alarak incelemek gerekir.

Bu dönem kadın yazarlar ortaya koydukları eserlerde kadın haklarını savunmakla birlikte, kadınların temel sorunlarına eğilmiş, eserlerinde kadın-erkek yazar tartışmasına, birkaç yazar dışında, fazla yer vermemişlerdir. Feminist teorinin izlerini taşıyan romanlarda bu durum daha çok kadının erkek karşısındaki konumunu sorgulama şeklinde gelişmiştir.

Dönemin tartışmalarından yola çıkarak ortaya koyduğumuz bu çalışmanın ‘Giriş’ bölümünde tartışmanın tarihî arka planına değinerek ‘Cumhuriyet Öncesi Kadın’ başlığı altında Türk ve Osmanlı toplumlarında kadının statusünü ve tarihsel perspektif çerçevesinde yaşanan değişimi ele aldık. Öncelikle, Osmanlı Devleti’nde kadının konumu belirleyen din ve tarihsel kodların, kadının konumlandırılmasındaki etkisi üzerinde durduk. Daha sonra ise yine Osmanlı’da sosyal hayatta, edebiyatta ve eğitim alanında kadının nasıl bir statüye sahip olduğunu inceledik.

Birinci Bölüm’de ise Kadın haklarını iyileştirmeye yönelik yapılan siyasî girişimler neticesinde, kadının dünyasında yaşanan yeniliklerin hangi alanlarda gerçekleştiği, sosyalleşme sürecinde ne gibi tartışmaların yaşandığı üzerinde duruldu. Kronolojik olarak, öncelikle Tanzimat dönemi kadının durumunu, hemen ardından yaşanan Meşrutiyet döneminin kadına getirdiği değişimi gözlemledik. Bu dönemde tüm dünyada büyük yankı bulan Feminizm akımının Osmanlı’da nasıl tezâhür ettiği ve oluşturduğu tartışma zeminini, bu bölümün son başlığı olan ‘Çalışma Hayatı ve Kadın’ bölümünde bazı örneklerle birlikte incelemeye çalıştık.

İkinci Bölüm’de; Cumhuriyet’in ilânı ile birlikte ‘yeni kadın’ modelinin oluşumunda ‘kadın yazarların’ üstlendiği görev ve bu görev çerçevesinde 1923-1940 yılları arasında yazdıkları romanlarda kadın meselesine, çeşitli başlıklar altında, hangi açılardan yaklaştıklarını ele aldık.

Çalışmamızı adlandırırken, Cumhuriyet’in ilânı münasebetiyle 1923’ü başlangıç tarihi olarak ele aldık. Bu tarihten itibaren kadın meselelerine yönelik

çalışmaların hız kazandığı görülür. Her alanda kadın ile erkeğin eşit olması gerektiğini savunan yazarlar, kaleme aldıkları romanlarında çeşitli örneklerle kadınların problemlerini dile getirirler. Ancak yazarlar, kadına ait meseleleri eserlerinde söz konusu ederken bireylerin sorunlarından ziyade, birey üzerinden toplumun gerçeklerini konu edinirler. Dönemin yazarları gördüklerini, gözlemlerini yansıtarak çözüm bulmaya çalışırlar. Kadın meselesine şahsî hayallerinin gerçekleşmesi umuduyla yaklaşan yazarlar, 1940'a kadar bu şekilde eserlerini oluşturmuşlardır. 1940 sonrası ise edebiyatımızda toplumcu gerçekçiliğe yönelim başlar. Cumhuriyet dönemi yazarlar 1940 sonrası yetişmeye başlar. Bu tarihin öncesindeki yazarlar ise daha önceki yıllardan Cumhuriyet sonrasına geçen yazarlardır. Tezimizin tarihini sınırlarken edebiyat tarihine dair bu gelişmeleri göz önünde bulundurduk.

Bu çalışmada dönemin yazarlarının esas aldığımız tarihler arası yayınlanan romanlarından, konu ve yazarlarla ilgili kişisel kitaplardan yararlandık. Dönemin en önemli yazarlarından Halide Nusret Zorlutuna, Şükûfe Nihal, Halide Edib Adıvar, Nezihe Muhiddin, Müfide Ferit Tek gibi isimlerin romanlarını inceledik. Son olarak tezimizde elde ettiğimiz verilere dayanarak Sonuç bölümünü kaleme aldık ve Kaynakça kısımları ile çalışmamızı tamamladık.

Böylesine ehemmiyetli bir konuya dikkatimi çekerek bu konu üzerine çalışmama vesile olan ve çalışmalarım esnasında desteğini esirgemeyen tez hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Sezai COŞKUN'a şükranlarımı arz ederim.

Tuba YILMAZ

İstanbul-2012

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ : CUMHURİYET ÖNCESİ KADIN

1.1.Osmanlı'da Kadın

Osmanlı Devlet'inde, devletin sistemleşmesi ve özellikle Anadolu'dan başlayarak dünyaya yayılmasında kadının önemli bir rolü vardır. Tarih boyunca teşkilatlanmaya önem veren Osmanlı, toplumu kadın - erkek tüm bireylerini çeşitli örgütler vesilesiyle bir arada tutmayı önemsemiş ve bu geleneğini uzun yıllar muhafaza etmeyi başarmıştır.

Erkekleri bir araya getiren Ahi teşkilâtının yanı sıra, kadınların tek bir çatı altında toplanmasını sağlayan Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rûm) teşkilâtının da devletin yapılanmasında önemli hizmeti olmuştur. “Bu teşkilata mensup olan genç kız ve kadınlar birbirine ‘Bacı’ diye hitâp ettikleri için bu kadın ve kızların meydana getirdikleri teşkilâta daha yaygın olarak ‘Bacıyân’ (Bacılar)”¹ ismi verilmiştir. “Anadolu Bacıları teşkilâtı, Ahi teşkilâtından ayrı bir kuruluş olmayıp Ahi teşkilâtının kadınlar veya genç kızlar koludur.”²

Göçebe hayatın getirdiği zor şartları göz önünde bulundurursak, eski Türklerde kadının aile ve toplum içindeki fonksiyonu ve önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Ahi teşkâtının kurucusu olan Ahi Evran, kadınların aile ve toplumda sahip oldukları bu statüyü bildiği için, erkekler kadar kadınların da çeşitli sanat kollarında örgütlenmelerini istemiştir. El sanatlarında büyük hünerler gösteren bu kadınlar, Anadolu'nun sosyal, ekonomik ve tarihî gelişimine öncülük etmişlerdir. “Çadircılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imâl edilmesi ve bunlardan giyisi yapımı, bütün bunlar kadınların meşgul oldukları sanat alanlarıdır.

¹ Mikâil Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Damla Ofset, Konya, 1994, s. 6.

² Mikâil Bayram, a.g.e., s. 35.

Tasavvufî eğitimde bir Şeyhe intisab etmeden irşadın mümkün olmayacağı gibi Ahilik ve Bacılık mesleğinde de bir üstaddan el almadan veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata sahip olmak”³ uygun görülmemiştir.

Kökeni Selçuklu Devleti’ne dayanan bu sosyal yapılanma, Osmanlı Devleti’nde daha güçlü bir teşkilatlanma ile varlığını sürdürmüştür. Tarihî kaynaklar bize, kadının diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı’da da toplumun merkezinde yer aldığını göstermektedir. Kadın, annelik vazifesi ile çocuklarının ilk öğretmeni, ailenin en temel bireyi olmanın dışında toplumsal anlamda da daima önde yer almıştır. Osmanlı Devleti’nin değişen sınırları, devletin farklı kültürlerle karşılaşmasını beraberinde getirir. Sınırların genişlemesi ile kadının, ilk dönem Osmanlı toplumunda sahip olduğu değeri koruduğu dikkat çekilmesi gereken bir husustur.

Osmanlıda kadının konumu Tanzimat ile tartışılmaya başlanır. Kaybedilen savaşlar, daralan sınırlar devlet adamlarını çeşitli arayışlar içine sokar. Devleti kurtaracak umut ise kadında görülür. Tanzimat ile hızlı bir değişim sürecine giren Osmanlı, ilk etapta kadının toplumdaki statüsünü tartışır. II. Meşrutiyet ile birlikte, devletin selameti için aranan çarenin kadının değişiminde olduğu inancı yaygınlaşır. Çıkarılan dergi ve gazetelerde kadına hakları hatırlatılır ve bu haklarını kazanmaları yönünde gayret etmeleri öğütlenir. Bu çalışmalar, kadının hayatında farklı bir pencere açar ve onu sosyal hayatın merkezine doğru hareket etmesini sağlar. Kadın, artık çalışma hayatında bulunma, öğrenim görme gibi isteklerle öne çıkar. Kadına yönelik ‘iyileştirme’ çalışmaları Cumhuriyet yıllarında da devam eder.

Türk töresi ve İslâmî unsurların hemhâl olmasıyla ortaya çıkan Osmanlı kültüründe, şüphesiz kadınların toplumdaki yerini belirleyen farklı kaynaklar bulunmaktaydı.

³ Mikâil Bayram, a.g.e., s. 49.

1.2.Osmanlı Toplumunda Kadının Konumunun Referansları

1.2.1. Din

Türkler'in İslamiyet'i kabul etmesiyle başlayan, yavaş yavaş dünya üzerinde siyasî ve toplumsal değişimlere sebep olan süreç, Türkler'in kendi aralarında sosyal, hukukî ve beşeri ilişkilerinde birtakım yenilikleri beraberinde getirmiştir. Örfî kuralların yanı sıra şer'î hukukun egemen olduğu Osmanlı Devleti'ne, kadın cihetinden baktığımızda bazı mevzuların öne çıktığını görmekteyiz: Kadın erkek eşitliği, çok kadınla evlilik, boşanma, miras, cezalar, kadının çalışma hayatı...

Günümüzde de güncelliğini koruyan ve çeşitli platformlarda tartışılan bu konuları İslâm dininin temel kaynaklarına dayanarak ele aldığımızda, İslâm ile kadına, özellikle içtimaî hayatta, önemli ayrıcalıklar sağlandığını görmekteyiz.

“Kur'an'da insanın yaratılış serüveni anlatılırken, kadınlar ve erkekler farklı farklı ele alınmalarına rağmen, kadınlara ve erkeklere atfedilen değer konusunda önemli bir fark yoktur. Kur'an ana konularını sunarken kadını erkeğin bir türü olarak mütalaa etmez. Erkek ve kadın kendilerine aynı veya eşit itibar verilmiş insan türünün iki kategorisidir. Kur'an-ı Kerim, kadın ve erkeğin birbirlerini tamamladıklarını, birisi olmadığı takdirde diğersinin de olmayacağını, insanlık bakımından aralarında bir fark bulunmadığını söyler.”⁴ İnsan merkezli olan bu anlayış ile toplumda denge ve bireysel sorumluluklar oluşturulma çabasına gidilir ve kadın ile erkeğe ayrı ayrı değerler verdiği düşüncesi öne çıkarılır. Azhâb sûresinde Allah söyle buyurmaktadır:

“Hiç şüphesiz müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, gönülden itaat eden erkekler ve gönülden itaat eden kadınlar, sadık olan erkekler ve sadık olan kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygıyla (Allah'tan) korkan erkekler ve saygıyla (Allah'tan) korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça zikreden

⁴ Gül Akyılmaz, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Göksu, Konya, 2000, s. 19-20.

erkekler ve (Allah'ı çokça) zikreden kadınlar; işte onlar (lehüm- müzekker) için Allah bir bağışlama ve büyük bir ecir hazırlamıştır. (Azhâb Sûresi: 33/35)”⁵

Bu ayete paralel olarak kadın ve erkeğin eşit sorumluluklar altında olduğunu bildiren bir başka hüküm ise Peygamberimizin bir hadisinde yer almaktadır:

“Ey Kureyş topluluğu, kendinizi (günah ve azaptan koruyarak) Allah’tan satın alın. Ben Allah’tan (O’nun azabından kurtarmak için) size hiç fayda sağlayamam! Ey Abdümenâf oğulları, Allah’tan size hiç fayda sağlayamam! Ey Abdülmuttalip oğlu Abbâs, Allah’tan sana hiç fayda sağlayamam! Ey Resûlullah’ın halası Safiyye, Allah’tan sana hiç fayda sağlayamam! Ey Muhammed’in (s.a) kızı Fâtıma, benden dilediğini iste. Fakat sana da hiç fayda sağlayamam.”⁶

Türklerde kadın, erkek gibi ata binen, savaşan, erkekle aynı hatta erkekten daha ağır diyebileceğimiz sorumluluklara tâbi' olmuştur. İslâm, kadının bu bağlamda sorumluluklarını azaltmış, onun askerî yapılanmadaki rolünü sosyal hayata kaydırmıştır. Kadın artık savaşa hazırlanan, ok kuşanan, ata binen, gerektiğinde idaresinde olanları yöneten, buna ek olarak bir anne olmaktan çıkmıştır. Ancak bu, kadın-erkek eşitliğini bozma amacıyla değil, kadının fitraten ve ruhen hazır olduğu konuma kavuşması amacıyla yapılmıştır.

Osmanlı’ya baktığımızda kadının sorumluluğunun bir sisteme oturtulduğunu görmekteyiz. Bu sistemle kadın tek bir çatı altında toplanmış, kendi sorunlarının yanı sıra Anadolu’nun İslâmlaşmasında, sosyal ve ekonomik alanlarda, asker teşkilatlanmalarında kilit rol üstlenmiştir. Anadolu Bacıları ismiyle anılan bu teşkilat ilk “sivil inisiyatif örgütü” olarak nitelendirilmektedir.

İslâmiyetten önce erkek, birden fazla kadınla evlenir, istediği zaman boşanır, boşandığı kadın ve çocukları ortada kalır ve miras hakkından da faydalanamazdı.

⁵ Cevadi Amuli, *Celâl ve Cemâl Aynasında Kadın*, İnsan, İstanbul, 1996, s. 87-88.

⁶ Zekeriya Güler, *Kırk Hadiste Kadın ve Aile*, Dizgi Ofset, Konya, 2005, s. 147-148.

İslâm, erkeğin bu keyfi davranışını önlemek amacıyla ona, sadece belli şartlar çerçevesinde dört eş hakkını vermiştir.

Kadının, “eş olarak, kocasından mehir alma hakkı vardır ve bu mehir tamamen kendisinin özel mülkü olur. Boşanma ânında kocası bunu alamadığı gibi, başka münasebetlerle eşine verdiği, mesela mücevher türünden takı, hediye veya malları da geri alamaz. Yine eş olarak, bakımı tamamen kocasının üzerindedir. Kızkardeş olarak, babasının ve erkek kardeşlerinin koruması altındadır. Kadın, hem eş, hem kardeş, hem anne, hem de büyük anne olarak mirastan pay alma hakkına sahiptir.”⁷

Kadın, erkeği aldattığında ölüm cezasına çarptırılır, ancak kocası isterse affedilebilirdi. Kendini savunma hakkına sahip olmadığı gibi, kocasından şikâyetçi de olamazdı. İslâm kurallarının yayılmasıyla birlikte bu durum da değişmeye başladı, kadınlar mahkemelere çıkıp, haklarını savunma, şahitlik yapma hakkını elde ettiler.

Kadının çalışma hayatı, Osmanlı'nın son dönemi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ciddi tartışma konularından birisi olmuştur. “İslâm, anlaşma yapma yapma, iş kurma, teşebbüs, kazanma ve özel mülkiyet sahibi olma konularında kadınlara erkeklere tanıdığı hakların aynısını tanımıştır. Eğer çalışmak ve kendi adına kazanmak isterse, iffet ve onurunu korumak ve kendisiyle ilgili dinî hüküm ve kaidelere riayet etmek şartıyla, bu hususta da serbesttir. Kadının hayatı, malı ve onuru aynen erkeğinki gibi mukaddes ve kanunların koruması altında olup, erkeklerle aynı suçları işlediğinde aynı cezayı görür.”⁸ İslâm'da bu duruma en iyi örnek ise Hz. Peygamberin hanımı, “Hz. Zeynep'in deri atolyesine sahip olması, bu atolyeden elde ettiği gelir ile geçimini sağlamasıdır.”⁹

Eski Türklerde kadın, bir erkek gibi çalışır, ancak ticarî faaliyetlerde bulunmazdı. Osmanlı Devleti'nde ise kadın mülk sahibi olur, bunu ister ticaret isterse

⁷ Ali Ünal, *Allah Kelâmı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Define yay., İstanbul, 2007, s. 1353.

⁸ Ali Ünal, a.g.e., s. 1352.

⁹ İbrahim Canan, “Hz.Zeyneb'in Hane-i Saadet'teki İş Atolyesi”, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi Sosyal Hayatta Kadın*, Yay. Hzl: İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 114.

miras hakkıyla değerlendirebilirdi. Osmanlı'da kadın algısında dinin dışında örfi olarak nitelendirilen inanışlar etkiliydi. Din ise, bu inanışların kadın aleyhine sonuçlar doğurduğu durumlarda devreye girer, kadının sosyal, ekonomik ve insanî haklarını güvence altına alır.

1.2.2. Tarihsel Kodlar

Osmanlı'da kadının konumunu belirleyen unsurun sadece din olmadığını, farklı tarihsel kodların da kadının toplumdaki statüsüne doğrudan ya da dolaylı olarak etki ettiğini görmekteyiz. Özellikle İslâm öncesi örfi referanslar olarak nitelendirilen bu kodlar hakkında en sağlam bilgilere Türk destanlarında rastlamak mümkündür. İslâmiyet'in kabulünden önce Türklerin yaşam biçimi ve kadının bu yaşamdaki yerini ele alacak olursak, bu destanlarda kadını tanımlamak için, bir güzellik unsuru olan "Işık"ın oldukça önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

"Işık, destanlarda aydınlık veren, dinsel bir estetik unsurdur. Destanların büyük kahramanları; bu kahramanlara kadınlık ve kutsal Türk çocuklarına analık yapan kadınlar, çok kere tanrısal bir ışıktan doğarlar.

Yaratılış destanında, Tanrı'ya yaratma ilhâmı veren Ak- Ana, ışıklı, hatta ışıktan bir kadın sembolüdür. Bu analık görevi, Türkler arasında kadına büyük değer sağlamış, destanlar onu ilahî bir varlık, bir dişi Tanrı gibi düşünmüşlerdir."¹⁰

Kadına yüklenen kutsal değer birçok destanda çeşitli örneklerle değerlendirilebilir. Örneğin, Oğuz Kağan destanında üç kadın karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki kahramanın annesi Ay Kağan'dır. Bir diğeri ise Oğuz Kağan'ın ilk karısıdır. Destanda, Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarırken gökten bir ışık iner ve o ışığın içinde güzel bir kız görülür. İkinci karısını ise ava giderken ağacın kavuğunda görür. Tüm kadınların kutsal olmaları ve uzun uzun anlatılan güzellikleri ortak özellikleridir.

¹⁰ Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken, İstanbul, 1995, s. 86.

Kadının önemini vurgulaması açısından, Türeyiş destanında Tanrı'nın yeryüzüne bir kurt şeklinde indiğine ve bir Türk kızla evlenip, Uygur neslini devam ettirdiğine dair yaygın olan inanış dikkat çekicidir.

“Yakut Türklerinin, Er- Sogotoh destanlarındaki ünlü alpları Sogotoh, eşsiz ve yalnız olduğu için, kendisine bahtsız ve garip bir kimse gözü ile bakılmakta, “Yalnız yaşayan adam” adı takılmaktadır. Yalnızlıktan sıkılan, bu yaşayışın insanca bir hayat olmadığını düşünen Er- Sogotoh, kendisine bir eş verilmesi için Tanrıya şöyle seslenir:

*“Ey benim saygı değer, güzel yüce Tanrıçam,
Bana hayatı veren, ey benim büyük annem
Varlığım, neyim varsa, hep seninle dolmuştur,
Dünyadaki varlıklar, hepsi senden doğmuştur.
Ama öyle yalnızım, o kadar yalnızım bilsen,
Bari bana benzeyen, bir de eş kadın versen
Dolaşırım dünyada işsiz, güçsüz, başı boş,
Benim gücüme göre, bir eş ver, et, beni hoş,
Ben de insanoğlunu, tanımak istiyorum
Ben de insançasına yaşamak istiyorum”¹¹*

Türklerin kadını destanlarında ele alış şekli İslâmiyetten sonraki Türk destanlarında da kadına önem vererek devam etmiştir.

Diğer Türk destanlarında olduğu gibi Dede Korkut destanında da aile kavramı ve bu kavramın sürekliliğini sağlayan kadın, önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut destanında kadın erkek kadar güçlü bir görünüme sahiptir. Ata binen, silah kullanan,

¹¹ Hamide Demirel, a.g.e., s. 88.

gerektiğinde evin reisliğini yapan ve düşmanına baş kaldıran kadın tipi destanlarda öne çıkmaktadır.

Dirse Han hikâyesinde, oğlunun kâfirler elinde esir olduğunu sanan Dirse Han'ın eşi:

*“Han babamın katına ben varayım
Ağır hazine bol asker alayım
Azgın dinli kâfire ben varayım
Paralanıp cins atımdan inmeyince
Yemin ile alaca kanımı silmeyince
Kol but olup yer üstüne düşmeyince
Yalnız oğul yollarından dönmeyeyim”¹²*

der. Bu sözler kadının cesaretini ve gücünü gösterir. Destanın devamında oğlunun sağ olduğu kadına bildirilmiş olsa da, kadın dayanamaz ve dediğini yapar, yanına kırk ince kız alarak atına binip oğlunu bulmaya gider.

Divan edebiyatında olduğu gibi destanlarda da kadın güzelliğiyle eserlerde yerini almıştır. Hikâyelerde, kadınlara ait betimlemeler, aynı zamanda Türk kadınının eski görünümünü öğrenmemize yardımcı olur. Burada da kadınlar ve kızların ince belli, servi boylu, al yanaklı, küçük ağızlı, güzel kokulu, kalem kaşlı olmaları hasebiyle divan edebiyatı şiirlerinde yer alan unsurlardan çok farklı bir dille tasvir edilmediğini görmekteyiz.

Dirse Han'ın Hatununa:

*“Berü gelgil başum bahtı, evüm tahtı
Evden çıkup yürüyende selvi boylum*

¹² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001, s.30.

Topuğunda sarmaşanda kara saçlum

Kurulu yaya benzer çatma kaşlum

Koşa badem sığmayan dar ağızlum

Güz almasına benzer al yanaklum

Kadunum, veregüm, dölügüm”¹³ şeklinde seslenişi buna bir örnektir.

“Kan Turalı da eşi Selcan Hatun’un resmini şu sözlerle çizer:

“Işık ışıl ışıldayan ince elbiselim

Yere basmayıp yürüyen servi boylum

Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklım

Çift badem sığmayan dar ağızlum

Ressamların çizdiği kara kaşlım

Kurumsu kırk tutam kara saçlım

Aslan soyu sultan kızı.”¹⁴

Manas destanında kahraman babasına evlenmek istediğini söyler ve ondan evleneceği bir kız bulmasını ister. Babası ise tüm aramalarına rağmen Manas’a uygun bir kız bulamaz. Sonunda aranan kız bulunur fakat babası evliliğe razı olmaz. Burada, “Anadolu’nun muhtelif yerlerinde hâlâ sürüp giden ve kahramanlıkla aşkı birleştiren kız kaçırma âdeti”¹⁵ nin devreye girdiğini görürüz.

“Kaplanlar gibi bağırın

Alman Bet haydi ata bin

Ey sarı uçurum gibi

Mavi yeveli kurt gibi

Güldürün oğlu Çalbay’ım

¹³ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s.5.

¹⁴ Hamide Demirel, *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, s. 90.

¹⁵ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar - Tip Tahlilleri*, Dergâh, İstanbul, 2004, s. 78.

Ata bin çabuk ata bin

Ben çok güzel bir kız buldum

Alacadağa çıkalım

Altı sürü at sürelim

Sonra geriye güdelim”¹⁶

Manas ve diğer tüm destanlarda evlenecek olan kahraman kendisi gibi “yiğit” bir eş arar. Ata binen, kılıç kuşanan, korkusuzluğu ve güzelliği ile dikkatleri üzerine çeken bir kız aranırken, bu süreç içerisinde kahraman genellikle böyle bir kıza aşık olur. Bu kız kahramanın arkadaşı tarafından, tıpkı Manas destanında olduğu gibi, araştırılır. Manas, Buhara Hanı’nın kızını araştırmak için, Çubak Alp’ı Buhara’ya gönderir. Kanikey Hatun ile savaşır ve savaş sonunda yener. Destanın sonunda Manas, Kanikey Hatun’la evlenir.

“Amme velâyeti hakan ile hatunun her ikisinde ortak olarak tecelli ettiği için, bir emirnâme yazıldığı zaman, ‘Hakan emrediyor ki’, ibaresi ile başlarsa, ona boyun eğilmezdi. Bir emrin kabul edilmesi için, mutlaka ‘Hakan ve Hatun emrediyor ki’ sözü ile başlaması lâzımdı. Hakan tek başına bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler, ancak sağda hakan ve solda hatun oturdukları bir zamanda, ikisinin birden huzuruna çıkardı. Şölenlerde, kurultaylarda, ibadetlerde ve âyinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu. Eski Türkler’de zevce yalnız bir tane olabilirdi. Hakikî zevceden başka adlarla (kuma) ve başka illere mensup odalıkları da olabilirdi. Fakat bu kumalar hakikî zevce mahiyetinde değildiler.”¹⁷ Evleri kadın ile kocasının ortak malıydı. Çocuklar üzerindeki haklar da her ikisine eşitti.

Tüm bunlar, eski inanışlarının ardından, Müslüman olmayı kabul eden Türklerin hayatlarında İslâm ile birlikte kadın açısından çok büyük değişimlerin olmadığını göstermektedir. Kadının İslâm öncesindeki yeri, sosyal hayattaki üstün

¹⁶ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 78.

¹⁷ Tezer Taşkiran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 13.

mevkii, İslâm ile menfî yönde bir değişime uğramamıştır. Aksine var olan bazı olumsuz inanışların toplumdaki çıkarılmasına vesile olmuştur. Ölünün arkasından kadına verilen bir ceza halini alan bu inanışlar İslâm ile birlikte değişime uğramıştır. Ölen erkeğin arkasından kadın, yüzünü tırnaklarıyla bazen de kesici bir aletle parçalar, saçlarını yolar ya da uzun saçlarını keser, siyahlar giyer, siyah bir ineğin sütünü sağar ve ölünün etrafında üç kez çevirir, cenaze töreni boyunca yüksek sesle feryat eder, ölü defnedildikten sonra ise uzun süreli suskunluk hali zuhûr eder, elbisesini yedi gün ters giyer. Bu gelenekler, bugün kısmen değişse de, hâlâ halk arasında yaygındır.

1.3. Sosyal Hayatta Kadın

İslâm öncesi Türk kadınının sosyal hayattaki konumunu incelediğimizde, kadının toplum nezdinde oldukça değerli, yüce bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Bu saygıyı, “Altay dağlarının en yüksek tepesine, Kadınbaşı”¹⁸ adını vermekle de ispatlayan Türkler, İslâmiyetin kabulünden sonra kadının bu statüsünü değiştirmemişlerdir.

Osmanlı toplumunda kadının sosyal hayattaki konumunu, İslâm toplumunda kadının sahip olduğu konumdan farklı değerlendiremeyiz. Ancak Osmanlı coğrafyası içerisinde kadının yerinin bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdiğini ifade edebiliriz.

Kent ve köylü kadını başlıkları altında değerlendirebileceğimiz bu iki zümrede kent kadınının genel görünümü ev kadını statüsündedir. Kent kadını için evi, çocukları, komşuları ve akrabaları, onun sosyal hayatını şekillendiren temel unsurlardır. Kent kadınının çalışma ihtiyacı olmadığı gibi, dönemin şartları da şehirli kadının iktisâdî hayatta erkeklerle müşterek çeşitli faaliyetler içerisinde bulunmasını kabullenecek olgunlukta değildi. Ancak tüm bunlar kadının hiç çalışmadığı ya da hiçbir sosyal etkinliğinin olmadığı anlamına gelmemektedir.

¹⁸ Necdet Sevinç, *Eski Türkler’de Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987, s. 45.

Kırsal kesimde ise kadın, kocası gibi çalışan, eve ekmek getiren, adeta bir emekçi pozisyonuna sahipti. Kadın, tarla ve bahçelerde çalışır, gerektiğinde bu mallarını pazarlarda satardı. Eski Türklere benzer bir yaşam sürdüren kırsal kesim kadınları, her işlerini erkekle beraber yapar ve şehirde yaşayan kadınlar gibi erkekten kaçmazlar. Düğünlerde, cenazelerde ve çeşitli eğlencelerde kadın ve erkeğin bir arada olduğu görülür.

Erkek kadar iktidar sahibi olan Osmanlı kadını, Osmanlı Devleti'nin büyük ihtimam gösterdiği aile kurumunun temelini oluşturmaktaydı. Köyde ve kentte önemli bir yere sahip olan kadınların temel vazifeleri iyi çocuk yetiştirmek ve iyi bir eş olmaktı.

Kentlerde kadın ve erkek toplumun ayrı yaşayan bireyleridir. Genelde bir araya gelmeyen bu bireylerin eğlencelerinde de beraberlik yoktu. Kadınlar hamamlarda, mesire yerlerinde, birbirlerinin evlerinde ya da çocuklar için sergilenen karagöz oyunlarında eğlenirdi. Erkeklerin ise, “peştemal kuşanma dolayısıyla”¹⁹ düzenlenen eğlence günleri vardı. Erkeklerin eğlenceleri genellikle akşam saatlerinde yapılırdı. Bu dönem için kadının statüsü adına üzerinde en çok tartışılan hususlardan birisi Osmanlı'da kadının zamanla “kafes arkası” olarak tabir edilen konuma itilmesi olmuştur.

Bu durum farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Türklerde kadının sosyal hayatın merkezinde olduğunu, İslamiyet'in kabulü ile kadının evine kapatıldığı, erkekten, dolayısıyla gündelik hayattan uzaklaştırıldığı savunulur. Osmanlı'da kadının dünyasının ev, erkeğin ise kamusal olduğu belirtilerek, bu durumun kadının toplumsal rolüne engel olduğu tezi ortaya konur.

“Osmanlı toplum yapısı, cinslerin ayrılığı üzerine kurulmuş iki ayrı dünyadan oluşmuştu. Erkeğin dünyası kamusal, kadının dünyasıysa özeldi, mahremdi ve ailenin

¹⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş, İstanbul, 2009, s. 158.

içindeydi. Eve kapatılıp çarşaf giymeye mahkum edilen kadının, toplum hayatındaki rolü önemli ölçüde sınırlanmıştı.”²⁰

Diğer taraftan savunulan bir başka fikir ise, bunun aksi yönündedir. Kadın ile erkeğin ayrı mekânlarda toplanmasının sebebi yaşanan coğrafya ve yerleşik hayata geçişe bağlanır. İlber Ortaylı’ya göre, bu dönem Osmanlı toplumunda yaşayan diğer milletlerin kadınları ile Osmanlı kadınının sosyal statü açısından bir farkı yoktur.

*“Bizde Germen toplumlarındaki gibi kadınla erkeğin beraber yaşaması söz konusu değil, bu çok önemli, bilinmesi gereken bir nitelik. Bu durum aşağı yukarı Akdeniz coğrafi kültürel kuşağını kapsıyor, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi hep bu kültür kuşağının toplulukları. Meselâ eski Floransa tarihine baktığımız zaman, 13.-14.-15. yüzyıllarda genç kızların sadece Pazar günleri, mürebbiyeleri yanında olarak Pazar âyini için kiliseye gidip gelebildiğini; bunun dışında bütün zaman evlerinde konaklarında kapalı kaldıklarını görüyoruz. Doğulu Müslümanla, Doğulu Katolik toplumun insanı arasında hiç fark yok. Meselâ Katolik Floransa’da cariyelik diye bir müessese vardır ve senyörlerin cariyelerinden çocukları olmaktadır (tıpkı bizdeki gibi). Bizans’ta da vardır bu müessese, hattâ Bizans sarayında harem ağası vardır ve bu toplumlarda kadın erkek temelde ayrı yaşamaktadır.”*²¹

Türklerin İslâmiyeti kabulünün ardından yerleşik hayata geçmeleri çok zaman almamıştır. Buna paralel olarak, yerleşik hayatın getirdiği şartlar kadının toplumdaki rolünü değiştirmeye, onu erkekle eşit iş gücünden, erkeğin yardımcısı konumuna geçirir. Sürekli erkekle çalışmak zorunda olan kadın, bu yeni hayat tarzı ile artık ev içinde çalışan pozisyonunu alırken zamanla bu hal onu iyiden iyiye ev içine kapatır. Ancak yukarıda da söz konusu edildiği gibi bu durum sadece Müslüman kadınların yaşam biçimi olmamıştır. Osmanlı bünyesinde yaşayan diğer milletlere mensup kadınlar da aynı yaşam biçimini benimsemişlerdir. Kadının bu durumu Tanzimat’ın ilanına kadar değişmemiş, kadınlar da farklı bir arayış içine girmemiştir. Fakat Avrupa’da gelişen yenilikler, özellikle Fransız İhtilali’nin yol açtığı sosyal değişim dalgası, kadınların sosyalleşmesine yönelik birtakım arayışları başlatır. Bu arayışlar

²⁰ Sıdika Tezel, *Atatürk ve Kadın Hakları*, T.T.B. Yayınları, Ankara, 1983, s. 3.

²¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 159.

yeni tartışmaları da beraberinde getirir. Ev içinden çıkan kadının hangi şartlarda sosyalleşeceği, çalışma hayatının nasıl olması gerektiği, kadının eğitiminin nasıl sağlanacağı gibi sorunlar, kadın meselesini farklı alanlarda tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

1.4. Kadın Eğitimi Nasıldı?

Türklerde kadın, ata binmek, silah kuşanmak gibi savunma ve askerliğe dayalı eğitimleri erkeklerle birlikte küçük yaşta alırdı. El sanatları, geleneksel birtakım bilgi ve görgü kurallarını ise daha önceden değindiğimiz Bacıyan-ı Rûm teşkilâtında öğrenirdi. Osmanlı'nın ilk döneminde eğitimin bu teşkilâtın eli ile sağlandığı kanaati yüksektir. İlerleyen yüzyıllarda ise eğitim, mahallîleşmenin toplumda hâkim olmasıyla birlikte medreselerde alınmaya başlanır. Osmanlı kadınının eğitimi kentli kadın için mutlak suretle en az Sıbyan Mektebi düzeyinde olması gerektiğini görmekteyiz. Bu mektepler her mahallede buldukları için mahalle mektebi olarak da adlandırılır. Eğitimin üç ya da dört yıl sürdüğü bu okullarda, temel dinî bilgiler ve Kur'an eğitimi öğretilir. Düzenli bir eğitim müfredatının uygulanmadığı bu mekteplerde temel eğitim dinî ihtiyaçlara dayanır.

Bu okulları bitiren çocukların çok az bir kısmı eğitim hayatına devam ederken, erkek çocukları genellikle baba mesleklerini icra etmeye yönelir, kız çocukları içinse bu durum ailenin kültürel yapısına bağlı değişkenlik arz eder. Eğitimlerine devam edecek olan kız çocuklarının da erkek çocuklarının da ilk hocaları genellikle babaları olur, baba bu konuda yetersiz kalırsa özel hocalar tutularak bu eğitime devam edilir.

Osmanlı'da uzun süre eğitim alanında bir eksiklik hissedilmez ve bu alanda yapılması gereken bir iyileştirme çalışmasına ihtiyaç duyulmaz. Devletin savaşlarda yenilmesiyle birlikte ilk olarak askerî eğitimde yapılandırma yoluna giden devlet, kısa süre içinde eğitimdeki genel noksanlıkları fark eder. Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde hız kazanan eğitim çalışmaları bundan önce varlıklı ailelerin kendi imkânları çerçevesinde ev içinde çocuklarına verdikleri eğitim ile sınırlı kalır. Bu eğitim anlayışı giderek yaygınlaşır ve Osmanlı'nın son dönemiyle

şekil değiştirmeye başlar. Genellikle yerli, ancak son dönemde yabancı hocaların gözetimi altında verilen bu eğitimde kız çocuklarının evden dışarı çıkmalarına gerek kalmaması tercih sebebidir.

“Konak eğitimi” adı verilen bu sistem, genellikle aristokrat ailelerin başvurduğu bir eğitim yoludur. Bu eğitim ile “Türk kadını gündelik hayata kazandırılır. Yöntem olarak mahalle mektebine benzemekle beraber amaçladığı hedefler, ondan çok daha farklıdır. Konak eğitimi entelektüel kadın tipini yaratmıştır. Bu kadınlardan ilki Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye Hanım”²², bir diğeri ise kız kardeşi Emine Semiye Hanım’dır. Hatıralarından yola çıkarak bu iki ismin hangi şartlarda, nasıl bir eğitime tâbi tutulduklarını görebiliriz. Emine Semiye, hatıralarında ablası Fatma Aliye ve kendisinin oldukça iyi bir eğitim gördüğünü, ablasının bu konuda kendisine daima iyi bir örnek olduğunu belirtir.

Dönemin önemli isimlerinden Cevdet Paşa, çocuklarının eğitimi konusunda hassasiyet gösteren bir baba olmuştur. Oğlu Ali Sedat’a sağladığı tüm imkânları kızları için de sağlamıştır. Çocuklarının eğitiminde kız erkek ayrımı yapmadığı gibi, eğitimlerine devam etmek isteyen kız çocuklarını desteklemiştir. Emine Semiye’nin hatıralarında dikkatimizi çeken husus, konak eğitime yönelik eleştirileridir. Kendisini eğiten kişilerin eğitmenliğine yönelik yapılan eleştiriler, bu eğitim sisteminin içinde denetim mekanizmasının olmayışını sorgular niteliktedir. Şefika Kurnaz, Emine Semiye’nin hatıralarını şu sözlerle dile getirir.

“Sabah akşam cahil dadıların ona tekrar ettirdikleri tumturaklı dualarla ve Arabî, Fârisî öğretmenlerinin ‘nasara’ yahut ‘mi-goftem’ fiil çekimleriyle durgunlaşan zihni meskenete alışır. Büyüyüp de ‘Bu niçin böyle?’ diye sorduğunda, ‘Aa! Küçük hanım! Bu itaatsizliğiniz büyük bir kabahattir!’ diye suçlandığından susmak zorunda kalır.

*O zamanlar Fransız öğretmeni bile işini kaybetmek korkusuyla yalnız Fransa tarihi kısmını okutmamakta, ‘liberte’ kelimesini erkelere mahsus bir mesele gibi tarif etmektedir.”*²³

²² Ekrem Işın, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İletişim, İstanbul, 1995, s. 113.

²³ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketlerinde Bir Öncü Emine Semiye, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Timaş, İstanbul, 2008, s. 29.

Emine Semiye'nin eğitime yönelik yaptığı bu eleştiriler. Bu dönemde yaşanan eğitim sorununu ortaya koyar niteliktedir. Tanzimat ile birlikte kadın meseleleri tartışılmaya başlanır ve bu alanda çeşitli yenilikler yapılmaya başlanır. II. Meşrutiyet ile hız kazanan çalışmalardan birisi de eğitim alanında yapılan çalışmalar olur. Bu dönem yaşanan en büyük sıkıntı ise eğitimin kimler tarafından verileceğidir. Eğitilmiş kadın sayısı az olunca öğretmenlik vazifesi, çoğu zaman dönemin kadınlara göre biraz daha malumat sahibi olan, ancak işinin ehli olmayan kişilere kalır.

Osmanlı söz konusu olunca en çok merak edilen hususlardan birisi de saray terbiyesidir. Özellikle harem eğitimi birçok yönden ele alınabilecek mahiyete sahiptir. Cariyelerden başlayarak harem eğitimine kısaca değinecek olursak, temelde şu düstür yatar:

Padişah Allah'ın halifesi sıfatını taşır, dolayısıyla onun evi de halife olması hasebiyle kutsal kabul edilirdi. Buraya alınan cariyeler mutlak suretle ibadetlerini yapmakla yükümlülerdi. 'Osmanlı Sarayı, okuma yazma oranının hayli yüksek olduğu bir yerdir. Bazı cariyelerin, hizmetinde buldukları şehzadeler kadar hatta daha düzgün bir imlası vardı.'²⁴ Okuma yazma öğretilen bu hanımlardan yetenekleri el verdiği ölçüde mûsiki aletlerini çalanlar, şarkı söyleyip dans edenler de vardı. "Bunların dışında cariyeler dikiş dikmesini, dantela işlemlerini, örgü örmesini de iyi biliyorlardı. Haremde yaşayan cariyeler üç kısma ayrılırlardı: Acemiler, kalfalar, ustalar."²⁵ Hareme ilk gelenler acemi olarak kabul edilirdi. "Kısa zamanda Türkçe'yi ve bütün saray âdetlerin, öğrenirlerdi. Saray bunlar için tam anlamıyla bir okuldu. 'Sarayda terbiye olmayan, hiçbir yerde terbiye öğrenemez. Harem terbiye mektebidir,' derlerdi."²⁶

Kademeli olarak ilerleyen eğitimde, her kademedен başarıyla geçen bir sonraki basamağa erişir, böylece kişi kabiliyeti nispetinde ustalığa kadar yükselme

²⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008, s. 151.

²⁵ Çağatay Uluçay, *Harem*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s.19.

²⁶ Ramazan Balcı, *Sarayın Sırları- Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Sarayı ve Harem Hayatı*, Elit, İstanbul, 2008, s.159.

imkânına sahip olurdu. Eğitim, “Topkapı Saray’ında şehzadeler dershanesinde okunurdu. Yıldız’da ise kızların ve şehzadelerin dersleri ayrılmıştı.”²⁷

Yıldız Saray’ında verilen eğitim Şadiye Sultan’ın hatıralarında şu şekilde yer alır:

*“Bu güzel bahçelerin içinde benim de annemle oturduğum ayrı bir dairem, kız kardeşlerimle birlikte okuduğum küçük bir mektebim vardı. Erkek kardeşiminki ayrıydı. Sarayın selamlık kısmında onlarınki, Harem kısmında (Küçük Mabeyn) bizimki bulunuyordu. Vakitlerimizi öğleye kadar mektebimizde, öğleden sonra evlerimizde geçirirdik. Eve piyano hocam gelirdi. Büyük bir hevesle piyano çalardım. Haremde küçük haremağaları vardı. Bunlar bizim aramızda, saray terbiyesi görürler ve iç hizmetlerde büyük ve mesuliyetli vazifelere hazırlanırlardı.”*²⁸

Şadiye Sultan’ın hatıralarında saraya dair dikkatimizi çeken bir başka husus ise, batılılaşmanın saray ve Padişah tarafından nasıl değerlendirildiğidir. Hatıralarından yola çıkarak bilinenin aksine batılılaşmanın saray tarafından kabul edildiğini görürüz. Padişah ve ailesi batılılaşma ile memlekete gelen tüm yenilikleri kabul eder ve bu yenilikleri öncelikle kendi hayatlarına yerleştirirler. Bizim kültürümüzde batılılaşmanın ile söz konusu olan piyano, saray tarafından kabul gören enstrümanlardan biridir. Sarayda oluşturulan orkestra Padişah tarafından ilgiyle takip edilmesi yine sarayın yeniliklere açık olduğunun göstergesidir. Şadiye Sultan, babası Abdülhamit’in sarayda yapılan yeniliklere karşı gösterdiği alakayı *“Haremdeki kızlar tarafından icra edilen, piyano, keman ve sazlardan mürekkep küçük bir orkestrayı, babam sık sık dinlerdi, yine onlar tarafından yapılan İspanyol bale ve danslarını da alâka ile takip ederdi.”*²⁹ sözleriyle ifade eder. Saraydaki eğitim ile ilgili anılarını kaleme alan bir başka isim Safiye Hanım’dır. 1915 yılında Sultan Reşat zamanında saraya muallime olarak alınır. Darülmualimat mezunu olan bu kadın, genç yaşta saraya hoca olmuştur. Hanım sultanlara eğitim vermek üzere saraya kabul edilen Safiye Hanım temelde “ Kur’ân-ı Kerim, Ulumu diniye (dini ilimler), kıraat (okuma), imla (yazma), hesap (sayma, aritmetik), hendese (geometri),

²⁷ Çağatay Uluçay, *Harem*, s. 87.

²⁸ Ramazan Balcı, *Sarayın Sırları - Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Sarayı ve Harem Hayatı*, s. 173-174-175.

²⁹ Şadiye Osmanoglu, *Babam Abdülhamit Saray ve Sürgün Yılları*, L&M Yay., İstanbul, 2007 s. 33.

terbiye-i bedeniye (beden eğitimi)”³⁰ dersleri okutmuştur. Saraydaki eğitim oldukça disiplinli bir müfredata sahiptir. Buradaki kadınlar saraydan ayrılacak olsalar dahi, aldıkları eğitim mutlak suretle sarayın kurallarına uygun olur. ‘Saraydan çıkıp evlenen bir hanım bu nedenle oturduğu semtte ‘saraylı hanım’ olarak bilinir; görgü ve davranışlarıyla etrafta saygı görür.’³¹

Osmanlı Devleti’nde kadınların eğitimine yönelik ilk adım 1858’de kız rüşdiyelerinin açılmasıyla atılır. Bunu adımı yirmi sekiz yıl sonra (1870) açılan kız öğretmen okulları takip eder. Bu tarihe kadar kadın öğretmenlerin olmadığını söyleyemeyiz. Mahalle mekteplerinde ve özel olarak evlerde kadın hocaların da özellikle kız çocuklarına eğitim verdiği bilinmektedir.

Eğitim meselesinde dikkat çeken bir başka konu, Osmanlı’nın son dönemi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim sahasında tartışmalara sebep olan yabancı okulların yaygınlaşır. Osmanlı döneminde bu okullar, kendi müfredatlarını kendileri belirlemekte, okula maddi desteği ise bağlı oldukları devletlerden alırlar. Sözünü ettiğimiz gibi bu dönemde okulların faydalı ya da zararlı olduğu yönünde pek çok görüş beyan edilir. Ancak bu okullar Osmanlı’nın da Cumhuriyet’in de okul ihtiyacını ciddi ölçüde kapatır. Cumhuriyet’in ilânının ardından, özellikle dönemin aydınları tarafından ciddi eleştirilere maruz kalan bu okullar, Milli Eğitim’e bağlanmak zorunda kalır. Birçoğu devlet tarafından kapatılır.

Genel olarak değerlendirecek olursak, Osmanlı’da temel eğitim sıbyan mektepleri aracılığı ile veriliyordu. Bu okulu bitiren kızlar, ailelerinin isteği ve çocuğun kabiliyetine mukabil konak eğitimi alma imkânına sahiptiler. Konak eğitimi ise ailelerin hususi verdikleri bir eğitimdi. Dolayısıyla eğitimin Tanzimat öncesine kadar hususi olduğunu ifade edebiliriz. Ancak sarayın verdiği eğitim, tüm bunların aksine oldukça disiplinli ve köklü bir eğitimdi. Tanzimat sonrasında ise ortaya çıkan kadın meseleleri ile açılan yeni okullar aracılığıyla kadının eğitimi devlet tarafından desteklenmiş, bu mesele özel bir konuma taşınmış ve ilgi görmüştür.

³⁰ Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi – Harem’den Mektebe*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2011, s. 29.

³¹ Songül Keçeci Kurt, a.g.e., s. 29.

1.5. Edebiyat ve Kadın

Türk edebiyat tarihini ele aldığımızda ilk olarak İslâm öncesi ve İslâm sonrası destanlarda kadının durumuna değinmek gerekmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi her iki dönem eserlerinde kadın, sosyal statüsüne bağlı olarak ele alınmıştır. Silah kullanması, ata binmesi ve savaşlara katılmasıyla destanlarda erkeğe yakın bir çizgiye sahip olan kadın, İslâm edebiyatının gelişimi, özellikle divan edebiyatı ile sevgili konumuna geçmiştir.

İslamiyet'in yaygınlaşması ve yerleşik hayata geçilmesine paralel olarak Türk toplumunda, Arap ve İnan edebiyatlarının tesirleri ile şiirin yaygınlaştığını ve bu doğrultuda kadının edebî yönden farklı biçimlerde ele alındığını görmekteyiz.

Edebiyatta kadın meselesini, ilk olarak kadının edebiyatta ele alınış biçimi, daha sonra, özellikle son dönem Osmanlı toplumunda tartışılan kadın yazarlar meselesini söz konusu ederek konuyu değerlendirebiliriz.

Sevgili, aşık ve rakip üçgeni etrafında şekillenen bu edebiyatta da destanlarda kadın için söz konusu olan güzellik unsurları değişime uğramamıştır. Sevgili yine servi boylu, kara kaşlı, kara gözlüdür. Ancak kadın, yerleşik hayatın getirdiği şartlar neticesinde eskiden olduğu gibi göz önünde değildir artık. Bu durum onu, bir sır gibi gizemli kılmıştır. “Cemiyet içine az çıkabilen kadın, divan şiirinin geliştiği devirler boyunca merak konusudur. Bu yüzden çekicidir. Ona ulaşmak zordur.”³²

“Yola bakmaktan ağardı sanemâ dıde-i ter

Ağla ey gözlerim ağla ne gelir var ne gider” (Nâbî 17. yy)

Eski edebiyatta sevgili, mutlak güzeldir. şairler, onun saçı, gözü, kaşı, dudakları, yanakları, gamzesi, yürüyüşü, boyu, ayakları için birbirinden farklı ve güzel benzetmelerle mısralar oluşturmuşlardır.

³² Dilâver Cebeci, *Divan şiirinde Kadın*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001, s. 23.

Divan edebiyatında en çok kullanılan güzellik unsurlarından birisi olan saç, dağınık, düzensiz, perişan ve uzun olması hasebiyle aşığın aklını başından alır. Divan şiirinde saç daima siyahtır, bu renk geceyle örtüştüğü için leyl ya da leylâ olarak da anılır.

“Aşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perişânundadır

Kanda olsam ey perî gönüm senin yanundadır (Fuzûlî 16. yy)”³³

Eski edebiyatın en önemli ve en çok sözü edilen unsurlardan birisi gözdür. Göz insanın bütün duygularını dışa vuran bir özelliğe sahip olduğundan, aşık için çok önemli bir yere sahiptir. Sevgili ile aşığın iletişimini gözler sağlar. Sevgili bu gözlerle zâlimlik, mahmûrluk, öfke, alay, naz gibi duygularını ifade eder. Bu mânâlı bakışlar ok şeklinde aşığın kalbine saplanır. Gözlerin en büyük yardımcıları ise kirpikler, kaşlar ve bazen de gamzedir. Edebiyatımızda sevgilinin gözü aşık için görmeyen bir gözdür. Bu göz her şeyi görür ancak aşığı görmez. Sevgilinin gözü için şekil olarak sad (ص) harfinin yuvarlaklığı kullanılır.

“Nas getirdi hüsnün da’vâsın isbât etmeğe

Ol ki yârun kaşını nûn u göziün sâd eyledi (Dehhanî 13. yy)”³⁴

Saç gibi siyah renkte olan kirpikler, divanlarda kimi zaman müjgan olarak da karşımıza çıkmaktadır.

“Müjgânlarınla seyr eden ol ebrüvânı der

Birden bu denlü tîr nice der- kemân olur (Nef’î 17.yy)”³⁵

³³ Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.303.

³⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, c. II, s.295.

³⁵ Abdülkadir Karahan, *Nef’î Divanı’ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 110.

Gamze göz, kaş ve kirpiğin birlikte yaptıkları hareketin ortak sonucudur. Birçok hususun söz konusu olabileceği gamzeye şairler mısralarında şöyle yer vermişlerdir:

“Âfet- i cân dediler gamze-i cellâdın için

Nahl-i gül söylediler kâmet-i şimşâdın için (Nedim18. yy)

Gamzen suâle başlarsa uşşâka her müjen

Gûyâ lisân-ı hâl ile bir tercemân olur (Nefi 17.yy)”³⁶

Kadının dudağı âb- ı hâyat olarak sembolize edilmiştir. Onda hayat vardır ve yine canın çıktığı nokta olarak kabul edilir. Sevgilinin gülümsemesi aşık için tarifi imkânsız bir lütuftur. Bütün güçlerin toplandığı nokta olarak kabul edilir. Aşığı öldüren de dirilten de sevgilinin dudaklarıdır. Görünmeyecek kadar küçüktür. Mim (⤵) harfine benzetilir.

“Bûs- ı lalin şöyle sîr –âb-ı zülâl eyler beni

Kim gören âb-ı hayât içmiş hayal eyler beni”³⁷ (Nedim 18.yy)

Günümüzde hâlâ kullanılan servi boylu benzetmesinin temelleri eski edebiyata dayanmaktadır. Sevgili boyu ve yürüyüşüyle adeta rüzgârda nazikçe salınan serviyeye benzetilir. Bu benzetme şiirlerde serv-i revân, serv-i hırâmân ve serv-i sîmîn şeklinde kullanılmıştır.

Sevgilinin ayakları ya da topukları da eski edebiyatta güzellik unsurlarından biri olarak divanlarda yerini almıştır.

“Topukların göricek mest olup safâsından

Pâbuç gibi açılıp kaldı ağzı haffâfin”³⁸ (Nedim 18.yy)

³⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, c.I, s. 346-347.

³⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Nedim Divanı*, İnkılâp, İstanbul, 1951, s. 351.

³⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, a.g.e., s. 301.

Cumhuriyet dönemi şairlerinden Yahya Kemal, *Sene 1140* isimli şiirinde kadının ayaklarına yer vermesi hem şairin eski edebiyat ile olan münasebetini hem de bu edebiyata ait güzellik unsurlarının Cumhuriyet döneminde de şiire kaynaklık ettiğini ortaya koymasından önem arz eden bir durumdur.

*“Nev- bahâr-ı vuslatın bassun deyu ilk âyına
Bûseden pâpûş giydirdim o nermin pâyına”*³⁹

Kadının sosyal hayattaki yerini de divanlarda geçen kadın temalı beyitlerden öğrenmemiz mümkündür. Yukarıda örnekte verdiğimiz şairlerinden kimileri gerek sevgiliye duyduğu özlemden, gerek kadının kapalı ev hayatından yakınıdır. Sevdiğini görememekten şikâyet eder. Osmanlı'nın son dönemlerine doğru geldiğimizde ise Nedim bize Osmanlı'nın “Lâle Devri” ve dönemin eğlence mekânı olan Sadâbâd hakkında bilgiler verir. Şair, kendisinden habersiz Sadâbâd'a giden sevgilisinden şöyle bahseder:

*“O tıfl-ı nâzı gördüm rûyuna hurşîd eser etmiş
Haber-dâr olmamıştım sonra bildim neylemiş nitmiş
Meğer zâlım kaçıp tenhâca Sa'd-âbâd'a dek gitmiş
Temâşâ eylemiş âlâyını şevketlü hüinkârın”*⁴⁰

XVIII. yüzyılda kadınlar, özellikle İstanbul'da, sosyal hayatın adeta bir parçası haline gelmişlerdi.

Edebiyatta kadını sadece sevgili olarak düşünmemek gerekir. Divan edebiyatının beslendiği en önemli kaynaklardan birisi de tasavvuttur. Bu sebeple

³⁹ Yahya Kemal Beyatlı, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2000, s. 103.

⁴⁰ Dilâver Cebeci, *Divan Şiirinde Kadın*, s. 47.

sevgili kimi zaman Allah, kimi zaman Peygamber, bazen bir Sultan, son olarak da sevgili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki beyitlere dayanarak, kadının eski edebiyatta adeta şiire ve sanata ilham veren bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Kadın, uğruna şiirler yazılan, sevilen ancak kendisi sevmek zorunda olmayan, küçük bir bakışla bile aşığına büyük lütuflar sunmuş olandır. Burada tartışmanın farklı bir boyut kazandığını görmekteyiz. Divan edebiyatında şiirlerin kime yazıldığı, kimin yazdığı meselesi ‘cinsiyet’ odaklı tartışılmaya başlanmıştır. Ülkü Çetinkaya’ya göre;

“Divan şiiri ne erkeğe âşık ne de kadına maşuk rolü vermiştir. Şairler tarafından anlatılan sevgililerin hepsinin kadın ya da erkek olduğunu söylemek bu şiirin düşünce sistemiyle bağdaşmaz. Çünkü divan şiirinde sevgili (maşuk), tasavvufun aşk ve güzellik anlayışının etkisiyle çok defa erkek kimliğinde veya cinsiyeti belirsiz biçimde anlatılır. Güzel bir kadınla güzel bir gencin aynı şekilde tasvir edilmeleri sevgilinin cinsiyetini belirsizleştirir. Bu durum şairlerin mutasavvıf olup olmamalarıyla ilgili değil, geleneğin bir özelliğidir. Dolayısıyla kadın şairlerin yazdıkları şiirlere bakıldığında da aynı durum söz konusudur. Kadın şairin erkek sevgiliyi, erkek şairin ise kadın sevgiliyi anlatması beklenirken, divan şiiri geleneğinin çerçevesi belirlenmiş şiir anlayışı, kadın şairlerin sevgiliyi kendi cinsiyetleriyle bağdaşır biçimde anlatmalarını engellemiştir.”⁴¹

Osmanlı döneminde yaşamış bazı kadın şairlere ve onların kaleme aldıkları şiirlere bakacak olursak; ilk olarak karşımıza XV. yüzyılda yaşamış olan Zeyneb Hatun çıkmaktadır. Daha çok tasavvuf eğilimi ile yazdığı şiirlerinde mahlas olarak kendi ismini kullandığını görmekteyiz.

“Yâ Rab Habîb’inüñ baña vaslın müyesser it

Debret lebüñi cûşa getir havz-ı Kevser’i

Anber saçuñı çöz bu cihânı mu’attar it

⁴¹ Ülkü Çetinkaya, “Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış”, *Turkish Studies*, S. 3/4, Summer 2008, s. 317.

Yârâ yoluñda aşk ile derdinden öleni
Kim der saña ki hecr ile cânuñ mükedder it
Hattuñ berât yazdı sabâya didi ki tîz
Var milket-i Httâ ile Çîn'i müsehhar it
Âb-ı hayât olmayıcak kısmet ey göñül
Bin yıl gerekse Hızır ile seyr-i Sikender it
Zeyneb ko meyl-i ziynet-i dünyâya zen gibi
Merdâne -vâr sâde- dil ol terk-i zîver it"⁴²

On beşinci yüzyılın, hatta Divan edebiyatının en güçlü kadın şairlerinden birisi Mihrî Hatun'dur. Onun kaleme aldığı eserlerinde "İskender Çelebi'yi andığı söylenen şu gazeli çok tanınmış olu hemen her kaynakta yer almıştır:

Hâbdan açdum gözüm nâgâh kaldurdum seri
Karşımda gördüm durur bir mâh-çihre dilberi
Tâli'üm sa'd oldı yâhud Kadr'e irdüm gâlibâ
Kim mahallem içre gördüm gice doğmuş Müşteri
Nûr akar gördüm cemâlinden eğerçi zâhiren
Kendüsi beñzer Müsülmâna libâsı kâferî
Gözümü açup yumunca oldı çeşmümden nihân
Şöyle teşhîs iderüm kim ya melekdür ya perî
*İrdi çün âb-ı hayâte **Mihrî** ölmez haşredek*
Gördi çün şeb zulmetinde ol ayân İskender'i"⁴³

Yukarıdaki beyitlerde şair, kadın için kullanılan *mâh-çihre*, *dilber*, *melek*, *perî* sıfatlarını İskender için kullanmıştır.

⁴² Müjân Cunbur, *Osmânlı Dönemi Türk Kadın Şairleri*, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s.18.

⁴³ Müjân Cunbur, a.g.e., s. 23.

XVI. yüzyılda ise Hürrem Sultan, Nisâî, Tûtî Kadın, Ayşe Hubbî Hatun; XVII. yüzyılda Esmihan Hatun, Sıdkî Kadın; XVIII. yüzyılda Ânî Hatun, Fatıma Hanım, Fâize Molla Kadın, Fitnat Hanım, Zıynetî Hatun gibi birçok kadın şair karşımıza çıkmaktadır. Bu kadınların hepsi şiirlerinin altına kendi imzalarını atmışlardır.

XIX. yüzyıla geldiğimizde ise kadın şairlerin sayısında artış olduğunu görmekteyiz. Bunlardan bazıları: Emetullah Kadın, Safvet Hanım, Nesibâ Tevfika Hanım, Leylâ Hanım, Zemzem Hanım, İffet Hanım, Şeref Hanım, Sırrî Hanım, Mâide Hanım, Habîbe Hanım, Nakıyye Hanım, Âdile Sultan, Şerife Zibâ Hanım, Münire Hanım, Ferîde Hanım, Fitnat Hanım gibi birçok isim saymamız mümkündür.

Tıpkı önceki yüzyıllarda olduğu gibi bu dönem şairleri de kendi imzaları ile eserler meydana getirmişlerdir. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında şair sayısında artış olmasına rağmen dönemin şartları, kadını ismini gizlemeye sevk etmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında kız mekteplerinin henüz faaliyette olmamasına rağmen, kadın şair sayısındaki bu artışı ve kadınların kendi his dünyalarından yola çıkarak yazmayıp geleneğe bağlı eserler kaleme almalarını, Nihat Sami Banarlı başlangıçta bir erkek geleneğinin devamı olarak yorumlar: “*Bu devrin ve bu çerçevenin kadın şairleri, çok kere tıpkı erkekler gibi klasik şiir gelenekleri içinde kalmışlardı. Bu çerçevede esasen nâdir yetişen bu şair kadınlar da meyden, meyhânededen, sofilikten dem vurmuş, gazeller, musammatlar, kıt’alar ve şarkılar söylemişlerdir.*”⁴⁴ Aynı asrın ikinci yarısında kadın şairlerin süreklilik arz eden artışını Fransız kültürünün etkisine ve yabancı mekteplerde öğrenim gören genç kızlara bağlar. Bu kadın ve genç kızların edebiyata yönelmesi seslerini duyurma çabası olarak yorumlanır.

Yenileşme dönemi kadın şairleri olarak isimlendirilen Makbule Leman Hanım, Nigâr Hanım ve Fatma Aliye üçlüsü edebiyatımızın önde gelen isimleridir.

⁴⁴ Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, c. II, İstanbul, 1976, s. 990.

Makbule Leman Hanım aristokrat bir aileden gelir, eğitimini de bu yönde almıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin başyazarlığını yapmıştır. Yazılarının altına genellikle Leman imzasını atmış, bazı eserlerini ise '*Üryan Kalp*' takma adıyla kaleme almıştır.

II.Abdülhamit tarafından '*Şefkat Nişan*'ına lâayık görölmüştür. Kendisi, Makbule Leman Hanım ile birlikte Servet-i Fünûn dergisinde eserleri yayımlanan dönemin tanınan iki önemli kadın mütefekkirlerden birisidir.

Eserlerinde Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem'in tesirini görmek mümkündür. Evi, dönemin önde gelen isimlerinin bir araya geldiği mekânlardan biri olmuştur. Edebî ve içtimaî birçok konuda fikirlerini beyan etmiştir.

Edebiyattaki eski - yeni tartışması üzerine: "*Benim sevdiğim ve anladığım edebiyat eskiden, yani Fuzûlî'den Fikret'e kadar olan edebiyattır. Bugünkü edebiyatı ben tadamıyorum. Belki de yetişemiyorum. Hele hece vezni! Ben şiiri yalnız aruz ile anlarım, hece vezinle olduktan sonra o zaman nesrin ne kabahati var diyorum. Terkiplerin de muhafazası taraftarıyım. Havası avama indirmesinler, avamı havasa çıkarsınlar. Yok eğer bunu yapamıyorlarsa avam için de bir edebiyat olsun. Fakat havasinkine dokunmamak, ona taaruz etmemek şartıyla.*"⁴⁵

Bir başka eski- yeni çatışması hakkındaki düşüncelerini ise şöyle dile getirir:

"*Hayatımın en güzel anları şiir yazdığım anlardır. Sonra da musiki dinlediğim anlar; ben yalnız alafrangayı beğenmeyip alaturkayı sevmiyen ecnebi perestlerden değilim, ikisi de güzeldir.*"⁴⁶

⁴⁵ Murat Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul, 1940, s.100.

⁴⁶ Murat Uraz, a.g.e., s. 101.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın şair Nigâr Hanım hakkında söyledikleri edebiyat dünyasındaki “kadın yazar” algısı hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir. ‘Efsus isimli eserin yayımlanınca çokları Nigâr ismini bir nâm-ı müstear sanmışlardı. Zira o zamanki yazan hanımlarımızın çoğunun yazıları çok tashih görürdü. Onun gençlik zamanındaki kadınlar kuvvetli bir ev tebiyesi alırlar, fakat edebiyat meselelerinin haricinde kalırlardı. O zamanki Türk kadınlarının kaç göçü dolayısıyla Nigâr Hanımla hariçte âdetâ nazarı dikkati celbeden yegâne Türk kadınıydı. Avrupa mecmuaları ara sıra ondan bahseder, resmini dercederlerdi.’⁴⁷

Fatma Aliye bizde Batı kültürü ve diliyle ilk temasa geçen Türk kadınıdır. Çok iyi bir eğitimden geçmiştir. Cevdet Paşa'nın kızı olması da aldığı iyi eğitimde etkili olmuştur.

Georges Ohnet'in *Volonté* romanını *Meram* adıyla çevirerek ilk tercüman kadın ünvanını almıştır. Eserin altına ise “*Bir Hanım*” imzasını attı. Yazdığı yazılar ya da şiirlerde uzun süre farklı imzalar kullandı. Bazı eserlerinde ‘Mütercime-i Meram’, bazılarında ise ‘Bir Edibe’ ismini kullandı. İlk kez kendi adını ‘Muhadarat’ (1892) isimli eserinde kullandı. En büyük hamisi Ahmet Mithat Efendi oldu.

Buraya kadar kadının eski edebiyatta nasıl ele alındığını, divan edebiyatı bünyesinde yetişen kadın şairlerin hangi dönemlerde kendi mahlasları ile eserler meydana getirdikleri üzerinde durduk. Bu dönem kadın kalemlerini cesaretlendiren isimler arasında ilk akla gelen Ahmet Mithat Efendi olsa da ‘hürriyet şairi’ olarak bilinen Nâmık Kemal'in de bu süreçte etkisi olmuştur.

Divan edebiyatında sevgili, servi boylu, yılan saçlı, kılıç kaşlı, beli kıldan ince, mim dudaklı, kirpikleri ise oktandır. Bu benzetmeler etrafında asırlarca Osmanlı edebiyatında şiirler yazılmıştır. Ancak son dönem Osmanlı aydınlarından Nâmık Kemal, bu benzetmeleri abartılı bulmuş ve Celâl Mukaddimesi'nde Divan şiirinin güzellik anlayışını hicvetmiştir:

⁴⁷ Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Edepleri*, Selis, İstanbul, 2005, s. 101-102.

“Divanlarımızdan biri mütalâa olunurken insan, muhtevi olduğu hayalâtı zihninde tecessüm ettirse, etrâfını maden elli, deniz gönüllü, ayağını Zühal'in tepesine basmış, hançerini Mirrih'in göğsüne saplamış memduhlar; feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemi alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağurdıkça arş-ı âlâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşıklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma'sukalarla mâlâmâl göreceğinden kendini devler, gulyabanîler âleminde zanneder”⁴⁸

Tanpınar, Nâmık Kemal'in bu çıkışına;

“Nâmık Kemal bir medeniyetin romandan, hikâyeden, tiyatrodan, tenkitten, fikir araştırmacı huzursuzluğundan, plastik âlemin kıymetlerinden mahrum oluşunun sebepleri üzerinde durmaz. Hatta meseleyi eski edebiyatımızın mensup olduğu kültüre ve medeniyete indirmeyi akılina bile getirmez.”⁴⁹ sözleriyle karşılık verir.

Bu eleştirilerle birlikte eski edebiyattaki sevgili tasviri, dilin abartılı kullanımı, ahlâk anlayışı ve kadının şiirde ve edebiyatın diğer türlerindeki konumu tartışılmaya başlanmıştır. Tüm bu tartışmalara paralel olarak gelişen siyasî değişimler kadının hak arayışında elini kuvvetlendirmiş ve onu tasarladığı yenilikleri gerçekleştirme adına cesaretlendirmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin desteğiyle okuyucu konumdan yazar konumuna geçen kadın yazarlarla birlikte Divan edebiyatı ile var olan “kadına şiir yazılır, kadın şiir yazmaz” tartışması alevlenmiştir. Bir kesim aydın, kadını yazar olarak desteklerken bir grup Osmanlı mütefekkirleri ise kadına sadece okur sıfatını uygun görmüşlerdir. Bu tartışma uzun yıllar devam etmiş, roman türünün ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla kimi yazarlar tarafından romanlarda kadın, okuduğundan etkilenen kişi olmaktan kurtulamamıştır. Bu fikir Batılı yazarların kaleminden çıkan

⁴⁸Nâmık Kemal, *Mukaddime-i Celâl, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1978, s.343.

⁴⁹Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul, 2006, s. 379-380.

romanlarda da oldukça etkili olmuş ve ilk dönem Osmanlı romanları bu etki altında kaleme alınmıştır.

Roman türünün ilk örneklerine imza atan yazarlarımızdan Nâbizade Nâzım, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve Cumhuriyet dönemi yazarlarımızdan Yakup Kadri, Hüseyin Rahmi, Peyami Safa'yı ortak paydada buluşturan hususlardan birisi, eserlerinde kadın kahramanlarının elinde roman olmasıdır.

Nâbizade Nâzım'ın *Zehra* isimli romanı, 'okuyan ve etkilenen'⁵⁰ kadın tipini yansıtan en iyi örneklerden birisidir. Romanın başkahramanı olan Zehra, hayatı ve gerçek aşkı kitaplardan öğrenir. Kitap okuyan sadece Zehra değil, onun kocasını ayartan cariye Sırrıcemal de sık sık salıncaklı sandalyesinde kitap okurken karşımıza çıkmaktadır. İhanet karşısında Zehra adeta romanlara sığınır, intikam duygusunu ise okuduğu Alexander Dumas'ın *Monte Kristo Kontu* ona aşılır. Zehra intikam almayı beceremeyince, tekrar döndüğü romanlarında intihar eden kadın kahramanlara rastlar, onlara özenir. Çok ilginçtir ki bu romanların hem hepsinde kadınlar 'kitap okuyan'dır.

Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* tiyatrosunda kadına yüklenen iki misyondan birisi kitap okumaktır. Eserin kahramanı Zekiye, oyunun başında kitap okurken sahnelenir. Namık Kemal'e göre ideal kadının bir elinde kitap, diğer elinde kılıcı olmalıdır. Aşk ve vatan duygusu arasında kalan Zekiye'de vatan duygusu öne çıkar. Bunun arkasında ise eğitim meselesini okuyucuya sunulmuştur. Yazar, o dönemde kaleme aldığı makalelerinde genç kızların eğitimi üzerinde durur ve onların da okuması lazım geldiğini belirtir.

Ahmet Mithat Efendi *Müşahedat, Jön Türk, Bahtiyarlık* gibi romanlarında okuyan ve okuduğundan etkilenen kadın tipini işler. Bu dönem romanlarına genel itibari ile baktığımızda, okuyan kadının da okumayan kadın kadar mesele arz ettiğini

⁵⁰ Tezin bu kısmında, kadın ve edebiyat konusunu detaylı değerlendirmeleri hasebiyle, büyük ölçüde Nurdan Gürbilek'in tespitlerinden yararlandık. Konu hakkında bkz: Nurdan Gürbilek, 'Erkek Yazar, Kadın Okur', *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis, İstanbul, 2004.

görmekteyiz. Doğru eserler okunmayınca kadınların sonları da okudukları eser nispetinde menfi olmaktadır. Kadın yazarı destekleyen Mithat Efendi, eserlerinde kadına okuyan ve etkilenen rolünü vermekten vazgeçmez.

Müşahedat'ın kahramanı Agani'nin, *Jön Türk*'ün kahramanı Ceylân'ın ve son olarak *Bahtiyarlık* romanının kahramanı Nusret Hanım'ın okudukları ile yaşadıkları arasında paralellik vardır.

Ahmet Mithat Efendi *Felâton Bey'le Râkım Efendi* isimli eserinde okuyan kadın kahraman tipine, farklı bir açıdan yaklaşır. Cânân için, Ahmet Mithat Efendi'nin konuya idealistçe yaklaşımının bir örneğidir demek mümkündür. Râkım Efendi bir cariye olan Cânân'ı alır, onu eğitir ve bambaşka, kültürlü bir kadın haline getirerek cariyelik meselesini farklı bir boyuta taşır yazar. Ahmet Mithat, bu romanda etkilenme rolünü Türk kadın okur üzerinden değil de yabancı bir ailenin kızları üzerinden verir. Zilkas ailesinin kızları Can ve Margrit Cânân'a özenirler, Türkçe öğretmenleri olan Râkım'a aşık olurlar. İngiliz ailesinin bu hayranlığının arka planında yazarın Doğu'yu merkeze çekme amacı yer alır. Öyle ki Can Hâfiz okur, onun dizelerinden o kadar etkilenir ki aşık olur. Ancak değişmeyen bir husus vardır, o da okuyan ve etkilenen yine kadın okuyucudur.

Cumhuriyet dönemi yazarlarında da bu durum değişmemiştir. Bunlardan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun en önemli kadın kahramanlarından biri olan Seniha, Gyp'in romanlarını okur ve okudukça, ondan etkilendikçe histerik davranışlar sergiler. *Kiralık Konak*'ın öne çıkan bu kadın kahramanı, edebiyatımızda birçok yazarın romanlarında kullandığı kadının tipinin ilk örneğidir. Aynı yazar *Yaprak Dökümü* romanında ise Fikret'e okuyan kadın misyonunu yükler.

Hüseyin Rahmi Gürpınar anlatım, dil ve üslûp itibari ile Ahmet Mithat Efendi'ye çok benzer. *Şipsevdi* romanında Lebibe, sonradan görme, kitabî bilgilerle yaşam kültürünü etrafındakilere öğretmeye çalışan Meftun'a, Fransızca birçok roman verir. Bunlardan birisi de çoğu yazarın da kahramanlarına okuttuğu *Paul ve Virginie*'dir.

Peyami Safa ‘etkilenen kadın’ tipi üzerinde en fazla duran yazarlardan birisidir. Hemen hemen her romanında mutlaka etkilenen bir kadın tipine yer verir. *Sözde Kızlar* romanında roman kahramanlarından Güzide, *Faust*’un etkisinde kalır. *Yalnızız*’da Meral’in odasında pek çok kitap vardır. Yazarın bu durumu belirtmesi, Meral’in okudukları ile yaşadıkları arasındaki paralelliği akıllara getirir.

Erkek yazarların romanlarında kadına sürekli okuma ve okuduklarını hayata geçirme eğilimini veren yazarların, kadınlara okutturdukları bu eserlerden etkilenip etkilenmedikleri sorusu akıllara gelmektedir. ‘Kadın kahramanların eline tutuşturulan bütün bu yazarlar kadın okurdan önce erkek yazarı etkilemişti. Namık Kemal *İntibah*’ı *Kamelyalı Kadın ve Manon Lescaut*’dan, Ahmet Mithat Hasan *Mellah*’ın *Monte Kristo*’dan izler taşır. Nâbizade Nâzım Zola’nın, Rezaizade Mahmut Ekrem Lamartine’in, Hüseyin Rahmi Daudet’nin, Halid Ziya Flaubert’in,⁵¹ Samipaşazade ve Namık Kemal gibi birçokları da Bernardin de Saint-Pierre ve Shakespeare hayranıdır.

Kadının yazarlığa adım atmaya çalıştığı bu dönemde en sert duruşu sergileyen yine Peyami Safa’dır. *Bir Tereddüdün Romanı*’nda ilginç, bir o kadar da yazarın konu hakkındaki düşüncelerini yansıtmaya açıksından önemli olan bir tartışmaya şahit oluruz.

Vildan, Pirandello’dan “*Çıplakları Giydirmek*” adlı piyesini tercüme etmektedir. Bu esnada muharrir ile aralarında tartışma yaşanır:

*“Kadının ebediyeti zekâsında değil, rahmindedir. Yeni kadın, yaratıcılığın merkezini şaşırmıştır. Senin ümitsizliğin buradan geliyor. Pirandello mütercimi (olarak) değil, bir çocuk anası olarak ebedileşebilirsin.”*⁵²

Tartışmanın devamında muharrir’in erkekler hakkındaki fikri ise;

⁵¹ Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis, İstanbul, 2004, s. 35.

⁵² Peyami Safa, *Bir Tereddüdün Romanı*, Ötüken, İstanbul, 1999, s. 180.

“Onların içinde de yaratmak için ruh sancısı çekenler müstesna; baba olmayanlar ana olmayanlardan farksızdır.”⁵³

Tüm bu örnekler erkeklerin kadın yazar karşısındaki tutumunu özetler niteliktedir. Erkek yazarlar kadın yazarlar karşısında eserlerinde iki karşıt kadın tipine yer verirler. Bunlardan birisi ‘evdeki melek’, diğeri ise ‘canavar’ kadın tipidir. Berna Moran ise bu iki tipi ‘Kurban’ ve ‘Ölümcül Kadın’ şeklinde değerlendirir. ‘Kurban tipi masum, namuslu, yumuşak başlı, uysal ve kendini erkeğini mutlu etmeye adanmış genç kız ya da kadın olarak çizilmiştir romanlarda. Erkek yazarın ideallerindeki melek huylu, güzel ve erkek egemenliğini severek kabullenmiş kadınlardır. Tanzimat romancılarının işlediği karşıt tip, ölümcül kadın ise, erkeğin egemen olduğu toplumda, otoriteye başkaldıran bağımsız kadını temsil ettiği için melek değil, bir şeytan olarak sunulur okura.’⁵⁴

Bu iki karşıt tipi bazı romanlardaki kişilere göre örneklendirecek olursak; Namık Kemal’in *İntibah* romanındaki *Dilaşup*, Ahmet Mithat’ın *Felâtn Bey’le Râkım Efendi*’sindeki *Cânân* evdeki melek ya da kurban kadın örnekleridir. Yine *İntibah* romanındaki *Mahpeyker*, Nâbizade Nâzım’ın *Zehra*’sı canavar ya da ölümcül kadın tipine uygun isimlerdir.

⁵³ Peyami Safa, a.g.e., s. 182.

⁵⁴ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim, İstanbul, 2004, s. 252-253.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KADIN HAKLARINI İYİLEŞTİRME ÇABALARI

2.1. Tanzimat Dönemi Türk Kadını

Osmanlı'nın Batı medeniyetine yönelik algısı XVIII. yüzyıldan sonra değişmeye başlamış ve daha önce küçümsenen Batı medeniyeti, üstünlükleri bulunan bir dünya olarak önemsenmiştir.

1699 yılında imzalanan Karlofça antlaşması ile Batı medeniyeti yavaş yavaş varlığını hissettirmeye başlar. Bu antlaşmadan yaklaşık yirmi yıl sonra Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Fransa'ya elçi olarak gönderilmesi ile Batı'da yaşanan gelişmeler ilk defa bir devlet adamının izlenimleriyle yakından takip edilme sürecine girer.

Giderek merak uyandıran Batı dünyası, Türk aydınları arasında Avrupa seyahatlerinin yaygınlaşmasına sebep olur. Özellikle Fransa'ya eğitim görmek amacıyla gidenlerin sayısı her gün artar.

Avrupa'nın teknik, askerî ve siyasî yönden üstünlüğünü kabul eden Padişah ve devlet erkânı, bir dizi reform arayışlarına girer. Böylece Nizâm-ı Cedid, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-i Esâsî, I. ve II. Meşrutiyet gibi reform hareketleri yaşanır.

Bunların içerisinde Tanzimat Fermanı ile “batılışma” resmen bir devlet politikası olarak kabul edilmiş, bu girişimle devletin içinde bulunduğu zor şartlardan kurtulabileceği düşüncesi hakim olmuş ve bu yolda gerekli şartlar sağlanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu hızlı değişiklikler serisi Osmanlı'yı kurtarmaya yetmediği gibi toplumun Doğu - Batı kıskacında kalmasına sebep olmuştur. Bu durumu Tanpınar;

“İmparatorluk, asırlardır içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadeleye hâlinde olduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilân ediyor, onun değerini açıkça kabul ediyordu.”⁵⁵ sözleriyle ifade eder.

Osmanlı tarihinde tüm yönleriyle dönüm noktası niteliğinde olan Tanzimat Dönemi, kadının toplumdaki konumunun birçok açıdan sorgulanmasına sebep olan bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Gelişen siyasî olaylar sosyal değişimi beraberinde getirmiştir. Tanzimat aydınları, modern toplumun inşasının ancak modern kadınlar ve anneler tarafından gerçekleştirilebileceği inancını savunuyorlardı.

Pek çok yönden incelenmeye müsait olan Tanzimat Dönemi’ni Fransız İhtilâli ve tesiri altında gelişen hareket-i nisvan açısından değerlendirecek; 1789’da Fransa’da başlayan, kısa sürede tüm Avrupa ülkelerini ve zamanla dünyayı etkisi altına alan bu hareket ‘*İnsan Hakları Bildirisi*’nin kabulü ile sonuçlanır. Devrimin sonuçları tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı topraklarında da büyük değişimlere sebep olur. Bu değişimin en önemli ayağını ise ‘Osmanlı Aydınları’ olarak tanımlanan, Batı ile irtibat kurup, yenilik düşüncelerini memleketine getiren, zümre oluşturur.

Tanzimat’ın ilânı ile resmi olarak başlatılan yenilik hareketleri kadınların dünyasında da bazı değişimlerin başlangıcı olur. Islahat Fermanı (1856) ile devlet resmi olarak ‘hiç kimsenin cinsiyetinden dolayı ikincil duruma düşmeyeceğini ifade etti.’⁵⁶ Böylece devlet, ilk feminist hareketi kendi güvencesinde başlatır.

Tanzimat Dönemi’nin kadınlara sağlamış olduğu en önemli kazanım eğitim alanında olmuştur. ‘Kadınların kamusal yaşama dahil edilmesine yönelik ilk adım 1842 yılında Tıbhane-i Amire bünyesinde açılan Ebe Mektebi olmuştur. 1826’da açılan Tıbbiye’de cerrahi dersi sırasında ebelik de gösterilmiş, erkek ebeler

⁵⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 126.

⁵⁶ Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, (Çeviren: Ertan Özensel), Vadi, Ankara, 1996, s. 88.

yetiştirilmeye başlanmıştır. Kadın ebelerin yetiştirilmesine, ancak 1842’de izin verilmiştir.’⁵⁷

1858’de Kız Rüştîyeleri (Kız Ortaokulları), 1869’da Kız Sanayi Mektepleri, 1870’te ise Kız Öğretmen Okulları açıldı. Öğretmen okulları ile amaç hem açılan yeni okulların öğretmen ihtiyacını gidermek hem de toplumun dönüşümünde büyük görevler üstlenecek olan yeni öğretmenler yetiştirmektir. Bu okulların açılışını takdirle karşılayan kadın yazarlar:

“Biz şimdiye dek okumanın kadrini bilmezidik. Çünkü beyler, efendiler bize yalnız ‘eksik etek’ derler idi. Biz de aman eteğimizi uzatalım diyerek iki boyumuzda entariler yaptık. Eğer onlar bize ilminiz eksik deyu haber verselerdi anın da çaresine bakardık. ’diyerek açılan okulları sevinçle karşılamışlardı. ”⁵⁸

Yapılan hukûkî düzenlemeler ile kadın eğitimi devletin koruması altına alınır. ‘1868 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 6-11 yaşları arasındaki tüm kız çocukların ilk okul eğitimi almalarını öngörüyordu. Bununla beraber ilk anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi, kadın erkek tüm Osmanlı nüfusunun ilk okul eğitimi almasını zorunlu kılıyordu.’⁵⁹

Yeni bir toplum inşasında Osmanlı aydınınının başvurduğu, en etkin kullanılan araçlardan birisi de gazetelerdi. Kadını ve toplumu bilinçlendirmeyi kendisine vazife edinen yazarlar, basın yoluyla bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu alanda ‘kadınlar lehine ilk yayını *Terakki* (1868) gazetesi yapmıştır. Kadın hakları ve seçimden söz eden ilk gazetedir. Gazete *Muhadderât* adı ile kadınlar için haftada bir yayımlanan bir ek de vermiştir.’⁶⁰

⁵⁷ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006, s. 37.

⁵⁸ Zehra Toska, “Tanzimat Kadını”, *Tarih ve Toplum*, S.124, Nisan 1994, s. 6.

⁵⁹ Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, s. 89.

⁶⁰ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991, s. 39-40.

Siyasî, hukûkî, iktisadî, edebî pek çok değişime kapılarını açan bu dönem farklı görüşleri de bünyesinde barındırmıştır. ‘Osmanlı devlet adamları Batı’daki kanunlaşmanın etkisinde kalarak bizde de kanunlaştırmalara yönelmişler; ne ölçüde ve ne doğrultuda bir ihtiyacın olduğunu düşünmemişlerdir.’⁶¹ Bu durum toplumda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bazı değişim hareketlerini ihtiyaçtan ziyade taklit olarak görenler ile Batı’daki bütün yeniliklerin tatbik edilmesini zarurî görenler arasında geçen tartışmalar, Tanzimat Dönemi’ni kadın hareketleri açısından ‘hazırlık dönemi’ olarak kabul etmemizi gerektirmiştir. Özellikle Batı’daki Feminist hareketlerin de etkisiyle Tanzimat Dönemi II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte hız kazanan yenileşme hareketlerinin zeminini oluşturmuştur.

2.2. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını

Meşrutiyet Dönemi, kadın hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönem olması açısından önemlidir. Tanzimat Dönemi entelektüel kesimin önemle üzerine durduğu meselelerden birisi kadınların eğitimi olmuştur. Bu fikir Meşrutiyet Dönemi’nde de geçerliliğini sürdürmüş ve toplumun kanaatinde ülkeyi içinde bulunduğu vaziyetten kurtaracak olan yeni kadınlardır, düşüncesi değişime uğramadı. Tanzimat Dönemi’nden II.Meşrutiyet’e kadar geçen sürede kadınlar adeta bu yönde yetiştirilmeye, toplum için yeni bireyler hazırlanmaya çalışılmıştır. Kadın yavaş yavaş ev dışına çıkmaya sosyal hayatın içinde birey olma yolunda ilerlemeye başladı. ‘Bütün bir İmparatorluk içinde değilse bile, en azından İstanbul ve Selânik gibi kültür merkezlerinde kadınlar; ev içi alanından kısmen de olsa erkeklerin alanları olan dış dünyaya açılmaya başlamışlardır.’⁶²

1860’larda Genç Osmanlılar bir diğer ifadeyle Jön Türkler olarak adlandırılan Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza, Ahmet Fazlı, Ali Fahri, İbrahim Temo, İshak Suküti, Tunalı Hilmi, Yusuf Akçura, Ali Süâvi, Ebüz’ziyâ Tefvik gibi isimler güçlenerek seslerini yönetime duyurmayı

⁶¹ M. Akif Aydın, “Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler”, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Sosyal Hayatta Kadın*, Yay. Hzl: İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, Ensar, İstanbul, 2005, s. 166.

⁶² Zehra Toska, “Tanzimat Kadını”, s. 8.

hedeflemişlerdir. Amaçlarından birisi, padişahlık yönetiminin yanında bir meclisle yönetime katılmaktı.

Bu isimler arasında en çok öne çıkan hiç şüphesiz Namık Kemal olmuştur. Bu dönemde öne çıkardığı Kur'an-ı Kerim'deki 'İmran Sûresi'nin 159. (ve şâvir-hum: yapacağın işlerde onlara da danış),⁶³ 'Şûrâ Sûresi'nin 38. (emruhum şûrâ beynehum: Onların, işleri de kendi aralarında bir istişare iledir.)⁶⁴ ayetlerine dayanarak istişarenin önemi ile ilgili Kur'an'dan örnekler vererek, meclisin önemine vurgu yapar. 'Meşveret usulü' deyimiyile gazetelerde meşrutî rejimi savunan yazılar kaleme alınıyordu. Giderek güçlenen bu hareketin çalışmaları netice verir ve yaptıkları baskılar sonucunda 1876'da I. Meşrutiyet, 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilir.

Tanzimat ile gerçekleşen kanunlar ve açılan yeni okullar kadın açısından tam anlamıyla tatmin edici bir yapılanmaya gidilemediğini göstermiştir. Bunun farkında olan Genç Osmanlılar ve 1908'den itibaren yönetimi denetleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti kadın meselesini milli bir mesele olarak ele alırlar. 1912'de iktidar partisi olmasının ardından, erkeklerden elli yıl sonra kızlar için 1915'te 'İnas Dârülfünûn'u kurulur.

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı kadının yayın hayatına atılmasında etkin rol oynamıştır. Namık Kemal'in *Gazete* isimli makalesinde;

"Gazete, vatani bir meclis-i ülfet (tanışma meclisi) haline getiriyor. Öyle bir meclis ki içinde herkesin meramını isma (ıştirme) eshel-i umurdur (kolay ıştır)."65 ifadelerine yer vermesi ve gazeteyi bir kürsü gibi kullanması Osmanlı kadını üzerinde tesirli bir etki oluşturur. Bu dönemde Namık Kemal'in bu rolünü benimseyen kadınlar, büyük bir hızla yayın hayatına atılırlar.

⁶³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Pusula, İstanbul, 2006, s. 56.

⁶⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, a.g.e., s.354.

⁶⁵ Hikmet Dizdaroğlu, *Namık Kemal*, Varlık yay., İstanbul, 1959, s. 48.

Mefharet, Demet, Mehâsin, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Âlemi, Kadınlar Âlemi, Kadın, Genç Kadın, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlık, Kadınlık Hayatı, Kadın Duygusu, Demet gibi dergi ve gazeteler dönemin kadın en önemli yayınlarıdır.

II. Meşrutiyet'in ilanı birçok alanda yenileşme kapılarını araladığı gibi, çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bunlardan birisi de tesettür konusunda yaşanmıştır. 'İtihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi namına söz alan Emine Semiye:

"İslâmiyet'in bize emrettiği tesettür bugünkü münâsebetsiz kapanmaklığımız değildir," sözleriyle kadın giyimi üzerindeki baskıları eleştirir.⁶⁶

Pek çok dergi ve gazete bu konuda Emine Semiye'ye hak verir. Kadınlar Dünyası Gazetesinde tesettürün iki türlü olduğu ifade edilir: 'biri setri avret, diğeri ise hanede mahbusiyyettir. Birincisindeki amaç medenî ve kabul edilebilir olup kadının mahremiyetini korumayı hedefliyordu. İkinci sebep ise kadını toplum hayatına girmekten alıkoymakta ve kabul edilemez bulunmaktaydı. Dergilere göre İslâmiyet kadına tesettürü zorunlu kılmıyordu. Kur'anda kadına yönelik ayetler Osmanlı kadınının kıyafetine uymuyordu.'⁶⁷

Çalışan kadının ise tesettür noktasında konulan kurallara göre hareket ettiğini görmekteyiz. Telefon İdaresi'nde 'çalışırken yeldirme ve başörtü kullanan Osmanlı kadınları peçeyi hiç takmamışlardır.'⁶⁸

Bu dönemde geniş yankı bulan bu mesele hakkında Mehmet Akif Ersoy, 'çarşafı çıkartmak bahanesiyle kadının tamamen Batılı kadınlara benzetilmesine karşıdır. Bunu yapmak isteyenlerin Avrupa'ya eğitim için gönderilenler olduğunu belirtir. Akif, kadınların eğitime taraftar olmakla beraber, ilerlemenin şartı olarak

⁶⁶ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, Metis, İstanbul, 2003, s.54.

⁶⁷ Gülsel Sürücü, *Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası (1908-1914)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, Eskişehir, s. 96-97.

⁶⁸ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, s.70.

gösterilen kadınların açılıp - saçılmalarına karşıdır. ⁶⁹ Akif aile kurumunun yıkılması endişesini taşır ve bunu mısralarında şu ifadelerle dile getirir:

“Biz ki her mevcûdu yıktık gâyesiz bir fikr ile,
 Yıkılmadık bir şey bıraktık... Sâde bir şey: âile.
 Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?
 İşte virân memleket! Her yer delik, her yer deşik!
 Bunların ta'miri kaabil... Olsa ciddiyet sebât;
 Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şâyet, âilât,
 En kavî kollarla hatta kalkmaz imkânı yok.
 Kim ki kalkar der , onun hayvan kadar iz'ânı yok...
 “Ailî bir inkılâb olsun!” diyen me'yûs olur,
 Başka hiç bir şey kazanmaz, sâde bir deyyûs olur.
 Çünkü “çıplak” inkılâbâtın rezâlettir sonu...
 Ey denî kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!”⁷⁰

Birçok İslâmcı erkek yazar, kadınların İslâmî ölçüler çerçevesinde eğitilmesini ister. Dönemin kadınları ise her ne olursa olsun eğitimden yaygınlaşmasından yanaydılar. Tüm kadınların ortak buluşma noktaları, daha iyi eğitim almak istemeleri hususuydu. Ancak burada Nezihe Muhiddin, Müfide Ferit Tek, Halide Nusret Zorlutuna, gibi bazı kadın yazarlarımız yabancı mekteplerle rekabet edilmesini isterler. Buraya gönderilen kız çocuklarının yaşadıkları olayları konu alan eserler kaleme alırlar.

Kadının çalışma hayatına başlamasıyla yeni bir tartışma daha gündeme gelir. Kadına çalışma hayatında destek olan yazarların yanında, buna karşı olanlar da olmuştur. Mehmet Akif Ersoy, kadının ev dışında çalışmasına karşı çıkar. Kadının yerini evi olarak görür. Mustafa Sabri, Sait Halim Paşa, Musa Kazım gibi isimler de

⁶⁹ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken, İstanbul, 2011, s.128-129.

⁷⁰ Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, Fatih yayınevi, İstanbul, 1987, s. 43.

Akif'e katılırlar. Onlara göre kadının çalışma hayatına girmesi ile İslâmî kurallara uyulmamış olunacaktır.

Kadın meselesinin yanlış yorumlandığını, yanlış yöntemlerle çözüm arayışına gidildiğini vurgulayan 'İslâmcılık' anlayışına sahip şair ve yazarlar, bunun müsebbibi olarak "aydın" diye nitelendirilen, Batı'da eğitim almış kesimi görürler. Özellikle Akif, bu aydınları keskin bir dille eleştirir, kızların eğitime destek verdiğini vurgulayan şair, bu meselenin din ile çelişiyormuş gibi gösterilmesinden rahatsızlığını dile getirir:

"Hâli ıslâh edecekler, diyerek kaç senedir,
 Bekleyip durduğumuz züppelerin tavrı nedir?
 Geldi bir tanesi akşam, hezeyanlar kustu!
 Dövüyordum, bereket versin, edepsiz sustu.
 Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş: Mutlak
 Dîni kökten kazımak, sonra, evet, Ruslaşmak!
 O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız
 Şu tutundukları gayet kaba, pek ma'nâsız
 Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
 Analık ilmîni tahsîl edeceklermiş...Zâten,
 Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş:
 Ki kadın "sosyete" bilmezmiş, esârette imiş!
 Din için, millet için iş görecektir alçağa bak:
 Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!

Sâde bir fuhuşumuz eksikti, evet Ruslardan...
 Onu ikmâl ediverdik mi, bizimdir meydan!
 Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...
 Acırım tükürüğe billahi, tükürsem yüzüne!

Demiş olsaydı eğer: “ Kızlara mektep lâzım...

Şu kadar vermelisin” Kahrolayım kaçmazdım.”⁷¹

Bu çıkışa karşı Suphi Nuri gibi Batıcılık akımını benimseyenler ise kadının çalışmasını desteklerler. Suphi Nuri yazdığı bir yazısında, ‘ Türk ve İslâm kadını da bu ‘asrın ‘avâmil-i mühimmesinden (önemli bir amillerinden) olduğundan dîğer milletler nisvânı gibi bizim nisvânımız da artık kafes altına konamaz...’⁷²

Batılı düşünce çizgisini benimseyenler ise İslâmî görüşü savunanların aksine kadının dinî kökenli anlayışlar sebebiyle baskı altında kaldığını, erkeğin de buna alet olduğunu savunurlar. *Tesettür ve Mahiyeti* isimli makalesinde Salâheddin Asım dönemin tartışmasına müdahil olur. Ona göre kadın içtimaî hayata atılmalıdır. Yazar, kadın için örtünün bir gereklilik olmadığını savunur:

“Kadın cemiyetin bir parçası olduğu için aile içinde ve dışında içtimaî hayatta rolü vardır ve bu rol gittikçe artmaktadır. Örtünme sorusunu bu bakımdan ele almalıdır. Kadının mânevî eğitimi temin edilince örtünmeye lüzum yoktur. Madem ki örtünme kadını mânevî hayattan ayırıyor, öyleyse kadının bu görevini görebilmesi için örtünmeyi kaldırmalıdır. Kadını cemiyete çekmeden mânevî eğitimi vermek kabil değildir. Çünkü cemiyet hayatının tesirleri içinde yaşamadan içtimaî etkilere karşı korunma mümkün olamaz. Bir çevrenin ihtiyaçlarını sağlamak için o çevreye hem madde ve mânâ bakımından uymak şart olduğundan kadını içtimaî hayatta yaşatmadan o hayatın zaruretlerine alıştırlamaz. Erkeklerin kadını insan değil, bir dişi saydıkları ilkel devirlerde örtünme tatbik edilebilirdi. Çünkü, ancak kadını dişi olarak görüp şehvetten başka hizmeti olmayacağı kabul edilen cemiyetlerde içtimaî vicdan mânevî örgütlenmeyi sağlayamadığı için maddî örtünmeye başvurmuştur. Örtünme kadını dişi saymanın hem eseri hem nedenidir.”⁷³

⁷¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kaynak, İstanbul, 2004, s.35-36.

⁷² Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, s.86.

⁷³ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, s.132.

Dönemin Batıcı aydınlarından Tevfik Fikret'in, kadınlar hakkında yazdığı mısralar feminist kadınların sloganı haline gelir. '*Hemşirem İçin* şiiri, genel olarak Fikret'in kız kardeşine karşı duyduğu sevgi ile isim zikretmeden eniştesine karşı taşıdığı nefreti ihtiva etmekle beraber, kadınlık ve kadınlığın kaderi ile ilgili mısralar'⁷⁴ da içermektedir :

‘Elbet değil nasîbi mezellet kadınlığın,
Elbet değil melekliğin ümmîdi zulm ü şer,
Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer;
Lâkin bugün hep onlara ‘âid yığın yığın
Endişeler, kederler, eziyyetler, iğneler!

Bî- çâre kardeşim, ezilip bittin, öyle mi?
En sonra ezdiler seni, öldürdüler seni
Ben yıkmak istedim yapılıırken bu medfeni,
Lâkin hatâ bırakmadı: Muzlim, cehennemî
Bir kuvvetin elinde müzehher fakat deni'⁷⁵

Abdullah Cevdet, Celal Nuri gibi isimler dönemin batılılaşmayı savunan diğer önemli düşünürleridir. Bu isimler de kadının tesettürü, eğitimi ve çalışması meselelerinde batılılaşma hedefinden taviz verilmemesi gerektiği düşüncesini savunurlar.

Bu hararetli tartışma ortamının bir başka tanığı ise dönemin önemli kadın kalemlerinden Halide Edib Adıvar'dır. Yaşanan süreci hatıralarında şöyle özetler:

“ Meşrutiyet ilânının balayı geçer geçmez birbirine karşıt düşünceler ortaya atan, iyi ve kötü güçlü muhalefet, yeni rejimin “kadın” konusunda koyu tutucuları memnun

⁷⁴ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, Dergâh, İstanbul, 2005, s.131.

⁷⁵ Tevfik Fikret, *Rûbâb-ı Şikeste*, Çağrı yayınları, Hazırlayanlar: Abdullah Uçman, Hasan Akay, İstanbul, 2005, s.290.

etmeyen ileri adımları olmuştur. Bu arada ben de, kendim sık sık yazı yazdığım için mektuplarla hücumlara uğruyordum. Bu imzasız mektuplar hep kadınların cemiyette bir yer almalarına ve fikir sahibi olmalarına karşı çıkıyor ve bunu, dinimize aykırı sayıyordu.”⁷⁶

Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura gibi Türkçüler ise kadınların değişimine ‘milliyetçilik’ merkezli yaklaşırlar. İdealist ve milliyetçilik düşüncesini benimsemiş gençlerin yetişmesi amacıyla Türk Ocakları kurulur, burada kadının yeni oluşumunda etkin olmak amacıyla çeşitli etkinlikler, seminerler düzenlenir.

Ziya Gökalp, kadın meselesinde İslâmiyeti ve İran’ı sorumlu tutar ve dönemin kadınlarına Eski Türkler’deki aile yapısını örnek gösterirler. Eski Türkler’in feminist ve demokratik bir düzen içinde yaşadıklarını, bu yüzden kadının savaşçı serbestçe erkeklerle bir araya gelebildiğini savunur. ‘Gökalp başta olmak üzere Türkçüler için Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, Müslümanların değişmeye karşı olmalarına ve dinin eğer yaşayan bir öğreti olmak istiyorsa, gelişmesi ve değişen koşullara uyması gerektiğini kabul etmemelerine bağlıdır. Gökalp’e göre İslam uygarlığının yerini pekâlâ Batı uygarlığı alabilir.’⁷⁷

Kadınların büyük bir kısmı Ziya Gökalp’in ideolojisi çevresinde toplanır. Kadın yazarlardan da büyük destek gören Türkçülük akımı, Halide Edib’in Yeni Turan’ı; Müfide Ferit Tek’in ise Aydemir romanını yazmasında etkili olmuştur.

2.3. Feminizm Akımının Tesiri

Feminizmi kadın ile erkek arasında iktidar ilişkisini sorgulayan bir hareket olarak tanımlayabiliriz. Bu akımı başlatan temel hadise ise 1789 Fransız Devrimi olmuştur. Ancak bu devrim kadına beklediği hak ve hürriyetleri verememiştir.

⁷⁶ Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1985, s.119-120.

⁷⁷ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Ercan Eyüboğlu, Ankara, 1982, s.93-94.

‘Fransız Devrimi de cinsler arasındaki ikililiği sürdürmüştür. Kadınların toplantı yapmaları, dernek kurmaları yasaklanmış, faaliyetteki kadın kulüpleri kapatılmıştır. Bu konuda hak talep etmek suç unsuru sayılmış, suçlunun ortaya çıkması fazla bir zaman almamıştır. Aranan suçlu 1791 Anayasa’sının kabulünden önce tüm kadınlara eşit oy hakkı tanınmasını isteyen ve yazdığı ‘Kadın Hakları Beyannamesi’ni Kral XVI. Louis’ ye ve Kraliçe Marie Antoinette’e gönderen Olympe de Gouges olmuştur. Çünkü o, yeni anayasaya rağmen hak taleplerini durdurmamış, 1793’te “*Madem ki kadınlara giyotine gitme hakkı veriliyor, öyleyse kürsiye çıkma hakkı da verilmelidir*” savını ileri sürmüştür.⁷⁸

Kadının mücadelesi, Fransız devrimi ve devrim sonrasında kabul edilen, ancak kadınlara yönelik ciddi getirileri olmayan ‘İnsan Hakları Beyannamesi’nin ardından uzun yıllar devam etmiştir. Bu mücadele kadınlara erkek arasındaki ilişkiyi sorgulayan Feminizm hareketini doğurmuştur.

Tarihçiler bu süreci ikiye ayırırlar.

I.Feminist Dalga:

XVII. yüzyıldan itibaren kadın ve erkek arasındaki siyasî, sosyal, oy, nüfus hakları sorgulanmaya başlanır. Bu hak arayışlarının ilki Fransa’da, ikinci İngiltere’de görülür. Sanayi devriminin tesiri altında yayılır. Sanayi devrimine kadar kadın ve erkeğin rolü belliyken, bu devrimle birlikte, iş gücü ihtiyacının artmasıyla kadın da çalışma hayatına dahil olur. Yaşanan bu değişimle ev- iş- annelik arasında kalan kadın, yoksun olduğu siyasî, hukûkî ve eğitim hakları için arayışa gider. Kadın, ‘vatandaşlık’ ve ‘eşit haklar politikası’ ister.

II.Feminist Dalga:

Öğrenci olaylarına dayanır. ‘Toplumsal cinsiyet’ kavramı sorgulanır. Bu kavrama göre toplum kadını ikinci plana atmıştır. ‘Kadın doğulmaz, kadın olunur’ sloganıyla hareket ederler. ‘Kadınlık’ toplum tarafından kadına verilen bir roldür. İkinci dalgaya mensup feministler kadına erkekle eşit hakların verilmesini istemezler. Kadın için ‘farklılık politikası’ yaklaşımına sahiptirler. Kadın, çocuk

⁷⁸ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis, İstanbul, 1994, s. 19.

büyüten aynı zamanda çalışandır, dolayısıyla erkekle eşit değildir. Kadınlar için farklı pozitif haklar istenir. Farklı yorumlanan feminizm anlayışları mevcuttur.

Marxist Feminizm: Kurucusu ve geliştiricisi olan Karl Marx'dan etkilenip ortaya konulmuştur. Toplumun ekonomik koşullarına dayanarak görüşünü temellendiren bir yapıya sahiptir. İlkel toplumlarda kadın evde, erkek dışarıdaydı ve kadın da erkek de kendi işlerini yapardı. Sanayi devrimiyle kadın iş hayatına girer. Artık güçlü, erkek gibi para kazanan bir kadın karşımıza çıkması gerekirken kadın kazancını erkeğe vererek erkek önünde ezilir hale gelir. Böylece sanayi devrimi ile kadının sadece sorumluluğu arttırılmış olur. Marxist Feminizm yöntemi ataerkili ortadan kaldırmaya yöneliktir. Aileyi ortadan kaldırmanın bu soruna çözüm getireceğine inanırlar. Kadın çocuğu dünyaya getirir ancak çocuk aile ortamında değil, bir başka kurumda yetişir. Aile ortamı ortadan kalkınca kadın ezilmez olur, böylece erkekle eşit konuma gelir.

Liberal Feminizm: 'Kadın bir bireydir' sloganıyla hareket ederler. Özgürlüğünü elde etmek için birey olmak zorunda olan kadın, birey olmak için de özgürlüğünü elde etmelidir, tezini savunurlar. Kadının birey olabilmesi için öncelikle kocasının himayesinden kurtulmalıdır. Ev hayatının değiştirilmesi gerektiğini düşünürler. Erkek ev işine dahil olup kadının sorumluluklarını azaltmalıdır. Liberal feminizmi savunanlar kadının hukûkî ve sosyal haklarını ararlar.

Radikal Feminizm: Kadın ve erkek arasında var olan biyolojik farklılığın kadının sömürülmesine sebep olduğunu düşünürler. olduğuna inanırlar. Bu iki cinsten biri güçlü, diğeri ise daha güçsüzdür. Biyolojik farklılığı ortadan kaldırmak için aile kurumunu ortadan kaldırma fikrini savunurlar.

Kadın doğurur ve anne olur, aile kurumuyla kadına daha çok sorumluluk yüklenilir. Kadına yüklenen sorumluluk kadından alınmalı, doğum dışarıdan sunî olarak yapılmalı, inancı hakimdir. Özgürleşmek için erkeklerin olmadığı bir yerde yaşamayı düşünenler de olmuştur.

Bizde en çok Liberal feminizm düşüncesi etkili olmuştur. Osmanlı topraklarında etkili olan feminizm düşüncesini Batı'dakinden ayıran en büyük farklardan birisi, bizde feminizm hareketinin Osmanlı aydınları tarafından başlatılması ve kadını asıl değiştirmek isteyen erkekler olmasıdır. Bir diğer fark ise amacının toplum tarafından tam olarak bilinmemiş ve benimsenmemiş olmasıdır. Çoğu zaman amaç feminist bir hareketten ziyade Batılı kadına benzemek şeklini almıştır.

Batı'daki kadının konumunu ise Virginia Woolf 1929'da kaleme aldığı kitabında;

*'Düşünsel planda kadın son derece önemlidir; gerçek yaşamda ise tümüyle önemsiz. Şiiri bir baştan öbür başa kaplar; tarihte hiç görülmez. Kurmaca yazında kralların ve fatihlerin yaşamlarına hükmeder; gerçek yaşamda ailesinin parmağına bir yüzük geçirdiği herhangi bir oğlanın kölesidir. Kurmaca yazınında en esin dolu sözler, en derin düşünceler onun dudaklarından dökülür; günlük yaşamda hemen hemen hiç okuyup yazmaz ve kocasının malıdır.'*⁷⁹ cümleleriyle ifade eder.

'Sanayileşen Avrupa'da kadın, özgürlüğünün bedelini çok pahalı ödemiş, toplumsal hayatta yeni güçlüklerle karşılaşmıştır. Benzer bir gelişme ülkemiz kadını için henüz başlamaktadır, ama koşulların farklılığından dolayı Türkiye'de kadının özgürlüğü için ödediği bedelin, Avrupalı kadınıki kadar ağır olduğu söylenemez. Bu farklı koşullar, yakın tarihimizdeki reformların sanayileşmeden önce özgürlük için uygun bir zemin hazırlamasından ileri gelmektedir.'⁸⁰ Bizde ise, Osmanlı kadın hareketinin ortaya çıktığı dönemde ataerkilliği sorgulamaya hangi düzeyde imkân verildiğini düşünerek, bu hareketi ataerkil düzeni kabul eden ve bu düzeni içerisinde kadın haklarını iyileştirmeye çalışan bir feminizm anlayışı olarak tanımlamak gerekir.

Kadın hareketlerinin başlamasında, kadının hak, adalet ve özgürlük arayışına girmesinde 'unutulmuşluk' hissinin etkisi yadsınamaz. Kadına unutulduğunu

⁷⁹ Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda*, Afa Yayınları, Çeviren: Suğra Öncü, İstanbul, 1987, s. 53.

⁸⁰ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim, İstanbul, 2002, s. 251-252.

hatırlatan ise dönemin aristokrat erkekleri olmuştur. Abdülhak Hamit'in *'Bir millet'in nisvânı derece-i terakkisininin mîzânıdır.'*⁸¹ ifadeleri ile unutulmuşluğunu hatırlayan kadın topumdaki yerini tartışmaya başlar.

Bu gaye ile öncelikle aristokrat ailelerin kızları roman ve hikâyeler yazarak kendisini gösterir. Ardından eğitimin önemi anlaşılır ve ülke çapında ciddi bir seferberlik ile kız çocukları okutulmaya başlanır. Feminizmin etkisiyle açılan yeni dergi ve gazeteler ise okula gidemeyen genç kızlar için bir okul olur adeta. Bu dergilerde kadının değişimi şöyle ifade edilir:

*"Biz Osmanlı kadınları bugüne kadar atalet içinde yaşıyor, daima erkeklerimizin mesaisi ile geçiniyor, erkeksiz kaldığımız anda da sefalet ve zarurettten gariban oluyor idik. Çünkü cahil idik, çünkü atıl idik, çünkü iş bilmiyor, kendimizi kendi mesaimizle yaşıtmıyor idik. Artık aklımızı başımıza alalım, birbirimize el vererek bir teavün-ü umumi (umumi bir yardımlaşma) ile işçilik hayatını ihya ederek, maarif hayatını ihya ederek hem tenevvür hem de bizi daima tehdid etmekte olan sefalet ve zarurettten kurtulalım."*⁸²

Bir başka kadına cesaret vermek, ona yol göstermek için kaleme alınan yazıda ise kadının çalışma hayatına girmesi gerektiği yönünde sebepler sunulur;

*"Mutlaka kadın da çalışmalıdır... Bir aileyi yalnız erkek beslerse ayıbdır. Böyle ailelerde saadet pâyidâr olamaz. Madem ki kadın erkeğin refik-i hayatıdır, o halde refik-i mesaisi de olması lazım gelmez mi?"*⁸³

Bizde feminizmin olgusu vatanseverlik duygusuyla temellendirilmişti. Kadının kurtuluşunu devletin kurtuluşu olarak gören Osmanlı aydınlarının büyük çoğunluğu, bu süreçte Batı'da olduğu gibi kadının karşısında değil yanında yer almışlardır.

⁸¹ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim, İstanbul, 1982, s. 193.

⁸² Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 279.

⁸³ Serpil Çakır, a.g.e., s. 279 – 280.

2.4. Çalışma Hayatı ve Kadın

Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatta kadının konumunu ele alırken kadını kentli ve köylü kadın olmak üzere iki kategoride ele almıştık. Kentli kadın için 'ev içi hayatı' söz konusu iken, köylü kadının daha sosyal bir hayatı olduğundan bahsetmiştik. Her ikisinin de kendisine özgü bazı sorumlulukları olduğunu belirtmek gerekir. Kentli kadın iyi bir eş olmanın yanı sıra iyi bir anne olma gayreti içerisindeydi. Köylü kadın açısından ise bu durum daha zorlayıcı nitelik kazanır.

Ekonomisi tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti'nde ailenin bütün bireyleri çalışma hayatının içindeydi. Tarlada eşine yardım eden kadın, evinde işlerini yapmakla, zaman buldukça da çocuklarının eğitimleriyle ilgilenip onları iyi yetiştirmekle mükellefti. Aynı zamanda bu kadınlar eşlerinin yokluğunda tarladaki ürünleri çarşı ve pazarlarda satma işleriyle de uğraşırlardı.

Osmanlı Devletine ait resmî belgeler Tanzimat'tan çok daha önceki dönemlerde kadının çalışma hayatına dahil olduğunu göstermektedir. 'Kanuni dönemine ait fermanlar, çamaşırhane işleten ve köle ticareti yapan kadınlardan söz etmektedir. Ayrıca gayr-i menkul alım satımı ve kiralama işleriyle ilgilenen kadınlar vardır. Evde imal ettiği mâmülünü bir dükkanı olmadığı için, çarşı ve pazarlarda satışa sunan çok sayıda kadın vardı. Bunlar düzenli bir lonca teşkilâtının da üyesi değillerdi. Kazzâz denilen ipek tüccarları locasına mensup görevlileri, 1682 yılında dava eden Bursalı Seki Kadın bunun en dikkat çekici örneğidir.'⁸⁴ Bunlara dayanarak Osmanlı'da kadınların toplumsal hayata atılma serüveninin erken dönemde rastladığını söylemek mümkündür.

Tanzimat ile kadının dünyasında pek çok alanda değişimler yaşanmıştır. Çeşitli alanlarda yeni okulların açılması ile kadın farklı eğitim seçeneklerinden yararlanmaya başlar. Ancak kadının 'aydınlanma dönemi' olarak nitelendirebileceğimiz Tanzimat Devri, kadının çalışma hayatına atılmasında temel bir rol oynasa da özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki hareketliliğe bu dönemde

⁸⁴ İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 70-71.

rastlamamız mümkün değildir. Tanzimat döneminde kadının ilk kez öğretmenlik mesleği ile devlet memurluğuna adım attığını görmekteyiz.

1870’te açılan Kız Öğretmen Okulları ile yeni açılan okulların öğretmen ihtiyacını gidermek ve ideal kadınlar yetiştirmek hedefleniyordu. Bu amaçla üç yıl gibi az zamanda birçok öğretmen yetiştirildi. Kadının öğretmenlik ile çalışma hayatına girmeye başlamış olmasında hiç şüphesiz Tanzimat dönemi yazarların, hususiyetle romanlarında ve bazı kaleme aldıkları makalelerinde kadını bu yönde desteklemelerinin büyük etkisi olmuştur. Kadını bu yönde cesaretlendirenlerin başında gelen isimlerden Ahmet Mithat Efendi ‘Batı toplumundaki kadının yeri ve durumu karşısında, iffetini koruması, tesettüre riayet etmesi, kadın-erkek ilişkilerinde sınırın aşılmasına şartıyla Osmanlı kadınının da özel veya resmî nasıl olursa olsun öğrenim görmesini, yabancı dil bilmesini, yazı yazmasını, hatta o zamana kadar erkeklere mahsus sayılan birtakım mesleklere girmesini ister. Bu isteği sadece bir ümit ve temenni olmakla kalmaz, çok yakın bir gelecekte Osmanlı toplumunda bu örneklerin zuhûr edeceğine emin olduğu kanaatini de belirtir.’⁸⁵

II.Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle birlikte kadının çalışma hayatında dönüşüm yaşanır. Daha önceleri ağırlıklı olarak halı, kilim, altın ve gümüş işleme, kumaş dokuma, iplik bükme gibi el sanatları alanlarında çalışan kadın, her ne kadar bu alanlarda çalışmaya devam etse de farklı mesleklere yönelimi artar. Bu eğilimin arkasında iktisadî, siyasî ve içtimaî birçok sebep yatmaktadır.

1699’da Osmanlı Gerileme Dönemi ile başlayan sürecin sonuçları XIX. asra kadar uzanmıştır. Kaybedilen savaşlar, dış devletlerden alınan borçlar, savaşlar sebebiyle kadın nüfusun artması kadını çalışma hayatına iten faktörlerden birkaçıdır.

Kadının Feminizm’in de etkisiyle yeni kimlik arayışına girmesi, bazı erkek yazarların bu yenileşmeyi desteklemesi bir diğer sebeptir. Burada kadının değişmesini tüm sorunların çözümü olarak görenlerin önemli bir çoğunluğu oluşturduğunu belirtmek gerekir.

⁸⁵ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh, İstanbul, 2005, s.83.

Kadın için nasıl öğretmenlik ideal bir meslek olarak görülmüşse, yine gazetecilik de öyle görülmüştür. Hemcinslerini okulda eğiten kadın öğretmen ile okurlarını gazete sayfalarında eğiten kadın gazeteci aynı misyonu üstlenmişlerdir. Bu dönem gazetelerini incelediğimizde kadına dikiş dikmek, çocuk bakmak, hasta bakıcılık, resim, müzik, ev idaresi, çeşitli moda giyimler gibi geniş alanda bilgiler sunar. Bu dönemde kadın yazar ve kadın dergileri sayılarının fazlalığıyla dikkat çekmektedir. *Kadınlar Dünyası* Dergisi bu dönem kadınlarının adeta seslerini duyurduğu bir kürsü haline gelir.

Bu dergide oldukça önemli kadın yazarların imzası bulunmaktadır: Atiye Şükran, Emine Seher, Mükerrerem Belkıs, Yaşar Nezihe, Fatma Zerin, Aziz Haydar, Safiye Biran Belkıs Ferit, Nuriye Ulviye bu isimlerden bazılarıdır.

Ulviye Mevlan tarafından kadın sorunlarını duyurmak amacıyla çıkarılan dergi, dönemin en çok ses getirenleri arasındadır.

Kadının çalışma hayatı ve diğer sosyal meseleleri kaleme alması bakımından Aziz Haydar Hanımefendi bu isimler arasında en önde gelenlerdendir. Eğitime büyük önem vermesiyle tanınan yazar, ilk defa bir anaokulunun açılmasına vesile olur. ‘Bu okulun açılabilmesi için mücevherlerini dahi satar. *Kadınlar Dünyası* onu, kapak sayfasında fotoğrafını yayımlayarak; “*vatanın istikbal pırlantalarını yetiştirmek için kendi elmaslarını feda eden muhterem Aziz Haydar Hanım*” diye takdim eder.’⁸⁶

Yazar, *Erkeklerin Hâkimiyeti Kadınların Aczi* başlıklı makalesinde kadınların, günümüz ifadesiyle, ekonomik özgürlüklerinin elinde olmamasının getirmiş olduğu sorunları dile getiren yazar, kadın erkeğe muhtaçtır çünkü güçlü olan, parası olan erkektir. Bir lokma da yiyecek olsa kadın, bunu erkekten bekler. Eğer erkek getirmezse aç kalır. Günün birinde kocası kadına; sana artık bakmayacağım derse, kadın ben kendi kendime bakarım hürriyetine sahip değildir. Belki yasalarca sahip olur ama gücünün buna yetmesi için mektep görmüş olması, bir

⁸⁶ Güldane Çolak, Lâle Uçan, *II.Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Basında Kadın Öncüler*, Heyamola, İstanbul, 2008, s. 90.

sanatının olması gerekmektedir. Bizim kadınlarımızda ise bu yoktur.⁸⁷ ifadelerine yer vererek kadınları uyaran yazar, onlara para kazanmalarını tembihler.

Kadınların sosyal alanda çalışmaları ise cemiyetler aracılığı ile gerçekleşir. İlk cemiyetler yardım amaçlı kurulmuştur. Bu cemiyetlere kısaca değinecek olursak;

1908'de kurulan Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi, Şefkat-i Nisvan , Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Kadıköy Fukarasever Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Müslüman Kadın Birliği bu dönemlerde kurulan derneklerden bazılarıdır.

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Türk Kadını Dershanesi, Ma'mûlât-ı Dahiliyye İstihlâkı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesi, Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti diğer derneklerden bazılarıdır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti kendi ideolojisi doğrultusunda bir kadınlar şubesi (İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi) açmış, ayrıca Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti gibi dernekler kurarak etkinlikler, konferanslar düzenlemiştir. 1923 yılında kurulan Kadınlar Halk Fırkası'nın başkanı Nezihe Muhiddin olmuştur. Siyasî amaçla kurulan bu fırka daha sonra Türk Kadınlar Birliği ismiyle derneğe çevirmiştir. Bu derneklerde aktif olarak çalışan kadınlar, savaşlarda öksüz ve yetim kalan çocukları okutmak, yaşlıların bakımı, fakir olan kız çocuklarına yardım etme, işsiz dul kadınlara çeşitli alanlarda iş imkânı sağlama gibi sorumlulukları üstlenmişlerdir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nden sonra kadınların pek çok sahada elde ettikleri başarılar, memlekette büyük yankılar uyandırmaya başlar. Bunlardan birisi olan Safiye Ali, '1921'de Paris'te doktorluk sınavını başarıyla vererek yurda döndüğünde, o artık Türkiye'nin ilk kadın doktorudur.'⁸⁸

⁸⁷ Aziz Haydar, "Erkeklerin Hâkimiyeti, Kadınların Aczi", *Kadınlar Dünyası*, 1Kânun-ı Sani 1921, S.194, s. 4-5.

⁸⁸ Güldane Çolak, *Lâle Uçan, II.Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*, s. 26.

Belkıs Şevket Hanım, ‘Müslüman kadın olarak uçağa ilk binen kadın olması ötesinde, fotoğrafı da yayınlanan ilk kadındır.’⁸⁹

Bu dönemin idealist kadınlarından birisi olan Bedra Osman ‘Müslüman kadınların iş dünyasında kolaylıkla iş bulamadığı bir dönemde, gazetelerde kadın memure arandığını duyuran İstanbul Telefon Şirketi’ne başvurur. Bedra Hanım girmek istediği işten maddî kazanç sağlamak düşüncesinde değildir, aslında bu işe ihtiyacı da yoktur.’⁹⁰

Tüm alanlarda söz sahibi olmaya çalışan kadınlar Meclis’te de kendilerine yer bulmaya çalışırlar. 1930’da Belediye seçimlerine hazırlanan Nakiye Hanım, bu hedefine ulaşır. ‘İstanbul Belediyesi Umumi Meclisi’nde beş yıl süre ile Encümen üyesi olarak görev yapar. Belediye Meclisi’nin toplantısında kürsüde söz alan ilk hanım olur. Bu vazifesinin ardından 1935’te Meclis’e üç dönem Erzurum milletvekili olarak girmeyi başarır.’⁹¹

Bu dönemde kadınlar için ortaya atılan ve oldukça tartışılan bir diğer meslek alanı ise askerlikti. Bu hem dinî hem de biyolojik açılardan tartışılmaya başlanan mevzulardan biri olmaya başlar.

Ancak tüm tartışmalara rağmen ‘II. Meşrutiyet Dönemi’nde kurulmuş kadın örgütlerinden biri olan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi’nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri I. Dünya Savaşı sırasında kadınlardan oluşturdukları “Amele (İşçi) Taburları”dır.10 Eylül 1333 (1917) tarihinde Birinci Ordu-yu Hümayun’a bağlı olarak kurulan bu taburla I. Dünya Savaşı sırasında hem cephe gerisinde kalan kadınların geçimlerini temin etmek, hem de ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmıştır. Cephelere sevki düşünülmeyen tabur geri hizmetlerde istihdam edilmek amacıyla oluşturulmuştur. Kadınlar maaşlı memur ve yevmiyeli işçi olarak istihdam edilmiştir.’⁹²

⁸⁹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 85.

⁹⁰ Güldane Çolak, Lâle Uçan, *II.Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Basında Kadın Öncüler*, s. 35.

⁹¹ Güldane Çolak, Lâle Uçan, a.g.e., s. 95.

⁹² Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, s. 71-72.

Tüm bu alanların dışında kadınlar, özel sektör ve devlet dairelerinde çeşitli alanlarda çalışmaya başlarlar. Sanayileşmenin zamanla yaygınlaşması ile kadınlar, atölye ve fabrikalarda istihdam edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.CUMHURİYET'İN GETİRDİKLERİ VE YENİ KADIN

3.1. Milli Mücadele'de Kadının Rolü

Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu gerileme sürecinden kurtarmak için çeşitli arayışlar içerisine giren devlet adamlarının yaptıkları hiçbir yenilik devleti kurtarma adına müspet netice ile sonuçlanmamıştır. Kurtuluşu kadının değişiminde arayan Osmanlı aydınının çabası da hüsrarla sonuçlanır.

Osmanlı Devleti, girdiği savaşlarda toprak kaybetmeye, tebasında bulunan milletler 'milliyetçilik akımı'nın tesiriyle birer birer isyan etmeye, bu isyanlardan yararlanan yabancı devletler, isyanların çıktığı noktaları işgal etmeye başlar.

Savaşların sürekli kaybedilmesi erkek nüfusun azalmasına sebep olur. Anadolu'nun birçok köy ve kasabasında erkeklerin bulunmaması pek çok sorumluluğun kadınların omuzlarına yüklenmesini beraberinde getirir. Bu halde bulunan köy ve kasabalarda vatanın savunma vazifesi de Anadolu kadınına düşer.

Milli Mücadele'ye büyük kararlılıkla katılan Türk kadını, tek çatı altında toplanmak ve uygun şartlarda hızlıca organize edebilmek için, 'merkezi Sivas'ta olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Melek Reşit Hanım ve arkadaşlarının girişimleriyle kurulur. Kısa sürede merkeze bağlı şubeler açan cemiyet, düşman işgallerini büyük bir hassasiyet ve dikkatle izleyerek İtilaf Devletleri'ne ve İstanbul Hükümeti'ne karşı zaman zaman protestonameler yayımlamış, milli orduya para ve mal yardımı kampanyaları açmış, Milli Mücadele için Anadolu'ya geçenlere kutlama mesajları göndermiştir.⁹³

⁹³ Bekir Sıtkı Baykal, *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 1.

Bu kutlama mesajlarından birisi tüm engellere rağmen Ankara'ya ulaşmayı başaran Halide Edib'e hitaben gönderilir:

‘Ankara’da Heyet-i Temsiliye Vasıtasıyla

Halide Edib Hanımefendi'ye

Pek kıymetli uzvumuzun hunhar İngilizler tarafından hayat-ı tehlikeye ilka edilecek korkusu ile günlerce titreyen kalplerimiz bugün sürûr ile çarpıyor. Umum Sivas kadınlığı namına cemiyetimiz size beyan-ı hoş- amedî eyler. Hürmetlerimiz.

3 Nisan 366 (1920)

Anadolu Kadınları Müdafaa-i

Vatan Cemiyeti Reise-i Ulâsı

Kâtibe-i Mesule

Melek Reşit⁹⁴

Halide Edib'in gösterdiği büyük cesaret, dönemin kadın - erkek birçok kesiminin övgüsünü kazanmasına yol açar.

Büyük şehirlerden Anadolu'ya girmenin böylesine zor olduğu bir dönemde yalnız ve savunmasız kalan kadınlar, buldukları memleketlerin ‘askeri’ olmuşlardır.

Bu kadın kahramanlar arasında öne çıkanlardan birisi ‘Erzurumlu Kara Fatma’ olarak bilinen Fatma Seher Hanım'dır. Kocasının şehit düşmesi ile onunla omuz omuza yaptığı mücadeleye kaldığı yerden devam eder. Tayyar Rahime, Sultan Hanım, Nevzat Onbaşı, Aydınlı Ayşe Hanım gibi Milli Mücadele'de çok büyük hizmetleri olan birçok kadınlarımız vardır.

Milli Mücadele yıllarında ilk akla gelen kadın faaliyetlerinden birisi hiç şüphesiz mitinglerdir. Bu dönemde millî şuuru oluşturmak, ümitsizliğe meydan

⁹⁴ Bekir Sıtkı Baykal, a.g.e., s. 72.

vermemek, dünya kamuoyunun dikkatini işgal edilmiş topraklara çekmek gibi birçok sebeple düzenlenmiş olan mitinglerde en büyük rolü dönemin kadınları üstlenmiştir. Bu mitingler yurdun dört bir tarafında yapılmaya çalışılsa da en çok ses getirenler genellikle İstanbul'da, hususiyetle Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen mitingler olmuştur.

İşgali protesto eden ve kadınların katıldığı ilk miting Fatih Meydanı'nda düzenlenmiştir. Bu mitingde ilk sözü alan Halide Edib olmuştur. Elli bin kişinin toplandığı meydana İzmir'in işgali protesto edilir, birlik çağrısı yapan şu ifadelere yer verilir:

“ Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece karanlık bir gece... Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek denilen alet yok; fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var. Hak ve Allah var (Alkışlar). Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlâtlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına layık bir millet olduğumuzu erkek, kadın hatta çocuklarımıza kadar ispat ettik.

Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan şu halk kütlesinin bir tek isteği var, o da en tabii haklarının kendisinden alınmamasıdır... Kadınlar silahsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlem-i İslâm hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz.”⁹⁵

Daha çok kadınları dikkate alarak yapılan bu konuşmada amaç kadınların birliğini sağlayarak yaşanan sıkıntılarla güçlü bir şekilde mücadele edebilmektir. Yoklukla mücadele eden Anadolu insanının bir anda kendisini savaşın ortasında bulmasıyla birlikte, karamsar bir tablo ortaya çıkar. Bunun üzerine devreye giren aydınlar, meydanlarda yaptıkları konuşmalar ile halkı, ümitvâr olmaya çağırırlar. Savaşı kazanmak için maddi yönden pek çok şeye ihtiyaç vardır. Ancak yapılan konuşmalarda ihtiyaç duyulan gücün top ve tüfekten ziyade iman gücünde saklı olduğu vurgulanmak istenir.

⁹⁵ Kemal Arıburnu, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975, s.13-14.

Halide Edib Adıvar'ın Fatih mitinginde yaptığı ateşli konuşmanın ardından Meliha Hanım kürsüye gelir :

“Ey Türk, satvet ve şevket ile yaşıyan şark yıldızı sönmek üzeredir. Yedi asırdan beri payidar olan bu mukaddes binayı devletimiz gözlerimiz önünde yavaş yavaş çöktürülüyor, fakat bu koca devlet yıkılırken öyle bir tarraka ile devrilmeli, öyle bir çatırtı ile devrilmelidir ki o metin ve rasîn binanın çatırtısı cihanı sarımsalı, bütün insaniyeti titretmelidir. Bu enkaz altında yalnız bu milletin erkekleri değil, kadınları da ezilecektir. Hem onların nazik ve hassas vücutları bu müthiş felâket altında daha çok müteessir olacaktır...”⁹⁶

Meliha Hanım da tıpkı Halide Edib gibi kadın merkezli bir konuşma yapar. Yıkılmak üzere bulunan bir devletin enkazı altında sadece erkeklerin değil, kadınların da bulunması gerektiğini savunarak dönemin kadınlarına çağrıda bulunur ve kadınların da bu büyük mücadeleye katılmalarını ister.

Bu mitinge benzer mahiyette olan Üsküdar mitinginde ‘Asri Kadınlar Cemiyeti’ adına Sabahat Hanım tarafından bir konuşma yapılır:

“Ey muhterem talihsiz ahalimiz; dün muazzez Fatihimizin yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımızın ruhlarından yükselen tekbirleri duyarak bir vaz’ı huşû ve hürmetle toplanan, ağlayan elli bin feryada bugün de yeni sesler yeni âvazeler karışıyor...”

İşte hayatı, ruhu Türk olan İzmir’i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın da sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya’mızı, Bursa’mızı, hattâ, evet, bütün güzellikleriyle nazarları celp eden çok sevgili İstanbul’umuzu da isteyecekler.

O zaman bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahir kuvvetler karşısında yine böyle sükûn ve tevekkül ile mi

⁹⁶ Kemal Arıburnu, a.g.e., s. 18.

yaşıyacağız? Ben buna hayır diyorum. Biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lânetler...lânetler... ”⁹⁷

İzmir’in işgali memleketin her köşesinde olduğu gibi İstanbul’da da büyük yankı uyandırmıştır. Bu işgalin hızla İstanbul, Bursa ve Ankara gibi diğer büyük şehirlere yayılmasından endişe edilir. Düzenlenen mitinglerde İzmir’in işgali halka hatırlatılır ve işgaller karşısında sessizliğin bozulması, harekete geçilmesi gerektiğine vurgu yapılır. İzmir’in işgali halk üzerinde oldukça etkili olur, Milli Mücadele’nin hız kazanmasında dönüm noktası niteliğine sahip olan bu işgal, Anadolu’da birçok mitingin düzenlenmesine vesile olur.

Aynı mitingde Sabahat Hanım’ın yapmış olduğu bu konuşmanın ardından Naciye Hanım kürsüde hazır bulunur.

Mücadele döneminde İstanbul’da düzenlenen diğer mitingler, Kadıköy ve Sultanahmet mitingleridir. Kadıköy mitinginde Münevver Saima Hanım, Halide Edib söz alırken, Sultanahmet mitinginde ise yine Halide Edib ve onun arkasında Şükûfe Nihal, Muallimler Cemiyeti adına Reise Nakiye Hanım söz alırlar.

Sultanahmet mitinginde Şükûfe Nihal’in yaptığı konuşma oldukça büyük yankı uyandırır:

“ Ey sevgili güzel İstanbul, güzel vatanım, alil, talihsiz toprağım; seni kayıp etmek korkusunun ruhuma yaptığı derin zehirnek acıyı bilmem bununla kaçınıcı defadır duyuyorum!

...Yarabbi! Gündüzlerin manidar ayanından gecelerin vahşi sükûtundan ürkiyorum; ufuklar simsiyah. Bu sükût ve zulmet arasında mukadderatımızı çizen meşum ellerin hazırladığı yıldırım senin yaralı kalbin üzerinde bir tarraka ile patlamasın?

...Mezarımın üstünde yetişen çiçeklerde gizlenen ruhum öksüz ve hazin kuşlarına bu ulvi macerayı fışıldarken önümüzden geçen yabancıların muzlim varlıkları bu gizli

⁹⁷ Kemal Arıburnu, a.g.e., s. 23-24.

ruhani müsafehenin ulviyetinden sarsılacak, senin kalbinden cebren ayrılmak istedikleri vefakâr çocuklarından birinin sana ebediyen ağlayan mezarı karşısında onlar, her zaman bu memleketin gasıbı olduklarını anlayarak titreyecekler, ürperecekler, ruhum onların bu zelil idrâki karşısında memnun ve şâd göklere yükselirken Allah'tan sevgili çocuğunu yine sana kavuşturmak için dua edeceğim”⁹⁸

Bu dönemde Anadolu’da düzenlenen çok sayıda mitingden bahsetmemiz mümkündür. Bu mitinglerde de amaç millî şuuru canlı tutma, işgal devletlerinin özellikle Anadolu’da yaptığı aleyhte propagandalarına fırsat vermeme, halkın birlik olup kurtuluşa inanmalarını sağlamaktır.

Mitinglerde aktif çalışan kadın yazarlar, eserlerinde yaşanan sürece ve dönemin önemli mitinglerine geniş yer verirler. Mitingler, romanlarda sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alınır.

Halide Edib Adivar *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe’nin gelişinin ertesi günü Sultanahmet’te yapılan ve büyük kalabalıkların iştirâk ettiği tarihî mitingi tüm canlılığıyla okuyucusuna sunar:

“O gün asıl Türkiye’yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul’un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok ihtiyar erkek gördüm. İstanbul’un abus, sâmit ve görünmez ihtiyarları. Aralarında hangi zamana ait olduğunu bilinmeyen garip setreler, redingotlar içinden hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına alenen akarak ağlıyorlar. İpekli bol çarşafı içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler geliyor. Sarıklı kırmızılı basma entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız İhtilâli’nde Versailles’a hücum eden kadınlar alayının tablosu gibi o kadar çok kadın var ki... Hiç biri ne önünü, ne arkasını görüyordu. Hamal ile genç münevverin, Karagümrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının, omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü. Derinliği görülemeyen meydanda müthiş bir insan denizi

⁹⁸ Murat Taştan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Kadın Milletvekilleri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993, s. 44.

derin ve sadasız uğultusuyla akıyor akıyor, yalnız çok kesif olan ortası kımıldamıyordu.”⁹⁹

Romanlarda ve gerçek hayatta farklı statülere sahip olan insanlar, Milli Mücadele dönemi ile başlayan mitinglere büyük bir vazifeyi yerine getirme şuuruyla katılırlar. Yazarlar da bu duruma duyarsız kalmaz ve romanlarında tenkit ettikleri karakterler ile merkeze aldıkları isimleri büyük mitingler vesilesiyle bir araya getirmeyi ihmal etmezler. Halide Edib de bu duyarlılığı gösteren yazarlardandır. Yukarıda uzunca anlatılan, miting meydanının tasvirini içeren paragrafta her kesimden insanın vatan söz konusu olunca nasıl bir araya geldikleri gözler önüne serilir. Yazarın da ifade ettiği gibi Milli Mücadele yıllarında bütün bir milletin birlikteliği mitinglere yansır. Bu meydanda; köylü - şehirli; genç - yaşlı; kadın - erkek; Doğulu - Batılı; redingotlu - sarıklı; hamalı - münevveri toplumun tüm kesimleri bir araya gelir.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında Mehmet ve Hacı Nuriye Hanım da İstanbul'da Sultanahmet mitingine katılırlar. Bu miting İzmir'in işgaline karşı yapılan bir protesto mahiyetindedir. Burada da vurgulanan halkın hangi kesimden olursa olsun tek bir amaçta kenetlenmiş olmasıdır.

“İzmir'in can evimizi yaralayan işgalinin ferdasında Sultanahmet Meydanı'nda olanca heyecanı ile taşıtı. O tarihi, büyük günde Türk'ün ulu ruhu coşmuş ve önüne geçilmez yekpare ve yalçın bir dağ gibi o tarihi meydanda kenetlenmişti. Geniş meydanı dolduran halk bir insan, bir kalp, bir duygu halinde kürsüden göklere asılan, siyahlar giymiş bir kadının temiz ve berrak sesini dinliyorlardı.”¹⁰⁰

Halide Edib gibi Nezihe Muhiddin de mitingler vesilesi ile toplumun kenetlenmiş olmasına dikkat çeker. İzmir'in işgalinin uyandırdığı bağımsızlık duygusu söz konusu edilir.

⁹⁹ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yay., İstanbul, 2003, s. 26-27.

¹⁰⁰ Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri 1*, Boz Kurt, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 274.

Dönemin yazarlarından Şükûfe Nihal *Yalnız Dönüyorum* romanında mitinglere yer vermeden önce yaşanan süreci Mondros Mütarekesi'ne kadar geriye götürerek okuyucuya sunar. Mitinglerin arka planında yapılan çalışmaları da uzun uzun anlatır. Türk Ocağı'nda yapılan toplantılara ve buralara katılan geç zümreye kadar derinlemesine bilgiler sunan yazar, Fatih ve Sultanahmet mitinglerine de tüm detaylarıyla yer verir.

Düzenlenen Fatih mitingine değinen yazar, mitingle ilgili olarak diğer yazarlarda olduğu gibi atmosferin ne kadar duygu yüklü olduğuna ve kalabalığın coşkusuna dikkat çeker. Bu mitingin ardından Sultanahmet meydanında ikinci mitingin yapılmasına karar verilir. Miting talebeler tarafından düzenlenir. Talebelere maddi desteği İstanbul tüccarları ve halkı verir. Sultanahmet mitingine Şile'den gelen yaşlı bir kadının, miting meydanında ezilme tehlikesine karşı “*Vatanımız düşmanlara gidiyor, ben ezilsem çok mu? Bırakın beni, ben ta... Şile'den geldim, bırakın öleyim, bırakın söylenenleri ben de duyayım.*”¹⁰¹ ifadelerini kullanması meydanda toplanan halkın duygu yoğunluğunu ve yapılan mitinglerin mahiyetini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu ihtiyar kadın gençler tarafından miting meydanından uzaklaştırılıp içeri alınır. Mitingi düzenleyen talebeler, kadının etrafında toplanıp ağlarken Yıldız'ın bu sahneyi anlatan dudaklarından Milli Mücadele döneminde kadın duyarlılığını ortaya koyan şu cümleler dökülür:

“*Babam öldü dayandım; Fahir ağabey öldü dayandım; milletim ölmesin, buna katlanmaya tahammülüm yoktu.*”¹⁰²

Milli Mücadele sırasında yapılan mitingleri romanlarına konu alan yazarlarda dikkatlerden kaçmayan bir başka husus, mitinglere katılan kahramanlarının miting sonrasındaki ruh halleridir. Romanlara yansıyan bu durum mitinglerin dönemin zor şartlarında insanlara ne büyük teselli kaynağı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. *Boz Kurt* isimli eserinde Nezihe Muhiddin, mitingden dönen (Sermet'in annesi) Hacı Nuriye Hanım ve Mehmet için:

¹⁰¹ Şükûfe Nihal, *Bütün Eserleri 2*, Yalnız Dönüyorum, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 226.

¹⁰² Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 226.

“ Mitingin sonunda İstanbul sokakları dertleşmiş, teselli bulmuş ve kuvvetlenmiş, mert ve sadık Türk akınları ile kaynaşıyordu. Birbirini tanımayan yüzlerde bağların en temiz, en canlı olan yurttaşlık tanışıklığı parlıyordu ve herkes candan gönülden birbirine gülümsüyor...selamlaşıyordu.

Mehmet, ta içinden gelen bir itimat ve takdisle onun iradeli koluna dayanamayarak yürüyen ihtiyar şehit anasını kalabalıktan sakına sakına yollarına doğru götürüyordu. Sermet'in anası da bu büyük günün akınına karışmıştı, kederinin altında büklümleşen o bitkin vücudu bile şimdi ulu bir gururla dikleşmişti.”¹⁰³ ifadelerini kullanarak kahramanların yaşadıkları duygu yoğunluğunu okuyucuya hissettirmeye çalışır. Yapılan miting sonrası halkta ve özellikle yazarın öne çıkarmak istediği Hacı Nuriye Hanım ve Mehmet nezdinde büyük bir güven ortamının rahatlığı vurgulanır. Hacı Nuriye Hanım'ın yaşadığı sıkıntılar sebebiyle eğilen omuzları mitingin oluşturduğu psikolojik etkiyle şehit annesi olmanın verdiği gurur ile dikleşir.

Halide Edib, *Ateşten Gömlek*'inde miting sonrası kahramanların duygularını şu sözlerle ifade eder:

“Ayşe'nin yaşları arasından gözlerinde şimşekler çaktı. Belki elli bin siyah çarşafının gözlerinde aynı şimşekler çakıyordu. Oradan ne kuvvetli, ne teselli bulmuş bir millet gibi dağıldık.

Hayri, Salim ve Ahmet Selim bize iltihak ettiler. Hepsinin yüzleri ahalinin yüzündeki lem'a ile aydınlanmıştı. Vazih bir ümit ve itimat hâsıl olması için sebep yoktu. Fakat bütün millet mazlum milletlerin tacıyla tetvîc edilmiş ve bunun için her insanı kendine manen zahir hisseden manevî bir teselli duymuşlardı. 'Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımız' olmuştu.”¹⁰⁴

Bu mitingin sonrasında da aynı duygulara yer verilir. Ayşe tanımadığı, kendisi gibi elli bin çarşafıyla aynı duygulara sahiptir. Mitinglerde yapılan konuşmalar sonrası onun tüm halkta ve romanların ana kahramanlarında ümit ve

¹⁰³ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 276-277.

¹⁰⁴ Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 31.

gurur duygusu öne çıkar. İstikbale dair bir kurtuluş ümidi ve şanlı tarihten gelen gurur ile Milli Mücadele için çalışma azmi kahramanlarda öne çıkar.

Romanlarda, Milli Mücadele sürecinde kadının rolünü ortaya koyması açısından ele alınan iki kadın tipi vardır. Bunlardan birisi Milli Mücadele esnasında savaştan oğlunu sabırla bekleyen anne tipidir. Diğeri ise bunun aksine çocuğunun savaşa katılma kararına karşı çıkan annedir.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında savaşın karmaşası içinde oğlundan haber alamayan Hacı Nuriye Hanım, bir taraftan oğlunun şehit olduğunu diğer taraftan büyük bir umutla geri döneceği düşüncesine kapılan sabırlı bir anne tipidir. Romanın sonunda Nuriye Hanım'ın sabırla beklediği oğlu Sermet, yaralı bir vaziyette Çanakkale'den evine döner, şaşırان annesini kucaklar, başından geçenleri anlattıktan sonra tekrar cepheye gitmek istediğini, bu defa Anadolu'ya gitme arzusunda olduğunu annesine söyler:

"Bana darılmayacağına eminim anne!..Tekrar yola çıkacağım," dedi.

Memlekete karşı borcum henüz bitmedi...

Sermet'in annesi inler gibi yalvardı:

Yavrurum, hiç olmazsa bu gece benden ayrılma!..

Sermet tatlı bir gülüşle annesini okşadı:

Bilsen nereye gideceğimi anne, bana bir dakika bile durma diyeceksin.

"?"

Anneciğim ben Anadolu'ya geçeceğim...Bu akşam her şey hazır... beni kucakla anne!

Anadolu'dan esen istiklal havası bana, 'Gel'diye bağılıyor anne!'"¹⁰⁵

Kazanılan Çanakkale zaferinin ardından Sermet Anadolu'nun da yardımına koşan bir kahraman olur. Onun için durmak zamanı değildir. Yazar, bu fedakâkar gencin en büyük destekçisi olarak anneyi seçer.

Sermet Anadolu'ya yalnız gitmeyecektir. Küçük Mehmet de Anadolu'ya onunla gitmek ister. Sermet annesinin yalnız kalacağını Mehmet'e söylese de Hacı

¹⁰⁵ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 284-285.

Nuriye Hanım Mehmet'i de götürmesi için Sermet'i ikna eder. Nuriye Hanım'ın sadece oğluna izin vermekle kalmaması, onun yokluğunda kendisine evlat olan küçük Mehmet'i de Anadolu'ya götürmesi için oğlunu razı etmeye çalışması takdir edilir. Böylece, kendisi Anadolu'ya gidemeyen yaşlı kadın, roman boyunca Milli Mücadele'yi desteklemesiyle üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiş olur.

Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında ise romanın başında annesi hakkında bilgi veren Peyami'nin, annesi için kullandığı sözler, genç adamın annesinin Milli Mücadele'ye yaklaşımını ortaya koymasından açısından önemlidir:

*“İstanbul'dakileri unutmuş gibiyim. Orada esmer, ince yüzlü, saçları gergin, bir türlü ihtiyar olmayan bir anam var. O da beni bu sergüzeşte atılırken reddetti.”*¹⁰⁶

Peyami Anadolu'ya gider ve orada yaralanır. Annesi ise başından beri onun Anadolu'ya gitme fikrine karşıdır. Peyami'nin annesi Şişlili hanımların toplantılarına katılır ve İngiliz himayesini savunur. Yazar tarafından çok sert ifadelerle eleştirilen bu kadın tipi, romanda Milli Mücadele'ye destek olmayan kadına örnektir. Peyami savaşta yaralandıktan sonra annesi hakkında daha keskin bir ifade kullanır:

*“İstanbul'da anam sadece eski Hariciye memurunun anası idi; ben Sakarya'da bacaklarını kaybetmiş, kafasından vurulmuş bir askerim. Neferim beni bırakıp gittiği gün elimi tutacak kimsem yok.”*¹⁰⁷

Peyami'nin annesi için kullandığı bu sözler, annenin Milli Mücadele'ye yaklaşımını ortaya koymasından açısından önemlidir. Şişlili kadın, diğer romanlarda yer alan kadınların aksine oğlunu savaşa göndermek istemez. Oğlunun savaşta yaralanması da annenin onu affetmesi için yeterli olmaz. Eserde Peyami'nin annesi dönemin toplumsal yapısını yansıtmaması ve romanda oğlunun mücadelesini savunmamasından önemli örneklerdendir.

¹⁰⁶ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 2.

¹⁰⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 10.

Oğlunun savaşa katılmasına müsaade etmeyen bir başka Şişlili kadın tipi ise Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* isimli romanında karşımıza çıkar. Romanın kahramanı Ömer Naim annesinden habersiz Anadolu'da yaşanan mücadeleye katılır. Ömer Naim'in annesi oğlunun bu mücadeleye katılmasına şiddetle karşı çıkar. Yine romanın kahramanlarından Fikret'in annesi Münire Hanım, oğlu ve gelini Zehra'nın evlendikten sonra Anadolu'ya gitme fikrini gençler arasında bir moda olarak yorumlar.

Milli Mücadele döneminde savaştan üstün ayrılmak, toprakları müdafaada iyi organize olabilmek için kurulan cemiyetler, savaşın ardından, muharebenin izlerini silmek, yaraları en kısa sürede sarmak için çok büyük özveriyle çalışır. Roman kahramanları da bu derneklerde gönüllü olarak çalışırlar.

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanının kahramanı Yıldız, hastalığı sebebiyle katılamadığı cemiyet faaliyetleri için büyük üzüntü duyar. Yıldız'ın bu hassasiyeti, kadın yazarın kendi içinde yaşadığı üzüntünün bir tezahürü olmakla beraber, okuyucuya göstermek istediği örnek davranıştır.

“Harp Öksüzleri Derneği'nde yapılacak işlerim var. Son haftalarda toplantılara gidemedim, arkadaşlar ben olmadan bir şey yapmak istemiyorlar. Bir kere şu hastalıktan kurtulsam, bir kere doktor kesip biçmeye karar verse... Didinmeye, çarpışmaya alışmış insanlar için böyle bir koltuğa bağlı kalmak, ne sıkıntılı şey!..”¹⁰⁸

Yıldız hastalığından, çektiği acılardan ziyade çalışmalarını engellediği için kurtulmak ister. Onun için boş durmak en büyük hastalıktır. Hastalıktan kurtulduktan sonra eskisi kadar aktif bir şekilde çalışmadığı için üzüntüsünü dile getirirken bu duruma dikkat çeker. Romanın ilerleyen bölümlerinde boş durmak, insanlar için bir şeyler yapamamak kahramanın sınırlarını harap edecek bir hastalığa vesile olacaktır. Yıldız'ın bu ızdıraplı halleri Milli Mücadele sonrasında yapılan sosyal alandaki mücadelenin önemini vurgulamak amacıyla öne çıkarılır.

¹⁰⁸ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 177.

Yıldız, yazarın romanda idealize ettiği kahramandır. Onun göze çarpan yönü, sadece Milli Mücadele döneminde değil, sonrasında da vatani için büyük gayretle çalışıyor olmasıdır. Yazar, romanda derneğin işlevini ön plana çıkarmak ve kahramanı yüceltmek için Ayşe Kadını'nın Yıldız'ın yanında nasıl çalışmaya başladığını hikâye eder:

“Ayşe Kadın, kocası Kurtuluş Savaşı'nda ölmüş bir Anadolu kadınıydı. Bir yıl evvel Harp Öksüzleri Derneği'ne gelerek kendisine iş bulmamız için yalvarmıştı. Bir zaman orada çalıştı, sonra ben onun ne kadar iyi kalpli, temiz bir insan olduğunu görerek yanına aldım. Çok zekiydi, bilgisizliğine rağmen her şeyi çabuk sezisi vardı.”¹⁰⁹

Bu yıllarda kurulan dernekler vesilesiyle zor durumda olan pek çok kadın ve çocuğun ihtiyaçları giderilmiştir. Çalışmaların sadece bu dönemi kapsamamasına vurgu yapan yazarlar, tasavvur ettikleri ideal kahramanlarının şahsında okuyucularına sosyal sorumluluklarını hatırlatırlar.

Romanda, Milli Mücadele yıllarının anlatıldığı dönem içerisinde Yıldız on dört yaşındadır. Amcasının oğlu Fahir Çanakkale'de savaşmak üzere askere çağrılır. Bu durum Yıldız üzerinde çok büyük bir etkiye sebep olur. Yazar, Fahir'i askere yollayarak kahramanın Milli Mücadele sürecine daha derinden bağlanması için zemin hazırlamış olur. Fahir'in askere gitmesi ile Yıldız, romanın neredeyse sonuna kadar Fahir'i sayıklar. Fahir'in dönmesiyle de durum değişmez, bu defa Fahir merkezli olarak yine Milli Mücadele romanda söz konusu edilir.

Küçük yaşta Fahir ağabeyi ile söylediği vatan türkülerinin de tesiriyle askere gitmek isteyen Yıldız'a, amcası, yengesi ve Fahir ağabeyi gülerler. O ise bu durumla alay edilmesine karşı çıkararak bütün yüksek işlerin erkeklere verildiğini savunur. Oysa bin türlü yalanlar uydurarak askerlikten kaçan, orduda bir iş beceremeyen, evdeki kedi patırtısından bile ürken erkekler olduğunu, kendisinin ise son derece cesur ve vatan sevgisi ile dolu bu vazifeyi yerine getirebileceğini iddia eder. Fahir ağabeyine hitaben:

¹⁰⁹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 185.

“*Sen de başta olmak üzere hiçbir erkek benim duyduğum vatan sevgisini duymamışsındır. Hiçbir erkek o ateşle benim kadar yanmamıştır.*”¹¹⁰ kullandığı bu ifadeler ile Yıldız’ın küçük yaşta olmasına rağmen ne kadar cesur ve vatanperver olduğunu görürüz.

Yıldız’ın bu çıkışı üzerine yengesinin, “*Kadın kadındır, erkek de erkek... Kadının da yapacağı vazifeler var, Yıldızcığim, sonra onları kim yapar?*”¹¹¹ sözlerini sarf etmesi, aralarında geçen tartışmanın farklı bir boyuta taşınmasına sebep olur. Yıldız, memleket mevzubahis olunca erkek kadın ayrımına gidilmeksizin herkesin cephede vazife alması gerektiğini savunur. “*Memleket tehlikede iken kadın erkek ayrılmaz, yenge! Bir kadın her işi yapabilmeli, lazım olduğu zaman silah başı, lazım olduğu zaman da beşik başı!*”¹¹² sözleri ile yengesine karşılık veren küçük kız, Milli Mücadele hakkındaki görüşünü ortaya koyar ve verdiği mesajla dönemin tüm kadınların da bu mücadelede aktif olmaları gerektiğini yönünde okuyucuya telkinlerde bulunur.

Yıldız’ın vatan aşkı ve buna paralel olarak bir şeyler yapabilme gayreti ve arzusu gün be gün artar. Okul yıllarında bu duygularını şu sözlerle dile getirir:

“*Yurdu alev sarmış; onu kurtarmak için ölenlerin sayısı korkunç olmaya başladı; memleketin bütün genç çocukları, Fahir ağabey oralarda çarpışırken ben neden böyle miskinler gibi oturmaya mahkûmum! Onların uğruna can verdikleri topraklarda ben sonra nasıl, hangi hakla yaşarım?...*”¹¹³ Yıldız adeta içinde bulunduğu duruma karşı isyan eder. Vatani savunmak için erkekler savaşırken kendisi İstanbul’da sessiz bir bekleyişe mahkûm edilir. Ancak bu durumu içine sindiremez ve uğruna can verilen topraklarda sonra hangi hakla yaşayacağını muhakemesini yapmaya başlar. Yıldız’ı yaşadığı buhranlarda hedef okuyucuya Milli Mücadele aşkını aşlamak, Cumhuriyet’in nasıl kazanıldığını hatırlatmaktır.

¹¹⁰ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 213.

¹¹¹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 213.

¹¹² Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 213.

¹¹³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 217.

Yıldız gibi Milli Mücadele’de duyarlılık gösteren bir diğer kadın kahraman, Halide Nusret Zorlutuna’nın *Sisli Geceler* romanının kahramanı Zehra olur. Zehra’nın abisi Kafkas cephesinde şehit olur. Millî duyarlılığı gelişmiş olan Zehra, evlendikten sonra Anadolu’ya gitmek için Fikret’e ısrar eder. Bunun üzerine genç çift Ankara’ya giderler. Burada genç kadın, dul kadınlar ve yetim çocuklar için elinden geleni yapar. Kocasını Fikret ise cepheden yaralı dönenleri tedavi eder. Zehra küçük çocuklara çamaşır dikiği gibi, asker yolu gözleyen annelerin çocuklarına da mektuplar yazarak Milli Mücadele’de etkili olmaya çalışır.

“Köy çocukları ile eskisinden daha fazla meşgul oluyorum; küçük yetimlere daha ziyade çamaşır yetiştiriyorum; hele asker mektuplarını âdeta sevinçle yazıyorum.”¹¹⁴

Yazar, Zehra’nın bu çabasını önemser. Zehra savaş sırasında yaptığı çalışmalardan o kadar büyük zevk alır ki Ankara’dan ayrıldığında tekrar oraya geri dönüp aynı şekilde çalışmak ister. Ankara’dayken cepheye de gitmek isteyen genç kadına kocası müsaade etmez. Bu durum diğer romanlarda da karşımıza çıkar. Anadolu’ya gitmek isteyen pek çok kahramanın çeşitli sebeplerle bu isteğini yerine getiremediğine şahit oluruz. Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanında Yıldız da Zehra gibi Anadolu’ya gitmek istediği halde gidemez. Yazarların kahramanlarını Anadolu’ya göndermemelerinin altında yatan en önemli sebep, kendilerinin bu mücadele esnasında Anadolu’ya gidememiş olmalarıdır. Bu konuda en rahat olan yazar ise Halide Edib’dir. Kendisi Anadolu’ya gittiği için kahramanlarını da o topraklara gönderebilir.

Başından sonuna kadar Milli Mücadele’yi konu alan romanlarımızdan biri olan *Vurun Kahpeye*’de Halide Edib, Anadolu’da işgal altında bulunan bir kasabaya giden genç bir öğretmenin bağımsızlık mücadelesini konu alır.

Vurun Kahpeye romanının kahramanı Aliye genç ve idealist bir öğretmendir. Annesi ve babasını kaybettikten sonra, okuldaki hocalarının ‘Anadolu’ya gidiniz’ sözü üzerine Anadolu’ya gidip oralarda öğretmenlik yapmaya karar verir. Aliye

¹¹⁴ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2002, s. 79.

Anadolu'ya gelen sıradan öğretmenlerden değildir. Amacı öğretmenlikten öte topluma anne, bir ışık olabilmektir. Roman boyunca tekrarladığı bir söz vardır.

“ Sizin topraklarınız benim toprağım, sizin eviniz, benim evim, burası için, buranın çocukları için bir ışık, bir ana olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billahi!”¹¹⁵

Kahraman tarafından bu söz romanda sekiz defa tekrar edilmektedir. Aliye cephede savaşan roman kahramanlarından değildir, ancak yazar, kahramanın yemin ettiği topraklar için ölmesiyle romanı sonlandırır. Aliye'ye romanın sonunda, ölmeden önce bu sözleri bir kez daha söyleten yazar, ardından onun kahramanlığı için:

“Aliye'nin bu yeminini yerine getirirken, yine tarihte milleti için ölen, ıstırap çeken kadınlar, ezeli gözlerinde mukaddes bir ışıkla, şahane dudaklarında asırların silemediği zafer tebessümüyle Aliye'ye bakıyorlardı.”¹¹⁶ ifadelerini kullanır. Böylece Aliye Milli Mücadele için ölen kadın kahramanlar arasında yerini alır.

Yazarlar Milli Mücadele dönemini romanlarında ana konu olarak ele aldıkları gibi, bu konuyu işlemeyenler hiç olmazsa kahramanlarını bu konu hakkında konuşturarak Milli Mücadele dönemine değinirler.

Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* romanında Feriha sınırlarının harap olması sebebiyle bir adaya hava değişimi için gider. Burada kendisiyle yakından ilgilenen akrabalarından Haluk ile yakınlaşmaları romanda teferruatlı biçimde aktarılmaz. Ancak yazar, ikisinin hoş vakit geçirdikleri anlara dair Feriha ve Haluk'un sohbet ettikleri konuyu okuyucuyla paylaşır. İkisinin de ilgisini çeken bu konu, muharebe yıllarında Türk kadınının işgal kuvvetlerine karşı göstermiş olduğu kahramanlık hikâyeleri üzerinedir.

¹¹⁵ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Özgür, İstanbul, 2004, s. 1-17-40-145-164-169-173-176.

¹¹⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 169.

“Haluk:

İstiklal mücadelesinde Türk askerinin yaptığı fedakarlıkları, Yunanlıların İzmir köylerini nasıl ateşe verdiğini, Türk kadınının, Türk kızının bu muharebede ne kadar büyük kahramanlıklar gösterdiğini hikâye ederdi.

Sonra bana büyük bir iftiharla iki büyük nişan gösterdi. Bunların birisi göğsünde asılı olan bir İstiklal Madalyası, öteki şakağında oyulu olan bir kurşun yarası idi...”¹¹⁷

Feriha için Haluk’u yücelten, onun kendisine gösterdiği alakadan ziyade bir asker olmasıdır. Genç kadın Haluk’a asker olduğu için güvenir, özellikle savaşta gazilik rütbesine erişmiş olması, Feriha’nın nezdinde Haluk’u sıradan erkeklerden ayıran en önemli hususlardandır.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu’da yaşanan harbe iştirâk etmek yahut orada savaşmış olan bir askeri tanımak büyük bir övünç kaynağıydı. Romanlarda birçok kadının erkek kahramana karşı alaka göstermesinin arka planında bu sebep yer almaktadır. Bu roman kahramanlarından birisi de *Kalp Ağrısı* romanının kahramanı Azize’dir. Genç kız, Hasan’a olan ilgisini Zeyno’ya anlatırken bu duygularını şu sözlerle dile getirir.

“Hikâye tabî Hasan’ın Anadolu’ dan gelmesiyle başlar. Hasan evvela gururumu okşadı, Anadolu ne kadar moda idi biliyorsun, herkese Anadolu’da harbetmiş bir yeğenimin olduğunu söylemek bana gurur veriyordu. Sonra yakışıklı ve genç olduğu için her genç ve yakışıklı adam gibi hoşuma gitti.”¹¹⁸

Dönemin romanlarında kadının Milli Mücadele’de üstlendiği görev oldukça önemli kabul edilir. Dönemin yazarları kaleme aldıkları romanlarında mutlaka bu konuya temas ederler. İdeal kadının şahsında değerlendirilen bu meselede, Milli Mücadele’ye katkıda bulunan ideal kahraman yüceltilirken çocuğunu askere

¹¹⁷ Şükûfe Nihal, *Bütün Eserleri 2*, Çöl Güneşi, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 140.

¹¹⁸ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı / Sonsuz Panayır*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1943, s. 84.

göndermeyen kadın ise tenkit edilir. Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi*, Halide Edib Adivar'ın *Kalp Ağrısı* romanında yer alan asker tipleri ise kadın kahraman üzerinde oluşturdukları müspet etki ile söz konusu edilerek bu kahramanlar aracılığıyla askerin kutsallığına ve bu dönem yaşanan mücadeleye dikkat çekilir.

Müfide Ferit Tek *Pervaneler* romanıyla Milli Mücadele'de kadının üstlendiği rolün önemine oldukça farklı bir açıdan yaklaşır. Romanın başında Kurtuluş Savaşı sona ermiş, Milli Mücadele muvaffakiyet ile neticelenmiştir. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'u terk etmeleri söz konusu edilir. Bu sırada romanın kahramanı Burhan Ahmet'in karısı Claire'in tutumu dikkat çeker. Claire, aslen Fransız olup Burhan Ahmet ile evlendikten sonra İstanbul'da yaşamaya başlar. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'u terk etmeleri Burhan Ahmet için 'bayram' sebebi görülürken genç adamın karısı Claire, bu durum karşısında sinir krizleri geçirir. Claire, yabancı bir kadındır, onun işgal kuvvetlerinin gidişine üzülmesi olağan karşılanır ve yazar, genç kadını Milli Mücadele karşısındaki tutumu ile söz konusu etse de eleştirileri Claire'e yönelik olmaz. Yapılan yanlış evlilik sonucunda ortaya çıkan trajik durumu dile getiren Müfide Ferit, Milli Mücadele üzerinden farklı dinlere ve milletlere mensup kişilerin evliliklerinde ortaya çıkacak sorunlardan birisini söz konusu eder.

Burhan Ahmet işgal kuvvetlerinin yurdu terk edişi şerefine kutlama yapma arzusu ile evine gider, fakat karısının hasta olduğunu öğrenir. Çocuklarından Cevat aracılığı ile gerçeklerle yüzleşen genç adam, karısının hastalığının sebebi öğrenince onunla kutlama yapabilmek için inatlaşmaya başlar. Claire'in hastalığının sebebi ise Türkiye'de kendisine arkadaşlık eden Fransızların yurdu terk etmeleridir.

“- *Baba, Maman hasta, Fransızlar gidiyor diye, dedi.*

Burhan bir kere irkildi. Sonra gülerek oğlanın kulağını şaka ile çekti.

- *Hiç öyle şey olur mu? Baba Türk, çocuklar Türk olunca anne de elbet Türk olur ve Fransızların gitmesine sevinir.*

Çocuk aynı tavırla:

- *Fakat baba, görsen ne ağladı, ne ağladı. Zabitler adiyö demeye gelmişlerdi, onlar gittikten sonra anne yattı.*”¹¹⁹

¹¹⁹ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs, İstanbul, 2002, s. 25.

Burhan Ahmet karısı Claire'in kendisi gibi Türk olduğunu ve Milli Mücadele'ye yaklaşımının da bu perspektiften olacağını düşünür. Oysa Claire bir Fransızdır ve her ne olursa olsun kendi milletine dönük düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla bu kadının Milli Mücadele karşısında bir Türk gibi davranmasını beklemek hata olur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, Claire'i suçlama yoluna gitmez. Onun bu mücadeleye katılmasını da beklemez. Ahmet Burhan'ın karısına kızması üzerine, bu konu ile ilgili düşüncelerini çocuklar aracılığı ile dile getiren Müfide Ferit, Ahmet Burhan'a, İstanbul'un işgal altında kaldığı sırada ona teselli verenin Claire' olduğunu hatırlatır ve aynı anlayışı bu defa genç adamdan bekler. Oldukça farklı bir açıdan ele alınan bu durum, Milli Mücadele'den çok yapılan evliliği merkeze almak için söz konusu edilmiştir.

Müfide Ferit, Claire'ı eleştirmezken romanın bir başka kahramanı olan Cemile Hanım, özellikle Milli Mücadele döneminde sergilediği tavırlar sebebiyle oldukça sert bir dille eleştirilir. Amerika'nın misyonerliğini vazife bilen bu kadın, siyasî çalkantıların yaşandığı dönemi kişisel çıkarları için fırsata dönüştürmeyi başarır. Meşrutiyet'in ilân edildiği yıllarda azınlıklara da hâkimiyet isteyen bir cemiyete dâhil olur. Kısa süre içinde 'Hürriyet' Cemiyeti'nde gazetecilik yapamaya başlar ve başlangıçta İngiliz, daha sonra Amerikan himayesini savunur. Milli Mücadele yıllarında halkın bu fikirlere karşı çıkması ile birlikte Cemile Hanım da artık sahte bir milliyetçilik yapmaya başlar. Sabit kalem olmayan bu kadının menfaatleri doğrultusunda yaşaması, nihayetinde Amerikalıların gücüne sığınması ve misyonerliği ilke edinmesi sebebiyle yazar tarafından tenkit edilir. Cemile Hanım, Milli Mücadele yıllarında Amerikalılar lehine yaptığı çalışmalar sebebi ile kısa sürede yükselir ve zaman içinde onlara ait olan okulda, alınacak kararlarda onlardan çok daha etkili bir isim olur. Milli Mücadele gibi zor bir dönemde milleti yerine yabancı kuvvetlerin yanında olan bu kadın adeta bir yabancı misyoner gibi kabul edilir. Cemile Hanım'ın tanıtıldığı bölümün 'Amerika Fedailerini' başlığı altında kaleme alınması yazarın kendisine olan yaklaşımını ortaya koyar. Cemile Hanım'ın romanda söz konusu edilen özellikleri ile, Halide Edib Adıvar'ı hatırlatması dikkat çeker. Müfide Ferit ile Halide Edib, eğitim, evlilik, kadının erkekleştirilmesi, ideal kadın tasavvuru gibi pek çok konuda farklı düşüncelere sahiptirler. Yazar, Halide

Edib'in, memleketin Amerika'nın himayesine girerek kurtulacağına dair öne sürdüğü fikirlerine karşı çıkar.

Dönemin kaleme alınan romanlarında kahramanlardan bu mücadelede etkin bir rol üstlenmesi ve yapılan çalışmalarda aktif olunması beklenir. Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte romanlar aracılığı ile, yapılan fedâkarlıklar ve Cumhuriyet ile ortaya konulan kazanımların nasıl büyük zorluklar ile kazanıldığı hususu mütemadiyen okuyuculara hatırlatılır.

3.1.1. Cephede Kadının Rolü

Milli Mücadele döneminde yurdun her köşesinde birbirinden farklı alanlarda yapılan tüm vazifeler hiç şüphesiz en ağır şartlarda gerçekleştiriliyordu. Ancak bunların arasında en zor şartlarda yerine getirilmeye çalışılan sorumluluk, cephedeki kadının omuzlarına yüklenmişti diyebiliriz.

Cumhuriyet dönemine ait birçok romanda karşımıza çıkan fedakâr kadınlar, Tanzimat dönemi yazarlarından Namık Kemal'in eserinde yıllar öncesinde kaleme alınmıştır. Namık Kemal, *Vatan Yâhut Silistre* isimli tiyatro eserinde Zekiye'ye vatani uğruna savaşa hazır kahraman kadın misyonunu yükler. Başlangıçta nişanlısı için kılık değiştirip orduya katılan kahraman, zamanla vatani uğruna hiç düşünmeden canını vermeye hazır hale gelir. Sıtkı Bey ile kalede kalmak isteyen Zekiye arasında şu konuşma geçer:

“Sıtkı Bey: - Çocuğum, ne işe yararsın ki seni alıkoyalım?

Zekiye: - Vatan için öleceğim! Başka ne hizmet istersiniz?

Sıtkı Bey: - Sen, daha silah kullanamazsın.

Zekiye: -Ben, size canımı sunuyorum: Siz, bana yaşımın küçüklüğünü söylüyorsunuz. Buraya adam öldürmek için mi geldiniz, ölmek için mi? Öldürmek

içinse, beni de öldürün. Ölmek için ise, emin olunuz ki, sizden daha kolay, daha rahat ölürüm.”¹²⁰

Namık Kemal’in eserinde *Zekiye*, sadece bir tiyatro kahramanıdır. Bu kadın kahraman yıllar sonra, Milli Mücadele ile birlikte memleketin pek çok cephesinde tarihî bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Bu kadınların kimi nişanlısının, kimi eşinin, bazısı da çocuklarının ardından cepheye koşmuştur.

Namık Kemal’in eserine en yakın hikâyelerden birisi Gördesli Makbule Hanım’a aittir. Halil Efe ile evlendikten sonra vatani savunmak amacıyla cepheye koşarlar. ‘Siyah pantolon, ceket ve uzun bir manto giyinir, ayağında çizme, başında siyah başlık ve elinde bir Japon filintası taşırdı.’¹²¹ Gördesli Makbule Hanım’ın da aralarında bulunduğu askeri birik pusuya düşürülür ve orada alnından aldığı kurşunla şehit düşer.

Eşlerini ve çocuklarını kaybeden Anadolu kadınları, hiç düşünmeden cephe önünde ve gerisinde vazife alırlar. Bunlar arasında tarihte ismi en çok duyulan, bir gece önce abisinin yaralanıp şehit düşmesinin ardından, Erzurum Tabyaları’nın düşman işgaline maruz kaldığını öğrenip işgale karşı mücadeleye başlayan ve düşmanı kovana dek mücadelesini sürdüren Nene Hatun’dur.

Kendisi cephe önünde düşmanla savaştığı gibi, cephe gerisinde de cephe taşıyor, yaralı askerin bakımını üstlenir, onların yemek ve su ihtiyaçlarını gidermeye çalışır.

Dönemin bir diğer önemli ismi ise Kara Fatma olarak tanınan Fatma Seher Hanım’dır. ‘Cephede hem komutanlık hem askerlik hem de analık vazifesini yerine getiren Kara Fatma, kısa zamanda doksan altı kişiyi bulan çetesiyle, Üsküdarlı Albay

¹²⁰ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, K.T.B.Y., Yay. Hazı: Kenan Akyüz, 1988, Ankara, s. 46.

¹²¹ Ferhat Uyaniker, *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 88.

Neşet Bey emrindeki askerlerle Fındık Tepe'yi düşmandan temizleyip semalarında Türk bayrağını dalgalandırır.

Nâmı giderek dört bir yana yayılan Kara Fatma'nın çetesine civar köylerden katılan delikanlılarla sayı kısa zamanda dört yüz sekseni bulur. Müfrezesinde yedi yüz erkek, kırk üç kadın olan Kara Fatma, I. ve II. İnönü Savaşları'na da katılır. Yaralı olarak Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne iştirak eder.'¹²²

Aydınlı Ayşe Hanım kocasını Balkan Savaşı'nda kaybetmiş kadınlarımızdan birisidir. Yunanlılara karşı yapılan savaşlarda cephe gerisinde vazife alır. Bu esnada oğlunun ölümüne şahit olan Ayşe Hanım, 'siperden çıkarak ateş etmeye başlar. Az sonra yanına takviye gelir, düşmanı geri püskürtmeye başlar. Daha sonra ordu saflarından ayrılmayarak müfrezesi ile birlikte 23 Ağustos - 13 Eylül tarihleri arasında yirmi iki gün yirmi iki gece Sakarya Meydan Muharebesinde'¹²³ büyük hizmetler etmiştir.

Cephelerde savaşan bir diğer Osmanlı kadını ise Rahine Hatun'dur. Kaynaklarda Tayyar Rahime olarak da geçen bu Anadolu kadını, Osmaniyeli'dir. Uzun ısrarlar neticesinde köylerine çete toplamak için gelen birliklere katılır. Rahime Hatun'un 'savaş sırasında iki arkadaşını kurtarmak için millî kuvvetler efradının gösterdiği tereddüdü görünce derhal ileri atılarak gidip şehitleri kurtarmış ve bu kahramanca hareketinden ötürü kendisine 'Tayyar' lakabı verilmiştir.'¹²⁴

Kadınlar Milli Mücadele boyunca cephede ve cephe gerisinde hep teşvik edici rolü üstlenmişlerdir. Zaman zaman cephe gerisinde çalışan kadın, ihtiyaç olduğu takdirde hiç tereddüt etmeden cephede yerini almıştır. Bu kadın kahramanlardan birisi de Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* isimli romanının kahramanı Ayşe'dir. Cephe gerisinde vazife almasına rağmen bir askerin sargısını sararken şehit olur. Romanda Ayşe'nin şehadeti anlatılırken:

¹²² Güldane Çolak, Lâle Uçan, *II.Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*, s. 45-46.

¹²³ Mustafa Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık, 2008, İstanbul, s. 60.

¹²⁴ Ferhat Uyanıker, *Milli Mücadele'de Türk Kadını*, s. 107.

“Sıhhiye neferi sesinde hıçkırıkla, fakat iftiharla, aşkla söylüyor:

- *Topla yaralandı. Hemen şehit oldu. Tutamadık. Kumandan Bey (İhsan) şehit oldu demişlerdi. Sıhhiye bölüğünden bir sedye ile çıktı. Sonra yolda yaralı bir neferin yarasını sararken vuruldu. Hayır efendim, bir şey, bir şey söylemedi.*”¹²⁵ ifadelerine yer verilir. Ayşe, İhsan ve bu dönemde cepheye savaşan diğer erkek kahramanlar gibi memleketi için şehit olmuştur.

Halide Edib’in *Ateşten Gömlek* isimli bu eserini diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden birisi, yazarın kadın kahramanı cepheye gönderebilmesidir. Bu konuda diğer yazarlara nazaran Halide Edib’in daha cesur davrandığını görmekteyiz. Ayşe, İzmir’in işgali sırasında oğlunu ve eşini savaşta kaybeder. Acılı kadın İstanbul’a gelir, ancak burada yapabileceği bir şeyler olmadığını görür. Ayşe’ye göre ne olursa olsun Anadolu’daki mücadeleye katılmak gerekir. O, roman kahramanları arasında, bu mücadelede bir kadının gidebileceği en ileri noktaya kadar gitmiştir. Ayşe’nin İstanbullu olmayıp İzmirli bir kadın olması yazarın bu noktada işini kolaylaştırmıştır diyebiliriz. İzmir’de bir çiftlikte yaşayan Ayşe, hayatın zor şartları karşısında mücadele gücüne sahip olan idealist bir kadındır. Yazar, onu cepheye gönderebilmek için İstanbullu bir kadın olarak karşımıza çıkarmaz. Anadolu’lu bir kadını da İstanbul’a getiremeyeceği için kahramanı İzmir’den seçer. Ayşe’yi İzmirli, kültürlü bir kadın olarak ortaya koyan yazar, bu durumu romanda sonuna kadar kullanır. Onun İstanbul’da ve romanda en önemli fonksiyonu İngiliz gazeteci Mister Cook’a verdiği cevaplardır. Daha sonraki bölümlerde detayları ile üzerinde durduğumuz romanın bu kısmı, eserde Ayşe’yi Milli Mücadele’nin başlatıcısı ve cepheye asker toplayan kadını konumuna getirir. Halide Edib, kahramanın cepheye savaş halini okuyucuya sunmaz. Ancak romanın sonunda onun ölümü ile birlikte bu meşakkatli sürecin hangi merhalesinde bulunduğunu bize bildirir.

Bu dönem romanlarında yazarların, roman kahramanlarını Anadolu’ya göndermemelerinin altında seçtikleri kahramanların şehirli, özellikle İstanbullu olmalarının etkisi büyüktür. Anadolu’nun şartları İstanbul’un ya da bir diğer ifadeyle şehirli ‘zarif’ kadının yaşam standartlarına uygun değildir. Bu sebeple yazarlar, kadın

¹²⁵ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 207.

kahramanın olaylar karşısındaki hassasiyetini erkeklerin cepheden gönderdikleri haberlerle birleştirerek okuyucuya sunarlar. Savaş sahnelerini, muharebe anılarını anlatan erkekler, hislenen ve okuyucuda duyarlılık uyandıran ise kadınlar olmuştur.

Bu konuda en cesaretli kadın yazar ise, Halide Edib Adıvar'dır. Her ne kadar kadın kahramanını cephede bire bir savaştırmasa da kahramanlarının sonunu vatan uğruna 'şehit olmak' şeklinde hazırlar. *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında kahramanların her ikisi de vatani uğruna mücadele eder. *Vurun Kahpeye* romanında Aliye'nin cesaretini takdir eden Tosun Bey, onu cephedeki askerden üstün tutar. Tosun Bey, Aliye'yi Damyanos' un yanına gönderirken:

*"Seni ölümden beter bir şeye gönderiyorum. Fakat senin zekân, senin kahraman kalbin bu felâketten de bir yol bulup sıyrılacaktır. Her halde sana namusum üzerine yemin ediyorum ki, senden daha cesur, senden daha kahraman bir tek asker tanımıyorum. Hatta Türk ordusunda bile, anladın mı? Çünkü senin çekeceğin ıstırapı, senin feda ettiğin şeyi feda eden kimse, daha ben görmedim..."*¹²⁶ sözlerini sarf ederek onun ne kadar büyük bir vazifeyi yerine getirdiğine dikkat çeker. Romanının kahramanı Aliye, her ne kadar cephede savaşmasa da çok daha büyük sorumlulukla Yunan kumandanının evlenme teklifini kabul etmek suretiyle hayatını tehlikeye atar. Bununla beraber, İttihatçıların kasabaya girmelerini sağlar. Kumandanın evlenme teklifini her defasında reddeden Aliye, vatani için bu teklifi kabul eder.

Kumandanın evlenme teklifi üzerine yazar, *"Tosun, kendisinin değildi. Tosun, sırf vazifesinin, Tosun ruhuyla, bütün varlığıyla maksadının askeri idi. Bu biçare kız, memleketi için altı ay evvel reddettiği korkunç fedakârlığı, onun kalbinde kendisine rakip olan memleket aşkının zaferi için yapıyordu..."*¹²⁷ ifadelerini Aliye için kullanır. Eserde Tosun Bey ile Aliye nişanlıdır, ancak o Aliye'den çok memleketine aşık bir kumandandır. Aliye'nin kendisine aşık olan Yunan kumandanının evlenme teklifini kabul etmesinde Tosun Bey'in rolü büyüktür. Tosun Bey, Aliye'nin ruhunda vatan aşkının öne çıkmasına sebep olur. Romanın sonunda

¹²⁶ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s.148.

¹²⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 157.

ise Aliye vatani uğruna şehit olur, Tosun ise gazidir. Dolayısıyla romanın sonunda Aliye, bu mücadelede Tosun'dan bir adım önde yer almış olur.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Milli Mücadele'yi konu alan romanları incelediğimizde yazarların, genel itibari ile kahramanlarını cephede savaştırmadıklarını, ancak onları bu sürece bir şekilde dahil ettiklerini görmekteyiz. 'Milli Mücadele'de Kadın' başlıklı bölümünde sözünü ettiğimiz gibi birçok romanda kahramanlar savaşın, yaşanan mücadelenin en azından sohbetini etmekte ya da hiç olmazsa dernekler yoluyla bu mücadelede mutlak suretle bir rol üstlenmektedirler.

Yazarların kahramanlarını cephe gerisinde tutması romanın milli mücadele ruhunu yansıtması açısından herhangi bir eksiklik doğurmadığını görmekteyiz. Kadın kahramanları ele aldığımızda her ne kadar cephe gerisinde olsalar da okuyucuya savaşın zor şartlarını hissettirme görevi yine onlara verilir. Romanlarda kadın kahramanlar acıları ile toplumu birleştirici role sahip olmuşlardır.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında Nuriye Hanım fedakâr bir anne olarak karşımıza çıkar. Oğlunun şehit olduğunu düşünen Nuriye Hanım, Çanakkale şehitleri için bir Mevlit okutturur. Yazar, oğlunun şehit düştüğüne inanan ve ondan kesin bir cevap alamayan kadının ne kadar büyük bir sıkıntı çektiğini ortaya koymak amacıyla öncelikle yaşlı kadının ne kadar kıymetli bir evlat yetiştirdiğini ortaya koyar.

*"Mevlidi okutan Hacı Nuriye Hanım'dı. Nuriye Hanım'ın geniş servetine rağmen bütün düşüncesi ve sevgisi oğlunun üzerine toplanmıştı. Okumuş, zeki, hisli olan bu iyi anne çocuğunu misalsiz bir itina ile yetiştirmeye muvaffak olmuştu. Sermet genç adam olduğu zaman bütün tanıdıklarına kendini sevdirmiş, bütün mahalleyi güzel, temiz ahlâkına bağlayacak kadar değeri güç bulunur bir insan olmuştu. Bu genç ve yakışıklı tayyareci mülazım Çanakkale Harbi'nin ilk günlerinde arkasında kalanları habersiz bırakarak kaybolduğundan beri bütün mahalle anası ile beraber onun matemini tutuyordu..."*¹²⁸

¹²⁸ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 261.

Oldukça iyi bir evlat yetiştiren Nuriye Hanım oğlundan haber alamamanın üzüntüsünü roman boyunca yaşar. Fakat yazar, onu kendi köşesine itmez. Toplumun içine hatta mahallenin merkezine alarak roman boyunca muharebe ile ilgili cepheden gelecek tüm haberleri, endişeleri, umutları, bekleyişleri çekilen acıları, halkın merakını, onun şahsıyla okuyucuya iletir. Onun hissettiği tüm duygulara başta Mehmet ve onunla birlikte tüm mahalleli de ortak olur.

Yazar Milli Mücadele ile ilgili tüm yaşananları Nuriye Hanım aracılığıyla sunar, fakat onu cepheye yollamaz. Savaşın manevi acılarını çeken Nuriye Hanım iken savaş haberlerini getirip romanda Milli Mücadele duygusunun yoğunlaşmasına yardım eden ise Sermet olur.

Aynı romanda savaşın sembolü olan bir başka kadın ise Mehmet'in ölen annesidir. Romanın sonunda, savaş bitince Mehmet adeta annesine müjde vermek istercesine onun mezarına gider:

“Anacığım, işte vaadimi tuttum, sana şanlı Türk ordusunun selamını getirdim. Onun yılmaz ve yenilmez silahlarının gölgesinde artık rahat uyu!..”¹²⁹

Mehmet'in annesi, Mehmet'i vatanın bağımsızlığını kazanması noktasında heyecana getiren bir fonksiyona sahip olması açısından önemlidir.

Yazarların kaleme aldığı romanlarda, genellikle kahramanların bağımsızlığı, ‘anaları - anneleri’ ya da sevdikleri ‘kadınlar’ için kazanmak istediklerini görmekteyiz. Burada da Mehmet'in bu gayeye ulaşmak istemesinde annesi önemli bir role sahiptir.

Romanda geri planda kalmasına rağmen dikkat çeken bir başka isim ise romanın sonlarına doğru karşımıza çıkan Gülsüm Abla isimli kahramandır. Gülsüm Abla, orduya gönüllü yazılmış ve yedi aylık bebeği ile cepheye silah taşıyan kadınlardandır. Yüklenen kağı arabasında mermilerin bazıları açıkta kalınca

¹²⁹ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 291.

bebeğinin kundağını açar, cephanenin üzerini örter. Yazar, onun kahramanlığını aksakallı bir ihtiyarın sözleriyle dile getirir:

“Gülsüm gelin...Gülsüm gelin! Ne mutlu sana aslan kızım...Tam bununla üç araba cephane taşıdı.”¹³⁰

Gülsüm gelin o dönemde cepheye gönüllü yazılan ve askere cephane taşıyan kadınlardandır. Yazar romanın sonunda ona yer verir, ancak cephede yaşananları ve Gülsüm gelinin akıbetinden bir daha bahsetmez. Romanın sonunda Gülsüm gelinle birlikte savaşa katılan Mehmet ve diğer kahramanlardan Milli Mücadele'nin zafer ile sonuçlandığı haberini alınır, ancak romanda Gülsüm gelinin nerede olduğuna dair bir bilgiye yer verilmez.

Bir başka romanda, cephede vazifeli olmadığı halde, savaşın heyecanı ile yoğurulup bunu okuyucuya hissettiren kahraman, Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanının kahramanı, Yıldız'dır.

Yıldız Anadolu'ya gitmek isteyen, ancak çetin şartlardan dolayı bunu gerçekleştiremeyen kadınlardandır. *Yalnız Dönüyorum* romanında yazar durumun vahametini ve kahramanın Anadolu'ya gitme arzusunu dile getirir. Bu dönemde memlekette harp edecek vasıta, teşkilat yoktur. Askerler düşmanın karşısına birkaç bozuk uçak ve çakmaklı tüfeklerle çıkmaktadır. Yılmayan Anadolu insanı genç-yaşlı, kadın-erkek aşılmaz dağları aşarak soğuk-sıcak dinlemeden memleketin her köşesine yiyecek ve silah taşımaktaydı. Tüm bunlar karşısında Yıldız, elleri kolları bağlı durmayı hazmedemez ve Anadolu'ya gitmenin yollarını arar. Genç kahraman, arkadaşları ile bir araya geldikleri günlerden birinde İstanbul'da kalmanın yersiz ve yapılan mitinglerin faydasız olduğunu savunur.

“Ah, biz de gitsek, neye burada kalıyoruz? Burada daha başka ne yapabiliriz? Mitingler filan faydasız bir isyan...”

¹³⁰ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 288.

Burada ne düşünsek, ne yapmak istesek gösterişten ibaret...Halbuki orada hayatla ölüm çarpışıyor...Orada kükreleyen isyanımızı harcamak imkânı var."¹³¹

Yıldız için cepheye gitmek büyük önem arz etmektedir. Yine Anadolu'ya gitmeyi düşündüğü günlerde karşısına Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş olan Hasan çıkar. Hasan romanda üç kez Yıldız'a onu Anadolu'ya götüreceğine dair söz verir. *"Ben sizi götüreceğim Yıldız Hanım, o istediğiniz yere ben götüreceğim."*¹³² Yıldız'ın Anadolu'ya gitmeyi bu kadar çok istemesini eleştiren arkadaşları, ona gitmemesini söylerler. Anadolu'daki şartların zor olduğunu, oraya ulaşsa bile orada yapabileceği bir şey olmadığını söyleyen arkadaşlarına karşı Yıldız;

*" Düşmana ateş etmezsem, bir yara da mı saramam? Son dakikasını yaşayan bir kahramanı da mı teselli edemem? Hem korkmayın, ateş de ederim, orada kadınlık erkeklik yok; yurda saldıranlara ben de saldırabilirim!"*¹³³ sözleriyle karşılık verir.

Yıldız'a göre şartlar ne olursa olsun orada erkek ya da kadın ayrımı yapılmaksızın herkes bir şeyler yapabilir ve yapmalıdır. Onun bu isteğine yine tek karşılık veren Hasan olur:

*"Acele etmeyiniz Yıldız Hanım, oraya beraber gideceğiz, sizi ben götüreceğim!.."*¹³⁴

Kahramanın böylesine büyük bir iştiaqla Anadolu'ya, cepheye gitmek istemesi Milli Mücadele döneminde idealize edilen kahramanın şahsında okuyucuya gösterilmek istenilen örnek davranış olmasının yanı sıra, Hasan ile Yıldız'ın yakınlaşmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Hasan'ın romanın başından itibaren kahramana Anadolu'ya gideceklerine dair verdiği sözler iki ismin ortak noktası olur. Savaşın son bulmasına yakın, Yıldız tekrar Anadolu hayalleri kurar. Bunun üzerine Hasan ona son defa söz verir. Hasan'ın Anadolu'ya bir genç olması ve Yıldız'a onu Anadolu'ya götüreceğini sürekli olarak vadedmesi, savaş bittikten sonra

¹³¹ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 232.

¹³² Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 232.

¹³³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 233.

¹³⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 234.

Anadolu'ya döneceğini ve orada kalmak istediğini söylemesi onu, Yıldız'ın gözünde yücelten sebepler olur.

Yıldız savaş sırasında arzuladığı, sürekli hayalini kurduğu cepheye gidemez, ancak evlendikten sonra Hasan ile Anadolu'ya gitme şansına kavuşur. Fakat beklediği Anadolu'yu, Anadolu insanını bulamaz. Roman ilerledikçe yazarın bu tutumunun Hasan'dan kaynaklandığını anlarız. Hasan'ın romandaki menfi konumundan dolayı Anadolu olumsuz işlenir. Ancak romanın sonlarına doğru Çanakkale gazisi olan Fahir, Avrupa'da bulunan Yıldız'a yazdığı mektuplarda kullandığı şiirsel ifadelerle Anadolu'nun her köşesini Yıldız'a ayrıntılarıyla yazar. Fahir aracılığı ile işlenen Anadolu olumlu izlenimlere sahipken Hasan'ı temsil eden Anadolu menfi yönüyle karşımıza çıkar. Yazar, Hasan'dan dolayı kahramanı Anadolu'ya göndermez. Aslında bu durum Şükûfe Nihal gibi diğer yazarların ardına sığındığı sebeplerden birisidir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* romanında Zehra ve Fikret Anadolu'ya, Milli Mücadele'ye katılmak için önce Anadolu'nun bilinmeyen bir yerine ardından Ankara'ya giderler. Yazarın Anadolu coğrafyasından tercih ettiği şehrin Ankara olması dikkat çekicidir. Yazar, Anadolu'da sadece kahramanın savaşa dair yaptıklarını söz konusu eder. Savaş manzaraları, askerler ve yaralılarla karşılaşmayız. Gittiği yerdeki halk da teferruatlı bir şekilde romanda yer almaz. Sadece Saliha Kadın'ın hikâyesi anlatılır. Bu kadın, Milli Mücadele'de kocasıyla iki kardeşini şehit vermiş bir Anadolu kadınıdır. Saliha kadının hayatı üzerinden savaşa ve burada yaşanan sıkıntılı günlere dikkat çekilmek istenir. Bunun dışında, Zehra'nın Milli Mücadele'de göstermiş olduğu kararlılık öne çıkar. Fikret'in ablası Sacide ümitsiz olduğunu söylese de Zehra ümitlidir. Mutlaka savaşın kazanılacağını bilir.

Fikret Cephede yaralılar ile ilgilenen bir doktordur. Zehra da kendisine yardım etmek amaçlı cepheye gitmek istediğini söyler, ancak genç kadının kocası buna müsaade etmez. Halide Nusret'in cephede yaşanan mücadeleyi tasvirleri ile anlatamasa da romanın kahramanını Anadolu'da yaşanan savaşa dahil etme düşüncesi takdir edilir. Zehra, Sacide'ye yazdığı mektuplar ile az da olsa cepheden, Milli Mücadele'den bahsedendir.

Bu dönem yazarların kaleminden çıkan romanları incelediğimizde, cephede kadının yeterince işlenememiş olmasının ardında, kadın yazarın kendisinin cepheye gitmek istese de gidememiş olması yer almaktadır. Şükûfe Nihal, Nezihe Muhiddin gibi dönemin yazarları cepheye, Anadolu'ya gitmek isteseler de bunu bir türlü başaramazlar. Bu sebeple kaleme aldıkları eserlerde de kahramanlarını çeşitli vesilelerle cepheden uzaklaştırmışlardır. Yazarlar, Anadolu'nun içinden o coğrafyayı değiştirecek bir kahraman çıkaramaz. Bu nedenle romanlarda Anadolu söz konusu edilecek, Anadolu değiştirilmek istenecekse bu, İstanbul'dan Anadolu'ya bir kahramanın hareketiyle, dolayısıyla romanın da İstanbul'dan Anadolu'ya açılmasıyla gerçekleşir. Yazarlar, İstanbullu bir kahramanı hiç görmediği Anadolu'da hatta cephede idealize etmekte oldukça güçlük çekecekleri için böyle bir roman kaleme almazlar. Anadolu'lu bir kahraman ise yazarın tüm isteklerini karşılayamaz. Batı'dan bir kahraman çıkıp Anadolu'ya her yönüyle örnek olabilir, ancak Anadolu'lu bir kahraman cephede örnek olsa da diğer yönleriyle yazarın istediği ideale uygun olmayabilir. Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya geçebilen Halide Edib Adıvar ise bu durumu romanlarında, bazı eksikliklere rağmen, işlemeyi başarır. Ancak romanlarda kadının cephede yer almaması daha öncede üzerinde durduğumuz gibi bir eksiklik olarak görülmemektedir. Yazarlar, eserlerinde kadın kahramanın cepheye gitmesinden ziyade kahramanın savaş sürecinde yüklendiği misyonun üzerinde durmuşlardır.

3.1.2. Meclis'te / Siyasal Yapıda Kadın

Milli Mücadele yıllarında başlayan kadın haklarındaki iyileştirme çabaları günden güne müspet mânâda yol katetmeye devam eder. Her alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmak isteyen kadınlar, bu yolda taviz vermeden çalışırlar.

Kadınların bu mücadelesi, özellikle yeni devletin inşa edilmesi sürecine en büyük katkıyı kadınların sağlayacağı düşüncesiyle, Mustafa Kemal tarafından memnuniyetle desteklenir. Bu nedenle Mustafa Kemal, kadına ve kadın haklarına özel bir yer ayrılmış ve gittiği birçok yerde kadın inkılâbı üzerine konuşmalar yapmıştır. Bir konuşmasında kadının zamanla tüm alanlarda erkeklerle eşit olacağına dair inancını dile getirir:

“Kadının en büyük görevi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucacı olduğu düşünülürse, bu görevin asıl önemi layığı ile anlaşılır. Binaenaleyh kadınlarımız da bilinçli olacaklar ve erkeklerin seçtikleri bütün öğrenim derecesinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin destek ve yardımcısı olacaklardır.”¹³⁵

Kronolojik açıdan değerlendirdiğimizde, Cumhuriyet döneminde kadın haklarında yapılan iyileştirmeler arasında siyasî hakların kadına en son verilmiş olması dikkat çekmektedir. Bu durum, siyasî ve içtimaî vaziyetin henüz böyle bir yeniliğe hazır olmamasından ileri gelmektedir.

Kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi amacıyla toplanan mecliste yaşanan tartışmalar, o günkü toplumun çıkarılacak yasa hakkındaki farklı görüşlerini ortaya koymaktadır. Tunalı Hilmi Bey ile Emin Bey arasında yaşanan münakaşa bu duruma örnektir:

“Tunalı Hilmi Bey : Arkadaşlar! Savaştan ulusumuza kalan anneler erkeklerden daha kalabalıktır (çeşitli gürültüler, ayak sesleri). Ayaklarınızı vurmayınız! Baylar! Ayaklarınızla kutsal analarımızın ve kutsal bacılarımızın kafalarına vurmuş oluyorsunuz (...). sizden rica ediyorum, benim anam, babamdan daha yücedir (ayak sesleri). Analar cennetten bile yücedir (ayak sesleri). Müsaade ediniz arkadaşlar, sizlerden analara, bacılara...(şiddetli gürültüler) kadınlara seçilme hakkı tanımanızı istemiyorum. Fakat arkadaşlar, analarımıza, bacılarımıza...(gürültüler)

Emin Bey (Eskişehir Milletvekili) : Hilmi Bey, ulusun duyarlılığı ile oynama. (‘Dinsel yasaya saygı gösteriniz’ sesleri)

Tunalı Hilmi Bey : Ben onlara seçilme hakkı tanınmasını istemiyorum (gürültüler). Ben size, analarımıza oy hakkı verelim demiyorum. Benim din yasasına saygım vardır. Müsaade edin arkadaşlar, düşüncemi açıklayayım.

Emin Bey : Böyle düşünce olmaz.

¹³⁵ Kemal Savcı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Cihan Matbaası, 1973, Ankara, s. 157.

Tunalı Hilmi Bey : Ne söylediğimi anlamayan arkadaşlar, meramımı anlatabilmem için sussunlar. Analar için, bacılar için...(şiddetli gürültüler)¹³⁶

Görüldüğü gibi Büyük Millet Meclisi'nde milletvekillerinin büyük çoğunluğu, kadına siyasî haklar verilmesi yönünde hükümler içeren maddenin görüşülmesine bile karşı çıkmaktadır.

Kadınların siyasî haklara kavuşma yönündeki arzuları Mustafa Kemal tarafından bilinir, ancak ortamın henüz müsait olmadığı gerekçesiyle bu yöndeki gelişmeler zamana bırakılır. Yukarıda değindiğimiz meclis görüşmesinin ardından Mustafa Kemal'e niçin bu görüşmede yapılan tartışmaya müdahale etmediğine dair yöneltilen soruya :

*“Başarmak için zamanı ve zemini daima hesaba katmak lazımdır. O gün Meclis'te hava elverişli değildi.”*¹³⁷ cevabını verir.

Bir basın toplantısında gazetecilerle arasında geçen konuşma da bu yöndedir:

“Ahmet Emin Bey : Paşam, Halide Edib Hanımefendiyi mebus görebilecek miyiz?

Paşa : Bu hususta kanunda bir sarahat yoktur, mamafih şimdiye kadar elli bin zükür nüfusa bir mebus çıkmıyor mu idi? Şimdi alelitrak elli binde bir mebus dersek o zaman bu kayd ile erkeklerle beraber kadınlar da mevzu bahis olur. Kadınlara bu alelitrak tabiri ile bir intihab hakkı verilmiş olur.

Halide Edib Hanım : Paşam bu kararı, bu meclis verir mi? Yoksa ikinci bir meclis mi verir?

Paşa : Bu konuda ben bazıları ile konuştum. Buna henüz itiraz edenler var. Fakat er geç olacaktır.”¹³⁸

Kadınların siyasal haklarına kavuşma sürecinde ilk adımı Nezihe Muhiddin atar. Bu dönemde kadın haklarını savunmak amacıyla birbirinden farklı çok sayıda

¹³⁶ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, s. 688-689.

¹³⁷ Bernard Caporal, a.g.e., s. 689.

¹³⁸ Murat Taştan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Milletvekilleri*, s. 61-62.

kadın cemiyetleri kurulur. Bu kadın cemiyetleri ya kadınlar arasında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı ya da erkek tahakkümü altında kurulmuş olması, veyahut her iki durumun geçerli olması itibari ile Nezihe Muhiddin'e kadın haklarını savunmada cazip ve yeterli gelmez. Genel sekreteri olduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Merkezi erkek rehberliği ile kurulan derneklerdendir. Bu dernek hakkında yazarın fikirleri ise şöyledir:

“ Birdenbire çıkıp ve kara batacak kuşu gibi nabedit olan (ortadan kaybolan) cemiyetlerden biri de erkek rehberliği ile meydana gelirken kadınların anlaşmaması yüzünden inhiyal eden (dağılan) Müdafaa-i Hukuk Cemiyetidir.”¹³⁹

‘Ne farkımız var?’ sorusuyla yola çıkan kadınlar, eşit siyasî hakların elde edilmesi için ellerinden geleni yaparlar. Nezihe Muhiddin'e göre kadının siyasî hakkına kavuşması için artık hiç bir engel kalmamıştır:

“Memlekette biz de vatandaşız ve biz de hak sâhibiyiz. Biz de erkeklerimize verilmiş olan hukûk-i siyâsiyyeden istifâde etmek isteriz. Bize harp sâhasında kanını akıtanlar ancak bu hakkı isteyebilir, diyorlar. Hâlbuki o kanı veren kimdir?...Fa‘âliyyetimizin netîcesi ve hedefi vatandaşlık hakkını almamıza ma‘tûfdur (yöneliktir).

Eğer siyâsî, ictimâ‘î hayâta kadın karışmazsa ve bunda iştirâk te‘mîn edilmezse kadının erkekle müsâvâtı biraz dar ma‘nâda demektir. Binâ‘en‘ aleyh bunun te‘mîni be- heme- hâl elzemdir (mutlaka gerekmektedir).”¹⁴⁰

Nezihe Muhiddin, uzun süre düşünüp hayata geçirmek istediği ‘Kadın Partisi’ projesini 7 Şubat 1924’te ‘Türk Kadınlar Halk Fırkası’ ismi altında gerçeğe dönüştür. Nezihe Muhiddin’in başkanlığında kurulan partide Latife Bekir, Şükûfe Nihal ve Naile Vahap gibi isimler öne çıkar. Partinin kuruluş amacını ;

¹³⁹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, s. 59.

¹⁴⁰ Yaprak Zihnioğlu, a.g.e., s. 100.

*“Türk kadını sosyal ve siyasal haklar karşısında her türkü mesuliyeti yüklenerek bir seviyeye ulaştırmak; dullara, kimsesiz ailelere ve ilk tahsildeki çocuklara yardım etmek, fakir çocukları okutmak.”*¹⁴¹ şeklinde ifade ederler.

Ancak henüz Cumhuriyet Halk Fırkası bile kurulmamıştır (9 Eylül 1923’te kurulur). Tek partili hayata geçişte kuruluş dilekçesi veren ilk parti olması hasebiyle tarihte önemli bir konuma sahip olan Türk Kadınlar Halk Fırkası, kuruluşuna izin verilmemesi sebebiyle ‘Türk Kadınlar Birliği’ ismi altında dernek olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam eder.

‘Birlik’ çatısı altında kadının siyasî haklarını kazanmasına yönelik çalışmalarına devam eden topluluğa çeşitli dernekler destek olur. Anadolu’nun farklı yerlerinde faaliyet gösteren Türk Ocakları da bu derneklerden birisidir. Trabzon Türk Ocağı’nın verdiği konferansta söz alan Süreyya Hulusi Hanım şu konuşmayı yapar:

*“Türk kadını tarihte siyasal bir rol oynamıştır. O kendi olanaklarını tanımaktadır. Ekonomik yaşamda bir yer almaya yeteneği olduğuna göre, ülkenin işleriyle uğraşmaya yetenekli olduğu niçin kabul edilmiyor? Herkes ondan yurttaşlık dersleri alırken, ulusun kaderi ve yönetimi söz konusu olduğunda onu neden ihmal ediyoruz.”*¹⁴²

1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile birçok alanda söz hakkına kavuşan kadınlar, seçme ve seçilme hakkı dışında erkeklerle eşit statüye sahip olurlar. 1927 yılında yapılacak olan yerel seçimleri fırsat bilen kadın hakları savunucuları, bu seçimlerde kadınlara oy hakkı verilmesi için ellerinden geleni yapsalar da netice istenilen yönde gerçekleşmez. Seçimlerin yaklaşması ile toplumda giderek yükselen ‘kadınlara oy hakkı’ sloganı ile yapılan protestolar 1927 seçimlerinde hedefine ulaşmasa da, ilerideki yıllarda kazanılan haklar için önemli bir adım olmuştur.

¹⁴¹ Murat Taştan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Kadın Milletvekilleri*, s. 57.

¹⁴² Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, s. 691.

‘Medeni Kanun’un ardından 3 Nisan 1930’da Belediye seçimlerine, 5 Aralık 1934’te ise milletvekili seçimlerinde, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.’¹⁴³Bu kararın ardından Mustafa Kemal şu konuşmayı yapar:

*“Bu karar Türk kadınına sosyal ve siyasî hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lâzım gelecektir. Türk kadını evdeki medenî mevkiini salâhiyetle işgal etmiş, iş hayatının her safhasında muvaffakiyetler göstermiştir. Siyasî hayatta belediye seçimlerinde tecrübesini yapan Türk kadını, bu sefer de mebus seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Medenî memleketlerin bir çoğunda, kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salâhiyet ve liyakatla kullanacaktır.”*¹⁴⁴

Kadınlara verilen milletvekili seçme ve seçilme hakkının ardından yapılan ilk seçimlerde (1 Mart 1935) Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 441 milletvekili bulunmakta, bunların 18’ini kadın milletvekilleri oluşturmaktaydı. Tamamı, tek partili dönem itibariyle C.H.P üyeleridir.

Yaşanan siyasî değişim sürecinin romanlara yansımalarını ele alacak olursak; Kadınların hak ve hürriyet kazanmalarında ciddi bir özveriyle çalışan ve Nezihe Muhiddin’in girişimleriyle kurulmak üzere olan Türk Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluş sürecinde aktif rol üstlenen Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi* isimli romanında, romanın kahramanı Zehra vasıtasıyla şu ifadeleri kullanır:

“Ben, kadını siyasi hakka malik etmek için uğraşan kadın cemiyetlerine hayret ediyorum. Bu cemiyetler, evvela, bütün kadınları bir iş sahibi etmeye alıştırmak için çalışmalı.

*Çünkü içtimai mevkii olmayan hiçbir fert siyasî hakka malik olamaz.”*¹⁴⁵

¹⁴³ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, s. 255.

¹⁴⁴ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 147.

¹⁴⁵ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 162-163.

Bu ifadeler yazarın yaşamıyla çelişki arz ediyor gibi gözükse de Şükûfe Nihal'in değişmez fikri bu yöndedir. Yazara göre, kadının mutlak suretle bir iş sahibi olması gerekir. Onun için kadının gururu her şeyden üstüdür. *Kadın Gazetesi*'nde yayımlanan *Sakat Cemiyet* başlıklı yazısında bu fikrini,

“(...) kadının kesin olarak bir işi olması gerekliliğine karar vermeliyiz. Kadın itisaden mümkün olduğu kadar, erkeğe mahkûm olmamalı ve tek başına kaldığı zaman kendi kendisine dayanabilmelidir.”¹⁴⁶ sözleriyle dile getirir. Kadının ekonomik özgürlüğüne önem veren yazar, kadının çalışmasını sadece erkek karşısında bir güç olarak görmez. Ona göre çalışmak yeni savaştan çıkmış olan bir milletin en önemli vazifesidir.

Dönemin diğer kadın yazarları, eserlerinde kadının meclise dahil olmasına yönelik ya da kadının oy kullanma hakkı arayışını söz konusu etmezler. Bu durum, yazarların bu konuya duysız kaldıkları veya bu mücadeleyi desteklemedikleri anlamına gelmez. Yukarıda da pek çok örnekte değindiğimiz gibi dönemin şartları sebebiyle sessiz kalan Mustafa Kemal gibi, yazarlar da sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

Halide Edib'in konuya yaklaşımı ise düşündürücüdür. *Tatarcık* romanının kahramanı Lâle'yi demokrasi temsilcisi, toplumu değiştirmeye yönelik çalışan ideal Cumhuriyet genci olarak gösterdiği halde kadının hukukî mevzuu hakkındaki tartışmalarını boş bulur.

“Her halde bu toplantılardan birinde meclisin en parlak delikanlısı addedilen Hukuk doçenti Bay Özyol, Lâle ile "Kadının hukukî mevki" gibi kuru bir mevzuu saatlerce münakaşaya daldı, o kadar ki, kızlardan biri piyanoya oturup da herkes dansa kalktığı halde ikisi de köşelerinden ayrılmadı.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*, Akçağ, Ankara, 2002, s. 240.

¹⁴⁷ Halide Edib Adivar, *Son Eseri/Tatarcık*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1939, s. 22.

Aynı yazar, *Sinekli Bakkal* romanında kadının siyasete girmesini desteklemediği gibi, kadının siyasî haklarına yönelik tek göndermeyi de Selim Paşa aracılığıyla yapar. İkinci Mabeyin ile Selim Paşa, Tevfik'in kadın kılığına girerek postaneden gayr-i resmî gazeteleri alması için onu kimin yönlendirilmiş olduğuna dair fikir yürütmeye çalışırken Selim Paşa, Tevfik'in kadın kılığına girmesine öfkelenir. Ona ne erkek ne de kadın diyebilir. Bu komik durum Paşa'nın aklına kadının siyasî mücadelesini getirir.

“ Kadınlar... Kadınlar isabet ki devlet işine girmiyorlar. Çünkü hiçbiri bu hikmeti anlayamaz. Akıl eksikliğinden değil ha! O kadar perde arkasından icra - yı hükûmet eden kadın geldi geçti. Hepsinde bizim Tevfik gibi hissine mağlûp olan bir şey var. Meselâ Tevfik âdi bir soytarı olsa çoktan itiraf ederdi. Kuvvetli bir erkek olsa bir kadın gibi ağlamazdı. İkisi de değil. Göz Patlatan'ın yumruklarına dayanıyor, ağlıyor, kendinden geçiyor, gene sevdiği bir adamın sırrını elevermiyor. Kadınlar da böyle. Meselâ bizim hanımı alın... Sadrazam oldu farzedin... Emin olun bugünkü sadrazamdan daha dirayetle idare eder. Fakat bir de vazifesiyle analık hissi karşı karşıya gelsin, değil idare ettiği devleti, kâinatın bütün devletini eliyle yıkar.”¹⁴⁸

Kadınların duygusal olduğu için siyasî hayatta muvaffak olamayacaklarını düşünen Paşa, buna en yakınında olan karısı Sabiha Hanım'ı örnek gösterir.

Dönemin diğer yazarları gibi Halide Edib Adıvar da kadın için seçme – seçilme ve diğer siyasî hak arayışlarını desteklemektedir. Fakat yukarıda sözünü ettiğimiz gibi dönemin şartları henüz böylesine önemli bir tartışmayı gündeme getirmek için olgunlaşmamıştır. İncelediğimiz eserlerde, Şükûfe Nihal Çöl Güneşi isimli eseri ile 1935'e kadar bu konudan bahseden tek yazar olmuştur. 1935 sonrası ise ilk olarak *Sinekli Bakkal*'da (1936) bu konuya değinen Halide Edib, daha sonra *Tatarcık* (1939) romanı ile kadının hukukî mevkiine dair bir söylemde bulunur. Her iki yazarın ortak notası ise 1935 öncesi ve sonrasında yaşanan mücadeleyi desteklemekle birlikte, çok daha ehemmiyetli sorunların çözüme kavuşturulması inancının her ikisinde de hâkim olmasıdır. Aynı dönemde kaleme alınan diğer

¹⁴⁸ Halide Edib Adıvar, *Sinekli Bakkal*, Özgür, İstanbul, 2000, s. 213.

eserlerde de yazarların bu konuyu ele almadıklarını görmekteyiz. Bu durum dönemin diğer kalemlerinin de Halide Edib ve Şükûfe Nihal ile aynı görüşte oldukları düşüncesini desteklemektedir.

3.2. Cumhuriyet ve Kadın

Tanzimat yıllarında toplumsal bir olgu olarak başlayan kadının değişimi, yıllar geçtikçe birçok alanda kendini göstermiş ve nihayet 1923'te kurulan yeni devletle birlikte siyasî bir proje halini almıştır.

Cumhuriyet öncesinde başlayan değişim hareketleri, Cumhuriyetle birlikte hız kazanarak devam etmiştir. Bu dönemde yapılan inkılapların tatbik edilmesi için memleketin her köşesinde yoğun bir hareketlilik başlar. Açılan yeni okullar, çıkarılan kanunlar, farklı alanlarda çalışma imkânları ile kadın, artık toplumun her alanında varlığını göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet ideolojisine göre kadın, eskiyi terk etmeli ve Cumhuriyetin ona sağladığı tüm imkânları sonuna kadar değerlendirmelidir. Yapılan tüm yenilikler kadının menfaati doğrultusunda gerçekleştirildiği için, kadınlar yapılan yeniliklere karşı olmamalı, aksine yeni ideolojinin birer neferi olmalıdırlar.

Kadının yaşadığı değişim sürecinde en büyük yol gösterici ise 'Cumhuriyet'in aydın' kadın yazarlarıdır. Gazetedeki makalelerinde ve romanlarında idealleştirdikleri kadın kahramanlar ile okuyucuya 'yeni kadın' tipini gösteren yazarlar, kadının gelişiminde büyük ölçüde başarılı olmuşlardır.

Artık yeni kadın okuyan, değişime açık, ekonomik özgürlüğü elinde bulunan, erkeklerle eşit statüde değerlendirilen, iyi eş, iyi anne konumuna yükselmeyi başaran ideal kadındır. Kadının bu değişimi dönemin yazarları ve önde gelen önemli isimleri tarafından takdirle karşılanır.

Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk, kadına yönelik değişimleri bizzat takip etmiş, bu sürece kendi perspektifinden müdahil olmuştur. Öyle ki bu müdahaleci tavır 'kadın hareketini' yer yer önceki yıllara göre yavaşlatsa da kadının Batı'ya

açılımını hep gündemde tutmuştur. Cumhuriyet devrimi kadını ile ilgili düşüncelerini Mustafa Kemal şöyle dile getirir:

“Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda yarış edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lâzımdır ki hiç bir yerde kadınlarımız erkeklerden daha aşağı durumda değildir. Hemen her yerde kadın ve erkekler arasında bir değişiklik görmekteyim. Bu hal şayan-ı iftihadır. Kadınlarımızın daha elverişsiz şartlar altında erkeklerden geri kalmayışı iftihar vesilesidir.

Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar, müzik ve teknik kurumlarıyla kadını, erkeği her hakta eşit modern bir Türk sosyetesini bu son yılların eseridir.”¹⁴⁹

Cumhuriyet ideolojisi, kadını üç açıdan değerlendirmiştir: Bunlardan birisi eski kadının varlığının sorgulanması şeklinde gelişirken diğer bir bakış açısı da Cumhuriyetle birlikte nasıl bir kadın oluşumunun gerçekleşeceği sorunu merkeze alır. Ve son olarak da ideal Cumhuriyet kadını ortaya koyularak istenilen ‘yeni kadın’ modeli gerçekleştirilmiş olur.

Romanlarda kadına yönelik kategori çabaları da göze çarpar. Bu çerçevede bazı romanlarda eski kadın - yeni kadın şeklinde bir tasnif yapılırken, bazı romanlarda Anadolu kadını - şehirli kadın şeklinde bir gruplandırma yapılır. Eski kadın hem köyde hem şehirde karşımıza çıkar ve genel özelliği olarak cahil, yeniliğe kapalı, kadının gücünün farkında olmayan, yenileşme ve değişim arzusu taşıyan kadına engel olan kadındır. Bunun zıttı olan yeni kadın ise bilgili, Batı’ya açık, bireysel idrâkinin farkındadır.

Şehirli kadın - Anadolu kadını ikilemi ise daha ziyade Milli Mücadele bağlamında tartışılır. Yazarlar şehirli kadını ‘yeni’ olma vasfıyla değil, Milli Mücadele’de rol almalarıyla Anadolu kadını da ‘eski’ vasfıyla değil mücadeledeki fedakârlığıyla söz konusu ederler. Bundan hareketle ‘Cumhuriyet ve Kadın’

¹⁴⁹ Kemal Savcı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, s. 173.

mesesini ‘Eskilik - Yenilik’ ‘Bencil Şehirlik ve Fedakâr Anadolu’ bağlamında tasnif yaparak tartışabiliriz.

3.2.1. Eski Kadın

Yeni bir devletin inşası sürecinde eski olan her şey dönemin aydınları tarafından sorgulanmaya başlanır. Bu durum kadın açısından ‘eski kadın’ın mahiyetinin tartışılması anlamını taşır.

Cumhuriyet ideolojisinin ‘eski kadın’a yaklaşımının romanlara farklı açılardan yansıdığını görmekteyiz. Eski kadını yorumlama, yazarın duruşu ve eskinin neyi temsil ettiğine paralel olarak değişkenlik arz eden bir husustur.

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Gülün Babası Kim?* romanında Meclâ’nın annesi eskiyi temsil ederken Meclâ ise yeniye temsil eder. Ama yazar, romanın başında kahramanlarına oldukça mesafeli davranır. Halide Nusret, ileride daha detaylı olarak bahsedeceğimiz Meclâ’nın dejenere olmuş ilk halini beğenmez, değişen Meclâ’nın kişiliğiyle beraber ismini de değiştirir. İdeal kadın olan Havva eski kadının yerini alır. Yazar, kahramanın anne ve babasının da yanında değildir, çünkü yazara göre anne ve baba vazifelerini tam anlamıyla yerine getirmemektedir. Çocuklarıyla ilişkilerinde, kızlarının eğitimi noktasında yaptıkları yanlışlar vardır. Özellikle babanın ahlâk dışı ilişkileri, annenin bu duruma sessiz kalması eleştirilir. Yazar, bu durumu okuyucu ile Meclâ yoluyla paylaşır:

“Babam, metresleri peşinde koşarken bizler onu men ediyor muyduk?... Kendi zevk ve hevesi uğruna meydana attığı çocukları, sersem anacıklarıyla beraber onun yolunu beklerken o, yeni yeni kadınlar arkasında koşuyordu. Sonra kızını, kızının yegane aşkını, ümidini de yine kendi arzusunun feda etti...”¹⁵⁰

Babasının metreslerinin peşinde koşmasından şikâyetçi olan Meclâ’dır. Ablası Nezihe de her ne kadar bu durumdan rahatsız olsa da Meclâ gibi tepkisini ortaya koyamaz. Nezihe zorla evlendirilmiş olmasına rağmen babasına karşı hiçbir kin duymaz. Romanda Nezihe ve annesi adına konuşan Meclâ olur. Fakat bu

¹⁵⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 16.

konuşma sadece Meclâ'nın cesaretini ya da durumun vahametini ortaya koymak için ona yaptırılmaz, onun vasıtasıyla yaşananları eleştiren yazar, genç kızın düşüşünü de babanın serbest tutumları karşısında annenin ve abanın sessiz duruşuna bağlamak ister. Aldatılan anne de zorla evlendirilen kız da hep sessizdir. Babanın yaptıklarını kader olarak değerlendirip köşelerine çekilmelerine Meclâ katlanamaz. Anne ve ablanın erkekler karşısında tutumları Cumhuriyet ideolojisi ve yeni tasavvur edilen kadın tipiyle uyuşmamaktadır. Ancak romanın sonunda değişen kahraman olurken ablası Nezihe ve anne için değişen bir şey olmaz. Meclâ, ablasını eniştesine katlandığı için annesini de babasına katlandığı için tenkit ederken babasız çocuk yetiştirmenin zorluklarını anlayınca onlara hak verir gibi olsa da bu, sadece Meclâ'nın pişmanlığını ortaya koymak için sarf edilen birkaç cümledir. Romanın sonunda Meclâ, annesine babası kötü olduğu için, ablasına da eniştesi kötü olduğu için hak verir. Böylece yazar, başlangıçta eleştirdiği anne ve ablayı romanın sonunda haklı bulur. Bu durumda tek suçlu baba olur. Erkeğin konumu değişmez.

Romanda eski kadın tipi Hasan Efendi'nin hanımı Pembe ve komşuları Sabire Hanım aracılığı ile okura sunulur. Kahraman, bu isimlerle İstanbul'dan Edirne'ye gitmesiyle tanışır. Zengin bir ailenin kızı olan Meclâ, uzaktan akrabaları olan Hasan Efendi'nin evinde kalır. Pembe Hanım'ın zaman zaman yaptığı şikâyetler Meclâ'nın ailesinin gönderdiği yüklü paralar sayesinde son bulur. Pembe ve Sabire Hanımların ortak noktaları paraya olan düşkünlükleridir. Kısa bir süre sonra Meclâ'nın bebeği dünyaya gelir. Pembe Hanım çocuğun bezlerini yirmi gün yıkadıktan sonra söylenmeye başlar. Bunun üzerine Meclâ bezleri kendisi yıkasa da alışkın olmadığı için üstesinden gelemeyiz, ablasına mektup yazar ve para ister. Paranın geldiği gün Meclâ bezleri yıkayacak kadın arayacağını söyleyince Pembe Hanım kendisinin yıkayacağını söyler :

“Havva (Meclâ) : Yarın komşulardan bez yıkayacak bir kadın soracağım.

Pembe : Komşulardan neye soracaksın abe kızanım, dedi. Ben yok muyum burada? Yirmi gün yıkamadım mı? ...Eğer sana zor geliyorsa yine yıkarım.

Havva (Meclâ): Eksik olma, Pembe hanımcığım, dedim, yirmi gün yıkadın biliyorum, ben o iyiliğinin altında kalır mıyım hiç?...Al şu beş lirayı da bana hakkını helal et!

Pembe : A, a! Para ne olacak kızanım ? Kaldır onu kaldır.!

Havva (Meclâ) : Mamafih atmaca gibi atlayarak parayı elimden kaptı; artık keyfine payan yoktu. Gül'ü sevdi, okşadı, hoplattı, kundakladı; ocağa odun koydu. Sonra odasına gitti."¹⁵¹

Bu iki kadın tipinin paraya olan zaaflarını romanın ilerleyen bölümlerinde yazar, Murat Bey'in Havva ile evlenmek isteyiş şekli ile okuyucuya daha net bir biçimde sunar. Her iki kadın da namus yerine parayı tercih etmekle ortak paydada buluşmuşlardır.

Murat Bey tütün tüccarı, zengin bir iş adamıdır. Kendisi evli olduğu halde Havva'yı Muhsin Bey'in nişanında görür, beğenir ve onunla sadece görüşmek istediğini Sabire Hanım vasıtasıyla Havva'ya bildirir. Komşu Sabire Hanım Havva'nın yanına gelir ve ona kısmet çıktığını, bu kısmeti kaçırmamasını öğütler. Kadının kismete bu kadar sevinmesinin nedeni ise Murat Bey'in zengin bir adam olmasıdır.

"- Sana kısmet çıktı, bir kısmet ki değme gitsin ...Para, para, para... Kum gibi! Hem de güzel, arslanlar gibi bir bey.

Gülümsedim:

İlahi Sabire Hanım teyze, dedim.

İşin mi yok senin?... Ben kim, evlenmek kim?... Benim ufacak çocuğum var. Ben onu büyütüp gelin etmeyi düşünüyorum...

- Evlenmek için değil...Ama...n , evlenipte ne yapacaksın be kızım? Evlenenlerin başı göğe mi ermiş? Yazık değil mi tatlı canına?... Bu gençlik bir daha ele geçmez, keyfine bak, keyfine!... Murat Bey seninle bir görüşmeye avuçlar dolusu lira verecek! Anladın mı? Bir görüşmeğe! Sen isteğin..."¹⁵² Havva, kadının sözünü bitirmesine izin vermeden onu kovar.

Havva'dan müspet cevap alamayan Murat Bey, bu defa derdini, isteğini Pembe'ye anlatır. Pembe de durumu kendi cephesinden Havva'ya anlatırken nikah şartı ile bu ilişkinin tasvip edilebilir olduğunu söyler. Pembe'nin de tıpkı Sabire Hanım gibi tek düşündüğü paradır. Onlara göre, Havva'nın imam nikahı ile Murat

¹⁵¹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 112.

¹⁵² Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 127.

Bey ile evlenip ilk karısına kuma olmasında bir beis yoktur. Görüldüğü gibi her iki kahramanın paraya olan düşkünlükleri ve bunun neticesinde bozulan ahlâk anlayışları yazarın bu kadınları eski kadın olarak değerlendirmesine neden olur.

Dönemin romanlarında yazarların, eskinin ya da eski kadının tenkidini daha çok evlilik meselesini merkeze alarak işlediklerini görmekteyiz. Bu konuyu işleyen yazarlar, genellikle ‘eski kadın’ı, kahramana zoraki yaptırılan evlilikler karşısında sessiz kalan kadın olarak değerlendirirler.

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Sisili Geceler* romanında karşımıza çıkan Münire Hanım, eski kadın olarak değerlendirebileceğimiz örnek bir annedir.

Mine, genç ve güzel bir kızdır. Teyzesinin oğlu Fikret’i sever. Fikret de genç kız için aynı hisleri besler. Fakat Fikret’in bilip Mine’nin bilmediği bir gerçekten dolayı, Fikret Mine’ye olan duygularını söyleyemez. Mine, Fikret’in kardeşi Nüzhet ile küçük yaşta ailelerinin, özellikle annelerinin, isteği üzerine nişanlandırılırlar. Bu durumdan Ahmet Nüzhet dahil evin tüm fertleri haberdarken, genç kız küçük bir çocukken olay gerçekleştiği için olanlardan habersizdir. Fikret duygularına hâkim olmaya çalışır ve Zehra isminde bir kızla evlenir. Mine’nin teyzesi Münire Hanım ölüm döşeginde genç kızı yanına çağırarak ona, Nüzhet ile evlenmesini vasiyet eder. Mine ne yapacağını şaşırır bir tarafta teyzesinin vasiyeti, diğer tarafta Fikret’e olan sevgisi söz konusudur.

“Çaresizlikten öleceğim, ne yapayım?... Nüzhet’le nasıl evleneyim? Yazık değil mi? Bana olduğu kadar, ona da yazık değil mi?... Sonra...eğer bir gün öteki gelirse... Gözlerinde o siyah ateşlerle öteki...”¹⁵³

Genç kız bu durum karşısında Nüzhet ile evlenmek zorunda kalır. Bu evliliğin zorla gerçekleşmesine sebep olan Münire Hanım, romanda eski kadın olarak kabul edilir. Münire Hanım’ın eski kadın olmasına sebep olan şey sadece evlilik karşısında aldığı tutum olmaz. Yaşlı kadın, kadının çalışmasına karşı olduğu gibi,

¹⁵³ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 157.

gençlerin Anadolu'ya gitmesine de sıcak bakmadığı gerekçesi ile eski kadın tipine örnektir.

Şükûfe Nihal'in *Yakut Kayalar* isimli romanı genç bir kızın istediği evliliği yapamamasını konu alan eserlerden birisidir. Bu romanda eski kadın olarak kabul edilen ise genç kızın annesidir. Yazar, anne ile kızın arasındaki iletişim sorununu romanın başlarında anne için kurduğu cümle ile okuyucuya sunmuştur.

*“Muhitim bomboş.. Heyecanıyla alakadar olan kimse yok. Annem sakın, eski bir ev hanımı.”*¹⁵⁴

Kızını zorla evlendirmek isteyen baba karşısında sessiz kalan anne, babanın ölümünden sonra da bu tutumunu değiştirmez. Annenin bu tutumu romanın başından itibaren anne ile kız arasında kapanmaz bir uçurumun açılmasına sebep olmuştur. Babanın ölümünün ardından yalnız kalan iki kadının arasında yakınlaşma olması gerekirken durumun öncekinden farklı olmadığını görürüz.

*“Koca köşkün bir köşesinde annem, bir köşesinde ben, hayatından bezgin, birbirinin derdini, lisanını bile anlamayan iki insan, dört senedir yaşayıp gidiyoruz.”*¹⁵⁵ Servet-i Fünûn edebiyatının tesiri ile kaleme alınan bu eserde, yazar evlilik meselesini işlerken konunun arka planında ise eski görüşleri ile öne çıkan ebeveynleri eleştirir.

Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* romanında da yine evlilik sebebiyle eski kadın tipi yadırganır. Feriha'nın annesi kızını erken yaşta evlendirdiği için eski kadın tiplmesiyle eleştirilir. Romanın kahramanı Feriha, herkesin dikkatini çeken bir güzelliğe sahiptir. Genç yaşta ailesi tarafından yaptırılan yanlış evlilik neticesinde çeşitli maceralar yaşayan kahraman, bir süre sonra erkeklerden nefret etmeye başlar ve güzelliğini kullanarak onlarla alay etme yoluna girer. Ancak tüm bunlar onu mutlu etmemektedir. Genç yaşta yaptığı evlilik hayatını farklı bir yöne itmiştir. Yaşadıklarının müsebbibi olarak ailesini görür.

¹⁵⁴ Şükûfe Nihal, *Bütün Eserleri 2*, Yakut Kayalar, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 62.

¹⁵⁵ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 102.

Zehra da annesini eleştirir. Zehra, son derece idealist, çalışkan bir karakterdir. Kendi ayakları üzerinde durmak, parasını kendisi kazanmak ister, ancak toplum buna henüz hazır değildir. Şükûfe Nihal için bir kadının çalışması çok önemlidir. Tüm sorunların kaynağı ve yine çözümü olarak çalışma meselesini gören yazar, buna karşı durmanın da yersiz olduğunu düşünür. Bu nedenle kızının çalışma kararı karşısında annenin destek olmamasını tenkit eder. Yazara göre, kadının çalışmasına engel olan zihniyet eski yapının bir kalıntısı gibidir.

Dolayısıyla romanda yer alan her iki kahramanın ailesi, hususiyetle anneleri farklı mevzularda kahramanlara destek olmayıp eskinin savunuculuğunu yaptıkları için eski kadın kategorisinde değerlendirilirler. Yazar, bu eski kadın tipleri üzerinde çok fazla durmaz ve kahramanlar yoluyla bu annelere değinirken her iki kadının arkadaşı olan Müeyyet vasıtasıyla eski kadını farklı yönleriyle gündeme tutar.

Bu romanda yazar, savunduğu bütün fikirlerinin merkezine Zehra'yı alır, yazarın sözcüsü konumunda olan Zehra'nın ortaya koyduğu fikirleri tartışma imkânını ise Müeyyet isimli, Zehra'nın çocukluk arkadaşı olan eski kadın tipi sağlar. Müeyyet genç yaşta evlenmiş, bir çocuk sahibi, idealleri olmayan sıradan bir ev hanımıdır. Zehra ile Müeyyet arasında geçen fikir ayrılıklarını Müeyyet'in kocasının işleri sebebiyle İstanbul'dan ayrılması sayesinde iki kahramanın mektuplaşmaları ile öğreniriz. Mektup tekniğini kullanan yazar, romanda Müeyyet'in mektuplarına yer vermezken Zehra'nın ona yazdığı cevaplar aracılığı ile Müeyyet'in çeşitli konular hakkında nasıl bir düşünce dünyasına sahip olduğunu okuyucuyla paylaşır. Müeyyet, Zehra'nın fikirlerinin aksini savunmakla eski kadın olarak değerlendirilir. O, romanda sadece eski kadın misyonuna sahip değildir, bazen ataerkil düzenin sesini de okuyucuya duyurandır. Yazar Müeyyet'i Zehra'yı öne çıkarmak için kullanır. Romanda Müeyyet'in diğer eski kadınlar gibi menfi bir eylemi ya da tutumu yoktur. O, sadece Zehra'nın fikirlerinin öne çıkmasında bir aracı olur. Müeyyet'i iki uçta kalan bir kimlikle ele alan yazar, onu hem davetlere katılan, süse ve gezmeye meraklı bir kadın olarak hem de kadınların çalışmaları, geç evlenmeleri, erkeğin aldatması karşısında kadının boşanmak istemesi gibi çeşitli hususlarda tutucu bir çizgiye sahip kadın olarak şekillendirir.

Aynı yazarın *Yalnız Dönüyorum* romanında ise, Yıldız'ın annesi ve iki ablası ondan oldukça farklıdırlar. Yıldız çocukluğundan itibaren onların yanında sıkılır. Yazar, romanda menfi yönde herhangi bir fonksiyona sahip olmayan bu tiplerden ablaları eserin başında evlendirerek kahramandan uzaklaştırır. Kahraman üzerinde annenin ise hemen hemen hiçbir etkisi olmaz. Kahramanın evlendikten sonra kocası Hasan ile Anadolu'ya gitmesiyle onu etkileyecek olan eski tipler karşımıza çıkar. Romanda kahramanı etkileyen eski kadın tipleri Hasan'ın akrabalarıdır. Bu aile, eskiyi ve Yıldız'ın gözünde 'kötü' olarak nitelendirdiği Anadolu'yu temsil eder. Yıldız tüm iyi niyetiyle gittiği bu topraklarda umduğu ilgi ve alakayı bulamaz. Yazar bu evde sadece kadınları kötü olarak işlemez. Kadın ve erkeklerin aynı fikirlere sahip olduğunu dolaylı yoldan okuyucuya sunar. Onlara göre Yıldız, erkeklerle oturup kalkan kötü bir kadındı. Bir gün Yıldız'a Hasan'ın kuzeni Ali; “*Yenge, senin için kötü kadın dedilerdi, sen namuslu gızmışsın be! hiç erkeklere bakmıyorsun*”¹⁵⁶ ifadelerini kullanırken romanın bir başka yerinde yengenin yaptıklarına dayanamayan Yıldız, paltosunu giyininip sokağa fırlar. Bunun üzerine yenge, Yıldız'ı Hasan'a şikâyet eder ve izin almadan tek başına sokak sokak dolaştığını, köylüden kendisine laf geleceğini savunur. İki farklı cinsiyetten çıkan bu sözler romanda eskiyi sadece kadınların temsil etmediğini ortaya koyuyor.

Eski kadın tipinin farklı yorumlanması yönünde en güzel örneği Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında görmekteyiz. Gülsüm Hala, genç yaşında annesini ve ardından babasını kaybeden Aliye'nin büyük mücadeleler vererek kasabada kalabilmesi için en büyük destekçisi olmuştur. Bu yaşlı kadın, eski bir Anadolu kadını temsil etmesine rağmen kahramanın yanında yer almış, eserin başından sonuna kadar Aliye'nin hayatında müspet mânâda önemli roller üstlenmiştir. Gülsüm Hala, Aliye'nin roman boyunca yaptıklarını desteklemesi ile öne çıkar. Bir Mevlit gecesinde tüm kasabalı camide toplanır. Dağıtılan şekerlerden Bakkal Salim'in karısına onu hor gördükleri için vermezler. Dul kadın, başkalarının tarlasında, bahçesinde çalışarak ekmeğini kazanmaya çalışır. Ancak genç ve güzel olması dile düşmesine ve kasabada çeşitli dedikoduların yayılmasına sebep olur. Aliye, tüm bu dedikodulara aldırmaz etmeden caminin bir köşesinde oturan kadına yaklaşır ve elindeki şekerleri ona verir.

¹⁵⁶ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 254.

“Gülsüm Hala'nın kolunu çekti, yavaşça:

-Peygamberimizin, doğduğu gece günahkar ümmeti için Allah'a yalvarmış, siz, Peygamber'den de mi büyüyorsunuz? dedi. Sonra yavaşça kadının olduğu yere kadar gitti, şekerlerini eline koydu, döndü. Kadınlar garip gözlerle ona baktılar; fakat Gülsüm Hala titreyen bir sesle:

-Ne iyi ettik de senin adını Emine goyduk (koyduk), Peygamberimiz, Resulümüzün anası da mutlak senin gibi altın yürekliydi, dedi.”¹⁵⁷ Gülsüm Hala müspet bir karakterdir. Kendi halinde, saf, temiz Anadolu kadını temsil eden bu yaşlı kadın, kasabada Aliye’yi destekleyen tek isimdir.

Halide Edib Adıvar *Kalp Ağrısı* isimli romanında ise eski kadını daha farklı açıdan ele almaktadır. Bu romanda, hayatından Hasan vasıtasıyla kısa bir kesit verilen Kürt Zeyno, yazarın *Kalp Ağrısı* romanının devamı olarak kaleme aldığı *Zeyno'nun Oğlu* romanında tüm yönleriyle yer alır. *Kalp Ağrısı*'nda Kürt Zeyno'nun sadece Hasan'dan bir çocuk beklediği, ancak bunu ona söyleyemediğini Hasan'ın geçmişiyle ilgili bilgileri okurken öğreniriz. *Zeyno'nun Oğlu*'nda ise bütün roman bu hikâye üzerinden devam eder. Zeyno Hasan'a söyleyemediği çocuğu yüzünden teyzesinin oğlu ile evlenmek zorunda kalır. Teyzesinin oğlu Haso Çavuş (daha sonra Ramazan ismini alır), Haso'nun kendi çocuğu olmadığını anlar ve çocuğa olmadık işkenceler yapar. Köyde çıkan dedikodular, Haso'nun köyde hor görülmesi, her gün sebepsiz yere Ramazan'dan dayak yemesi, anne ile çocuğun ayrılıkları gibi çeşitli sorunlarla Zeyno ve oğlu romanın sonuna kadar mücadele etmek zorunda kalırlar. Romanda her iki kahramanın adı Zeyno'dur. Yazar, iki kitabın kahramanını da aynı isimde buluşturarak eski kadın ve yeni kadın arasındaki farkı daha net bir biçimde ortaya koymayı hedeflemiştir. Kürt Zeyno'nun varlığı şehrli Zeyno'yu öne çıkartmada etkin olduğu gibi, her iki kahramanın arasındaki tezat yoluyla Cumhuriyet'in şehrli kadınların hayatlarında neleri değiştiğini, köylü kadınların hangi haklardan mahrum kaldıklarını ortaya koyar. Kürt Zeyno *Kalp Ağrısı* romanında Hasan'a çocuk beklediğini söyleyemediği için, yazar onu Batı'yı bilen, öz güven sahibi olarak değerlendirmez. Yazara göre, Zeyno güçlü olsaydı Hasan'a onunla evlenmek zorunda olduğunu söylerdi. Romanda Zeyno'nun bu davranışının nedenini de yine yazar açıklar. Zeyno, Hasan'ı Azize'den farklı bir anlayışla sever.

¹⁵⁷ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 63.

Onun sevgisinde beklentiye düşmek yoktur. Eğer Zeyno Hasan'a çocukları olacağını söyleseydi, onu evlilik konusunda zorlamış, sıkıntıya sokmuş olurdu. Zeyno bunu istemez, bu nedenle de Hasan'a söyleyemez. Kürt Zeyno hayatını şekillendirmek konusunda iradesiz davranır. Aslında yazar, onun şahsında tüm Anadolu kadınlarının hayatlarının başkaları tarafından yönlendirildiği noktasına dikkat çeker. Romanda Zeyno'nun ve Anadolu kadınlarının çektiği sıkıntılara tercüman olması için Zeyno'nun dilinden;

*Yeşil kurbağalar, öter göllerde,
Kırıldı kanadım, kaldım çöllerde
Anasız, babasız garip illerde
Gel ağam, gül ağam da
Gençliğim geçti.¹⁵⁸*

türküsüne yer verilir ve bu türkü romanın birkaç yerinde söylenir.

Zeyno'nun çektiği sıkıntılar onun kendi kişiliğinin yanı sıra sistemin ona yüklediği sıkıntılardır. Kendi kişiliğinden kaynaklanan yönüyle çektiği tüm sıkıntıların sebebi sessiz kalmasıdır diyebiliriz. Fakat şu bir gerçek ki onu sessiz, pasif hale getiren ise içinde bulunduğu sistemdir. *Zeyno'nun Oğlu* romanında ise genç kız, Hasan'ı sevdiği halde Selman ile nişanlıdır. Ailesine Hasan'ı sevdiğini söyleyemez. Bunun üzerine Hasan ile yolları ayrılan Zeyno, Ramazan ile evlenir. Bundan sonra Zeyno için sıkıntılı bir dönem başlar. Zeyno, köyde kendisi ve çocuğu Haso hakkında yapılan kötü yakıştırmalar ve Ramazan'dan yediği dayaklar karşısında hep sessiz kalır. Roman boyunca Kürt Zeyno sessizliğini korurken onun bu sessiz dünyasına ışık tutup çaresizliğini, yıpranmış ruh halini, çektiği sıkıntıları okuyucuya aktaran oğlu Haso olur. Romanda Haso çocuk adeta annesinin sesidir. O, küçük yaşına rağmen derin bir hassasiyetle annesinin yaşadığı biçareliği idrâk eder. Zeyno'nun bütün sabrı, sessizliği hep çocuğu için katlanmak zorunda olduğu bir mukadderâttir. Bu, yazara göre sadece Zeyno'nun meselesi değildir. Zeyno gibi annesi Perihan Nine de hep sessizdir. Yazar bunu eski kadının en önemli ortak sorunu olarak görmektedir. Ramazan sebepsiz yere sinirlendiğinde tüm hıncını bu iki

¹⁵⁸ Halide Edib Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, Özgür, İstanbul, 2006, s. 116.

kadından çıkarır. Haso'yu yakalayabilirse onu dövmeye başlar. Bu durum karşısında korku, Zeyno'nun annelik duygularını bile bastıran bir hal alır:

“İşin garip tarafı, iki kadının Ramazan'dan Haso'yu niçin böyle mütemadî surette dövdüğünü sormaya cesaret edememeleriydi.”¹⁵⁹

Yazar her iki kadını da sebepsiz atılan dayaklar karşısında sessiz kaldıkları için yadırgar. Onların şahsında bu zihniyetteki diğer kadınlara göndermede bulunur. Dönemin yazarları, kadınların çektikleri sıkıntılar karşısında ‘kader merkezli’ bir düşünceye sığınarak yaşadıklarına boyun eğmelerine karşı çıkarlar. Bu durumu Cumhuriyet’in idealize ettiği kadın tipiyle bağdaştırmazlar. Onlara göre, kadın, kader dahil her türlü zorlukla mücadele etmek ve dik duruşunu muhafaza etmek zorundadır.

“Zeyno gençliğinin ateşine, ihtirasına rağmen, muhitine karşı bir koyun kadar uyan, halim bir mahlûktu. Annesi ne kadar becerikli, ne kadar bir erkek gibi çalışır, dişiyile tırnağıyla bu sert muhitte hayatını tanzim edecek kabiliyette ise, o, o kadar başkaları hesabına çalışmayı, herkes tarafından hükmedilmeyi tabii bulan saf, belki de bön bir kadındı.”¹⁶⁰

Halide Edib, Zeyno'nun bu tutumunu tenkit eder. Kürt Zeyno pasif bir kadındır. Zeyno'ya nazaran annesi Perihan Nine daha güçlü, daha mücadeleci bir kadındır. Zeyno'nun bu tutumu yüzünden oğlu da çeşitli sıkıntılara maruz kalır. Yazar bu durumu Anadolu'nun ananelerinin de tesirine bağlar:

“Hâlâ ihtiyar kadının, onu, ikide birde etlerini mosmor yapan bir merhametsizlikle, hatta oklava değneğiyle dövdüğü günler olurdu. Annesinden üç defa daha fazla kuvvetli olan Zeyno, mukavemeti hiç aklından geçirmiyordu. Belki Zeyno'nun annesi Perihan Nine de gençliğinde annesinin ve kocasının hükmüne, dayacağına kaza ve kadermiş gibi boyun eğmişti.”¹⁶¹

¹⁵⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 92.

¹⁶⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 61-62.

¹⁶¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 62.

Böylece sebepsiz yere atılan dayaklara karşı kadının sessiz kalışının ardında yatan sebep ortaya konulmuş olur. Kader merkezli yaşayan bu kadınlar, gördükleri her zulüm karşısında eskilerden kalan bir adetmiş gibi sessiz kalırlar. Onları bu durumdan kurtaracak tek yol ise Cumhuriyet'in kadına getirdiği haklara sahip çıkmak, bu kazanımlarla ataerkil düzen karşısında mücadele etmektir.

Aynı romanda, romanın içinde hiç bir diyalogu olmadığı halde önemli bir fonksiyona sahip olan, eski olarak nitelendirebileceğimiz bir başka kadın tipi ise Mazlume'nin büyük annedir. Bu yaşlı kadın, temsil ettiği zümre ve bu bağlamda ortaya koyduğu fikirler açısından son derece dikkat çekicidir. Romanda büyük annenin bazı fikirlerine Mazlume, bazılarına ise annesi Mesture Hanım yoluyla yer verilmektedir. Büyük annenin en büyük özelliği romanın kahramanlarından Mazlume üzerindeki müspet etkisidir. Mazlume'nin annesi Mesture Hanım, devletin savunduğu batılılaşma anlayışını yanlış yorumlayan kadınlardandır. Mesture Hanım'ın tek derdi kızı vesilesiyle her eğlence yerine gidebilmek ve buralarda kızına iyi bir koca bularak bu yolla toplumdaki statüsünü arttırmaktır. Mazlume ise romanın başında büyük annesinin tesiri ile annesiyle adeta savaş halindedir. Büyük annenin eskiden kalma fikirlerini Mazlume savunurken, Mesture Hanım'a göreyse bu fikirler kızı ve kocası için asrîleşme yolunda büyük bir engeldir. Mazlume'yi değiştirmeye çalışan Mesture Hanım, büyük annenin tesiri altında kalan kızı için beyhude çaba harcamaktadır. Romanın başında Mazlume babasının yanına, Diyarbakır'a gitmek ister. Annesi bu karara şiddetle karşı çıkar ve kızını sosyeteye alıştırmaya çalışırken Diyarbakır gibi bir yerde onun iyiden iyiye içine kapanıp asrîleşme fikirlerinden uzak kalacağını düşünür. Yine Diyarbakır gibi bir yerde kızına göre bir koca bulma şansının da olmadığını savunur. Mesture Hanım, kısa bir süre sonra kabul ettiği Diyarbakır'a gitmek düşüncesini, fırsata çevirir; oraları asrîleştirme fikri aklına gelir ve başardığı takdirde kazanacağı şöhretin hayallerini kurmaya başlar. Diyarbakır'a geldiklerinde annesi ve büyük anne arasında yaşanan kavgayı Mazlume, Zeyno'ya anlatır. Annesinin gramofonu Diyarbakır'a götürmek istediğini, büyük annenin bunu duyunca verdiği tepkiden bahseder. Mazlume olanları anlatırken büyük annenin, “-*Demek evladım sen çalacaksın, Kürtler oynayacak*”¹⁶² sözüne karşılık annesinin tepkisini; “*Annem mosmor oldu; asrîleşme hareketini idare edenlerin meşhur*

¹⁶² Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 166.

“örümcekli fikirler” silahıyla zavallı büyük anneme sataştı. Hep geri kalmamızı vaktiyle dans öğrenmememizde buldu ve buna mâni olan büyük annem gibi örümcekli kafalar fasilesine mensup mürteci sınıfı çok mühim şeylerle itham etti.”¹⁶³sözleriyle dile getirir.

Mesture Hanım asrîleşmeyi öyle şeylere tâbi tutar ki en sonunda yaşlı kadın dikişini alıp odasına kaçar. Ancak Mesture Hanım bu durumu kocasına karşı da kullanır. Mazlum Bey’in beceremediği, batılılaşmanın olmazsa olmazı dans konusunda suç büyük annenindir. Mazlume Hanım evde bir davet vermek istediğini söylediğinde kocası salonun küçük olduğunu, davet için uygun olmadığını söyler. Bunun üzerine Mesture Hanım:

“- Ne kadar olsa o küflü dimağın mahsulü, o köşede kalmış yobaz ananın oğlu değil misin, elbette istemezsin! Cadı, beni nihayet çingene bile yaptı; gramofonu görür görmez: “Sen çalacaksın, Kürtler oynayacak” diye eğlendi.”¹⁶⁴ sözleri ile kocasına tepki gösterirken kocasının bu tutumunu büyük anneye bağlar.

Bu eski kadının Mazlume üzerindeki müspet tesiri Mazlume’nin Diyarbakır’a gitmesiyle son bulur. Burada Zeyno’nun öne çıkması, herkesin onun etrafında toplanması Mazlume’yi kıskançlığa sevk eder. Genç kız, Zeyno’nun üzerindeki dikkatleri kendi üzerine çekmek için asrîleşmenin tüm gereklerini birer birer yerine getirmeye başlar. Romanın kahramanı Zeyno araya girip onu uyarsa da etkili başlangıçta olmaz. Zeyno, Mazlume’nin yaşadığı sukut için ‘ *Sen fikir buhranı yaşıyorsun, Mazlume*’¹⁶⁵ ifadesini kullanarak onun içinde bulunduğu durumu ortaya koyar. Roman ilerledikçe Mazlume’nin asrîleşmesi karşısında okuyucu ister istemez büyük anneyi bir kurtarıcı olarak arar. Böylece romanda yaşlı kadının önemi vurgulanır. Büyük anne Mazlume’nin fikir dünyasında, onun kimliğinin oluşmasında etkin bir role sahipken onun aradan çekilmesi ile bu genç kız, kendisini ciddi bir yozlaşmanın içine bulur.

¹⁶³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 166.

¹⁶⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 167.

¹⁶⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 259.

Halide Edib'in *Sinekli Bakkal* romanında eski kadın olarak ilk karşımıza çıkan isim Rabia'nın annesi Emine olur. Emine, İmam Hacı İlhami Efendi'nin kadın versiyonunu temsil ettiği için eski kadın olarak değerlendirilir. Aslında Emine güçlü bir kadındır. Tevfik ile evlenmesi, babasının karşı çıkacağını bile bile Tevfik'e kaçması, dükkanı tek başına işletebilmesi, Tevfik'e kızdığı için kimseye danışmadan bir anda boşanma kararı alabilmesi onun güçlü yönleridir. Emine'yi eski kadın konumuna getiren ise bahsettiğimiz gibi, romanda babasına karşılık gelmesinden kaynaklanır. İlhami Efendi ile Emine'nin dünya görüşleri aynıdır. Emine, katı bir din anlayışına sahiptir. Kızı Rabia'yı da yine bu anlayış üzerine terbiye etmek ister. Rabia'nın annesi hakkında hatırladığı sahnelerden birisi, küçük kızın yaptığı bez bebeği günah olduğuna inandığı için yakması olur. Rabia, annesinin bu davranışını unutamaz. Emine, Tevfik'in sürgünden dönmesi üzerine kızının babası ile kalmak istemesini de hazmedemez. Kızının boğazına sarılır ve onu boğmaya kalkar. Emine ileri görüşlü bir anne değildir. Tıpkı babası gibi katı ve inatçıdır. Ölene dek kızı ile küs kalır. Tüm bu davranışlar Emine'nin eski kadın olarak değerlendirilmesine sebep olur.

Yine Halide Edib Adıvar'ın eserlerinden *Yolpalas Cinayeti*'nde Akkız'ın annesi Ümmühan eski kadınlardandır. Ümmühan romanda detaylı bir şekilde işlenmemiş olmasına rağmen, dul kaldıktan sonra verdiği hayat mücadelesi ile yazarın dikkat çekmek istediği kadın tiplerindedir. Çalışkan Anadolu kadını temsil eden Ümmühan'ın tek amacı kendisini feraha kavuşturacak öküz paralarını biriktirebilmektir. Bir gün Mükerrerem köye gelir ve kadının biriktirdiği paraları alarak ortadan kaybolur. Bunun üzerine aklını kaçıran Ümmühan'ın intikamını kızı Nadire Mükerrerem'i öldürerek alır.

Tatarcık romanında Lâle'nin annesi Lâlezar için Halide Edib, eski kadın tanımlamasını yapar. Bu ifadeyi kullanmasındaki sebep ise kızı Lâle'nin, boğulan Recep'i kurtarmasıyla birlikte sahile çıkarılan Recep'in üzerini bornoz ile örtmek istemesidir:

“Lâlezar Hanım eski kadındır. İlk işi içeriye koşmak, şimdi kendinin kullandığı, vaktiyle Osman kaptana ait olan hamam bornozunu kapıp getirmek oldu. Recep'e

giydirdiler. Gerçi bu bornoz onun ancak dizine geliyor fakat ne de olsa vücudunu örtüyor."¹⁶⁶

Yazar, romanda muhafazakâr duruşundan dolayı Lâlezar Hanım'ı eski kadın olarak değerlendirir. Ancak bu değerlendirme, Lâlezar Hanım'ı toplumda yadırganan bir konuma itmez, üstelik yazar, onu anlayan ve onunla anlaşılan kahraman olarak Recep'i öne çıkarır. Romanın bir başka bölümünde ise Lâlezar Hanım için Osman Kaptan'ın gölgesi gibi olduğu için eski kadın ifadesi kullanılmıştır. Yazar, *Tatarcık* romanında Recep yoluyla *Sinekli Bakkal*'a göndermeler yapmaktadır. Recep *Sinekli Bakkal* romanının kadın kahramanı Rabia'nın oğlu, Tevfik'in torunudur. Genç kahramanın rol kabiliyeti de Tevfik'ten gelmektedir. Recep, *Tatarcık*'ı kandırmak için bir oyun oynar ve çok iyi yüzme bildiği halde boğuluyor gibi yaparak Lâle'nin kendisini kurtarmasını, dolayısıyla onunla daha yakından tanışmayı planlar. İsteddiği gerçekleşir, Lâle ve annesi Lâlezar ile tanışır. Recep'e, annesinin neslinden olduğu için, en yakın gelen kişi doğallığı ile Lâlezar olur.

*"Üç kadın arasında Recep, en çok Lâlezar'la anlaşır gibi göründü. Belki biraz oynadığı oyunun bu kadar Lâle'nin gözüni boyamasından utandığı için, belki de Lâlezar'ı hiç yadırgamadığı için. Öyle ya, Sineklibakkal'da onun 'teyze' dediği kadınlar, hattâ annesi hep bu nesilden değil mi?"*¹⁶⁷

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında Mehmet'in ve Sermet'in annesi Nuriye Hanım eskiyi temsil eden kadın tiplerindedir. Ancak her ikisi de Gülsüm Hala gibi kahramanın koruyucusu, vatanın kurtuluşu için mücadele eden olumlu özelliklere sahip kadınlardır. Mehmet'in annesi romanda çok fazla yer almazken romanın sonunda savaşın bitmesiyle Mehmet'in köyüne gidip bu müjdeli haberi annesinin mezarında, onunla paylaşması anneye önemli bir anlam yüklemiştir. Nuriye Hanım ise her ne kadar İstanbullu olsa da temsil ettikleri ile Anadolu kadını tipi olarak değerlendirilebilir.

Aynı yazarın *Benliğim Benimdir!* isimli romanı Çerkez bir kızın başından geçen hazin hikâyeyi konu alır. Romanın kahramanı Zeynep, ailesi tarafından bir

¹⁶⁶ Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 150.

¹⁶⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 152.

Paşa'nın haremine satılır. Yazar, romanın başında bu durumu tenkit ederken; “ *Bir buzağı, bir tavuk, bir keçi yavrusu nasıl pazarlıkla satılırsa, biz Çerkes yavruları da babamız, amcamız, anamız tarafından esirci ile çekişe çekişe satılır ve meçhul ellerde, meçhul ve zalim talihimize yollanırız.*”¹⁶⁸ ifadelerini kullanır. İçtimaî hayattaki bu sistemi eleştiren kahraman, aynı kusuru toplumun oluşturan aile kurumunda da bulmaktadır. Yazarın annesi de bu düzenin bir kurbanı olmuştur:

“*Annem kaşlarına kadar başı örtülü, hâlâ kaynanasının yanında yüzü kapalı, ayakta duran, yüksek sesle söz söylemeyen, hızlı gülmeyen münkad (boyun eğmiş) ve esir bir mahluku...*”¹⁶⁹

Zeynep annesi için kullandığı bu ifadelerle kendisinin bir eşya gibi satılmasına sebep olan eski fikirleri de eleştirir. Romanda Zeynep'in annesi gibi tanıdığı Çerkez kızları, Paşa'nın sarayındaki Dilşat kalfa, saraydaki diğer kızlar da eski kadını temsil etmektedir. Onlara göre bir kadın güzelse ve bu güzellik onu bir Paşa'nın haremine kadar yükseltmişse bu bir kadın için erişilmez bir onur vesilesidir. Romanda eski kadınlar içerisinde en trajik hayat öyküsü ise Paşa'nın hanımı, Ferruh Bey'in annesine aittir. Kadın, yıllarca Paşa'nın haremine aldığı kızlara katlanır. Ancak oğlunun dönemin yasak kitaplarını okuması sonucu sürgüne gönderileceği haberi kadının yüreğine inmesine sebep olur. Paşa'nın karısı da yaşadığı sıkıntılara sessiz kalması sebebiyle eleştirilir.

Nezihe Muhiddin'in eserlerinden *Güzellik Kraliçe*'sinde, eski kadın müspet açıdan ele alınmıştır. Romanın kahramanı Belkıs, genç ve güzel bir kızdır. Katıldığı bir davette güzellik yarışmasına aday olunması istenir. Fakat Belkıs içten içe bu teklifi kabul etmek istese de nişanlı olması onu engeller. Büyük bir iç çatışma yaşayan genç kız, yine bu çatışmaları yaşadığı günlerden birinde nişanlısı Nedim Münir'in annesi onu köşke çağırır. Bunun üzerine köşke giden Belkıs, kendi kendine bu evde ve bu kadında şefkat ve huzur bulduğunu söyler. Nedim Münir'in annesi bu şekilde karşımıza sadece bir defa çıkar. Belkıs üzerinde oldukça tesir uyandıran bu görüşme, kısa bir süre için onu içinde bulunduğu yanlış yoldan eski hayatına

¹⁶⁸ Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri 1*, Benliğim Benimdir!, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 58.

¹⁶⁹ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 58-59.

döndürür. Yaşlı kadın, uzun zamandır Nedim Münir'e telgraf yollamayan Belkıs'a, çocukluk anılarından ve Nedim Münir'in kendisini ne kadar çok sevdiğinden bahseder. Bunun üzerine Belkıs, büyük bir heyecanla telgraf çekeceğini, uzun da bir mektup yazacağını söyler. Romanda Nedim Münir'in annesi *Zeyno'nun Oğlu* romanındaki Mazlume'nin büyük anne ile aynı fonksiyona sahiptir. Kahramanların yanlış yola girmesine engel olan bu iki kadın tipi her ne kadar eski kadın olarak değerlendirilseler de, romanlarda oynadıkları müspet roller açısından yazarın desteklediği kadınlardır. Belkıs üzerinde böylesine etkili olan Nedim Münir'in annesinin aradan çekilmesi ile genç kız tekrar gelecek yıl yapılacak güzellik yarışmasında kazanacağı şöhretin hayallerine kapılır. Nedim Münir'in annesi romanda ara ara söz konusu edilse de kahramanla aynı konuşmayı yapmadığı için romandan çıkmış gibi kabul edilebilir.

Yazarı *Ateş Böcekleri* romanında ise romanın kahramanı Necat ünlü olma hayalleri peşinde olan genç bir şairdir. Necat'ın temel meselesi doğduğu, büyüdüğü Aksaray semtini ve yaşadığı mahalleyi beğenmemesidir. Muhitini beğenmeyen genç şair, ailesini ve mahalleliyi de beğenmez. Romanda yazar, kahramanın yanında yer almaz. Kahramanı başına gelen olaylardan sonra pişman ederek tekrar doğduğu bu mahalleye geri getirir. Eski kadını söz konusu edecek olursak; eski olan bu mahallede tüm kadınların da eskiyi temsil ettiğini söylememiz mümkündür. Kahramanın annesini ele alacak olursak, mahalledeki diğer kadınlar gibi sıradan bir ev hanımı olan Sabriye Hanım'ın da tek gayesi kocasını memnun etmektir. Yazar, sürekli kocası Şaban Efendi merkezli bir hayat süren bu kadını eski kadın olarak nitelendirse de ona müspet mânâda değer verir. Sabriye Hanım'ı eleştirebileceğimiz tek nokta, kocasının ölümünden sonra oğlunun Beyoğlu'na taşınma arzusuna karşı "*Ben doğduğum yerde öleceğim... Tanımadığım yerlere gitmem!...*"¹⁷⁰ ifadesini kullanarak oğlunun gidişine çok fazla müdahale etmemesi olur. Sabriye Hanım oğlunun düşüşüne karşı onunla mücadeleye girmez. Bu yönden güçsüz bir kadındır.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* isimli romanında ise eski kadını temsil eden Burhan Ahmet'in annesidir. Romanın başında genç adam ve Cemil tramvayda

¹⁷⁰ Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri 1*, Ateş Böcekleri, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 379.

karşılaşırlar. Bu sırada Cemil, hocası Burhan Ahmet'e kız kardeşi Leman'ın sağlık durumunu ve okuluna devam edip etmeyeceğini sorar. Burhan Ahmet, kardeşinin gittiği okula devam etmesi taraftarı değildir. Bunun sebebini ise kardeşinin Türklük'ten uzaklaşıp Amerika mukallidi olacağı endişesini dile getirerek ifade eder. Leman, gittiği yabancı okulun tesiri ile öncelikle evinden, ailesinden ve kendisine ait olan tüm değerlerden zamanla uzaklaşır. Bu durum ciddi bir sorun haline geldiği için aile fertleri genç kızın okula devam etmesini istemez, ancak tüm çabalara rağmen genç kız gittiği okuldan uzaklaştırmayı başaramazlar. Burhan Ahmet tüm bunları Cemil'a anlatır. Bunun üzerine Cemil, Leman'ın iyi bir ailede terbiye aldığı için yabancı okulların sebep olduğu olumsuz tesirden uzak kalacağını savunur. Romanın giriş kısmında gelişen bu olay, Burhan Ahmet'in ailesini düşünmesine sebep olur.

“Hangi, hangi ev; babasının evi mi? Çocuklarına hizmet etmeyi zevk bilen sessiz ve iradesiz annesini düşündü. Arada bir yüksek sesle emir vermeyi hakimiyetine kâfi sanan nüfuzsuz babasını hatırladı. Orada hangi tesir alınabilirdi?”¹⁷¹

Romanda üç nesil söz konusu edilir. Bunlardan ilki sembolik olarak Osmanlı'yı temsil eden eski nesil, bir diğeri ise Burhan Ahmet ve onun akranlarıdır. Üçüncü nesil ise Burhan Ahmet'in çocuklarıdır. Genç adamın annesi dönemin eski kadını temsil etmektedir. Güçsüz bir kadını temsil eden anne, roman boyunca kızına ya da oğluna söz geçirememesi karşısında sürekli ağlar. Sessiz, iradesiz, çocuklarına sözü geçmeyen devri kapanmış bir kadını temsil eden bu anne, roman boyunca yok gibidir. Annenin sessizliğini romanın sonunda Leman'ın Amerika'ya kaçması ile bozduğunu görürüz. Annenin sessizliğini bozmak için çok geç kaldığını söyleyebiliriz. Leman'ın gidişi romanda gelinebilecek en son noktadır. Annenin ve babanın pasif oluşu bir sonraki nesile kültür aktarımının sağlanamamasına, dolayısıyla sonraki neslin dejenere olmasına yol açar. Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri* romanındaki Sabriye Hanım gibi Burhan'ın annesi de kızlarının ve oğlunun düşüşüne engel olamaz. Düşüş karşısında mücadele eden değil, dövünen kadınları temsil eden bu iki anne, olaylar karşısında etkisiz kalışları sebebiyle yazarlar tarafından eski kadın olarak kabul edilirler.

¹⁷¹ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 19.

Romanları genel olarak değerlendirdiğimizde, ‘eski kadın’ ‘yeni kadın’ın öne çıkmasını sağlaması açısından önemli bir fonksiyona sahip olduğu gibi, Cumhuriyet ile kadının kazanımlarını da vurgulaması açısından eskinin varlığı büyük önem arz eder. Her eski kötü olarak ele alınmamıştır. Eski kadın, bazen kadını yüceltmek için romanlara konu edilirken bazen de eski sistemin ‘kalıntısı olarak’ karşımıza çıkmaktadır. Dönemin yazarlarına göre yapılan yeniliklere karşı çıkan, eskiyi savunup ‘menfi’ gelenekleri kadının önüne adeta bir set gibi çeken kadın, takındığı yanlış tutumla ‘eski kadın’ı temsil etmektedir. Kadını yüceltmek amacıyla eserlerde yer alan eski kadın ise ‘Anadolulu kadın’ tipinin doğmasına sebep olmuştur.

3.2.2. Anadolulu Kadın

Anadolu kadınının Milli Mücadele’de yaptığı büyük fedakârlıklar karşısında dönemin önemli kadın isimleri duyarsız kalmamışlardır. Halide Edib Adıvar da bu isimlerdendir. Ankara’da Erkek Muallim Mektebi’nde yaptığı bir konuşmanın ardından yaşadığı hatırasını kaleme aldığı *Mor Salkımlı Ev* isimli kitabında Anadolulu yaşlı bir kadının yanına gelerek sarf ettiği sözleri şu ifadelerle dile getirir:

“Ben epeyce uzun konuştuktan sonra, basma entareli bir kadın yanıma geldi. Anlaşılan gözleri pek görmüyordu:

“Nerede? Nerede?” diye soruyordu. Ben yanına gidince, kollarını boynuma doladı. Kalbinin attığını duydum:

“Senin ne dediğini anladığımı söylemek istiyorum. Benim Darümuallimatta bir kızım var. O da hizmet edecek, sulh yapacaktır. Ben fukara bir çamaşırcı kadını. O da bir gün hoca olacak. Senin konuştuğun gibi konuşacak” dedi.

İşte, Türkiye’nin geleceğini kuracak bir kadın vatandaşı! Nihayet dedi ki:

“Benim oğlum Çanakkale’de öldü. Ağlamıyorum. İşimi bırakmıyorum. Çünkü kızıma tahsil veremem. Çanakkalede ölenleri hiç söylemedin (yazar konuşmasında Çanakkale şehitlerine yer vermemiştir).”

Göğsünden bir lira çıkararak: Hilâl-i Ahmer’in yararına diye uzattı. Karşı karşıyaydık. Birbirimizin gözünün içine bakıyorduk. İkimizin de gözyaşları kalbimize

akıyordu. O an kadar Türkiye'nin geleceğine bu kadar kuvvetle iman ettiğimi hatırlamıyorum. Böyle bir unsur mevcut oldukça memleketimiz için her türlü cefa ve fedakârlık azdır bile. Boynuna sarıldım. İki yanaklarından öptüm, ve gözlerimden yaşlar boşaldı.”¹⁷²

Halide Edib bu kadın ve bu kadın gibi fedakâr Türk kadınlarının vatani kurtaracağına inanır. Ona göre, bu yaşlı kadın sadece vatani kurtarmak vazifesini üstlenmemiş, büyük bir özveri ile çalışıp kızını Darülmuallimat'a göndererek 'yeni kadın' modelinin oluşumu sürecine de katkıda bulunmuştur. Yazarın gözünde Anadolu kadını yücelten; yaşadığı zorluklar karşısında dik duruşunu ve mücadeleciliğini kaybetmemesidir. Oğlunu Çanakkale'de şehit vermesine rağmen bir köşeye çekilmeyen bu yaşlı kadın, kızının okuması için çalışmaya, para kazanmaya devam eder.

Milli Mücadele'de Anadolu kadınının yaptığı bu büyük fedakârlıklar karşısında bazı kadın yazarlar İstanbul kadını - Anadolu kadını karşılaştırmasını yaparlar. Nakiye Hanım bu mukayeseyi yapan isimlerdendir. “*Tasviri Efkâr* muhabirinin:

‘Anadolu’daki millî hareket hakkındaki düşünceleriniz?’ sorusuna şu yanıtı vermiştir: ‘Bilhassa Anadolu kadınlarının millî meselelerde gösterdikleri vatanperverlik son derece kutsanmaya layıktır. Anadolu kadınının fedakârlığını bir düşünelim; bütün harp senelerinde evladını, kocasını, malını, mülkünü hep vatan için feda etti. Boş kalan tarlalarda kendisi çalıştı. Haydi bu hareketi her milletin hamiyetli kadınları için tabii bir hal olarak kabul edelim. Fakat muharebede askere erzak, cephane taşımak, hatta bizzat harp etmek, yalnız Türk kadınlarında görülen celadet ve vatanseverlik numuneleridir. Son İzmir hadiselerinde vatan için silaha sarılan zeybek kadınlarıyla bütün Türkiye iftihar etse yeridir.’

¹⁷² Halide Edib Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan, İstanbul, 1962, s. 191.

Nakiye Hanım İstanbul hanımlarının da büyük özverilerde bulunduğunu, fakat bunun bile *'biraz süslü'* olmaktan kurtulamadığını söyler.”¹⁷³ Ona göre, evladını ya da kocasını kaybeden pek çok milletten kadın vardır. Ancak cepheye büyük bir fedakârlıkla silah taşıyan, üstelik bu cephelerde bir erkek gibi savaşan kadına az rastlanır.

Savaş dönemi gazete ve dergilerinde hararetle tartışılan konulardan birisi olan şehirli ve taşralı kadın tartışması için en sert ifadeleri Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Kuvayı Milliye'ye düşman gazetecilere, Hürriyet ve İtilafçılara karşı kullanır. Onların eşleri için şehirli kadın yakıştırmaları yapılır:

*“O efendilerin hanımları gibi paşa babalarımızdan kalan Büyükkada'daki köşklerimizde, Şişli'deki konaklarımızda kocalarımızla karşı karşıya oturup zevk etmedik. Ve şimdi de kocalarımızın bol bol, kolay kolay kazandıkları paralarla tuvaletler yaparak otomobillerde gezmiyoruz. Verdiğimiz kurbanlara gözyaşları döküyoruz...”*¹⁷⁴

Bu tartışmaya dönemin mizah gazetelerinden *Karagöz* de dahil olur. Yapılan bir karikatürde: *'Anadolu'da arkadaşları onbaşı olup rütbe nişan alırken, parkta nişan alan süslü İstanbul hanımları'* ¹⁷⁵ ifadeleri kullanılır.

Dönemin gazete ve dergilerinde yer bulan bu tartışma kısa sürede toplumun büyük bir kesiminin dikkatini çeker. Yapılan tartışmalara paralel olarak Atatürk de 1923 yılında Konya'da kadınlarla yaptığı bir konuşmada Milli Mücadele döneminde Anadolu kadınının yaptığı fedakârlığın önemi üzerinde durur:

“Dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir memleketinde Anadolu köylü kadınının üstünde kadın çalışmasından söz etmek imkânı yoktur ve dünyada hiç bir milletin kadını – ben Anadolu kadınından daha çok çalıştım, milletimi kurtuluş ve zafere götürmek

¹⁷³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Remzi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 51.

¹⁷⁴ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 52.

¹⁷⁵ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 54.

için Anadolu kadını kadar himmet gösterdim- diyemez... Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını, kadınlarımız işletmiştir. Memleketimizin varlık sebeplerini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve olmaktadır... ”¹⁷⁶

Yaşanan köylü- kentli kadın tartışmalarına edebiyat dünyası da kayıtsız kalmamıştır. Halide Edib’in Milli Mücadele denilince ilk akla gelen romanlardan *Ateşten Gömlek*’te yazar, bu iki kadın tipini kalın çizgilerle birbirinden ayırmıştır. Roman toplumun ikiye bölünmüşlüğüne ortaya koyması açısından önem arz eden bir yapıya sahiptir. Romanın başında Peyami’nin annesi ile başlayan şehirli kadın tiplmesi roman ilerledikçe esere dahil olan diğer kadın tipleriyle pekiştirilir. Eserde anlatıcı olan Peyami annesi için şu ifadeleri kullanır:

“İstanbul’dakileri unutmuş gibiyim. Orada esmer, ince yüzlü, saçları gergin, bir türlü ihtiyar olmayan bir anam var.”¹⁷⁷

Peyami ile annesinin düşünceleri arasında ciddi görüş ayrılıkları vardır. Genç adamın annesi dönemin Şişlili kadınları olarak adlandırılan topluluğa dahildir. Peyami’nin İstanbul’dakileri unuttuğunu ifade etmesi, ardından annesine değinmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Annesi, Peyami’yi Anadolu’ya göndermek istemez. Ancak kahraman annesini dinlemez ve Anadolu’ya gider, oraya gidince de annesini unuttur. Aslında unutulmuş Peyami’dir. Peyami, yaralandıktan sonra annesinin onu affetmediğini, neferi onu bırakırsa elinden tutacak kimsenin olmadığını ifade eder.

Peyami’nin annesi de tıpkı diğer Şişlili kadınlar gibi varlıklıdır. Savaşın dokunmadığı tek kadın zümresi olarak değerlendirebileceğimiz bu kadınlar için savaşın büyük bir ehemmiyeti de yoktur aslında.

“Annem, İzmirli zengin bir ailenin İstanbul’da büyümüş bir kızıdır; hâlâ çiftliklerden para gelir...Yaşlı, alafranga, zeki bir Şişli hanımı. Allahım, o Şişli Büyükkada arasında ne dedikodu, ne kukla oyunları olur. Hepsi annemin salonunda başlamasa

¹⁷⁶ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, s. 136.

¹⁷⁷ Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 2.

bile onun salonunda intişar eder. Ne alafranga efendiler, ne sürmeli gözlü, sinirli, süslü hanımlar gelir, gider."¹⁷⁸

Tüm romanlarda Şişli ve çevresindeki kadınlar dönemin yanlış Batılılaşan, İngiliz himayesini savunan, 'elit kesim' olarak adlandırılan topluluğunu oluştururlar. Roman ilerledikçe yazar iki kadın tipini daha açık ve net bir şekilde ortaya koyar. Burada yazarın İstanbul'u ikiye böldüğünü, dönemin batılılaşma yüzü olarak bilinen Şişli'de ikâmet eden kadınların İngiliz himâyesini savunan, Batı tarafından desteklenen, varlıklı ailelere mensup kadınlar olduğunu görmekteyiz:

"Şişli hanım propagandasını "Rodoslular" idere eder. Bunlar, lisan bilirler, alafrangadırlar."¹⁷⁹

Romanda bu zümreye ait kadınların önderi olarak nitelendirilen isim ise Salime Hanım'dır. Salime Hanım için romanda;

*"...İttihatçı kadın avı koklar. Kendisi şiddetle ve samimiyetle İttihatçı düşmanıdır. Bu ihtirasında bazan insanî bir samimiyet vardır. Vapurda, salonda, her yerde aynı facia tavrıyla konuşur. İster iki kişilik küçük bir oda, ister yüz kişilik bir içtima salonu olsun daima aynı vaziyet, aynı ses...Bütün bu şifahî zulmüne, gadrine rağmen etrafında Şişli hanımlarından müteşekkil bir taassup alayı vardı. Hele İttihatçıların zayıf kalpli olan kadınlarından bazıları İttihatçı olduğumuz belli olmasın diye o sesini yükselttikçe onun etrafından ayrılmıyorlardı... Bunları bir araya toplayan bir "Şişli ve hanımları" bağı vardı."*¹⁸⁰ ifadeleri yer alır.

Salime Hanım ve onun gibi düşünen kadınlara göre, memleketin içinde bulunduğu muharebenin müsebbipleri İttihat ve Terakki yönetimi ve bu yönetimi destekleyenlerdir. Bu kadınlar yönetimi savaşların kaybedilmesi sebebiyle eleştirmezler. İttihat ve Terakki'nin İngiliz himayesini kabul etmeyip savaşları

¹⁷⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 3.

¹⁷⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 18.

¹⁸⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 18-19.

sürdürmesine sebep olduğu için eleştirirler. Salime Hanım gibi düşünen dönemin Şişlililer kadını, dünya üzerinde İngiliz himayesini kabul ederek savaştan kurtulmuş pek çok devleti örnek göstererek Türklerin de İngiliz himayesini kabul etmeleri gerektiğini savunurlar. İşin bir diğer dikkat çekici yönü ise Şişlililer hanımlardan her ne kadar onun gibi düşünmeyenler olsa da gizli bir bağ onları bu kadına ve Şişlililer hanımlar zümresine bağlar.

Yazar, diğer tarafta ise farklı bir kadın grubunu okuyucuya tanıtır. Romanda söz konusu edilen bu iki grup dönemin siyasî ve içtimaî durumunu ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Toplum tam anlamıyla ikiye bölünmüş durumdadır. Bir tarafta orta yaşlı Şişlililer hanımlar zümresi ve onların savunduğu İngiliz himayesini kabul etmek gerektiği düşüncesi, diğer tarafta ise genç Darülfünuncular, muallimler, şairler ve Milli Mücadele'yi sürdürme düşüncesi hâkimdir.

“Köprüünün öbür tarafında da bir hanım faaliyeti vardır, orada daha genç, daha yeni bir kadın unsuru, Darülfünuncular, genç muallimler, genç şairler çalışır. Onlar bu tarafla meşgul değildirler. Kendi taraflarında da genç olmayan kadın unsurlara o kadar ehemmiyet vermezler. Yalnız şekli muhafaza için genç olmayanları da zaman zaman aralarına çağırırlar, Darülfünun salonunda, Türk Ocağı'nda fesli, çarşafli daimî bir faaliyet vardır. Ne genç, ne pembe dudaklı, ateşin gözlü talebeler, ne uzun ökçeli zarif muallimler vardır.”¹⁸¹

Yazar, dönemin öğrenci faaliyetlerine karşı Şişlililer hanımların çalışmalarının zaman zaman nasıl bir zıtlığa sebep olduğunu da ortaya koyar. Genç Darülfünun talebelerinin, işgal edilen yerleri protesto amacıyla, bu işgali gerçekleştiren devlete gönderdikleri bildiriye mukabil Şişlililer hanımlar hemen bir bildiri ile özür dilerler.

“Fakat ne yapsalar bu taraf için hepsi yaya ve alaturkadırlar. Onlar bir gün safaretlerden birine Türk davası lehine bir muhtıra gönderseler bu taraf hemen en köhne Hariciye memuru hanımlarından en şık ve en iyi Fransızca söyleyenlerine kadar mükemmel bir muhalif heyetle muhalif bir muhtıra imza ederler, her zaman

¹⁸¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 19.

İtilâf Devletleri'ne sadık kalan, Alman aleyhtarı kadınlar o pespaye mahlûkların dediklerini siyasî notalarla tekzip ederler. Her zaman bir müsamere öteden, bir müsamere beriden olur, bir muhtıra oradan, bir tane buradan çıkar. Bunların arasında ecnebi anasırı mebzuldür. Öteki İstanbul genç kadınlığına gelince, onlar sefaretlere muhtıra götürmenin haricinde Frenklerle pek temas etmezler. Bu, daha ziyade kendi kendisini ikna ile meşgul, fakat daha genç ve canlı bir âlemdir."¹⁸²

Şişlili hanımlara göre bu genç Darülfünun talebeleri alaturka, dil bilmeyen, köhne bir kurtuluş düşüncenin peşinde beyhude çaba harcamaktadırlar. Onlara göre tek kurtuluş yolu İngilizlerin himayesini kabul etmektir. Romanda her iki grup da şehirli kadınlardan oluşmaktadır. Bu iki topluluğu birbirinden ayıran ise Milli Mücadele'de savundukları kurtuluş yolu düşüncesidir. Romanda iki farklı cepheyi oluşturan kadınların mücadeleleri sürerken Anadolu bir kadın olan Ayşe, yaşanan mücadeleye farklı bir boyut kazandırır. Salime Hanım'ın cahil diye yüzüne bakmadığı kadınlardan olan Ayşe, İzmir'in işgali sırasında çocuğunu ve eşini kaybeden güçlü Anadolu kadını temsil etmektedir. İzmir'in işgalinin ardından halası olan Peyami'nin annesinin evine gelir. Bu evde kaldığı süre içerisinde evin salonunda toplanan Şişlili hanımlar ile tanışır. Bu kadınlardan birisi de Salime Hanım'dır. Ayşe İstanbul'a geldiğinde kısa bir süre acısından dolayı iç dünyasına kapansa da bunu çabuk atlatır. Yazar, Milli Mücadele döneminde işgal kuvvetlerini temsilen İngiliz muhabir karşısında Anadolu kadının dik duruşunu onun karakteriyle ortaya koyar. İngiliz muhabirine karşı yaptığı çıkış, Salime Hanım dahil herkesi şaşırtır.

Salime Hanım, memleket hakkında bilgi toplamak isteyen İngiliz muhabirini, İzmir'in işgal edilmesi sebebiyle İstanbul'a gelen Ayşe'yi görmesi için çağırır. Salime Hanım'ın amacı ittihatçıların kalmadığını, herkesin artık İngiliz taraftarı olduğunu göstermektir. Ayşe böyle bir görüşmenin yapılmasını kabul etmez.

Salime Hanım'ın tek derdi İngilizlere kendini affettirmektir. Bunun için elinden gelen her şeyi yapsa da muvaffak olamaz:

¹⁸² Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 20.

“İngiliz Muhabir: Nafile Madam, İngiltere sizleri affetmeyecektir. Çanakkale’de altmış bin İngiliz öldürdünüz, diyordu.

Salime Hanım: Onları biz öldürmedik; İttihatçılar öldürdü. Mister Cook, biz harp istemedik. İngiliz dostluğunu elde etmek için her fedakârlığa razıyız.”¹⁸³

Bunun üzerine Haşmet Bey araya girer ve savaşta memleketini savunanların sadece Türkler olmadığını söyler. Mister Cook ile Haşmet Bey arasında münakaşa başlar. En sonunda Haşmet Bey İngiliz gazeteciye kendisini Salime Hanım’ın çağırdığını, kendisinin anlaşmak için görüşme talep ettiğini söyler. Mister Cook’un amacı İngiliz himayesini kabul ettirip savaşın sonlanmasını sağlamaktır. Bir diğer gayesi de gazetesinde Türkler hakkında müspet yazı yazmak için para alabilmektir.

“Mister Cook: Evet, evet Koloner, anlaşmak lâzım. Artık eski devri kapamak, bizimle anlaşmak lâzım; İngiliz himayesini... (kapı açılır, İhsan dört genç zabıt arkadaşıyla içeriye girer) Evet, İngiliz himayesini baştan başlayarak hepimiz istemelisiniz. Bakın Hindistan’a, ne mesut. Allah bizi beyaz adamdan ayırmasın, diye hep dua ederler. Gerçi bu zor işi İngiltere kabul eder mi bilmem, fakat sizin için başka kurtuluş var mı? Bilhassa Çanakkale’de katlettiğiniz altmış bin İngiliz var. Samimî bir nedamet olursa belki İngiltere affedebilir.

Salime Hanım, kıpkırmızı, en nazik Fransızcasıyla: Ah Mösyö, İngiltere’ye kendimizi muhakkak affettireceğiz, diye başlamıştı.”¹⁸⁴

Salime Hanım’ın bu kadar küçülmesi Ayşe’nin kadınlık gururunu incitir. Büyük bir sükûnetle dinlediği tartışmaya daha fazla sessiz kalamaz ve söze karışır. Artık, Ayşe ve Mister Cook arasında kıyasıya bir haklılık mücadelesi söz konusu olur. Ayşe, İngilizler’den kimsenin af talep etmediğini, yaşanan savaşta Türklerin sadece kendi topraklarını savunduklarını ifade eder. Tartışma uzadıkça Ayşe’nin İzmir’e dair hatıraları canlanır ve son olarak İzmir’de yapılan zulümlere değinen acılı kadın, burada masum insanların nasıl öldürüldüğü, şehrin nasıl ateşe verildiği, genç-yaşlı demeden Yunanlılarla bir olunup halka yapılan işkenceleri anlatır. Son olarak masum bir çocuğa, sırf eğlence için, nasıl nişan alındığını, zavallı çocuğun bu haksızlığa sesini bile çıkaramadan öldüğünü anlatması salonda büyük bir sessizliğe

¹⁸³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 37.

¹⁸⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 37.

sebepe olur. Yazar, diğere roman kahramanlarına nazaran Anadolu kadını temsil noktasında oldukça önemli bir role sahip olan Ayşe'nin, romanda İngiliz gazeteci Mister Cook ile yaptığı konuşmaya şu ifadelerle yer vermiştir:

“Ayşe: İngilizler aflarını talep edenlere versinler Mösyö, affi zalimler değil, mazlumlara verir. Çanakkale’de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlup olduğumuz zaman ona katil denilir?”

Mister Cook: İngiliz kanıyla Türk kanı bir mi, Madam?

Ayşe : Mikroskop altında İngiliz kanını görmedim. Rengi bizimki kadar kırmızı mı yoksa mavi mi, bilmiyorum. Fakat Türk kanı ateş gibi sıcak ve kırmızıdır.

Mister Cook: Peki Madam, Türk kanını tahkir etmiyorum. Yalnız kendinizi İngilizlere affettirmeye muhtaçsınız, demek istiyorum.

Ayşe : Siz bizden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silâhlarımızı bize bıraktınız. Bu gün memleketimize hırsızları, katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihî bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir’i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silâhsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemediyen bu vahşi sürüden kaçıyor. Elleri bağlı masum kabileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki, küçük kalbinden “anne” diye bir şikâyet bile çıkmadı.”¹⁸⁵

Bu uzun konuşma metni bizim için, hem romanın seyri hem de dönemin şartları itibariyle önemlidir. Kısa bir süre sonra kahramanı Anadolu’ya yollayacak olan yazar, okuyucuyu buna hazırlar. Bu konuşma metni bir dirilişin başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Romanın hız kazanmasını ve kahramanların Ayşe'nin etrafında toplanmasını sağlayan bu konuşma, tarafların da kesin olarak ayrılmasını,

¹⁸⁵ Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 37- 38- 39.

belirginleşmesini sağlar. Ayşe'nin yaptığı ateşli konuşma sadece onun için bir başlangıç olmaz. Konuşmanın ardından Mister Cook ve Salime Hanım salondan ayrılırlar. Odadakiler Ayşe'nin konuşmasından o kadar etkilenir ki, İhsan ile gelen dört asker onun sandalyesinin etrafında diz çökerken Haşmet Bey ve Sabri Paşa da 'İzmir kızına' kılıçlarını vakfederler. Ayşe yaptığı konuşmayla oradaki erkeklere de ders vermiştir adeta.

Son olarak İhsan :

"Her azamız kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına koymayacağız." ¹⁸⁶
ifadelerini kullanarak konuşma sonlanır. Bu sözler romanın seyri bakımındansa yeni bir mücadelenin başlangıcı olur.

Ayşe sıradan bir İzmirli kadın değildir. Romanda üstlendiği misyon onu oldukça önemli bir konuma sevk eder. Mister Cook' a verdiği cevaplar Ayşe'yi okuyucunun gözünde yüceltse de yazar bununla iktifa etmez. Romanda Ayşe, birçok kahramanın Anadolu'ya gitmesine sebep olduğu gibi kendisi de Anadolu'ya giderek romandaki konumunu daha da güçlendirir. 'Cephede Kadın' başlıklı kısımda üzerine durduğumuz hususlardan birisi kahramanın şehirli olmayıp Anadolu'ya gelmesi sebebiyle cepheye rahatlıkla gidebilmesi yönündeydi. Bu romanda da Ayşe'nin Anadolu'ya rahatlıkla gidebilmesinin altında yatan en önemli sebeplerden birisinin onun Milli Mücadele ruhunu benimsemiş olmasının yanı sıra Anadolu'ya gelmesidir. Yazar kahramanı İstanbullu bir kadın olarak kaleme almaz. Bunun ardında şehirli bir kahramanı cepheye göndermesindeki zorluklar yer almaktadır. Ayşe İstanbullu değildir, ancak Anadolu'nun ücra bir köyünden de gelmemiştir. Yazarın kahramanı İzmirli biri olarak seçmesi romanda etkisini artırma düşüncesinden kaynaklanır. Romanın başında Salime Hanım Ayşe'yi cahil bir Anadolu kadını olarak görür. Mister Cook'a yabancı dille verdiği cevaplar, Salime Hanım ve diğerlerinin gözünde, onun sıradanlığını ortadan kaldıran etken olur. Eğer Ayşe Anadolu'nun ücra bir köylerinden gelmiş olsaydı, yabancı dile vâkıf olamayacağı için aynı etkiyi oluşturamazdı. Yazar, kahramanın romandaki misyonuna paralel olarak onu İzmir'den seçer.

¹⁸⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 40.

Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanında şehirli - Anadolu kadını ayrımı Milli Mücadele merkezli kaleme alınmıştır. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi her şehirli kadın Milli Mücadele aleyhtarı bir düşünce içerisinde yer almamaktadır. Yazarın romanda vurgulamak istediği Şişlili kadınların oluşturduğu topluluğun şahsında bazı şehirli kadınların aleyhte faaliyetleridir. İstanbul'da bulunan diğer topluluk ise Milli Mücadele'nin kazanılması yönünde çalışsa da yazar bu topluluğun üzerinde fazla durmaz. Yazar, romanda Şişlili kadınlara yer vererek hem bu dönemde menfi çalışmalar içerisinde bulunan bazı kadınlara gönderme yapmayı hem de bu kadınlar vesilesiyle romanın kahramanı Ayşe'yi öne çıkarmayı hedeflemiştir.

Dönemin diğer romanlarında ise Anadolu kadını - şehirli kadın ayrımı farklı açılardan ele alınmıştır. Genel itibariyle Anadolu kadınının çektiği sıkıntıları ortaya çıkarmak için İstanbullu ya da şehirli kadının refahı ortaya konulmuştur. Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* isimli eserinde Mehmet'in babası, Mehmet'i ve annesini bırakıp İstanbul'a gitmiştir. Ancak Mehmet babasını öldü bilir. Annesinin ölümünün ardından İstanbul'a gitmeyi düşünen Mehmet, gitmeden önce İstanbul'dan gelen Mehmet Çobanoğlu'ndan babasının yaşadığını öğrenir. Mehmet'in babası İstanbullu huysuz bir kadınla evlenir. Fakat yaptığı bu evlilik ona mutluluk getirmemiştir. Romanda bu yeni havadis hakkında Mehmet Çobanoğlu - Ali Çavuş'a, Mehmet'in babasının içinde bulunduğu durum hakkında :

*"Kolay mı İstanbul kızına para yetiştirmek? Karı bizim köy karıları gibi değilmiş...Bir giydiğini bir daha giymiyormuş..."*¹⁸⁷ ifadelerini kullanır.

Yine aynı romanda Mehmet, üvey annesinin dışarı çıkmak için alıştığı dışında hazırlandığını görünce oldukça şaşırır. Yazar, bu kadının giyinişini karakteri ile paralel değerlendirir.

"Kadın giyinmiş, kendi aklınca süslenmişti. Mehmet bakakaldı. Ne biçim süslenmişti bu? Başını al bir şifonla sıkımişti. Dudakları ve yanakları başörtüsü kadar aldı, gözlerinin etrafı da inadına kapkara..."

*"Şaşırдың değil mi?" dedi. "İşte biz İstanbul hanımları böyle süsleniriz"..."*¹⁸⁸

¹⁸⁷ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 221-222.

¹⁸⁸ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 250.

Mehmet hiç alışkın olmadığı bu durum karşısında şaşırır. Yazar, Mehmet'in üvey annesini ideal şehirli kadın olarak tasavvur etmez. Mehmet'in şaşkınlığının ardında biraz da yazarın bu kadına yaklaşımı etkilidir. Üvey anneyi sefil ve komik duruma düşüren yazar, bu yolla kahramanın gerçek annesini - Anadolu kadını - yüceltmeyi hedefler. Aynı romanda bu şehirli kadının rahatlığına mukabil Mehmet'in annesinin ölümü oldukça trajiktir. Zor şartlar altında hayat mücadelesi veren kadın, bağı harap kulübesinde hayatını kaybeder. Mehmet'in annesi romanda çok fazla yer almazken romanın sonunda savaşın bitmesiyle Mehmet'in köyüne gidip bu müjdeli haberi annesinin mezarında, onunla paylaşması anneye önemli bir anlam yüklemiştir.

Romanda arka planda kalmasına rağmen, Anadolu kadının Milli Mücadele'deki önemini vurgulaması açısından Gülsüm gelin dikkat çeker. Romanda gerçek anlamıyla işlenen tek Anadolu kadınıdır. Yazar, muhtasar bir biçimde ele aldığı bu kahramana roman içerisinde daha geniş yer vermiş olsaydı, Gülsüm gelinin şahsında Anadolu kadının romanda teferruatlı işlenmiş olması roman açısından büyük bir kazanım olabilirdi. Gülsüm gelin cepheye gönüllü olarak yazılan ve taşıdığı cephanenin ıslanmasından korktuğu için yedi aylık çocuğunun üzerindeki kundağı açarak cephanenin üzerini örten kahraman kadınlardandır.

Halide Edib Adıvar'ın *Yolpalas Cinayeti* isimli romanında Akkız'ın annesi Ümmühan tipik Anadolu kadınlarından. Bu romanda yazar farklı bir yol izler ve kadın haklarını savunma yoluna gitmez. Yazar romanda sosyal bir mesaj vermek ister ve bu mesajı kadınlar üzerinden değil, yaşanan olaylar vasıtasıyla okuyucuya sunar. Romanın en önemli özelliği kahramanlarının en doğal hali ile romanda yer alıyor olmasıdır. Nadire (Akkız), annesi ile Sivrihisar'da oturmaktadırlar. Nadire'ye köyünde 'Kaz Akkız'derler. Babası o küçükken öldüğü için evin geçimini annesi sağlamaktadır. Annenin tek amacı, iki öküz satın almaktır. Ümmühan evlenmek istemez, ancak dul bir kadının evlenmemesi köyde çeşitli dedikoduların başlamasına yol açar. Köyde Akkız'ın annesi için 'kahpe', Akkız içinse 'kahpenin kızı' derler. Annesinin biriktirdiği paraları Mükerrerem zorla alır, buna engel olmak isteyen Akkız'ın kazı Sırma'yı da öldürür ve ortadan kaybolur. Bunun üzerine Ümmühan aklını yitirerek ölür. Akkız'ın dramı, annesinin yaşadığı kötü son ile başlar. Romanın

devamında yazar, annenin sonunun Akkız üzerindeki psikolojik tezahürünü, olayların gelişimiyle birleştirerek romanı şekillendirir. Mükerrermin, Akkız'ın annesinin biriktirdiği paraları alıp kaçması, kaçarken kazı Sırma'nın bağırsaklarını çıkararak öldürmesi, annenin delirerek ölmesi, tüm bunlar Akkız'ı Mükerrerem'den intikam almaya iten sebeplerdir. Yazar romanda dul bir kadının yaşadığı 'namus meselesi' üzerinden Anadolu kadını ele alır. Romanda Akkız'ın hikâyesinin temelinde de bu mesele yer almaktadır. Akkız Mükerreremi kendisi için öldürmez. Mükerrerem, Akkız'ın kendisine yüz vermemesi üzerine, ona dadılığını yaptığı Bülent'i öldüreceğini söyler. Son derece merhametli olan Akkız, Mükerrerem'in küçük çocuğu kazı Sırma gibi öldüreceği düşüncesine dayanamaz. Bunun üzerine annesinin ve kazı Sırma'nın da intikamını almak isteyen Akkız, Mükerrerem'i öldürür.

Birçok yazar, kadının dul kalması sonucu ortaya çıkan 'namus meselesi'ne Anadolu'nun bir gerçeği olarak romanlarda yer verir. *Yolpalas Cinayeti* de bu romanlardan birisidir. Ümmühan kendi emeği ile parasını kazanmak isteyen dul bir kadındır:

*“Öyle bir ana ki sekiz sene dul kalmış, köy erkeklerinin bütün ısrarlarına rağmen kendi emeği ve alınının teriyle çocuğunu geçindirmiştir. Ve bu sekiz sene zarfında on para, biriktirerek bir çift öküz almayı emel edinmiş ve bu emelini her akşam kızıyla konuşmuştur.”*¹⁸⁹

Romanda Ümmühan'ın dul olması sebebiyle yaşadığı sosyal baskıyı ortaya çıkaran ise bir erkek olur. Akkız cinayeti işledikten sonra cinayeti araştıran Rıfki'dir. Akkız'ın avukatlığını Rıfki üstlenir. Rıfki, Murat Sallabaş'ın yeğenidir. Bu onun ilk davasıdır. Onun için başarılı olmak ister. Rıfki, Akkız'ı Bursa'dan tanımaktadır. Onu uzun zamandan beri ilk defa ziyafet gecesi Murat Sallabaş'ın evinde görmüştür. Akkız, mahkemede bildiklerini anlatmayınca Rıfki, mahkemenin uzatılmasını ve Akkız'ın müşahede altında tutulmasını ister. Bu sırada araştırma yapmak için kızın köyüne gider. Mükerrerem ve Akkız hakkında bilgi toplar. Mahkeme sırasında

¹⁸⁹ Halide Edib Adıvar, *Yolpalas Cinayeti / Handan*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1937, s. 59.

şahitlerden Ebe Ayşe Nine'ye sorulan sorular toplumda dul bir kadının yaşadığı sıkıntıları açığa çıkarmaktadır:

“Rıfkı:- Ümmühan kaç sene dul kaldı?

Ebe Ayşe Nine: Sekiz yıl..

Rıfkı: Demek ilk sekiz yıl kimse bir fenalığını görmemiş, yalnız dedikodu.

Ebe Ayşe Nine: Çünkü taze garı ere varmassa öle dirler. Benim ağlan Abidin, Allah'ın emrile istedi garı varmadı.

Rıfkı: Ümmühan çalışır mıydı?

Ebe Ayşe Nine: Garınca gibi... İki Öküz almah için hem darlada çalışır, hem gündeliği gider, hem de bahçesinin yemişini Sivrihisar'a pazara iletirdi. Ere niçin varmirsin, Ümmühan? Derdim. Eri nidicim, Akkıza hor bahar, dirdi.”¹⁹⁰

Yazar, Rıfkı'ya yaptırdığı tahkikât ile sadece Akkız'ın suçsuzluğunu ortaya çıkmayı hedeflemez. Anadolu'da dul kalmanın bir kadın için ne kadar zor olduğunu, evlenmeyen kadının arkasından mutlaka asılsız dedikoduların yapıldığını ortaya koyar. Romanda bu durumun mahkeme salonunda ispatlanmış olması da dikkat çekicidir. Gariptir ki, hayatı Mükerrerem gibi bir erkek tarafından altüst olan Akkız ve Ümmühan'ı toplum önünde müdâfaa eden, onlara hak ettikleri değeri kazandırmayı amaçlayan ve Akkız'ı idamdan kurtaran yine bir erkek olur. Halide Edib aynı konuyu bir başka romanı olan *Vurun Kahpeye* romanında ele alır. Bu romanda Bakkal Salim'in karısı dul olup yine Ümmühan gibi toplum tarafından dışlanan Anadolu kadınlarındandır:

“Kafesin arkasında ön sıraya yığılan kadınların arasında duvarın önüne çömelmiş, başına siyah yeldirmesini atmış bir kadın vardı. Bunu aliye ilk camiye girdikleri zaman görmüş, tanımış ve öteki kadınlar gibi, o da, bu zavallının arkada kalmasını tabii bulmuştu. Bu, Bakkal Salim'in karısı denilen dul bir kadındı. Ötekinin berikinin tarlasında çalışır, kimsesiz, hayatını temin ederdi. Fakat oldukça güzel bir yüzü olması, onu hayli dile getirmiş, dedikoduya sebebiyet vermişti.”¹⁹¹

¹⁹⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 47.

¹⁹¹ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 62.

Bakkal Salim'in karısını kasaba kadınları hor görür ve Mevlit'in okunduğu gece şeker dağıtılırken ona verilmesine müsaade etmezler. Yazar bu durumu eleştirirken romanın kahramanı Aliye devreye girer ve kendi şekerlerini kadına verir. Aynı tenkiti yazar, *Zeyno'nun Oğlu* romanında da gerçekleştirir. Zeyno'nun anası Perihan Nine çok gençken kocasını kaybedince tek başına hayat mücadelesine atılmıştır:

*“Toprakla, toprak sahibi beylerle, hayatın en basit ihtiyacı için nihayetsiz ekmek ve zahmet sarfettiren muhitiyle dövüşerek ihtiyarlamış, pişmişti. Bu binbir müşkülata dövüşebilen ihtiyar, köylü erkeklere faik bir muhakeme, bir fikriselim edinmişti.”*¹⁹²

Halide Edib'in sözünü ettiğimiz bu üç romanında genel itibari ile yazarın üzerinde durduğu, fizikî anlamda çalışma karşısında büyük dirayet gösteren Anadolu kadınının, haklarını arama noktasında zayıf kalması meselesidir. Perihan Nine de Ümmühan da büyük zorluklar çekerek paralarını kazanırlar, ancak Perihan Nine Ramazan'ın zulmüne -ki buraya Zeyno'yu da dahil etmek gerekir- Ümmühan da Mükkerrem'e karşı sessiz kalırlar. Yazarın bu romanlarda vurgulamak istediği esas hususlardan birisi de Cumhuriyet ile şehirli kadına verilen hakların Anadolu kadınına ulaşmamış olması ya da bir diğer ifadeyle Anadolu kadınının kendisine verilen bu hakkı kullanmaması durumudur. Halide Edib bunu büyük bir mesele olarak algılar. Anadolu'daki sistemi eleştiren yazar, kadına karşı uygulanan 'erkeksiz kadın' olmaz baskısını *Vurun Kahpeye* romanında şehirli kadın üzerinden göstererek Aliye'nin kasabaya ilk geldiği günden itibaren (yalnız) kadın oluşunun getirdiği problemlerle mücadelesini okuyucuya sunar.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kadını yüceltmek amacıyla eserlerde yer alan eski kadın, 'Anadolulu kadın' tipinin doğmasına sebep olmuştur. Bu kadın tipi, roman kahramanının karşısında bir engel olarak yer almaz. O, daima zorda kalan kahraman için bir sığınak, mücadelesi sırasında ona en büyük yardımcıdır. Anadolulu kadın, hem devletin kurtuluş mücadelesinde hem de yeni kadının oluşumunda oldukça önemli bir role sahip olmuştur.

¹⁹² Halide Edib Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 62.

Anadolulu kadın tipine en güzel örneklerden birini Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında görmekteyiz. Gülsüm Hala, annesi öldükten sonra babası da şehit olan ve yaşadığı büyük acılarına rağmen memleketi savunmak, kasabalardaki çocuklara bir şeyler öğretebilmek için Anadolu'ya gelen Aliye'nin en büyük destekçisi olmuştur. Daha ilk karşılaşmalarında Aliye'nin ihtiyacı olan anne sıcaklığını Gülsüm Hala karşılarken Ömer Efendi ise ona bir baba olmuştur. Aliye, Gülsüm Hala'nın ölen kızı Emine'nin yerini alırken Gülsüm Hala da onun ölen annesinin yerine geçmiştir. Böylece yazar, kahramanı romanın başından sonuna kadar koruyacak şartları hazırlamıştır :

“Gece ocağın karşısında yatan Aliye, Gülsüm Hala'nın katı ellerini harikulâde yumuşak bir temasla saçlarında duyuyordu:

- Gızım, pambik gızım...

Aliye sıcak bir kalp havasının kendini sardığını duydu, ince kollarını Gülsüm Hala'nın baş örtüsüyle sarılı ihtiyar boynuna doladı. Ana kız gibi öpüştüler.”¹⁹³

Anadolulu Kadın tipi olarak ele aldığımız Gülsüm Hala müspet bir karakterdir. Kendi halinde, saf, temiz Anadolu kadını temsil eden Gülsüm Hala'nın da tek dileği, Aliye gibi vatanın kurtulmasıdır.

Romanında Anadolu kadını olumlu bir misyonla tasavvur eden bir başka yazar ise Halide Nusret Zorlutuna'dır. *Sisli Geceler* isimli eserinde, romanın kahramanlarından Zehra ve Fikret evlendikten sonra Milli Mücadele'ye katkıda bulunmak amacıyla Anadolu'ya giderler. Burada Zehra'nın yardımcısı olarak karşısına Saliha Kadın çıkar. Saliha Kadın, romanda müspet bir role sahiptir. Anadolu'ya ilk gittiklerinde Fikret ile ayrılmak zorunda kalan Zehra, onu çok özlediği için yanına gitmek istediğini söyler. Bunun üzerine Saliha Kadın, İstanbullu olduğu için onun bu davranışını şehirli olmasına bağlar. Saliha Kadın'a göre şehirli kadınlar zorluk ve sıkıntılar karşısında dayanıksızlar. Bu ifadeleri işiten Zehra, yaptığından utanır, kendisine gelir ve sabretmeye gayret eder. Saliha Kadın'ın başından geçen aldatılma hikâyesini Fikret'in ablasına yazdığı mektuplarla anlatan

¹⁹³ Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye*, s. 7.

genç kadın, aynı durumun kendi başına gelmesi halinde ise karşısında bu kadının hayalini bulur. Saliha Kadın kendisine teselli verir.

“ *Kuvvet bulmak için beni düşün, zavallı Zehra!...*”¹⁹⁴

Zehra'nın zor anlarında ona hayaliyle de olsa yardım eden bu kadın, Anadolu'nun saf temiz insanı temsil eder.

Bu dönem romanlarında Anadolu kadını tipine olumsuz yaklaşımı sergileyen isimse Şükûfe Nihal'dir. *Yalnız Dönüyorum* isimli eserinde romanın kahramanı Yıldız, savaşın son yıllarında Anadolu bir genç olan Hasan ile evlenir. Mütareke yıllarında sürekli Anadolu'ya gitmek isteyen genç kadın, Hasan'ın memlekette işinin çıkmasını fırsat bilir ve Hasan ile memlekete gider.

Hasan, zengin amcası namına ticaret yapar. Amcası onu tahsil için İstanbul'a gönderir. Yıldız bu topraklarda hayalini kurduğu Anadolu insanları ile karşılaşmaz. Onun hayalinde Anadolu insanı saf, temiz, misafirperver, mütevazı insanlarken Hasan'ın amcası Yıldız'a elini öptürmez, yengesi ve kuzeni yeni gelen misafirlerine hürmet göstermezler. Üstelik bu ev ve ev halkı ziyadesiyle pistir. Kadın cihetinden ele aldığımızda, romanda Anadolu kadının kahraman üzerinde olumsuz etkileri olduğunu görmekteyiz. Yıldız'ın bu evde yaşadığı her gün kötü hatıralarla doludur.

Bir gün evde kimse olmadığı için Yıldız kahvaltıyı tek yapacaktır. Hasan'ın yengesi, oğlundan kalma yemeği Yıldız'a hazırlar. Bunun üzerine Yıldız evden dışarı fırlar. Yengesi ise durumu Hasan'a şikâyet eder: “*Bu ne tuhaf İstanbullu gelin! İnsana haber vermeden, bir izin bile almadan tek başına sokak sokak dolaşiyor, sonra köyde ona ve bize ne derler?!.*”¹⁹⁵ der.

Yengenin tesiriyle artık Hasan ile Yıldız'ın arası açılır. İstanbul'da son derece mutlu olan çift Anadolu'da çevrenin de etkisiyle eskisi kadar mutlu olmaz. Hasan'da Anadolu erkeğinin özellikleri görülmeye başlanır. Karısına sıradan bir kadın gibi davranır, ona değer vermez ve Yıldız'a karşı hoyrat davranır.

¹⁹⁴ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 171.

¹⁹⁵ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 256.

“Hasan’la da ara sıra yabancılaşımaya başladık. Gün geçtikçe eskiden tanıdığım, ince duygulu, beni tapınırcasına seven, beğenen Hasan da değişmeye başlıyordu. Bütün çocukluğunu geçirdiği, âdetleriyle, ahlâkı ile kaynaştığı bir evde nankörlük etmek istemiyormuş gibi, her gün biraz daha onlara benziyordu. Yengesinin, amcasının yanında benimle kayıtsızca bazı da ters ters konuşmaya başlıyor, sonra yalnız kalınca odada yine nazikleşiyordu... Bu ne? Bu da Anadolu âdeti mi acaba, diye şaşırıyordum. Cahil yengesi, amcası ne ise, Hasan da beni o gözle görüyordu. Nerede onunla baş başa kurduğumuz hülyalar?..”¹⁹⁶

Hasan’ın bu değişiminin sebebi romanın sonuna kadar gizli kalır. Okuyucu da genç adamın ortaya koyduğu bu tutumun kısa dönemli olduğunu, Hasan’ın Anadolu’da olmalarının verdiği etki ile bu tarz davranışlar sergilediğini düşünür. İstanbul’a geri döndüklerinde Hasan’da sadece asrileşme adına sergilenen menfi davranışlar göze çarpar. Oysa romanın içerisinde gerçekleşen iş seyahatlerinin nedeni romanın sonunda Yıldız’ın gerçeği öğrenmesi ile tam anlamıyla ortaya çıkmış olur. Ailesinden para almak için memleketine gittiklerinde bunu reddeden yenge, Hasan’ın kuzeni ile evlenmeyi kabul etmesi karşılığında ona para verir. Romanın sonunda Yıldız’ın karşılaştığı ve boşanmalarına sebep olan bu durum, yazarın Anadolu’ya bakış açını ortaya koymasından önemlidir. Hasan’ın akrabalarının evinde yaşadıkları, kahramanı sukut-ı hayale uğratar. O, artık Anadolu hakkında müspet düşüncelere sahip değildir:

“ Ben, o beni seveceklerini, karşılıklı sevişeceğimizi düşündüğüm, bin türlü hayaller kurduğum yurt köşesini bulamamıştım; ben Anadolu’nun akla gelmeyecek kadar çirkin bir bucağına düşmüştüm...”¹⁹⁷

Yazar, Yıldız’ın Anadolu’ya müspet bakmaması konusunda ne kadar haklı olduğunu romanın sonunda ortaya koyduğu sebep ile savunur. Romanda tek müspet özelliklere sahip Anadolu kadını ise Ayşe’dir. Yıldız, Ayşe kadını Harp Öksüzleri Derneği’nden tanır. Kocasını şehit olduğu için sokakta aç ve kimsesiz kalan kadın Yıldız’dan iş ister. Bir süre dernekte çalışan kadını Yıldız yanına alır. Ayşe kadın

¹⁹⁶ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 256.

¹⁹⁷ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 255.

Doğu ile Batı arasındaki dengenin ortaya koyulması açısından önemli bir yere sahiptir. Dejenere kadın tipi olan İsmet Hanım, Ayşe kadın aracılığı ile tenkit edilir.

Görüldüğü gibi romanlarda Anadolu kadını kadın tipi müspet özellikleri ile söz konusu edildiğinde kahramanın en büyük yardımcısı, onun koruyucusu hükmüne geçer. Ancak kimi zamansa bu kahramanların Anadolu'nun cahil, gelişime kapalı, kadının önünde engel olan özellikleri ile söz konusu edildiğini görürüz. Bu durum biraz da yazarın nerede durduğuna bağlı bir husustur. Yazarın Anadolu'ya ve Anadolu insanına yaklaşımı müspet ise romandaki kahramanın da bu bağlamda değerlendirildiğini görürüz. Bazen de yazarlar, Anadolu kadını kadının çektiği sıkıntıları dile getirmek amacı ile romanlarında bu kadına yer verirler.

3.2.3. Yeni Kadın

Cumhuriyet dönemini, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden ayıran en önemli özellik, bu dönemde yapılan yeniliklerin devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarma şekline çıkıp muasır medeniyete ulaştırma hedefine doğru yönelmiş olmasıdır. Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle siyasî ve askerî değişimler hedef alınarak yapılan çeşitli yeniliklerin, Cumhuriyetle birlikte farklı bir boyut kazandığını görmekteyiz. Milli Mücadele'nin kazanılmasıyla birlikte yapılan yenilikler, devleti kurtarma amacından yeni bir devletin inşası amacına yönelir. Osmanlı döneminde üst düzeyde yapılan yenilik çalışmaları Cumhuriyet döneminde toplumsal ve sosyal boyut kazanarak halkın değişimini hedefleyen bir algıya dönüşmüştür. Savaşın sonlanmasıyla birlikte pek çok alanda hızlı bir değişim süreci başlar. Batılılaşma hareketlerinin de etkisiyle Cumhuriyet'in idealize ettiği 'yeni toplum' anlayışı ortaya koyulmaya başlanır. Bu süreçte temelde iki hususa dikkat edilir. İlk olarak geleneksel yapılar değiştirilir. İkinci olarak da bu yapıların yerine yenileri inşa edilir. Amaç yeni nesilleri geleneksel yapıların bünyesinde değil, yeni ve modern yapılarda yetiştirmektir.

Cumhuriyet döneminde yeni kadının oluşum safhasında şüphesiz en büyük görev dönemin kadın dergilerine ve burada yazılarını kaleme alan kadın yazarlara düşmekteydi. II. Meşrutiyet yıllarından itibaren sayıları gittikçe artan kadın dergileri,

ortaya koydukları ‘feminist anlayışla’ dönemin yayın hayatında önemli bir yere sahiptirler. Kadınlara Mahsus Gazete, Kadın Yolu, İnci, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Süs gibi kadınlara mahsus birçok dergi ve gazete dışında çeşitli gazete ve dergilerde de kadına ayrılmış sayfalara ya da sütunlara rastlamak mümkündür. Bu gazete ve dergilerde kadın erkek eşitliği, çok eşlilik, kadının çalışması gibi meseleler tartışılmıştır.

Cumhuriyet ideolojisi, kadını toplumda daha belirgin hale getirmeyi hedefler. Bu sebeple Cumhuriyet ile birlikte kadının ev içerisindeki ve sosyal alandaki rollerinde hızlı bir değişim süreci başlatılır. Kadının ev içindeki sorumluluğu giderek azalırken dışarıda ise, kendisi için çalışacağı yeni alanlar oluşturulur. Tüm bu gelişmelere paralel olarak Cumhuriyet kadını, Avrupa ülkelerine nazaran, pek çok medenî ve içtimaî haklara ciddi mücadeleler vermeden kısa sürede kavuşur. Kadının bu kadar kısa sürede kazandığı haklar ve yaygınlaşan batılılaşma hareketi bazı menfi sonuçları da beraberinde getirir. Cumhuriyet ideolojisinin çizdiği ‘yeni kadın’ modelinden istenen; ‘asrîleşme’ adına ailesini, sorumluluklarını hususiyetle çocuklarını ihmal etmemesi, mümkün mertebede çalışma hayatına dahil olması, yetiştirdiği yeni nesillere Cumhuriyet ideolojisini aktarmayı hedeflemesidir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi yeni devletin çizdiği çerçevede kadın, iyi bir eş, iyi bir anne olmalıdır. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi, kadının batılılaşma sürecinde fikrî bir buhran içerisine girerek meseleyi farklı algılaması sonucunda asrî kadın olmak için değerlerini yitirmesi, evine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını bir kenara bırakıp sadece tüketen kadın olmasıdır.

Dönemin romanlarında yeni kadın, sadece Cumhuriyet ideolojisini benimseyen, batılılaşan kadın değildir. Bir başka ifadeyle her batılılaşan kadın Cumhuriyet kadını olarak görülmemiştir. Bu dönem yaşanan farklı batılılaşma anlayışı yeni bir kadın tipi olarak ‘dejenere kadın’ı karşımıza çıkarır. Bu kadın tipi romanlarda sert bir dille tenkit edilir. Dönemin yazarlarının eserlerinde batılılaşmayı yanlış yorumlayan kadın tipleri, kadının değerini düşüren, bilgisiz ve komik tipler olarak yer bulur. ‘Kadın Tipleri ve Cumhuriyet’ başlığı altında inceleyeceğimiz bu kadın tipi batılılaşma yolunda, ‘ideal kadının’ aksine dengeyi tutturamayandır. Yeni kadın modeli ‘dejenere kadın’ tipinin de ortaya çıkmasına sebep olduğu için

Cumhuriyet'in oluşturmak istediği yeni kadın modelini 'ideal kadın' başlığı altında değerlendirmenin daha doğru olacağı inancındayız.

3.2.4. Nasıl Bir Kadın? / İdeal Kadın

Cumhuriyet öncesinde başlayan kadının batılılaşması, Cumhuriyet ile birlikte hızlı bir şekilde devam ederken karşılaşılan en büyük problemlerden birisi 'nasıl bir kadın' tasavvur edildiği meselesidir. Batılılaşma ve gelenek arasında çatışma yaşayan kadının durumu, dönemin aydınları tarafından farklı açılardan değerlendirilir. Dönemin yazarları kaleme aldıkları romanlarda kadına çeşitli roller biçerek eserleriyle bu tartışmaya dahil olurlar. Tüm romanlarda idealize edilen kadın kahramanlar her şeyden önce Cumhuriyet'in sadık bekçisi, Cumhuriyet ideolojisini noksansız temsil eden kişi ya da kişiler olmuşlardır. Romanlardaki kahramanlar, bu misyona bağlı olarak adeta hatasız bireylerdir. Hayatlarına etki eden her alanda Cumhuriyet'in ortaya koyduğu değerlere bağlı kalarak kararlar alan kişilerdir. Evlilik, annelik, çalışma hayatı, sosyal sorumluluk anlayışı gibi pek çok alanda yaptıkları değerlendirmelerde esas alınan ölçü Cumhuriyet kadını ile ne kadar bağdaştıkları yönündedir. Cumhuriyet ile kadın, sadece evinin bir bireyi olmaktan çıkarılmıştır. Kadına yüklenen rol, aşama aşama evin 'anne'liğinden 'toplumun' anneliğine yükselir. İdeal kadından her şeyden önce toplumsal duyarlılık, sosyal olaylara müdahale edebilme yeteneğine sahip olması beklenir. Romanlarda örnek kadın olarak sunulan kahraman, batılılaşmayı doğru anlayan, sahip olduğu değerlere de bir yönüyle bağlı kalmayı başarabilen 'dengeli' kadındır.

Bu dönem kadın yazarları ideal kahramanı oluştururken yukarıda ifade ettiğimiz özellikleri kahramanın şahsında okuyucuya sunarlar. Dönemin yazarlarından Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli romanının kahramanı Meclâ, batılılaşmayı tam anlamıyla yanlış yorumlamış bir genç kızdır. Yazar, romanı kahramanın şahsında iki açıdan ele alır. Romanın ilk kısmında 'dejenere kadın tipi' ortaya konulurken ikinci kısımda ise kahramanın değişimiyle 'ideal kadın' tasavvurunun ortaya konulduğunu görmekteyiz. Yazar, romanın başında Meclâ'yı ideal Cumhuriyet kadını olarak görmez, batılılaşmasına rağmen bunu yanlış tatbik ettiği için onu cezalandırır. Meclâ'yı yaşadıklarından ders aldıktan sonra 'ideal kadın' modeli olarak kabul eder.

Ailesinin ilgisizliği, kahramanın genç ve tecrübesiz olmasının yanı sıra yabancılara ait yatılı okulda eğitim alması Meclâ'yı batılılaşma ve içtimaî birtakım meseleler hakkında yanlış düşüncelere sevk eder. Yazar, onu bu yanlış düşüncelerden dolayı ciddi bir hatanın içine sürükler. Evlilik kurumu, annelik, aile kavramı gibi bazı meselelere asrîleşme merkezinden bakan kahraman, geleneksel değerleri tamamıyla reddetme yoluna girer. Bunun üzerine romanın bir diğer kahramanı olan Tâlât ile yaşadığı maceranın neticesinde Meclâ, toplumda örnekleri oldukça fazla olan, çocuğunun sorumluluğunu tek başına yüklenen anneler arasına girer. Tâlât onu bu sorumlulukla baş başa bırakır. Bu durum Meclâ'nın değişimine vesile olur. Kahramanın yaşadığı değişim 'dejenere kadın'dan 'ideal kadın' olma yönündeki farklılaşmayı göstermektedir. Çocuğuyla bir başına kalan kadın, başına gelen bu büyük hadiseyle birlikte sistemi tekrar sorgulamaya başlar. Önce eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı değerlere karşı artık daha ılımlı, sorgulayıcı bir gözle değil de var olan değerlerin toplumdaki hangi kurumları koruduğunu tespit etmeye yönelik bir algılayış sergiler.

Yaşadığı büyük ızdırapların tek tesellisi ise bu süre zarfında kaleme aldığı kitabının basılmış olmasıdır. Yazmak, onun hayatında bir dönüm noktası teşkil eder. Meriç ismini kullanarak kaleme aldığı bu kitap, edebiyat dünyasında büyük bir yankı uyandırır. Bu serüvende karşısına çıkan Mümtaz Bey, dönemin önemli tarih ve edebiyat yazarı, aynı zamanda kitap eleştirmenlerindedir. Bu kitabın Edirne'den postaya verildiğini öğrenir ve bu gizli şairi bulmak için yola koyulur. Ancak dışarıda kar vardır ve Mümtaz Bey'in arabası bozulmuştur. Soğuktan bayılan adamı Havva görür. Hayatını borçlu olduğu bu genç kadına ve onun küçük kızına büyük ilgi gösteren Mümtaz Bey, bir gün ansızın Havva'nın kızı Gül'ün doğum günü için Hasan Efendi'nin evine gelir. Bu sırada Havva'yı bir şeyler yazarken görür ve meçhul kitap yazarının Havva olduğunu anlar. Romanın kahramanlarından Sabire Hanım'ın oğlu Hayri, sürekli olarak Gülün babası kim, diye sormaktadır. Yine Mümtaz Bey'in geldiği gün Hayri aynı soruyu tekrarlamıştır. Bu sosyal baskının altında her gün ezilen Havva, Mümtaz Bey'in evlenme teklifini kabul eder.

Meclâ'da başlayan değişim Mümtaz Bey'le evlenmesiyle zirveye ulaşır. Meclâ'nın, yazarın istediği anlamda ideal kadın olmasında tamamlayıcı büyük rol Mümtaz'a aittir. Yazar, Mümtaz'ı yani ideal Cumhuriyet erkeğini Meclâ'nın

karşısına çıkararak bu yolda olan kadına ideal Cumhuriyet kadını olması için gereken zemini hazırlar. Halide Nusret'e göre, kadının ideal özelliklere sahip olabilmesinde erkeğin rolü oldukça önemlidir. Meclâ, Edirne'nin bir kasabasında kaleme aldığı şiir kitabı ile bir anda İstanbul'da büyük üne kavuşurken karşısına Mümtaz gibi kadını destekleyen bir erkek kahramanın çıkmış olması da ayrı bir talihtir. Mümtaz, Meclâ için adeta bir kurtarıcı olmuştur. Bu durumun farkında olan Meclâ, evlendikten sonra ablasına yazdığı mektuplarda Mümtaz Bey'in kendisini ne kadar desteklediğini şu ifadelerle ortaya koyar :

“Mümtaz' a kalsa, evi hizmetçi ile dolduracak: bize bir aşçı, bir orta hizmetçisi, bir de dadı lazımmış. Ben, yazı yazmamaktan başka hiçbir şey düşünmemeliymişim. Gerek fikren, gerek bedenen hiçbir şeyle meşgul olmamalıyım. Dünya yüzünde her kadının, küçük farklarla, yapabileceği adı işlere benim zaman sarfetmemekliğim pek günahmış! Büyük bir cinayetmiş! O, böyle şeye müsaade edemezmiş. Sonra, yalnız memleketimize karşı değil, bütün dünya edebiyatına karşı da vicdanen mes'ul olurmuş. Ben, bizim gençliğimizi kurtaracak olan edebiyatın ilk mübeşiri (müjdecisi) imişim!”¹⁹⁸

Yazar bu ifadelerle ideal Cumhuriyet kadını ile beraber ideal Cumhuriyet erkeğini de okuyucusuna sunar. Meclâ yaşadığı kötü günlerde, zaman zaman ümitsizliğe düşse de, güçlü, kalemine sığınan bir kadın olmuştur. Yazma eylemi onun hayatının tamamıyla farklı bir yönde değişmesine sebep olur. Kadının yazı yazmasının tartışıldığı bu dönemde kahramanın hayatının yazı yazmasıyla değişmiş olması ayrı bir önem arz etmektedir. Romanın sonunda yazar, vermek istediği asıl mesajı Meclâ'nın ablasına yazdığı mektup ile dile getirirken dejenere kadından ideal kadın olma yolunda mücadele veren kahramanın, Cumhuriyet'in ideal kadını olduktan sonraki pişmanlığını dile getiren ifadelerine yer verir.

“Ah ablacığım, ben ne budala bir küçük kız imişim ve cinnetimin cezasını ne müthiş bir asapla ödedim! Hayatımın iki senesi, en mesut dakikalarım da bile hatırası kafamı tutuşturan bir cehennem hayatı ile geçti. Ve eğer Mümtaz gelmeseydi...”¹⁹⁹

¹⁹⁸ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 209.

¹⁹⁹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 210.

Meclâ, Mümtaz'ın kendisi için ne büyük bir şans olduğunu onu tanıdıktan sonra anlar. Tâlât ile Mümtaz'ı kıyasladığında bu büyük farkı daha iyi görür. Meclâ yaptığı hatanın bedelini oldukça ağır öder, ancak bu düşüş onun daha kuvvetli bir şekilde ayağa kalkmasına vesile olur.

Halide Nusret'in bir başka eseri olan *Sisili Geceler*'de ideal kadın Zehra'dır. Romanın başında Zehra, ilk olarak çalışma meselesi ile karşımıza çıkar. Zehra çalışan bir kadındır. Onunla evlenmek isteyen Fikret bu konuda endişe duyar, çünkü Fikret'in annesi çalışan kadınlara müspet bir gözle bakmaz. Fikret'in ablası Sacide araya girer ve sorun çözülür. Zehra ile Fikret evlenmelerinin ardından Anadolu'ya giderler. Bunu arzulayan kişi ise Zehra olur. İdealist bir kadın olan Zehra, Milli Mücadele konusunda tüm ideal kahramanlar gibi oldukça duyarlı davranır. Burada cephedeki askerlere mektuplar yazar, köylü çocukları ile ilgilenir, kadınların dertlerini dinler. İstanbul'dakilere yazdığı mektuplarda onları da Anadolu'ya çağırır.

“*‘Büyük maksad’ uğruna kan döken vatan yavrularına şifa dağıtıyoruz. Sen Nüzhet’e tavsiye et abla, eğer şifa bulmak istiyorsa buraya gelsin.*”²⁰⁰

Zehra yaptığı hizmetten büyük bir zevk alır ve çevresindekileri de bu anlamda kendisine özendirir. Fikret ile İstanbul'a döndüğünde sürekli geri dönmek ister. Yazar onu romanda zaman zaman Sacide ile zaman zaman da Mine ile karşılaştırır. Zehra insanları sevmeyi, onlarla paylaşmayı, insanlara yardım etmeyi seven bir kadındır. Sacide'ye yazdığı mektubunda Anadolu'da çok fazla dul kadın, yetim çocuk olduğundan bahseder ve elinden gelenin onları sevmek, okşamak, dertlerini paylaşmak olduğunu belirtir. Zehra ile diğer iki kadını karşılaştırdığımızda, Zehra'nın hassasiyeti her iki kadında da yoktur. Hatta sanki, İstanbul'da Milli Mücadele adına yaşanan bir savaş, bir endişe yokmuşcasına kahramanların bu konuda son derece duyarsız olduklarını görürüz. Sacide muharebeden ümitsiz iken Zehra, asla ümidini kaybetmez. Mine ile Zehra'yı mukayese edecek olursak, Mine ne kadar süslü ise Zehra'nın o kadar sade olduğunu ve yine Mine ne kadar duygusalsa Zehra'nın onun aksine bir o kadar güçlü, mantıklı, fikrî yönü kuvvetli olduğunu görürüz. Romanın sonunda bu yönleri ile kahramanları değerlendiren yazar, Mine'yi

²⁰⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 94.

duyguları ile hareket ettiği için öldürürken, Zehra'yı ise idealist bir öğretmen olarak karşımıza çıkarır.

Şükûfe Nihal'in *Renksiz Izdırap* isimli eseri de merkeze kadının yazması meselesini alarak şekillendirilmiş romanlardan birisidir. Romanda Handan *Renksiz Izdırap* isiminde bir roman kaleme alır. Hikâyedeki Necla Handan, Vedad ise Sahir'dir. Sahir, Handan'ın yakın dostu olan Selma'nın Avrupa'daki mektup arkadaşlarından. İstanbul'a geldiklerinde Handan ve Sahir'i Selma tanıştırmıştır. Handan evli olduğu halde Sahir'den hoşlanır. Ancak bu macera kısa sürede ayrılık ile sonlanır. Bunun üzerine yaşadıklarını kaleme almak isteyen Handan, *Renksiz Izdırap* ismiyle yazdığı eserde, yaşadığı aşk hikâyesini kaleme alır. Bu eserini okuduğunda, Selma hikâyedekileri tanıdığını söyleyince Handan, Selma'ya karşı çıkmaz, İnkâr etmez; “Görüşecek bir şey kalmadı, Selma hikâyede yazdığımdan fazla bir şey yok. Bana gözlerimden öpme ayrılız demişti, ben bu efsaneye inanmamıştım, öptüm ve ayrıldık, der. Çocukluktu; geldi, geçti...”der. Ancak Selma Handan'ın sesinden hâlâ unutmadığını anlar. Şükûfe Nihal'in *Servet-i Fünûn* tesiriyle kaleme aldığı eserlerinden birisi olan *Renksiz Izdırap* romanı, kadının yazı yazması açısından önem arz eder ve buradaki Handan isimli kahraman da bu vesileyle ideal kadın olarak karşımıza çıkar. Fakat şunu ilave etmek gerekir ki, kahraman duygusal yönü kuvvetli olması açısından değerlendirildiğinde ideal bir kadın olarak kabul edilmez.

Cumhuriyet dönemi kadına ait meseleler arasında en çok tartışılan konuların başında evlilik meselesi yer alır. Kızların küçük yaşta, istemediği kişilerle ya da görücü usulüyle evlendirilmek istenilmesine dönemin aydınları şiddetle karşı çıkarlar. Bu durumu romanlarında pek çok yönüyle ele alarak konu edinen yazarlar, bu tarz evliliklerin getireceği sorunlar üzerinde dururlar. Şükûfe Nihal'in *Yakut Kayalar* romanında ise ideal kadın, ailesinin zorla gerçekleştirmek istediği evlilik hasebiyle romana konu edilmiştir. ‘Cumhuriyet Kadını ve Evlilik’ başlığı altında teferruatlarıyla ele alacağımız roman kahramanı, evlik karşısında dik duruşu ile ideal kadın olarak değerlendirilir.

Şükûfe Nihal'in en önemli eserlerinden biri olan *Çöl Güneşi*, üç kadın kahraman etrafında şekillenir. Yazar romanda üç okul arkadaşına yer vererek

başlangıçta aynı şartlara sahip olan kadınların hayatlarının nasıl değiştiğini vurgular. Bu romanda idealize edilen kahraman, hayatının her alanında Cumhuriyet ideolojisinin ortaya koyduğu değerlere bağlı kalarak kararlar alan idealist bir birey olarak karşımıza çıkar.

Eski kadın başlığında ele aldığımız Müeyyet ile Cumhuriyet kadını olan Zehra arasındaki farklılık daha romanın ilk sayfalarında göze çarpar. Müeyyet batılılaşmayı zahiri yönleriyle idrâk eden kadınlardandır. Onun için batılılaşma süs, balolar ve Avrupa seyahatlerinden ibarettir. Bu sebeple Müeyyet, dönemin diğer yazarları tarafından kaleme alınan romanlardaki kahramanlar kadar olmasa da dejenere kadın tipidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında batılılaşmanın yanlış tezahürü öncelikle kadının abartılı kıyafetinde ve makyajında kendisini göstermiştir. Bu romanda da Müeyyet ve Zehra arasındaki farkı kıyafetlerinden anlamamız mümkündür. Kahramanlar romanın başında bir davet vesilesiyle bir araya gelirler. Bu davette Zehra son derece sade iken Müeyyet bir o kadar abartılı giyinmiştir:

“Alçak, rahat sedirde, sigarasının dumanlarına dalan biraz yumuşakça, genç, güzel bir hanım. Fevkalade itina ile giyinmiş, boyanmış. Parmaklarında, bileklerinde parlayan taşlar.” (Müeyyet'in tasviri)

“Müeyyet, Zehra'nın siyah dantelden, sade, güzel tuvaletini süzerek söylendi: Senin işlerinden de bıktım usandım. Ne diye kendini yoruyorsun, anlamıyorum ki! Açmışsın, kimsesizmişsin gibi çalışıp duruyorsun! Yüzüne bir damla boya olsun süreydin ne olurdu? Nasıl kadınsın sen de?

Zehra karşısına gelen büyük aynada, boyasız, temiz, beyaz yüzünü, zeki, derin, siyah gözlerini, muntazam taranarak ortadan ayrılmış kumral, dalgalı, sade saçlarını mağrur bir bakışla süzdü, sonra, Müeyyet'in rimelden kara dikenlere dönmüş kirli kirpiklerine baktı:

Sen de bu yapma bebeklikten hâlâ usanmadın mı, Müeyyet?”²⁰¹

Dönemin yazarları kadının asrileşme adına mübalağalı tüm hallerini yadırgarlar. Aydınlarla göre kadın, kendine güvendiği sürece giyiminde ve makyajında sade ve ölçülü olmalıdır. Tüm romanlarda ideal kahraman, abartılı

²⁰¹ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 113-114.

giyinmediği, aşırı makyaj yapmadığı halde özellikle davetler ve çeşitli toplantılar vesilesiyle bir araya gelen kadınlar içerisinde erkekler tarafından en çok beğenilen kadın olarak sunulur. Burada amaç kadının fizikî görünümünden ziyade aklını ön plana çıkarmaktır. Cumhuriyet'in hedeflediği batılılaşma anlayışı da budur. Kadın, zahiren olduğu kadar fikrî olarak da batılılaşmalıdır. Ancak Cumhuriyet ile birlikte yaşanan zahiri batılılaşma maalesef fikrî batılılaşmanın önüne geçmiştir. Dönemin yazarlarının mücadelesi ettiği husus da budur.

Romanda görüldüğü gibi iki kadın tamamen birbirlerine zıttırlar. Müeyyet'e göre Zehra, bakımsız ve ömrünü kitaplara adanmış bir kadındır. Zehra ise Müeyyet'i, dönemin birçok kadın yazarının eserlerinde rastladığımız 'yapma bebek' ifadesiyle tanımlar.

Zehra'yı, ideal kadını temsil ettiği için daha detaylı ele almamız gerekmektedir. Zehra, romanda yazarın öne çıkardığı ve fikirlerini onun üzerinden ortaya koyduğu ideal Cumhuriyet kadınıdır. Zehra bu dönemde tartışılan tüm meselelere değinir; kadının evliliği, çocuk bakımı, aile kurumu, boşanma hakkı, kadının çalışması, kadına sunulan siyasî birtakım haklar gibi pek çok konuda fikir beyan eden kahraman, bu fikirlerini Müeyyet ile mektuplaşmaları aracılığı ile paylaşır. Fikirlerinin arka planında ise Cumhuriyet ideolojisinin bu meselelere nasıl yaklaştığı yer almaktadır. Yazar, Zehra'yı daha çok kendi ayakları üzerinde durması ve evlilik hakkındaki düşünceleri ile öne çıkarır. Zehra kendisine ait kitapçı dükkanında çalışan idealist bir kadındır. Ona göre bir kadın, her ne olursa olsun mutlak suretle kendi parasını kazanmalıdır. Bu amaçla yaşayan Zehra, hayatında önemli kararları da bu gayesini gerçekleştirene dek ertelemiştir. Bunlardan birisi de evlilik meselesidir. Zehra, otuz yaşında olmasına rağmen evlenmemiştir, bununla yetinmeyen kahraman, her ne kadar romanın başında istediği dükkanı açmış olsa da, bu defa kendisiyle eşit ücret alan bir erkekle evlenmek istediği için evliliği erteler. Zehra için evlilikte eşlerin eşit para kazanmaları şarttır. Hasan'ı sevdiği halde ondan daha az kazandığı için onun evlilik teklifini reddeder. Evlilik kararından vazgeçmesini Müeyyet'e yazdığı mektupta bildirirken gerekçe olarak : *"Bütün*

*ömrümde kocamın kazancı ile yaşamak azabını çekmeye vaktim yok.*²⁰² ifadesini kullanır.

Kısa bir süre sonra Zehra Selim ile evlenir. Bu evliliği iki taraf için meşru kılan ise, tarafların birbirinden bir menfaat ummaması, birbirini masraflara boğmak gibi gayelerinin olmamasıdır. Romanda evlilik anlaşması şeklinde sunulan bazı ifadelerle yazar, kadının karşılaşılabileceği çeşitli sorunları çözümleriyle beraber okuyucuya sunar. Zehra ve Selim bazı kararlar alırlar: Her iki kahraman da çalışacak ve evlerinin masrafını beraber karşılayacaklardır. Çocukları olursa, doğum ve bakım zamanında Zehra fazla çalışmayacağı için, Selim ona yardım edecek, çocuğun masraflarını gene beraber karşılayacaklardır. Beraber yaşarken, birbirlerine hıyanet etmemeye yemin ederler. İkisinden biri herhangi bir sebeple bu izdivacı bozmak isterse öteki taraf bunu kabul edecektir. Bu kararlarla Zehra adeta kadının gücünü gösterdiği gibi hayatını teminat altına alan maddeleri de sıralamış olur. İdeal kadın olan Zehra, özellikle evlilik ve çalışma meselelerinde sergilediği tavırla örnek gösterilir.

Zehra'nın böyle bir evlilik gerçekleştirmesine Müeyyet karşı çıkar. Bunun üzerine yazar, Zehra ve Müeyyet'i yukarıda sayılan meseleler üzerine uzun uzun yazılan mektuplar aracılığıyla tartıştır. Ancak bu tartışmada Müeyyet'in fikirlerini Zehra'nın yazdığı cevaplarla kısaca öğreniriz. Yazar Müeyyet'i fazla konuşturmaz, öne çıkan Zehra ve onun fikirleridir. Dönemin feminist akımlarının tesiri altında biçimlenen düşünce dünyasına sahip olan kahramanın asıl misyonu, kadın sorunlarına Cumhuriyet'in sunduğu çözümlerle yaklaşmaktır.

Romanda üçüncü kadın kahraman olan Feriha'dan bahsedecek olursak, Feriha, arada kalmış bir genç kadındır. Ailesinin küçük yaşta okuldan alıp evlendirmesiyle kendisinin ifadesiyle kocasıyla birlikte büyürler. Kocasının Avrupa'da bir başka kadınla evlenmesi üzerine boşanırlar. Kızıyla hayata tutunmaya çalışan genç ve güzel kadının romandaki fonksiyonu Zehra'nın yani bir başka ifadeyle yazarın haklılığını ortaya koymaktır. Zehra için hayatta en önemli hususlardan birisi kadının ekonomik özgürlüğünün elinde olmasıdır.

²⁰² Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 150.

Feriha başından geçen kötü evlilik sonrası erkelerle sadece alay eden bir kadın olur. Çünkü artık hiçbir erkeğe güveni kalmamıştır. Çevresindeki erkekler ise Feriha ile bir an baş başa kalabilmek için birbirleriyle yarışır. Çeşitli maceralardan sonra evlilik kararı alan Feriha diğer evlilik kararlarında olduğu gibi son macerasında da hayal kırıklığına uğrar. Burada önemli olan Feriha'nın yaşadığı evlilik kararlarından ziyade, kahramanın aldığı son karardır. Feriha mutluluğu evlilikte, kocasının parası ile hayatını idame ettirmekte bulmayacağını anlar. O da Zehra gibi kendi parasını kazanmak ister. Okuyucuya bu haber, yine Zehra'nın Müeyyet'e yazdığı mektupla bildirilir:

“Çöl Güneşi evlenme kararını bozduktan iki gün sonra gene bana geldi.

Zehra, ben çalışmak istiyorum; buna iyice karar verdim. Tıpkı senin gibi, kimseye muhtaç olmadan , kimseye boyun eğmeden çalışacağım.”²⁰³

Bu karar ile Feriha ‘ideal kadın’ statüsüne yükselir. Feriha'nın bu kararı, mutluluğu evlilik yoluyla bulacağını zanneden dönemin kadınlara bir göndermedir. Bu roman ve bu dönemde yazılmış diğer romanlarda ideal kadının en çok göze çarpan özelliklerinden birisi evlilik kararı karşısındaki ciddi tutumunda görmekteyiz. Kadının hayatında önemli bir dönüm noktası teşkil eden bu karar, yazarların da ehemmiyetle üzerinde durdukları bir mesele olmuştur. Bu çerçevede çizilen ideal kadın; çalışmayı, para kazanmayı evlilikten önce düşünen, kendi kararlarını alabilen, özellikle evlilik meselesinde erkekle aynı şartlarda masaya oturabilen, evlilik dışındaki meselelerde de aynı dik duruşu sergileyebilendir.

Romanlarda yazarları rahatsız eden, toplumda yanlış örnek olan kişi veya durumlar ideal kadın vasıtasıyla ortaya konularak hem ana kahraman yüceltilir hem de sosyal tenkit bu kahraman aracılığı ile okurla paylaşılır. Zehra çalışarak parasını kazanan, sürekli okuyan ve işi gereği kitaplarla ilgilenen münevver bir Cumhuriyet kadınıdır. Yazar onun ifadeleri ile dönemin bazı kadınlarını eleştirerek sosyal bir tenkitte bulunur:

²⁰³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 167.

“Bizim münevver, zengin ailelerimizde gazete, kitap okumak adeti yoktur. Otuz kişi bir salona toplandı mı, poker, dans, münasebetli, münasebetsiz salon oyunları, can sıkı, bazı da yüz kızartan soğuk nükte yarışları! Ve dedikodu...”

Bu muhitlerde yalnız iki şeyden bahsedilmez: Memleket, kitap ve sanat... Hanımlar, kendi tuvalet tertiplerinden zaman bulup da biraz memleketin çocuklarını, memleketin muzdariplerini düşünemezler... Kışın karlar içinde, köprü altında, harap çeşme kovuklarında diri çocuk iskeletleri yatar. Manikürsüz, ipek çorapsız gezmeye utanan İstanbul halkının teneffüs ettiği hava içinde öz yavrularının diri diri ölmesinden yüzü kızarmaz.”²⁰⁴

Bu ifadelerle sosyal duyarlılık oluşturmak isteyen yazar, münevver, zengin ailelere mensup kadınların az okuduğundan yakınır. Birkaç kişi bir araya gelince dans edip poker oynarken bu kişilerin memleket meselelerine duyarsızlığından şikâyet eder. Yazar, bu dönemde bazı tartışmalara konu olan İstanbul kadınlarına göndermede bulunur.

Şükûfe Nihal’in bir başka romanı *Yalnız Dönüyorum*’da ideal kadını Yıldız temsil etmektedir. Romanda kahraman, *Çöl Güneşi* romanında olduğu gibi sosyal birtakım meseleler karşısındaki tutumundan dolayı ideal kadın olarak tasavvur edilmiştir. Ancak bu iki romanı birbirinden ayıran durumlar söz konusudur. *Yalnız Dönüyorum*’un kahramanı Yıldız, *Çöl Güneşi*’nin kahramanı Zehra gibi her konuda dik duruşlu olamaz. Özellikle kadının çalışması ve evlilik meselelerinde ciddi tavizler veren kahraman, yazar tarafından cezalandırılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu döneme ait birçok romanda, evlilik meselesi başta olmak üzere, kadına dair meseleleri değerlendirme noktasında Cumhuriyet ideolojisinin meselelere yaklaşımına sadık kalan kadın, ideal kadın olarak kabul edilir. Ancak aynı yazarlar kaleme aldıkları bazı romanlarında ideal kahramanı Milli Mücadele bağlamında değerlendirirler. *Yalnız Dönüyorum*’da romanın ideal kahramanı Yıldız, Milli Mücadele dönemi öncesi ve sonrasında sergilediği duruşu ile öne çıkmaktadır. Fakat yine de romanda evlilik meselesi kahramanın hayatında önemli bir yere sahip olur.

²⁰⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 155.

Yıldız'ın romanın başından sonuna kadar değişmeyen gayesi memleket meselelerini merkeze alarak yaşama isteğidir. Çocukluğundan itibaren vatanına olan düşkünlüğü ve halkın meselelerine çözüm bulma arzusu ile öne çıkan kahramanın, hayatına dair aldığı kararlar da bu amaca yöneliktir. Savaşın yaşandığı dönemde talebe olan genç kız, muharebe karşısında akranlarına nazaran daha duyarlı, daha cesur bir tavır sergileyerek Çanakkale'ye gidebilmek için elinden geleni yapar. Bu mesele kahraman için o kadar büyük bir ehemmiyet arz eden bir hal alır ki, geceleri bu hayaliyle ilgili rüyalar görmeye başlar.

*“Geceleri rüyalarım hep bu humma ile dolu... Uyanır uyanmaz kendimi miskin, işe yaramaz bir kalıp içinde bulunca varlığımdan öğreniyorum. Artık kafama dersler de girmiyor; kandan, cinayetden ürperen ben, toprağım için çarpışırken ne kadar cesur olacağım”*²⁰⁵

Kahraman tüm çabalarına rağmen, Anadolu'nun çetin şartları, çevresindeki kişilerin itirazları sebebiyle Anadolu'ya gitme noktasında muvaffakiyet elde edemez. Yıldız'ın Anadolu'ya olan bu meyli Hasan ile yakınlaşmalarına vesile olur. Hasan da kahraman gibi Milli Mücadele döneminde Dârülfünûnda aktif olarak çalışan öğrencilerdendir. Hasan, Yıldız'la evlenmeden önce onu Anadolu'ya götürmeyi vadeder. Bu yıllarda eğitim amacıyla İstanbul'a gelen gençler Anadolu'ya dönmez, oradaki yaşamı ve fakirlikle mücadele eden yakınlarını adeta inkâr ederler. Yazarlar bu durumu eleştirir ve dönemin gençlerine aldıkları eğitimi Anadolu'ya götürmeleri, oradaki halkı eğitmeleri gerektiğini savunurlar. Hasan ise romanın başında tenkit edilen bu gençlerin aksine tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya döneceğini söyler. Muharebenin kazanılması için çalışan bu iki genç, muharebe sonrasında da memleketleri için yapacakları hizmetlerin hayalini kurarlar. Gayeleri Anadolu'ya gidip oralardaki fakirlik, bilgisizlik ile mücadele etmek, İstanbul'da kalmak isteyen gençleri Anadolu'ya gitmeye ikna etmektir.

“Hasan'la beraber ne hayaller kurduk...Çalıştığımız yerler elimizde birer cennete dönecekti; gözlerimizin gördüğü, ayaklarımızın bastığı topraklarda hastalık, bilgisizlik, çirkinlik, fakirlik kalmayacaktı. Bütün arkadaşlarımızı da bu ülkeye

²⁰⁵ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 217.

bağlamak için çalışacaktık. Anadolu'ya, köye gitmekten ürken İstanbul gençleri yarış edercesine anayurdu yükseltmeye koşacaklardı. Bu görüşmelerle birçok akşamlar geç vakte kadar Ocak'ta kaldık.”²⁰⁶

Bir süre sonra Yıldız, başlangıçta kendisiyle aynı düşünce dünyasına sahip olan Hasan ile evlenir. Genç kadın savaşın kazanılmasıyla gerçekleşen bu evlilikte umduğunu bulamaz. Muharebenin bitmesine paralel refah düzeylerinin yükselmesiyle Hasan'da olumsuz değişimler baş gösterir. Yazar, Hasan'ı gösterdiği asrileşme arzusu ile dönemin dejenere kadını gibi ele alır. Hasan o yıllarda batılılaşma adına gereken tüm şartları yerine getirme arzusundadır. Yeni elbiseler diktirir, gece davetlerine katılır, kadınlar gibi cemiyet hayatına dair tüm dedikoduları yakından takip eder. Selam nasıl alınır, bir kadın sokakta nasıl yürümeli, çatal nasıl tutulur gibi pek çok konuda mâlûmât sahibi olmaya çalışır. Hasan'ın ne yapsa beceremediği ve onu küçük duruma düşürmek için yazarın kullandığı husus ise dans konusundaki kabiliyetsizliğidir. Hasan, romanın sonuna kadar, tüm çabalarına rağmen dans etmeyi öğrenemez. Hasan'da görülen tüm bu değişimler, Yıldız'da görülmez. Bu değişim sürecinde genç kadın, sadece dışarıdan bir izleyici konumunda olur. Yazar, Hasan'ı değiştirdikçe Yıldız'ı idealleştirir. Romanda diğer romanlardan farklı olarak ideal kadının karşısına dejenere kadın yerine dejenere bir erkek çıkar. Dolayısıyla kadının idealleşmesinde erkeğin rolü söz konusu edilir.

Yıldız, Hasan ile evlendikten sonra, savaş öncesinde Milli Mücadele'nin kazanılması yolunda yaptığı çalışmalarını, savaş sonrası da çeşitli dernekler aracılığı ile devam ettirir. Dönemin tüm ideal kadınlarında savaş bitmesine rağmen sosyal mücadelenin, sosyal savaşın henüz bitmediği inancı hâkimdir. Hasan ile beraber evlenmeden önce kurdukları 'Harp Öksüzleri Derneği'nde çalışmaya devam eden genç kadın, bununla yetinmeyerek Anadolu'ya gitmek ister. Hasan'ın işleri nedeniyle Anadolu'ya gittiklerinde ise karısının buralardan çabucak sıkılacağını düşünen Hasan, Yıldız'a: *“Anadolu, Anadolu diye sayıkladığın, hasret duyduğun yerleri beğendin mi? Bakalım kaç günde canın sıkılacak?..”²⁰⁷* der.

²⁰⁶ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 235.

²⁰⁷ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 250.

Hasan'ın bu çıkışına Yıldız kendinden emin: “...burası yabancı yer değil, bizim yurdumuzdan bir parça...Basit, geri de olsa, o bizimdir. Seninle tanıştığımız günlerde görüşüklerimizi unuttun mu? Buraları biz yücelteceğiz; işlerini bitir de büsbütün kalalım.”²⁰⁸ şeklinde karşılık verir.

İdeal kadın olan Yıldız, muharebe yıllarının da etkisiyle hasretini çektiği Anadolu'da sukut-ı hayale uğrar. İki kahramanın arasında geçen bu diyalog roman açısından oldukça önemlidir. Yıldız büyük bir hevesle, hayallerini kurarak gittiği topraklardan İstanbul'a adeta kaçarak döner. Hasan haklı çıkar, genç kadın Hasan'ın ailesine tahammül bile edemez. İdeal kadın olan Yıldız, buradaki cehalet, pislik, namusu anlayışı ve evlilik hakkındaki yanlış görüşler karşısında mücadele gücü bulamaz. Böylece kahramanın Anadolu macerası sona erer. Çiftin İstanbul'a dönmesiyle Hasan'ın değişimi hız kazarak devam eder. Gece davetleri, balolar, İstanbul sosyetesine dair dedikodular Hasan'nın değişimini iyide iyiye hızlandırır. Nihayet genç adam karısını aldatmaya başlar. Yıldız ise bu durum karşısında sessizliğini korur. Aynı sorunu yaşayan İsmet Hanım ise Namık Bey ile her gün bu mevzu hakkında münakaşa eder. Yıldız yaşadığı muhitin (Şişli) insanları ile bir türlü anlaşamaz. Bu semtte tek anlaştığı isim Şefkat Hanım'dır. Romanda bu kadına, batılılaşmayı doğru algılayan bir başka örnek kadın olması arzusuyla yer verilir. Şefkat Hanım, Altan ve daha sonra tanıştığı Seyhan, romanda Yıldız'ın fikirlerini doğrulamak, okuyucuya bir başka açıdan mesaj vermek amacıyla idealize edilen kahramanlardır.

Romanda dönemin dejenere kadın tiplerinden olan İsmet Hanım'ın kocası Namık Bey, dönemin yanlış batılılaşan erkek kahramanlarından. Çapkın bir erkek olan Namık Bey üzerinde Yıldız'ın etkili olduğunu görmekteyiz. Romanın sonlarına doğru Namık Bey, Yıldız'ı takdir eder ve onu karısına örnek gösterir.

*“Baksana, Yıldız Hanım ne kadar sade giyiniyor; ne kadar az masraf ediyor... Biraz da kendini başka şeye ver, biraz çocuğuna ver, biraz oku, biraz mutfakla uğraş...”*²⁰⁹

²⁰⁸ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 250.

²⁰⁹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 283.

Böylece ideal kadından istenilen bir erkek aracılığı ile dile getirilir. Namık Bey, karısının moda düşkünlüğünden, boş harcamalarından, çocuğuna olan ilgisizliğinden bıkmıştır. Onun takdir ettiği ve örnek gösterdiği Yıldız ise kocası tarafından Anadolu'ya kuzeniyle aldatılır. Hasan'ın diğer kadınlarla yaşadığı maceraya göz yuman Yıldız, bu duruma katlanamaz, Avrupa seyahatindeyken kuzen ve çocuklarını kaldıkları otele çağırarak kendisi İstanbul'a döner. Böylece, Hasan ile evlilikleri sonlanmış olur.

Yıldız her ne kadar ideal kadın olsa da kötü olan sistemle müdahale gücüne sahip değildir. Hiçbir konuda muvaffakiyet elde ettiğini görmüyoruz. Yıldız Anadolu'ya gider, burada karşılaştığı kötü manzaranın, yaşadığı üzücü olayların tek sebebinin cehalet olduğunu bilir, ancak durumu değiştiremeye çalışmaz. Anadolu'ya büyük bir hevesle giden genç kadın, dayanamayıp İstanbul'a kaçarcasına döner. Kocasının kendisini aldatması karşısında da ideal kadının duruşu farklı değildir. Verilen davetlerde Hasan kendisini gözünün önünde aldatmaktadır. Hasan o kadar ileri gider ki Yıldız'ın en yakın arkadaşı olan Nükhet'e karşı da lâubâlî davranışlar sergilemeye başlar. Ancak Yıldız bu duruma da sessiz kalmayı tercih eder. Onun bu sessizliğine İsmet Hanım dahi şaşırır. Kocasının aldatmalarına sessiz kalan kadın, Anadolu'ya cahil kuzen ile aldatılmaya dayanamaz ve onları Avrupa'da bırakıp memlekete döner. Yıldız'ın tek yaptığı kendisi ile aynı fikir dünyasına sahip olan kişilerle bir araya gelerek dejenere olan, yanlış batılılaşan kadın ve erkekleri eleştirmek olmuştur. Yıldız, çevresinde tahakkümü olan ideal bir kadın olarak karşımıza çıkmaz. O sadece inandığı fikirleri savunur, ancak eylem kısmı zayıftır. En yakınındaki kocasını bile değiştiremez. Ancak buna mukabil Yıldız'ın sosyal mücadelede başarılı olduğunu söylememiz mümkündür. Kurduğu dernekler aracılığı ile çevresinde gördüğü fakir çocuklara oldukça özverili bir şekilde yardım ettiğini görürüz.

İdeal kadını oldukça başarılı işleyen yazarlardan biri olan Halide Edib, *Ateşten Gömlek* romanında, Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında olduğu gibi merkeze Milli Mücadele'yi alır. Her iki yazar da Milli Mücadele'yi hem konu hem de kahramanı idealleştirmek için kullanırlar. Yazarın Ayşe karakteri ile ideal kadın tipini başarılı bir şekilde ele aldığını görmekteyiz. Ayşe, İzmir'in işgali sırasında kocası ve oğlunu kaybettikten sonra İstanbul'a gelir. Ayşe'nin gelişi

üzerine halasının arkadaşı olan Salime Hanım, İngiliz gazetecisini, İttihatçı kimsenin kalmadığını ispatlamak için Ayşe'nin kaldığı eve çağırır. İngiliz gazetecinin geleceği gün Salime Hanım, Ayşe'ye gazeteciye İzmir'in işgalini anlatmasını, kimsenin mağdur olmadığını söylemesini, kendisinin onun söylediklerini çevireceğini bildirir. Ayşe ise buna itiraz eder. Salime Hanım, Ayşe'yi dil bilmeyen cahil bir Anadolu kadını olarak düşünürken onun Mister Cook ile Fransızca konuşması Salime Hanım dahil salondaki herkesi hayrete düşürür. Dil bilen bu Anadolu kadını, İngiliz gazeteciye karşı vatanını savunur. Burada Ayşe'nin İngiliz gazeteci ile yaptığı konuşma salonda büyük yankı uyandırır. Yaşanan tartışmanın sonrasında ise salonda bulunan erkekler, Ayşe'yi adeta harp için asker toplayan bir kumandan olarak kabul ederler ve onun önünde kılıçlarıyla harp yemini ederler. Ayşe İstanbul'da uzun süre kalmaz. Onun tek amacı Anadolu'ya gidip İzmir'e açılan kurtuluş kapısını aramaktır. Genç kadın, kısa zamanda Anadolu'ya gitmeyi başarır ve orada yaralı askerlerin bakımını üstlenir. Ayşe'yi ideal kadın yapan en temel unsur memleketin kurtuluşu amacıyla sarf ettiği çabadır.

Romanda Ayşe'nin dönemin İstanbullu kadınları gibi varlıklı olduğunu öğreniyoruz. Ancak o, bu parasını Şişlili Hanımlar gibi şahsi zevki için değil, Anadolu'ya geçmek için para bulamayan gönüllülere harcar. Ayşe, maddi geliri, sahip olduğu eğitim ve diğer becerileri ile İstanbullu kadınlardan farklı değildir. İstanbullu kadınlar ile Ayşe'nin aynı kültür ve becerilere sahip olması hem Ayşe'nin sıradan Anadolu kadını olmadığını göstermek, hem de diğer zengin kadınların onu örnek almasını sağlamak içindir. Bu benzerlik Milli Mücadele'deki iki farklı görüşü ortaya koymada da önem arz etmektedir. Yazar, Ayşe'nin farkını ortaya koymak, onu yüceltmek için çevresindeki diğer kahramanları erkeklerden oluşturur. Romanda Ayşe'ye benzer tek bir kişinin bile olmaması, erkekler kadar cesur olması onu ideal kadın yapmaya yeter. Eserde Ayşe dışında dikkat çeken bir başka kadın kahraman ise Kezban'dır. Kezban, babası İngilizler tarafından öldürülmüş kimsesiz bir kızdır. İhsan'ın kuvvetlerine katılıp Ayşe gibi cephede yer almak ister. Kezban ile Ayşe'yi birleştiren ortak nokta cephede bulunma arzuları olduğu halde her ikisini ayıran husus bu arzularına yükledikleri mânevî anlamdır. Ayşe, İzmir'in kurtuluşu için tüm varlığı ile cepheye koşarken Kezban'ın ise bu isteğinin altında İhsan'a yakın olabilme amacı yer alır. Bu durum romanda Kezban'ı ikinci konuma iterken Ayşe'nin ise ideal kadın olmasını sağlar.

Romanın anlatıcısı olması ve kadın kahramanın yüceltilmesini sağlaması açısından Peyami önemli bir role sahiptir. Roman onun hatıraları üzerine kurulmuştur. Peyami, annesi Şişlili alafranga hanımlardan olan İstanbullu bir gençtir. Ayşe ile Peyami'yi romanda bir arada tutan ise Milli Mücadele ve aşktır. Bu iki kavram romanın konusunu oluşturması ve Ayşe'nin idealize edilmesi hasebiyle önem arz etmektedir. Romanın başında Peyami'nin ifadelerinden, 12 yıl önce annesinin onu Ayşe ile evlendirmek istediğini öğreniriz. Peyami ise bu evlilikten kaçmak için yurdu terk eder. Genç adam, İzmir'in işgali ile İstanbul'a gelen Ayşe'yi tanıdıkça onunla evlenmediği için büyük pişmanlık duymaya başlar. Ayşe Peyami'nin değişimi yönünde önemli etkiye sahiptir. Bencil, hissiz, alafranga bir hariciye memuru iken Ayşe'nin vatanperverliği Peyami'de müspet yönde değişimin gerçekleşmesine sebep olur. Onun bu değişiminde Ayşe'ye içten içe duyduğu aşkın da payı vardır. Yazar, vatan duygusu etrafında romanın tüm kahramanlarını bir araya getirirken, aşk duygusu ile Peyami ve İhsan'ı Ayşe'nin etrafında bir araya getirir. Peyami içine kapanık, pasif, çekingen, başlangıçta alafranga bir memurdur. İhsan ise Peyami'nin aksine dışa dönük, öfkeli, sert mizaçlı, mücadeleden hoşlanan, duygularını saklamayan, kıskanç bir askerdir. İhsan'ın annesi alaturka bir kadın, Peyami'nin annesi ise alafrangadır. İki zıt özelliklere sahip olan bu kahramanları Ayşe'ye olan aşkları birleştirir. Ancak, Peyami'nin bu bağlamda yaşadıklarının tam anlamıyla trajik olduğunu görmekteyiz. On iki yıl evvel evlenebileceği kızı reddeden genç adam, on iki yıl sonra ise içinden çıkılmaz bir şekilde bu kıza aşık olur. Üstelik aşık olduğu kıza arkadaşı da aşık olur. Romanda ferdî aşk ile vatan aşkının birleştiğini görmekteyiz. Ayşe'nin roman boyunca şahsi hislerine yer verilmez. Onun için önemli olan sadece vatanın kurtuluşudur. İhsan ile evliliği de savaşın bitmesi, vatanın kurtulmasına bağlıdır. İhsan'ın evlilik teklifi üzerine Ayşe, İzmir'in kurtuluşu şartı ile bu evliliğin gerçekleşebileceğini söyler.

“İzmir'e girdikten ve Akdeniz'in kıyılarında yeşil İzmir için akan kanları tesit ettikten sonra istediğin zaman seninle evlenirim. O ana kadar yemin et, kalbinin bütün ateşi sade İzmir'e gitmek için yanacak.”²¹⁰

²¹⁰ Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 168.

Ayşe romanın tüm kahramanları üzerinde etkili olan bir kadındır. İstanbul'a ilk geldiğinde Mister Cook ile yaptığı münâkaşa sonrasında birçok kişinin Anadolu'ya gidip Milli Mücadele'ye katılmasında etkili olur. Onun oluşturduğu bu etki, Peyami'nin iç dünyasında bir sorgulayışı başlatır. Peyami, Ayşe'nin İstanbul'dan Anadolu'ya vatanı müdâfaa için gelen erkekler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu düşünür. Tüm erkekler Ayşe'nin yönlendirmesi ile bir anda Anadolu için bir araya gelirler. Peyami'nin ise asıl ulaşmak istediği Ayşe'nin gözünde memleketi uğruna savaşan bir kahraman olabilmektir. Genç adam, Anadolu'ya gelen diğer erkeklerin de kendisi ile aynı niyette olup olmadıklarını merak eder. Aynı duyguları İhsan da paylaşmaktadır. Şehit olan Ahmet Rıfki'yı bile kıskanan İhsan, Ayşe'nin ona gösterdiği ilgi, onun başında ağlaması üzerine Ahmet Rıfki yerine kendisinin şehit düşmüş olmasını diler. Yine yaralandığı anlarda Ayşe'nin ona gösterdiği yakınlık, İhsan'ın en mutlu anlarıdır. İhsan, romanın diğer kahramanları gibi Ayşe'nin etkisiyle İzmir'e yürümez. Herkes gibi İhsan'da Ayşe'nin etkisinde kalmıştır, ancak o, herkes İzmir'e doğru yürürken kendisinin Ayşe'ye doğru gittiğinin idrâkindedir. Roman boyunca yazar, İzmir'i, genel olarak Anadolu'yu Ayşe ile birleştirir. İzmir'in yeşilliği ile Ayşe'nin yeşil gözleri birbiriyle bağdaşır.

“Ateşin gölgesinde köylü yemenisi altında yeşil gözleri çocuk gibi genç ve canlı idi. Birdenbire siyah gölgeler onun etrafında münkat ve minnettar toplandılar. Ah, sevgili ve ateşli İzmir! Seni Ayşe'de mi görüp ateşe gidiyoruz; yoksa Ayşe senin kızın olduğu için mi bizi yeşil İzmir'e kızıl kanlarımızı akıtarak sürüklüyor?”²¹¹

Yukarıdaki örnekte de ifade edildiği üzere Peyami, Ayşe'ye olan ilgi ile İzmir'e yani vatanın kurtuluşuna olan alakayı kesin çizgilerle birbirinden ayıramaz. İzmir'e böylesine büyük bir yönelişin ardında şüphesiz ideal kadın olan Ayşe'nin de etkisi vardır. Ancak bu etkinin altında yatan mânâ Peyami ve İhsan dışındaki kahramanların iç dünyalarında bir sır olarak kalır. Yazarın romanda gerçekleştirmek istediği ise ideal kahramanı Milli Mücadele'nin merkezine çekerek onu tüm kadınlara örnek göstermektir.

²¹¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 72-73.

Aynı yazarın *Vurun Kahpeye* romanında da durum farklı değildir. Romanın kahramanı Aliye, tıpkı Ayşe gibi vatanı için Anadolu'ya gider. Aliye, Ayşe'den biraz daha farklı bir göreve sahiptir. *Ateşten Gömlek* romanında kadının cephedeki rolünü öne çıkartarak kahramanını idealize eden yazar, *Vurun Kahpeye* romanında ise kadını sosyal bir mücadelenin içine dahil eder. Her ikisini birleştiren husussa vatan sevgisi olur. Bu romanda yazar, romanın kahramanı Aliye'yi idealize etmek için farklı bir yöntem izler. *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe'nin çevresindeki tüm erkekler, onun vakarlı duruşundan dolayı, ona hayranlık derecesinde bağlıdırlar. Bu romanda ise Aliye'nin ön plana çıkması için gittiği kasabadaki tüm erkekler cahillikleri ve yobazlıkları ile söz konusu edilirler. Aliye, tek başına İstanbul'dan Anadolu'nun bir kasabasına öğretmenlik yapmak amacıyla gider. İyi bir eğitim almış olan, güzelliği ile kasabaya geldiği ilk günden itibaren dikkatleri üzerine çeken genç öğretmen için Anadolu şartları her açıdan oldukça zordur. Aliye'yi bekleyen çok çetin bir mücadele vardır. Kahraman, kasabada sadece cehaletle savaşmamaktadır, romanın başından itibaren Aliye'nin esas mücadelesi kadın olmanın getirdiği zorluklara karşıdır. Kasabanın cahil erkekleri ne Aliye'ye ne de onun getirdiği yeniliklere tahammül edemezler. Genç kadın, onların kurduğu statükocu düzene karşı mücadele ederken bu durum onların aleyhine işler. Yazarın romanda dikkat çekmek istediği husus; kadın her ne kadar eğitilmiş olsa da, erkeğin yenilikler karşısında direnişi, cahilce tutum alması toplumun gelişmemesinde kadının cahil kalması kadar etkili olduğu görüşüdür.

Kasabalının Aliye'ye bakış açısı bir öğretmen, memleketin istikbali için İstanbul'dan Anadolu'ya gelen bir aydın şeklinde tezahür etmez, aksine onun bu özelliklerini bir kenara bırakıp Aliye'yi sadece 'kadın' olarak görürler. Maarif Müdürü Aliye'ye mektepte yatmayı teklif ettiği zaman Ömer Efendi oldukça endişeli:

“- Eksük etek, nasıl oluu? Yanunda Gantarçılar'ın Hüseyin'in evi de..

Müdür tehevürle atıldı:

-Sizinki taşra zihniyeti. Bu İstanbullu medeni hanımlar yalnız evde de yatar, ne zannediyorsunuz? Bu yaşta yapayalnız taşraya çıktıktan sonra..." ²¹² ifadelerini kullanır.

Yazar, Maarif Müdürü'nü eski kafalı olarak görür. Eğitim açısından değerlendirecek olursak o, Osmanlı devlet mekanizmasının eski bir temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Maarif Müdürü'ne göre, Aliye evde yalnız başına kalabilir, çünkü Aliye, İstanbul'dan Anadolu'ya gelmeyi göze almakla, serbestliğini ortaya koymaktadır. Aliye ise ihtiyar bir çiftin yanında kalmayı tercih eder. Aliye'nin idealist, cesur ve yenilikçi bir kız olması onun ahlâksız olduğu anlamına gelmez. Genç öğretmen kasabaya gelir gelmez değişikliğe ilk önce okuldan başlar. Kasabanın ileri gelenleri okuldaki çocukları, maddi gelirlerine, babalarının kasabadaki nüfuzlarına göre sınıflara ayırmıştır. Aliye bu ayrıma karşı mücadele etmek isteyince, yaptığı hareketin yanlış ya da doğruluğunu sorgulayan insanlardan ziyade, onu kadın olduğu için eleştiren kasabalıyı karşısında bulur. Aliye, Sabri'yi evine gönderince Sabri'nin abisi Uzun Hüseyin okula gelir ve Aliye ile tartışmaya başlar, genç kız ona bağırınca bu duruma alışkın olmayan Uzun Hüseyin hakaret dolu sözlerle genç kıza karşılık verir.

*"-Sen kim oluyon garı? diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayasız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okumanı, ne de seni istiyoz."*²¹³

Aliye hiçbir zaman Anadolu'nun zor şartlarının ya da mesleğinin getirdiği zorlukların mücadelesini vermez. Onun mücadelesi kasabanın kadınlarıyla da değildir. Her ne kadar kasabanın ileri gelenlerinin hanımları Aliye ile anlaşmasa da bu, romanda basit bir kıskançlıktan öteye gitmez. Aliye'nin ne kadar şefkatli bir öğretmen olduğu zaman içinde tüm kasaba kadınları tarafından anlaşılır. Onun asıl savaşı Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin'ledir. Okulda yaşanan tartışmanın ardından Uzun Hüseyin intikam almak için fırsat kollar. Aliye ise daha cesur adımlar atmaya başlar. İşgalin arttığı dönemde çocuklara milli marşlar öğretip ellerinde

²¹² Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 6.

²¹³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 14.

bayrakla onları kasabanın sokaklarında yürütür. Onun böylesine cesaretli olduğu bir günde karşısına Tosun Bey çıkar. Tosun Bey, kasabaya gelen Kuva-yi Milliye birliğinin başındadır. Aliye, kendisine evlenmek teklif eden Tosun Bey'e verdiği cevap ile kasabayı ve kasaba halkını ne kadar önemseydiğini, geldiği kasabayı doğduğu topraklarla bir tuttuğunu gösteren şu şartı öne sürer:

*“ Bu topraklar benim toprağım, bu kasaba benim kasabam, bunu sev, bunu muhafaza et, dedi.”*²¹⁴

Aliye için vatan aşkı Tosun Bey'e duyulan aşktan daha önce gelmektedir. Nitekim romanın sonunda da kahraman bu aşkı uğruna can verecektir. Aliye ile evlenmek isteyen Tosun Bey'in onu Ömer Efendi'den Aliye'yi istemesi esnasında Ömer Efendi'nin sarf ettiği sözler Aliye'nin özverisini, idealist duruşunu tekrar ortaya koymaktadır. Aliye'nin kendi cümleleri ile Tosun'a ifade ettiği kasabaya duyduğu sevgi, Ömer Efendi'nin sözleriyle adeta doğrulanır.

*“O yalnız onların değil, bütün kasabanın kızıydı. O kadar çocukların terbiyesiyle uğraşır, o kadar fakirlerle, felaketzedelerle, bilhassa yerli kadınlarla hemderti ki...”*²¹⁵

Roman ilerledikçe Aliye'nin mücadelesi hem siyasî hem de sosyal açıdan oldukça zor bir hal alır. Bu durum Tosun'un cephede verdiği savaştan daha ağırdır. Tosun erkek olduğu için sosyal bir baskı altında ezilmez. Onun erkek olması yaşadığı değişimin ve yenileşmenin sorgulanmasında da engel teşkil eder. Oysa Aliye, kasabanın tam ortasında, tüm gün okulda, çocukların arasında, zaman zaman kadınların içindedir. Onun her yeni hareketi, her yeni fikri tartışmaya açık bir hal alır. Bu sebeple kadının toplumu değiştirme arzusunu gerçekleştirme sürecinde yaşadığı sıkıntılar bir erkeğe nazaran daha fazladır. Aliye'nin ideal kadın olduğu gibi ideal öğretmen olmasında müspet role sahip olan Hatice öğretmen, menfî özelliklere sahip öğretmen tipidir. Onunla Aliye'nin namus ve eğitim anlayışı birbirine tamamen zıttır. Aliye iyi bir eğitim almıştır. Öyle ki işgal devletlerinden kumandanı Damyanos ile Rusça konuşur. Onun kumandan ile Rusça konuşması Hacı Fettah Efendi'yi daha

²¹⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 45.

²¹⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 46.

da kızdırır ve kendisi Aliye'ye istediği iftiraları atmaya muvaffak olur. Herkese Aliye'nin Rusça bildiği için kâfir olduğunu yayan Hacı Fettah Efendi, son olarak kasabalıyı toplayarak ordu kasabaya girmeden Aliye'yi taşlatır.

“-Biz, kendi ordumuz girmeden, burada şeriatın namusunu temizleyeceğiz, izzet ve şerefini yükselteceğiz. Evvela, burada Yunalılar'a namusunu satmış ne kadar kahpe varsa temizleyeceğiz. Şu büyük cami meydanında, Allah'ın beyti önünde onları öldüreceğiz. İslam'a İslam'ın namusuna hıyanet etmiş bir tek kahpe bırakmayacağız, diye haykırdı...”²¹⁶

Hacı Fettah Efendi amacına ulaşır. Aliye taşlanarak ölür. Romanda konu olarak her ne kadar Milli Mücadele öne çıksa da, bu konunun kadın meselesi ile paralel ele alındığını görmekteyiz. Romanda kahramanların Milli Mücadele'deki rolleri ile kadına bakış açıları örtüşmektedir. İtilaf devletlerinin yanında yer alan Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin'in kadına yaklaşımları cahilcedir. Kadının gelişimini ve toplumda aktif rol almalarını istemezler. Yazar, vatan ve kadını birleştirilmiştir. Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanında da vatan ve kadını birleştirdiğine şahit oluruz. Ayşe, İzmir'i, Anadolu'yu temsil etmesi ile öne çıkan idealist bir kahramandır. Dönemin birçok yazarı da kadın ile vatani bir bütün olarak değerlendirir. Milli Mücadele'de vatana hizmet eden isimlerin kadının gelişiminde oynadıkları rolün de bu yönde olması dikkat çeker. Vatanın kurtuluşu kadının bu amaçla oynadığı role bağlamıştır. Nitekim Aliye, bunu başarır. Kuva-yi Milliye birliklerinin kasabaya girmesini sağlar. Memleket kurtulur, ancak Aliye ölür. Romanın sonunda ise ideal kadın vasıtasıyla yazar son mesajını verir:

“Kanının yarısını, uğruna gençliğinin çelik azasını sakat ettiği mukaddes cihat bitmişti. Fakat, onun yer yüzünde vatani için açtığı mücadele bitmemişti...”²¹⁷

Aliye'nin ölüm haberini alan Tosun Bey, onu gömdükleri incir ağacının altına gider. Tosun Bey, Aliye gibi sevmeye (vatani), cesur olmaya, onun yaptığı şeyleri yapmaya yemin eder. Tosun imzalı bıraktığı mektupta:

²¹⁶ Halide Edip Adıvar, a.g.e., s. 164.

²¹⁷ Halide Edip Adıvar, a.g.e., s. 174.

“Ben sevgili değneklerime dayanarak memleket m¼cadelesinde daha içten, daha iman ve fedak¼rlıđa dayanan bir savaş açabilmek için kuvvet ve sıhhat toplamaya gidiyorum...”²¹⁸ ifadelerine yer verir. Tosun Bey için savaş şeklen bitmiş olsa da sosyal alanda hen¼z bitmemiştir. Yapılacak çok iş, d¼zeltilecek çok yanlış vardır. D¼nemin t¼m aydınları bu noktadan hareketle, Aliye gibi fedak¼r kadınların yarım kalan m¼cadelesini tamamlamak üzere, eğitilmiş kişileri Anadolu’ya ağırırılar. Aliye de tıpkı *Ateşten G¼mlek* romanının kahramanı Ayşe gibi vatani uğruna şehit olan kadınlardandır. Her ikisi de d¼řmanla, cehaletle, yoklukla ellerinden geldiği kadar m¼cadele ederler.

Halide Edib romanlarında ideal kadının sisteme m¼dahale edememesini hoş g¼r¼r. Ancak cephede ve milli m¼cadelede olan kadını bu noktada başarısızlığa uğratmaz. Bu kahramanları vatani uğruna ¼ld¼rerek gerçek anlamda kahramanlaştırır. *Ateşten G¼mlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında kahramanların sonlarını ¼l¼m şeklinde kurgulayarak; bir kadın vatani uğruna, yanlış olan sistemin d¼zelebilmesi için daha nasıl bir fedak¼rlıkta bulunabilir mesajını verir.

Halide Edib Adıvar’ın *Kalp Ağrısı* romanı temelde iki kadın ¼zerinden kaleme alınmış bir romandır. Azize ve Zeyno iki yakın arkadaştırılar. Hasan ile Zeyno arasında yakınlaşma olması ¼zerine Saffet’le nişanlı olan Zeyno, bir başkasını severken Saffet’le evlenemeyeceği için nişanı bozar. Ancak Hasan’la da evlenmez, ¼nk¼ Azize Hasan’a açıktır ve bu aşkın karşılığını bulamayınca intihar eder. Bu durumda fedak¼rlık yapmak Zeyno’ya d¼řer. Kısa bir s¼re sonra Hasan ile Azize evlenirler. Sınırları yıpranan Azize’nin iyileşmesi için doktor, Avrupa seyahati ¼nerir, bu amaçla ift Avrupa’ya kısa s¼reli bir seyahate çıkar. Burada ise romanın bir başka kadın kahramanı, Hasan’ın Azize’yi aldattığı, Dora karşımıza çıkar. Dora’nın romandaki misyonu ise batılılaşma yolunda kadına bizim k¼lt¼r¼m¼ze aykırı olan davranışları ve fikirleri g¼stermektir. Yazar, bu ¼ farklı kadın ile kurgulanan romanda, *Ateşten G¼mlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarındaki gibi kahramanları toplumun sorunlarına öz¼m bulma duyarlılığı ile hareket ettirmez. Bu durum kadın kahramanların fikri y¼nlerinin gelişmediğini g¼stermez. Yazarın amacı merkeze evlilik meselesini alarak kadının bu konudaki tercihleri ¼zerinden romanı

²¹⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 175.

şekillendirmektir. Bu bağlamda kahramanları ele alırsak, Zeyno'nun ideal kadın olmasının nedeni bu konuda yaptığı doğru tercih sebebiyledir. Zeyno her ne kadar Hasan'ı sevse de onun için intihar girişiminde bulunan Azize yüzünden Hasan ile evlenmez. Kahramanı asıl yücelten ise mantığı ile yaptığı evlilik tercihidir. Kendisinden yaşça büyük olan babasının arkadaşı Miralay Muhsin Bey ile duygu ve fikir dünyası uyduğu için evlenir. Yazar, Zeyno'nun evlilik konusunda serbest karar aldığı için hata yapmadığını savunur. Hasan ile Azize'nin evliliklerinde ise ne fikir ne de duygu bağlılığı vardır. İdeal kadını temsil eden Zeyno, hayata mantık çerçevesinden bakar ve Hasan'a olan duygusal bağlılığını bir kenara bırakır. Çünkü Hasan'ın onu hiçbir zaman anlamayacağını bilir.

“Hasan Bey ve ben tamamen Azize'siz ve Saffet'siz tesadüf etseydik ve evlenseydik herhalde çok kuvvetli ve maddi bir incizaba rağmen ben şiddetle bedbaht olacaktım, o her süslü kadının, heyecan ve arzu veren kadınlar arkasından belki gidecekti. Bir zaman sonra ben onu tatsız ve alelade bulacaktım. O benden belki fazla erkeğe benzediğim için çarçabuk bıkacaktı...”²¹⁹

Saffet ile mantık çerçevesinde anlaşsalar da duygu yönünün eksik kalacağı bir evliliğin mutluluk getirmeyeceğini vurgulamak isteyen yazar, bu iki genci evlendirmeyi doğru bulmaz. Zeyno'nun ideal kadın olarak değerlendirilmesinde Hasan ile yaptığı yarışlar dikkat çeker. Zeyno ile Hasan her yarışta berabere kalırlar. Romanda Zeyno'nun 'erkek tipli kadın' olması onu kısmen ön plana çıkaran özelliklerdendir. Bunun sebebi ise Halide Edib'in kadın ile erkeğin eşitliğini savunmak istemesidir. Yazara göre, içtimaî hayatın bir parçası olan kadın, her yönüyle erkeklerle eşit olmalıdır.

Romanda Zeyno'nun idealleşmesini sağlayan en önemli kişi Azize'dir. Yazar, romanın başından itibaren bu iki kahramanı mukayese eder. Azize, her zaman şık ve güzel olandır. Herkesin dikkatini çekecek kadar güzel olan Azize'nin fikir dünyası ise bu güzellik ile ters orantılıdır. Azize ve ailesi Avrupaî hayat tarzını tereddütsüz benimsemiş ve hayatlarında tatbik etmeye başlamış bir ailedir. Zeyno ise bir erkeğin istemeyeceği kadar zeki ve fikir dünyası gelişmiştir. Onun için

²¹⁹ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, s. 35.

batılılaşma, fikrî yönleriyle, ilmiyle de takip edilmelidir. Zeyno moda ve eğlence kısmı ile söz konusu edilen zahirî batılılaşmaya karşıdır. Bu konudaki fikirleri daha çok Saffet ile öne çıkaran yazar, romanın başında verilen bir davette Zeyno'nun Saffet ile bu konuda ne kadar anlaştığını orta koymak için Zeyno'nun şu ifadelerine yer verir:

*“O gün saçlarını bir yerde dalgalandıran, tırnaklarını manikür yaptıran, itiraf edeyim; biraz kocaman dudaklarını küçültmek için boyıyan, gözlerine sürme çeken, kolunu ve omuzunu “fora” eden kız, yani ben, kendime yabancı geliyordum. Saffet’i özledim, onun fikir unsuru fazla olan konuşmasını düşündüm ve zannettiğimden çok fazla sevdiğime kanaat getirdim.”*²²⁰

Batıyı eğlence dünyası ve kıyafetleri itibari ile değerlendiren kişiler Zeyno’ya yabancı gelirken kendisiyle çelişen bu hale büründüğü için kendisine de yabancılaşır. Bu davette kendini yalnız hisseden Zeyno’nun aklına Saffet gelir. Saffet bir yönüyle Zeyno’nun erkek versiyonudur. Evlilik meselesini ön plana çıkarmayı hedefleyen yazar, toplumsal mesajlarını Saffet yoluyla okuyucuya sunar. Zeyno’nun bu genç adamla fikrî yönden anlaşmasının altında yatan sebep de yazarın romanda ideal kadını sadece evlilik yönüyle öne çıkarmak istemesidir.

Bu romanın devamı niteliğinde olan *Zeyno’nun Oğlu*’nda da ideal kadın Zeyno’ dur. *Kalp Ağrısı* romanında Cumhuriyet kadınının evlilik hayatında yönelik alması gereken kararları onu idealize ederek okuyucuya sunan yazar, *Zeyno’nun Oğlu* romanında ise kahramanı toplumsal sorunlara duyarlı yaklaşımı ile ele alır. Romanda asıl işlenen konu ise Kürt Zeyno’nun dramıdır. Zeyno’nun varlığı Cumhuriyet ile kadına verilen hakları öne çıkarmak ve aynı ismi taşıyan iki kadından Kürt Zeyno’nun bu haklardan mahrum olması sebebiyle yaşamındaki farkı ortaya koymaktır. *Kalp Ağrısı* romanında evlilik meselesine olan yaklaşımı ve yeni Cumhuriyet kadınına ortaya koyması açısından ideal kadın olarak değerlendirdiğimiz Zeyno, bu romanda evli ve olgun bir kadın olarak yer alır. Romanda Zeyno’nun çocuğunun olmaması kahramanın *Kalp Ağrısı* romanının aksine iç dünyadan toplumun meselelerine yönelmesini sağlar ve bu yöneliş roman boyunca onun

²²⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 8-9.

annelik duygusunu ön plana çıkarır. Zeyno olan biten her şeye annelik perspektifinden yaklaşır. Romanın başında Hasan, Muhsin Bey'in isteği üzerine Zeyno'yu İstanbul'dan alıp Diyarbakır'a götürecektir. Uzun süredir birbirlerini görmeyen bu iki gençten Hasan, Zeyno'ya karşı takındığı soğuk tavırla dikkat çeker. Zeyno ise Hasan'a karşı samimi bir dost tavrı alma niyetindedir. Hasan'ın dostluğunu onu değiştirmek, iyi bir baba yapmak için isteyen Zeyno'nun tek düşüncesi Azize'nin kızı olur. Kahramanın yakın arkadaşı Azize'nin kızını korumak amacı ile başlayan annelik rolü Diyarbakır'da Haso çocuğu tanınmasıyla toplumsal role dönüşür. Kürt Zeyno'nun oğlu Haso çocuğu kendi evladı gibi seven Zeyno, çocuğun eğitimi için Muhsin Bey'le ellerinden geleni yaparlar. Zeyno sadece Haso çocuğun üzerine bir anne gibi titrediği için ideal kadın olarak görülmemiştir. Zeyno'yu içinde bulunduğu toplumda idealleştiren Mesture Hanım ve kızı Mazlume'dir. Kürt Zeyno ise kendi halinde, sessiz bir kadın olarak romanda yer alır, o, Cumhuriyet'in getirdiği haklardan mahrum kalan kadını temsil eder. Romanda Kürt Zeyno'nun pasif olması diğer Zeyno'yu ve Cumhuriyet'in kadına getirdiklerini öne çıkarmak içindir.

Mesture Hanım, asrîleşmek adına komik durumlara düşen, kızı tarafından bile alay konusu olan dejenere kadın tipidir. Romanda Mazlume, annesi ile uzun bir süre batılılaşmayı algılayış biçimindeki farklılıklar sebebiyle tartışır. Annesinin davranışlarını tasvip etmeyen genç kız, Zeyno'yu tanıdıktan sonra, ona hayran kalır ve iki farklı asrîleşme anlayışını mukayese eder. Mesture'nin, annesi ile Zeyno'yu sürekli karşılaştırması romanda Zeyno'nun öne çıkmasını sağlayan unsurlardan birisidir.

“Mazlume, genç kadına bütün bütün başka gözlerle bakmıştı. O, evvelâ Zeyno'nun sadeliği içindeki zarafetin esrarını arıyordu. Annesinin sınıfındaki kadınların bariz bir ihtimamla, mübalağa ile asrîleşmeye çalışmalarındaki sun'îyet ne kadar onun sinirine dokunuyorsa, Zeyno'nun yaradılıştan ve tabii halini o kadar genç zevkine uygun buluyordu; Zeyno'nun akıllı yüzünü, güzel ve zeki gözlerini kendisine yakın hissediyordu.”²²¹

²²¹ Halide Edib Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 38.

Tüm romanlarda olduğu gibi bu romanda da kadının asrîleşme adına abartılı hallere girmesi tenkit edilir. Mesture Hanım ve arkadaşları dönemin batılılaşma anlayışını doğru idrâk edemeyen ve bu sebeple komik duruma düşen kadın zümresini oluşturmaktadır. Yazarın onlara sadeliği ve şıklığıyla, ölçülü davranışlarıyla örnek gösterdiği isimse ideal kadın Zeyno olur.

Zeyno'nun topluma yönelişi ise Diyarbakır'a gittikten bir süre sonra gerçekleşir. Babasına Diyarbakır'dan yazdığı mektupta işe yaramadığı düşüncesi ile canının sıkıldığını, bunun tek çözümünün ise insanlar için bir şeyler yapmak olduğunu ifade eder.

“Çok zaman kendimi insan çehresi taşıyan bir mezarlık gibi korkunç buluyorum. Yegâne şifa başkalarını düşünmek, başkaları için yaşamakta!”²²²

Nitekim Zeyno dediğini yapar. Haso'nun Hasan'ın çocuğu olduğunu anlamasının ardından baba ile oğlu birleştirmek için elinden geleni yaptığını görürüz. Roman boyunca hemen hemen hiç konuşmayan, kimseyle yakınlaşmayan Kürt Zeyno'nun da tek sığındığı, derdini açabildiği isim Zeyno olur. Yine Zeyno'nun, eski nişanlısı olan Saffet ile Mazlume'nin evlenmesi için çaba harcaması dikkat çeker. Zeyno tüm kahramanları birleştiren ve tüm kahramanların birleştiği ideal kadın kahramandır. Herkesin sorununa çözüm bulması sebebiyle kahramanların onun etrafında toplandığını görürüz. Zeyno'nun zayıf kaldığı husus ise Haso çocuğun yediği dayaklardan haberdar olduğu halde buna müdahale edememesi, bu durumu sorgulamada eksik kalmasıdır. Aslında kahramanın idealleşmesinde en büyük rol Haso çocuğundur. Haso ve daha sonra Kürt Zeyno kahramanın hayatına renk getirirler. Annelik duygusunu tadamadığı için üzülen Zeyno, bu iki kahramanla sıkıntısını unutup neşelenir ve bir süre sonra kendisini bu anne ile çocuğun sorunlarına çözüm ararken bulur. Romanın sonunda ideal kadın olarak değerlendirilen Zeyno, Kürt Zeyno ile Hasan'ı, Saffet ile Mazlume'yi birleştirmeyi başarır.

²²² Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 243.

Halide Edib, *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* romanlarında Milli Mücadele'yi merkeze alırken; *Kalp Ağrısı* ve *Zeyno'nun Oğlu* romanlarında ise kadının evlilik ve annelik duygularına ağırlık vererek bu bağlamda kadına yönelik çeşitli sorunları eserlerine konu edinmiştir. *Sinekli Bakkal* romanında ise ideal Türk kadını ve ideal batılılaşmayı kaleme alarak bu dönemde toplumda batılılaşmanın mahiyeti yönünde yapılan tartışmalara farklı bir boyut kazandırır. Yazarın en önemli romanlarından olan *Sinekli Bakkal*, ideal kahramanı en başarılı kaleme aldığı romanı olmuştur.

II. Abdülhamit döneminin tüm özelliklerini içinde barındıran bu romanda, toplumun her kesiminden insana rastlamamız mümkündür. *Sinekli Bakkal*'ı da özel kılan budur. Halide Edib, bir mahallenin içine Türk kültürüne ait tüm unsurları sığdırarak okuyucuya sunmayı başarır. Tanpınar'ın ifadesi ile 'kitabın asıl güzel ve büyük tarafı, yerli olması, bize ait şeylerle dolu olmasıdır.'²²³ Rabia'yı da özel kılan ve onun *Sinekli Bakkal* ile özdeşleşmesini sağlayan unsur budur. Türk kültürüne ait tüm unsurları içinde barındıran bu mahallede, aynı şekilde Türk kültürüne ait tüm değerleri, fikrî ve sanatsal yönlerini şahsiyetinde toplamayı başaran Rabia'ya rastlarız. Romanın kahramanı sadece kendisine ait değerleri özümsemekle de kalmaz, Batı'nın değerlerini kendine has yorumu ile değerlendirmeyi başarır. Rabia, İstanbul'un eski bir mahallesinde birbirine zıt özelliklere sahip anne ve babanın çocuğu olarak *Sinekli Bakkal*'da dünyaya gelir. Yazar Rabia'yı birbirinden farklı özelliklere sahip bir kahraman olarak karşımıza çıkarır. Onun şahsiyetinin kemâle ermesinde etkili olan kahramanlar, romanda Rabia vesilesi ile kendilerine yer bulurlar. Bu perspektiften değerlendirecek olursak; Rabia dedesi Hacı İlhami Efendi'den dinî bir terbiye almıştır. Annesi Emine'den iradeli, güçlü, kararlı ve inatçı olma özelliklerini alan Rabia, sanata olan istidâdını ise babası Tevfik'e borçludur. Ailesi dışında kahramanın yetişmesinde etkili olan diğer isimler romanın birinci dereceden önemli karakterleri olarak karşımıza çıkarlar. Rabia'nın keşfedilmesine vesile olan ve onu konağına alıp eğitmek isteyen Sabiha Hanım ile karısının bu isteğini kabul edip Rabia'nın eğitimini üstlenen Selim Paşa, romanda öne çıkan isimlerdir. Ancak kahramanın şahsiyetinin teşekkülünde en önemli rol Mevlevî Şeyhi Vehbi Dede ve İtalyan Piyanist Peregrini'ye aittir. Rabia, ideal bir Türk kızı olarak

²²³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, M. E. B. Basımevi, İstanbul, 1969, s. 124.

yetiştir. Halide Edib'in en önemli romanlarından biri olan *Sinekli Bakkal*'da yazarın amacı, Rabia'nın şahsında Türk kadınının neler başarabileceğini ortaya koymaktır. Çocukluğu, genç kızlığı, karakterinin kemâle ermesi, evliliği, anne oluşu kısaca tüm hayatı anlatılan kahramanın her yönüyle ideal kadın olarak tasavvur edildiğini görmekteyiz. Roman boyunca Rabia'nın başardığı pek çok husus vardır:

Küçük yaşta dedesinden aldığı dinî eğitim ile sanatsal yeteneğini birleştiren Rabia, kısa zamanda güzel sesiyle herkesi kendisine hayran bırakır. Selim Paşa'nın konağında okuduğu Kur'an ile herkesin tek bir noktada buluşmasını sağlar.

*“Bütün konak halkı, birer birer sofaya çıktılar, kapının arkasına yığıldılar. Aralarında Selim Paşa, hatta alafranga Hilmi bile vardı.”*²²⁴

Rabia'nın küçük yaştan itibaren en önemli ve en dikkat çekici özelliği musikiye olan kabiliyetidir. Bu olağanüstü yeteneği ile önce Sabiha Hanım'ın ve Selim Paşa'nın, ardından tüm mahallenin ve nihayet İstanbul'un takdirini kazanır. Fakat yazar, Rabia'nın sanatsal yönünü yüceltmek için ona ve ortaya koyduğu sanata hayranlık duyan kişileri sıradan halkın arasından seçmez. Rabia'yı halk da beğenir, ancak romanda takdir ifadeleri daha çok Mevlevi Şeyhi olan Vehbi Dede ve ünlü İtalyan Piyanist Peregrini'ye aittir. Rabia'nın şöhreti saraya kadar ulaşınca burada saray halkı tarafından övgü ve tebriğe lâyık görülür. Rabia'nın sanatı en çok Peregrini üzerinde etkili olur. Müslüman, küçük bir kızın İstanbul'da gayrimüslim sıfatıyla yaşayan bir erkeğin üzerinde böylesine kuvvetli bir etki oluşturmayı başarması oldukça büyük önem arz eder. Aslen İtalyan bir piyanist olan Peregrini, İstanbul'da zengin ailelerin çocuklarına müzik dersi verir. Rabia'yı dinledikten sonra onun etkisinde kalan Peregrini'de bazı değişimlerin başladığını görürüz. Rabia'nın Ayasofya'da Kur'an okuyacağını öğrenenince onu dinlemek için camiye gitmeyi arzular. Ancak Müslüman olmadığı için buna cesaret edemez. Rakım ve Tefvik ile bir arada buldukları sırada onlara, Rabia'yı dinlemeye kendisini de götürmelerini istediğini söyler. Bunun üzerine Rakım'ın gözleri piyanistin başındaki şapkaya takılır. Peregrini başındaki şapkayı çıkardıktan sonra: *“Ben şapkasız giderim. Evde bir fesim var. Hem bir daha bu mahalleye şapkalı gelmeyeceğim. Ben dinî hislere*

²²⁴ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 48.

*çok hürmet ederim...*²²⁵ ifadelerini kullanır. Rabia'nın okuduğu mukabeleyi Vehbi Dede ile birlikte dinleyen Peregrini, bu küçük kızın ortaya koyduğu sanatla adeta büyülenir ve Dede'ye;

*“Bu kızı, üstünde iki mum yanan herhangi cami kubbesinin altına koysan, benim gibi kâfirleri bile şaşırtan bir musiki yaratıyor. İçine Allah mı giriyor, şeytan mi giriyor, bilmem. Ne sanat, ne sanat!”*²²⁶ sözleriyle Rabia'dan ne kadar çok etkilendiğini dile getirir.

Rabia'nın Peregrini üzerinde çocukluğundan itibaren sesi, sanata olan yatkınlığı ile kuvvetli tesiri olur. Bu tesirin genç kız büyüdükçe giderek arttığını ve nihayetinde Peregrini'nin kendisine aşık olduğunu görürüz. Rabia'nın Peregrini ile evlenmesi en güçlü yönlerinden birisidir. Peregrini'nin evlenme teklifini önce kabul etmez. Müslüman olmayı kabul edince kendisiyle evlenir. Rabia yirmi yaşında bir genç kız, Peregrini ise en az kırk yaşında, görünüm itibariyle de çirkin birisidir. Rabia ile Peregrini arasındaki aşk şekle dayalı bir aşk değildir. Onların evlilikleri de aşkları da musiki etrafında vücut bulur. Rabia Peregrini'ye duyduğu aşk yüzünden küçük düşmez, çünkü acı çeken Peregrini'dir, bu sebeple fadakârlık yapıp Müslüman olan da o olur. Genç kız, Peregrini'yi kendisi gibi yaşamaya mecbur eder.

Tekrar Rabia'nın çocukluğuna dönecek olursak; Tevfik'in sürgünden kurtulup Sinekli Bakkal'a geri gelmesi ile Rabia, dedesinin evini terk edip babası ile birlikte yaşama kararı alır. Tevfik'in dönüşü Rabia'nın hayatında oldukça önemli bir değişiklik arz eder. Babasının dönmesinin ardından küçük kız, İmamın tahakkümünden kurtulur. Rabia'yı Tevfik'in evine geçiren yazar, böylece onun daha serbest hareket etmesini sağlar. Bir kız çocuğu için güç ve oldukça büyük cesaret gerektirecek olan bu kararı kendinden emin bir tavır ile yerine getirir. Bu kararına sebep olarak babasının tek olmasını öne süren kahraman, romanın ilerleyen bölümlerinden birisinde Rakım'ın dünyada en çok kimi sevdiğine dair sorduğu soruya, Tevfik cevabını verir. Rabia annesi yerine babası Tevfik'i tercih eder. Yazar bunun sebebini ise şu sözlerle dile getirir:

²²⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 108.

²²⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 116.

“ Ne bilsin? Benliğe kök salan gönül bağlarını kim tarif edebilir? Tevfik çocuğun kuru bir çöl zannettiği hayatta gördüğü ilk vaha, tatmin edilmemiş emellerini şahsında toplayan biricik insan. Mahrum olduğu ana şevkatini, beraber oynamak istediği muhayyel arkadaşın tuhaflıklarını onda bulmuş.”²²⁷

Rabia'nın takdir edilecek bir başka yönü ise yine annesinden aldığı özellikten olsa gerek, babası Tevfik'in dükkanını işletmeyi başarmasıdır. Rabia sesi ile küçük yaşta para kazanır. Ancak dükkan işletmeyi de başarması onun idealleşmesinde önemli bir fonksiyondur. Rabia, annesi gibi korkusuz ve başına buyruk hareket edebilen bir kızıdır. Annesi, son derece mutaassıp bir imamın kızı olduğu halde, kendisiyle tamamıyla ayrı dünyalara ait olan Tevfik ile evlenir. Rabia ise küçük yaşında dindar olduğu halde Bilâl ile buluşur. Erkeklerden kaçmayan Rabia, Bilâl ile çocuksu bir aşk yaşar. Bilâl kendisini terk edip Paşa'nın çirkin kızıyla evlendiğinde ise Rabia bu duruma üzülmez. Bu hususta acı çeken Bilâl olur. Bu durum da Rabia'nın güçlü olduğunu gösterir. Rabia, Bilâl ile evlenmediği gibi, üstelik onu Sinekli Bakkal'ın çocuklarının diline düşürür. Bilâl ile olumlu başlayan ilişkileri, konağın bahçivani Bayram Ağa'nın, yeğeni Bilâl'e Rabia'yı lâıyk görmemesi üzerine bozular. Bayram Ağa'nın bu çıkışı Rabia'nın Bilâl'i küçük görmesine, onunla eğlenmesine sebep olur. Rabia, Bilâl'i küçük düşüren türküyü söyleyerek onunla alay eder. Mahallenin çocukları da bu türküyle Bilâl'i sinirlendirirken çingene Penbe de bu türküyle göbek atar.

Rabia dükkanda yalnızken kendisine sataşmak için Sabit Beyağabey dükkana gelir. Mahallenin külhanbeyi olarak kabul edilen bu genç, Rabia dükkanda tekken onun rahatsız etme girişiminde bulunur. Ancak Rabia, kendisini bu davranışından ötürü pişman eder. O günden sonra Sabit Beyağabey kendisine abla demeye başlar.

Yazar, Rabia büyüdükçe onun üzerinden kadına yönelik çeşitli meseleleri eserinde söz konusu etmeye başlar. Bunlardan birisi Rabia'nın büyümesiyle tanıştığı kaç göç sorunudur. Yazar bu meseleyi ideal kahramanın ortaya koyduğu çözüm ile okuyucuya sunar:

²²⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 114.

“Bu akşam, Rabia, büyümenin hayatı karıştıran, güçleştiren cephesini düşünüyordu. Bu kadar alıştığı ve sevdiği muhitten ayrılmak biraz güçtü. Fakat neden sıkılıyordu. Kardeş gibi sevdiği Hilmi’yi Sabiha Hanım’ın odasında görecekti. Vehbi Dede’den kaçmak mevzuu bahis değildi, ondan kaçan hemen hiç kadın yoktu. Şevki ile Galib’in mevcudiyetleri ile yoklukları onca müsavi...O halde?

Sesi dünyaya meydan okur gibi yükseldi:

Kaç göç zenginler için! Ben fukara bir esnaf parçasıyım, dükkanda, camide dünyanın erkeğini görüyorum niçin Hilmi Bey’in dostlarından kaçak mışım?”²²⁸

Rabia’ya göre onun erkeklerden kaçması için hiçbir neden yoktur. Dükkanda ve camide bir çok erkek kendisini görmektedir. Dolayısıyla yazar da Rabia ile aynı düşüncededir. Bu bağlamda, Rabi’nın kaç göçe dahil olup bir kenara çekilmesi Rabia’nın fitratına ve romanın akışına ters olan bir duruma sebep olur. Neticede Rabia, Hilmi Bey’in arkadaşlarından da kaçmaz. Kaç göç meselesinde kahramanın tavrını ortaya koyan yazar, onun kıyafet seçimini de okuyucuyla paylaşarak ideal kahramanı okuyucuya aldığı bir başka kararı ile örnek gösterir. Rabia yaşadığı muhît sebebiyle oranın geleneklerine uyum sağlar. Ancak bu noktada da kendine özgü tercihlerde bulunur.

“Bir kadın gibi gençlik çağına gelince fukara sınıfın işçi kadınlarının kıyafetini seçti. Uzun, bol bir siyah yeldirme, belden aşağı düşen patiska başörtüsü ve üstünde her zaman arkaya atılan, ve hiçbir zaman inmeyen bir peçe. Esasen hangi işçi, küçük satıcı kadın esnaf yüzünü örtüyordu?”²²⁹ Kaç göçe karşı olan Rabia’nın yüzünü örtmeyi de tercih etmediğini görmekteyiz. Bu da onu güçlü kılan bir başka husus olarak romanda yer alır.

Tevfik’in ikinci kez sürgüne gönderilmesi ile Rabia tek kalır. Her ne kadar Pembe ve Rakım onunla olsalar da Rabia yalnızdır. Tevfik’in sürgüne gönderilmesinden dolayı Selim Paşa’ya gücenen Rabia, konağa bir daha gitmeme kararı alır. Babasının sürgüne gönderilmesinden dolayı üzülen Paşa, Rabia’ya aylık bağlamak ister, genç kız ise bunu kabul etmez. Burada Rabia’nın güçlü karakterini

²²⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 142-143.

²²⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s.133.

ortaya koyan bir başka husus da Selim Paşa'ya gücense de başkalarının onun aleyhinde konuşmalarına müsaade etmemesidir.

Romanda ideal kadın olan Rabia'ya tek aşık olan Peregrini değildir. Hilmi'nin arkadaşı Galib Bey de Rabia ile evlenmek ister, zengin ve yakışıklı olan bu adam ile Rabia'nın evleneceğini düşünen Rakım ve Tevfik, kızın kesin bir karar ile hayır demesi karşısında hayrete düşerler.

“-Hanımefendi'ye ben olmaz, dedim.

*Tevfik'in yüzünde güller açtı. Vay şeytan vay! O yaşta nasıl çabucak kararlar veriyordu.”*²³⁰

Tevfik, Rabia'nın bu kadar çabuk ve kesin kararlar almasına şaşırır. Oysa Rabia'nın bu özelliği annesi Emine'den ona geçmiştir. Emine, dinî duyarlılığı hassas birisi olmasına rağmen Tevfik'e kaçar. Üstelik kendisi bir imamın kızıdır. Babasının kendisini reddedeceğini bildiği halde, kimseye aldırış etmeden daha on yedi yaşındayken, böylesine cesaret gerektiren bir maceraya atılır. Emine evlilik kararı gibi boşanma kararını da bir gecede alır. Tevfik'in gece yarısı dükkanda arkadaşlarına kendisinin taklidini yaptığını gören Emine, o gece Tevfik'i kovar ve boşanmak istediğini ilân eder. Rabia'nın da hayatında dönüm noktası teşkil edecek kararları tıpkı annesi Emine gibi hızlı bir şekilde aldığını görmekteyiz.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Rabia'ya romanın birçok kahramanı aşık olur. Ancak bu kişiler arasında en az Peregrini kadar önemli olan bir diğer isim ise Vehbi Dede'dir. Vehbi Dede'nin Rabia'ya duyduğu his Peregrini'nin duyduğu aşk duygusundan daha farklı bir boyutta ele alınmıştır. Vehbi Dede'ye göre Peregrini bu konuda hamdır, çocukça davranmaktadır. Oysa Vehbi Dede *“sevmeyi, sevilen şeye tek başına tesahüp gibi telâkki etmeyi vahşice bulur.”*²³¹ Vehbi Dede'nin Rabia'ya duyduğu aşk bir yönüyle onda ilâhî olanı arama ya da görebilme ile ilgilidir. Vehbi Dede aldığı eğitim, sahip olduğu kültür vesilesi ile Rabia'nın şahsında güzel olan her şeyi bulduğu için ona aşık olur. Bu aşk Peregrini de ise farklı tezâhür eder. Peregrini, Rabia'nın sanatına, zâhirî özelliklerine aşık olur. Kısaca Vehbi Dede, Rabia'yı bir

²³⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 151.

²³¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 293.

Doğulu gibi severken Peregrini ise tam mânâsıyla bir Batılı gibi aşık olur. Yazar ise Vehbi Dede'nin aşkını daha kıymetli bulur ve Peregrini'nin, sarayda Nejat Efendi'nin Rabia ile ilgilenmesini kıskanması karşısında onu Vehbi Dede ile mukayese eder ve; "*Niçin o da Vehbi Dede gibi sevmiyor?*"²³² sorusunu yöneltir. Oysa Peregrini hiçbir zaman Dede Efendi gibi sevemez, çünkü her ikisinin aldığı kültür ve aşka yaklaşımları tamamıyla birbirinden farklıdır.

Rabia Peregrini ile evlendikten sonra, Peregrini Müslüman olur ve Osman ismini alır. Batı kültürüyle yetişmiş varlıklı bir adam olan Osman, karısına yeni kumaşlar ve çeşitli takılar almak ister. Ancak Rabia bunları kabul etmez. Yeni elbise alması gerektiğinde ise kendi kazandığı para ile kıyafetlerini alır. Rabia'nın evlendikten sonra çalışması da Osman'ı rahatsız etmeye başlar. Maddî yönden büyük imkanlara sahip olan Osman, karısının çalışmasını istemez. Fakat Rabia, çalışmaya devam eder. Rabia ile Osman Beyoğlu'na gittikleri bir gün, Osman'ın eskiden ders verdiği kadınlara rastlarlar. Bu kadınlar dönemin modasına uygun hatta biraz da abartılı giyinmişlerdir. Rabia kendine güvenen bir kadın olduğu için bu kadınları kıskanmaz, hatta onları Batı'yı taklit ettikleri için yadırgar.

Romanın sonunda yine Rabia'nın güçlü bir duruş sergileyerek önemli bir karar aldığını görmekteyiz. Annelik duygusunun öne çıkarıldığı son bölümlerde Rabia'ya doktorlar çocuğunu doğurmamasını söylerler. Genç kadın ise cesur bir karar ile durumu tehlikede olduğu halde, ölüm tehlikesini hiçe sayıp çocuğunu doğurur.

Rabia'nın tabiatı itibari ile küçük yaştan beri o kadar kendisine has bir hali vardır ki, onun yaptığı hiçbir şey mahalleli tarafından yadırganmaz. Çocukken aldığı karar üzerine babasının evine yerleşmesi, Bilâl ile evlenmemesi ve üstelik onu küçük görmesi, Tevfik'in İstanbul'da olduğu zamanlar bile, çalışmamasına yönelik yapılan tüm ısrarlara rağmen bakkalda çalışmayı sürdürmesi, diğer kızlar gibi kaç göçe dahil olmaması, yüzünü peçe ile örtmemesi ve hepsinden önemlisi kendisinden yaşça büyük, Müslüman olmayan Peregrini ile evlenme kararı alması ile birlikte yazar, Rabia'da ideal Türk kızında olması gereken tüm özellikleri toplanmıştır. Rabia'nın

²³² Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 293.

şahsında Doğu ve Batı sentezi ortaya konulmuştur. Rabia bu sentezi aldığı evlilik kararı ile gerçekleştirdiği gibi, kendi şahsında da bunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Dinî yönü ve ananelere bağlılığı ile Doğu'yu temsil ederken, sanata olan kabiliyeti ve birçok konuda sergilediği dik duruşu ile Batı'yı temsil etmektedir.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanında ideal insanla birlikte ideal aileyi de eserinde işlediğini ve Cumhuriyetle birlikte olmasını arzuladığı değişimi oldukça farklı bir açıdan ortaya koyduğunu görmekteyiz. İdeal kadın kahramana geçmeden önce ideal aileye değinecek olursak, yazar bu ailenin özelliklerini romanın kahramanlarından Şinasi'nin babası Nazmi Efendi ve ailesinin şahsında ortaya koyar.

Nazmi Efendi İstanbul'da yaşayan alafrangalaşmış eski bir kazaskerdir. Cumhuriyet devrine şalvarını atıp, sakalını, bıyığını tıraş etmek fırsatını verdiği için dört elle sarılır. Nazmi Efendi zamanla İstanbul'un en iyi terzilerinde giyinen, aynı zamanda İstanbul'da en Avrupaî görünen örneklerden biri olur. Nazmi Efendi ve ailesinin en dikkat çekici özelliği ise kendisi ve ailesinin eski geleneklere bağlı kalarak zamana ayak uydurmayı başarmalarıdır. Bu başarısının sebebi ise yeni adetleri eskilerinin üstüne eklemek suretiyle sağlamışlardır.

“Esasen bütün ailede şahsiyetlerini muhafaza ederek zamana uymak kaabiliyeti vardı. Yalnız kendi değil, İngiltere'de tahsil yapmış olan büyük oğlu bile beş vakit namazını kılardı. Ramazan'da bütün aile ya oruçludur, yahut öyle görünür, cemaatle teravih namazı kılar. Mısır radyosundan Kur'an dinledikleri vakit ihtiyar bayanlar başlarını örterler ve ekserisi "Allah Allah, Sübhanallah" gibi sesler çıkarırdı. Fakat hepsi yılbaşında dostlarına resimli kart yollar. Noel gecesi korudan küçük bir çam kesilir, üstüne hediyeler ve elektrik ampulleri asılır, gelin teli ile süslenir salonun ortasına dikilir ve o gece gençler sabaha kadar dans ederler...”²³³

Yazarın kaleme aldığı bu paragrafta amaç; Doğu ile Batı arasında denge kuramamış 'dejenere tipler'e gönderme yapmaktır. Yukarıda anlatılan tablo, bir bakıma yazarın ideal, Cumhuriyet'i benimsemiş kişilerde görmek istediği haldir. Bu aile, Nazmi Bey'in şahsında topluma sunulmuş bir örnektir.

²³³ Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 74-75.

İnci Enginün göre, Halide Edib bu aileye olumsuz açıdan yaklaşır. Yazarın, Şinasi ve ailesini iki kültür arasında kalmış, dejenere tipler olarak değerlendirdiğini savunur. Ona göre, ‘zengin bir ailenin alaturka ve alafranga arasında bir türlü denge kuramamış havasında yetişen Şinasi, yaptıkları ile daima duygu ve düşünceleri arasında büyük zıtlıklar bulunan bir gençtir. Tek isteği, kolayca bir yüksek mevki edinmektir. Hariciyeliği bunun için ister.’²³⁴ Enginün, yaptığı bu yorumda, romanda yazarın Şinasi için kullandığı; ‘İşi az, tantanası bol, ikbal mevkii. İyi sefir, iyi geçinen, iyi briç oynayan, az söylediği için akıllı olduğuna hükmedilen adam. Fazla olarak da insanların muayyen bir sınıfının içinden tetkikine imkân bulan, gece gündüz, güzel kadınlarla temasta, iyi sofralarda yemek yiyen talihli mahluk’²³⁵ ifadelerinden yola çıkar. Kendisine göre, Halide Edib’in Şinasi için çizdiği karakter, onu dejenere bir tip olarak kabul ettiğini gösterir. Şinasi yazarın tasavvur ettiği ideal kahramanlardan değildir. Onun kolaycılığı, romanda kendisine yüklenen misyondan kaynaklanmaktadır. Şahsında toplanan birtakım menfî özellikleri bir kenara bırakırsak, romanda yer alan ifadelerden yola çıktığımızda onun ve ailesinin batılılaşma anlayışının yazar tarafından olumlu karşılandığı görülür.

*“Buna rağmen bugünkü Bay Nazmi ne şahsının, ne de ailesinin bir tek ananesini, âdetini bozmadan zamanına uydu. Yeni âdetleri eskilerin üstüne aşulamakla iktifa etti. Esasen bütün ailede şahsiyetlerini muhafaza ederek zamana uymak kaabiliyeti vardı.”*²³⁶

Halide Edib’e göre, kişinin batılılaşması tam da Nazmi Bey’inki gibi olmalıdır. Ne kendi değerlerinden ödün vermeli ne de Batı’dan her geleni sorgusuz kabul etmelidir. En ideal olanın eski geleneklerin yanında yenilere uyum sağlamayı başarmaktır. Cumhuriyetle birlikte yeni kadın da bu dengeler içinde hem Doğu’nun ananelerini muhafaza etmeli hem de alafrangalaşmanın gereklerini yerine getirmelidir. Bu bağlamda kaleme alınan romanda ideal olanı temsil eden Lâle, tam bir Cumhuriyet gencidir. Oldukça iyi bir eğitim almasının yanında onu diğerlerinden ayıran asıl husus, kasabayı değiştirmeye yönelik inancı ve bu yönde yaptığı

²³⁴ İnci Enginün, *Halide Edib Adivar*, K.T.B.Y, Ankara, 1986, s. 85.

²³⁵ İnci Enginün, a.g.e., s. 85.

²³⁶ Halide Edib Adivar, *Tatarcık*, s. 74.

çalışmalarıdır. Milli mücadelenin ardından sosyal savaşın devam ettiğini vurgulayan yazar, gençlere düşen sorumluluğu Tatarcık aracılığıyla okuyucuya bildirir. Tatarcık, romanın başından sonuna kadar kasabaya medeniyet getirmek için eline geçen her fırsatı değerlendirir.

Lâle, Osman Kaptan ve Lalezâr Hanım'ın tek kızıdır. Ailesiyle beraber Boğaz'ın Karadeniz'e bakan yamacındaki Poyraz Köyü'nde yaşamlarını sürdürürler. Tatarcık lâkaplı Lâle'nin babası Osman Kaptan ya da Tatar Osman köylü tarafından pek sevilmez. Babası, Tatarcık on üç yaşında iken vefat eder. Babasız kalan kız, insanlardan uzaklaşıp içine kapanır, köyde bir zamanlar babası gibi dışlanan Tatarcık, buna tepki olarak eğitimine ağırlık verir ve okuyup İngilizce öğretmeni olur. Babasının ölümü Tatarcık'ın şahsiyetinin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Lâle, gün gelir bahçede çalışıp zerzevat yetiştirir, gün gelir balık tutup keçi otladır. Babasından kalan evi kendisi tamir eder. Tüm gayreti annesini kimseye muhtaç etmemektir. Aldığı iyi eğitimin de etkisiyle maddî durumu düzelince köy halkının kendisine yaklaşımı değişir. Köy içerisinde saygınlık kazanan Tatarcık, köye sonradan yerleşen İstanbullulara İngilizce dersler vermeye başlar.

Tatarcık, liseyi bitirdikten sonra aldığı bisikletle toplum nezdinde yadırganmaya başlanır. Bu bisikletle yolun ortasından, yayaların hakkına riâyet etmeden hızlıca geçer. Kaldırımların yayalara ait olduğunu kasabalıya öğretmek amacıyla yaptığı bu harekete karşı, yolu kapatan Kör İsmail'le tartışır. Ona kızan Kör İsmail, neden gidip polis olmadığını, sorarlar. O ise “*Sizin gibi köhne kafaların içini gençleştirmek, sizi medenileştirmek için...*”²³⁷ cevabını verir.

Tatarcık son derece korkusuz ve güçlü bir kızdır. Kendisine karşı lâubâlî davranışlar sergilemek isteyen Kübik Palas'ın sahibi Sungur Baltayı da kasabalıların gözü önünde paylar. Kasabalılar tarafından eş olmaya uygun görülmeyen Tatarcık, çeşitli kıskançlıklara ve engellere rağmen, duygularında samimi olan Recep'le nişanlanır. Recep ile Lâle'nin nişanlanması oldukça önemli bir hadisedir. Her şeyden önce Lâle bu seçiminde hür iradesiyle karar alır. Bir diğer önemli hususa Recep'in de Lâle gibi köy üzerinde gerçekleştirmeyi hedeflediği idealleri olmasıdır. Recep adına bir başka dikkat çeken husus ise onun *Sinekli Bakkal* romanının ideal kadın

²³⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 27.

kahramanı Rabia'nın oğlu olmasıdır. Recep Doğulu bir anne ile Batılı Peregrini'nin çocuğudur. Dolayısıyla o, hem Doğu hem Batı kültürü ile yetişmiştir. Bunu Lâle'nin şahsında da görmemiz mümkündür. Her ne kadar annesi ya da babası Batılı olmasa da, genç kız aldığı eğitimle, kendi iradesi ile bu sentezi gerçekleştirmiştir. Romanda Halide Edib'in asıl vurgulamak istediği mesele de budur. Yazara göre yeni yetişen nesil her iki kültürün terbiyesini de akıl süzgecinden geçirerek almalıdır. Bu bağlamda romanda örnek olarak sunduğu Lâle batılılaşmayı öylesine doğru anlar ki Amerika'dan gelen Helen onun bu yönünü takdir eder.

*"Helen Barkley; Lâle'nin Amerika medeniyet ve terbiye usulüne karşı gösterdiği alaka ve takdir arasında pek sağlam tenkitler de yaptığını görünce, kızın müstesna denilecek kadar serin kafalı ve dürüst düşünceli olduğunu anlamıştı."*²³⁸

Romanda Lâle'nin idealleşmesini sağlayan yardımcı kahraman ise Haşim'dir. Haşim kadınlar, hususiyetle Lâle gibiler, hakkında oldukça menfî düşüncelere sahiptir. Haşim'in savunduğu fikirler ile Lâle'nin meziyetlerini öne çıkardığını görmekteyiz. Halide Edib, Haşim aracılığı ile ataerkil düzeninin sesini duyurmanın yanı sıra, dönemin kadın tartışmalarını romanda ele almayı amaçlar. Haşim'e göre Tatarcık gibiler erkeğin elinden ekmeğini alan, erkeğin karşısına her alanda rakip olarak çıkan, memleketi kadınlaştıran tehlikeli kadınlardır. Kadınların çalışma hayatına dahil olması bu alanda erkeklerin rakibi konumuna geçmelerine sebep olur. Bu durum, yurt dışında eğitim alan erkeklerin yurda dönünce istedikleri meslekte çalışmalarını için boş saha bulamamaları probleminin ortaya çıkmasını beraberinde getirir. Haşim bu durumu eleştirir, onunla Tatarcık arasındaki husumetin temelinde yatan sebep de budur.

*"Genç erkekler mekteplerde dirsek çürütüp, Avrupalarda bir harf öğreneceğim diye senelerce kafa patlattıktan sonra memlekete gelip de iş için bir yere başvurular mı: "Filan bayan tayin edildi" cevabını alıyor. Tatarcık erkeğin ağzından lokmasını alan, erliği ile meşhur olan bir cemiyete kadın tahakkümü sokan tip. Haşim onu yere vurmak için bütün bir ömür bile sürse - hatta ona eski kafa bile deseler- yine amansız bir mücadele planı hazırlayacak..."*²³⁹

²³⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 69.

²³⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 60.

Haşim'in bu hırçınlığı romanın sonuna kadar devam eder. Recep'i boğulmaktan kurtaranın bir kız olduğunu öğrenen Haşim, üstelik bu kişinin Lâle olduğunu öğrenince Recep'e sitemde bulunur ve bir erkeğin kız tarafından kurtarılmasının doğru olmadığını savunur. Ancak kimseden destek görmez. Haşim'in Tatarcık için erkeğin ağzından lokmasını alan kadın ifadesini tekrar kullanması üzerine Salim: "*Erkeğin kazancını yutan, erkeği esir gibi incisi, boncuğu için çalıştıran, istismar eden, odalık ruhlu, tufeyli kadın daha iyi mi Haşim?*"²⁴⁰ sorusunu sorar. Haşim'in bu konudaki düşüncesi böyle bir kadının her sahada kendisine rakip çıkacak idealist kadından daha iyi olduğu yönündedir.

Halide Edib Adıvar bu romanında tasavvur ettiği kadın kahramana sosyal sorumluluk ile hareket etme misyonunu yükler. Lâle'nin romanın başından sonuna kadar idealleştirilmesi de bu misyonu gerçekleştirme hedefi ile paralel ele alınır. Lâle, sosyal sorumluluğun idrâkine varmış idealist bir genç kızdır. Çocukluğundan itibaren önüne koyduğu hedeflere ulaşma amacı ile yaşayan genç kız, bu yolda sürekli muvaffakiyet elde eder. Lâle'nin babasının ölümü onun idealleşmesini sağlayan ilk vak'a olur. On üç yaşında hayata tek başına tutunmaya çalışan bu küçük kızın, her şeye rağmen pes etmediğini görürüz. Lâle önce eğitimini başarılı bir şekilde tamamlar. Girdiği tüm okulları birincilik ile tamamlayan bu kız, daha on altısına gelmeden zengin çocuklarına İngilizce dersler vermeye başlar. Onun bu başarısı her alanda devam eder. Lâle, balık tutma, bahçe çapalama, evin tamir ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılama gibi pek çok konuda kimseye ihtiyaç duymadan kendi işlerini halledebilecek kudrete sahiptir. Onu asıl güçlü kılan ise sosyal sorumluluk anlayışıdır. Halide Edib'in daha önceki romanlarında da değindiğimiz gibi, temelde ideal kahramanın şahsında ortaya koymak istediği düşünce, Milli Mücadele'nin ardından her ne kadar savaş sona erse de sosyal savaşın henüz başladığı fikridir. *Vurun Kahpeye* romanında Aliye ile oldukça başarılı ele alınan bu konu, *Tatarcık* romanında da ele alınan ana meselelerden birisidir. Lâle eğitimden evliliğe kadar pek çok kararını bu sorumluluk düşüncesi etrafında verir. Recep'in kendisine ısrarla evlenme teklifi etmesi üzerine Lâle bu sorumluluğunu dile getirir ve teklifi kabul etmez.

²⁴⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 155.

“ Ben hayatımı Poyraz köyüne hasredeceğim, bu köyü medenileştirmek, bu köye inkılâbımızın ruhunu sokmak için evlenmemeye karar verdim. Onun için Feridun paşa köşkünde söylediğinizi nafile tekrar etmeyin ”²⁴¹

Lâle için idealleri evlilikten daha önemlidir. Yazar, sosyal sorumluluk yüklediği kahramanı, onun bu sorumluluğunu paylaşacak olan Recep ile evlendirir. Recep de Lâle gibi aldığı eğitimi milleti için kullanmayı amaçlar. Avukat olan genç adam, maddi durumu kötü olan kişilere avukatlık yapacağını söyler. Lâle ile fikir dünyaları uyuşan bu iki genç evlenir.

Tüm romanlarda kahramanın idealleşmesini sağlayan, dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiğimiz kadınlar bu romanda da mevcuttur. Bunlardan birisi de Zehra’dır. Zehra, dönemin yanlış batılılaşan kadın tipini temsil eder. Zehra süse ve giyime meraklı, para ve gösterişe önem veren bir kızdır. Amacı ise bir an önce zengin birisiyle evlenip Şişli’de gösterişli bir apartmanda oturmak ve İstanbul sosyetesine dahil olmaktır. Yaşıtlarına göre evde kalmış olan bu kız ile romanın ideal kahramanı Lâle zaman zaman mukayese edilir. Bu mukayesede amaç sadece Lâle’yi üstün kılmaktır. Yazar, *Tatarcık* romanında ideal kahramanı, eğitim ve evlilik meselelerinde toplumsal sorumluluğunu dikkate alarak karar veren idealist bir kahraman olarak ortaya koyar.

Nezihe Muhiddin, *Benliğim Benimdir!* romanında ideal kadına romanın konusu olan esaret meselesi üzerinden yaklaşır. Romanın kahramanı Zeynep, esir bir Çerkez kızıdır. Zeynep, içinde bulunduğu sisteme karşı mücadele vermesi ile öne çıkar. Ancak bu mücadelede Zeynep’in tutumlarını, romanın geçtiği tarihi ve kahramanın içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak değerlendirirsek, ideal kadının biraz mübalağalı tasavvur edildiğini görürüz. Osmanlı’nın son dönemini konu alan romanda, esir bir Çerkez kızı olan Zeynep’in Padişah’a yakınlığı ile bilinen bir Paşa’nın konağına satılması ile roman başlar. Yazar romanı gerçekçi kılmak için romanı Zeynep’in anlatımı ile hikâye ettirir. Yaşadıklarını kaleme alan kahraman, Hürriyet adına yapılan mücadelenin içinde bulunmuş, o dönemin ve

²⁴¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 235.

yaşananların canlı tanığı olmuştur. Zeynep, konağa getirilmeden önce intihar girişiminde bulunur. Hürriyetinin elinden alınmasına dayanamayan genç kız, konağa geldiğinde de aynı tavrını sürdürür. Paşa'nın huzuruna çıkmadan önce çeşitli eğitimler alır. Okuma-yazma öğrenen Zeynep'in, ideal kadın olmasında etkili olan ise Ferruh'tur. Paşa'nın oğlu olan bu genç delikanlı dönemin yasaklanan kitaplarını okur. Zeynep'in şahsiyetinin teşekkülünde Ferruh'un ona verdiği kitaplar büyük önem arz eder.

“Namık Kemal’in, Abdülhak Hamit’in, Tevfik Fikret’in eserlerini okuyordum...Bir taraftan da Madam Lüsyen’in getirdiği Paul et Virginie, Graziella, Raphael’i okumaya çalışıyordum... Bu kitapların tesiri altında hissien romantik hayalperver olduğum kadar fikren büsbütün isyankâr ve cidalci bir genç kız olmuştum...Genç ve büyük ruhlu üstadımın tuttuğu ışıkla iyilik, güzellik, doğruluk mefhumlarını sezen gözlerim çirkin, küçük ve eğri şeylerden tevahhuşla iğreniyordu...”²⁴²

Zeynep'in okuduğu bu kitaplar dönemin tanınmış isimlerine ait eserlerdir. Genç kıza göre içinde bulunduğu konağın şartları ne kadar iyi olursa olsun, burası onun için bir zindandan farklı değildir. Ferruh'un ona verdiği kitaplar sayesinde yaşadığı kafesin ardında nasıl bir dünyanın olduğunu idrak eden Zeynep, hürriyetini kazanma uğruna mücadele etmeye başlar. Romanın başından itibaren mücadelecî ruha sahip olan genç kız, Paşa'nın menfî isteklerine romanın sonuna kadar karşı koyar. Ferruh'un yakalanmasına istemeden de olsa Zeynep sebep olur. Paşa'nın huzurundan kaçarak Ferruh'un odasına gelir, odada yasak olan kitapların bulunması, genç adamın sürgüne gönderilmesine sebep olur. Ferruh'un sürgüne gönderilmesi Zeynep'in Paşa'ya ve yönetime olan nefretini arttırdığı gibi, hürriyet adına yapılan çalışmalarda aktif olma arzusunu ve hırsını körükler.

Zeynep gibi Hürriyet kazanma mücadelesine katılan bir başka esir ise arkadaşı Mehveş'tir. Romanda Mehveş Zeynep kadar teferruâtli işlenmemiştir. Mehveş'i satın alan konağın beyi Jön Türkler adına çalışmalar yapar. Onu kendi kızı gibi gören adam, Mehveş'e tüm tecrübesini aktarır. Jön Türkler ile birlikte hareket eden Mehveş, Zeynep'i ziyarete gelince ona bildiklerini anlatır. Böylece romanın

²⁴² Nezihe Muhiddin, *Benliğim Benimdir!*, s. 83.

kahramanı aktif olarak hürriyet çalışmalarında yer almaya başlar. İdeal kadın olan olarak tasavvur edilen Zeynep, o kadar büyük bir özveri ile çalışır ki bu çalışmalar Jön Türkler tarafından takdir ile karşılanır ve Mehveş bir sonraki ziyaretinde ona Jön Türkler tarafından hazırlanmış olan teşekkürname sunar. Zeynep ilk önce bunu Ferruh'tan gelen bir mektup düşünür.

“Bu, Jön Türkler Merkez-i umumisinin bir teşekkürnamesiydi!.. Vatanperverliğime karşı şükran, vaziyetimden dolayı teselli, ati için ümit ve ismimin vatanseverler listesine kaydedildiğini haber veren bu mektup benim beklediğim haber değildi!..”²⁴³

Mehveş'in romandaki misyonu Zeynep'i idealleştirmek, onun daha aktif çalışmasını sağlamaktır. Mehveş kendisinden çalışmalarını sürdürebilmeleri için para yardımında bulunmasını ister. Zeynep ise tüm mücevherlerini ona vermeyi teklif eder ancak bu mücevherler sarayın hediyeleri olduğu için satılamazlar. Bunun üzerine Zeynep başka yollardan para bulmaya çalışır. Paşa'nın kendisine olan zaafından yararlanmak ister ve beş yüz bin lira Paşa tarafından kendisine verilir.

Romanın sonunda konak basılır ve Paşa öldürülür. Kazanan taraf Jön Türkler olur. Romanı genel olarak değerlendirdiğimizde, Paşa'nın Osmanlı'yı temsil ettiğini ve onun roman boyunca eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirildiğini görmekteyiz. Paşa'nın şahsında genel olarak Osmanlı Devleti'nin siyasî meseleler cihetinden tenkit edilmesi söz konusu edilse de, onun kadına yaklaşımı üzerinde durulması gereken bir başka konu olarak karşımıza çıkar. Paşa, Zeynep'e sadece bir esir, bir odalık olarak yaklaşır. Roman boyunca arzuları doğrultusunda hareket eden Paşa, sürgünde olan oğlunu, bu haberi duyunca ölen karısını düşünmez. Hal böyle olunca Paşa'nın sonu da adeta hakkettiği gibi olur. Romanda amaç, Osmanlı'nın kadına yaklaşımı karşısında Cumhuriyet'i ve onun kadına getirdiği hak ve özgürlükleri vurgulamaktır. Burada ideal davranışı sergileyen ise Zeynep olur. Roman boyunca kahraman dik duruşunu ve mücadeleci ruhunu kaybetmez. Hiç bir şekilde Paşa'ya boyun eğmez. Hürriyetini kazanmak için elinden geleni yapar ve nihayetinde konak basılır, kahraman özgürlüğü için verdiği mücadeleden muvaffakiyete erişen taraf

²⁴³ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 97.

olur. Zeynep, adeta Osmanlı içerisinde yaşayan bir Cumhuriyet kadını temsil etmektedir. Özellikle Paşa'ya karşı takındığı tavır ve konuşmalar romanı inandırıcı olmaktan uzaklaştırmaktadır. Paşa'ya bağırması, onu odadan kovması, korkmadan yüzüne hakaret edebilmesi, konağa esir bir Çerkez kızı olarak gelen bir kadının kolay kolay yapabileceği davranışlar değildir. Romanda ideal kadın ile temel olarak ortaya konulmak istenen düşünce, geçmişte kadının özgürlüğünü elde etmek için verdiği mücadelenin ne kadar çetin olduğunu ve zor şartlarda elde edilmiş olan hürriyetin kutsallığını vurgulamaktır.

Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri* isimli romanında ideal kadını oldukça farklı bir açıdan ele aldığını görmekteyiz. Romanın öne çıkan kahramanı erkek olsa da, romanda kahramanı düştüğü durumdan kurtardığı için asıl kahraman kadındır. Necat, Edebiyat Fakültesi'nde öğrenciyken aldığı eğitimin kafi olduğuna kanaat getirdiği için eğitimi tamamlamayan, ancak buna rağmen şair olarak ün kazanmayı hedefleyen dönemin alafranga tipini temsil eden gençlerindedir. Babası Mübaşir Şaban Efendi ve annesi Sabriye Hanım ile Aksaray'ın eski, fakir bir mahallesinde hayatını sürdüren Necat, ailesini ve mahalleliyi hor görür. Aynı mahalleden komşuları Niyazi Bey'in kızı Hacer ise Hukuk Fakültesi'ne devam eder. Hacer ile Necat küçük yaştan itibaren birbirlerini severler. Ancak aralarındaki samimiyet son zamanlarda Necat'ın değişmesi ile yerini soğuk bir selamlaşmaya bırakır. Romanın ideal kadın kahramanı olan Hacer, oldukça başarılı bir öğrenci olmasına rağmen Necat gibi mahallesine mesafeli birisi değildir. Ona bu mahalleyi sevdiren şeylerden birisi, içinde Necat'ın olmasıdır. Necat'ın tek amacı ise dönemin şartlarına uygun giyinip Beyoğlu'nda gezmek ve o muhitin insanları arasına karışmaktır. Yazar roman başında Hacer ile Necat'ı mukayese ederek ideal kadını ortaya koyar:

“ Hakikatten Hacer babasının tahtaboş sefalarına, annesinin cumba sohbetlerine, kahveci Tığ Murat Bey'in teklifsiz şakalarına, eski muşamba kokan sofralarına, Aksaray mahallelerinin kendine mahsus hayatına Necat gibi sinirlenip isyan etmiyordu. Etrafindakilere müstehzi, azametli, kuşbakışı bakmıyordu. Aşiboyalı evin kızları ile görüşmekten nefret etmiyor. Komşu Habibe Molla'nın sorgularına güler

yüzle cevap veriyor ve bayramlarda elini öpüyordu. Bütün bunların genç kız için ayrı ayrı zevkleri vardı.”²⁴⁴

Necat ne kadar alafranga olmaya meyilli ise Hacer de bir o kadar kendi değerlerine düşkündür. Hacer’in değerlerini savunurken gelişime kapalı olmaması önemlidir. Romanda Necat zayıf karakterli bir erkektir. Yazar, onun zayıflıklarını ortaya koydukça ideal kadını yüceltmeyi hedefler. Necat, arkadaşlarından Selim ve Cevat ile birlikte Beyoğlu’nda çay içmeye giderken yolda Selim’in tanıdığı bir grup ile karşılaşır. Burada dönemin dejenere kadın tipini temsil eden Suzan’la tanışır ve onu beğenir. Suzan evli, kocasından ayrılmak üzere olan bir kadındır. Erkekleri ağına düşürüp onları kendi arzularına göre kullanan kadınlardandır. Necat Suzan’ın tuzağına düşer ve zamanla mahallesinden iyice uzaklaşır. Babasının ölümü ile Necat’ın Aksarayla olan bağı tamamen kopar. Romanda Necat ile Hacer’i kıyaslayan yazar, aynı şeyi Suzan ve Hacer için de yapar. Bu mukayeseyi Suzan’ı tanıdıktan sonra Necat yapar ve Hacer’e acır, onu sevdiğine pişman olur.

“ Akşam gölgelerinde hareket eden bu kadın elleri, gene ona bugün gördüğü ince, beyaz, pembe tırnaklı güzel ve şuh elleri hatırlattı. Bu ellerle Hacer’in kısa ve renksiz tırnaklı ellerini gözünün önüne getirdi. Suzan’ın elleri şimdi kim bilir bir çiçekten daha güzel kokuyordu. Halbuki Hacer’in ellerinde, hiç şüphesiz bu sabah yıkadığı çamaşırların haşin izleri belirmişti. Samatyalı Terzi Katina’nın zevkiyle giyinen, Habibe Molla’nın elini öpen, çocukluklarından beri birbirlerini tanıdıkları halde hâlâ konuşurken yüzü kızaran bu bayat ruhlu kızcağızı her haliyle acınmaya layık buluyordu. Bir zamanlar ona sevgiye benzer bir yakınlık gösterdiği için kendi kendine içerledi. Bu geri düşünceli, iptidai terbiyeli kıza ancak acıyabilirdi fakat asla asla sevemezdi.”²⁴⁵

İki kadını karşılaştıran Necat, Suzan’ı Hacer’den üstün bulur. Necat’a göre, onunla her karşılaştığında utanan Hacer, bayat ruhlu, acınacak bir kızdır. Suzan ise alımlı, bakımlı ve güzeldir.

²⁴⁴ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 351.

²⁴⁵ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 364.

Babasının ölümünün ardından önce Beyoğlu'nda bir pansiyona, daha sonra Suzan'ın evine taşınan Necat, annesini ve Hacer'i tamamen unuttur. Babasından kalan parayı Suzan'ın amcası Arif Bey'e karşı oynadığı pokerde kaybetmeye başlar. Bu sırada Arif Bey'in işleri iyi gitmez, bir çare ararlar ve sonunda Suzan'ın sesi güzel olduğu için onun, Arif Bey'in gazinosunda şarkı söylemesine karar verirler. Herkes bu fikri onaylarken Suzan'ın nişanlısı olan Necat'a ne düşündüğü sorulmaz. Necat kıskançlık krizine girer. Suzan'ın gazinoda çalışması Necat ile aralarının bozulmasına sebep olur. Necat sarhoş halde meşhur rumbacı Zenci Cako ile Suzan'ın yakınlaşmasına dayanamaz ve gazinoda olay çıkar. Bunun üzerine Cako'yu bıçaklayan Necat, polise teslim edilir. Necat'ı mahkemede savunacak olan ise Hukuk Fakültesi'ni bitirip memleketin ilk kadın hukukçusu olan Hacer'dir. Mahkeme günü Hacer'in de ilk davası olması hasebiyle salon hıncahınç doludur. Genç kız büyük bir özveri ile hazırladığı savunma raporunu mahkeme heyetine sunar. Neticede Necat, Hacer'in başarılı savunması ile kurtulur. Necat yaptığı hatanın farkına varır. Bir zamanlar Suzan ile kıyasladığı Hacer'in ne kadar yüce bir kadın olduğunu anlar. Romanın başından itibaren Necat'ın küçümsediği kadın kahramanı yazar idealleştirir.

Hacer eserin başından itibaren genç adamdan daha üstün tutulur. Özellikle babasının hastalanması sırasında şaşkına dönen Necat'ın bu şaşkınlığı Hacer tarafından babasına olan düşkünlüğü olarak yorumlansa da aslında bu, Necat'ın beceriksizliğinin göstergesidir. Şaban Efendi hastalanınca ne yapacağını bilemeyen Necat, kapı komşuları olan Hacer ve ailesine haber verir. Genç kız eve gelir gelmez büyük bir soğuk kanlılıkla annesine, babasına ve Necat'a ne yapması gerektiğini söyler. Babasına doktoru çağırmasını söyler ve kendisi Şaban Efendi'ye ilk müdahaleyi yapar. Eve gelen doktor, doğru yapılan ilk müdahaleden dolayı Hacer'i tebrik eder ve kendisine daha önce hasta bakıcılık yapıp yapmadığını sorar. Hacer ise hasta bakıcılık yapmadığını, mektepte iken öğrendiği bilgileri tatbik ettiğini söyler. Hacer tüm takdir edilen özelliklerine rağmen ne yapsa Necat tarafından beğenilmez. Necat adeta Suzan'ın rüzgârına kapılıp ona daha iyi görünmek için elinden geleni yapar. Suzan ile tanıştıktan sonra dans kursuna yazılır, yeni elbiseler alır, poker bilmediği için utanır. Suzan, genç adamın her geçen gün biraz daha asrîleşmesinde etkin role sahiptir. Suzan'ın diğer bir vazifesi Hacer'i ön plana çıkarmaktır. Necat'ın düşüşüne bir kadın vesile olurken onun kurtulmasına yardımcı olan da yine bir kadın olur. Hacer doktora imtihanını vermiş 'Dümensiz Gemiler' isimli bir esere imza

atmış idealist bir genç kızdır. Necat onun bu başarısını gazetede öğrenince büyük bir pişmanlık duygusu ile eski mahallesine geri döner. Cinayetin ardından hapishaneye giren Necat'ı annesi ve Hacer ziyaret ederler. Hacer, Necat'a onu mahkemede savunacağını söyler. Yazar, Necat'ın pişmanlığını şu sözlerle ifade eder:

“Necat başını eğdi. Ya Rabbi! Bu ne görülmedik bir genç kızdı! Nasıl bu kıymet biçilmez insanı görememişti? Hacer’de ne müstesna ne misilsiz bir güzellik vardı. Kadınların en güzeli, en iyisi!.. bir zamanlar onunla konuşmaya tenezzül etmediği, onu hor gördüğü günler gözünün önüne geldiler. Bu eşsiz, ince, güzel, zeki ve iyi kalpli kıza tercih ettiği cifeleri (leşleri) düşündü. Meğer ne kadar insanlık duygularına karşı sağır bir ruhu varmış!”²⁴⁶

Bir zamanlar Hacer için bayat ruhlu yakıştırmasını yapan Necat, pişman olunca kendisi için sağır ruhlu ifadesini kullanır. İdeal kadın olarak tasavvur edilen Hacer, romanda az ama büyük bir misyonla karşımıza çıkar. Romanın başında, Şaban Efendi'nin ölümü, sonrasında okutulan mevlit ve Necat'ın evden ayrılmasına kadar Hacer romanda aktiftir. Sonrasında ise Suzan'ın devreye girmesi söz konusu edilir ve Necat Beyoğlu'na taşınır. Bu bölümlerde Hacer yer almaz. Ancak Suzan'ın her hareketi okuyucuya Hacer'i hatırlatır. Romanın sonunda ise kahramanı kurtaran genç ve idealist ilk kadın avukat olarak karşımıza çıkar. Hacer'i ideal yapan aldığı iyi eğitim ve gösterdiği sabırdır. Hacer, Necat'ın pişman olup döneceğini tahmin edercesine vakarlı bir tavır sergiler.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında ideal kadına yaklaşımı diğer romanlardan farklı gerçekleşir. Tezli bir roman olan bu eser, batılılaşma ile birlikte açılan yabancı okullarda verilen eğitimi tenkit etmek üzere kaleme alınmıştır. Romanın kahramanları gittikleri okulda menfi yönde değişime uğrayan Türk kızları ve bu okulda eğitim alan yabancı öğrencilerden oluşur. Dikkat çeken diğer kadın kahramanlar ise Türk erkekleri ile evlenen yabancı kadınlardır. Yazarın eserde ideal kadın tasavvur etmemesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Romanı değerlendirdiğimizde, Müfide Ferit'in bu kadar menfi özellikleriyle öne çıkartılan kadınlar içinde ideal bir kadın ortaya koymamasının doğru bir tutum olduğunu

²⁴⁶ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 416.

söyleyebiliriz. Yer verilecek olan ideal kadının romanı zayıflatacağı ve eserde etkisinin zayıf olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca ideal kadının ortaya konulacağı şartlar düşünüldüğünde, bu kahramanı tasavvur etmek için eserde uygun şartların olmadığı görülür. Yazarın ideal kadını kahramanların gitti okulda öne çıkarması kendisi ile çelişkiye düşmesine yol açacaktır. Yine yabancı bir kadının da ideal olarak tasavvur edilmesinin doğru olmayacağı açıktır. Belki, Bezm-i Âlem mektebi ile yazarın tasvîp ettiği bir kahraman oluşturulabilirdi. Fakat bu durum da yazarın ortaya koyduğu düşünceler ile ters düşmesine sebep olur. Müfide Ferit, yabancı okullara karşı olduğu gibi, Türk okullarının sağladığı eğitimi de onaylamaz. Okullarda verilen eğitimin yetersiz olması yabancı okullara yönelişin bu denli artmasına sebep olarak görür. İfade ettiğimiz durumlar yazarın ideal kadına yer vermesini güçleştirir. Bu sebeple yazar, örnek gösterilen bir doğrudan hareket etmek yerine, eleştirilen yanlışları ön plana çıkarmayı tercih eder. Ancak tüm romanlarda olduğu gibi bu romanda da yazarın düşüncelerini ortaya koyan, onu tezinde haklı çıkaran bir kahraman söz konusu edilir. Bu kahramanın yabancı bir kadın olması yazarın eleştirmek istediği hususlarda elini kuvvetlendirir. Sami'nin mimarlık tahsili için gittiği Paris'te tanışıp evlendiği Andrée, roman boyunca diğer kahramanları eleştiren, Doğu'nun meziyetlerini öne çıkaran bir kadın olarak eserde yer alır.

Oldukça iyi bir eğitim almış olan genç kadın, aristokrat bir ailenin kızıdır. Romanda Andrée'yi idealleştiren ise Burhan Bey'in karısı Claire olur. Claire, dış görünüme önem veren, lâubâlî, geveze, basit bir kadındır. Andrée ise aksine yüksek ruhlu bir sanatkârdır. Onun bir diğer özelliği ise psikolojik analizinin kuvvetli olmasıdır. Bu yönü ile öne çıkarılan genç kadının, romanda yaptığı eleştiriler de yine bu yolla söz konusu edilir. Evlilik, eğitim, tasavvuf, milliyetçilik gibi birçok konuda fikir beyan eden Andrée, tüm bu meselelere bireylerin psikolojik yönlerini dikkate alarak yorum getirir. Yazarın eleştirileri bu yolla gerçekleştirilmesi, bu dönemde bireylerin duygularının göz ardı edilerek ortaya koyulan ve kişilere salt doğru olarak kabul ettirilmek istenen birtakım düşüncelere eleştiri olduğu söylenebilir. Müfide Ferit'in evlilik ve eğitim meselesine yaklaşımında dönemin bazı yazarları ile ciddi ayrılıklara düştüğü görülür. Kadının evliliğinde, eğitiminde ya da diğer meselelerde Doğu ile Batı'nın ayrılığı ilkesini kabul eden yazar, kültür birliğine karşı çıkar. Milliyetçiliği ırkın devamı şeklinde yorumlar ve yapılan evliliklerde ya da alınan eğitimde farklı değerlerin devreye girmesinin her durumda dejenerasyona sebep

olacağını savunur. Yazara göre, Doğu ve Batı'nın birleşmesi tezini ortaya koyan yazarlar, bireylerin duygularını dikkate almadan bu tezi savunurlar. Müfide Ferit ise Andrée aracılığı ile kişilerin psikolojik yönlerini öne çıkarır.

Andrée'nin yegâne anlaştığı isim Sami'nin babası, Mevlevi Şeyhi Amir Çelebi'dir. Her ikisini ortak noktada buluşturan husus sanat anlayışlarıdır. Andrée romanın diğer kahramanlarına nazaran çok daha derin anlamlar duyarak yaklaştığı tasavvuf meselesinde, Türkleri eleştirir. Zengin bir kültüre sahip oldukları halde Batı'yı taklit eden Türkleri anlamadığını belirtir.

Eğitim konusunda da yazarın düşüncelerini dile getiren Andrée olur. Leman ve Nesime'nin kendilerinden habersiz Amerika'ya gitmek için girişimlerde bulunduğunu öğrenen Burhan ve Sami velileri olarak kız kardeşlerinin gitmelerini onaylamadıklarını bildirmek için okula giderler. Onlarla okula gelen Andrée, okulun Batı'nın tüm değerlerine yer vermesine karşılık Türklere ait tek bir değeri kabul etmemesi karşısında şaşkına döner. Bunu bir hıyanet olarak kabul eder.

*“Andrée, misafirperverliğini kabul ettikleri bir memlekete hıyanet eden bu zihniyet karşısında hayretler duyuyor ve görümcəsi gibi daha ne kadar kızların, neden Türklüklerini hatırlamadıklarını şimdi anlıyordu.”*²⁴⁷

Andrée romanın başından sonuna kadar yazarın yanında yer alır, ancak yazar yine de onu diğer, romanlarda söz konusu edilen şekliyle ideal kadın olarak değerlendirmez. Yazara göre Andrée, Sami ile evlenmeyi kabul ederek ciddi bir hata yapmıştır. Genç kadın da bu hatanın farkındadır. Andrée'yi öne çıkaran, yazarın yabancı okullarda eğitim ve yabancılarla evlilik meselelerinde ortaya koyduğu Doğu - Batı ayrımı tezinin kendisi tarafından desteklemesi olur. Ancak buna rağmen ifade ettiğimiz gibi genç kadın, yeni kadın için örnek gösterilmez, ideal kadın olarak değerlendirilmez. Andrée romanda sadece kendisine verilen rolü yerine getirir.

Dönemin romanlarında genel olarak ideal kadının nasıl ele alındığına değinecek olursak, yazarlar öncelikle, Cumhuriyet'in ilanının ardında batılılaşma

²⁴⁷ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 95.

süreci ile birlikte kadının hayatında yaşanan değişimin doğru gerçekleşmesi hususuna dikkat çekerler. İdeal kadından kendi değerleri ve Batının değerlerini doğru bir şekilde yorumlamasını beklerler. Dolayısıyla, ideal kadından yozlaşmaması için fikrî yönünü geliştirmesi istenir.

Yazarların dikkat çektiği bir diğer konu ise kadının evlilik meselesi olur. İdeal kadın, kendi kararlarını serbestçe alabilme iradesine sahip olmalı fikrini savunurlar. Ayrıca kadının genç yaşta evliliğine karşı olan yazarlar, ideal kadın olarak değerlendirdikleri tüm kahramanları geç evlendirirler. İdeal kadın hemen hemen tüm romanlarda çalışan kadın olarak kabul edilir. Bu dönemin en önemli ve en çok tartışılan meselelerinden bir olan kadının çalışması meselesi, yazarların ısrarla romanlarında konu edindikleri bir mesele olarak karşımıza çıkar. Romanlarda ideal kadının şahsında dikkat çeken bir başka mesele ise, kahramanların Milli Mücadele'ye katılımları ve bu konudaki duyarlılıklarıdır. Tüm kahramanlarda bu hassasiyetin geliştiğini görürüz.

3.3. Kadına İlişkin Meseleler

Kadının değişimi yönünde Tanzimat ile başlayan yenileşme hareketleri II. Meşrutiyet Dönemi ile zirveye ulaşır. Kadına yönelik çıkarılan dergi ve gazeteler, kaleme alınan romanlar kadının eğitimini, gelişimini tamamlaması için birer araç olarak kullanılır. Devletin selâmetini kadının değişiminde arayan aydınlar, bu amaçla çalışmalarını sürdürürken bu çabanın bir netice ile sonuçlanmadığı görülür. Milli Mücadele ile bu değişim hareketleri sekteye uğrar. Savaşın hüküm sürdüğü bu yıllarda kadın erkek toplumun tüm kesimi 'kurtuluş' hedefine kilitlenerek bu yolda mücadele ederler. Savaşın ardından Cumhuriyet'in ilanı ve yeni devletin kurulmasıyla yarım kalan bu yenileşme süreci devlet politikası haline gelip hızlı bir şekilde sonlandırılmaya çalışılır. Her alanda yapılması hedeflenen yenilikler için Mustafa Kemal, "Savaş sonuçlandı; fakat bağımsızlık savaşı asıl şimdi başlamaktadır. Bu savaş toptan Batı uygarlığına katılma savaşıdır."²⁴⁸ ifadelerini kullanarak bu süreci başlatır.

²⁴⁸ İlbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Turuva Yay., İstanbul, 2006, s. 89.

Dönemin aydınları Cumhuriyet ile birlikte hayata geçirilmeye çalışılan birçok yenilikte aktif rol üstlenirler. Kaleme aldıkları eserlerde Yeni Türkiye'nin 'yeni kadın' modelini sağlıklı bir biçimde oluşturabilmek için kadının gelişimine ve değişimine dair engel teşkil eden bazı hususlara değinirler. Bu bağlamda, kadın meselelerini ele alan yazarlar, eserlerinde birkaç başlık etrafında bu konulara yaklaşırlar. Cumhuriyet'in ilanının ardından eski devlete ait birçok yapı yıkılarak yerine yenileri inşa edilmeye başlanır. İnkılâpların kısa sürede hayata geçirilmeye çalışılması ile birlikte hızlı ve köklü bir değişim sürecine girilir.

Eskinin yıkımı ve yeninin inşası şeklinde başlayan yenileşme giderek her alanda kendisine yer edinen bir politika haline dönüşür. Daha öncesinde Namık Kemal ile dil ve edebiyat merkezli başlayan eski - yeni tartışması, bu yıllarda siyasî bir boyut kazanarak toplumda uzun yıllar devam edecek olan farklı bir eski - yeni tartışması olarak ortaya çıkar. Yazarların eserlerinde, özellikle 'Siyasî Yapıya' yönelik eleştirilerini bu cihetten ele aldıklarını ifade etmemiz mümkündür. Cumhuriyet dönemi ve getirdiği yenilikler ile son dönem Osmanlı'nın siyasî yapısının mukayesesi üzerinden hareket eden yazarlar, bu meseleyi farklı şekillerde kaleme almışlardır. Bazı yazarların romanları direk Osmanlı siyasî yapısını ve Padişah'ı hedef alırken bazıları ise bu durumu eserlerinde sembollerle konu etmeyi tercih etmişlerdir. Ancak yazarların siyasî eleştirilerinde vurgulamak istedikleri mutlak gerçek kadının içinde bulunduğu durumun müsebbibinin eski yönetimin kadına yönelik tutumu olduğudur.

Bu dönem kadına ait en önemli meselelerden birisi kadının eğitimi sorunudur. Bu konuyu kadının evliliği meselesi ile paralel ele alan yazarlar, şu tespiti öne çıkartırlar; yanlış verilen eğitim yanlış evliliğe, yanlış evlilik kadının tüm hayatının mutsuz geçmesine sebep olmaktadır. Eğitimi doğru alan kadın, kendi gücünün idrâkinde olur ve evlilik meselesinde doğru kararlar almayı başarır. Her iki husus da kadının hayatında dönüm noktası teşkil ettiği için tüm romanlarda bu iki meselenin işlendiğini görmekteyiz. Evlilik meselesinde kadının hür bir irade ile evlilik kararı alabilmesinin yanı sıra, çok eşlilik, kadınların aldatılması gibi problemler de romanlarda yer alır.

Modern Türkiye ile birlikte kadının içtimaî hayatta yer edinmesi çalışan kadının sosyal görünümünün romanlara yansımalarına sebep olur. Çalışan kadının toplumdaki yeri, kadının bu bağlamda karşılaştığı sorunlar yazarlar tarafından işlenir.

3.3.1. Siyasi Yapı ve Kadın

Cumhuriyet döneminde kaleme alınan birçok romanda siyasi algı, Meclis'e girme ya da kadına oy hakkı arama şeklinde tezâhür etmemiştir. Yazarlar daha çok Cumhuriyet öncesi verilen mücadelenin üzerinde durmayı tercih etmişler ve bu bağlamda eserlerinde özellikle, Meşrutiyet dönemi Padişah yönetimine karşı yapılan 'özgürlükçü' çalışmalardan övgüyle bahsetmişlerdir.

Bu durumu oldukça geniş bir çerçevede konu edinen yazar ise Nezihe Muhiddin olmuştur. *Benliğim Benimdir!* isimli romanında, roman kahramanı ailesi tarafından zorla Osmanlı Paşa'sına satılan bir Çerkez kızıdır. Başından sonuna kadar esaret meselesini konu alan romanda, romanın kahramanı Zeynep'in tek kurtuluş umudu Namık Kemal ve arkadaşlarının başlattığı 'Hürriyet' çalışmalarındandır. Zeynep'in bu çalışmalardan haberdar olmasını sağlayacak olan kişi ise satıldığı konaktaki Paşa'nın oğlu Ferruh olur. Ona Namık Kemal'in kitabını veren Ferruh, okuduğu kitabı kimseye göstermemesi yönünde Zeynep'i uyarır. İstibdâd dönemine göndermede bulunan yazar, Ferruh ve Zeynep arasında geçen konuşmalar vasıtasıyla Namık Kemal üzerinden siyasi yapıya eleştirilerde bulunur.

"- Bunu okuduğunuzu kimseler görmesin, dedi.

-Niçin?.. Pek mi fena bir şey?..

-Hayır... Bunu yazan adam menfada (sürgünde) ölen bir vatanseverdir de onun için...

-Fena bir insan mıydı bu?..

-Bilakis! Çok iyi bir insan olduğu için sürmüşlerdi... Bunu bitirdikten sonra birer birer size o büyük adamın bütün eserlerini veririm!..''²⁴⁹

²⁴⁹ Nezihe Muhiddin, *Benliğim Benimdir!*, s. 78-79.

Ferruh'un Zeynep'e verdiği kitap Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk* isimli tiyatro eseridir. Yazarın bu eseri seçmiş olması ve kahramanın bu eser ile değişime kapı aralaması oldukça mânidardır. *Zavallı Çocuk* (1873) Namık Kemal'in sürgün yıllarında Magosa'da kaleme aldığı, gençlerin evlenme meselesini ele alan üç perdelik bir trajedidir. Esaretinin sonucunda konağa gelen genç kıza evlenme meselesini konu edinen bu tiyatro oyununu okutan yazar, bu yolla hem kadının evlilik meselesine dair karşılaştığı sorunlara dikkat çeker hem de yanlış evliliklere müsaade eden Osmanlı sistemine ait kurumlar ve bireyler ile Cumhuriyet'in mukayesesini yapar. Bu mukayesenin neticesinde Osmanlı'da hüküm süren cariyelik sistemi, evlilik müessesesi, bireysel hürriyet anlayışı gibi pek çok mesele tenkit edilirken Cumhuriyetin ortaya koyduğu haklar öne çıkarılır.

Romanın kahramanı okuduğu bu kitaptan etkilenir, Namık Kemal'in eserlerine ve düşünce dünyasına dair daha fazla bilgi edinmek için tekrar Ferruh Bey'i görmeye gider. Bunun üzerine ihtiyatsızlık yaptığı için Paşa'nın genç oğlu tarafından uyarılır. Zeynep, Ferruh Bey'in kendisine sitem etme sebebini, içinde yaşadığı konağın durumunu net bir biçimde anlayamayınca Ferruh Bey :

*“Maksadınızda hiç bir cürüm yok... fakat...fakat!..Nasıl anlatayım?...Bilmem ki!..Bulduğumuz yer... bulunduğumuz yerde... böyle büyük konaklarda... henüz görmediğiniz saraylarda her hareketten bir mânâ sezilir, her ülfette (görüşmede) onlar için bir cürüm gizlidir!.. Anlatabiliyor muyum!..”*²⁵⁰ ifadeleri ile açıklamada bulunmaya çalışır. Bu sözler, yazarın siyasî görüşlerini ortaya koymasından önem arz etmektedir. Ferruh Bey bir Paşa oğludur. Ancak babasının ve padişahın siyasî görüşünü tasvîp etmez. Onun ve arkadaşlarının tek amacı 'Hürriyet'in hâkim olduğu yeni bir yönetim anlayışını memlekete getirmektir. Ferruh Bey gizli gizli dönemin yasaklanan kitaplarını okur ve çevresindeki kişilere de bu kitapları okutturmaya, sahip olduğu düşünceleri onlarla paylaşmaya çalışır. Zeynep de bu kişiler arasındadır. Zorla konağa getirilen bu kız, burada aldığı eğitim sayesinde okumaya merak sarar. Bu sırada Ferruh Bey ile tanışır ve genç adam okuduğu kitaplardan bazılarını ona verir. Zeynep'in tedbirsizce odasına gelmesine tepki

²⁵⁰ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 81.

göstermesine mukabil genç kız, kendi yaşadığı olaylar perspektifinden durumu şu sözlerle yorumlar :

*“Tamamiyle değilse de hissediyorum! İnsan bu memlekette ismine bile sahip değil! Nefes almasına bile karışıyorlar, elbette kitap okumasına da karışacaklardır!.. Bu da onlarca bir kabahat sayılır, değil mi?.. ”*²⁵¹

Bu ifadeler ile yazar, esaret altındaki kadınların yaşadığı bir başka trajik hadiseyi gündeme getirir. Zeynep’in esir düştüğü konağa ilk gittiği gün Paşa tarafından isminin değiştirilip değiştirilmeyeceğine karar verilir. Paşa, Zeynep’e ismini bağışlar. Genç kız, ismine bile sahip olup olamayacağı başkaları tarafından karar verilen bu yerde kitap okumanın sakıncalarını kendi yaşadıklarından yola çıkarak anlar. Ferruh Bey de onu onaylar ve son olarak da yasaklanan kitapları okuyan kişilerin yakalanmaları halinde sonlarının tıpkı Namık Kemal’in hayatında olduğu gibi sürgünle ya da müebbet hapisle neticelendiğini ifade eder.

Zeynep’in yaptığı tedbirsizlik neticesinde onu takip eden Paşa ve adamları Ferruh’un odasında yasaklanan kitapları bulurlar ve bir paşanın oğlu olmasına rağmen Ferruh Bey de babası tarafından sürgüne gönderilen gençler arasında yer alır. Ferruh Bey’in konaktan gönderilmesi felaketleri de beraberinde getirir. Genç adamın annesi bu acıya dayanamaz ve ölür. Ferruh Bey’in gönderilmesi Zeynep’in Paşa’ya karşı büyük bir nefret duymasına ve siyasi düzene karşı isyan etmesine vesile olur.

Zeynep, Ferruh Bey’in verdiği kitapları okuyarak onunla aynı fikir dünyasına doğru meyleder. Ferruh Bey, kendisine Namık Kemal, Abdülhak Hamit ve Tevfik Fikret’in eserlerini verir. Bir taraftan da *Paul et Virginie* ‘yi okuyan genç kız, bu kitapların tesiri ile fikren büsbütün isyankâr bir hal alır. Ferruh ve Zeynep’i bir araya getiren husus ikisinin de yönetimden şikâyetçi olmasıdır.

*“İkimiz de aynı ıstıraptan şikâyetçi idik. Ben parayla satılmış bir esir, o, icabatın zincirlediği bir mahkûm idi!.. İkimiz de aynı şeye lanet ediyorduk... Zulüm ve esaret. İkimiz de aynı şeyi temenni ediyorduk: Hürriyet ve istiklâl!.. ”*²⁵²

²⁵¹ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 81.

²⁵² Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 83.

Ferruh Bey nasıl Zeynep için bir yol gösterici olmuşsa, bir başka esir olan Mehveş için de, satıldığı konağın sahibi olan Beyefendi bir hoca rolünü üstlenir. Mehveş'in esir olarak satıldığı evde, ağlayarak kaçıp sığındığı Beyefendi, onu koruması altına alır, okutur, ona katiplik öğretir. Artık Mehveş de Namık Kemal okumaya başlar. Birçok şey öğrenen genç kadın, Zeynep'in neler öğrendin sorusuna : “*Esaretimizin neden ileri geldiğini, içinde yaşadığımız memlekette yapılan fenalıkları... hep biliyorum!..*”²⁵³ cevabını verir. Aslında bu cevap, yazarın üzerinde durmak istediği konu ve siyasî yönetime dikkat çekmeye yönelik verilen bir cevaptır. Romanda kahramanları bir araya getiren ortak nokta siyasî mücadeleleridir. Zeynep, Ferruh Bey ve Mehveş'in mücadeleleri her üçünün de hürriyetlerini kazanmaları yolundadır. Bireysel özgürlüğü ön plana çıkarmayı hedefleyen yazar, bu gaye ile romanını *Benliğim Benimdir!* ismiyle adlandırır.

Esir bir Çerkez kızın hayatından yola çıkarak kurgulanan eserde yazarın üzerinde durmak istediği temel mesele Cumhuriyet öncesinde Hürriyet düşüncesini merkeze alınarak yapılan çalışmaların önemidir. Eserde, Cumhuriyet'in kadın – erkek; hür – köle toplumun her kesimine sunmuş olduğu haklara vurgu yapılırken esaret meselesi, kadının eğitimi, evlilikte tercih hakkı ve buna paralel olarak bireysel hürriyetler siyasî bir mücadele çerçevesinde okuyucuya sunulmaya çalışılır. Eski devlet ve Padişah'ın katı tutumu eleştirilirken buna baş kaldıran gençler ise ideolojilerinden dolayı üstün kabul edilir. Yazara göre, kadına ait tüm meselelerin altında yatan tek sorun Osmanlı'nın kadına yaklaşımı olmuştur. 1929 yılında kaleme alınan bu eserde amaç, eskiyi hatırlatarak kadının önündeki engelleri kaldırmak isteyen Cumhuriyet'in değerini ve önemini ortaya koyma çabasıdır.

Siyasî yapıya eleştirilerde bulunmak isteyen yazarların kaleme aldıkları eserlerinde savundukları siyasî ideolojilerini mekân üzerinden okuyucuyla paylaştıklarını görmekteyiz. İki şehir yoluyla yapılan bu ayırmda İstanbul Osmanlı Devleti'ni - Osmanlı siyasî yönetimini, Ankara ise yeni Türk Devleti'ni - Cumhuriyet yönetimini temsil eder. Pek çok romanda yazarların bu iki şehir üzerinden siyasî göndermelerde bulunduğu dikkatlerden kaçmayan bir husustur.

²⁵³ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 80.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* isimli eserinde romanın kahramanı Mehmet, İstanbul'a gitmeden önce İstanbul hakkında müspet düşüncelere sahiptir. İstanbul'un ismini duyunca Mehmet'in gözleri parlar. Onun hayallerindeki bu büyülü şehri idealleştiren ise bu şehirden memlekete geri dönenlerdeki müspet değişimdir.

*“Oraya gidip de sulara dönen hemşerileri hep daha düzgün bir kıyafetle, daha akıllanmış ve kemerlerinde dizilmiş bir servetle meydana çıkmışlardı. Hele Çobanoğlu Mustafa başçavuş forması ile gelip şehirde küçük bir dükkana sahip olunca ona nasıl hayran olmuştu. Mehmet de İstanbul'a gidecekti. Orada okuyup yazacak, belki başçavuş değil, kılınca şıkırdatan bir zabıt olarak köyüne dönecekti...”*²⁵⁴

Oysa Mehmet, İstanbul'a gidince sukut-ı hayale uğrar, önceki düşünceleri değişir. Daha İstanbul'a ilk vardığı gün tüm olumsuzlukları bünyesinde barındıran bir şehir karşısına çıkar. Mehmet İstanbul'un kalabalığı, kötü kokusu, pisliği ve şehrin kötü manzarası karşısında şaşkın bir haldedir. Yazar öylesine kötü bir İstanbul tasviri yapar ki okuyucuyu etkilemeyi başarır.

*“Ömründe ilk defa bu kadar karışık bir gürültü içinde kalan Mehmet şaşırıp afallamamak için kendini tartıp toplamaya çalışıyordu. Fakat ne mümkün! Söküp kurtulamadıkları kalabalık içinde sersem sersem bakıyor ve içine biraz da garip bir korku siniyordu. Ali Çavuş onu kolundan yakaladı, birlikte salaş bir binaya girdiler. Etraf alacakaranlığa gömülmüş, yerler balgam, zifirli sigara artıkları ve yivşik bir çamurla mülevves bir halde ayaklar altından kayıyordu.”*²⁵⁵

Yazarın ortaya koyduğu bu menfî manzara karşısında Mehmet'in şaşkınlığı yavaş yavaş yerini korkuya bırakır. Artık İstanbul onu korkutan bir şehir olur.

*“Hayalinde bir muvaffakiyet âlemi gibi cennetleştirdiği İstanbul gözünde birdenbire sefilleşmiş, korkunç bir mahiyet almıştı.”*²⁵⁶

²⁵⁴ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 214.

²⁵⁵ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 228.

²⁵⁶ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 230.

Büyük bir heves ile geldiği bu şehir kahramanın gözünde gittikçe daha da değersiz bir mekân haline gelir. Roman ilerledikçe şehrin farklı yüzleriyle karşılaşan Mehmet, nihayet bir hırsızlık vak'asıyla da karşılaşır. Hırsızlığın, haksızlığın kol gezdiği İstanbul'da Mehmet'in de parası çalınır. Tecrübesiz kahramana polisler sahip çıkar. Yazar İstanbul hakkındaki bu kötü düşünceleri kademe kademe genişletirken romanın sonlarına doğru, bu yaklaşımının altında yatan sebebi ortaya koyar. Nezihe Muhiddin, İstanbul'un sahip olduğu tüm olumsuzlukları mütareke namı altında İtilaf Devletleri ile yapılan aleyhteki anlaşmaları imzalayan şahıslara bağlar. İstilacılar ile birlikte hareket edenlerin her gün daha da çoğalması şehrin değerini, eskiden sahip olduğu önemini yitirmesine, hükümetle birlikte anılmasına sebep olur.

“Birçok bucakları babasız, kardeşsiz, oğulsuz ve erkeksiz bırakan büyük harbin sonu... İstanbul'da oynanan bu medeniyet faciasının hilebaz oyuncularını dolmuştu. Her gün istilacılarla onlara uyan nankörlerin yürek parlayıcı, tüyler ürpertici bir vakaları İstanbul mahallelerine yayılıyor ve öz Türklere kanlı yaşlar döküyorlardı...”²⁵⁷

Romanın en sonunda ise kurtuluş ‘kutlu’ bir savaş olarak karşımıza çıkar. Tüm bu olumsuzluklar karşısında Ankara tek çözüm mercii olarak sunulur. Bu arada, Ankara'nın işgal edilme korkusu söz konusu olur. Ankara savaşın sonunu, yeni bir devleti, umutları, mutlu geleceği temsil etmektedir. Onun işgal edilmesi karşısında bir kadın duyarlılığı ile hareket eden yazar, Gülsüm Abla karakterini karşımıza çıkarır. Gülsüm'ün tasviri adeta yeni bir şehrin, bir umudun tarifidir :

“Pembe sislerin sardığı dağların ardından gün uyanıyor...Uyanan günün yüzünde acı bir gülümseme var... Kağnısının başında ablak esmer çehresini solgun pembe bir yemeni ile çepeçevre saran Gülsüm Ablanın ela gözlerinden de iç acısı taşıyor. Acale edin uşaklar!..Hain düşman Ankara'mıza yol almış!..”²⁵⁸

Yazar için İstanbul salt bir şehirken Ankara ise yazarındır, milletindir. Bu yüzden romanda Ankara için ‘Ankara’mız’ ifadesini kullanır. Roman boyunca İstanbul karanlığı, sefaleti, haksızlığı, pisliği ve buna benzer tüm olumsuzlukları

²⁵⁷ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 270-271.

²⁵⁸ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 287.

bünyesinde barındıran bir şehir olarak karşımıza çıkarken Ankara ise aksine romanda güneşin varlığını hissettiğimiz tek şehir olarak yer alır. İstanbul için sadece düzenlenen miting vesilesiyle olumlu birkaç cümle kullanılır. Yazar, romanın kahramanı Mehmet'in kıyafetleri aracılığıyla Osmanlı yönetimine karşı siyasî eleştirilerde bulunmayı ihmal etmez. Romanda İstanbul'da yaşanan sefalet ve şehre yüklenen olumsuz niteliklere paralel olarak şehirdeki kişilerin giyimleri, hususiyetle fesleri, 'kirli' olarak tasvir edilir. Bunu kahraman üzerinden yapmaya çalışan yazar, birkaç yerde Mehmet'in fesi için 'kirli', 'pis' sıfatlarını kullanır. Milli Mücadele'nin ardından Cumhuriyet'in ilanı ile annesinin mezarını ziyarete gelen Mehmet, sürekli taktığı 'pis festen' kurtulup yeni asker şapkası ile annesinin mezarına selam verir. Böylece Cumhuriyet'in şapka inkılâbını öne çıkaran yazar, Osmanlı'da kullanılan fesi yadırgar ve Cumhuriyet'in getirdiği yenilik üzerinden iki yönetimin mukayesesini kıyafetlerle gerçekleştirir.

İstanbul ve Ankara üzerinden siyasî duruşunu en sert ifadelerle kaleme alan yazarlardan olan Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum* isimli romanında bu meseleye teferruatlı bir şekilde yer verir. Yıldız İstanbul'da Milli Mücadele adına çalışan Darülfünûn talebelerindedir. Bu dönem İstanbul'da yaşananlar diğer romanlardan farksız bir dille ifade edilir.

*“ O günlerde İstanbul sokaklarının çirkin, acıklı sefaletini hiç unutamıyorum: Kaldırım kenarlarında boylu boyunca uzanmış, açlıktan bayılan, can çekişen insanlar... Kollarının arasında küçük birer iskelet parçası, pörsümüş, kemikleşmiş ölü yüzlü genç anneler... Kocaları kim bilir vatanın hangi köşesinde can vermiş, genç dullar... Bir dükkân dibinde, hasta, memleketine gitsin, diye izin verilip İstanbul'a gönderilmiş, paçavralar içinde, beş parasız, kan kusan bir genç asker...”*²⁵⁹

Eser boyunca İstanbul sokaklarında her köşede bir sefalet manzarası karşımıza çıkar. Bir çocuk açlıktan ekmek çalar, bir başka köşebaşında, kucağında tuttuğu iki yaşındaki anasız çocuğunu bırakacak bir yer bulmak için bir saat müsaade etmelerini, kendisini askere götürmek isteyen polisler yalvaran fakir bir genç baba, diğer tarafta ise fırından ekmek alabilmek için karanlık, çamurlu yollarda saatlerce

²⁵⁹ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 221.

sürünen, perişan bir halk yığını görülür. Böylesine karanlık bir atmosfere hâkim olan İstanbul, bir harabe şehir ve tüm günahları içinde barındıran bir mekân olarak ifade edilir. Bu mekânın günahının müsebbibi olarak Osmanlı Hükümeti gösterilmektedir. Daha önce de değindiğimiz üzere, bu dönem kaleme alınan romanlarda İstanbul'a menfî yaklaşımın altında hep bu sebep yatmaktadır. Yazarın Osmanlı Devleti hakkında kaleme aldığı düşünceleri de bu tezi doğrulamaktadır :

“Büyük Harp, kanlı harp bitti; memleket de baştan başa tükendi, bitti. Millet yorgun, umutsuz... Milleti uçuruma sürükleyen eller, onu kendi başına bırakıp kaçtılar... Şimdi ne olacağımız belli değil!.. Mondros'ta, “Agamemnon” zırhlısında ellerimizi, kolumuzu bağlayan bir mütareke yapıldı. Bir damla kafamızla biz, mektep çocukları bile isyan ediyoruz...

Bizi böyle zincire vuran mütarekeyi elleri titremeden hangi vatandaş imza etmişti?”²⁶⁰

İstanbul'un ardından uzun mütareke yıllarını anlatan yazar, bu yıllarda sürdürülen çalışmalar, yapılan mitingler, kurulan dernekler hakkında okuyucuya geniş bilgiler sunar. Yazar, savaşın sona ermesinin ardından kahramanı Ankara'ya doğru yola çıkarır. Bu, zaferin kazanılmasının ardından Yıldız'ın kocası Hasan'dan istediği sebepsiz bir gezidir. Eserde kahramanın Ankara'da geçirdiği birkaç gün içerisinde geçmişe dair kahramanlık hikâyeleri dışında Ankara'nın sokaklarına ya da caddelerine dair herhangi bir manzaraya yer verilmediği dikkat çeker. Burada amaç iki şehrin nezdinde iki siyasî idareyi karşılaştırmak ve Ankara'yı romanın kahramanı Yıldız'ın gözüyle anlatmaktır.

“Ankara'da bütün hayatımın en yüksek duygulu, en temiz ve en sonsuz heyecanlı, adeta efsanevi günlerini yaşadım.

Türk milletinin aydınlık bahtını yaratan o topraklar, o eski, viran şehir en mukaddes bir yerdi...

Çankaya'da oturuyordum. Ankara ufukları seher vaktinde gümüş, öğleyin altın, akşamları buzlu yakut renkle parlıyordu. Bahardı, Çankaya'dan şehre inen yollar, kırlar yemyeşil bir ipek örtüye bürünmüştü... Bu ışıldayan yüzle Ankara bağları, yeni

²⁶⁰ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 221-222.

doğmuş bir çocuğa benziyordu; gülüyor, masum, temiz bir gülüşle gülüyordu; büyüyünce, gürbüzleşince gözleri kamaştıracak bir varlık olacağını vaat eder gibi... Aşağıda, Kuledibi'nde ortaçağdan kalma bir Ankara vardı... Dam dama çarpışan evler, tahtadan iskeletleri ortada, kerpiç duvarlar, yerden göğe doğru serpilen bir yağmur gibi çamurlu dere kenarlarından fişkıran bir sivrisinek akını...Steplerden savrulan Rüzgârın ağza, göze tıkadığı kili, mikroplu tozlar... Birçoklarını tiksindiren, birçoklarına Ankara'yı hor gösteren bu iptidailikler bile benim gözümde, İstiklal için çarpışmış bir orduya ve ona Başbuğ olmuş büyük kahramanı bağrında yaşatmış bir toprağa ait şeyler olduğu için mukaddesti... Mustafa Kemal, orada basit bir külotla gezmiş; bir tahta sedir üzerinde uzanıp yatmıştı!''²⁶¹

Her akşam Mustafa Kemal'in köşküne mümkün olabilecek son yakınlığa kadar yürüyen Yıldız, ne bu yolculuk sırasında ne de Ankara'nın diğer mekânlarında tek bir insana rastlamaz. Kahraman için Çankaya'yı hususiyetle Ankara'yı kutsal kılan Mustafa Kemal'in varlığıdır. Ona göre Çankaya'daki köşk mukaddes bir sırrı saklayan mabede benzemektedir. Kahraman yaptığı gece yürüyüşlerini kutsal bir ziyarete benzetir. Yıldız'ın Ankara'ya yaptığı bu gezi romanda sadece iki sayfalık bir hacme sahiptir. Yazarın kahramana yaptırdığı bu yolculuk iki mekânın dolayısıyla iki siyasî yapının farklı duygularla ortaya konulması amacıyla kaleme alınmıştır. Osmanlı Hükümeti'ni temsil eden İstanbul, bir felaketin ve savaşın sembolü olarak yer alırken Ankara ise diğer romanlarda olduğu gibi umudun, barışın ve Cumhuriyet'in sembolü olarak romanda yer alır.

Dönemin yazarlarından Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli romanında ise üç mekân işlenmektedir. Roman İstanbul'da başlar. Romanın kahramanı Meclâ, yabancı mekteplerde öğrenim görmüş şımarık bir kızdır. Ailesini ve içinde bulunduğu toplumu beğenmez. Tüm ahlâkî değerlere karşıdır. Tâlât isminde çapkın bir gençle tanışır. Başlangıçta onunla evleneceğine inandığı için, kendisini uyaran ablasına, hatta Tâlât'ı çok yakından tanıyan ve ondan çocuğu olan Leman'a bile aldırış etmez. İşlediği günah sebebiyle ailesi tarafından İstanbul'dan Edirne'ye gönderilen kahraman, burada Meclâ ismi yerine Havva ismini alarak

²⁶¹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 246-247.

yaşamaya başlar. Kahramanın Havva ismiyle birlikte artık eski düşünceleri de değiştirmiştir. Edirne’de Meclâ’nın Gül isminde bir kızı olur. Yazar, onu yaşadığı pişmanlıklar ve zorlu bir süreç ile eğittikten sonra, mükafatlandırarak karşısına İbrahim Mümtaz isminde tarih ve edebiyat ile ilgilenen entelektüel bir yazar çıkarır. Meclâ ve Mümtaz evlenirler. Ancak burada asıl önem arz eden durum, evlendikten sonra İstanbul’a dönmek yerine Mümtaz’ın işleri sebebiyle Ankara’ya yerleşmeleridir. Yazar bu durumu bilinçli olarak bu şekilde gerçekleştirmiştir. İstanbul kahraman için yanlışlıkların yapıldığı, hayatının karanlık dönemini ifade eden bir şehirdir. Ankara’da ise umudun ve mutlu bir geleceğin şehridir. İdeal Cumhuriyet erkeği ile evlenen kahraman, Çankaya yolunda önü bahçeli bir evde oturur. Ankara yeni devletin sembolü olarak romanda yer aldığı gibi, kadına değer verilen ve Gül’ün de babasına kavuştuğu mekân olması açısından önemlidir.

Halide Nusret’in *Sisli Geceler* romanında da üç mekân söz konusu edilir. Yazarın sembolik olarak ele aldığı bu mekânları değerlendirdiğimizde arka planında siyasî bir yaklaşımın olduğu dikkat çeker. Roman İstanbul’da başlar. Tevfik’in ailesi İstanbul’da yaşayan bir ailedir ve romanın sonuna kadar buradan ayrılmazlar. Tevfik ile Zehra ise evlenince İstanbul’da oturmazlar ve Anadolu’ya giderler. Bu coğrafya tam olarak anlatılmaz. Kısa bir süre sonra Ankara’ya geçerler. Romanda Ankara’nın varlığı önemlidir. İki sene bu şehirde kalan çift, burada mutlu günler geçirirler. Kızları da burada dünyaya gelir. Ardından İstanbul’a, ailelerinin yanına geldiklerinde her ikisi de sıkılır, bir an önce dönmek isterler.

Yazar direk olarak İstanbul’u hedef almasa da, romanda kahramanın bu şehri sevmediği açıktır. İstanbul birçok romanda olduğu gibi Padişah yönetimini, Osmanlı Devleti’ni temsil eder. Bu romanda da kahramanlar İstanbul’da mutlu olamazlar. Eserde Fikret’in bu şehirden kaçmasının sebebi Mine olur, genç adam onu görmek istemez. Aslında Zehra da onunla anlaşamadığı için Ankara’ya gitmek ister. Fakat şu bir gerçektir ki her ikisi de İstanbul yerine Ankara’yı tercih ederler.

Romanın sonunda ise mekân İzmir olur. ‘Kurtuluş Bayramı’nın kutlandığı bir güne denk gelen son bölümde kahraman 9 Eylül Mektebi’nde öğretmendir. Tüm bunları kahramanın hayatından yola çıkarak açıklayacak olursak üç mekândan İstanbul, Osmanlı’yı, eskiyi temsil ettiği gibi Zehra’nın mutsuz günlerine de karşılık

gelir. Ankara ise mücadeleyi temsil eden yönü ile dikkat çeker. Zehra orada mutludur. İzmir ise kurtuluşun simgesi olarak romanda yer alır. Umudu ve geleceği temsil eder.

Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek*' inde diğer romanlarda olduğu gibi yazarların kendilerine yüklediği sembolik anlamlarından dolayı öne çıkan şehirler (İzmir dışında) İstanbul ve Ankara'dır. Yazar, İzmir'i kurtuluşun sembolü olarak seçer. Bu sebeple roman boyunca İzmir ve Ayşe birlikte anılır. Ankara ise romanın başında karşımıza çıkmaktadır. Çerçeve hikâyeden oluşan eserde anlatıcı Peyami'nin Ankara Cebeci Hastanesi'nde tedavi olduğunu öğreniriz. Yaşadıklarını hikâye etmeye başlamasıyla birlikte Peyami'nin anlatımıyla eserde çeşitli mekânlar söz konusu edilirken diğer romanlardaki kadar sert bir dille İstanbul eleştirileri yer almaz. Ancak bu durum İstanbul'a yaklaşımın müspet olduğunu göstermez. İstanbul savaşın, farklı grupların, farklı düşüncelerin içinde kaybolan çaresiz bir şehir olarak öne çıkar. Ayşe İzmir'in işgalinin ardından İstanbul'a gelir. Fakat İstanbul ümitlerin tükendiği bir şehirdir. Kurtuluşun çaresi ise Anadolu'da yapılan mücadeleye destekten geçer. Bunun üzerine Anadolu'ya giden kahraman, Anadolu'nun dolayısıyla İzmir'in kurtulması için elinden geleni yapar. Romanda Peyami'den ziyade Ayşe ve İhsan üzerinden siyasî duruşunu belirleyen yazar, özellikle Ayşe'yi bu bağlamda öne çıkarır. Romanın başında Mister Cook ile yaşadığı münakaşa romanın seyri ve kahramanın duruşu açısından önem arz ettiği gibi, İstanbul'da biten ümitler sebebiyle yüzlerin Anadolu'ya çevrilmesi gerektiğini vurgulaması hasebiyle de önemlidir.

İstanbul Hükümet'i için en sert ifadeyi Ayşe, Peyami'nin annesini Padişah'a benzetererek kullanır. Şişli'de yaşanan tartışmadan sonra Ayşe, Peyami ve annesinin birlikte yaşadığı evden ayrılır. Bu sırada İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Peyami ve Ayşe mektuplar aracılığı ile birbirlerinden haber almaya çalışırlar. Bu mektuplardan birisinde Ayşe, içinde bulunduğu güç durumu ifade eder ve Peyami'nin annesi için: "*Halam, darılma ama, bizim Padişah'a benziyor. İngiliz uşak olmayan herkesten vazgeçmiştir.*"²⁶² ifadesini kullanır. Romanın daha başında

²⁶² Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 60.

Ayşe'nin bu tespitinde haklılığını Peyami kendi sözleriyle ortaya koyar. Milli Mücadele macerasından dolayı annesi Peyami'yi reddeder.

İşgalin ve çeşitli siyasî polemiklerin gölgesinde kalan İstanbul'un ardından Ankara için oldukça dikkat çekici ifadelerin Ayşe tarafında dile getirildiğini görürüz. İhsan ile Ayşe Ankara'da karşılaşırlar ve İhsan Ayşe'ye ne için geldiğini sorar. Ayşe geliş sebebini söyledikten sonra Ankara için şu ifadeyi kullanır: “*Bir tabib bazı şeyler istemişti, onları almaya geldim. Bir de Anadolu'nun kâbesi olan Ankara'yı bir defa görmek lâzım değil mi?*”²⁶³ Romanın bir diğer kahramanı İhsan ise Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından İstanbul'a dönmeyi istemez. Genç adamın en büyük ideali yurttan düşmanı çıkardıktan sonra Anadolu'yu yeniden inşa etmektir. Peyami'ye artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğini söyler. İstanbul savaş sonrasında kavuşulmayı beklenen bir şehir değildir.

Dönemin yazarları tarafından kaleme alınan diğer romanlarda ise yazarların siyasî düşüncelerini roman kahramanlarının şahıslarında ortaya koymaya çalıştıkları gözlemlenir. Bu bağlamda Nezihe Muhiddin'in *Güzellik Kraliçesi* isimli romanını söz konusu edecek olursak romanda Ziver Paşa'nın Osmanlı'yı Adnan Bey'in ise Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Belkıs; Adnan Bey'in kızı, Ziver Bey'in oğlu Nedim Münir'in nişanlısıdır. Adnan Bey, Belkıs ve Belkıs'ın yakın arkadaşı olan Lâmia birlikte gece bir davete katılırlar. Bu davet sırasında Belkıs'ın güzelliği herkesin dikkatini celp eder. O gece orada, düzenlenecek olan güzellik yarışmasının jüri üyeleri de bulunmaktadır. Üyeler Belkıs'a güzellik yarışmasına katılmasını teklif ederler. Bu teklif karşısında hayrete düşen genç kız, teklifi kabul etmez ancak gazetelerin fotoğrafını çekmesine müsaade eder. Ertesi gün evin bahçesinde Adnan Bey ve Ziver Paşa arasında bu konu hakkında yapılan konuşma, iki farklı düşünce dünyasının çatışmasını ortaya koyar niteliktedir. Ziver Paşa Adnan Bey'e kızının fotoğrafının gazeteciler tarafından çekilmesine izin vermesine sitem eder. Bunun üzerine Adnan Bey üzülecek bir şey olmadığı söyleyerek kendisini teselli etmeye çalışır. Ziver Paşa ise daha çok hiddetlenir ve;

²⁶³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 170.

“Üzülmecek şey mi bu beyefendi?.. Senelerden beri giranbaha bir pırlanta gibi sakladığımız Belkıs’ın bütün İstanbul duydu... Ah şu küstah gazeteciler!.. Eski iktidarım elimde olsaydı, alimallah hepsini ...”²⁶⁴ sözleriyle karşılık verirken yarım kalan bu cümleyi tamamlamak ise konuşulanları camdan Belkıs ile birlikte dinleyen Lâmia’ya düşer ve Belkıs’ın kulağına “Eyyvah...Eyyvah, hepsini galiba Fizan’a sürecekti...”²⁶⁵ der.

Ziver Paşa Osmanlı’nın son döneminde Paşalık makamına kadar yükselmiş ve ciddi yetkiler elde etmiştir. Her ne kadar Osmanlı yıkılıp yerine yeni bir devlet inşa edilmiş olsa da bu durum Ziver Paşa’nın fikirlerinin değişmesinde etkili olmaz. Adnan Bey ise oldukça serbest düşünceli dönemin alafranga fikirlerini temsil eden ‘aydın’ Cumhuriyet erkeklerindedir. Kızını son derece serbest yetiştiren bu adama göre Belkıs’ın herkes tarafından beğenilmesinde bir beis yoktur. Cumhuriyet’in ilanına rağmen eski düşüncelerini değiştirmeyen Ziver Paşa’ya göreyse, güzellik sır gibi muhafaza edilirse kıymetlenir. Ziver Paşa’ya karşı çıkan Adnan Bey, yeni asır ve yeni zihniyetin artık bu eski düşünceleri kaldıramadığını savunur. Adnan Bey şâyet kızı müsabaka teklifini kabul etseydi, kızının bu yarışmaya katılmasına karşı çıkmayacağını söyler ve bu tutumun sebebi olarak kızının yirmi yaşında olup kendi şahsiyetine sahip olduğunu savunur. Ziver paşa ise Adnan Bey’in aksine bir kadının her yaşta bir erkeğin himayesine muhtaç olduğunu ileri sürer. Yazar, bu iki ayrı fikir dünyası ile eski - yeni, Osmanlı - Cumhuriyet çatışmasını ortaya koymaya çalışır.

Halide Edib Adıvar *Vurun Kahpeye* romanında Nezihe Muhiddin’in *Güzellik Kraliçesi* romanında olduğu gibi siyasî eleştirilerini şahıslar üzerinden ortaya koymaya çalışır. Eserin başından sonuna kadar romanın kahramanı olan Aliye’nin karşısına çıkan tüm menfi özelliklere sahip kişilerin, Cumhuriyet ile toplumun bireylerine, hususiyetle kadınlarına getirilen yeniliklere karşı olan Osmanlı’nın bir kalıntısı şeklinde yer aldığını görmekteyiz. Bunun en iyi örneği ise romanın hemen başında Aliye’nin karşısına çıkan Maarif Müdürü’nün şahsında ortaya koyulur. Maarif Müdürü Osmanlı Devleti’nin ayakta kalmaya çalışan bozulmuş

²⁶⁴ Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri I*, Güzellik Kraliçesi, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 130.

²⁶⁵ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 130.

mekanizmasını temsil etmektedir. Aliye kasabaya ilk vardığında onunla karşılaşır. Maarif Müdürü Aliye'nin idealizmini kendi cihetinden yorumlar. Ona göre bu genç kızın İstanbul gibi büyük bir şehirden hiç bilmediği ücra bir kasabaya gelmesi onun kasabada da yalnız yaşayabileceği anlamına gelmektedir. Bu sebeple Aliye'nin 'nerede kalacağım?' sorusuna karşılık ona, mektepte yalnız kalmayı teklif eder. Ömer Efendi'nin şaşkınlığına karşı ise öfkeyle;

*“Sizinki taşra zihniyeti. Bu İstanbullu medenî hanımlar yalnız evde de yatar, ne zannediyorsunuz? Bu yaşta yapayalnız taşraya çıktıktan sonra...”*²⁶⁶sözlerini sarf eder. Maarif Müdürü Aliye'nin Anadolu'ya tek başına gelmesini namus telâkkisindeki noksanlığa bağlar. Romanın devamında ise kahramanın karşısına çıkan tüm menfî özelliklere sahip diğer kahramanların bir yönüyle Osmanlı'yı ya da dönemin fikir dünyasını temsil ettiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi de kasabada bulunan bir diğer öğretmen Hatice Hanım'dır. 'Öğretmen Tipi ve Cumhuriyet' başlığında ele alacağımız bu kadın, Osmanlı eğitim sistemini savunan eski kafalı bir öğretmen olarak romanda karşımıza çıkar. Aliye'nin kasabaya eğitime dair getirdiği tüm yeniliklere karşı olan bu kadın, her ne kadar öğretmen olsa da romandaki konumu bakımından Hacı Fettah Efendi ya da Kantarcılar'ın Uzun Hüseyin'den farklı değildir Hacı Fettah Efendi'nin giyimi ile de Osmanlı'ya göndermede bulunan yazar, onun fesine, tespihi ve şalvarına olumsuz nitelikler yükler.

Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanında siyasî yapıya yönelik eleştirilerden ziyade dönemin öne çıkan bir başka meselesi olan Türk- Kürt sorununa yönelik bazı ifadeler yer almaktadır. Aslında yazar, bu romanda konuyu giriş mahiyetinde ele alır. *Zeyno'nun Oğlu* romanında ise tamamıyla bu meseleyi işler. *Kalp Ağrısı* romanında romanın başında Hasan ile Zeyno'nun tanışmaları, hem Zeyno'nun kimliğini öğrenmemizi sağlaması açısından hem de bu meseleye yönelik bazı mesajları içermesi bakımından önem arz etmektedir. Zeyno ve Azize karanlıkta odada otururlarken Hasan içeri girer Azize'nin kendi kendine konuştuğunu zanneder. Sonradan farkına vardığı Zeyno'nun arkası Hasan'a dönük olduğu için kızın yüzünü görmez. Hasan, tanışma sırasında isminin Zeyno olduğunu öğrendiği bu genç kıza Kürt olmalısınız, der. Zeyno'nun cevabı ise yazarın bu meseleye yaklaşımını romanın başında ortaya koyar niteliktedir. Hasan'ın bu sözüne Zeyno itiraz eder ve

²⁶⁶ Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye*, s. 6.

“Hayır Kürd olan bir Türk genciyim...”²⁶⁷ ifadesini kullanır. Romanda bir başka Kürt kızı olan Diyarbakırlı Zeyno’ya ise sadece Hasan’ın yaşadığı bir sergüzeşt olarak değinilir.

Zeyno’nun Oğlu romanında yazar, her iki kadın kahramanı da Kürt kadınlardan seçerek bu yolla farklı birçok noktaya temas etmeyi hedeflemiştir. Kürt Zeynolardan biri şehirli, diğeri köylüdür. Şehirli olan Zeyno ile Cumhuriyet’in kadına getirdiği hakları ortaya koymayı amaçlayan yazar, köylü Zeyno ile tam aksine kadının, Cumhuriyet’in olmaması halinde ne gibi haklardan mahrum olacağını, hangi zorluklarla karşı karşıya kalacağını ortaya koyar. Ayrıca Kürt Zeyno Anadolu’da hâlâ Cumhuriyet ile kadına sunulan haklardan habersiz kalan köylü kadını temsil etmesi amacıyla eserde yer alır. Her iki kahramanın Kürt olarak seçilmesindeki bir diğer sebep ise kadının Kürt ya da Türk olmasının Cumhuriyet için önemli olmadığını, Cumhuriyet’in herkese eşit şartlar sunduğunu, asıl önemli olanın kadının kendi idrakinin ve gücünün farkına varmasında olduğunu vurgulamaktır. Buna örnek ise şehirli Zeyno dur. Zeyno annesi tarafından Kürt kökenli olan idealist bir Cumhuriyet kadınıdır. Yazar Zeyno’yu sadece şehirli ya da sadece Türk kadınlara örnek göstermez. O, evlilik meselesinde aldığı karar, erkekler karşısındaki sağlam ve dik duruşu, aldığı eğitim ve yaşadıkları ile Türk kadınlara olduğu gibi Kürt kadınlara da örnek gösterilir.

Yazar, Türk - Kürt meselesinde her ne kadar tarafsız kalmaya çalışsa da ortaya koyduğu yan kahramanlar ile Kürtlere yönelik birtakım eleştirilerde bulunmayı ihmal etmez. Fakat bunu gerçekleştirirken söz konusu ettiği bazı durumlarda başarılı (ya da inandırıcı) olduğunu söylememiz pek de mümkün değildir. Bu durumlardan birisi de dil mevzusudur. Yazar, eserde Türk - Kürt ayrımını dil üzerinden gerçekleştirir. Romanda Haso çocuk Kürt olduğu, Diyarbakır’da doğduğu halde Kürtçe’den nefret eder, bu nefretin yanı sıra Kürtçe konuşamaz. Sadece annesi ve Şaban Amca’sı onunla Türkçe konuşurken diğer çevresinin Kürtçe konuşmasına karşılık kendisinin Kürtçe’yi konuşamaması, yazarın Türkçeyi Kürtçe karşısında daha üstün kılma çabasından ileri geldiği sonucunu ortaya çıkarır. Kürtçe ona, Ramazan ile yaşadığı kötü anıları, ondan yediği dayakları

²⁶⁷ Halide Edib Adivar, *Kalp Ağrısı*, s. 10.

hatırlatır. Şeyh M...’nin yanında kalmaya başlayan çocuk, Şeyh’in ve yanında kalanların Kürtçe konuşması ile bir anda bu durumu fark eder. Zeyno ve Ramazan yokken onlara sahip çıkan Şaban Amca’sı onunla hep Türkçe konuşur. Bu sebeple Kürtçe’ye tam anlamıyla vâkıf olamaz. Şeyh M’nin huzurunda Türkçe konuşarak ona derdini anlatabilir.

“Haso Çocuk , Şaban Amca’nın yanına geleli yalnız onunla, daima Türkçe konuştuğu için Kürtçe’yi kolaylıkla idare edemiyordu. Esasen tannan (çınlayan) ve mütearrız (saldırgan) ahengiyle Kürtçe, Haso Çocuk için daha çok Ramazan’la geçen acı maceraların ifadesi gibi geliyordu. Anası garip ve pek hususî bir hisle onunla her zaman Türkçe konuşmuştu. Ninniler, ana muhabbetiyle Şaban Amca’nın kadın şefkatine çok benzeyen himayekâr dostluğunu karıştıran Türkçe ile, bilhassa bugün, kendisinde cinsini tayin edemediği bir incizap uyandıran ihtiyar adama meramını anlatabilecekti.”²⁶⁸

Haso çocuk Kürtçeyi, sadece ona annesini hatırlatan şarkıyı duyunca sever. Şeyh’in yanında kalan kişilerin bazen bir araya gelerek söyledikleri şarkıya gayri ihtiyârî o da müdâhil olur. Haso çocuk kendisini Kürt olarak hissetmez. Yine onu Kürtlerle bir hissettiren bu istisnâî durumdur.

“ ‘Hey Zeyno, Zeyno, Zeyno...’yu söyledikleri zaman Hasa Çocuk da başındaki yemeniyi çözüyor; aralarına karışıyor; o da kendinden geçinceye adar tepiniyordu. Haso Çocuk Kürtçe’yi yalnız anasının güzel isminin güzel havasında çok seviyordu. Yalnız o zaman, aralarında ve onlardan olduğu halde yabancı kaldığı Kürtler’le küçük vücudunun zerrelere kadar giden bir birlik hissediyordu.”²⁶⁹

Ramazan, Şeyh M... ve onun adamları Kürtleri, Kürtçeyi temsil ederken, Zeyno ve Şaban Amca gibi müspet niteliklere sahip kişiler ise Türkçeyi temsil ederler.

Haso çocuk üzerinden ortaya konulan bir başka durum ise yine Ramazan’ın etkisiyle askere karşı duyulan öfkedir. Yazar bu öfkeyi genellemenin tehlikeli

²⁶⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 139.

²⁶⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 144.

olacağını düşündüğü için, bu nefreti Ramazan ve geçmişte Zeyno'nun başına kötü şeyler gelmesine sebep olan meçhul asker ile sınırlı tutar. Bu nefret daha çok Ramazan'dan kaynaklanmaktadır. Kendisinin Türk ordusunun şanlı bir çavuşu olduğunu söyleyen Ramazan, onun zulmüne ve dayığına maruz kalan neferlerin hikâyelerini büyük bir övünçle anlattığı için Haso çocuk askerden ve askerinin gücünden daima korkan bir ruh haline sahip olur. Asker denilince onun aklına daima, zavallı bir çocuk ve ağlayan bir kadın gelir.

Romanda Cumhuriyet ve Osmanlı mukayesesi düzenlenen kıyafet balosu vesilesi ile söz konusu edilir. Bu baloya katılanların bazıları Doğu kültürüne ait kıyafetler seçerken bir kısmı ise Batı'yı temsil eden elbiseleri giymeyi tercih etmiştir. Seçilen kostümler üzerinden herhangi bir ayrıma gitmeyen yazar, romanın kahramanlarından Mazlum Bey'e Zeybek kıyafeti giydirir ve balodakiler hep bir ağızdan Sarı Zeybek'i tekrar ederler.

Eserde şehirler üzerinden siyasî gönderme sadece Mesture Hanım aracılığı ile yapılır. Mesture Hanım Diyarbakır'a gidileceği fikrine başta karşı çıksa da üzerinden zaman geçmesinin ardından, oralara kendince medeniyet götüreceği düşüncesi ile, bu fikre çabuk alışır ve onun gözünde İstanbul artık hor görülen bir şehir haline gelir. Yazar, İstanbul'u formaları sökülmüş, iktidarını kaybetmiş, cezasının ne olacağı malum olmayan kabahatli ve bir kenara bırakılmış bir insana benzetir. İstanbul adeta Anadolu'nun gözüne girmek, Anadolu'ya yaranmak için hiçbir şeyden çekinmemektedir. Anadolu'ya giden Mesture Hanım gibi yazarın tasvip etmediği bir kahraman İstanbul'a ne yapması gerektiğini öğretir. İstanbul bu dönemde kimsenin kıymet vermediği bir şehir olarak karşımıza çıkar.

Halide Edib'in *Sinekli Bakkal*'ında ise siyasî meselelerin oldukça teferruatlı ele alındığını görmekteyiz. Öyle ki istibdâd dönemi, sürgüne gidenler ve sürgünden dönenler tüm canlılığı ile romanda yer alır. Yazar, kahramanın ağzından, cariyelik meselesi dışında, yönetime yönelik çok fazla söz sarf ettirmez. Rabia siyasî gelişmeler karşısında sadece üzülür. Ancak bu durum romanda siyasî yapıya yönelik eleştirilerin romanın arka planında kaldığını göstermez. Romanın kahramanı Rabia, tüm siyasî gelişmelerin merkezinde yer alır. Eserin başında orta oyuncu Tefvik karısı Emine'nin taklidini yaptığı için, Emine tarafından evden kovulur. Uslanmayan

adam, karısından esinlenerek ‘Bakkal Çırağı’ isimli oyun ile karısının taklidini yapmaya devam eder. Emine’nin ünü tüm İstanbul’da yayılır. Bunun üzerine İmam tarafından boşanmaya zorlanan Tevfik, Emine’yi boşamaya mecbur kalır. Tevfik’in kadın taklidi ile kavuştuğu şöhret, din - imân elden gidiyor endişesi ile Padişah’a sunulan jurnaller yüzünden, halkı teskin etmek için, onun Gelibolu’ya sürülmesine sebep olur. İşte romanın başında yer alan bu siyasî gelişme roman kahramanı Rabia’nın babasız dünyaya gelmesine hatta bir dönem babasız büyümesine sebep olur. Bu bağlamda, Padişah her ne kadar romanın dışında kalsa da, romanda birebir yer almasa da onun verdiği kararların Rabia’nın hayatında dönüm noktası teşkil etmesi bakımından romanda önemli bir fonksiyona sahiptir.

Romanda sürgün ile söz konusu edilen siyasî eleştiriler Tevfik’in sürgünden geri dönmesine hatta tekrar sürgün edilmesine kadar bir başka koldan genişletilerek devam ettirilir. Baba oğul çatışması üzerinden devam ettirilen hikâyede Selim Paşa hükümet kanadını temsil eden Zaptiye Nazırı sıfatıyla; oğlu Hilmi ise Genç Türkler’e mensup bir delikanlı olması hasebiyle romanda yer alır. Selim Paşa ve oğlu arasındaki çatışma öylesine kuvvetlidir ki, Halide Edib bu duruma öncelikle zahirî yönüyle değinmeyi tercih eder. ‘Sakallı’ olarak tanıttığı kişi Selim Paşa’dır. ‘Bıyıklı’ olansa Paşa’nın oğlu Hilmi’dir. Paşa’nın hayallerini süsleyen erkek evlat, onun hayallerindeki tam aksi özelliklere sahip olunca romanın sonuna kadar baba - oğul çatışması yaşanır. Bu çatışmanın ana konusu ise siyasettir. Paşa tamamen eski zaman insanı, Padişah’a gönülden bağlı bir devlet adamıdır. Selim Paşa Padişah’a muhalif olan kim olursa olsun onu cezalandırmayı büyük bir vazife bilir. Paşa’nın en hassas noktası Genç Türklük meselesidir. Oğlunu dahi bu konuda affetmeyeceğini söyleyen Paşa’nın korktuğu başına gelir. Oğlu Hilmi annesine dönemin yasaklanan kitaplarını okur, Genç Türklük’ten bahseder, hatta Padişah’a dil uzatır. Sabiha Hanım ise tüm bunları gençliğin tezahürü olarak yorumlar.

Hilmi ile Selim Paşa’nın tartışmaları bazen olur olmaz zamanlarda gerçekleşir ve bu tartışmalarda pek çok konuya temas edilir. Rabia’nın eğitiminin nasıl şekilleneceği üzerinden başlayan konuşma, ictimai pek çok meselenin münakaşasına zemin hazırlar. Hiçbir konuda anlaşılamayan baba - oğul musiki, medeniyet, edebiyat, batılılaşma, kadın meselesi gibi birçok konuda tartışırlar. Hilmi Avrupa musikisi ve edebiyatını takdir ederken, geleneksel musikinin inleyen,

ağlayan havasının halkın tembelleşmesine sebep olduğunu savunur ve sahip olunan medeniyeti hor görür. Medeniyet hakkındaki düşüncesini Ziya Paşa'nın mısraları ile ortaya koyar.

“ Paşa durdu, öksürdü, sonra köpürdü:

- Bir müslüman milletin an'anesini, medeniyetini neden her vesile ile tahkir ediyorsun?

- Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim. Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı mamuraler kâşânelerle dolu; mülk-i İslâm baştan başa virane...

-Kâşâneleri başlarına yıkılsın. O imansız, padişah haini herif gibi sen de medeniyeti kâşane, mamure farzediyorsan, sana yuf!’²⁷⁰

Hilmi'nin yukarıda örnek vermek istediği Ziya Paşa'nın:

“Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm

Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün virâneler gördüm” beyitidir. Şair bu beyitte Doğu medeniyeti ile Batı'nın mukayesesini yapar ve Batı'yı üstün kabul eder. Bu dönemin önemli isimlerinden olan Ziya Paşa'ya göre, yeryüzünde İslâm medeniyeti nâmına bir medeniyet kalmamıştır. Küfür diyarı olarak nitelendirilen Batı'da ise tüm alanlarda gelişmenin hızla sürdüğünü savunur. Ziya Paşa Padişah yönetimine muhâlif olan isimlerden ve ‘Genç Türkler’ hareketinin öncülerindendir.

Genç Türkler'in fikirlerini savunan Hilmi, pek çok noktada anlayamadığı babası için oldukça ağır ifadeler kullanır. Selim Paşa aslında menfî özelliklere sahip birisi değildir. Onun en büyük zaafı Padişah'a olan düşkünlüğü ve vazife aşkıdır diyebiliriz. Resmî Selim Paşa'dan nefret eden halk, onun toplum içindeki halini görünce oldukça şaşırır. Selim Paşa iyi bir aile babası ve tanıyanlar için de iyi bir dosttur. Rabia'nın eğitimini üstlenir, Tevfik'in sürgün yıllarında ona destek olur, Rabia'nın evlenmesi üzerine konakta davet verir. Ancak tüm bunlar oğlunun kendisinden nefret etmesine engel değildir. Hilmi ile babasının siyasî fikirleri uyuşmaz, ona göre babası Padişah'ın zulüm aletidir ve bu sebeple genç adam, babasının sahip olduğu her şeyi reddeder.

²⁷⁰ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 55.

“ Keşke babam, her gün dayak atan soyundan olsa... Keşke evimiz konak değil, bir kulübe olsa... Debdebe var, dârât var, fakat babamdan utanıyorum. Kanlı bir padişahın zulüm âleti...Düşündükçe yere geçiyorum!”²⁷¹

Yazar dönemin bir de siyasî mücadele kısmına değinmeye çalışır. Zâti Bey ile Selim Paşa arasında yaşanan bu mücadele, Zâti Bey’in Gelibolu Mutasarrıfı olmasıyla başlar. Zâti Bey’in göreve gelmesiyle birlikte sürgündekilerin yüzü güler ve çoğunun sürgünden kurtulma hayali gerçekleşir. Tevfik de bu kişiler arasındadır. Zâti Bey’in yıldızı parladıkça Selim Paşa’nın iyi olan durumu bozulmaya başlar. Halide Edib bu iki siyasetçiye sembolik anlamlar yükler. Selim Paşa’yı Osmanlı’nın son dönemine benzeten yazar, onun kaybolan ihtişamına karşılık Zâti Bey’in günden güne yükselmesini sağlar. Selim Paşa Padişah’ın sadık adamlarından olmaya ve Padişah düşmanlarını birer birer cezalandırmaya devam eder. Buna mukabil Padişah tarafından ne bir iltifata lâyık görülür ne de avucuna bir atlas kese sıkıştırılır. Hal böyle olunca konağın masraflarına yetişemeyen Paşa, elinde olan dükkanlarını, evlerini teker teker satmaya başlar. Yazar Zâti Bey ve Selim Paşa’nın farkını,

“ Onun Padişah’a sadakati - Zâti Bey’deki gibi – sade maddî menfaatlere istinat etmiyor. Onda bir “devlet” mefhumu vardı ki ona âdeta “ mistik” bir heyecanla bağlıydı. Yalnız Padişah’la bu devlet mefhumunu birbirinden ayırmaya kadir değildi”²⁷² sözleriyle ortaya koyar. Bu ifadeler aynı zamanda Selim Paşa’nın bir başka zaafına dikkat çekmesi açısından önem arz eder. Selim Paşa vatanına sadık bir devlet adamıdır. Ancak yazarın da belirttiği gibi devlet ve Padişah ayrımını yapmaya muktedir değildir.

Tevfik’in mahalleye dönmesiyle baba - kız birlikte yaşamaya başlarlar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, romanın kahramanı Rabia’nın ağzından Padişah’a ya da siyasî yönetime yönelik eleştirilere çok fazla yer vermez. Bu eleştiriler hep diğer kahramanlar aracılığı ile dile getirilir. Tevfik’in mahalleye dönmesiyle birlikte mahallede orta oyunu tekrar gündeme gelir. Romanın kahramanlarından, Hilmi’nin arkadaşı Galip Bey karagöz oyununu zamana uyarlamayı teklif eder:

²⁷¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 56.

²⁷² Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 186.

“Beni dinleyin, çocuklar. Bu bin yıllık Karagöz’ü zamana uyan kıyafetlerle yenilesek... Meselâ Kızıl Sultan’ı ve avenesini perdeye çıkarsak, cinayetlerini, rezaletlerini teşhir etsek, memlekette ihtilâl olur mu dersiniz?”²⁷³

Ancak onun bu teklifini siyasî içeriğinden dolayı kimse kabul etmez. Cüce Rakım korku ile “Galip Bey, Padişah’a dil uzatma yoksa hepimizin derisini diri diri yüzerler, içine saman doldurur, kuruturlar”²⁷⁴ der. Rakımın bu sözüne Tefvik, kendi tecrübesinde yola çıkarak, bu zamanda insanı değil büyüklerin, karısının taklidini yaptığı için bile sürgüne yolladıklarını söyler. Tefvik ve Rakım her ne kadar siyasî eleştirilerden çekinseler de perdenin arkasına geçince ortaya koydukları oyun ile dönemin rüşvet yiyen büyük memurlarını hicvetmeye başlarlar. ‘Miras-yedi’ ismiyle bilinen bu oyun aslında eski bir oyundur. Ancak Tefvik ve Rakım kuklaları dönemin şartlarına uydurmayı başarırlar ve kıyafetleri bile değişmeyen kuklalara yeni semboller yüklerler. Abdülhamit döneminde görev yapan memurları eleştiren oyunu izleyenler karşılarında Zâti Bey’i bulurlar. Böylece yazar, sanat yoluyla Abdülhamit’e ve dönemin diğer devlet adamlarına eleştirilerde bulunur.

Romanda ikinci bir sürgün Tefvik’in kadın kılığına girip Fransız Postanesi’den Hilmi’ye ait gazeteleri alması ile yaşanır. Önce Tefvik ardından Hilmi Şam’a sürülür. Tefvik’in bu gidişi romanda sürgünün psikolojik boyutunun ele alınmasına zemin hazırlar. Bu sürgün sahnesinde, sürgüne gönderilenlerin yakınlarının Padişah ve yönetimine yönelik eleştiriler içeren sözleri yer alırken Rabia bir gözlemci gibi durumu sadece seyreden konumundadır. Kimisi torununun sürgüne gönderilişine sitem ederken, kimisi de tıbbiye talebesi olan oğlunun gidişine ağlar. Padişah’a küfürler ve beddualar edilirken Rabia’nın iç dünyasında her şey donmuş gibi hiçbir tepkiye yer verilmez. Metanetle babasını güverteye yerleştirir.

Sinekli Bakkal romanı siyasî yapıya yönelik eleştirileri en başarılı işleyen romanlardan birisidir. Padişah’a yönelik yapılan eleştiriler bir tarafa, yazarın roman kahramanını Nejat Efendi’nin sarayına gönderme cesaretini göstermesi esere farklı bir boyut kazandırır. Üstelik Rabia sarayda tek değildir. Selim Paşa’nın konağından

²⁷³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 118.

²⁷⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 118.

tanıdığı Çerkez kızı Kanarya, Abdülhamit'in yeğeni Nejat Efendi'nin hanımı sıfatıyla sarayda bulunur. Saraya geldiği ilk günü ve Abdülhamit ile karşılaşmasını anlatan Kanarya, Abdülhamit'i hiç sevmediğini, onun kendisini beğenmemesi için elinden geleni yaptığını söyler. Sarayın en dikkat çekici özelliği ise gösteriş ve israfın oldukça fazla olmasıdır. Romanın devamında Rakım büyük bir merakla Rabia'ya saray hakkında bir dizi sorular sorar. Rabia bu soruları uzun uzun cevaplandırırken yazar, halk ve saray arasındaki uçurumu Rakım'ın imrenerek dinlediği sarayı bir masal dünyası olarak tanımlar.

*“ Efendi için halk, keşfedilmemiş bir dünyayı, hakikî hayat dünyası; Rakım için saray sadece bir masal, fakat harikulâde bir masal. ”*²⁷⁵

Hilmi'nin ve Tevfik'in sürgüne gönderilmesi Selim Paşa'da değişimin başlamasına sebep olur. Rabia babasından aldığı mektubu Sabiha Hanım'a okur. Tevfik mektubunda yiyecek ekmek bulamayan insanlardan, niçin sürüldüğünü bilmeyenlerden, sürgünde kaç yılının geçtiğinin farkında bile olmayanlardan bahseder. Rabia bu satırları okurken Selim Paşa'nın kısa süreli iç hesaplaşma yaşadığına şahit oluruz. Şimdiye kadar sürgüne gönderdiği kişilerin hesabını etmeye çalışan Paşa'nın vicdanını asıl Şam'dan daha uzağa, kızgın çöllere gönderdiği kişilerin düşüncesi sızlatır. Ancak devlet çarkını döndürmek için bu yola başvurmak zorunda olduğu fikri vicdanında rahatlamaya sebep olur.

Selim Paşa'nın tüm umudu Padişah'ın cülûsuna bağlıdır. Adet olduğu üzere cülûs sebebiyle sürgündekilerin bazıları affedilirdi. Ancak Hilmi'nin Avrupa'ya kaçması ve bu kaçışa yardım edenin, kadın kılığına girerek ona vapurda yer temin edenin Tevfik olması Paşa'yı sukut-ı hayale uğrattır. İşin zorlaştığını anlayan Selim Paşa, hiç bir çıkış yolu bulamaz. Paşa artık eskiden sahip olduğu kuvvetin acizliğini hisseder. Selim Paşa değişimini kendi sözleriyle şöyle ifade eder:

“ Kendi muhakememin salâbetine artık pek emin değilim. Bunca yıldır inandığım şeyler, hizmet ettiğim şeyler doğru mu, değil mi? Fakat bilmek lâzım Rabia. Şimdi

²⁷⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 290.

her zamandan fazla bilmek lâzım. Çünkü sultanların padişahına hesap vermek günü yaklaştı."²⁷⁶

Paşa'daki değişiklik daha kuvvetli hissedilmeye başlanır. Padişaha olan düşkünlüğünün ona bir fayda sağlamayacağını, yanlış yolda olduğunu anlar ve istifasını verir.

Romanın sonlarına doğru esaret meselesi söz konusu edilir. Kanarya ile romanın başında var olan bu meseleyi yazar, İkbâl Hanım'ın hikâyesi ile tekrar gündeme getirir. Rabia küçük yaşta Kanarya üzerinden durumu tahlil edemeyeceği için, yazar tarafından romanın sonuna bırakılan esaret meselesi Rabia tarafından eleştirilir. İkbâl Hanım elli sene evvel çocuğunu köyünde bırakmak zorunda kalmıştır. Oğlunun nerede olduğunu bile bilmez. Çocuğu üç aylıkken kocası Moskof muharebesinde şehit olur. Bu esnada Mabeyinci'nin oğlu için süt annesi aranmaktadır. Kabilenin beyi İkbâl Hanım'ı satmaya karar verir. Kadın oğlunu köyünde bırakarak yalıya gelir. İkbâl Hanım için büyük bir övünç kaynağı olan bu durum, Rabia'yı rahatsız eder. Esaretin ne kadar kötü bir şey olduğunu idrâk eden genç kadın esaret için, " *Esaret çok çirkin şey... Bir anayı evlâdından koparır gibi ayırmak... bu ne zulüm!*"²⁷⁷ ifadesini kullanır. Romanda yer alan kahramanlardan Kanarya da esaret meselesine örnek bir hayat hikâyesine sahiptir. Sabiha Hanım gelini Dürnev'i yola getirmek, ona göz dağı vermek için bu sarışın ve güzel Çerkez kızını alır. Kızı eğitir ve Abdülhamit'in kadınlarından birine vereceğini söyler. Oysa amacı gelinini korkutmaktır. İşler Sabiha Hanım'ın düşündüğü gibi gitmez Dürnev ve bu esir kız can dostu olurlar. Sabiha Hanım'ın oğlu Hilmi ise esaret meselesine karşı olduğu için annesine kızar ve kızı evden uzaklaştırmasını söyler.

Roman boyunca çeşitli vesilelerle Padişah ve yönetimi eleştirilir. Romanın sonunda ise artık beklenen Meşrutiyet ilan edilmiş olur. Meşrutiyet'in ilanı romanda savunulan tüm siyasî fikirlerin haklılığını ortaya koyması açısından önemlidir. Rabia'nın babasına II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle aynı gün kavuşuyor olması ayrıca dikkat çeker. II. Meşrutiyet'e sahip çıkan ise Sabit Beyağabey olur.

²⁷⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 375.

²⁷⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 434.

“Geçen istibdat ve zulüm devrinin mazlûmu olan bu kahraman bizleri kurtaran şanlı, hürriyet kahramanlarından biri (eliyle Tevfik’i gösteriyordu) sen ey hürriyet ve adalet âşığı! Senin huzurunda yemin ediyorum ki hürriyetimizin senedi olan Meşrutiyet’e kim el uzatırsa, ben onun bu ellerle girtleklerini sıkar, anasını ağlatır, iki gözünü birden patlatırım!”²⁷⁸

Yazar, Sabit Beyağabey aracılığı ile istediği mesajı yarı alaylı bir dille söz konusu eder. Bu arada, sürgünden dönen Tevfik bir kahraman gibi karşılanır. Bu yolla Padişah’a karşı kazanılan bir zafere vurgu yapılır.

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Sisli Geceler* isimli eserinde de tıpkı Halide Edib Adıvar’ın *Sinekli Bakkalı*’nda olduğu gibi istibdâd dönemi eleştirilir.

Zehra, İstanbul’da bulunan Fikret’in ablası Sacide’ye mektup yazar. Genç kadın, orada olup bitenlerden haberdar olmak ister. Sacide ise yazdığı mektupta istibdâd dönemine eleştiride bulunarak gazete bile okumadığını söyler.

“ Gazete bile okumuyorum Zehra. Sansür eliyle delik deşik olmuş zavallı gazetelerimiz, âsâbı bozmaktan başka bir işe yaramıyor. Bizi bu esaretten, bu zilletten kurtaracak olan büyük zaferi , bilsen nasıl bekliyoruz!..”²⁷⁹

Böylece dönemin bir başka meselesine dikkat çekilir. İstibdâd döneminde sansürlenmiş gazeteler ile halkın Padişah’ın kontrolünde haberler alması sağlanıyordu. Yazar bu baskıcı sistemi farklı bir yoldan eleştirir.

Halide Edib’in *Tatarcık* romanında Safa ve Lâle vesilesiyle siyasî düşüncelere yer verilir. İdeal Cumhuriyet kadını temsil eden Lâle’nin ağzından bir tek demokrasi sözcüğünü duyarız. Ancak bu söz, bu dönem romanı için önemlidir. Çünkü Lâle bu sözü Bay Balta’ya yani bir erkeğe söyler.

“Lâle: Vapur yanaşacak, halkı izaç ediyorsunuz efendim, halkın hakkına tecavüz ediyorsunuz. Burası demokrat memleket.

²⁷⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 452.

²⁷⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 73.

Bay Balta: Vay bana demokratlık dersi mi veriliyor? Aferin kızım, işte böyle olmalı...’’²⁸⁰

Lâle ile Bay Balta'nın arasında geçen bu konuşma ile kadının artık demokrasiye sığınıp erkekler karşısında hakkını arayabiliyor olmasına vurgu yapılır. Bay Balta vapurun yanaşacağı esnada kendi yatını vapurun geleceği yere çeker ve Lâle ile konuşmaya başlar. Müsaait olmadığını söyleyen Lâle, ondan çekilmesini ister, bunun üzerine yukarıdaki konuşma yaşanır.

Yazar, erkek kahramanlarından Safa ile komünizm düşüncelerini ortaya koysa da kendisi bu düşünceyi benimsemez. Bu sebeple kahramanı da bu siyasî düşünceden vazgeçirir. Safa fikirleri tam oturmamış, arayış içinde olan bir gençtir. Komünizme olan inancı ise romanın sonunda nihayete erer.

“(Safa) zamanla düşündüklerini bir ideoloji çerçevesi içine almaya çalıştı. Bu ideolojinin kendi iddiasına nazaran komünist olması iki sebepten ileri geliyordu. Biri komünizmin din düşmanı olduğuna kanaat getirmesi, öteki komünistlerin cebirle, hatta kanla, kurşunla yeni cemiyet kurduklarını istemesiydi. Zaman zaman komünistlerin demokrat Avrupa usullerini alacaklarını işittikçe onlardan derhal soğudu...’’²⁸¹

Safa'nın komünizme olan bağlılığı inandığı şeyi bilmemesinden ileri gelir. Yazar, gençlerin bu durumunu onun şahsında ortaya koyar ve onları eleştirir. Halide Edib, dönemin siyasî düşüncelerine sıcak bakmaz. Yazar için önemli olan demokrasi ve Cumhuriyet olur. Bu sebeple farklı düşünen kahramanları bu düşüncelerinden vazgeçirir.

Müfide Ferit, *Pervaneler* romanında iki gazeteci kızın okula ücretsiz kabul edilmesini söz konusu ederek siyasî yapıya göndermelerde bulunur. Önemli iki gazetecinin çocukları olan ve kendilerine Miss Memleket ile Miss İstikbal lâkapları takılarak alay konusu olan bu iki kız, babalarının okulu müdafaa eden yazılar yazması karşılığında okula ücretsiz alınırlar. Bu durum okuldaki öğrencilerin

²⁸⁰ Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 63.

²⁸¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s.79.

dikkatini çeker ve aralarında bazı tartışmalar yaşanır. Okulun öğrencilerinden yabancı uyruklu olanlar bu iki kızın ücretsiz okutulmasını kabullenemezler. Yazarın olaya yaklaşımı ise öğrencilerden farklıdır. Yazar, yabancı öğrencilerin ücretsiz, Türklerin ise ücret karşılığında okula kabul edilmelerini tenkit etse de, meselenin üzerinde fazla durmaz. Müfide Ferit'in dikkat çekmemek istediği husus, memlekete bu kadar zararı olan bu okulların gazeteciler tarafından savunulmasıdır. Okulların varlığını sürdürmelerinin sebebini okullara sağlanan siyasî desteğe bağlayan yazar, misyonerlik faaliyetinde bulunan bu okullara destek veren siyasî yapıyı eleştirir.

'Mecliste / Siyasi Yapıda Kadın' bölümünde değindiğimiz gibi, romanlar arasında sadece Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi*'nde kadının siyasî hak arayışına yönelik bir değerlendirmede bulunmaktadır. Yazar, kadına mecliste yer arayanlara yönelik bir eleştiride bulunur. Burada eleştirilen ise hükümet değil, bu hak arayışında olan bireylerdir. Yazara göre, kadının ihtiyacı olan ekonomik özgürlük, çalışma hakkıdır. Yazar, bu durumu Zehra'nın,

"Ben, kadını siyasi hakka malik etmek için uğraşan kadın cemiyetlerine hayret ediyorum. Bu cemiyetler, evvela, bütün kadınları bir iş sahibi etmeye alıştırmak için çalışmalı.

*Çünkü içtimai mevkii olmayan hiçbir fert siyasî hakka malik olamaz."*²⁸² sözleri ile dile getirir.

Şükûfe Nihal için kadının çalışma hakkı ona sunulacak tüm haklardan çok daha kıymetlidir. Yazar, kadının karşılaştığı tüm meselelerin temelinde bu sorunun yer aldığını düşünür. Ona göre, çalışan kadının üstesinden gelemeyeceği hiç bir sorun yoktur.

Genel olarak değerlendirecek olursak; romanlarda mekân üzerinden siyasî yapıya yönelik eleştiriler temelde iki şehir - İstanbul ve Ankara - aracılığı ile söz konusu edilir. Yukarıda değindiğimiz eserlerde görüldüğü gibi döneme ait birçok meselenin müsebbibi olarak görülen Osmanlı Hükümeti İstanbul ile

²⁸² Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 162-163.

özdeşleştirilirken yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ise Ankara temsil eder. Bu yazarların İstanbul'a yaklaşımlarında dikkatlerden kaçmayan bir başka husus ise yapılan İstanbul tasvirlerinde yazarların şehri Tefik Fikret ile aynı cepheden yorumlamalarıdır. Fikret'i diğer konularda olduğu gibi bu meselede de kendilerine örnek alan yazarlar, *Sis* şiirinin tesirinde kalır ve İstanbul için 'Tefik'in İstanbul'u tanımlamasını yaparlar.

3.3.2. Kadının Eğitimi

Cumhuriyet ile birlikte pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da hızlı bir yenileşme hareketliliği başlar. Bu dönemde yeni devletin karşısına çıkan en büyük sorunlardan birisi birbirinden farklı eğitim anlayışına sahip kurumların varlığını sürdürmesidir. Osmanlı Devleti Tanzimat ile birlikte yeni eğitim kurumları açsa da bu kurumların yanında medreseler de eğitim vermeye devam eder. İlerleyen dönemde ise yeni açılan okullar ve medreselerin yanı sıra gayrimüslimlerin teşvikleri ile yabancı devletlerin açtıkları okullar eğitim alanında çok sesliliğin ortaya çıkmasına sebep olur. Cumhuriyet'in ilân edildiği yıllarda eğitim alanında yapılan ilk yenilik tüm eğitim kurumlarını tek bir kuruma bağlı hale getirmektir. Bu amaçla 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Kanunu) ile ülkedeki bütün eğitim kurumlarının Maarif Vekaleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı'na) bağlanmasına karar verilir.

Dönemin aydınları ise bu gelişmelere paralel olarak var olan eğitim kurumlarına farklı açılardan yaklaşarak eserlerinde bu meseleye değinirler. Romanlarında kimi zaman Osmanlı'dan kalma eğitim anlayışı şahıslar nezdinde eleştirilirken, kimi zamansa yabancı okullarda eğitim görmenin getirdiği olumsuz sonuçlar üzerinde durulur. Değişmeyen tek bir gerçek vardır; Cumhuriyet'in getirdiği yeni eğitim sisteminin tartışmasız en ideal olduğudur. Eğitim meselesini kadına bakan cihetten ele alacak olursak; yazarların bu meseleye yaklaşımları diğer meseleleri ele alışlarından farklı olmamıştır. Kadına ilişkin meseleler arasında eğitim mevzusunu üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri olarak görmüşlerdir. Gazete ve dergilerinde kaleme aldıkları pek çok makalede bu konuya değinen

yazarlar, gittikleri konferanslarda, düzenlenen çeşitli etkinliklerde kadına dair bu meseleyi ilk sırada değerlendirmişlerdir.

Dönemin romanlarını ele aldığımızda da durum farklı değildir. Her romanda temel olarak değinilen konulardan birisi eğitimidir. Yazarlar, eğitimin önemini vurgulamak için kullandıkları kahramanın hayatında bu durumu farklı yollarla ele almışlardır. Bazen yabancı okullarda yanlış aldığı eğitim sonucunda kaybolan bir hayat, bazen hayal ettiği eğitimi almak ümidiyle evlenmek zorunda kalan genç kız, kimi zaman da evlendirilmek için okuldan alınan çocuk yaştaki kız evlatlarının hayatını konu edinen romanlar kaleme almışlardır.

Kadının eğitimi meselesini en kapsamlı ele alan romanlardan birisi Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli romanıdır. Romanın kahramanı Meclâ, yabancı bir okulda eğitim almıştır. Kahramanın dünya görüşünü tamamen farklı yönde etkileyen bu okul, onun büyük bir hata yaparak hayatının farklı şekillenmesinde de etkili olmuştur. Meclâ ile ablası Nezihe'nin birçok konuda farklı düşüncelerinin altında da farklı okullarda eğitim almış olmaları yatmaktadır. Birisi yabancı bir okulda eğitim alırken diğeri ise sıradan bir mahalle mektebinde okumuştur. Yazar, her iki kahraman arasındaki eğitim farkını yine kahramanlar arasında geçen konuşma ile ortaya koyar:

Meclâ'nın sürekli ailesini, toplumu eleştiren bir dille konuşmasını Nezihe, Meclâ'nın aldığı eğitime bağlar:

“Seni küçük yaşta ecnebi mektebine vermesi?.. Size mektepte bunları mı öğretiyorlar, Meclâ?

-Evet hanımefendi. Size bunları öğretmezler miydi?

- Hayır.

- Sahi, size namazın farzlarıyla abdestin sünnetlerini ezberletirlerdi değil mi?

-Bize insanlığı öğretirlerdi Meclâ, bizim mekteplerimizde gene de öğretirler.”²⁸³

²⁸³ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 12.

İki kardeş arasında geçen konuşma aralarındaki büyük farkı ortaya koymada yeterlidir. Romanın başından itibaren yazar, yabancı okullara bakışını açık bir şekilde dile getirir. Bu okullarda eğitim alan kahramanın tutumu yazarın tasvip etmediği bir davranıştır. Kahramanın bu davranışının müsebbibi ise yabancı okulda aldığı terbiyedir. Yazar roman boyunca Meclâ'yı davranışlarından ötürü tenkit etse de onu, asıl suçlu olarak göstermez. O, sadece örnek olarak seçilmiş bir kahramandır. Yazarın asıl eleştirdiği ise onu bu okula gönderen anne ve babasıdır. Meclâ başlangıçta yatılı okula gitmek istemez. Her ne kadar gönderilmemesi için ağlasa da muvaffak olamaz. Bir süre sonra bu okula öylesine alışır ki artık evi, ailesi ona yabancı gelmeye başlar:

“Mecla'yı babası yedi yaşını bitirmeden, bir ecnebi mektebine leyli vermişti. Çocuk evvela ağlamış, sızlamış gitmek istememişti. Fakat sonra sonra mektebine o kadar ısınmıştı ki bazen ayda bir gece bile eve gelmezdi ve her gelişinde evinden, ocağından, ailesinden biraz daha uzaklaşmış bulunurdu.”²⁸⁴

Yatılı okul, Meclâ ile ailesi arasında büyük uçurumların oluşmasına yol açar. Onun için aileden önce mektebi gelir. Tek sığındığı, tek sevdiği yer orası olur artık. Zamanla aile kavramının; annenin, ablanın önemi kalmaz. Romanın başından sonuna kadar bu eğitim sistemini eleştirilir. Yazara göre, bir çocuk annesinden, babasından bu yaşta ayrılıp yatılı okula gönderilmemelidir. Bu sebeple okulun Meclâ'da bıraktığı derin izleri yine onun ağzından dökülen cümlelerle okuyucuyla paylaşır. Meclâ mektebe gönderildiğini değil, atıldığını düşünür:

“Beni yedi yaşında, süt damlası gibi bir çocukken, kaldırıp attıkları mektepti, bütün sevdiğim.”²⁸⁵

Dönemin önemli tartışmalarından birisi de küçük yaştaki çocukların yabancı okullarda yatılı olarak okutulması meselesidir. Pek çok yazar bu davranışın yanlış olduğunu düşünür ve bunun getirdiği olumsuz sonuçları sadece toplumsal olarak ele almaz, çocuğun psikolojisini de göz önünde bulundurarak konuyu ele alırlar. Meclâ ailesinin onu bu okula zorla göndermesini unutamaz. Bu onun bilinç altında intikam

²⁸⁴ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 18.

²⁸⁵ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 93.

duygusunun yerleşmesine sebep olur. Okula zorla gönderilen çocuk, kendisini atılmış bir eşya gibi hisseder. Ailesinin kendisini istemediğini düşünür ve kendisi de ailesinden ve toplumdan zamanla uzaklaşmaya başlar. Yazara göre karakteri henüz doğru bir şekilde teşekkül etmeyen bu çocukların yanlış düşmeleri muhtemeldir. Meclâ da bu okullarda eğitim görmüş ve tecrübesizliği, ailesinin ilgisizliği sebebiyle çok büyük bir yanlış düşmüştür. Ancak genç kız tüm yaşadıklarının müsebbibi olarak babasını görür ve herkesi affetse de babasını affetmekte zorlanır. Çünkü yaşadıklarının temelinde babasının onu gönderdiği okul, bu okuldan aldığı eğitimin ona verdiği farklı dünya görüşü vardır. Yaptığı büyük hatanın günahını da babasıyla paylaşır:

“Lakin her şeyi affettiğim, hoş gördüğüm bu günümde bile babamı affedemiyorum. Çünkü beni kucağımda babasız bir çocukla bu toprak evde çile çekmeğe mahkum eden günahın büyük bir hissesi ona aittir. Beni hasta mütereddi ve kafir yapan babamdır; yedi yaşında bir çocukken beni o mektebe leylî veren babam!...”²⁸⁶

Yazar yatılı okula gitmenin verdiği üzüntüyü kahramanın ağzından birkaç defa tekrar ettirir. Meclâ, sadece ağlayarak gittiği okulun onda bıraktığı acı hatırayı dile getirmez. Onun asıl üzüntüsü okulun ona verdiği yanlış fikirler neticesinde büyük bir hataya düşerek hayatını altüst etmesidir.

Meclâ zahiren iyi bir eğitim alır. Yabancı dillere vâkıf, iyi dans eden, hatta kendi ifadesiyle adanın en iyi kürek çekenidir. Ancak Meclâ'nın yaşadığı değişim zamanla onu, aldığı eğitimi inkâra iter. Edirne'de katıldığı pikniklerde, toplantı ve balolarda tanıdığı insanlar maharetlerini sergilerken Meclâ hep bir köşede kalıp onları izler ve içten içe kendisinin bir zamanlar en iyi yüzen, en iyi dans eden, en iyi kürek çeken olduğunu düşünerek eski haline acır. Bu marifetlerini küçümser, geçmişte bu durumla övünen Meclâ, artık yaptıklarının ne kadar boş meziyetler olduğunu idrâk etmiştir.

Yazar her ne kadar kahramanın aldığı eğitimi beğenmese de, bir kadının mutlak suretle eğitim alması taraftarıdır. Meclâ yabancı bir okulda eğitim almış olsa

²⁸⁶ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 93.

da onun okuduğu kitaplar, sahip olduğu birikim yazar tarafından takdir edilir, bu bağlamda yazar, eğitimin önemini vurgulamak için romanın sonunda aldığı eğitim sayesinde kitap yazarak meşhur olan Meclâ'nın hayatı bir anda değiştirir. Meclâ aldığı eğitimin onun hayatında ne kadar büyük bir değişikliğe sebep olduğunun farkındadır. Bu eğitimin menfi yönlerini tecrübe ettiği gibi faydalarını da görür. Şiir yazmaya karar veren genç kadın, aldığı iyi eğitimi sayesinde büyük başarı elde eder.

*“Mektepte iken öğrenmiş olduğum vezin ve kafiyenin hayatta işime yarayacağı aklıma gelmemişti.”*²⁸⁷

Aldığı bu eğitim sayesinde genç kadın, Meriç takma adı ile bir şiir kitabı yazar. Meclâ, okumaya meraklı bir kadındır. Sürekli okuyan bu genç kadının başucu kitabı ise Tevfik Fikret'in kitabı olur. Hüzünlü anlarında onu okur, onun satırlarında teselli arar.

Genç kadını bu konuda ideal konuma getiren ise bir erkek olur. Kızının doğumunun ardından Hasan Efendi'nin çalıştığı okulun öğretmenleri Meclâ'yı ziyarete gelirler. Bebeği görmek için odaya girdiklerinde Halit Bey şaşırır:

“Halit Bey, benim odamı ilk defa görüyordu. Eşyam, onu hayrete düşürdü sanırım. Bilhassa kitaplarım karşısında şaşkınlığını saklayamadı:

- Aman kızlar, gelin şu kütüphaneye bakınız, dedi, burada meğer bir hazine varmış da bizim haberimiz yokmuş yahu!

Eğilip kitapları tetkik edince ötekilerin hayreti de onunkinden aşağı kalmadı:

*- Ay, bu kitapların çoğu Fransızca , İngilizce. Siz lisan da biliyor musunuz? dediler. birden şaşırıldım. Fakat derhal kendimi toparladım. Hayır, dedim. Bu kitaplar bana bir ölümün yadigarıdır. Bunun için onları itina ile saklarım.”*²⁸⁸

Havva için Meclâ artık ölmüştür. Bu sebeple eskiden sahip olduğu kitapları bile Meclâ'nın kitapları olarak görür. Artık kendisi değişmiştir ve Meclâ'ya, onun aldığı eğitime dair hiçbir şeyi kabul etmek istemez. Kahramanın aldığı eğitimi böylesine kafî bir tavırla reddetmesi yazarın olayın ciddiyetini ortaya koymak

²⁸⁷ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 114.

²⁸⁸ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 106-107.

istememesinden ileri gelir. Meclâ ismini değiştirir, eskiden yaptığı sporlardan uzaklaşır ve son olarak da eski kitaplarını bir kenara iter. Onun için o kitapların değeri yoktur. Meclâ'nın köklü değişimi dadı meselesinde aldığı kararla bir kez daha karşımıza çıkar. Meclâ'nın kocası Mümtaz Bey, karısının daha rahat edebiyat ve yazı işleri ile meşgul olabilmesi için kızına bir dadı tutulmasını teklif eder. Bunun üzerine Meclâ kızını kendisinin büyütmek istediğini söyler. Bu konu hakkındaki düşüncelerini ablasına mektubunda şu sözlerle ifade eder:

*“Hele dadı...Maazallah!.. Bilhassa ecnebi dadı! Allah göstermesin! Allah göstermesin! Ölüüm de böyle bir şeye razı olmam!”*²⁸⁹

Meclâ kızının yabancı bir dadının elinde büyümesine rıza göstermez. Genel itibari ile dönemin birçok yazarının konuya yaklaşımı bu yöndedir. Yabancı dadı ya da yabancı okullar eleştirilir.

Aynı yazarın *Sisli Geceler* isimli romanında ise eğitim meselesi ideal kadını öne çıkarmak amacıyla konu edilir. Romanın ideal kahramanı Zehra, doktor olan kocası Fikret ile birlikte Anadolu'ya gider. Burada Zehra ile Anadolu kadınının mukayesesi eğitim merkezli yapılır. Ancak bu son derece geri planda kalan bir karşılaştırmadır. Anadolu kadınları okuma yazma bilmedikleri için cephedeki askerlere yazacakları mektuplarını Zehra'ya yazdırırlar. Gelen cevapları okuyan da o olur.

Romanda Fikret'in kardeşi Ahmet Nüzhet, Edebiyat Fakültesi öğrencisidir. Şiir ve edebiyatla ilgilenen genç adam, uzun süre okuluna gitmez. Kendi çabasıyla şiir yazmaya çalışır. Bu durum kahramanın annesi tarafından eleştirilir. Nüzhet'in mutlaka fakülteye devam etmesini isteyen yaşlı kadın, Nüzhet'in durumu için: *“İki failatünle, dört buçuk kafiye ile şairlik mi olur?”*²⁹⁰ ifadesini kullanır. Ahmet Nüzhet eğitim vesilesi ile romanın sonunda bir kez daha karşımıza çıkar. Nüzhet, Zehra'ya yazdığı mektupta onun önceden eğitim konusunda kendisine bahsetmiş olduğu idealinden söz eder. Zehra'nın amacı Anadolu'da bir okul açmaktır. Cepheye giden

²⁸⁹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 209.

²⁹⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 18.

Ahmet Nüzhet onun bu isteğini yerine getirmesi için servetini kendisine bıraktığını yazar.

*“İzmir’in cennet bağlarından birini al, içine iki katlı geniş, beyaz bir bina yaptır; babaları İzmir rüyası uğruna şehid olan küçük kızları oraya topla; onlarla uğraş, uğraş kardeşim...”*²⁹¹

Zehra idealine kavuşur, İzmir’de ‘Eylül Mektebi’ ismini verdikleri bir okul açar ve burada kimsesiz çocukların eğitimi için elinden geleni yapar. Okulun İzmir’de olması ve ‘Eylül Mektebi’ ismini alması dikkat çeker. İzmir’in kurtuluşunun Milli Mücadele için sembolik bir anlamı vardır. Siyasî alanda yapılan mücadeleyi eğitim alanı ile birleştirmeyi hedefleyen yazar, dönemin diğer yazarları gibi savaş bitmiş olsa da sosyal alanda savaşın bitmediğine vurgu yapar. Milli Mücadele esnasında kurtuluş için gösterilen hassasiyetin eğitim alanında da devam etmesi hedeflenir.

Şükûfe Nihal *Yakut Kayalar* isimli romanında eğitim meselesini sanatsal duyarlılık ile ele alır. Romanın kahramanı olan genç kız, çocuk yaştan itibaren sanat ağırlıklı bir eğitim alır. Aldığı eğitim doğrultusunda onu anlayabilecek, sanatsal yönleri ön planda olan bir gençle evlenmek ister. Ancak böyle bir genci tanısa da ailesi onu amcasının oğlu ile evlendirmek istediği için tanıdığı bu gençle evlenemez. Pek çok romanda olduğu gibi bu romanda da eğitim meselesi ile evlilik birleştirilip ele alınır.

Eserin başından itibaren kahramanın eğitim hayatı okuyucuyla paylaşılır. Romanın kahramanı eğitime küçük yaşta çeşitli müzik aletlerini çalarak başlar. On dört yaşında genç bir kız olduğunda ise ona artık felsefe ve edebiyat dünyasının kapıları açılır, bu alanda kendisini etkileyen ise Rıza Tevfik olur.

*“On dört yaşıma girdim. Bir gece, tanıdığımız bir evde Rıza Tevfik şiir okudu. Sonra uzun uzun felsefe bahisleri yaptı. Kalbim kabara kabara, gözlerim büyüye büyüye onu dinledim.”*²⁹²

²⁹¹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 212.

²⁹² Şükûfe Nihal, *Yakut Kayalar*, s. 60.

Romanda genç kızın aldığı eğitim dolayısıyla Osmanlı'nın son dönemlerinde yaygın olan ve zengin ailelerin çocuklarına sundukları konak eğitimi söz konusu edilir. Bu eğitim eve gelen hocalar eşliğinde evde yapılan bir eğitimidir. Romanın kahramanı da böyle bir eğitime tâbi olur. Yazarın bu eğitime yaklaşımı ise müspet yöndedir.

“Babamın, annemin tek çocuğuydum. Bu nazlı küçük hanımı mektebe bile vermediler. Evde oldukça iyi bir tahsil yaptım. Binbir türlü heyecanım, ihtirasım var. Sanat hepsini bastırıyor. Derslerimden artan bütün saatlerimi edebiyata, musikiye, resme hasrediyorum. Hangisinde karar kılacağım daha belli değil. Üçüne de istidadımı tasdik ediyorlar. Bir yay sesi kadar, bir mısra, bir renk bana aynı çılgın çarpıntıyı veriyor.”²⁹³

Romanda kahramanın iyi bir eğitim aldığı görülmektedir, ancak onun muzdarip olduğu mevzu, kendisinde bulunan birtakım hassasiyetlerin çevresindeki kişilerde bulunmamasıdır. Bu durum zamanla genç kızın çevresindeki kişilerden uzaklaşmasına yol açar. Onun çevresindeki kadınlar ve genç kızlar elbise diktirmek ve süslenmekten başka meziyetlere sahip olmayan kişilerdir. Bu gibi farklılıklar evlilik meselesi söz konusu olunca da değişmeyen bir gerçek olarak kahramanın karşısına çıkar. Amcasının oğlu ile evlendirilmek istenince buna karşı çıkar. Çünkü kendisini anlayacak sanatsal duyarlılığı kuvvetli birisiyle evlenmek ister.

Yazarın ilk romanlarından olan bu eser romantik bir üslûp ile kaleme alınmıştır. Zaman zaman mübalağalı ifadelerin yer aldığı romanda eğitim meselesi kahramanın kendisine ait bir odasının olması yönüyle de dikkat çekmektedir. Şükûfe Nihal kadının odasını onun için bir sığınak, ayrı bir dünya ve şahsiyetinin teşekkülünde önemli bir basamak olarak görür. Bu sebeple romanda uzun uzun kahramanın odasını tasvir eder, yazara göre genç kızın aldığı eğitimde bu odanın önemi büyüktür.

“Bu oda bana on dört yaşıma girdiğim gün hazırlamışlardı. Pirinçten Mini mini karyolam, küçük akaju yazıhanem , tuvaletim, gardırobum, mavi perdelerim, mavi

²⁹³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 61.

lambam, şezlongum, dikiş makinem, kemanım... İşte bir genç kız odasının bütün eşyası...

Önümdede, İstanbul'da çıkan bütün edebi gazeteler; eski Servetifünun'lar, Musavver Muhit'ler, Şehbal'ler, sonra Yeni Mecmua'lar. Bütün edebi kitaplar, albümler, boyalar... ”²⁹⁴

Kahramanın odasında bir kızın odasında olması gereken tüm eşyalar mevcuttur. Çıkan dergi ve gazeteler, edebî kitaplar vardır. Şükûfe Nihal bir başka romanı olan *Çöl Güneşi*'nde Feriha yoluyla bir genç kızın okuldan alınıp evlendirilmesi meselesi üzerinden eğitim konusu ele alınmaktadır. Yazar bu romanında evlilik meselesi ve eğitim konusunu oldukça başarılı bir şekilde aynı noktada birleştirir. Feriha, Müeyyet ve Zehra romanın başında bir davet vesilesiyle bir araya gelirler. Herkesin 'Çöl Güneşi' diye bahsettiği Feriha'nın Müeyyet ve Zehra'nın okul arkadaşı olduğu anlaşılır. Yaşadıkları güzel günleri konuştuktan sonra, sıra Feriha'nın yaşadığı erken evliliğe gelir. Feriha ailesi tarafından on iki yaşında okuldan alınır, çarşaf giydirilir ve evlendirilir. Ancak genç kız bu evlilikten umduğunu bulamaz.

“On iki yaşında mektep sıralarından ayrılarak nişanlanmam, on dört yaşına gelmeden sessiz sedasız, bir ev hanımı sırasına geçmem, on yedi yaşında anne, on sekiz yaşında başlı başına bir ev sahibi olmam, tıpkı, sathına güneş vurmış bir deniz gibi, hayatımın dış yüzünü yıldızlayarak geldi geçti. Bütün bunlar, bana gurur verdi, haz verdi, fakat...heyecan vermedi...Kalbimde eksik olan şey, yirmi yaşımın heyecanıydı!..

...Kocamla bir arkadaş gibi büyümüş, ona alışmışım. Yuvamızın içinde bizim ruhumuz yoktu. ”²⁹⁵

Yazar Feriha'nın okuldan alınıp evlendirilmesini sadece tenkit etmez. Onun eğitimden mahrum bırakılmasının hayatında nasıl bir eksikliğe yol açtığını vurgulamak amacıyla romanın ideal kahramanı ile onu mukayese eder. Feriha kocasından ayrılır. Karşısına çıkan tüm erkekler onunla gönül eğlendirmek amacıyla ona yaklaşırlar. Genç kadın, roman boyunca eğitimini tamamlayamamanın verdiği

²⁹⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 61.

²⁹⁵ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 136-137.

eksikliği hisseder. Güçlü, ayakta durabilen bir kadın değildir. Tüm evlilik kararları bir anda bozulur. Feriha'nın aksine roman boyunca takdir edilen ise romanın ideal kadın kahramanı Zehra olur. Zehra eğitimini tamamlar ve kendisine bir kitap dükkanı açar. Genç kadın hedeflerine ulaşabilmek için ailesi ve toplumla mücadele eder.

Yazar romanda eğitim meselesini yabancı okullar açısından da değerlendirir. Dönemin elit kesimi yabancı dil öğrenme, yabancı okullarda hatta Avrupa'da eğitim alma imkânına sahiptirler. Ancak bunlar memleketlerinin eserlerine sahip çıkmayan, Türkçe kitapları okumayan tuhaf bir topluluk halini alır. Yazar, bu durumu da batılılaşmanın yanlış yorumlanması neticesinde alınan eğitimin tezahürü olarak görür.

"Hele bir ecnebi lisanı bilenler, ecnebi memleketlerinde okuyanlar, katiyen memleketinden bir şey okumaya tenezzül etmezler. Mesela, burada çok münevver bir hanımefendi vardı ki züppeliğin mükemmel bir numunesidir. Bu hanımefendi bu memleketin evladıdır, bu memleketin havası içinde, bu memleketin ekmeğiyle yaşamıştır; fakat bu memleketin malı olamamıştır. Bir gün ona, çok tanınmış bir şairin eserinden bahsettim, bana mağrur, kati bir sesle, 'Okumam, Türkçe okumam !' dedi.

Geçen gün Halide Nusret Hanım, kütüphaneden bir kitap alıyormuş, kitapçı ona kitabı verirken gülerken ne demiş biliyor musun? "Bunları sizler yazar, gene sizler okursunuz, ne yazık!"²⁹⁶

Sosyal bir tenkitte bulunan yazar, yanlış batılılaşmanın neticesinde bu memleketin insanlarının bu memleketin edebiyatına yabancı kalışını eleştirir.

Şükûfe Nihal'in bir başka romanı olan *Yalnız Dönüyorum*'da eğitim meselesi ideal kahramanın şahsında ideal eğitim şeklinde ortaya konulmaktadır. Yazar Yıldız'ın eğitimini örnek eğitim şekli olarak okuyucuya sunar. *Yakut Kayalar* romanında olduğu gibi bu romanda da kahraman 'Konak Eğitimi' alır. Kahramanın çocukluğu mütareke yıllarında geçer, dönemin okulları Osmanlı'nın son dönem medreseleri olduğu için bu okullar beğenilmez ve kahraman evde özel dersler ile

²⁹⁶ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 156.

eğitimi tamamlar. Yıldız'ın eğitiminde ve onun karakterinin teşekkülünde iki isim öne çıkar. Bunlardan birisi babası, bir diğeri ise amcasının oğlu Fahir ağabeyidir. Babasından bir erkek gibi cesaretli olmayı, vatanını her şeyden çok sevmeyi öğrenen Yıldız, onun ölümünün ardından Fahir ağabeyinin denetiminde pratik olarak eğitim almaya başlar. Bu dönem romanlarında yazarlar tarafından romanın kahramanlarına örnek yazarlar ve eserlerin okutulması dikkat çeker. Bu durum Şükûfe Nihal'in romanlarında da karşımıza çıkar. *Yakut Kayalar* romanında kahramana Rıza Tevfik okutan yazar, *Çöl Güneşi* romanında ideal kadını bir kitapçı dükkanı sahibi olarak tasavvur ederken *Yalnız Dönüyorum* romanında ise kahramana, dönemin yazarları üzerinde oldukça etkili bir isim olan Tevfik Fikret'in eserlerini okutturur.

*“Fahir ağabeyle en çok Fikret'i okurduk. Onun varlığı benim ruhumda bir inkılap yaptı... Endişelerimden, ruh rahatsızlıklarımın birdenbire silkinir gibi oldum.”*²⁹⁷

Babası Yıldız'a Namık Kemal'in eserlerini okutur, hatta bazı eserleri ona ezberletir. Namık Kemal'in *Celaleddin Harzemşah*'ını, Tevfik Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste* ve *Halûk'un Defteri*'ni okuyan kahraman, Fikret'in dönemin kadınları üzerinde oldukça büyük etki uyandıran dizelerini okuduğunda bu şair için; *“Fikret gözümde bir ilah, Rübâb elimde bir Kuran oldu!..”*²⁹⁸ ifadesini kullanır. Yıldız'ın hayatında Tevfik Fikret'in yeri öylesine büyüktür ki romanın ilerleyen kısmında kahraman hastalandığı zaman hayalinde bile onu görür ve onunla konuşarak şifa bulur. Rüyasında Fikret'in ölmediğini gören Yıldız bu inancın ona verdiği kuvvet ile ölümden döner. Fikret'in etkisi bununla da sınırlı kalmaz. Roman boyunca kahramanın Fahir ağabey ve babası gibi önem verdiği kişileri benzettiği isim de Fikret olur.

Romanın başında Nükhet istemeden evlendiği için kederinden Tevfik Fikret'in mısralarını okur. Şairin mısraları romanda oldukça geniş yer tutar. Kahramanlardan bazıları en küçük sıkıntı anında Fikret'in mısralarını okumaya başlar. Nükhet de istemeyerek evleneceği için düğün akşamında sürekli ağlar ve şairin *“Ben böyle mi sandım seni ey ömrü gam-âlud”*²⁹⁹ mısrasını mırıldanır.

²⁹⁷ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 209.

²⁹⁸ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 211.

²⁹⁹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 183.

Yıldız aldığı eğitimi yetersiz bulur ve Kız Muallim Mektebi'ne yatılı gitmeye karar verir. Ancak gittiği okulun hocalarını beğenmez, onları ders kitaplarının basmakalıp bilgilerinden kurtulamamış kişiler olarak görür. Yıldız yatılı okula devam ettiği süre içerisinde Fahir ağabeyi ile mektuplaşır. Bu mektuplar Fahir'in Yıldız'a, yazarın ise okuyucuya eğitim merkezli vermek istediği mesajları içerir. Fahir Yıldız için adeta bir hoca olur, mektuplarında genç kıza mutlaka edebiyat, felsefe ve hususiyetle tarih okumasını öğütler. Tarih okumalarında olayları değil, kişileri okuması gerektiği üzerinde durur. Genç adam, Yıldız'ı geleceğin kadın tarihçisi olarak tahayyül eder. Onun ileride çalışacağı ilk konuyu 'Tarihte kadınlar' olarak belirler.

Romanda eğitim açısından üzerinde durulan bir diğer konu ise İstanbul'da eğitim gören gençlerin Anadolu'ya dönmemeleri hususudur. Bu durum birçok romanda karşımıza çıkar. Yazarların oldukça ehemmiyet verdikleri bu mesele *Yalnız Dönüyorum* romanında da konu edilmiştir. Sosyal savaşın bitmediğine vurgu yapan yazarlar ideal kahraman ile gençlere Anadolu'ya gidilmesi gerektiği mesajını verirler. Bu romanda da Yıldız sürekli Anadolu'ya gitmek ister ancak savaşın çetin şartları buna müsaade etmez. Genç kız Anadolu'ya gidilmesi gerektiğini düşünür, onun bu fikrine en büyük desteği veren Hasan olur. Genç adam bu konu hakkında,

*“Memleketin derdi bugünkü kazancı ile bitmiş olmayacak, yakılıp yıkılmış, asırlardan beri ihmale uğramış Anadolu bundan sonra da onu seven ellerin yardımını bekleyecek, onu karanlıktan, bilgisizlikten kurtarmaya çalışmak da mukaddes bir vazifedir.”*³⁰⁰ ifadelerini kullanır. Hasan Anadolu'ya bir gençtir. Onun romanda sarf ettiği bu sözler son derece önemlidir. Yazara göre, savaşın ardından Anadolu, cehalet, fakirlik ile baş başa bırakılmamalıdır. Bu durumda görev İstanbul gibi büyük şehirlerde eğitim alan kişilere düşmektedir. Gençler eğitimlerini tamamladıktan sonra mutlaka Anadolu'ya gitmeli, oradaki çocukları ve kadınları eğitmeliler. Nitekim yazar Anadolu'dan bazı kahramanları söz konusu ederek bu konuda haklı olduğunu ortaya koymaya çalışır. Hasan'ın Anadolu'da bulunan akrabaları cahil, eğitime muhtaç Anadolu insanına en güzel örnek olarak sunulur.

³⁰⁰ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 234.

Onların Yıldız'a karşı kaba, hoşgörüsüz, cahilce yaptığı tüm davranışlar eğitimden mahrum kalmış olmalarına bağlanır.

Yakut Kayalar romanında olduğu gibi bu romanda da kahramanın kendisine ait bir odası bulunmaktadır. Bu oda genç kadının roman boyunca tüm sıkıntılar karşısında sığındığı bir sığınak gibidir. Hasan ile tartıştığı zamanlar, evde verilen davetlerde Hasan'ın ahbabları olan dejenere tiplerden uzaklaşmak istediğinde Yıldız'ın sığındığı bu oda, kendisine ait bir kütüphanedir. bu odanın öne çıkmasını sağlayan ise Namık Bey olur. Genç kadın, kimseyi almadığı kütüphanesine, salonun dağınık olması sebebiyle Hasan'ın arkadaşı olan Namık Bey'i almak zorunda kalır. Yıldız'ın okuduğu kitaplar karşısında Namık Bey hayrete düşer. Yazar, bu durum ile kahramanı idealleştirirken eğitimin önemini de vurgulamış olur.

Bu romanda da yabancı dadiya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılır. İsmet Hanım ve Namık Bey'in çocuklarının bakımsızlığında İsmet Hanım'ın ilgisizliği ve ihmali kadar, dadının yabancı oluşu da etkilidir. Yıldız, İsmet Hanım'ın evine uğrar, evde olmadıklarını öğrenir. Bu sırada hizmetçi onu dadının ve çocuğun odasına götürdüğünde odanın hali, çocuğun bakımsızlığı karşısında genç kadın şaşkın bir halde;

*“Aman Allahım, o ne sefalet! O ne kirlilik, ne bakımsızlık!.. Şişman Rum dadı, bir kanepeye bağdaş kurmuş, kucağında çocuk, oturuyor. Zavallı yavru on beş aylık olduğu halde bakımsızlıktan emekleyemiyor bile!..”*³⁰¹ ifadelerini kullanır. Yazar çocuğun bakımsızlığı nedeniyle İsmet Hanım'ı suçlar. Dejenere bir kadın olan İsmet Hanım'ın anneliği sorgulanır. O, iyi bir anne olsaydı çocuğuna kendi bakmasa bile yabancı bir dadı tutmak yerine, bilgili bir Türk dadı tercih ederdi. İsmet Hanım çocuk eğitiminden uzak bir anne olarak romanda yer alır.

Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında ideal kadının almış olduğu iyi eğitim sebebiyle öne plana çıktığını görmekteyiz. Bu durum her ne kadar dönemin diğer yazarlarının romanlarında da bu şekilde ele alınmış olsa da genel

³⁰¹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 277.

itibari ile Halide Edib'in tüm romanlarında eğitim meselesi ağırlıklı olarak kahramanın idealleşmesi amacıyla kullanılmıştır.

Ateşten Gömlek romanında romanın kahramanı Ayşe esas itibariyle Anadolulu bir kadındır. İstanbul'a ilk geldiğinde onu cahil ve bilgisiz gören Salime Hanım, İngiliz gazeteci ile yapacakları mülakatta kendisine çevirmenlik yapabileceğini söyler. Ayşe ise bu duruma karşı çıkar. İngiliz gazetecisinin konuşmalarını büyük bir sabır ile dinleyen genç kadın, aniden Fransızcası ile gazeteci Mister Cook'a verdiği cevaplar salondaki herkesi hayrete düşürür. Ayşe'nin bu çıkışı, ona romanın farklı bir konumunda yer alma fırsatı verir. Eğer kahraman Mister Cook ile kendi arzusu ile Fransızca konuşmasaydı ya da bir başka ifade ile onun çevirmenliğini Salime Hanım üstlenmiş olsaydı genç kadın romanda üstün bir konumda yer alamazdı ve güçlü kadın konumuna geçmesi ile tüm kahramanlar onun etrafında toplayamazdı. Ayşe, karşısındakilere güven veren konuşması ile bir anda Anadolu'ya gidecek olan erkekleri etrafında toplamayı başarır.

Bu romanda eğitim meselesi, öncelikle Ayşe ve Salime Hanım'ın farklı düşüncelerini ortaya koymak, ardından kahramanların taraflarını belirlemek amacıyla romanda yer alan küçük olaylar vesilesiyle okuyucuya sunulur. Ayşe İstanbul'a geldikten sonra Moda'da bir talebeye Türkçe dersi verir. Bu sırada Salime Hanım ile tesadüf ederler. Ancak Ayşe, Salime Hanım'ın odaya girmesi ile başını eğerek önündeki işlerle meşgul olur ve kadının kendisini tanımamasını sağlar. İçeriye giren Salime Hanım'ın sözleri ise romandaki konumuna paralel olarak; "*Bu çocuğa bir İngiliz mürebbiye alsanıza.*"³⁰² şeklinde olur. Salime Hanım İngiliz himayesini savunan Şişlili bir kadındır. Ona göre İngiliz mürebbiye Türk mürebbiyelerden daha üstün konumdadır. Bu fikir Türkçe dersi için de değişmez.

Ayşe'nin İstanbul'da kaldığı sürece ders vermeye devam ettiğini görürüz. Bir başka ders verdiği talebesi ise Yusufpaşa'da ikâmet eder. Ancak bu ders romanda sadece olayları bağlamak için yer alır. Ayşe ders vermeye giderken İstanbul'da İngiliz işgalinin yavaş yavaş başladığını gözlemler, İstanbul'un ilk şehit askerlerinden bahseder. Eğitim meselesi geri planda kalsa da kahramanın

³⁰² Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 50.

öğretmenlik yapması, Salime Hanım'ın yabancı öğretmeni tercih etmesi küçük ama önemli hususlardır.

Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında yüzeysel olarak işlediği eğitim meselesi *Vurun Kahpeye* romanında romanın başından sonuna kadar ön planında yer alır. Romanın başında kahramanın Anadolu'nun ücra köşesindeki bu kasabaya geliş sebebi de eğitimidir. Eserdeki eğitim meselesine değinmeden önce romanın kahramanı Aliye'nin eğitiminden söz etmek gerekir. Aliye İstanbul'da eğitim görür. İdealist genç kız, hocalarının 'Anadolu'ya gidiniz' sözünü yerine getirmek amacıyla okulunu bitirdikten sonra bu kasabaya gelir. İdeal eğitim sistemini temsil eden Aliye'nin karşısına ilk çıkansa Osmanlı eğitim sisteminin temsilcisi Maarif Müdürü olur. Maarif Müdürü'nün tutumu Aliye'nin kasabada karşılaşacağı zorlukların ilk emaresidir. Aliye'nin karşısında Maarif Müdürü'nün yanı sıra cahil bir halk ve eski kafalı bir öğretmen olan Hatice Hanım da yer alır. *Ateşten Gömlek* romanında romanın kahramanı Ayşe, Milli Mücadele amacıyla Anadolu'ya gider ve bu doğrultuda düşman kuvvetlere karşı mücadelesini sürdürür. Romanın konusu Milli Mücadele'yi kapsar. Oysa *Vurun Kahpeye* romanında Aliye'nin durumu Ayşe'nin durumundan farklıdır. Sadece öğretmenlik için gittiği Anadolu'da genç kızı çok çetin bir mücadele bekler. Yazar bu durumu daha net bir biçimde ortaya koyabilmek için Aliye'nin yanına bir komutan olan Tosun Bey'i gönderir. Tosun Bey, romanın Milli Mücadele kısmını temsil ederken Aliye ise sosyal savaşı temsil eder. Romanda Aliye'nin vazifesinin Tosun'un vazifesinden daha zor olduğunu görmekteyiz. Aliye kasabaya geldiği ilk günden itibaren menfi bir tutumla karşılaşır. Onun gelişinde sebepsiz bir mânâ aramaya çalışan kasabalı, yaptığı her yeniliğe karşı çıkar. Kadının yenilik getirmesi kasabalı için alışılmıştın dışında bir durumdur. Bu sebeple Aliye, kadın olmanın verdiği güçlüklerle ayrıca savaşmak zorunda kalır. Çünkü onun her yaptığı ataerkil düzene bir başkaldırı şeklinde yorumlanır. Tosun Bey erkek ve asker olmanın verdiği avantaja sahiptir. Tosun Bey'in savaşı sadece cepheleyen Aliye ise cehaletin olduğu her sahada savaşmak durumunda kalır. Yazar her iki kahramana romanda farklı misyonlar yükleyerek eğitim meselesini savaş ile birleştirir. Savaşın içinde bir de cehalete karşı yürütülen bir savaş vardır.

Aliye kasabaya geldiğinde mektebin halinin içler acısı olduğunu görür. Okul son deçe bakımsız bir halde ve pislik içindedir. Pencerelerine kağıt yapıştırılmış olan

sınıfın içinde sigara dumanı ve kırık kapılı tuvaletin kokusu birbirine karışmıştır. Bu durum karşısında ne yapacağını şaşırarak genç öğretmen, bir de Hatice Hanım'ın otoritesizliği yüzünden lâubâlî bir şekilde kendisine sırttan küçük çocukları nasıl terbiye edeceğini düşünür. Aliye karşılaştığı bu duruma karşı oldukça sabırlı bir tavır sergiler. Tüm zorluklara rağmen okulu temiz bir hale getirmeyi başarır. Ancak genç kızın bu kasabadaki asıl mücadelesi henüz başlar. Yokluk ve cehaletle mücadele eden Aliye için cehalet daha çetindir. Aliye'yi sadece mektepte vazifesini yapan sıradan bir muallime olarak görmeyiz. O, halkın içinde aktif olarak yer alır. Bunu sadece kasabalının sorunlarını çözmeye adanmış bir öğretmen olarak değil, Onun amacı eğittiği çocukların ebeveynleri de eğiterek onlara bildiği doğruları göstermektir. Bu sebeple okul ile kasabalıyı kaynaştırmaya çalışan Aliye çocukları milli marşlar eşliğinde kasabanın sokaklarında dolaştırır.

“ O, çok coşkulu bir ruhla çocuklara milli marşlar öğretiyor, her yerde memleketi alan yabancıların şiddetle aleyhinde bulunuyor, çocukları ellerinde bayraklarla sokaklarda, biraz halkla mektebi karıştıran milli heyecanla dolaştırıyordu.”³⁰³

Aliye'nin oldukça iyi bir eğitim aldığına daha önce de değinmiştik. Yazar, romanda onun aldığı iyi eğitimi vurgulamak, bir başka açıdan yorumlarsak kasabalının cehaletini ortaya koymak amacıyla çeşitli vesileler ile genç kız ile kasabalıyı karşı karşıya getirir. Bu durumlardan birisi Yunanlıların kasabayı ele geçirmeleri ile Aliye'nin kumandanla Rumca konuşması hadisesinde yaşanır. Aliye'nin Rumca konuştuğu için gavur olduğuna inanan Fettah Efendi, bu hadiseye dayanarak genç kızın trajik sonunu hazırlar.

“Kumandan'la Aliye'nin Rumca konuşması ve Kumandan'ın gösterdiği inkıyat, Fettah Efendi'yi çıldırttı. Demek bu, çarşaf giymiş bir gâvur kızydı, her halde gâvurca söylediği için bir gâvur karısı kadar mekruhtu...”³⁰⁴

Aliye için eğitimin sürekliliği oldukça önemlidir. Ona göre savaş da olsa okul kapatılmamalı, eğitim kesintiye uğramamalıdır. Bu sebeple konuşmaya gittiği Yunan kumandanından okulun açılmasına müsaade etmesini ister. Aliye tam anlamıyla

³⁰³ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 19-20.

³⁰⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 86.

idealist bir eğitimcidir. Bu konuda onun en büyük yardımcısı ise Tosun Bey olur. Ancak roman boyunca genç komutan Aliye'nin hep bir adım gerisinde yer alır. Onun vazifesi siyasal anlamda yapılan mücadelenin önemini vurgulamaktır. Romanın sonunda ise biten savaşın ardından Tosun Bey, Aliye'nin bıraktığı yoldan devam edeceğini söyleyerek genç öğretmene yüklenen misyonun geride kalanlar tarafından devam ettirilmesi gerektiğini vurgular. Romanda yer alan son ifadeler Tosun Bey'e aittir ve bu sözler yazarın vermek istediği mesajı da içermesi bakımından ayrıca önem arz ederler. Aliye'nin şahsında sosyal savaşa vurgu yapan yazar, romanın sonunda genç kahramanın Fettah Efendi gibi cahillerin kurdukları oyunlar yüzünden hayatını kaybetmesi ile haklılığını ortaya koyar. Bu konuda yazarı destekleyen ve çözümü ortaya koyan ise Tosun Bey olur. Yaralı komutan, Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiğini ancak vatan için açtığı mücadelenin henüz sonlanmadığını; *“Ben sevgili değneklerime dayanarak memleket mücadelesinde daha içten, daha iman ve fedakarlığa dayanan bir savaş açabilmek için kuvvet ve sıhhat toplamaya gidiyorum...”*³⁰⁵ sözleriyle ifade eder.

Aliye karakterini eğitim merkezli değerlendirecek olursak; İstanbul'un en iyi okullarından birinde eğitim almış olan genç ve idealist öğretmenin, Anadolu'nun ücra bir kasabasına gitmesi ve burada cehalete karşı verilen çetin savaş konu alan bu romanda, romanın başından sonuna kadar eğitim meselesi Aliye'nin şahsında konu edilmektedir. Aliye Anadolu'nun cehaletini ortaya koyması açısından oldukça önemli bir rol üstlenir. O, Anadolu'nun bilgiye, eğitime, okula, İstanbul'un okumuş dimağlarına ne kadar ihtiyacı olduğunu okuyucuya gösterir. Aliye'nin en büyük özelliği zorluklar karşısında mukavemetli durabilmesidir. Karşılaştığı tüm sorunlara karşı kahramanın İstanbul'a geri dönmemesi, bunu aklından bile geçirmemesi oldukça dikkat çekicidir. Kendisine bu kadar yabancı olan bir kasabada kalmak istemesi, okulu ve öğrencilerini bir an bile ihmal etmemesi ideal eğitimciliğini ortaya koyar. Dönemin önemli eserlerinden olan *Vurun Kahpeye* romanında yazar, eğitim meselesinin memleketin sorunlarını çözüme ne kadar ehemmiyetli bir role sahip olduğunu vurgulamıştır.

³⁰⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 175.

Kalp Ağrısı romanında ise tüm kahramanların oldukça iyi eğitim aldıklarını görmekteyiz. Romanda eğitim meselesinden ziyade kadının evlilik meselesinde nerede durması gerektiği ele alınır. Bu romanın devamı niteliğinde olan *Zeyno'nun Oğlu* romanında ise kahramanlardan İstanbullu Zeyno, Kürt Zeyno ve Haso çocuk farklı açılardan eğitimleri ile eserde söz konusu edilirler. Zeyno'nun eğitimi Kürt Zeyno'nun mahrumiyetinin ve başına gelenlerin sebebini ortaya koymak için söz konusu edilir. Kürt Zeyno eğitim almadığı için kendi ayakları üzerinde durmayan bir kadındır. Katlanmak zorunda kaldığı sıkıntıların çoğu eğitim meselesine bağlıdır. Eğer Kürt Zeyno eğitilmiş bir kadın olsaydı, Hasan ile evlenebilirdi. Onunla evlenememiş olsa bile Ramazan'ın attığı dayaklara, köylünün kendisine yönelttiği imalı sözlere ve bakışlara katlanmak zorunda kalmazdı. Kürt Zeyno'nun Cumhuriyet'in kendisine sunduğu haklardan bi-haber olmasının altında da eğitimsizliği yatmaktadır. Yazar Kürt Zeyno'nun yaşadığı tüm sorunları eğitim meselesi ile paralel ele alır. Kısaca, Kürt Zeyno'nun şahsında Anadolu kadının asıl meselesinin eğitimsizlik olduğuna vurgu yapılır. Zeyno cehalet yüzünden Perihan Nine'nin dayaklarına bile katlanır. Çünkü bu, Anadolu'nun bir geleneği gibidir.

Romanın devamında ise Haso çocuğun vasıtasıyla çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiği üzerinde durulmaya çalışılır. Haso'nun eğitimi çok detaylı ele alınmaz, fakat onun sergüzeşti sırasında aldığı eğitimdeki ufak detaylar bize yazarın bu konudaki görüşlerini verir. Onun Şeyh M...'nin yanında aldığı eğitim kısaca söz konusu edilir. Yazar bu eğitimi onaylamaz. Ramazan ve Şeyh'in adamlarından birkaç kişi Haso'yu almaya gelirler. Şeyh'in yanında yetişmenin Haso'nun istikbali için ne kadar büyük bir şans olduğuna dair konuşmalar geçer. Bu sırada söz çocuk eğitimine gelir, bu konuda Bayram'ın düşüncesi çocuk eğitiminde dayanın oldukça önemli bir fonksiyona sahip olduğu yönündedir. Şeyhin adamlarından Ramazan da kendisine hak verir ve dayanın cennetten çıktığını ileri sürer.

*“Çocuğu adam etmek istiyorlarsa, her dakika yumruk ve sopanın eksik edilmemesinin lüzumunu anlattı (Ramazan). Ağaların başı Bayram, tabii çocuk terbiyesinde dayanın cennetten çıktığını kabul ediyordu.”*³⁰⁶

³⁰⁶ Halide Edib Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 134.

Romanın ilk kısımlarına döndüğümüzde de yazarın bu durumu Zeyno, Perihan Nine ve Bayram üçgeninde eleştirel bir biçimde ele aldığını görmekteyiz. Perihan Nine gençliğinde annesinden ve kocasından dayak yer. Bu duruma kaza ve kader penceresinden bakarak sabır gösteren kadın, aynı sabrı kızının kendisi ve Bayram karşısında göstermesini bekler. Zeyno her ne kadar yaşı ilerlese de Perihan Nine'den şiddet görmeye devam eder. Evlendiği zaman ise Bayram'ın attığı dayaklara maruz kalır. Anadolu'nun değişmez bir gerçeğini konu edinen yazar, bu durumu eleştirir. Adeta bu dayak silsilesi anneden kıza miras şekline bürünmüş bir halde nesilden nesle aktarılır. Oysa yazar, kadının ma'kûs kaderinin değişmesi gerektiği inancındadır. Bu sebeple dayağı atan erkeği eleştirdiği gibi, roman boyunca dayak karşısında sessiz kalan kadına da tepki gösterir. Perihan Nine ve Zeyno için dayak olağan bir şey haline gelmiştir. Onlar bu durumu yadırgamazken, Haso çocuk yediği dayaklar ile İstanbullu Zeyno'nun kocası Miralay Muhsin'in dikkatini çeker. Muhsin Bey sabah ve akşamları karargahın yanından gelen '*Gözün kör ola Haso, ellerin kırıla Haso!*'³⁰⁷ sözlerinden Haso'nun dayak yediğini anlar. Kendisi Doğu'da, zor şartlarda görev yapmış bir asker olmasına rağmen Haso'nun yediği dayakları yadırgar. Bu dayaklar Miralay Muhsin'in Haso'ya olan merakını tetikler. Yazarın Muhsin Bey ile ortaya koyduğu duyarlılık dayağın ne kadar yanlış bir yöntem olduğunu vurgulamak içindir. Yazar, bir kadın kahramanın duyarlılığını ortaya koymaz. Haso'ya acıyan Zeynep ya da romanın diğer kadın kahramanları olmaz. Muhsin Bey sert ve disiplinli bir asker olmasına rağmen sebepsiz yere bir çocuğun dayak yemesine duyarlılık gösterir. Bu duruma odaya giren yaveri de şaşırır. Yazar, Muhsin Bey ile Bayram ve onun gibi düşünenleri mukayese eder. Bayram gibilere göre dayak, bir sorunun çözümünde ya da öfke anında başvurulacak yöntemdir. Şeyh'in yanında kalan Ramazan da Bayramla aynı fikre sahiptirler. Oysa Halide Edib bu durumu eleştirir. Bayram'ın Haso çocuğa uyguladığı şiddet, Haso çocuğun Bayram'a karşı nefret duygusunu her geçen gün arttırmaktan başka bir şey sağlamamıştır. Şeyh M...'nin yanında ise dinî konularda eğitim almaya başlayan Haso çocuk, büyüklerinden gördüğü ancak mânâsını bilmediği namazı, dua ve sureleri öğrenir. Yazar bu durumu yadırgamaz, dine karşı menfî bir yaklaşımda bulunmaz. Eğitimin devamını getirmez ve Şeyh M... ile Haso'nun yollarını ayırır. Çünkü Şeyh M...'nin kendisi isyancı bir Kürt'dür. Halide Edib Şeyh M...'nin ve onun

³⁰⁷ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 58.

gibilerin dinî yorumlarını tasvip etmez. Şeyh M... gibiler dinin haşyet kısmını temsil ederler. Bu meseleye *Sinekli Bakkal* romanında da değinen yazar, İslâm dininin bu şekilde temsil edilmesine karşı çıkar.

Romanın ilerleyen kısmında Şeyh çiftliğine gidince Haso'nun kendisinden aldığı eğitim yarım kalır. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen Zeyno'nun Haso çocuğu tanınması ile çocuk, eğitimini Zeyno'dan almaya başlar. Zeyno'nun Haso'yu nasıl eğittiği teferruatlı ele alınmaz. Ancak bu eğitimin Şeyh'in eğitiminden farklı olduğu açıktır. Zeyno çocuğa dinî eğitim vermez, ona okuma yazma gibi temel bilgileri verir.

Mazlume'nin Dârülfûnun talebesi olması dikkat çeken hususlardan birisidir. Onun batılılaşmayı doğru yorumlamasında burada edindiği bilgi ve tecrübelerin etkisinin olduğunu görmekteyiz. Mazlume, Avrupa'dan gelen genç bir hocanın oralarda yaptığı gözlemlere dayanarak ortaya koyduğu tespitleri doğru bulur. Bu tespitleri annesi Mesture'ye anlatırken, Avrupa'nın batacağını, asıl köhne ve örümcekli olarak değerlendirilmesi gerekenin Avrupa olduğunu söyler. Kendilerinin de talebeler olarak artık Batı dansları yerine zeybek oynayacaklarını ifade eder. Bu durum Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Romanın kahramanlarından Yıldız'ın burada eğitim alması Milli Mücadele için aktif olarak çalışmasında etkili olmuştur. Yazarlar, Dârülfûnun'da alınan eğitimin milliyetçilik duygularını öne çıkardığı ve Batı'nın doğru algılanmasında etkili olduğu kanaatindedirler.

Sinekli Bakkal romanında ise ideal kadının şahsında bir Türk kızının nasıl eğitim alması gerektiği tüm ayrıntıları ile eserde konu edilir ve Halide Edib'in, Doğu ve Batı'nın birleşmesi ile ortaya koyduğu yeni eğitim sistemi idealleştirilir. Romanın kahramanı Rabia'nın aldığı eğitim eserin birinci kısmında detayları ile ele alınır. Annesi Emine'nin, babası Tevfik'ten ayrılması ve Tevfik'in sürgüne gönderilmesi üzerine uzun bir süre babasını görmeyen Rabia, küçük yaştan itibaren imam olan dedesi Hacı İlhami Efendi'nin gözetiminde ilk eğitimini alır. Hacı İlhami Efendi, Emine'nin yaşadığı maceranın torununun da başına geleceğinden endişe ettiği için, Rabia'yı mahalle mektebine göndermez. Küçük kızın eğitimini evde kendisi verir. Bu eğitimde dikkatimizi çeken, kahramanın konak eğitimi alıyor olmasıdır.

Rabia'nın ilk eğitimi imamın evinde başlar, ardından bu eğitim, Selim Paşa'nın konağında gerçek anlamda bir konak eğitimine dönüşür. Aslında Rabia, zamanın çocuklarından çok da farklı bir eğitime tâbi olmaz. O, İstanbul'da sıradan bir mahallesinde büyüyen, sıradan bir kız çocuğudur. Bu noktada Rabia'nın eğitiminde de olağanüstü bir durum söz konusu edilmez. Rabia'nın eğitimini farklı kılan, onun diğer çocuklarından daha yetenekli olmasıdır.

Rabia'nın dedesinden aldığı ilk eğitim, roman boyunca koruduğu dinî yönünü geliştirmeye yönelik bir eğitim olur. İmamın eğitim anlayışı katı bir dinî eğitimi kapsar. Rabia, İlhami Efendi'nin eğitim anlayışının ortaya koyduğu katı kurallar nedeniyle akranlarına göre daha sınırlı, bir çocuğun arzuladığı zevklerden, oyunlardan ve eğlencelerden uzak bir çocukluk geçirir. Hacı İlhami Efendi'nin torununa temelde öğrettiği kavramlar ise cennet ve cehennem olur.

*“Başka çocuklar, o yaşlarda nasıl bayram salıncağı, kukla oyunu ile âşına iseler, Rabia'da o kadar cennet ve cehennem denilen yerlerle âşına idi. İmam Hacı İlhami Efendi torununa bu iki yeri kendisine göre bütün hususiyetleri ile tanıttı.”*³⁰⁸

Sinekli Bakkal romanında eğitim iki değer üzerine oturtularak ele alınır. Bunlardan birisi din diğeri ise musikidir. Roman ilerledikçe Rabia, romanda onun dışında gelişen olayların merkezine doğru yol almaya başlar. Artık pek çok şey onun etrafında şekillenir. Buna en güzel örneklerden birisi de, Rabia'nın eğitiminin koskoca konakta tartışılma mevzusu haline gelmiş olmasıdır. Sesinin güzelliğini fark eden ilk isim Selim Paşa'nın karısı Sabiha Hanım olur. Kızı dinleyen Paşa, Rabia'nın eğitimini üstlenir. Bu vesileyle kahraman, Vehbi Dede'den eğitim almaya başlar.

Rabia, aldığı bu iki eğitim ile roman boyunca öne çıkar. Rabia'ya dinî eğitimi ilk olarak dedesinin verdiğini ifade etmiştik. Daha sonra ise bu eğitimi Vehbi Dede aracılığıyla almaya başlar. Bu iki şahsın dine yaklaşımları birbirinden farklıdır. İlhami Efendi'nin dine yaklaşımı korkuya dayalı bir dinî anlayışı ortaya çıkarır. Vehbi Dede'de ise aşka dayalı bir din anlayışı görürüz. Bu iki farklı anlayış Halide

³⁰⁸ Halide Edib Adıvar, *Sinekli Bakkal*, s. 24.

Edib üzerinde oldukça etkili olur. Yazar, Vehbi Dede'nin din anlayışını benimserken imamın dine yaklaşımını sorgular ve bu inancı korkutucu bulur.

*“Kız, cehennemden korktu, fakat İmam'ın tarif ettiği cenneti de pek cazip bulmadı.”*³⁰⁹

Halide Edib'in diğer romanlarında da bu düşünce arka planda verilir. Daha önce *Zeyno'nun Oğlu* romanında Şeyh M...'nin dine yaklaşımı ile İlhami Efendi'nin dini yorumlama şekli aynıdır. Bu romanda ise iki farklı şahısta yazarın zihnindeki iki farklı dinî yaklaşım söz konusu edilir. Yazar, dinin aşk kısmını benimser. Ona göre, cennet varken cehennemden bahsetmek doğru değildir, din güzellikler ve huzur dinidir. Bu sebeple romanın kahramanı Rabia, dedesinden aldığı ilk eğitimi korkutucu bulur ve bu anlayışı sorgular. Vehbi Dede ise roman boyunca ona huzur veren ve aşkı hatırlatan olur.

*“Vehbi Dede, ilâhî kâinata anlayan ve sezen bir tebessümle bakıyor, hayatı ilâhî bir şaka gibi görüyor.”*³¹⁰

Halide Edib'in genel itibari ile dinî konulara yaklaşımını bu eserde söz konusu edilen din eğitimi ile paralel düşünebiliriz. Rabia'nın şahsında ortaya konulan dinî algıya yönelik eleştiriler Halide Edib'in kendisinde var olan endişelerin bir tezâhürüdür. Romanda Vehbi Dede ile İlhami Efendi arasında yapılan mukayese, yazarın zihnindeki arayış olarak yorumlanabilir. Halide Edib, İlhami Efendi gibilerin anlattığı cennette mesafeli yaklaşır, orada güzellikler bulamaz. Yine onun anlattığı cehennemin korkutucu boyutu yazarın din ile arasına mesafe koymasına neden olur. Vehbi Dede ise cennetin tüm güzelliklerini dünyada yaşar ve çevresindeki tüm güzellikleri cennetten gelen bir numune olarak görür. Bu sebeple onun gibilerin dünyaları cennet olduğu gibi, dünyayı da cennet yaparlar. Vehbi Dede'nin cehennemden bahsettiğine şahit olmayız. O, Halide Edib'in arzuladığı gibi cennet varken, güzellikler dururken cehennemden, azaptan söz etmez.

Konakta alınan karar ile Rabia, Vehbi Dede'den ders almaya başlar. Önce Arabî ve Farsî, ardından musiki dersleri başlar. Rabia'nın aldığı dersler onun çok

³⁰⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 24.

³¹⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 31.

yönlü yetişmesine zemin hazırlar. Bir süre sonra Rabia, Vehbi Dede'den aldığı derslere ilaveten Peregrini'den ders almaya başlar. Peregrini, Vehbi Dede'nin aksine huzursuz, arayış içinde olan bir İtalyan piyanisttir. Rabia, Peregrini sayesinde Batı müziğine hakim olur. Romanda genç adam ile Batı'nın düşünce dünyasındaki değişim yansıtılır. Peregrini arayış içerisinde olduğu için İstanbul'a gelir, arayışı ise Müslüman olup Rabia ile evlenmesiyle son bulur. Peregrini ile Rabia'nın arasında tek değişmeyen şey müzik olur. Batılı eğitim anlayışını temsil eden Peregrini, Rabia'nın müzik yönünü geliştirmesinde oldukça önemli bir role sahip olur. O, sadece genç kızın müzik eğitimini veren bir hoca olmaz. Dönemin şartlarından ötürü Batılı okulda okuyamayan genç kız için Peregrini, Batı'ya açılan kapı, Batı'nın kültür dünyasını kahramanın ayağına getiren bir değer olur. Halide Edib'e göre, Batı'yı bilmeyen Rabia, Peregrini'den Batı'yı, yine Doğu'nun mantığını kavramaya çalışan, büyük bir arayış içerisinde olan Peregrini ise öncelikle Vehbi Dede'den, ardından genç kızıdan, Batı'yı öğrenir.

Yazar, Doğu'nun kültürünü ve inancını Vehbi Dede'nin şahsında okuyucuya sunar ve yine romanın kahraman bu eğitimi ondan alır. Peregrini ise Batılı müzik eğitimini Rabia'ya verir. Bu iki isim Rabia'nın kişiliğinin teşekkülünde etkili olur. Halide Edib, Rabia'nın şahsında Doğu ile Batı'yı birleştirir. Bu durumu Türk kadınına örnek gösterir. Genç kızın aldığı eğitim yazarın savunduğu ideal eğitim anlayışdır. Yeni kadın, tıpkı Rabia gibi, Doğu ve Batı'nın kendine has değerlerini ideal düzeyde öğrenmelidir tezi savunulur.

Rabia da diğer romanlardaki kahramanlar gibi çok fazla kitap okur. Onun okuduğu kitaplar arasında, Evliya Çelebi'nin kitapları ve *Cevdet Paşa Tarihi* gibi eserlerin olması dikkat çekicidir. Rabia, sabahlara kadar bıkmadan kitap okuyan bir kahramandır.

“Derslerinden dönerken Babîâli'ye, yahut Beyazıt sahaflarına uğruyor, koltuğunda bir alay kitap, eve geliyordu. Artık gece yarılarında kadar odasında gaz yanıyor, Penbe homurdanyor, homurdanyor. Fakat inatçı kıza lâf anlatamıyordu. Çok

zaman Penbe dalıp uyandığı zaman hâlâ Rabia'nın kitap yapraklarını çevirdiğini duyuyor. Bazan da tanyeri ağarınca kadar okuyor."³¹¹

Halide Edib, romanın ideal kahramanı olan Rabia'nın hayatını çocukluğundan itibaren söz konusu ederek kahramanın, dolayısıyla Türk kadınlarının, almasını istediğı eğitimi ortaya koyar. Rabia, Doğu ve Batı'nın tüm değerlerini öğrenecek düzeyde iyi bir eğitim alır. Romanın ikinci bölümünde ise Rabia'nın anneliğı söz konusu edilerek ideal annenin çocuğuna vereceğı eğitim öne çıkarılır. Halide Edib, Batılı eğitimi savunan bir isimdir. Dönemin en önemli tartışma konularından birisi olan yabancı okullar meselesine bu okulları savunarak müdahil olur. *Sinekli Bakkal*'da bu konuya değinen yazar, meseleyi ideal kadının çocuğuna vermek istediğı eğitim ile söz konusu eder. Rabia, Osman ile yaptıkları gezinti sırasında org sesi duyar. Bu sesi ilk defa duyan genç kadın, sesin karşısında büyülenir. Osman'a bu sesin nereden geldiğini sorar. Robert Koleji'nden geldiğini öğrenince, eğer oğlu olursa onu bu okula vereceğini söyler. Buna mukabil Osman, Rabia'nın bu isteğine karşı çıkar. Dönemin muhalif sesini temsil eden Osman, zaten iki farklı kültürden anne ve babanın çocuğı olduğu için iç çatışmalara maruz kalacağını savunduğı oğlunun, bir başka kültür çatışmasına girmesini istemez. Rabia ise tarihten örnek vererek herkesin damarlarında başka başka kanların olduğunu söyler. Rabia ile Osman arasında eğitim meselesini konu alan bu tartışmada Rabia'nın isteğinin gerçekleştiğini görürüz. *Tatarcık* romanında karşımıza çıkan Recep için, romanda eğitimini Robert Koleji'nde yaptığını dair bir ifade yer alır.

Romanın diğer kahramanlarının eğitimlerini söz konusu edecek olursak, romanda yer alan tüm Çerkez kızlarının iyi bir eğitimden geçtiklerini söyleyebiliriz. Romanda bu kızlar aldıkları eğitimler açısından eleştirilmezler. Şahsî tutumu nedeni ile dejenere kadın olarak değerlendirilen Dürnev'in konakta aldığı eğitim sorgulanmaz. Kanarya da oldukça oldukça iyi eğitim alır. Saraya gönderileceğı için iyi yetiştirilmesine özen gösterilen bu kadın, piyano çalmayı dahi öğrenir. Konağın hanımı Sabiha Hanım, eski kültürün temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Kendine has sınırları olan bu kadının, eğitime ve yeniliğe açık olması dikkat çeker. Eğitime

³¹¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 302.

verdiği önem ile Rabia'nın eğitimini üstlendiği gibi, konağına aldığı kızların da eğitimleri ile yakından ilgilenir.

Eski kültürün bir başka temsilcisi ise Bahire Hanım'dır. Kendisi de mürebbiyeler ile büyütülen bu kadın, kendi değerlerini öğrenmeyi ihmal etmemiştir. Ancak kendisi gibi büyütme istediği kızları kadının bu isteğine karşı çıkarlar. Avrupa'da tahsil gören babaları gibi, Batı'dan her geleni kutsal kabul eder, yerli olan her şeye dudak bükerek. Kendi değerlerinden o kadar uzaklaşırlar ki Türkçe okumaya bile lüzum görmezler, anneleri alaturka bir şarkı söylerse kulaklarını tıkayıp kaçarlar. Yazar bu durumu tenkit eder, kızların yaptığını onaylamaz. Halide Edib, Doğu ile Batı'yı ayrı ayrı değerlendirmeyi, ikisini bir bütün olarak kabul eder. Ne sadece Doğu'yu ne de sadece Batı'yı savunur. Ancak yazarın ortaya koyduğu kültürlerin sentezi tezi pek çok problemi beraberinde getirir. Bahire Hanım'ın eşi ve çocuklarında olduğu gibi Batı kültürü Doğu'nun önüne geçtiği zaman kişi kendi değerlerine yüz çevirmeye başlar. Bu tür ikilemlerin yaşandığı durumlarda yazarın bir çözüm bulmada yetersiz kaldığını görüyoruz. Halide Edib, ideal kadın olarak öne sürdüğü Rabia'nın sahip olduğu özellikleri topluma örnek olarak sunar. Fakat toplum, Rabia gibi Doğu ve Batı arasında denge sağlamaya hazır değildir. Yazar da bu tür sorunlar karşısında sadece bu kişileri eleştirmekle yetinir. Dolayısıyla, Halide Edib'in de bu konuda çözüm bulmada yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

Yolpalas Cinayeti romanında Halide Edib'in amacı kadının eğitiminden ziyade toplumdaki eğitimsiz erkeklere dikkat çekmektir. Romanın kahramanı Akkız, hayatını alt üst eden Mükerrerem'i öldürür. Mükerrerem kadınları kullanarak hayatını idame eden ahlâksız bir erkektir.

*"Bu adam, üç türlü kadına musallattır. Birincisi yüksek aileden yaşlı, fakat kafasız ve ahlâkı mazbut olmayan kadınlardır. Bunların yanında vazifesi "jigolo"luktur. İcap ederse şantaj da yapar. Bu sınıftan kimseyi mahkemeye sevk edebilecek vesaikim yok. İkincisi, vesikalı kadınlardır. Bunları haraca keser. Üçüncüsü, fakir yahut orta halli aile kızlarıdır. Bunları işgal eder, alacağını vaad eder ve süratle eline geçirdikten sonra sefahate sevk eder."*³¹²

³¹² Halide Edib Adıvar, *Yolpalas Cinayeti*, s. 52-53.

Akkız'ın hapse girmesine sebep olan bir erkekken onu hapisten kurtarmaya çalışan da yine bir erkek olur. Avrupa'da hukuk tahsili görmüş olan Rıfkı'nın ilk davası Yolpalas Cinayeti'dir. Romanda yazarın amacı Anadolu kadınının emeğini öne çıkarmak ya da dul bir kadının başından geçenleri hikâye etmek değildir. Yazar, Ümmühan'ın hakkını savunmaz. Burada asıl mesaj Mükerrerem gibilerin kadınların hayatlarını nasıl mahvettiklerine dikkat çekmektir. Yazar, toplumun farklı kesimlerinin tepkisini bu tip üzerinde yoğunlaşmanın yanı sıra Mükerrerem'in alacağı ceza ile, Cumhuriyetle birlikte mağdur olan kadının yargı ve adalet sisteminde sahip olduğu hakları ön plana çıkarılmaya çalışır. Bu sebeple romanda mahkeme esnasında Avukat Rıfkı tarafından sarf edilen; *“Vak'ayı nakledeceğim, katilin ve maktulün hayat ve karakterini anlatacak ve şerhedeceğim, söylediklerimin doğruluğunu şahitle ve vak'a ile isbattan sonrasını da hâkimler heyetinin vicdanına ve Cumhuriyet adliyesinin adaletine terkedeceğim”*³¹³ sözlerine yer verilir. Avukat Rıfkı Cumhuriyet'in adaletine sığınır. Nitekim mahkeme Rıfkı'nın arzuladığı yönde bir karar alır ve Akkız mahkum olmaktan kurtulur.

Romanı kadının eğitimini merkeze alarak değerlendirdiğimizde, eserde eğitimin dadı meselesi ile söz konusu edildiğini görmekteyiz. Annesinin ölümünün ardından Akkız, Bursa'ya Refika ve Nuri çiftinin yanına gider. Bu çift Akkız'ı okutur. Hayvanlar ve çocuklar hakkında çok sayıda kitap okuyan genç kız, bir çok konuda bilgi sahibi olur. Bu sırada Refika ile Sacide Bursa'da kaplıcalarda tanışırlar. Nadire Refika'nın vasıtasıyla bu sefer de Sallabaş ailesinin oğlu Bülent'e dadılık yapmak için İstanbul'a gelir. Akkız, Bülent için ideal dadıdır. Bülent'i ilk gördüğünde çocuk bakımsız ve hasta bir haldedir. Bülent'in saçları ve topallayışını kazı Sırma'ya benzeten Akkız'ın bir anda çocuğa kanı ısınır. Genç kızın dadılıkta ne kadar başarılı olduğunu ortaya koyan ise onu yabancı dadı ile mukayese eden misafirler olur.

*“Bu dadı Allah'ın bir lutfu, onun sayesinde oğlanın adeta canı kurtuldu. İngiliz dadı yanında halt etsin. Kadın saat gibi. Oğlan anasından fazla ona düşkün...”*³¹⁴

³¹³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 45.

³¹⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 23.

Romanın birkaç yerinde ise Rıfkı ve Sacide arasında geçen konuşmalarda kolejden mezun olmanın nasıl bir ehemmiyeti olduğuna dair ya da yurt dışında eğitim görmek için harcanan paranın ne kadar doğru olduğu yönünde farklı görüşlere çok kısa yer verilir.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanında ise romanın ilk kısmında Lâle'nin, kasabanın silik bir ferdi iken aldığı eğitim ile statüsünün nasıl değiştiğini gözlemleriz. Tatarcık'ın babası Tatar Osman köyde pek sevilmeyen, sessiz kendi halinde birisidir. Kızı Lâle de aynı şekilde muamele görürken genç kızın okulunu bitirip köyün zenginlerinin çocuklarına ders vermeye başlaması ile bir anda köyün gözde isimlerinden olur. Tatarcık'ın eğitiminde babasının oldukça önemli etkisi olmuştur. Köylünün gözlemlerine göre Tatar Osman iyi İngilizce bilen birisiydi. Evinde bulunduğu zamanlar onu hep pencere önünde, elinde bir kitap ile görürler ve çoğu zaman kızı Lâle'ye bu kitaplardan bir şeyler anlatır. Romanda genel itibari ile tüm kahramanların iyi eğitim almış olduğunu görmekteyiz. Cumhuriyet neslini öne çıkaran yazar, eserin tüm kahramanlarına iyi eğitim aldırır. Romanın ana kahramanı olan Lâle, en iyi eğitimi alan kişidir. Kandilli Kız Lisesini birinci olarak bitiren genç kız, ardından İngilizce hocalığı müsabakasına girer ve Kandilli Lisesi'ne İngilizce Hocası olarak tayin edilir. Romanda eğitim meselesi eğitim almayan genç kızlar ile kahramanı mukayese ederek işlenmemiştir. Bu romanda yazar, eğitim meselesini Doğu- Batı, kadın - erkek cihetinden ele alır.

Kadın - erkek karşılaştırması üzerinden eğitim meselesine değindiğimizde karşımıza romanın kahramanlarından Haşim çıkar. Haşim, dönemin ataerkil sesini duyuran bir kahramandır. Ona göre kadın eğitildiği sürece erkeğin koltuğunu elinden alır. Haşim roman boyunca bu durumdan yakınıdır. Bu sebeple onun en nefret ettiği isim de Lâle olur.

Lâle ile dönemin kızlarını mukayese ettiğimizde ise ilk olarak karşımıza Zehra çıkar. İleride Haşim ile evlenecek olan Zehra, dönemin dejenere kadın tiplerindedir. Onun ulaşmak istediği hedef Lâle'ninkinden çok farklıdır. Evlenip Şişli'de oturmayı arzulayan genç kız, bu sebeple eğitim almayı düşünmez. Köyün diğer kızları da iyi bir evlilik için İngilizce öğrenmeye çalışırlar. Lâle ile bu kızların kıyaslanması genç kızın aldığı iyi eğitimin öne çıkmasını sağlar.

Lâle ise idealist bir kızdır. Onun eğitim almasındaki en büyük amaç, yaşadığı köyü medenileştirmek, değişime uygun bir hale getirmek olur. Lâle, iyi İngilizce bilen kendi kültürünün yanında Batı'nın kültürüne de hâkim bir kızdır. Onun Batı Medeniyeti hakkında ortaya koyduğu tespitler bu kültürden gelen Helen'i bile şaşırtır. Lâle'nin sentez gücü kuvvetlidir. O, Batı'yı sorgulayarak, değerlendirmede bulunarak kabul eder. Bu medeniyete gözü kapalı bağlanmaz. Bu noktada yazarın da dikkat etmek istediği husus bu olur. İdeal Cumhuriyet kadınına kahramanı örnek gösteren yazar, her iki medeniyetin de kendine has özelliklerini, yozlaşmadan öğrenmesi gerektiğini savunur.

Halide Edib'in *Sinekli Bakkal* romanında eserin geçtiği zamanın II. Abdülhamit Dönemi olması itibariyle, eserde hâkim dilin Fransızca, yine hâkim kültürün de Fransız kültürü olduğunu görürüz. Batılılaşmanın yeni cereyan etmesinin de tesiri ile bu kültürün etkisi eserde ön plana çıkar. *Tatarcık* romanında ise yazar İngilizceyi öne çıkarır ve Amerikan kültürünü savunmaya başlar.

Yazarın bu romanında bir başka dikkat çeken husus, dönemin birçok romanında olduğu gibi burada da Fikret okumalarının öne çıkarılmasıdır. Diğer romanlarda da karşımıza çıkan Tefik Fikret, bu romanda diğerlerinin aksine bir erkeğin okuması ile söz konusu edilir. Romanın kahramanlarından Miralay Nihat dinsizliği savunur. Materyalist felsefenin ölçülerini benimseyen bu adam için 'Fikret'in, insanın akıl ile dünyayı cennet yapacağını söyleyen mısraı onun hayat düsturudur. Aynı şairin 'Tarihi Kadim' şiirini kendi kendine baştan sonuna kadar hemen her gün tekrar eder.'³¹⁵ Halide Edib'in ortaya koyduğu bu kahraman, çevresince anlaşılmayan, yalnızlığa itilmiş birisidir. Dürüstlüğü, fikrine olan bağlılığı ile yazarın takdir ettiği bir isimdir. Miralay Nihat ile Fikret'i birleştiren yazar, her ikisinin de çevrelerince anlaşılmamalarına ve yalnız kalmalarına dikkat çeker. romanda Fikret'e dinsiz diyenler eleştirilir.

Romanda Fikret okumalarına karşılık, edebiyat tarihinde de daima Fikret'in karşısında yer alan, Mehmet Akif'in şiirleri okutulur. Romanda Akif'i eserini okuyan

³¹⁵ Halide Edib Adivar, *Tatarcık*, s. 45.

ise küçük bir kız çocuğu olan Hadiye olur. Lâle'nin öğrettiği mısralar yerine dikkat çekmek için Mehmet Akif'in, mısralarını hatırlamadığı şiirini okumaya çalışan kız, herkesin tepkisini çeker. Romanda düşmüş ve dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiğimiz Fitnat Hanım bile Hadiye'yi yadırgar. Küçük kızın okuduğu şiir için Saim, Fitnat'ın kızı Dürdane'ye; “ *Mehmet Akif artık bugün ağıza alınır mı?*”³¹⁶ der. Dönemin diğer yazarları gibi, Halide Edib'in eserlerinde de Fikret romanda yüceltilen, kahramanlar tarafından okunan isim olur. Ancak bu romanda yazar, Fikret'in karşısına Akif'i koyarak iki şairi karşı karşıya getirir. Akif, okunmayan şair olarak kabul edilir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, bu dönemin en önemli meselelerinden olan eğitim meselesi yine dönemin önemli meselelerinden evlilik meselesi ile birlikte ele alınmıştır. Meseleyi bu cihetten ele alan romanlardan birisi de Nezihe Muhiddin'in *Bir Aşk Böyle Bitti* romanıdır. Romanda eğitim meselesini bir kadının istemeden yaptığı evlilikle birlikte işleyen yazar, romanın kahramanlarından Bedia'yı sadece istediği eğitime ulaşabilmesi için Faslı, zengin bir adamla evlendirir. Bedia'nın tek amacı Berlin operalarında sevdiği müzisyenleri dinlemek, bu yönde istediği eğitimi almaktır.

*“On beş yaşında iken onun harikulade güzelliğine delice tutulan zengin Faslı, ayaklarının altına servetini sererek genç kızla evlenmişti. Bedia yalnız sanat aşkı ile dolu ince ruhunu doyurmak için Berlin'de bir konservatuvarda bulunmak, Chopin'i, Strauss'u, Bach'i, Beethoven'i Berlin operalarında dinlemek ve öğrenmek aşkı ile bu izdivacı kabul etmişti.”*³¹⁷

Bedia, Faslı adamın evlilik teklifini sadece sanatsal yönünü geliştirmek, sanat adına daha geniş bilgilere ulaşabilmek için kabul eder. Genç kadın gittiği operalardan birinde doktor Suat ile tanışır. Bedia ile doktor arasında yakınlaşma olur. Suat ile Bedia'nın birçok alanda ortak noktaları vardır. Bedia, Suat'ı tanıdıktan sonra ne kadar büyük bir hata yaptığının farkına varır. Yazar onun yaptıklarını onaylamaz, Bedia'nın şahsında okuyucuya yol gösterir.

³¹⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 225.

³¹⁷ Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri 2*, Bir Aşk Böyle Bitti, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 20.

“Zavallı Bedia! Nasıl bir yarına erişmek istiyor, hangi güneşin doğmasını bekliyordu? Ruhundaki hayal âlemine doğacak güneşin ışıklarında sevdiği adamın altın saçlarını rüyalandıran bu sanatkâr sevgilisinin dizlerinde kalbini dinlemek ne güzeldi!”³¹⁸

Yazar romanın sonunda Bedia’yı öldürerek onun yaptığı davranışın ne kadar yanlış olduğunu ortaya koyar. Nezihe Muhiddin’e göre, Bedia gibilere bu dünyada yer yoktur. Bedia eğitim almanın başka bir yolunu bulmalıydı, bu amaçla tercih edilen evlilik kişiye mutluluk getirmez, nitekim bir zaman sonra bu durum karşısında Bedia, intihar etmeyi denese de başarılı olamaz. Genç kadın iyi bir eğitim alabilseydi böyle bir evliliği kabul etmek zorunda kalmazdı. Bu sebeple kadının eğitiminin, onu tercihlerinde özgür kılan en önemli etkenlerden biri olduğuna vurgu yapılmak istenir. Eğitimi tamamlamamış ya da hiç eğitim almamış bir kadın tercih etme hakkından yoksundur.

Romanın bir başka kahramanı olan Meral vasıtası ile dadılık müessesini sorgulayan yazar, bu konuyu anne ve dadının arasındaki farklı görüşler ile ortaya koyar. Meral’in Suat’a duyduğu aşktan dolayı melankolik bir ruh haline büründüğünü savunan Feride Hanım (Meral’in annesi), Miss Nelli’ye bu durumu sorar. Bir fevkaladelik olduğunu düşünen anneye mukabil genç kızın dadısı, yirmi yaşında bir kız için bu davranışların normal olduğunu savunur. Bunun üzerine bu durumu araştırmasını söyleyen Feride Hanım’a “ *İçini kendi söyleyinceye kadar araştırmayı doğru bulmuyorum. Hem Meral işlerini kendi kendine halledebilecek kuvvetli bir şahsiyettir.*”³¹⁹ cevabını verir. Oysa Feride Hanım son derece endişelidir. İçindekileri bu ihtiyar kadına anlatmakta güçlük çeker. Kızının mutlaka bir derdi olduğunu, onu dadısından daha iyi tanıdığını içinden geçirir. Feride Hanım ile Miss Nelli’nin olaylara bakışının farklı olduğunu görmekteyiz. Feride Hanım kızını için endişelenirken dadısı ise bu konuda gayet soğukkanlıdır. İki farklı kültürden kadının çatışması söz konusu edilir.

³¹⁸ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 25.

³¹⁹ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 64.

Nezihe Muhiddin *Ateş Böcekleri* romanında eğitim meselesini romanın kahramanı Hacer ile ele alır. Hacer, okulundan yüksek derece ile mezun olmayı başarır ve Türkiye'nin ilk kadın avukatı ünvanını alır. Yazar Hacer'in eğitimini öne çıkarmak için zaman zaman onunla romanın kahramanı Necat'ı karşılaştırır. Romanın giriş kısmında kahramanlar tanıtılırken aynı mahallede büyüyen bu iki gencin okul hayatları mukayese edilir ve Hacer'in Necat'a nispeten daha istidatlı olduğunu görülür. Hacer, çok zeki ve becerikli bir kızdır. Necat'tan üç sene sonra okula başlamış olmasına rağmen Necat dokuzuncu sınıfa geldiğinde Hacer ona yetişir. Hacer ile Necat'ı karşılaştıran yazar romanda bu iki kahraman için; “*Kız seneler geçtikçe ağırbaşlı oluyor, zekâsı da inkişaf ediyordu. Necat bilakis zeki olmasına rağmen haylaz ve hafifmeşrepti. Hacer liseyi bitirdiği zaman Necat lisede bir sene daha okumaya mecbur olmuştu.*”³²⁰ ifadelerine yer verir.

Necat ömrü iki ay devam eden bir dergide şiiri yayımlanınca bir anda Hacer'e olan davranışlarında değişimler başlar. Necat'ın kısa süreli şairlik serüveni onun derslerini daha fazla ihmal etmesine sebep olur. Hacer ise liseyi bitirir ve evde bir sene dinlenmek ister. Aslında amacı Necat'ı bekleyip üniversiteye onunla birlikte gitmektir. Nihayet her ikisi de üniversiteye gider. Necat edebiyat şubesine, Hacer ise hukuk fakültesine kayıt olur. Ancak burada da durum değişmez Hacer'in mezun olmasına birkaç ay varken Necat bir sınıf bile atlayamaz. Yazar romanda her iki kahramanın eğitim durumunu ortaya koyar. Hacer çalışkan, başarılı bir öğrenciyken Necat ise hep onun arkasından gelen tembel bir öğrenci olur. Necat ünlü bir edebiyatçı olmanın peşinde koşan, batılılaşmayı hazmedememiş birisidir. Aksaray'da doğup büyüdüğü mahalleyi ve buranın insanlarını küçük görür. Arkadaşları ile Beyoğlu'nda gezerken tanıştığı Suzan'ın arkadaşları ile konuşurken Baudelaire'den bahsetmesi, genç adamda şiirlerinin bu büyük şaire benzetildiğine dair bir gurura kapılmasına sebep olur. Suzan'ın edebiyattan anlayan, kültürlü birisi olduğunu düşünen Necat, ona kendisini beğendirmek için elinden geleni yapar. Oysa Suzan edebiyattan anlamayan birisidir. Necat, Suzan'a Comtesse de Noailles'dan mısralar okur ve kendisine bu şairi tanıyıp tanımadığını sorunca Suzan; kendisiyle henüz tanışmadım, der. Oysa bu şair yıllar önce ölmüştür. Suzan'ın bu cevabına Necat da şaşırır. Görüldüğü gibi *Ateş Böcekleri* romanında eğitim meselesi ideal kadını

³²⁰ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 350.

yüceltmek, dejenere tipleri küçük duruma düşürmek ve onların bilgisizliklerini ortaya koymak amacıyla ön plana çıkarılır.

Romanın başında Hacer, Necat'ın babası Şaban Efendi'nin hastalanması üzerine yaşlı adama doğru müdahalede bulunarak eve gelen doktorun takdirini kazanır. Doktor kendisine hasta bakıcılık yapıp yapmadığını sorduğunda ise genç kız yapmadığını, okuldaki derslerden öğrendiği bilgileri hastada tatbik ettiğini söyler. Hacer roman boyunca Necat'tan daha becerikli, daha bilgili ve daha üstün konumdadır. Necat roman boyunca kurduğu şairlik hayallerine kavuşamaz. Yazmak istediği romanı da yazamayan genç adam, romanın sonunda bunu Hacer'in başardığını görür. Hacer'in bir eser ortaya çıkarabilmiş olması Necat'ın pişmanlık duymasında önemli bir merhalelerdir. Necat'ın yıllarca hayalini kurduğu statüye Hacer sahip olur. Gazetede genç kızın resmini gören Necat, şaşkınlık ve pişmanlık duyguları ile yaşadıklarını sorgulamaya başlar. Yazarın Necat'ın şahsında tenkit ettiği bir başka durum ise; genç adamın şair olmak isteyip okuluna devam etmemesidir. Aynı eleştiriyi Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* romanında Nüzhet'e yönelttiğinden bahsetmiştik. Dönemin yazarları şair ya da yazar olmak isteyen gençlerin eğitimlerini tamamlamaları gerektiğini vurgularlar.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında romanın kahramanlarından Mehmet'in eğitim almak istediğini ancak bu isteğini yerine getiremediğini görürüz. Mehmet, annesinin ölümünün ardından İstanbul'un yolunu tutar. Burada babasının yanına gelir. Babası bir iş bulmasını söylediğinde buna karşılık Mehmet, Zabit Mektebi'nde okuma hayalini dile getirir. Babası ise bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını söyler. Mehmet'in neden okula gidemeyeceğini onların konuşmalarına kulak misafiri olan üçüncü bir şahıs yoluyla öğreniriz. Bu adam Mehmet'e neler bildiğini sorar. Mehmet, okuma yazma bilmediğini, ancak köyde dua surelerini ezberlettiklerini söyler. Bunun üzerine adam, köyde ezberletilen surelerin Zabit Mektebi'ne girmek için kafi gelmeyeceğini, hiç olmazsa ilkokul diplomasının olması gerektiğini ifade eder. Yazarın üzerinde durmak istediği Anadolu'nun köyleri ve büyük şehirlerdeki eğitim farklılığı meselesidir. Mehmet köyünde üç- beş namaz suresi dışında bir şey öğrenmemiştir. Şehre geldiğinde ise Zabit Mektebi'nde okumak istediğini söyler, bunun gerçekleşmemesi üzerine ağlar. Bu kadar istekli bir çocuğun mektebe gidememesi Anadolu'daki eğitimin yetersizliğini ortaya koyar.

Cumhuriyet'in ortaya koyduğu eğitim şartları şehirlerde uygulamaya konulmuşken Anadolu'da ise okullar yetersiz, müfredat da eskidir. Anadolu'daki çocuklar ilk eğitimlerini köylerinde alsalar bile bu eğitim şehirde verilen eğitime göre eksiktir.

Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir!* romanında Zeynep'in okuduğu kitaplar ve etkisinde kaldığı isimler oldukça önemlidir. Çerkez bir esir kız olan Zeynep, konağa cariye olarak getirilir. Burada genç kız için yapılan en büyük iyilik ona sağlanan eğitim ile olur. Zeynep özel hocalardan ders almaya başlar. Ailesi onu eğitimden mahrum bırakmıştır. Konağa geldiğinde on üç yaşında olan genç kız, elif harfini bile tanımayacak kadar cahildir. Zeynep aldığı dersler sayesinde kısa zamanda okuma yazma öğrenir. Bu derslere bir de Fransız hocadan alınan piyano dersleri eklenir. Zeynep'in öğrenmeye yönelik istidadının farkına varan piyano hocası ona gizli gizli Fransızca dersler vermeye başlar. Zeynep bütün gününü dersleri ve piyanosu başında geçirir. *Benliğim Benimdir!* romanında eğitim meselesi romanın kahramanı olan Zeynep'in okuduğu kitaplardan etkilenecek karakterinin teşekkül etmesi ve hürriyet adına yaptığı mücadeleler çerçevesinde ele alınmıştır. Zeynep'in arkadaşı olan Mehveş de Zeynep gibi konaklardan birine cariye olarak satılmıştır. Konağın beyi kendisini eğitir, ona katiplik öğretir. Mehveş ve Zeynep'in ortak noktaları sadece esaretleri değildir. Her iki kız da esaretlerinin sebebini aldıkları eğitim sonrasında okudukları kitaplar sayesinde öğrenirler. Bu kitaplar arasında en önemlileri ise hiç şüphesiz Namık Kemal'e ait olan eserlerdir. Zeynep, Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk* isimli eserini okuduktan sonra bulunduğu konağın şartlarını ve buradaki konumunu sorgulamaya başlar. Genç kız, bu konakta diğer esirler gibi kurullarla sınırlandırılmış bir şekilde yaşar. Eğitimi için bile dışarıdan hocalar konağa gelir, kendisi ise dışarı çıkmaz. Zeynep, Namık Kemal'in diğer eserlerini okudukça Hürriyet'e olan ihtiyacına dair inancı artar. Bu inanç onu bu yolda mücadele etmeye her geçen gün daha kuvvetli bir şekilde sevk eder. Genç kız kendisindeki değişimi okuduğu kitaplara bağlar.

“*Namık Kemal'in, Abdülhak Hamid'in, Tevfik Fikret'in eserlerini okuyordum... Bir taraftan da Madam Lüsyen'in getirdiği Paul et Virginie, Graziella, Raphael'i*

okumaya çalışıyordum... Bu kitapların tesiri altında hissen romantik, hayalperver olduğum kadar fikren büsbütün isyankâr ve cidalci bir genç kız olmuştum.”³²¹

Zeynep’in okuduğu yazarlar dönemin kadınları üzerinde etkili olmuş önemli isimlerdir. Okuduğu kitapları da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Yazar, Zeynep’e bu kitapları okutarak kendi okuyucusuna yol gösterir. Dönemin yazarının romanlarında, bu isimler ve eserlere yer verdiğini görürüz. Romanlarda isimi geçen en önemli yazarlar Namık Kemal ve Tevfik Fikret’tir. Özellikle Fikret’in adı pek çok romanda zikredilir. Halide Nusret’in *Gülün Babası Kim?* isimli romanında kahramanın Tevfik Fikret okuyup onun mısralarında teselli aradığını görürüz. Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanında da yine Fikret’in tesiri romanın başından sonuna kadar söz konusu edilir. Romanın kahramanı Yıldız adeta Fikret’in hayali ile yaşar, sevdiği tüm erkeklerde Fikret’in özelliklerini arar, onları Fikret’e benzeter. Halide Edib’in Tatarcık romanında da Fikret okumaları dikkat çeker. Yine Şükûfe Nihal’in *Yakut Kayalar* isimli eserinde ise Rıza Tevfik romanın kahramanını etkileyen isim olarak karşımıza çıkar.

Müfide Ferit Tek’in *Pervaneler* romanında eğitim meselesi, oldukça geniş bir perspektiften değerlendirilerek söz konusu edilir. Birçok romanda olduğu gibi bu romanda da bu mesele evlilik meselesi ile paralel ele alınır. *Pervaneler* romanını diğer romanlardan ayıran ise romanda evlilik meselesinin kadının aldığı doğru eğitim neticesinde verdiği doğru karar şeklinde yorumlanmasıdır. Yazar, romanda doğru eğitimin doğru evliliğe kapı aralayacağı tezini ortaya koymayı tercih etmez. Müfide Ferit, diğer yazarların aksine olayı tersinden ele alır ve yanlış eğitim - yanlış evlilik üzerinden meseleleri değerlendirir.

Müfide Ferit Tek’in 1924 yılında kaleme aldığı bu eser, tezli bir romandır. Yazar, eğitim meselesini değerlendirirken bunu iki açıdan ele alır. Öncelikle fertlerin eğitimine değinen Müfide Ferit, ardından kurumlar aracılığı ile çeşitli olumsuzlukları söz konusu eder. Romanın başında bireylerin eğitimlerinin çeşitli açılardan değerlendirildiği görülür. Eserin başında Sami’nin mimarlık, Burhan’ın tıp eğitimi almak için Avrupa’ya gittiği bilgisi verilir. Yazarın üzerinde durmak istediği temel

³²¹ Nezihe Muhiddin, *Benliğim Benimdir!*, s. 83.

meselerden birisi budur. Roman, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması sonucunda İstanbul'un işgalden kurtulması ile başlar. Vurgulanmak istenen ise, asıl savaşın bundan sonra başlıyor olmasıdır. Yazara göre, vatan düşman işgalinden kurtulmuştur, ancak fiili olarak yurdu terk eden düşman kuvvetleri, pek çok alanda varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.

Batılılaşmanın getirdiği yozlaşmaya dikkat çeken Müfide Ferit, tehlikenin temelini 1908'de Sami ve Burhan gibi Batı'ya gönderilen öğrenciler ile atıldığını savunur. Yazar, Meşrutiyet dönemi kaos ortamında değerlerini kaybetmiş iki kahraman üzerinden olaylara değinir. Romandaki birçok olayın arka planında Sami ve Burhan'ın Avrupa'da eğitim almış olmaları yatar. Yazarın, romanı bu iki gencin Avrupa'ya gitmelerinden itibaren ele almış olması, gönderilen gençlerin akıbetleri hakkında duyduğu endişeyi ortaya koymak istemesinden ileri gelir. Sami ve Burhan Avrupa'ya gitmeleri ile dejenere olurlar ve milliyetçilik duygularını yitirirler. Buradan yabancı kadınlarla evlenerek dönmeleri ise bir başka meselenin ortaya çıkmasına sebep olur. Evlendikten sonra çocuklarının eğitimi ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkar. Romanda fertlerin eğitimi söz konusu edilirken öncelikle Burhan ve Sami'nin Avrupa'ya gönderilmesi eleştirilir. Ardından Burhan'ın çocukları üzerinden olay geniş bir çerçevede değerlendirilmeye çalışılır.

Burhan'ın Claire ile evlenmesinin ardından çift İstanbul'a yerleşir. Bu iki gencin dört çocuğu olur. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile Burhan'ın milliyetçilik duyguları açığa çıkar. Bir anda tam bir Türk olan genç adam, yaptığı yanlış evliliğin farkına varır. Burhan'ın çocukları iki kültür arasında kalır. Ne Fransız ne de Türk olan bu çocuklar, aynı zamanda ne Müslüman ne de Hristiyan olurlar. Bu arada kalmışlığın en güzel örneğini Burhan'ın en büyük kızı Sevda'da görürüz.

Burhan, romanın başında Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile yurdu terk eden işgal kuvvetlerinin gidişi şerefine bir kutlama yapmak ister. Eve geldiğinde ise karısı Claire'in hastalandığını, bu hastalığın sebebinin ise Fransızların gidişine duyduğu üzüntü olduğunu öğrenir. Karısı ile onu Türkleştireceği düşüncesi ile evlenen Burhan büyük bir hayal kırıklığı ile karşılaşır. Yıllar sonra karısını Türkleştiremediğini anlar. Esasında Burhan'ın Fransızlaşması söz konusudur. Çocukları ile Fransızca konuşması, karısının tek kelime Türkçe öğrenmemiş olması bunun kanıtlar. Yaşanan

olaylar genç adamı milliyetçilik duyguları ile çocuklarının geleceğini düşünmeye iter. Burhan çocuklarının hangi millete mensup olacağını sorgular. Yabancı okulun olumsuz etkilerini kardeşi Leman'dan dolayı iyi bilen genç adam, çocuklarının eğitimini kendisi üstlenir. Erkek çocuklarını Türk okuluna vermede ısrar etmesi Burhan'ın roman boyunca karşımıza idealist bir duruş ile çıktığı tek konu olur. Bu mesele yüzünden karısı ile arası açılan genç adam, yine de verdiği karardan geri adım atmaz. Çocuklarsa gittikleri okulda zayıf Türkçeleri ve arkadaşları ile yaptıkları Türklük - Fransızlık kavgaları yüzünden okul müdürünün sürekli şikâyet etmesi sonucu mutsuz olurlar. Bu defa genç adam tekrar yüzünü Sevda'ya çevirir. Burhan'a göre Sevda, hem çocuklarının en büyüğü hem de ona en çok benzeyen çocuğu olduğu için onun kurtulması diğerlerinin de kurtulması demektir. Bu sebeple Sevda'nın eğitimine özen gösteren genç adam, romanın başında kızına Türklüğü aşılama çalışır. Türklerin ne kadar üstün olduğunu anlatmaya çalışırken bunun karşılığını kızında göremeyince bu defa tarihî şahsiyetlerden örnekler vermeye başlar.

“Burhan, kızının yüzünden, anlamadığını fark etti. O da, vatan muhabbetini uyandırmak için, çocukların hayalinde o kadar yer tutan ihtişam tutkunluğundan yardım istedi ve ona Türklüğü anlatmaya başladı: Irkın cesaretinden, parlak tarihinden bahsetti. Bütün dünyayı atalarının dörtlal yürüyüşüyle fetheden büyük reisleri Cengiz'i Atilla'yı saydı.”³²²

Burhan'ın tüm çabaları sonuçsuz kalır. Atilla ismini duyan Sevda, babasının saydığı isimleri bildiğini, bu kişilerin vahşi olduklarını ve insan öldürdüklerini söyler ve bu isimlere karşılık On Dördüncü Lüi'yi yüceltir. Burhan ise bu durum karşısında ne yapacağını bilemez. Kızı çoktan Türklükten uzaklaştırılmıştır. Bu defa genç adam, kızının Hristiyan gibi yetiştirilmesinden endişe ederek ona Müslümanlığı sevdirmeye çalışır. Aslında din ile irtibatı zayıf olan Burhan, kızını kurtarmak için son bir kurtuluş yolu olarak düşündüğü dine sarılır. Bütün umudunu kızının kurtuluşuna bağlayan genç adam, kızını kurtarma umudunu ise dine bağlar.

³²² Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 35.

*“Nihayet dinsiz Burhan kızına namaz öğretti. Milliyetin yapamadığını belki din yapar, dedi ve bütün hayatının prensibini terk ederek, kendi kendinden utana utana, kızını din vasıtasıyla Türklüğe bağlamak istedi. Kızıyla birlikte Kur’an okudu; dindar gözüktü.”*³²³

Burhan’ın bu çabası da kızını kurtarmada yeterli olmaz. Baba kız cami ve türbeleri gezerler, birlikte namaz kılarlar. Tüm bunları yaparken Burhan, kızının bazı tavırlarından şüphelenir. Uzun zamandır gizli bir şeylerin olduğunu sezer ve romanın sonunda kızının Hristiyan olarak yetiştirildiği gerçeği ile yüzleşir. Burhan bir gece Sevda uyurken onu görmeye gider ve yastığının altında Hz.İsa’ya yazılmış bir tazarrunname bulur. Bu, Burhan’ın emeklerinin, hayallerinin yıkılışı olur. Sevda hem bir Hristiyan hem de bir Müslüman gibi yetiştirilir. Ne annesini ne de babasını üzmemek istemeyen küçük kız, her ikisinin öğrettiklerini de öğrenmeye çalışır. Sevda’nın iki kültür arasında kalışını en güzel Andrée ifade eder. Genç kadın, Burhan’a çocuklarının eğitimi hakkında, kızlarının yabancı eğitim almasına müsaade etmemesini söyler. İki kültürün arasında kalan çocuklar için, “ *Onlar da, biz de toprağından sökülmüş, köksüz avare insanlarız.*”³²⁴ ifadesini kullanır.

Meşrutiyet ile Avrupa’ya eğitim almak için gönderilen gençlerin ve burada yaptıkları evlilikler sonucu dünyaya gelen çocukların Doğu ile Batı arasında kalmaları neticesinde ortaya çıkan eğitim sorunlarını dile getiren yazar, bir önceki neslin eğitim konusundaki pasif tutumunu da eleştirir. Özellikle Nesime’nin babası Amir Çelebi’ye yönelik eleştiriler dikkat çeker. Romanda söz konusu edilen iki aileden Burhan Ahmet’in babası emekli bir askerdir. Sami’nin babası ise bir Mevlevi Şeyhi’dir. Her iki aile de sahip olduğu değerleri bir sonraki nesle aktaramadığı için suçlanır. Yazar, Burhan’ın babasından asker olduğu için milliyetçilik duygusunu çocuklarına aşılamasını ister. Ancak babanın bu konuda başarısız olduğu görülür. Roman boyunca sadece sesini yükselterek otorite sağlamaya çalışan bir baba ile karşılaşırız. Sami’nin babası ise sahip olduğu derin kültürü çocuklarına aktaramaz. Bir Şeyh olduğu halde kızının Hristiyanlık misyonerliği yapan bir okulda eğitim almasını sorgulamaz. Kaderin cilvesi olsa gerek, Nesime misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere Amerika’ya kaçar. Mesnevi dergahının eğitiminin sonraki nesillere

³²³ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 131.

³²⁴ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 117.

inmemesi ciddi problemleri beraberinde getirir. Amir Çelebi de tıpkı Leman'ın babası gibi zayıf bir babadır. Tasavvuf öğretinin güzelliklerini çocuklarına öğretmiyor. Amir Çelebi'yi en iyi anlayan ise Andrée olur.

Fertlerin eğitimi ile batılılaşmanın getirdiği sorunları söz konusu eden Müfide Ferit, en sert eleştirilerini ise kurumlar üzerinden yapar. Tanzimat Dönemi'nde açılan yabancı okulların çalışmalarına eleştirilerde bulunan yazar, dönemin eğitim anlayışına farklı bir açıdan yaklaşır. Romanın başından sonuna kadar Leman'ın gittiği Bizans Koleji ile mücadele edilir. Leman, ailesi istememesine ve yaşadığı sağlık sorunlarına rağmen okula devam etmeye kararlıdır. Onun için okul, özgürlüğü ifade eder. Burhan, Leman'ın okula olan düşkünlüğünü ve okulun onun üzerindeki etkisini “*Mektebi bitirecekmiş, şahadetname alacakmış. Meselenin esası: Eğlence!.. Bu Amerikan mektebine gidenler artık aileleri, muhitleri ve memleketleri için yabancı oluyorlar. Leman da böyle olacak.*”³²⁵ sözleriyle dile getirir. Leman için okul, evden bir kaçıştır. Sadece Leman değil, Nesibe için de okul aileden kaçışı, kurtuluşu ifade eder. Son sınıfa gelen kızlar okul bitince evlerine dönmek için çeşitli çareler aramaya başlarlar.

‘Bizans Koleji’ başlığı altında okul hakkındaki eleştirilerini dile getiren yazar, bu okulun amacının Ermenileri himaye etmek olduğunu savunur. Yazara göre, bu okullarda Amerika dışındaki milletlerin varlığı söz konusu bile edilmez. Büyük ücretler karşılığında eğitim veren okulda Ermeniler ücretsiz eğitim alır. Okulun yegâne hedefi Amerikan ve Hristiyanlık propagandası yaparak öğrencileri istidatları nispetinde çeşitli vazifelere yerleştirmektir. Yazara göre bu okullar sadece genç kızları mutsuz olmaya hazırlayan kurumlardır.

“Hepsi bedbaht oluyor! Fakat hepsinin seçtiği yol, ahlâklarına ve istidadına göre değişiyordu: Kimi Leman gibi eğlence, zevk ve süs perestîşkârı oluyor; kimi, mutaassıp bir hocanın tesiriyle, dar kafalı bir Protestan müdafii ve Amerika âbidi kesiliyor, bazısı evlenmeyen bir ihtiyar muallimenin kin dolu kalbine baka baka, erkeklerle harbe kalkışıyor, diğer bir kısmı spordan başka bir hayat, adaleden başka

³²⁵ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 18-19.

bir kuvvet kabul etmez oluyor; fakat hepsi el ve gönül birliğiyle Amerika'dan başka dünya tasavvur etmez hale geliyorlardı.”³²⁶

Feminizmin olumsuz tesiri üzerinde duran Müfide Ferit, okulların yol açtığı etkiye dikkat çeker. Bu okullarda genç kızlar birer erkek gibi yetiştirilmeye çalışılır. Bu öğretinin her talebe üzerinde aynı tesiri uyandırmayacağını bilen hocalar, en azında feminizm ile yaygınlaşan erkek düşmanlığını aşlamayı ilke edinirler. Leman ile Müdire arasında geçen konuşma okulun feminizm merkezli verdiği eğitime örnek teşkil eder. Leman'ın saçları uzundu ve romanın sonunda kendisiyle Amerika'ya kaçacağı Jack, ondan saçlarını kesmemesini ister. Okulda yapılan sözlü sınav esnasında Müdire Leman'ı kaldırır ve ona kesik saçlar hakkındaki fikrini sorar. Leman, kadının saçı onun güzellik ifadesi olduğunu, onu kesmekle kadının güzelliğinin imhası anlamına geldiğini, ifade eder. Bu sözler üzerine herkes hayrete düşer. Okulda öğretilenler ise, aksine kadının saçının methedilmesi onu küçümsemek, kadının saçının zekâsı ve ilmi olduğudur.

Müfide Ferit, açılan yabancı okullarda eğitim alan kızların kendi memleketlerine nasıl yabancı kaldıklarını ortaya koymak ve yine bu okullarla yerel okulları karşılaştırmak amacı ile Bizans Koleji ile Bezm-i Âlem'in mukayesesini yapar. Leman ile Nesime Amerika'ya gitme hayallerini gerçekleştirmek için Cemile Hanım ile konuşmaya giderler. Cemile Hanım'ın yanından dönerken Bezm-i Âlem'in talebelerinin ve öğretmenlerinin okuldan çıkışına şahit olurlar. Her ikisi de okulun öğrenci ve öğretmenlerine yabancı gözlerle bakar. Nesime ve Leman'ın gözünde gittikleri okul o kadar kıymetlidir ki, bu okulun yanında bir başka okulun ehemmiyeti yoktur.

“Bezm-i Âlemliler üstlerinde kara önlükler, başlarında kara örtü, kollarında ağır çantalar, küçük gruplar halinde gidiyorlardı. Arkadan hocalar çıktı. Koyu tayyörler içinde soluk benizleri görülen, ciddi tavırlı hoca hanımlar...”

Nesime, Leman'a yan gözle mektebin loş avlusunu gösterdi. Leman, omuzlarını silkti. İkisi dudaklarında müstehzi bir tebessümle kızlara bakıyorlardı:

³²⁶ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 50.

- *Ne bücür şeyler... Renkleri de ne sarı! İnsandan maada her şey... Besbelli, hapis gibi mekteplerde büyüyen zavallılar. Hiç serbestlik ve spor yüzü görmemişler.*

- *Spor yapıyorlarmış galiba! Fakat biçareler! Bu mekteplerde nasıl spor yaparlar?.. Hele şu kıyafetlerine bak...*

- *Hocalar da talebelere benziyor...*³²⁷

Leman ve Nesime'ye göre, hocalar ile talebelerin ayırt edilmekte güçlük çekildiği bu okulda, öğrenciler hapis gibi bir mektepte büyüyor, serbestlik ve spor yüzü görmüyorlar. Kendi değerlerine yabancılaşan bu iki genç, aldıkları eğitimin etkisi ile tek doğrunun, ideal olanın kendi okullarında onlara öğretilenlerin olduğunu düşünürler. Dış dünya ile adeta bağlantıları kesilmiş olan yeni neslin memleketlerine nasıl küçümseyen gözlerle baktığını ortaya koyan yazar, Nesime ve Leman'ın Amerika hayranlığı içinde bu davranışları sergilediğini vurgular. Nesime ve Leman okulun hedefine uygun bir biçimde yetiştirilir. Milliyetçilik duygusundan yoksun olan bu kızlar, mezun olduktan sonra acıdıkları bu okul ve okulun öğrencilerine hizmet etmek yerine Amerika'ya gitmenin yollarını araştırırlar.

*“İkisinin de gözleri önüne, Türkiye’de Protestanlığı yaymak için namütenahi dolarlarla gönderilen misyonerlerin yarattıkları muazzam mektepler, muhteşem malikâneler geldi. Teneffüs zamanı bahçeye fırlayan, Rum, Ermeni, Bulgar, hele Yahudi talebelerin zengin kıyafetlerini düşündüler. Gürbüz vücutlu, al yanaklı hocaları hatırladılar. Daha sonra kalplerini dolduran Amerika!”*³²⁸

Yazarın okula yaklaşımı kendisinin de bu konuda çözümsüz kaldığını gösterir. Müfide Ferit, yabancı okullara şiddetle karşı çıkarken bu okullara alternatif sunmakta yetersiz kalır. Memleketin okullarının yabancı okullar ile mukayese edilemeyeceğini bilir. Yazara göre, bizim okullarımız iyi olsaydı yabancı okullar tercih edilmezdi ve bu kadar yaygınlaşamazdı. Romanda bu tespiti ifade eden ise Burhan olur. Burhan kardeşinin yabancı bir okulda eğitim almasını zaruri bir durum olarak değerlendirir. Ona göre, Leman'ın gidebileceği daha iyi bir okul yoktur. aynı durum Nesime için de geçerlidir. Annesiz büyüyen genç kızın iyi bir eğitim almasını

³²⁷ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 61.

³²⁸ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 61.

isteyen ailesi, ona en uygun okulun Bizans Koleji olduğuna kanaat getirir. Her iki ailenin suçu ise, okulu araştırmadan çocuklarını bu okula göndermeleri olur.

Müfide Ferit Tek'in, eğitim meselesini merkeze alarak ortaya koyduğu fikirler ile Cumhuriyet söyleminin çatıştığı görülür. Yazarın dönemin bazı kalemleriyle de farklı düşündüğünü ifade etmemiz mümkündür. Tanzimat'tan itibaren açılan okullar Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar hızlı bir şekilde yayılır. Bu durum önu alınmaz bir hal alır. Cumhuriyet'in ilânı ile dönemin aydınları bu hususa dikkat çekerler. Açılan okulların memleketin ihtiyacını karşıladığı gerçeği ve bu okulların modernleşme sürecine hız kazandırdığı gerekçesi ile okullar uzun süre varlığını devam ettirir. Müfide Ferit Cumhuriyet'in okullara korumacı bir zihniyet ile yaklaşmasına karşı çıkar ve bu okulların milliyetçilik duygusundan yoksun nesiller yetiştirdiğini savunur. Dönemin bazı yazarları kültürlerin sentezi tezinden yola çıkarak bu okulların varlığının tehlike arz etmediğini savunurlar. Bu noktada Müfide Ferit ile Halide Edib'in ayrı düştüğü açıkça ortadadır. Halide Edib kendisinin de bu okullarda eğitim alması gerekçesi ve Doğu - Batı kültürlerinin birleşmesini savunduğu için bu okullara karşı çıkmaz. Aksine, okulların savunuculuğunu üstlenir.

Genel olarak değerlendirecek olursak romanlarda eğitim meselesi kahramanı idealleştirmek, okuyucuya yol göstermek amacıyla yer alır. Kadının mutlak suretle eğitim alması gerektiğine inan yazarlar, bunu gerçekleştiren kadının gücünü ortaya koymayı hedeflerler. Eğitim için olağanüstü şartların gerekli olmadığını savunan yazarlar, ele aldıkları kahramanları halkın arasında, sıradan insanlardan seçerler. Bu yolla okuyucuya sıradan bir eğitimin bile ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışırlar. Yabancı okullarda alınan eğitimin de konu edildiği romanlarda, bu okullar Halide Nusret ve Müfide Ferit Tek ile eleştirilirken Halide Edib'in romanlarında ise böyle bir eleştiri söz konusu edilmez.

3.3.3. Cumhuriyet Kadını ve Evlilik

Cumhuriyet ile birlikte kadının hayatında pek çok değişiklik meydana gelir. Bunlardan en önemlisi kadının evlilik konusunda artık tercih yapabilme hakkına sahip olmasıdır. Bu dönem yazarlar kadının evlilik meselesini konu edinirken bu

konuyu kadının doğru ve yanlış tercihleri üzerinden sınıflandırır. Evlilik meselesini hukukî yönleriyle değil, duygusal yönleriyle değerlendirir. Bu bağlamda romanlarda kadının duygu ve mantık arasında kaldığında nasıl kararlar vermesi gerektiği işlenir. Dönemin romanlarında evlilik meselesi en detaylı işlenen konu olmuştur.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli romanında birkaç kadın dolayısıyla evlilik meselesi konu edilir. Romanın kadın kahramanlarının çoğunun evliliklerinde mutsuz olduklarını görmekteyiz. Romanın ana kahramanı Meclâ'nın şahsında bu konunun nasıl işlendiğini ele alacak olursak, ilk olarak Meclâ'nın yanlış kararlar almasında etkili olan düşünceleri ortaya koymak gerekir. Romanın başında ablası Nezihe ve Meclâ arasında geçen konuşma dikkat çekicidir. İki kardeşin tamamen birbirinden farklı mizaçlara sahip olduğunu gösteren bu konuşmada Meclâ'nın hürriyet meselesine dair düşünceleri öne çıkar:

“-Ya sen neye inanırsın Meclâ?...”

-Hürriyete!.. Ben insanların hürriyetine inanırım, Zizi! Anladın mı?.. Hürriyete! Bu ne demektir, bilir misin?...Oh!..Bilakayt ve şart (kayıtsız şartsız) hürriyet! Yaşasın büyük hürriyet!... ”³²⁹

“Meclâ endişe ediyorum : Ne olacaksın?..Bu itikatlar (inançlar), bu fikirler, bu hassasiyet, bu ateşin (ateşli) zeka ve bu imansızlık...Yarabbi, bu kız ne olacak?

Meclâ: Sen, geçen asırdan arta kalmış gibisin; halbuki ben bu neslin fikirlerini, itikatlarını; yahut itikatsızlıklarını (inançsızlıklarını) taşıyorum.

Nezihe: Harpten sonraki neslin?

Meclâ: Evet

Nezihe: Bedbaht (mutsuz) nesil! İmansız gençlik!... ”³³⁰

Romanın başlarında Meclâ'nın düşünce dünyasını ablası ile arasında geçen konuşmadan açık bir şekilde öğrenmekteyiz. Nezihe'nin kardeşi için kullandığı *Harpten sonraki nesil* ifadesi önemlidir. Meclâ, harpten sonraki nesli temsil eder. aslında yazarın Meclâ için kullandığı bu ifade onun ve onun gibilerin kişiliklerini özetler niteliktedir. Milli Mücadele'nin sona ermesinin ardından çok hızlı bir şekilde

³²⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 13.

³³⁰ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 17.

batılılaşma yolunda ilerleme süreci başlar. Ancak bu süreç, birçok kavramın açığa kavuşmadan insanların hayatına yön vermesine sebep olur. Bunlardan birisi de hürriyet kavramıdır. Meclâ romanın başında kayıtsız şartsız hürriyete inandığını ifade eder. Hürriyet namına aldığı kararlar, yaptığı birtakım davranışlar genç kızın hayatında geri dönülmesi güç hatalar yapmasına sebep olur. Konuşmanın devamında ise Nezihe, Meclâ'nın yanlış tutumlarının sebebini *İmansız gençlik!...* sözü ile ortaya koyar. Meclâ, yabancı okulda yatılı eğitim almıştır. Ailesiyle kuşak çatışması yaşayan 'yeni gençliği' temsil eder. Meclâ'nın ahlâk, din ve aile hakkındaki görüşleri Nezihe ile tamamen farklıdır. Meclâ, tüm bu değerleri inkâr eden yeni gençliği temsil ederken, Meclâ'ya göre ablası ise 'eski kadın'ı, onun ifadesiyle *geçen asırdan arta kalmış* kadını temsil eder. Genç kız hürriyet düşüncesini merkeze alarak batılılaşmayı yanlış yorumlar. Ona göre hürriyet, özgürlüğünü sınırlayacak bütün kanunlardan muaf olma hakkıdır. Bu bağlamda evlilik meselesini değerlendiren Meclâ, evliliği gereksiz bir müessese olarak yorumlar. Meclâ'ya göre insanlar birbirlerini sevdiği, birbirlerine katlanabildiği süre beraber yaşamalıdır. Bir ömrü tek bir insanın tahakkümü altında geçirmek her iki taraf için bir eziyettir.

“İzdivaç da, hiç şüphesiz, pek saçma bir müessesedir. İki insanın birbirine müebbet sevgi ve sadakat yemini etmesi kadar manasız, gülünç bir yalan tasavvur edilemez.”³³¹

Romanın başında Meclâ, Tâlât isminde bir genç ile karşımıza çıkar. Tâlât, genç ve çapkın bir delikanlıdır. Her ikisi de evlenmeyi düşünmez. Meclâ Tâlât'ın sadece kendisini sevdiğine emindir ve ne zaman isterse onunla evlenebileceğini düşünür. Bu sebeple Meclâ'dan önce Tâlât ile ilişkisi olan ve onun, kendisini ve çocuğunu sokağa attığını söyleyen Leman'ın yazdığı mektuplara inanmaz. Leman'ı suçlu bulur, onu ağır sözlerle ithâm eder. Leman, Tâlât'ın bir cânî olduğunu; onu aldatıp evinden ayırarak kucığında bir kız çocuğuyla sokağa attığını iddia eder. Meclâ ise bu söylenenlere karşı Tâlât'ı savunur. Leman'ın kendi isteği ile bu duruma düştüğünü ileri sürer.

³³¹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 27.

“Fakat bütün düşmüş kadınlar zannederim ki, sefaletlerinden başkasını mesûl tutarlar. Zaten zayıf iradeli insanlarda bu adettir: Tahteşşuurda ihtibasa uğramış arzularının sevkine düştikleri felâketlerin, hataların mesûliyetini başkalarına hiç olmazsa mukadderata yüklerler. Tâlât'ı sizin iddia ettiğiniz kadar günahkar bulmuyorum.”³³²

Görüldüğü gibi Meclâ tüm sorumluluğu Leman'da görür. Ona göre Leman, zayıf bir kadındır. Tâlât'ı elinde tutamadığı için bu yola başvurmuştur. Meclâ ise kendinden emin, Leman'ın yaşadıklarının başına gelebileceğini bir an bile düşünmez. Romanda hemen hemen tüm kadınlar evlilik meselesi vesilesiyle söz konusu edilirler. Romanın asıl kahramanı Meclâ'nın başından geçenler ana olay olarak işlenirken onun etrafında bulunan diğer tüm kahramanların da evlilik hayatlarına dair sıkıntıları eserde söz konusu edilir. Bunlardan birisi de Leman'dır. Leman Meclâ'ya bir mektup daha yazar. Bu mektupta ise çocuğunun geleceği hakkındaki endişelerini dile getirir. Meclâ'nın bu mektuba cevabı ise daha sert ve acımasız olur. Bu cevaplar bizim Meclâ'nın düşünce dünyasını öğrenmemiz ve dönemin yanlış batılılaşma algılayışını görmemiz açısından önemlidir. Meclâ'nın Leman'a cevabı:

“Dünyaya bir insan getirmekle müşterek bir cinayet işlemişsiniz. O çocuğu büyütme, yetiştirmek herkesten evvel cemiyetin vazifesi olmalıydı. Fakat maalesef bizim cemiyetimiz henüz bu vazifeyi idrâkten pek uzaktır. Böyle olunca bu vazife ana ile babaya düşüyor.

Çocuğunuzun babasını nasıl oldu da elinizden kaçırdınız? Böyle şeye benim aklım ermez. Bir kadın erkeğini zaptedecek kadar kuvvetli değilse her türlü cefayı çekmeğe razı ve hazır olmalıdır. Kendi anam da bu cefaya müstahak olmuş ve bunu bol bol çekmiş kadınlardan biridir.”³³³ şeklindedir.

Mektuplaşmalar ile devam eden tartışmada Meclâ'nın sarf ettiği son sözler oldukça önemlidir. Meclâ dünyaya bir çocuk getirmenin büyük bir cinayetten başka bir şey olmadığını savunur. Bu düşüncesini annesi ve babası için de kullanır. Bir çocuğu yetiştirmenin anne ve babanın değil, cemiyetin vazifesi olduğunu savunan genç kız, cemiyet bu vazifeyi yerine getirecek olgunluğa sahip olmadığı için tüm

³³² Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 25.

³³³ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 26.

sorumluluğun annenin omuzlarına yüklendiğini düşünür. Çocuğunun babasını elinden kaçırdığı için de suçlu olan Leman olur. Aynı kusuru annesinde bulan Meclâ, annesi gibi güçsüz kadınların bu sıkıntıları çekmeye mahkum olduğunu ifade eder. Romanda mutsuz evlilikler yapan birçok kadın karşımıza çıkar. Bunlardan birisi kahramanın annesidir. Meclâ'nın annesi romanda sadece kahramanın anlatımı ile yer alır. Genç kızın babası metreslerinin peşinde koşarken annesi ise onun yolunu bekler. Meclâ'nın annesi aldatılan güçsüz bir kadındır. Bu sebeple genç kız annesine acırken romanın sonuna kadar babasını affedemez. Romanda Leman'dan sonra kahramanın annesi yoluyla aldatılan bir başka kadın daha söz konusu edilmiş olur.

Leman, Meclâ'ya yazdığı cevapta Tâlât'ı kendisine vermeyeceğini, onu kendisine bağlayan bir bağ olduğunu söyler. Meclâ ise bunu son derece komik bulur. Çocuğu bir bağ olarak kullanmanın saçma olduğunu iddia eder. Leman'la Meclâ'nın arasında geçen mektuplaşmalar romanın hem seyri hem de fikir dünyasını sunması açısından son derece önemlidir. Leman aslında sadece Tâlât vesilesiyle romana giren sıradan bir kadın değildir. O, dönemin çok sayıda mağdur kadını temsil ettiği gibi Meclâ gibilerin 'Hürriyet' namına ortaya koyduğu fikirleri okuyucuya duyurulmasına bir vesile olur. Leman'ın Tâlât ile olan ilişkisi gayri ahlâki olmasına rağmen Meclâ bu hayatı tabii bulur:

“Mademki zevke ve hürriyete inanıyorum; sizin bugün yaşadığınız hayatı tabii ve iyi buluyorum demektir. İnsan, sevdiği kimse ile, sevgisi devam ettiği müddetçe beraber yaşar; sonra hiç bir muahezeye maruz olmaksızın ayrılıp giderler.”³³⁴

Mektuplaşmalar esnasında Meclâ'nın ısrarla çocuğun cemiyet tarafından büyütülmesi gerektiğini savunduğunu görürüz. Leman'a yazdığı son cevapta feminist düşüncenin etkisi tam anlamıyla ortaya çıkmaktadır. Marxsist Feminizm yöntemi ataerkili ortadan kaldırmanın gerekliliğini savunur. Aileyi ortadan kaldırmanın tüm sorunlara çözüm getireceğine inanırlar. Kadın çocuğu dünyaya getirir ancak çocuk aile ortamında değil, bir başka kurumda yetişir. Aile ortamı ortadan kalkınca kadın ezilmez olur, böylece erkekle eşit konuma gelir. Meclâ'nın başından itibaren savunduğu, çocuğun cemiyet tarafından büyütülmesi gerektiği tezi burada örnekle

³³⁴ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 28.

verilir. Ona göre çocuk cemiyet tarafından büyütülmelidir. Bu, babasız bir çocuğun yük olmaması için bu düşünceyi savunanlar tarafından alınan bir tedbirdir.

“Neden mütemadiyen kızınızı, kızınızın istikbalini ortaya koyuyorsunuz Leman Hanım? Mademki babası olduğunuzu iddia ettiğiniz adam, sizi cephede yalnız bırakıp çekildi; siz de çocuğu cemiyete bırakabilirsiniz. "Babasız çocuk " neden size ızdırap menbaı oluyor?... Hazreti Adem'in babası var mıydı? İsa da bir babasız çocuktur, iki bin seneden beri milyonlarla insanı peşinden sürükleyip duruyor... Sizin kızınız da babasız oluversin ne çıkar?..”³³⁵

Meclâ ile Leman arasında geçen bu uzun mektuplaşmalar okuyucuyu gelişme bölümünde Meclâ'nın başına gelecek olaylara hazırlamak, genç kızın düşünce dünyasını ortaya koymak ve dönemin yanlış fikirlerinin genç kızların hayatlarını nasıl menfî yönde etkilediğini ortaya koymak içindir. Bir süre sonra Meclâ, çocuğu olacağını öğrenir. Tâlât ile evlenmek ister ancak genç adam kendisi ile evlenmeyi düşünmemektedir. Meclâ bunun sebebini sorunca Tâlât; *“Bugün benimle gezip tozan, otellerde sarhoş olan kadın yarın başkasıyla aynı sahneleri yaşayabilir.Sana nasıl itimat edebilirim? Ben pek öyle ahlak mahlak tanımam ama, boynuz takmak da işime gelmez, küçük hanım!..”³³⁶* cevabını verir. Meclâ çocuğunu olacağı için ailesinin yanından uzaklaştırılır, Edirne’de bir okulda hademe olan Hasan Efendi ve karısı Pembe Hanım’ın evlerine gönderilir. Burada herkese, Havva ismini alan genç kızın kocasının öldüğü söylenir. Edirne’de geçen günler kahramanın iç dünyasına yönelişini başlatır. Fikirlerini gözden geçirmeye başlayan genç kızın pişman oluşuna şahit oluruz.

“Zaman geliyor ki kendi kendimden öğreniyorum ve aptal başımı duvarlara çarparak ağlıyorum.”³³⁷

Havva, bir gün ağlayarak çamaşır yıkar. Bu sırada komşuları Sabire Hanım gelir. Yazar, Sabire Hanım’a söylediği sözler ile bir zamanlar ne kadar yanlış düşüncelere sahip olduğunu genç kıza hatırlatır. Sabire Hanım ağlayarak çocuğunun

³³⁵ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 29.

³³⁶ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 97.

³³⁷ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 109.

bezlerini yıkayan Havva'ya babasız çocuk büyütmenin zorluklarından bahseder. Romanın başında Havva'nın düşüncelerini ortaya koymasında önemli role sahip olan Leman, burada kahramanın pişmanlığında aynı etkiyi oluşturur. Havva, kendisiyle bir zamanlar aynı durumda olan Leman'ı düşünerek ona yazdığı mektuplara verdiği cevaplarda kendisine sarf ettiği hakaret dolu ifadelerden ötürü büyük pişmanlık duyar.

*“Kendimi, kucağında babasız çocuğumla, kaldırım üstünde beş parasız kalmış tasavvur ederken ıstıraptan nefesimi tutuyor; o zaman, Leman'a yazdığım o zehirli mektubu düşünerek yumruklarımınla kafama vuruyorum ve onun bedbaht hayalinden af diliyorum.”*³³⁸

Romanda evliliğinden dolayı mutsuz olan kadınlardan bir diğeri ise kahramanın ablası Nezihe'dir. Romanın giriş kısmında Meclâ'nın ona yönelik eleştirilerinden dolayı söz konusu edilen Nezihe'nin, babası yüzünden mutsuz bir evliliğinin olduğunu öğreniriz. Yazar, Nezihe'nin yaşadığı evlilik serüvenini onaylamamaktadır, fakat Meclâ ile aynı görüşü paylaşmadığı için Nezihe üzerinde fazla durup onun yaşadığı sıkıntıları uzun uzun anlatıp Meclâ'yı haklı çıkarmaz. Bu yanlış evliliği kısaca Meclâ'nın 'hürriyet merkezli' görüşleri üzerinden vermekle yetinir. Yazarın amacı Meclâ'ya ablasının mutsuz olduğunu ifade ettirirken Nezihe'nin mutsuzluğunu vurgulamak değil, romanın asıl kahramanı olan Meclâ'nın evlilik hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktır. Meclâ ablasının mutlu olmadığını iddia eder. Nezihe ise kendisine mukadder olan hayatı yaşadığını savunur. Bu ifadeler ile Nezihe'nin şahsında dönemin tüm yazarlarının karşı çıktığı kader anlayışı karşımıza çıkar. Nezihe, annesi ve dönemin birçok kadını gibi mutsuz evliliğinin ona biçilen bir kader olduğunu kabul eder ve bu duruma rıza gösterir. Oysa Meclâ bu duruma karşı çıkar. İnsanların talihlerini kendilerinin yaptığını savunur. Ablasının hayatından mutlu olmadığını bilir ve bunu, sevdiği kişiyle evlenmemesine bağlar. Tüm bunların sorumlusu ise babasıdır. Nezihe'nin şahsında genç kızların maruz bırakıldığı erken evlilik meselesine de dikkat çekilmek istenir. Nezihe on sekiz yaşında babasının zorlaması ile sevmediği bir adamla evlendirilir.

³³⁸ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 155.

Ablasının evlendirildiği yıllarda henüz bir çocuk olan Meclâ, ablasının yaşadığı kötü günleri yıllar sonra bile derin bir teessürle hatırlar. Zorla evlendirilmek istenen genç kızın geceleri gizlice yatağında ağlaması, kardeşinin onun için dualar etmesi kısaca yaşanan tüm bu sıkıntıların müsebbibi babalarıdır. *Gülün Babası Kim?* romanında evlilik meselesi ele alınırken bu sorunu sadece kadınların cephesinden sorgulanmaz. Yazar her ne kadar başta Meclâ olmak üzere kadın merkezli evlilik meselesini konu edinse de romanın arka planında evlilik meselesinde problemlerin çözülmesi namına erkeklerin eğitilmesi gerektiği fikri yer alır. Romanda tüm erkekler evlilik meselesinde kadına aynı düzeyde yaklaşırlar - Mümtaz Bey hariç - Öncelikle kahramanın babası, metreslerinin peşinde koşan ahlâksız bir adam, sorumsuz bir baba olarak karşımıza çıkar. Onun bu tutumu büyük kızı Nezihe'nin mutsuz evlilik yapmasına, Meclâ'nın ise gayr-i ahlâkî yollara girmesine sebep olur. İkinci olarak ise Tâlât, romanda eğitilmesi gereken bir diğer erkek kahraman olarak yer alır. Dönemin çapkın ve ahlâksız tipini temsil eden genç adam, Leman ve Meclâ gibi kızları kandırıp sonra onları ortada bırakır. Tâlât, yazarın toplumda yer almasına müsaade etmediği erkek tiplerindedir. Bu sebeple romanın sonunda Leman tarafından öldürülerek cezasını bulur. Yazara göre Tâlât gibilere toplumda yer yoktur.

Evlilik meselesinin oldukça yoğun işlendiği bu romanda, romanın kahramanı Meclâ'nın Edirne'ye gitmesiyle bu konunun farklı bir boyutta ele alınmaya devam edildiğini görmekteyiz. Havva Edirne'ye gittikten sonra burada Hasan Efendi'nin çalıştığı okul vesilesi ile bazı öğretmenler ile tanışarak onlarla arkadaş olur. Tanıdığı bu kişiler vesilesiyle çeşitli davetlere katılan genç kadın, bazı erkeklerin dikkatini çeker. Bunlardan birisi de tütün tüccarlığı yapan Murat Bey'dir. Murat Bey kendisi ile görüşmek istediğini bir mektup vasıtası ile Havva'ya iletir. Havva ise bu isteğin ne anlama geldiğini bildiği için Murat Bey'in bu isteğini reddeder. Murat Bey oldukça kararludur ve Havva'ya bir mektup daha yazarak genç kadının kendisini yanlış anlaşıldığını belirtir. Murat Bey'in gönderdiği ikinci mektubunda yer alan ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Mektupta yazılanları Havva şu sözlerle ifade eder :

“Eğer eski zaman olsa imiş benimle derhal izdivaç edermiş, ama yeni kanun iki kadın almağa müsaade etmediğinden, o benim dizlerimin dibinde ağlamak için

*benden bir "randevu" istirahat ediyormuş. Sadece bir randevu! Ayaklarımın dibinde ağlamak için!"*³³⁹

Romanda bu ifadelere yer veren yazarın amacı, Cumhuriyet ile kadının evlilik hayatının kanunlarla güvence altına alındığını vurgulamaktır. Cumhuriyet'in kadına getirdiği büyük bir yenilik olarak ifade edilen tek eşliliğin uygulanmasında engel olarak Murat Bey gibi erkekler görülür. Yazar yeni çıkan kanunlara rağmen toplumda hâlâ Murat Bey gibi çok eşliliği savunan ya da arzulayan erkeklerin varlığını sürdürdüğünü ifade eder. Bu vesile ile erkeğin eğitiminin ne kadar önemli olduğu bir kez daha vurgulanır.

Evlilik meselesinde Murat Bey ile aynı fikir dünyasına sahip olan kadın kahramanlar Pembe Hanım ve Sabire Hanım'lardır. Havva'dan yüz bulamayan Murat Bey, Pembe'den yardım ister. Pembe, paraya olan düşkünlüğü sebebiyle bu evliliğin gerçekleşmesini arzular. Bunun üzerine Murat Bey Havva'ya imam nikahı yapmaya razı olur ve karısından boşanıp Havva'yı alacağını vaat eder. Pembe bu kararı sevinçle karşılar ve Havva'nın kabul edeceğini düşünür. Pembe'ye göre Allah'ın emri belediye nikahı değil, imam nikahıdır. Dolayısıyla bir kadının belediye nikahı olmadan evlenmesinde beis yoktur. Oysa Havva bu çirkin teklifi kabul etmez.

Havva babasız bir çocuk dünyaya getirdiği için sürekli olarak toplum tarafından dışlanır. Olayı psikolojik boyutuyla da ele alan yazar, Havva'nın düştüğü durumun bir kadını sadece maddi olarak değil, manevi yönüyle de ne kadar zor durumda bıraktığını vurgulamak ister. Havva, Pembe Hanım ve komşularının imâlî bakışlarına maruz kalır. Genç kadının babasız dünyaya getirdiği çocuk, Murat Bey'in zihninde ona sunacağı teklifin Havva tarafından kabul edeceğine dair inanca yol açar. Romanda değerlendirilen tüm erkek kahramanlara örnek gösterilen ise Mümtaz Bey olur. Cumhuriyet'in ortaya koyduğu ideal erkek tipi olan bu adam ile Meclâ'nın tanışması genç kadının hayatında ciddi bir dönüm noktası olur. Meclâ ile evlendikten sonra genç kadının yeni eserler ortaya koymasına için tüm şartları ona göre hazırlayan Mümtaz Bey, kendisini topluma karşı sorumlu hissettiğini ifade eder. Yazar diğer

³³⁹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 129.

erkeklerle Mümtaz Bey'i örnek gösterir ve romanın sonunda Meclâ'nın evliliği ideal evlilik olarak sunulur.

Halide Nusret Zorlutuna'nın bir diğer romanı *Sisli Geceler*'de rızasız yapılan evlilikler söz konusu edilir. Romanın kahramanlarından Mine, teyzesinin oğlu Fikret'i sevmektedir. Fakat Fikret, Mine'nin küçükken kardeşi Ahmet Nüzhet ile sözlendirildiğini bildiği için, o da Mine'yi sevdiği halde bunu yıllarca gizlemek zorunda kalır. Genç adam Mine ile evlenemeyeceği için Zehra isiminde bir başkası ile evlenir.

Roman boyunca Mine, şımarık, sürekli olarak huysuzlanan, zamanlı zamansız ağlayan, bir türlü mutlu olmayan bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Bir gün teyzesinin kızı, abisinin eşi olan Sacide, kendisiyle ciddi bir şey konuşmak istediğini söyler ve bir anda ona, Cuma günü kendisini Ahmet Nüzhet ile nişanlamak istediklerini söyler. Bunun üzerine şaşırarak Mine'ye, beş yaşından beri Nüzhet ile nişanlandırıldığını anlatır. On sekiz yaşında olan Mine, bu evliliğe rıza göstermez. Sacide ise Nüzhet'in kendisine aşık olduğundan, onu çok sevdiğinden söz ederek genç kızı ikna etmeye çalışır. Mine ise razı olursa kendisinin mutsuz olacağını söyler. Teyzesinin hastalanması ile bu defa evlilik meselesi genç kızın karşısına ölüm döşeğindeki bir kadının vasiyeti olarak çıkar. Münire Hanım hastalanır ve Mine'yi görmek ister. Genç kızı Nüzhet ile evlenmesi için ikna etmeye çalışır. Ölen annesinin geldiğini, onun da kendisinden Nüzhet ile evlenmesini istediğini söyler. Kendisi ise bu isteğini bir vasiyet hükmüne sokarak Mine'den Nüzhet ile evleneceğine dair söz vermesini ister.

“Demin annen geldi; vallâhi kızım, geldi. Söyle Mine'ye, Nüzhet'i üzmesin, ben üzüliyorum, dedi Anlıyor musun yavrum, annen de üzüliyor. Vâdet bana, Nüzhet'le evleneceksin değil mi?... Oğlum harap etmeyeceksin; öldürmeyeceksin Mine, değil mi?...”

Rahat ölmeyeceğim, vâdetmezsen mezarda kemiklerim bile sızlayacak, Mine.”³⁴⁰

³⁴⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 155.

Mine teyzesinin bu sözleri karşısında ne yapacağını şaşırır. Ölüm döşeğindeki kadının son isteğini yerine getirmek amacıyla kendisine Nüzhet ile evlenmeyi kabul ettiğini söyler. Teyzesinin ölümünün ardından Mine'nin yaşadığı psikolojik durum içler acısı bir hal alır. Her gece rüyasında teyzesi; 'kemiklerim sızlıyor, Mine' hayali ile genç kızın karşısına çıkar. Bu hayale karşı genç kız; "*Fakat teyzeciğim bak benim de kalbim sızlıyor. Senin kalbin hiç sızladı mı? Sen biliyor musun ki kalbin sızısı kemiklerinkinden daha çok fenadır?... Keşke benim de sadece kemiklerim sızlasaydı...*"³⁴¹ sözlerini kendi kendine söyler. Bu duruma dayanamayan Mine, Nüzhet ile evlenmeyi bir an önce gerçekleştirmek ister. Mine, istemeden de olsa vicdan azabından kurtulmak için Nüzhet ile evlenmeyi kabul eder. Nüzhet'in ise tüm bunlardan haberi yoktur. Mine ile Nüzhet'in evlilikleri mutlu bir evlilik olmaz. Mine'nin huysuzlukları, kaprisleri devam eder.

Nezihe Muhiddin *Gülün Babası Kim?* isimli romanında olduğu gibi bu romanda da farklı evlilikleri söz konusu eder. *Sisli Geceler* romanında Mine ile Fikret'in evlenememeleri birçok çiftin mutsuz olmasına, hatta Fikret'in Zehra'yı, Mine'nin Nüzhet'i aldatmasına yol açar. Zehra ile Fikret evlendikten sonra Anadolu'ya giderler. Bu sırada Zehra ile Sacide mektuplaşır. Yazar bu mektuplar vasıtasıyla Anadolu'ya giden bir kadının evlilik serüvenini romana konu eder. Öncelikle bu kadının hikâyesine değinecek olursak; Saliha kadın, köyün ileri gelenlerinden birinin kızıdır. Küçüklüğünden beri Ahmet ile birbirlerini severler. Saliha büyüdükçe daha da güzelleşir. Saliha'nın babası, kızını Ahmet'e değil de bir başkasına vermeye karar verir. Bunun üzerine Saliha ve Ahmet kaçarlar. Mutlu bir evlilikleri olur. Bu evliliğe gölge düşüren ise 'Dilber Ayşe' lâkaplı kız olur. Köyde herkesin aşık olduğu bu kıza Ahmet de aşık olur ve bir gün kızı kaçıtır. İzlerini bulan köylüler ile Ahmet arasında çatışma çıkar. Ayşe ölür, Ahmet ise yaralanır. Ahmet'i evine getirirler. Saliha kadın büyük bir metanetle kocasının yarasını sarar. Yaralı adam ise hayalinde Ayşe'yi sayıklar. Saliha kadının sergüzeştini anlatan Zehra, onun kocasına gösterdiği sabır karşısında hayrete düşer. Zehra, bir kadının, kocası bir başka kadını sayıklarken onun yaralarını sararmaya devam etmesine şaşırır. Bunu tahammül edilemez bir durum olarak yorumlar. Oysa romanın ilerleyen bölümlerinde aynı olay Zehra'nın başına gelir. Zehra ile Fikret Anadolu'dayken Mine ile Nüzhet'in evlenirler. İki sene sonra

³⁴¹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 157.

Zehra ve Fikret İstanbul'a geri dönerler. Tüm aile fertlerinin bir arada bulunduğu bir akşam, Nüzhet ve Fikret misafirleri istasyona kadar geçirirler. Fikret, Nüzhet'in geç kalacağını haber vermek için Mine'nin yanına gider. Fikret, Mine'nin romanın bir başka kahramanı olan Ömer Naim'i sevdiğini düşünmektedir. Kendisiyle, Ömer Naim'i sevdiği halde niçin kardeşi Ahmet Nüzhet ile evlendiğine dair konuşmak ister. Mine ise Fikret'e kendisini sevdiğini söyler. Fikret de Mine'yi sevdiğini söylerken kapı açılır ve Zehra iki gencin tüm konuşmalarını duyar. Bu olaydan sonra Mine intihar eder. Fikret sinir krizi geçirir, hastaneye kaldırılır. Zehra Fikret'in baş ucunda beklerken Fikret, Mine'yi sayıklar. Böylece Saliha kadının başına gelenler Zehra'nın da başına gelir.

Yazar, Zehra ve Saliha kadını evliliklerinde yaşadıkları sorun sebebiyle aynı noktada buluşturur. Bu yolla okuyucuya, kadın ister şehirli, ister köylü olsun evliliklerinde ortak mesele erkeğin eğitilmesi hususudur mesajı verilir. Saliha kadın ve Ahmet severek evlenirler. Ancak Ahmet, Ayşe'ye aşık olur ve Saliha kadını aldatır. Zehra ve Fikret'in evliliklerinde Fikret Mine'yi sevdiği halde Zehra ile evlenir. Mine'nin intiharının ardından Nüzhet Anadolu'ya gider ve burada şehit olur. Nüzhet'in Anadolu'dan Zehra'ya yazdığı mektup vesilesi ile yazar evlilik meselesi hakkındaki düşüncelerini okuyucu ile paylaşır. Zehra'ya kızlarını evlendireceği zaman dikkat etmesini, onları sevmediği, sevemeyecekleri kişilerle evlendirmemesini öğütler.

Başkalarının isteği ile gerçekleştirilen evlilik sonucunda Fikret ve Zehra'nın evlilikleri zarar görür, Mine intihar eder, Nüzhet ise Anadolu'ya gider ve burada şehit olur. Romanda yer alan tek ideal evlilik ise Mine'nin abisi Kenan ve Fikret ile Nüzhet'in ablaları Sacide'nin evlilikleri olur. Birbirleriyle severek evlenen teyze çocukları roman boyunca evliliklerinde sorun yaşamazlar.

Yazar romanda Münire Hanım ve onun zihniyetine sahip anneleri eleştirir. Çocuklarının isteği dışında yapılan bu evlilik, birçok kişinin mutsuzluğuna sebep olur. Münire Hanım ileri görüşlü, olgun bir kadın değildir. Kendi arzusu doğrultusunda, gençlerin isteklerini dikkate almadan, vasiyet yoluna baş vurarak iki genci evlendirmesi yazar tarafından eski bir zihniyetin tezahürü olarak yorumlanır.

Şükûfe Nihal'in *Yakut Kayalar* romanında zorla evlendirilmek istenilen roman kahramanı, bu evlilik karşısında gösterdiği dik duruş ile 'yeni kadın'ı temsil eder. Romanın kahramanı sıradan bir evlilik yapmak istemez. Romanın başında evlendirilmek istendiğini duyduğu andan itibaren kendince bir karar alır ve kendisi gibi sanatkâr ya da sanatsal yönü öne çıkan bir erkek ile evlenmek istediğini dile getirir.

"Etrafımda "beni evlendirmek" lakırdıları..."

Karar veriyorum:

Ancak bir sanatkarla evlenebilirim.

Yuvamı kuruyorum:

*Bir sanatkar arkadaşım olacak."*³⁴²

Sanata olan düşkünlüğü sebebiyle evlenmek istediği erkeğin de aynı duygulara sahip olmasını isteyen genç kız, büyük bir hayal kırıklığı ile karşılaşır. Hayatında sadece paraya önem veren amcasının oğlu ile evlendirilmek istenilen genç kız bu evliliğe itiraz etse de nişan gerçekleşir. Kahramanı bu evliliğe zorlayan ise, ailesi tarafından, ölen amcasının vasiyetini yerine getirme arzusu olur. Hiç tanımadan nişanlandığı amca çocuğu ile evlenmemeye karar veren genç kız, kendisiyle aynı dünya görüşüne sahip olan bir başka genç delikanlı ile evlenmek ister. Romanın kahramanı kendisine bir eşten ziyade aynı duyguları paylaşabileceği bir hayat arkadaşı arar:

*"Aile, cemiyet, kadın, çocuk, memleket, devlet, sefalet...Değişmeye muhtaç birçok hayat sistemi başımı altüst ediyor. Benimle beraber bunları düşünecek bir arkadaşına ihtiyacım olduğunu anlıyorum."*³⁴³

Romanın ilerleyen kısımlarında bu delikanlı, bir gün eve mektup yazar, romanın kahramanı genç kız ise daha önceden bu delikanlıya mektup yazması için ev dışında bir adres verir. Oysa delikanlı nişanlının hadiseden haberdar olup nişanı bozması için eve tekrar mektup yazar. Bunun üzerine genç kız yapılan bu çirkin hareketi affetmez. Zaten istemediği nişanlısı ile nişan bozular. Ancak nişanın

³⁴² Şükûfe Nihal, *Yakut Kayalar*, s. 64.

³⁴³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 62.

bozulması iki aşığı bir araya getirmez. Delikanlının yazdığı mektuba genç kız şu cevabı yazar :

“ Bir daha bütün hayatta benden bahsetmeyiniz, benden uzaklaşınız!..

İçimde ıstırap, kin birbirine karışıyor.

Karar veriyorum:

Artık dünyada onu da görmeyeceğim.

Ben ona yalvardım: “Vaziyetimi düşün, her şeyi zamana ve bana bırak. Ben kimsenin olmayacağım!” dedim. O, yalnız bir kapris peşinde meseleyi her ne pahasına olursa olsun, acele halletmek istedi. Anlamayanların yanında benim yüzümü kızartmaya sebep olan adam, kim olursa olsun, benden, ebediyen uzak kalmaya mahkûmdur.”³⁴⁴

Bu roman Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın tesiri altında kaleme alınmış romanlarımızdan birisidir. Romantik, şiirsel bir dille yazılmıştır. İddialı bir konusu yoktur. Ancak, kahramanın evlilik meselesinde dik duruşunu dönemin ideal kadın çizgisine uygun olduğunu ifade edebiliriz. Romanın kahramanı istemeyerek nişanlandığı amcasının oğlundan ayrılır. Fakat evlenmek istediği genç, genç kızın uyarılarına rağmen başka bir adrese göndermesi gereken mektupları eve yollayarak genç kızın ailesinin önünde mahcup eder. Bu durum kahramanın dönmeyeceği bir karar almasına sebep olur. Genç kız, senin olmazsam kimsenin olmayacağım, dediği delikanlıyla ebediyen ayrılır. Ancak dediğini de yapar bir başkasıyla da evlenmez.

Şükûfe Nihal'in *Renksiz Izdırap* romanında ise evlilik meselesi ihmâl-kâr bir kocanın sebep olduğu aldatma mevzusunu içerir. Romanın kahramanı Handan mühendis Fazıl ile beş yıldır evlidir. Bu beş yıllık evliliğin iki senesini Avrupa'da geçiren Fazıl, karısını uzun zamandır ihmal eder. Bunun üzerine Handan, arkadaşı Selma'nın Avrupa'dan mektup arkadaşlarından olan Sahir tanışır ve kısa sürede iki genç yakınlaşırlar. Bu yakınlaşma platonik bir aşka dönüşür. Bu açığa dayanamayan Handan, aşkını anlatan *Renksiz Izdırap* romanını kaleme alır. Romanda Handan'ı Necla, Sahir'i ise Vedad temsil eder. Çerçeve hikâyeden oluşan bu eserin ilk kısmında Handan yazdığı romanı arkadaşlarına okur. Herkes *Renksiz Izdırap*'ı Handan'ın muhayyel bir eseri sanmaktadır. Oysa genç kadın kendi aşkını yazmıştır.

³⁴⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 93.

Romanda ayrılan genç çift gerçek hayatta da ayrılır, Necla Vedad'ın hasretiyle hasta olur. Üç ay yattığı hastanede gözlerini açar. Doktor Necla'nın sırrını sayıklamalarından öğrenmiştir. Odaya kimseyi almama kararını alır. Necla için Vedad'ın resmini odaya getirir. Necla hastaneye kaldırılınca doktora, kendisini düştüğü bu halde dolayı kabahatli bulup bulmadığını sorar. Doktorun verdiği cevap ise onu ihmal eden kocasına ve genç kızları baştan çıkaran erkeklere karşı sitem içerir.

“Hayır, hayır; hiçbir zaman! Kocan senin kalp meselelerinde bu kadar hassas olduğunu anlamalı, seni işgal etmemeli idi; hiç olmazsa ne yapıp yapmalı, seni yalnız bırakmamalı, senin gençliğini, hassasiyetini düşünmeli idi. Evvela onu kabahatli buluyorum. ikinci olarak da genç kadınları baştan çıkarmayı kendine meslek edinmiş olan züppeleri itham ediyorum...”³⁴⁵

Şükûfe Nihal, dönemin erkeklerini eleştirmek amacıyla kaleme aldığı bu eserde Handan'ı suçsuz bulur. Tüm kabahat onu ihmal eden kocası ve genç kadınları baştan çıkartmayı kendilerine vazife edinmiş çapkın gençlerindir. Ancak romanın sonunda Handan'ın ölümü ile yazar, bu gibi güçsüz kadınlara reel dünyada yer olmadığını ortaya koyar. Handan romanın başından itibaren duyguları ile hareket eden bir kadındır. Yazarlar ise güçlü kadının duyguları ile mantığını birlikte kullanmalarını isterler.

Şükûfe Nihal'in evlilik meselesini en yoğun biçimde ele aldığı romanlarından birisi olan *Çöl Güneşi*'nde üç kahraman üç farklı evlilik ile karşımıza çıkar. Öncelikle romanın ismini aldığı Feriha'yı evlilik meselesi ile değerlendirecek olursak, Feriha güzelliği, şıklığı ile romanın başından itibaren birçok erkeğin kendisi ile evlenmek istediği bir kadın olarak karşımıza çıkar. Bu genç kadın romanın başında tüm erkekleri peşinden koşturan, ancak onlara yüz vermeyen bir kadın olarak tanıtılırken romanın ilerleyen bölümlerinde bu davranışın sebebi okuyucu ile paylaşılır. Romanın giriş kısmında bir davet vesilesi ile okuldan arkadaş olan Zehra, Müeyyet ve Feriha bir araya gelirler. Eski günlerden bahsederken Feriha'nın okuldan ayrılıp evlenmesi konusu açılır. Bunun üzerine romanda söz konusu edilen evlilik

³⁴⁵ Şükûfe Nihal, *Bütün Eserleri 2*, Renksiz Istrap, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 22.

meselesi eserin sonuna kadar gündemde kalır. Yazar, *Çöl Güneşi* romanında, Feriha'nın yaşadıklarından yola çıkarak toplumsal bir tenkitte bulunur. Feriha, çocuk yaşta okuldan alınarak evlendirilir. On iki yaşında mektepten ayrılarak nişanlanır, olgun bir kadın gibi giyinip süslenen Feriha, on dört yaşına gelmeden evlenir, nihayet on yedi yaşında ise anne olur. Başlangıçta tüm bunlar genç kadına gurur ve haz verse de ona evlilikten beklediği heyecanı vermez. Kocasını ile bir arkadaş gibi büyür. Feriha'nın kocası eğitim amacıyla Fransa'ya gider. Onun bu gidişinin bir kaçış olduğunu anlayan Feriha, yalnız kaldığı üç yıllık dönemde kocasını aldatacak pek çok fırsatla karşılaştığını, ancak çocukluktan itibaren kendisine öğretilen 'sadık eş' olması gerektiği yönündeki öğretiler sebebiyle bu fırsatı eyleme dönüştüremez. Feriha yaşadıklarını şu sözlerle ifade eder :

“Kocam, o zaman, bir Avrupa seyahati çıkardı, beni bıraktı, çıktı gitti. Tahsil bahanesiyle üç sene Fransa'da kaldı. Anlamıştım, bu , bir benden kaçıştı...Bana, yirmi yaş boşluğunun sebebini hatırlatan büyük, siyah gözleri ara sıra görüyordum, bu gözler, belki beni sürükleyebilirdi. Bahar güneşiyle yanan, yemyeşil fakat bomboş bahçeden belki bir fırtına esebilirdi... Evet, bütün bunlar olabilirdi, eğer, çocukluğumdan beri benim kafama: “Kadın kocasına hıyanet etmemeli!” cümlesi, bir mermere oyulur gibi oyulmamış olsaydı. ”³⁴⁶

Feriha'nın çekinerek gerçekleştiremediğini kocası üç sene sonra Avrupa'dan bir Fransız kadın ile birlikte dönerek gerçekleştirmiş olur. Böylece Feriha'nın evliliği yirmi yaşında sona erer. Yazar, Feriha'nın evliliğinde mutsuz olmasında annesini, babasını ve genç kadının kocasını sorumlu tutar Feriha bu durumu “*Annem - babam, beni yapma bir bebek gibi, yalnız kendi zevklerini düşünerek yetiştirdiler, kocam, benimle kendi zevki için evlendi ve bir yapma bebek gibi oynayarak usandı, bıraktı...*”³⁴⁷ sözleri ile ifade eder. Yazar, tüm bu ifadeleri erken evliliği tenkit etmek maksadıyla okuyucuyla paylaşır. Romanın ilerleyen kısmında ise Feriha ile kocasının evlilikleri iki çocuğun oyununa benzetilir. Feriha, başından geçen evliliği Zehra'ya anlatırken kocasının yirmi yaşında olduğunu, onunla bazen gezmeye çıktıklarını, bazen birlikte çalıştıklarını, beraber kitap okuduklarını, bazı akşamlar ise bahçede top oynadıklarından bahseder. Feriha'nın anlattıkları arasında, en dikkat

³⁴⁶ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 137.

³⁴⁷ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 138.

çeken ifadeler, genç kadının evlendiği yıllarda henüz ne kadar küçük olduğunu, nasıl çocuksu davranış sergilediğini, öne çıkararak sözleri olur. Feriha evli bir kadın olmasına rağmen gizli gizli arkadaşları ile oyun oynar, sonra bu bebekleri ortadan kaldırır ve süslenip kocasını bekler.

“Ara sıra arkadaşlarım gelirdi, onlarla odaya kapanırdık, kapıyı kilitlerdik, dolaptan bebeklerimi, oyuncaklarımı çıkarırdım, gizli gizli bebek oynardık. Sonra gene evli hanımlığıma hâlel gelmesin, onları kimse görmesin diye, itina ile yerlerine saklardım, genç, güzel annemin yaptığı gibi giyinir, süslenir, kocamı beklerdim.”³⁴⁸

Feriha'nın genç yaşta evlenmesi onu çocukluktan çıkarmaz. Genç kadın evli de olsa bebekleri ile oynamak ister, çünkü o hâlâ bir çocuktur. Yazar bu durumu ciddi şekilde eleştirir. Bu sebeple roman boyunca her konuda genç kadını haklı bulur. Romanda Feriha'nın karşısına birçok erkek çıkar. Hepsi onunla bir an baş başa kalabilmek için genç kadının tüm isteklerini yerine getirmeye razı olurlar. Ancak konu evlenmeye gelince bunu istemezler. Bu erkeklerden birisi de Nihat'tır. Nihat, Feriha ile görüşmelerini sağlaması için Zehra'ya adeta yalvarır. Zehra uzun çabalar sonucunda genç kadını ikna eder. Feriha ile Nihat arasında evlilik meselesi söz konusu olunca bir anda genç adam ortadan kaybolur ve Feriha'yı ortada bırakır. Bunun üzerine Feriha'yı Nihat ile görüşmeye zorladığı için mahcup olan Zehra, Nihat'ın bu davranışının sebebini öğrenmek için kendisiyle görüşmeye gider. Nihat'ın Zehra'ya verdiği cevap ise dönemin birçok erkeğinin kadına bakışını yansıtmaya açısından önem arz eder. Nihat, Feriha'nın kendisinden başka erkeklerle de isminin anıldığını ileri sürer ve genç kadınla evlenmeyi istemez.

“Bu kadın, yalnız benimle mi söylendi? Benden evvel onu bin bir kişiyle söylemişler, o, buna alışmış. Bu kadar dile gelmiş bir kadınla ben ne diye evleneyim? Hem, ben evlenmek vaat ettim, diye evlenmeye mecbur değilim ki! Erkek ister vaat eder, kadın inanmasın! Kadın, bir vaade inanacak kadar saflık gösterirse bu, benim kabahatim mi?”³⁴⁹

³⁴⁸ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 135.

³⁴⁹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 158.

Bu ifadelerle Nihat, romandaki ataerkil sesi yansıtır. Nihat gibilere göre, Feriha gibi kadınlar birçok erkekle anılan düşük kadınlardır, onlarla eğlenilip hoşça vakit geçirilebilir, ancak evlenmeye gelince birçok erkek ile adı anılan bir kadın ile hiçbir erkek evlenmeyi düşünmez. Yazar ise Feriha'nın geçmişini konu edinerek bir kadının bu hale gelmesine sebep olan anne ve babayı kızlarını küçük yaşta evlendirdikleri için suçlu bulur. Bir diğer suçlu ise karısına sahip çıkmayan, onu aldatan kocasıdır. Yazara göre, erkekler, kadınları bu hale getirdikleri ve üstelik onları kabahatli görerek evlenmedikleri için asıl suçlulardır. Feriha ile evlenmek isteyen bir başka erkek ise Haluk'tur. Genç kadınla Haluk'un evliliklerinin gerçekleşmemesinin sebebi ise, Haluk'un Feriha'nın kızını istememesidir. Haluk, Feriha'ya kızını İstanbul'da bırakmalarını teklif eder. Bunun üzerine genç kadın, nişanı bozar. Yazar, Feriha'nın evlenmesini istemez. Feriha aracılığıyla erkeklerin kadına ve evliliğe bakış açılarını ortaya koyar. Ayrıca kahraman üzerinden kadının evlenmeyip çalışması gerektiği tezini savunur. Şükûfe Nihal'e göre kadının mutlaka çalışıp, ekonomik özgürlüğüne sahip olması gerekir. Bunu evlilik meselesi dahil, kadına ait tüm meselelerde çözüm olarak görür. Bu sebeple romanın kahramanını hiçbir erkekle evlendirmez. Eserin sonunda Feriha, kendisinden yaşça büyük ve zengin bir adamla evlenecekken son anda hiç kimsenin tahakkümü altında kalmak istemediğini söyleyerek çalışma kararı alır.

Eserde yazarın evlilik meselesi hakkındaki düşüncelerini yansıtan kahraman ise Zehra olur. Zehra'nın fikirlerini ise Müeyyet ile yazışmalarından öğreniriz. Zehra evlilik konusunda son derece mesafelidir. Ona göre çalışmak, para kazanmak evlilikten çok daha önemli ve öncelikli bir meseledir. Bu sebeple Zehra yaşı geçmesine rağmen evlenmemiştir. Onun öncelikli hedefi hayalindeki kitap dükkanına kavuşmaktır. Zehra'nın evliliğini tehîr etmesine sebep olansa anne ve babasının çalışma konusundaki yanlış tutumlarıdır. Zehra'nın ailesi kızlarının çalışıp para kazanmalarına karşı çıkarlar. Zehra ise kendi kararlarını alabileceği yaşa geldiğinde anne ve babasını dinlemez ve istediği dükkanı açar.

“Kafamın içindekini anneme, babama vaktiyle anlatabilseydim, işlerimi vaktiyle yoluna koyar, evlenmek için hazırlanmış olurdum. Halbuki böyle olmadı...”

Biliyorsun ki, ailem kızlarının çalışıp para kazanmasını şerefleriyle mütenasip görmüyorlardı. Benim para kazanmam ayıpmış da kocamın parası ile yaşamam, onun koluna asılmam ayıp değilmiş!

Nihayet, kendimi, hürriyetimi kullanabileceğim yaşlara gelince onları dinlemedim, hayata atıldım.”³⁵⁰

Zehra ile Müeyyet, kadınların boşanmaları, erkeklerin çapkınlıkları, ve kadının bir erkekten ayrılıp bir başka erkekle hayatını devam ettirmesi gibi çeşitli meseleler hakkında farklı düşüncelere sahiptirler. Zehra’ya göre bir kadın ile bir erkeğin zorla beraber yaşamalarının bir anlamı yoktur, bu yüzden boşanmak, verilecek en doğru karardır. Erkeklerin çapkınlıkları meselesinde ise Zehra, son derece sert bir üslûpla erkekleri eleştirir. Müeyyet, erkeklerin yaramazlıklarına katlanılması, çapkınlık sebebiyle yuvaların bozulmaması gerektiği savunur. Zehra ise Müeyyet’in tam aksine erkelerin çapkınlıklarından kadınların artık öğrendiğini, bir erkeğin karısını aldatacağına bırakıp gitmesinin daha doğru bir hareket olacağını ifade eder. Zehra, kadın için de aynı şeyin geçerli olduğunu savunur. Bir kadın kocasını aldatmamalı, bu davranıştansa üç beş arkadaş değiştirmenin daha uygun olduğunu savunur.

Zehra’nın yaşı toplumda kabul gören evlilik yaşını geçmiştir. Romanda evlilik meselesi bu yönüyle de işlenir. Zehra’nın evlenmemesinden başta Müeyyet olmak üzere birçok kişi rahatsızlık duyar. Zehra Nihat Bey’i beğenir, bunun üzerine Müeyyet, kendisini Nihat Bey ile tanıştırmak ister. Fakat Zehra, bu teklife sıcak bakmaz, Müeyyet’e;

*“Evlenmezsem ne çıkar, yavrum? 'Yirmi yaşına girdi de evde kaldı!' diye evlenmeyen kızlara tasa çekecek günler çoktan geçti. Sonra her beğendiğim erkekle hemen evlenebilir miyim?”³⁵¹*sözleriyle karşılık verir.

Romanda yazarın özellikle üzerinde durduğu iki mesele vardır. Bunlardan birisi kadının çalışması meselesi, diğeri ise evliliğdir. Yazar bu iki konuyu birbirinden ayırmadan okuyucuya sunar. Zehra tüm meselelere kadının çalışması merkezli

³⁵⁰ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 144.

³⁵¹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 118.

yaklaşır. Evlilik de bu meselelerden birisidir. Ona göre, eski devirde olduğu gibi kadının evlenmek için acele etmesi gerektiği düşüncesi artık geçmişte kalmıştır. Zehra için her şeyden önce prensipleri gelir. Bir erkekle evlenip ondan gelecek parayı beklemek Zehra'ya göre değildir. Şükûfe Nihal'in fikirlerini romanın ideal kadın kahramanı Zehra ile okuyucuya aktardığını görmekteyiz. Yazara göre, kadının ekonomik özgürlüğüne sahip olması büyük önem arz eder. Bu sebeple romanın kahramanı Zehra'yı hemen evlendirmez, genç kız önce işini kurar, parasını kazanır, ardından evlenmek istediği için evlenir. Bu isteğini yerine getirirken de evlenmek için evlenmez. Hayatının her alanında prensiplerine bağlı olan genç kız, bu konuda da sahip olduğu prensiplerden ödün vermeden evlilik kararı alır. Zehra'ya göre evlilikte eşlerin eşit para kazanmaları şarttır. Genç kadın Hasan isminde bir bankacıyı sever, birbirleriyle oldukça iyi anlaşır, çift evlenme kararı almak üzereyken Zehra bu evliliğin olmayacağını düşünür. Çünkü Hasan, Zehra'dan daha fazla para kazanmaktadır. Bu sebeple Zehra, Hasan'ın teklifini geri çevirir. Zehra, Hasan onunla aynı ücreti alsaydı ya da kendisi onun kadar kazansaydı bu evliliğin gerçekleşebileceğini savunur. Nihayet genç kız, Selim isminde kendisiyle aynı şartlara sahip bir adamla evlenir. Bu evlilik gerçekleşmeden önce çiftin arasında evlilik anlaşması gerçekleşir. Zehra'nın sıraladığı bu şartlar yazarın evliliğe bakış açısını yorumlayabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Zehra yapacağı evliliği Müeyyet'e anlatırken, her şeyden önce bu evliliğin karşılıklı menfaat ilişkisi üzerine kurulmadığını savunur. Evlendikten sonra her ikisi de çalışacak, evlerinin masraflarını beraber karşılayacaklar. Eğer birisi hasta olursa, çalışamazsa, çalışabilen ona, hastalık ömür boyu sürse bile, şikâyet etmeden bakmaya mecbur olacak. Tüm bu şartlara ilaveten kadının hayatını garantiye alan en önemli madde ise aldatma mevzuu üzerine konu edilen şarttır. Buna göre, her ikisi de evlilikleri boyunca birbirlerine ihanet etmemeye tüm kutsal değerler üzerine yemin ederler. Şayet ikisinden birisi bu evliliği bozmak isterse öteki taraf bunu kabul edecektir. Şükûfe Nihal'e göre, kadının evlenmeden önce mutlak suretle, romanın kahramanı Zehra gibi, evleneceği erkekle karşılıklı bazı meseleler üzerinde anlaşması gerekir. Bu anlaşma, kadının hayatını garanti altına almasını sağladığı gibi, toplumda evliliklerin sona ermesi sebebiyle karşılaşılan çeşitli sıkıntıların azalmasını sağlar.

Aynı yazarın *Yalnız Dönüyorum* romanında roman kahramanlarından Yıldız ile Hasan'ın evlilikleri merkeze alınır. Buna ilaveten dönemin dejenere tiplerinin

evlilikleri de söz konusu edilir. Roman Milli Mücadele dönemi ile başlar ve romanın ilk bölümlerinde kahramanların bu mücadeleye katkı sağlamak amacıyla bir araya geldiklerini görürüz. Romanın ana kahramanı Yıldız, Milli Mücadele konusunda oldukça duyarlıdır. Eserin başında Hasan ile mitingler düzenleyen, fakir çocuklar için neler yapabileceklerini uzun uzun beraber düşünen ve ardından öksüzler için dernek kurup burada gönüllü çalışan bu iki genç arasında zamanla yakınlaşma olur. Hasan, eğitimini tamamlamasının ardından Anadolu'ya döneceğini vaat eder, onun bu tutumundan, tam bir Anadolu aşığı olan genç kız oldukça etkilenir. Hasan'ın tüm davranışları Yıldız'ın kendisine bağlanmasına sebep olur. Genç kız, Hasan ile aralarında pek çok ortak nokta olduğunu düşünür ve genç adamın evlenme teklifini kabul eder. Yazar, Hasan ile romanın ideal kadını olarak tasavvur edilen Yıldız'ı evlendirerek genç kadın vesilesi ile Hasan'ın çevresindeki insanları tanıtmayı amaçlar. Hasan ile evlenen Yıldız, ilk hayal kırıklığını genç adamın Anadolu'daki ailesi ile tanışması dolayısıyla yaşar. Hasan'ın Anadolu'daki yengesi ve kuzenleri genç kadını adeta Anadolu'dan soğutur. Çiftin evliliklerini kabullenemeyen aile, Yıldız'a İstanbul'un kötü kızlarından biriymiş gibi muamele eder. Hasan'ın ailesini tanıyan genç kadın, ilk kez yanlış bir evlilik yaptığına dair şüpheler duymaya başlar.

Zaman içerisinde Hasan, refah düzeyinin artmasına paralel olarak değişmeye başlar. Yeni kıyafetler diktiren, dönemin moda danslarını öğrenmeye çalışan genç adam, asrîleşme adına daha önceden sahip olduğu bazı değerlerini unuttur ve yeni hayatın şartlarına ayak uydurmaya çalışır. Hasan'ın bu değişimi Yıldız ile aralarına mesafe girmesine sebep olur. Bu mesafe roman ilerledikçe artarak devam eden bir hal alır. Yıldız ve Hasan'ın Beyoğlu'na gittikleri bir gün, dönemin dejenere tiplerini temsil eden iki kadının önlerinde yürür. Bu kadınların yürüyüşleri Hasan'ın dikkatini çeker. Yıldız'ın bu kadınlar gibi yürümesini ister. Bunun üzerine kocasının yüzüne bakan genç kadın, Hasan'ın bu kadınlara nasıl büyük bir beğeni ile baktığını fark eder. Genç kadının evliliğindeki ikinci pişmanlık duygusuna sebep olan bu hadise, Yıldız'ın Hasan için '*Benim tanıdığım Hasan bu değildi!*'³⁵² sözlerini sarf etmesine yol açar. Bu pişmanlık romanın sonuna kadar devam eder. Hasan'ın giderek artan asrîleşme merakında genç adama Şişli'deki komşuları İsmet Hanım ve Namık Bey rehberlik eder. Yazar, Namık Bey ve İsmet Hanım'ın evlilikleri ile dönemin dejenere

³⁵² Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 259.

tiplerinin yanlış evliliklerini tenkit eder. Namık Bey, İsmet Hanım ve Hasan aynı dünya görüşüne sahip kişilerdir. Dönemin modası neyi icap ediyorsa onu yerine getirmeyi amaçlarlar. İsmet Hanım kocası Namık Bey'in kendisini aldattığını bilir ve buna göz yumar. İsmet Hanım ise şayet güzel bir kadın olsaydı, onun da kocasından geri kalmayıp bu yola gireceği romanda açık bir şekilde ortaya konulur. Roman boyuca İsmet Hanım kocası tarafından aldatılır. İsmet Hanım'ın yaptığı tek şeyse sabahlara kadar kocasını sokaklarda aramak olur. Hal böyle olunca, yazar, evde bakımsız ve annesiz bir çocuk, sabaha kadar kocasını sokaklarda arayan zavallı bir kadının tablosunu romanda okuyucuya sunar. Fakat yazar, İsmet Hanım'ı desteklemez. Onun aldatılmasını biraz da kendi suçu olarak görür. Çocuğuna ve evine karşı ilgisizliği, bitmeyen kıyafet masrafı, abartılı giyinişi Namık Bey'in kendisinden uzaklaşmasına sebep olur. Romanda bu kişilerin ilişkileri son derece yozlaşmış bir hal ile sunulur. Namık Bey ve Hasan çapkınlıklarını öylesine ileri bir boyuta getirirler ki Namık Bey, Yıldız ve Yıldız'ın arkadaşı Nükhet'e; Hasan ise Nükhet ve Yıldız'ın diğer arkadaşlarına karşı gayri ahlâkî davranışlarda bulunur. Romanda bu tür evlilikleri olan sadece yukarıda ismi geçen çiftler değildir. Romanın dejenere tüm kahramanlarının evlilikleri bu şekilde çiftlerin birbirlerini aldatmaları üzerine kurulmuştur. Bunlardan birisi de Esat Bey ve karısı Raife Hanım'ın evlilikleridir. Dönemin dejenere kişilerini temsil eden bu çift de birbirini aldatırlar. Romanda örnek gösterilen tek evlilik ise Şefkat Hanım ve kocasının evlilikleridir. Bu eşlerin mutlu olmalarının altında yatan sebep ise batılılaşmayı doğru yorumlamış olmalarıdır.

“Yeni Türkiye'nin bu yeni hayatı içinde Şefkat'le kocası akılları başlarında, değişikliği hazmetmiş, kültür sahibi, muvazenel insanlardı; eğlenmeyi de, konuşmayı da, aile vakarının, haysiyetinin ne olduğunu da biliyorlardı... Her hafta evlerinde toplantı oluyordu; buraya memleketin en münevver insanları, muharrirler, sanatkârlar, bazı ecnebiler de gelirlerdi.”³⁵³

Şefkat Hanım ve eşi dönemin örnek ailesi olarak sunulur. Yazar onların evinde verilen davetler ile romanda söz konusu edilen diğer davetleri mukayese

³⁵³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 287.

eder. Hasan ve arkadaşlarının verdiği davetler eğlence, oyun ve gösteriş üzerine kuruluyken, Şefkat Hanım'ın davetleri ise sanat ve bilgi ağırlıklıdır.

Romanda genel itibariyle evlilik meselesi dejenere tiplerin evlilikleri üzerinden konu edilmiştir. Yıldız'ın Hasan ile olan evliliği ise romandaki diğer evlilikleri göstermek için kahramanı bu çevreye yerleştirmek amacıyla yapılan bir evliliğdir. Yıldız, Hasan'ın Milli Mücadele'deki gayretine, hassasiyetine ve memleketin selameti için ortaya koyduğu fikirlerine aldanır. Aslında Yıldız'ın evlilik hakkındaki düşünceleri yazarınkinden farklı değildir. Talebelik yıllarında yengesinin kendisine bulduğu eş adaylarını beğenmeyen genç kız, *“Ben evlenmiş olmak için evlenecek bir kız değilim.”*³⁵⁴ sözünü sarf ederek evlilik hakkındaki fikirlerini söyler. Yazar ideal kahramana hatalı bir evlilik yaptırır ve bu yolla kadınlara böyle bir hatada ne yapmaları gerektiğini gösterir. Yıldız, kendisini aldatan Hasan'ı her defasında affeder. Ancak son olarak dayısının istediği parayı kendisine vermesi için kuzeni ile evlenmeyi kabul etmiş olmasını hazmedemez. Bunun üzerine kuzene Hasan'ın ağzından bir mektup yazar ve çocukları ile kuzeni Avrupa'ya çağırır, kendisi ise memlekete tek başına döner. Bu olay evliliğini sonlandırmasına sebep olur. Romanda evliliği ayrılık ile neticelenen bir başka kadın kahraman da Nükhet'dir. Yazar, Yıldız'ın arkadaşı Nükhet aracılığı ile, istemeyerek yapılan evliliklere ve farklı dünya görüşüne sahip kişilerin evliliğinin mutluluk getirmeyeceğine vurgu yapar. Nükhet kocası ile istemeden evlendirilmiştir. Kendisi edebiyat meraklısı, hassas ruhlu bir kadinken kocası ise onun aksine hoyrat bir kişiliğe sahiptir. İstemeyerek yapılan bu evlilik, ayrılık ile neticelenir.

*“Nükhet zaten istemeyerek evlendiği kocası ile bir türlü anlaşamadı. O, hülyalar, rüyalar içinde bir genç kadındı, kocası da bütün zerreleriyle yalnız toprağa bağlı bir adamdı!”*³⁵⁵

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum*, Halide Edib Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* romanlarında Milli Mücadele'nin, evlilik meselesi işlenirken de merkeze alındığını görmekteyiz. Romanın kahramanların evlilik kararlarını alırken

³⁵⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 237.

³⁵⁵ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 183.

memlekete karşı duydukları hassasiyetlerinin netice için belirleyici role sahip olduğu dikkat çeken bir husustur. Bu durum *Yalnız Dönüyorum* romanında yanlış bir tercihe sebep olsa da, kahramanın evlilik kararını alırken Milli Mücadele hassasiyetini göz önünde bulundurması oldukça önemlidir. Yıldız için ideal eş adayı Milli Mücadele konusunda onunla aynı görüşleri paylaşmalıdır. Romanlarda evlilik için uygun görülen zaman; memleketin kurtuluşu sonrasıdır. Özellikle, Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında bu hassasiyet bizzat kahramanın ifadeleri ile eserde yer alır. Romanın kahramanlarından Peyami dahil pek çok erkek Ayşe'ye aşık olur, bunlardan birisi de İhsan'dır. Ayşe romanın ideal kadın kahramanıdır. Oğlunu ve kocasını Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında kaybeder. Bunun üzerine İstanbul'a gelir. Ayşe için artık hayatta tek önemli şey vatanın, özellikle İzmir'in kurtuluşu olur. Bu amaçla Anadolu'ya gitme kararı alır. Ayşe, Halide Edib'in idealindeki Türk kadınıdır. Bilgili, cesur, eğitilmiş ve güzel bir kadın olan Ayşe, bu özellikleri sayesinde zamanla herkesi etrafında toplamaya başlar. Romanın başında Peyami'nin annesi genç adamı Ayşe ile evlendirmek istediğini, ancak Peyami'nin buna tepki gösterip yurdu terk ettiğini öğreniriz. Peyami Ayşe'yi tanıyınca onunla evlenmemekle ne kadar büyük bir yanlış yaptığını fark eder. Genç kadına aşık olan Peyami, roman boyunca bu duygularını saklar. İhsan'ın Ayşe'ye olan aşkı ise, Peyami'nin aksine zamanla zaman ciddi kıskançlıklara sebebiyet verecek düzeye ulaşır. İhsan, Ayşe ile yalnız kalabilmek için Peyami'yi öldürmeyi düşündüğünü söyleyebilecek derecede açık sözlü, duygularını gizlemeyen bir erkektir. Öfkeli, cesur, kuvvetli, sert mizaçlı olan İhsan, hayatı boyunca mukavemetini yalnızca Ayşe'ye duyduğu aşk karşısında kaybeder. Bu aşk, ferdi yönüyle, roman boyunca 'ateşten gömlek' olarak ifade edilir. İhsan, Ayşe ile evlenmek istediğini bildirir. Bunun üzerine genç kadının verdiği cevap, yazarın kahramana yüklediği misyon ile paraleldir. Ayşe'nin İzmir'i temsil ettiği roman boyunca aşikârdır. Bu bağlamda Ayşe, evlenmesinin İzmir'in kurtuluşuna bağlı olduğunu, memleket düşman işgalinden kurtulmadan evlenmesinin mümkün olmadığını söyler.

*“-İhsan, dedi, İzmir'e girdikten ve Akdeniz'in kıyılarında yeşil İzmir için akan kanları teskin ettikten sonra istediğin zaman seninle evlenirim. O ana kadar yemin et, kalbinin bütün ateşi sadece İzmir'e gitmek için yanacak.”*³⁵⁶

³⁵⁶ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 168.

Halide Edib'in tasavvur ettiği ideal kadın Ayşe, evlilik kararında da ideal olan kararı alır. Yazar roman boyunca Ayşe'nin şahsî hislerine değinmez. Onun İhsan için hissettikleri belirsizdir. Ayşe, İzmir, Milli Mücadele söz konusu olunca ön plana çıkar. Aşk, onun için sadece vatan ve İzmir için var olan bir kavramdır. Roman boyunca genç kadın, seven değil, sevilendir. Halide Edib'in Milli Mücadele'yi öne çıkarmak amacıyla kaleme aldığı bu romanda, romanın kahramanları yoluyla vatan aşkının ferdî aşktan daha üstün olduğunu vurgular. Bu bağlamda İhsan'ın ve Peyami'nin ferdi aşkları onları İzmir yolunda, Ayşe'nin ardında, vatan aşkı için Anadolu'ya koşar hale getirmiştir. Ayşe'nin evlenmek için İhsan'a İzmir'in kurtuluşunu şart koşması, genç adamın bu uğurda çok daha gayretli çalışmasına sebep olur.

Vurun Kahpeye romanı da yine aynı konu etrafında yaşanan bir aşkı söz konusu eder. Bu eserde de ferdî aşk ve buna paralel olarak vatan aşkı karşımıza çıkar. Aliye, genç ve idealist bir öğretmendir. Vatanına olan sevgisi onu, Anadolu'nun ücra kasabasında eğitim vermek için İstanbul'dan ayrılmaya sevk eder. Genç kız, kasabaya geldiği ilk günden itibaren güzelliği ile herkesin dikkatini çeker. Romanda Aliye için dönüm noktası teşkil eden durumsa, Tosun Bey ile karşılaşmaları olur. Kuvayı Milliye kuvvetlerinin komutanlarından olan Tosun Bey, kasabaya ilk geldiği gün, Aliye'yi kasabanın sokaklarında çocuklara marş söyletirken görür. Kasabalı Aliye'ye, Tosun Bey'in kendilerine zulüm ettiğini, halkın parasını zorla aldığını söylerler ve kendisinden yardım isterler. Bunun üzerine Aliye, Tosun Bey ile görüşmeye gider. Tosun Bey, Aliye'nin öfke ile kendisine bağırışının bitmesini sessizce bekler. Ardından olayın iç yüzünü kendisine anlatır. Bu konuşma sırasında genç kıza evlenme teklif eden Tosun Bey'e Aliye şu cevabı verir:

*“Bu topraklar benim toprağım, bu kasaba benim kasabam, bunu sev, bunu muhafaza et, dedi.”*³⁵⁷

Aliye'nin verdiği bu cevap *Ateşten Gömlek* romanının kahramanı Ayşe'nin İhsan'a verdiği cevap ile aynı niteliklere sahiptir. Aliye de tıpkı Ayşe gibi vatan

³⁵⁷ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 45.

sevgisini en büyük mutluluk kaynağı olarak görür. Ancak vatan duygusu Aliye’de Ayşe’ninki kadar değişmez değildir. Ayşe romanın başından sonuna kadar bu prensibini merkeze alarak yaşar, bu prensip etrafında mücadelesini sürdürür ve yine bu prensibi uğruna şehit olur. Aliye ise Ayşe’ye nazaran daha değişken ruh dünyasına sahiptir. Aliye’nin Tosun’a olan sevgisi romanda işlenirken, *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe’nin İhsan’a olan sevgisine yer verilmez. Romanda bu durumu daha net açıklayacak örnekler karşımıza çıkmaktadır.

Bir gün Tosun Bey, Aliye’ye, kendisinin Yunan komutanına istediği her şeyi yaptırabileceğini, söyler. Bunun üzerine Aliye, babasının tutuklandığı günü hatırlatarak bunun mümkün olmadığını savunur. Kasabayı kuşatan Yunan kuvvetleri, Hacı Fettah Efendi’nin Yunan komutanı Damyanos’u ikna etmesi üzerine, Aliye’nin babası Ömer Efendi’yi tutuklarlar. Komutan ile görüşmeye giden Aliye, babasını kurtaramaz. Komutanın kendisine evlenme teklif ettiğini, bunun karşılığında babasının serbest bırakılacağını, hatta düşmanın geri çekileceğini söyleyen Aliye, bunu kabul etmediğini, çünkü kendisini memleketinden de çok sevdiğini ifade eder.

*“ O, bana babamı kurtarmak için gittiğim gün, izdivaç teklif etti ve buna mukabil buradan çekileceğini, onun çekilmesi buradaki Yunan askerini zaafa düşüreceğini ve belki Anadolu'daki Yunan ordusunun inhilâl edeceğini söyledi. Reddettim, Tosun. Çünkü seni, seni memleketimden çok seviyorum galiba!...”*³⁵⁸

Görüldüğü gibi Aliye’nin Tosun Bey’e olan sevgisi memleketine olan sevgisine karşılık üstün gelmiştir. Ancak yazar, romanın ilerleyen kısmında bu duruma müdahale eder. Romanda, yukarıdaki ifadelerin ardından, on sayfa sonra Aliye Tosun Bey’in aşkını sorgulamaya başlar ve genç kız şunu anlar; Tosun Bey Aliye’nin değil vazifesinin, vatanının insanıdır. Bu durum ve romanının seyrinde gelişen olaylar Aliye’yi Yunan kumandanının karşısına tekrar çıkarır. Bu defa Aliye, Tosun Bey ile anlaşır ve kendisi kumandanın evlenme teklifini kabul etmiş gözükerek Yunan birliklerini oyalayacak, Tosun Bey ise askerleri ile kasabaya giriş yapmış olacaktı. Bu olay ile Aliye’nin kalbinde Tosun Bey’in aşkının yerini vatan aşkına bıraktığını gösterir. Aliye savaşın çetin şartlarıyla karşılaşır ve vatanın

³⁵⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 147.

tehlikede olduğunu daha büyük duyarlılıkla hissetmeye başlar. Tosun'un vazifesine olan bağlılığı onu, memleketin selametini düşünmeye sevk eder.

*“Tosun, kendisinin değildi. Tosun, sırf vazifesinin, Tosun ruhuyla, bütün varlığıyla maksadının askeri idi. Bu biçare kız, memleketi için altı ay evvel reddettiği korkunç fedakarlığı, onun kalbinde kendisine rakip olan memleket aşkının zaferi için yapıyordu...”*³⁵⁹

Aliye artık, romanın başında olduğu gibi, sadece vatan aşkı ile çarpan bir kalbe sahiptir. Aliye'nin vatan sevgisi öylesine kuvvetli bir hal alır ki Tosun Bey'in vazife aşkını da geçer ve romanın sonunda genç kız, bu aşkı uğruna şehit olur. Tosun Bey romanda Aliye'nin kemâle ermesinde bir basamak gibi görülür. Onun aşkına kapılan genç kız, bu aşkı sorgular ve neticede bu aşkı vatan aşkından daha üstün bulmaz. Eserin gelişme bölümünde yazar, nişanlanan genç çiftin mutluluklarından söz ederken Aliye'yi uyaran ifadeler yer verir.

*“ Çok mesuttu (Aliye). Genç vücudunun her zerresinden hayat yıldırımını geçmişti. Fakat, kendisinin Tosun'a karşı aşkıyla Tosun'un kendisine olan aşkında çok müthiş bir fark vardı. Tosun, onun için yegane şeydi. Fakat Aliye, Tosun'un hayatını sarsan bütün ihtiras içinde sadece bir parça, bir zerre idi. Zavallı küçük kız bilmiyordu ki, aynı kudretle birbirine (bağlı) olan büyük aşkların hepsi masallardadır.”*³⁶⁰

Romanın başında Tosun Bey'in peşinden giden Aliye olur. Onun için Tosun Bey hayatın anlamı olurken, Tosun Bey için Aliye, hayatın bir parçası hükmündedir. İki aşığın birbirlerine duyduğu aşk aynı kuvvetteydi, ancak bu aşkın mahiyeti birbirinden farklıydı. Tosun Bey bir vazife insanı, bir askerdi. Aliye başlangıçta oldukça duygusal davranır. Tosun Bey'in aşkına adeta sığınarak bu aşkın ömür boyu süreceğini düşünür. Yazar ise bu durumda genç kızını uyarır. Eserin ilerleyen kısmında Aliye'nin kalbinde tek aşka yer verilir. Romanın sonunda kahramanın ölümü ile artık Tosun Bey'in Aliye'nin peşinden giden kişi konumunu aldığını görürüz. Genç adam, Aliye'nin mezarının başında onun açtığı yolda ilerleyeceğine yemin eder. Yazar, ferdi aşkın vatan aşkını geçmesine müsaade etmez.

³⁵⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 157.

³⁶⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 129.

Halide Edib Adivar, *Kalp Ağrısı* romanını kadının hayatında dönüm noktası niteliğindeki evlilik meselesini farklı boyutları ile ele almak amacıyla yazmıştır. Romanın başından sonuna kadar vurgulanmak istenilen kadının evlilik kararında özgür olaması, doğru kararları alabilmesi için sadece duygusal ve maddî yönleri ağırlık basan tercihlerden kaçınması gerektiğidir. Kadına doğru yolu göstermesi amacıyla idealize edilen kadın kahramansa Zeyno'dur. Yazar romanda sadece Zeyno'nun evliliğini konu edinir. Kahramanın eğitimi, annelik meselesi, çalışma hayatı ya da diğer konular söz konusu edilmez. Bu durum Halide Edib'in romanı hangi amaçla kurguladığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Romanın kahramanı Zeyno, iyi eğitim almış, bilgili, kültürlü, batılılaşmanın hangi yönleriyle değerlendirilmesi gerektiğini doğru okuyabilen bir kızdır. Zeyno babası gibi doktor olan Saffet ile nişanlıdır. Saffet, romanda fikrî yönü kuvvetli erkeği temsil etmektedir. Romanın başında Saffet Avrupa'dayken Zeyno, Azize'nin evinde verilen bir davette Hasan ile tanışır. Hasan ile genç kız arasında duygusal bir yakınlaşma olur. Hasan'ı deli gibi seven ve kıskanan Azize, bu duruma daha fazla dayanamaz ve Boğaz'ın sularına kendisini bırakarak intihar eder. Bunun üzerine arkadaşının, uğruna intihar ettiği bir erkek ile evlenemeyeceğini anlayan Zeyno, aradan çekilir. Saffet son derece akıllı ve bilgili bir doktordur. Ancak Zeyno, Hasan'ı tanıdıktan sonra Saffet ile evlenmez. Bu kararı Hasan ile evlenmek için almaz. Çünkü Zeyno Hasan ile de mutlu olmayacağını bilir. Hasan'ı severken bir başkası ile nişanlı kalmanın doğru olmadığını düşündüğü için nişanı bozar. Hasan ise bu durumu, Zeyno'nun kendisini sevdiği şeklinde yorumlar. Oysa Zeyno artık Hasan'dan da soğumuştur. Çünkü şunu bilir ki Hasan, Zeyno'nun bir sözüyle Azize'yi bırakacak bir erkektir. Hasan çapkın bir erkektir, bu sebeple Zeyno, onunla evlense de mutlu olamayacağını, bu evlilikte aralarına daima üçüncü şahısların gireceğini bilir.

*“Hasan Bey ve ben tesadüf etseydik ve evlenseydik herhalde çok kuvvetli ve maddi bir incizaba rağmen ben şiddetle bedbaht olacaktım, o her süslü kadının, heyecan ve arzu veren kadınlar arkasından belki gidecekti. Bir zaman sonra ben onu tadsız ve alelade bulacaktım. O benden belki fazla erkeğe benzediğim için çarçabuk bı kacaktı...”*³⁶¹

³⁶¹ Halide Edib Adivar, *Kalp Ağrısı*, s. 35.

Hasan hem Zeyno için, hem de romanın seyri açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Zeyno, Hasan'ı tanıyana kadar Saffet gibi, fikrî yönden uyduğu bir erkekle evlenebileceğini düşünür. Hasan ise Zeyno'nun iç dünyasının farkına varmasında etkili olur. Zeyno, Hasan'ı tanıdıktan sonra duygu dünyasına yönelir, genç adam onun kadınlık yönlerini keşfetmesine kapı aralar. Zeyno Hasan ile tanışmadan önce bir erkek gibidir. Saffet ile iyi anlaşmalarının sebebi de budur. Saffet ve Zeyno iki nişanlıdan çok, iyi iki arkadaş gibidirler. Fikrî yönden o kadar iyi anlaşır ki Zeyno, Saffet'in yanında olmasını onu özlediği için değil, çevresindeki insanları sığ ve düzeysiz bulup onlardan sıkıldığı için ister. Azize'nin evinde de Saffet'in yanında olmasını bu amaçla arzular. Saffet, Zeyno için bir baba, bir arkadaş gibidir. Hayatta bir insanın ihtiyaç duyacağı yegane dosttur.

“O bir genç baba, bir doktor, bir doktor, bir kardeş, bir arkadaş; hülâsa hayata tahammül için insana destek olan her nezih rabıtayı şahsında topluyordu. Fakat ona beni bağliyan zaman zaman gözlerinde tutuşan aşk temayülâtı değildi. Hiçbir insan bu kadar güvenilir, bu kadar gayri mütehavvil görünmemişti. Bunun için belki ona karşı kalbimde heyecan unsuru eksikti. Fakat daha ne kadar heyecanın fevkinde bir düşkünlük ve ihtiyaçla ona bağlı idim”³⁶²

Zeyno, Saffet'i güvenilir bir dost, her zaman yanında olmasını arzuladığı bir arkadaş olarak görür. Ancak ondan kendisini sevmesini beklemez. Kendisinin ona olan sevgisini sorguladığında, bu sevginin duygusal bir mahiyetinin olmadığını görür. Tüm bu tespitler Hasan Zeyno'nun hayatına girmesinden sonra, genç kızın iç dünyasında yaşadığı sorgulama ile ortaya çıkar. Zeyno, Hasan'ı tanıdıktan sonra birçok âlî özelliği şahsında toplayan Saffet ile ilişkilerini gözden geçirme ihtiyacı duyar. Nişanlısı olan bu genç adamla evlendiklerini ve ileride kendisini bekleyen hayatı tahayyül etmeye başlayan Zeyno, Saffet'le de mutlu olamayacağını düşünür.

“Akşam Saffet gelecek, buna da memnunum, hastahaneye yahut tımarhaneye kapanan yalnız bir adam, münferit ziyaretçisini nasıl telakki ederse, ben de Saffet'i öyle mi telakki edeceğim; Saffet'le evlenirsek işte hayatım tıpkı böyle olacak. Akşam

³⁶² Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 40.

trenine onu almaya gideceğim, yanyana konuşarak geleceğiz, yemek yiyeceğiz. Heyecansız ve samimi, biraz sıkıntılı akşamlar geçecek. Kim bilir her kadının sıkıntılarının mükafatını veren, gül yaprağı gibi küçük eller, sessiz sofalarda akis yapan küçük ayaklar bir gün gelemiz mi? Herhalde hayatın ufku o kadar kapalı ve karanlık olmayabilir...”³⁶³

Zeyno, Saffet’de felsefe ve fikir bulur ama ruh bulamaz. Onun için Saffet’le yapacağı evliliği sessiz ve ruhsuz bir evlilik olarak yorumlar. Sıradan ve heyecansız, her günü aynı olan bu hayatın ona mutluluk getirmeyeceğini bilir ve bu nedenle Saffet’den ayrılır. Zeyno bu ayrılışın ardından Hasan’a da dönmez. Genç kızın Hasan’a olan beğenisi hissîdir, onda fikir ve düşünce bulmaz. Zeyno öylesine büyük bir mücadelenin içine girer ki bu mücadele genç kızın yataklara düşmesine sebep olur. Ancak yazar, kahramanı kısa sürede bu durumdan kurtarır. Halide Edib Zeyno’nun ne Hasan ile ne de Saffet’le evlenmesini doğru bulmaz. Her iki kahramanı da genç kıza uygun görmez. Zeyno’nun hastalanmasının sebebi ise kuvvetli bir mücadelenin içine girmiş olmasıdır. Yazar genç kıza kısa zamanda hastalıktan kurtararak okuyucuya ideal kahramanının şahsında, güçlü olması ve bu durumdan en kısa sürede kurtulması gerektiği mesajını verir.

Bir süre sonra Zeyno, babasının arkadaşı olan Miralay Muhsin Bey ile tanışır. Oldukça kültürlü, bilgili ve heybetli bir Albay olan bu adam ile Zeyno kısa sürede birçok ortak noktada anlaşır. Okudukları kitaplar, bazı konular hakkında sahip oldukları düşünceler, dünya görüşleri aynı istikamtedir. Fikrî yönden uyuşan bu iki insanın duygusal anlamda da uyum sağladıklarını görürüz. Zeyno, aradığı sevgiyi ve olgun duruşu Miralay Muhsin’ de bulur. Onun yanında kendisini bir aşk kadını gibi hisseder. Halide Edib’in de vurgulamak istediği husus budur. Yazara göre, bir kadın hangi konumda olursa olsun mutlaka sevmek ister, bu onun fitratının gereği olarak ona verilmiştir. Zeyno, mizacı itibari ile sert, erkek gibi bir kız olsa da onu sevmeyen, kendisinin sevemeyeceği bir erkekle evlenmek istemez. Zeyno, Miralay Muhsin’de kendisini sevecek kudreti görür Hasan her ne kadar Zeyno’yu sevmiş olsa da, genç kız ona güvenemez, Hasan’ın kendisini aldatacağı şüphesi içinde hep olacakken onunla mutlu bir evlilik yapmasının imkansız olduğunu bilir. Miralay

³⁶³ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 44.

Muhsin ise dürüst bir adamdır. Karısının ölümüne kadar bir başka kadına bakmamıştır. Zeyno'nun yalnız kaldığı dönemde ilk karşısına çıkan erkek Miralay Muhsin olmuştur. Bu durum okuyucunun aklına Zeyno'nun duyduğu yalnızlık sebebiyle bu adamla yakınlaştığı düşüncesini getirebilir. Ancak yazar, böyle bir düşünceye sebep vermemek için Zeyno'nun bu düşünceye kapılmasını sağlar. Zeyno yaşadığı durumu sorguladığında, Saffet ve Hasan'da aradıklarının tümünü Miralay Muhsin'in yanında bulduğunu ifade eder. Bu adamın yanında hem fikrî hürriyet hem de kadınlık gururunu birlikte bulur. Hasan ile Miralay Muhsin'i kıyaslayan Zeyno, Muhsin Bey'in yanında ne kadar huzurlu olduğunu, Hasan ile yaşayacakları mutlu günlerin kısa süreli bir ilişkiden öteye gitmeyeceğini düşünür.

*“ Her halde hayatımdan Hasan gittikten sonra onun yerini bu güzel ve akıllı Miralaydan başka kimse dolduramazdı. Kim bilir Hasan'la hayat, belki kısa süren yazın ateşli, güneşli saatleri gibi gelip geçecekti. Muhsin Bey'le hayat, daha ateşi tadil edilmiş, gözleri kamaştıran ışıltı loş, yormıyan, bitmiyen emin bir saadetti.”*³⁶⁴

Zeyno, Miralay Muhsin ile Hasan'ı sürekli olarak mukayese eder. Bu durum Zeyno'nun genç adamı unutamadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Zeyno'nun her mukayesesinde Muhsin Bey'in galip çıktığını görürüz. Hasan, Muhsin Bey'e nazaran her ne kadar yakışıklı ve genç olsa da, Zeyno'ya verdiği güven, sahip olduğu kültür ile Hasan'dan üstündür.

Halide Edib, evlilik meselesini değerlendirirken bu konuyu diğer yazarlardan farklı işler. Daha önce değindiğimiz romanlarda bir ya da birkaç kadının başından geçen evlilik sergüzeştisi konu edilmiş ve mesele kadere veya kadının güçsüzlüğüne dayandırılmıştı. Bu romanda yazar, farklı kadın tipleri ile evliliği sorgulamaya çalışır. Zeyno, evlilik meselesinde kendi iradesi ile karar veren ideal kadındır. Azize ise roman boyunca Zeyno ile karşılaştırılan, yazarın tasvîp etmediği dejenere kadın tipidir. Dora ise batılılaşmanın yanlış yüzünü temsil eder. Zaten yabancı olan bu kadın üzerinden yazar, rahat bir biçimde batılılaşmanın yanlış yönlerini ortaya koyar. Yazar, onun, evlilik ve aile üzerine düşüncelerinin ne kadar farklı olduğunu göstererek kadının yabancılılaşmasına da karşı olduğunu vurgulamak ister. Halide

³⁶⁴ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 163.

Edib kadının ne Azize ne de Dora gibi olmasını istemez. Kadının evlilik kararını ideal kahraman Zeyno gibi, mantık süzgecinden geçirerek almasını ister.

Romanda Hasan ve Azize'nin yozlaşan ilişkileri üzerinden yazarın evlilik meselesi hakkındaki görüşlerini öğreniriz. Azize Hasan'dan hoşlanmakta, Hasan ise kendisi ile sadece geçici bir süre için ilgilenmektedir. Hasan evlilik, hatta nişanlılık düşüncesine karşıdır. Azize ise deli gibi aşık olduğu bu adamın zaman zaman kendisine gösterdiği ilgiyi, kendisine duyulan aşk olarak yorumlar. Birlikte gezdiği Hasan ile nişanlıymışlar gibi davranan genç kız, uzayan bu ilişki neticesinde genç adama nişanlılık teklif eder. Hasan ise kendisine güler ve onunla alay eder. Azize roman boyunca kaybeden kadın konumundadır. Hasan ile evlendiği halde onu kaybetmiştir. Yapılan bu evlilik Azize'nin kaprisleri, zorlamaları en sonunda intiharı sebebiyle gerçekleşir. Azize ve Zeyno aynı erkeğe aşık olurlar. Bu durum karşısında Zeyno, mantığını devreye sokar ve Hasan'ın tabiatını göz önüne alarak karar verir. Azize ise hiçbir zaman gerçeği görmek istemez. O, sadece Hasan'ı sever ve onunla evlenmek ister. Evliliklerinin nasıl olacağını, dünya görüşlerinin uyuşup uyuşmadığını sorgulamaz. Zeyno da Azize de Cumhuriyet döneminin kadınlarıdır. Ancak Zeyno, yaşanan değişimi doğru yorumlayabilmeyi başarmışken, Azize ise batılılaşmayı süs ve eğlenceden ibaret görmüştür. Romanın başında Zeyno ve Hasan'ın yarıştığını görürüz. Bu yarışlar ile Zeyno, kadının erkeklerle eşit olduğunu ispatlar. Hasan'ın tüm yarış teklifini tereddütsüz kabul eder. Azize ise bu yarışlar yapılırken süsü ile meşgul olur. Zeyno Azize'nin aksine kuvvetli, sporcu, mücadeleci bir kızdır. O ne kadar tabii ise Azize o kadar yapaydır. Zeyno'nun zekası ile öne çıktığını, Azize'nin ise sadece güzelliği ile söz konusu edildiğini görürüz.

Zeyno, Azize'yi kırlarda birlikte gezmeye çağırır. Buna mukabil Azize, kıyafeti uygun olmadığı için gelemeyeceğini söyler. Yazar, Azize'nin bir süs bebek gibi sadece güzelliği, kıyafeti ile öne çıkmasını tenkit eder. Bir kadının evde, erkeğin arkasında yer almasını doğru bulmaz. Kadın şayet erkeklerle eşit şartlara sahip olmak istiyorsa, onların girdiği tüm ortamlara girmeye hazır olmalıdır. Azize ise romanda hep Hasan'ı bekleyen konumundadır. Hasan ile Zeynep yarışır, kırlarda gezer, Azize ise onları evde bekler.

“*Sen açık yerlere genç bir ağaç gibi yarışıyorsun, sonra namütenahi spor kostümlerin var. Ben açık yerlerde uzun ökçelerim, süslü esvaplarım, bir karış boyumla senin yanında yürürsem, maskara olurum...*”³⁶⁵

Azize roman boyunca duygusal bir kız olmanın bedelini acı çekerek öder. Hasan’ın ona gösterdiği ilgi sadece güzel bir kıza, sıradan bir erkeğin bile göstereceği bir ilgi olarak yorumlanır. Hasan Azize’yi sevmemiş, yalnızca onun güzelliğinden zaman zaman etkilenmiştir. Azize ise Hasan’ın davranışlarını yanlış yorumlayarak sevildiğini iddia eder ve büyük bir sabırla genç adamın kendisine evlenme teklif etmesini bekler. Hasan’ın kendisini sevmediği gerçeği ile karşılaşınca intihar eden Azize, sonunda Hasan’ın kendisine acıyarak evlenme teklifi etmesini sağlamayı başarır. Ancak Azize hiçbir zaman mutlu olup olmayacağını ya da Hasan’ı mutlu edip edemeyeceğini düşünmemiştir. Genç çift evliliklerinin ardından Avrupa’ya giderler. Yazar burada Hasan ile Azize’nin karşısına Zeyno’ya benzerliği ile dikkat çeken Dora’yı çıkarır. Dora’yı evlilik meselesi hakkındaki görüşleri ile değerlendirirsek, Türk toplumuna uymayan fikirler ortaya koyduğu görmekteyiz. Dora sevdiği erkeği bir başka kadın ile paylaşmayı doğal bulan bir kadındır.

“*Kadın ya dünyanın kaidelerine uyar; bütün kadınların oynadığı rolü oynar, yani kocasının haricindeki dostluk ve yahut aşk ihtiyaçlarına galebe çalacak kadar iradesi yoksa, günahlarını entrika ile, hile ile örter, yahut açık bir hayat yaşamak istiyorsa, müsavi hürriyet, müsavi surette şahsiyetine, arzularına sahip iki insan şeraiyle anlaşabileceği bir erkekle evlenir...*”³⁶⁶

Dora tıpkı Hasan gibi evliliği doğru bulmaz, daha da ileri gider ve aşkın varlığını sorgular. Dora’ya göre aşk bir hastalık, evlilik ise insanları zorla birbirlerine bağlayan bir zincirdir. Yazar, Dora’nın fikirlerine katılmaz, onun şahsında kadının batılılaşma yolunda sınırsız özgürleşmesinin yanlış olduğunu vurgular. Genel olarak değerlendirirsek, *Kalp Ağrısı* romanında ideal kadın olan Zeyno’nun evlilik tercihinde özgür bırakılması ile ön plana çıktığını görmekteyiz. Zaten yazarın üzerinde durmak istediği husus da budur. Halide Edib, kadının özgür bırakıldığı takdirde doğru kararlar alabilecek düzeyde olduğunu düşünür. Bu tezini Zeyno’nun

³⁶⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 58.

³⁶⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 125-126.

şahsında ispatlar. Zeyno Cumhuriyet'in kadına sunduğu hakları kullanmasını iyi bilir. Bu sebeple özgür bırakıldığı ve çevresindeki erkeklerden daha mantıklı olduğu için hata yapmaz.

Halide Edib Adivar'ın *Kalp Ağrısı* romanının devamı niteliğinde olan *Zeyno'nun Oğlu* romanında, romanın ana kahramanı Kürt Zeyno olmasına karşın tüm kahramanların evlilik meseleleri söz konusu edilir.

Romanda evlilik meselesini üç farklı açıdan değerlendirebiliriz. Yazarın farklı kadın tiplerini değerlendirirken ortaya koyduğu kategorizeler, bu kadınların evliliklerinde de görülür. Kürt Zeyno Anadolu bir kadındır ve Anadolu kadını temsil eder. Dolayısıyla romanda onun evliliği Anadolu kadınının evlilikte karşısına çıkan sorunları ortaya koyar. İstanbullu Zeyno ise ideal kadın olmasına karşın onun da evliliğinde sorgulamaya gittiğini görürüz. Zeyno'nun evliliğinde sıkıntılı bir döneme sebep olan ise, çocuğunun olmamasıdır. Mesture Hanım ise dejenere kadın tipini temsil eder. Onun kadın - erkek ilişkilerine bakışı, kızına koca arama çabaları romanda evlilik meselesinin bir başka açıdan ele alınmasını sağlar. Romanda dönemin tüm kadın tiplerinin söz konusu edilmiş olması evlilik meselesine farklı yaklaşımların bir arada sunulmasını sağlamıştır.

Romanın ana kahramanı Kürt Zeyno ile söz konusu edilen Anadolu kadınının evlilik hayatı, bizi, Kürt Zeyno'dan önce Perihan Nine'nin evliliğine götürür. Perihan Nine genç yaşta evlendirilir. Tıpkı Zeyno gibi annesinin ve kocasının dayaklarına sessiz kalır, boyun bükür. Yazarın Perihan Nine'nin evliliğini, onun da kocasından dayak yemesini söz konusu etmesinin tek sebebi Anadolu'daki bu yanlış tutuma dikkat çekmektir. Kısa bir süre sonra Perihan nine dul kalır. Evliyken dayak yediği için sıkıntılar içinde geçen hayatı, kocasının ölümü ile maddi sıkıntıların baş göstermesiyle farklı bir boyut kazanır. Değişmeyen tek şey ise kadının hayatında sıkıntının her daim var olmasıdır. Romanda Perihan Nine'nin evliliğe dair ümitleri, beklentileri söz konusu edilmez. Yazar, onun bir beklentisinin olup olmadığından ziyade, artık yeni kadının beklentisinin olduğunu vurgulamak ister. Perihan Nine'nin kızı Zeyno, ona göre yeni kadını temsil etmektedir. Zeyno, annesi ile beraber karargahın işlerini görürken Hasan ile tanışır. Hasan ile Zeyno arasında yakınlaşma olur. Zeyno Hasan'ı ondan hiçbir şey beklemeden sever. Bu karşılıksız aşkın

Hasan'daki tezahürü ise geçicidir. Hasan Zeyno'yu genç kızın onu sevdiği kadar sevmez. Zeyno, bebeği olacağını öğrendiği zaman nişanlısı Selman ile evlenmek istemediğini söyler. Oysa Zeyno'nun böyle bir tercih yapmaya hakkı yoktur. Zeyno'nun Selman ile evlenmek istemediğini söylemesi onun cesaretinden değil, bebeğinin olacağını öğrendiklerinde başına gelecek felaketin korkusundandır. Zeyno durumu Hasan'a anlatmaya gider, ancak başarılı olamaz. Hayatını dair kararlar almada son derece iradesiz olan Zeyno, Hasan yerine teyzesinin oğlu Haso, sonradan aldığı ismiyle Ramazan, ile evlenir. Ramazan ile Zeyno'nun evlilikleri ile romanda Anadolu kadını için evliliğin ne anlama geldiğini, Anadolu erkeklerin evliliğe ve kadına hangi cihetten baktıkları tüm yönleri ile söz konusu edilir. Bu bağlamda Ramazan tam bir Anadolu erkeğidir. Teyzesinin kızı ile evlendiği halde bu durum onun için 'kadın'ın anlamında bir değişikliğe sebep olmaz ve Anadolu'nun birçok erkeği için 'kadın' ne ifade ediyorsa Ramazan (Haso) için de aynı anlamı ifade eder.

“ Zeyno, Haso'nun olacaktı : Haso'nun malı; seveceği, öldüreceği, yaşatacağı; hulâsa istediğini yapabileceği, bir koyun gibi, bir inek gibi mukadderatına sahip olduğu malı!

Asırlardan beri erkeklerin malı olmaya alışmış olan cinsin tabii görüşüyle Haso'nun dediğine Zeyno ne itiraz ediyor, ne cevap veriyordu. Fakat ne ananenin, ne kanunun, ne de itiyadın hâkim olamadığı kadın kalbi, ebedî bir gurbete giden ince delikanlının arkasından sürünüyordu.”³⁶⁷

Zeyno Haso ile evlenir, bu evlilikte de tıpkı Perihan Nine'nin evliliğinde olduğu gibi kadın dayak yiyen, erkek ise dayak atan rolündedir. Ramazan onu, sebepli sebepsiz her durumda döver. Genç kadın ise bu duruma sessiz kalmak zorundadır. Zeyno'nun hikâyesi Anadolu'daki herhangi bir kadının hikâyesi olarak sunulur. Onun ve Haso çocuğun sürekli dayak yemeleri, Haso çocuğun evden kovulması ve çektikleri diğer sıkıntılar karşısında köylü sessiz kalır. Bu durumu kimse yadırgamaz. Haso'nun yediği dayaklar sadece Muhsin Bey'in dikkatini çeker.

Kalp Ağrısı romanında evlilikleri ile dikkat çeken Muhsin Bey ve Zeyno, bu romanda evliliklerini çocukları olmadığı için sorgulamaya başlarlar. Bu durum daha

³⁶⁷ Halide Edib Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 67.

çok Zeyno'nun şahsında sunulur. Aslında Zeyno evliliğinden çok neden anne olamadığını düşünür. Yazar, onun evliliğinin mutsuz bir evliliğe dönüşmesine müsaade etmez. Zeyno, anne olamamanın verdiği kırgınlığı hissetse de evlilik kararından dolayı pişman değildir.

*“Muhsin Bey, ana olmak saadetini esasen ilk karısına da vermemişti. O halde Zeyno'ya göre şimdi neticesi olmayan aşk, bir efsaneden ibaretti ve izdivaç olabileceği kadar mesut bir bağ idi. Düşüncesine o kadar uygun, ahlâkına o kadar hümet edebileceği bu adamı bulmak herhalde bir talih eseri idi.”*³⁶⁸

Halide Edib, Zeyno'nun anne olmak isteğini haklı bulur. Bunu kadının doğasında olan bir arzu şeklinde yorumlar. Fakat bu durumu evliliği sonlandırmak için bir sebep olarak görmez. Yazar, çocuğu olmadığı için sıkıntılı günler yaşayan Zeyno'nun bu durumuna farklı bir açıdan yansıtır. *Kalp Ağrısı* romanında iç dünyalarına yönelişleri ile söz konusu olan kadın kahramanlar bu romanda ferdin meselesine yönelirler. Bu kahramanlardan sadece Zeyno romanda yer alır. Anne olamayan genç kadın, bunu bir mesele haline getirmez ve bu durum Zeyno'yu çevresindeki kişilerin sorunlarını çözen kadın konumuna taşır. Yazarın mesele olarak gördüğü sorun ise *Kalp Ağrısı* romanında olduğu gibi yine evlilik olur. Ancak bu romanda durum biraz daha farklı işlenir.

Romanın başında karşımıza dejenere kadın tipi olan Mesture Hanım, dejenere kadınların evlilik meselesine yaklaşımlarını ortaya koyar. Dönemin Şişlili kadınlarını temsil eden bu hanımın Mazlume isminde bir kızı vardır. Mesture Hanım'ın en büyük emeli kızını zengin ve yakışıklı bir delikanlı ile evlendirmektir. Bu amaçla kocasının kendilerini Diyarbakır'a çağırma tepki gösterir. Mazlume ise evlenmeyi düşünmeyen Dârülfünun talebelerindedir. Annesi ve annesi gibi asrîleşen kadınlarla alay eder. Asrîleşme adına kendi değerlerinden ödün veren kişileri eleştirir. Bunun üzerine Mesture Hanım kızına *“Ya sen ne düşünüyorsun, Küçük hanım? Eğlendiğin bu asrîlik sayesinde bir genç erkek kadar serbest olmadın mı?”*³⁶⁹ sözleri ile karşılık vererek durum tespiti yapar. Mesture Hanım ile Mazlume roman boyunca anlaşamazlar. Mesture Hanım'ın amacı kızını sefaret katiplerinden

³⁶⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 164.

³⁶⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 32.

birisi ile evlendirmektir. Bu gayenin altında ise Avrupa'ya kızı ile birlikte gidip oradaki balolara katılma şansını elde yatar. Mazlume ise evlenmeyi düşünmez, ancak yazar onun bu fikrine katılmaz, romanın sonunda Saffet ile Mazlume evlenirler. Mesture Hanım ise kurduğu hayallere ulaşamayacağı için kızının bu evlilik kararından memnun kalmaz.

Mesture Hanım, Diyarbakır'a gitme kararına başlangıçta her ne kadar karşı çıksa da, oraları asrileştirince ne kadar büyük bir şöhret kazanacağını hayalini kurunca bu yolculuk hakkında müspet düşüncelere kapılır. Mesture Hanım'ın ilk amacı bir dans balosu tertip etmek olur. Bu baloya birçok kişi katılır. Balo'da tüm dikkatleri üzerinde toplayan Mazlume, bütün gece Hasan ile dans eder. Bu durum davete katılanlardan Sıhhiye reisinin dikkatini çeker. Sıhhiye Reisi karısını, kızının Mazlume ile arkadaşlık yapmaması konusunda uyarır. Buna mukabil kadın, şaşırان bir halde, bu devirde Mazlume gibilerin etrafında erkekler toplanıyor, der. Adam ise ısrarla kızının arkadaşlık yapmamasını, erkeklerin Mazlume gibilerin etrafında toplanacağı, ancak kendi kızları gibi sessiz, sakın kızlarla evleneceklerini söyler. Mazlume, Diyarbakır'da kısa bir süre annesinin tesirinde kalır. Bu tesirden ziyade Zeyno ile inatlaşmasının sonucunda ortaya çıkan kısa süreli fitrî bir buhrandır. Zeyno kendisini bu konuda uyarır. Romanın başında Zeyno, Hasan ile Mazlume'yi evlendirmek ister. Mazlume'yi tanıdıkça onun için ideal eşin Hasan değil Saffet olduğuna karar verir. Bu kararı Mazlume'yi şüphelendirir. Hasan ile Zeyno'nun arasında bir şeyler olabileceğini düşünür. Bu sebeple Zeyno il araları açılır.

Romanda en dikkat çekici evlilik ise Hasan ile Kürt Zeyno'nun evliliği olur. Haso çocuğun kendisine olan inanılmaz benzerliğinden şüphelene Hasan, tetkikleri neticesinde Haso çocuğun kendi çocuğu olduğunu öğrenir. Bu durum karşısında Hasan, bir an bile şüpheye düşmeden Kürt Zeyno ile evlenmeyi düşünür. Hasa'nın Kürt Zeyno ile yaptığı evlilik, Azize ile yaptığı evlilik gibi zorlama ile gerçekleşmez. Hasan *Kalp Ağrısı* romanında yaptığı hatayı bu romanda düzeltir. Ancak bu, yazarın onu mükafatlandığı anlamına gelmez. Yazar, Kürt Zeyno ile Hasan'ı evlendirerek Cumhuriyet erkeğinin kadına sahip çıkacağını vurgulanmak ister. Kürt Zeyno Cumhuriyet ile şehirli bir kadının sahip olduğu haklara sahiptir. Halide Edib, Kürt Zeyno'yu Hasan'a olan karşılıksız sevgisi ve gösterdiği sabır için mükafatlandırır.

Halide Edib'in *Sinekli Bakkal* romanında başta Rabia olmak üzere pek çok kahraman aracılığı ile evlilik meselesi konu edilir. Rabia, daha önce de değindiğimiz gibi romanın ideal kadın kahramanıdır. Hayatı boyunca pek çok şeyi başaran genç kızın Peregrini ile evlilik kararı alması başlı başına büyük bir cesaret ve başarı olarak yorumlanabilir. Romanın birinci bölümünde genç bir kız olan Rabia'nın ikinci bölümde evlendiğini ve anne olduğunu görmekteyiz. Birinci bölümde Rabia'nın bu evliliğe karar vermesinde etkin olan karakterinin oluşmasına şahit oluruz. Aslında, Rabia'nın aldığı bu evlilik kararının ona ırsî olarak geçtiğini söylememiz mümkündür. Yazar bu durumu romanın başında okuyucuya sunar. Bu bağlamda öncelikle kahramanın annesi Emine'nin Tevfik ile yaptığı evliliğe değinmemiz gerekir. Emine, oldukça müteassıb birisi olan İmam Hacı İlhami Efendi'nin kızıdır. Babasının kendisini evlatlıktan reddedeceğini bile bile bir gece Tevfik'e kaçır. Tevfik ile evlenmesinin sebebi ise Tevfik'i adeta bir hamur gibi şekilden şekle sokabileceği düşüncesidir.

*“Esasen Tevfik’de gözü vardı. Bütün mütehakkim tabiatler gibi o da, balmum gibi kalıptan kalıba giren Tevfik’de, ideal bir koca sezdi.”*³⁷⁰

Emine, Tevfik'den oyunculuğu bırakıp bakkallık yapacağına dair söz alır. Ancak Tevfik verdiği bu sözü tutmaz. Nitekim Emine, evlenmelerinden kısa bir süre sonra gece yarısı dükkanda Tevfik'in kendisinin taklidini yaptığını görünce kıyametler koparır ve onu evden kovar. Bunun üzerine Emine babasının evine, imamın davacı olmasıyla da Tevfik sürgüne gider. Yazar, Tevfik ile Emine'nin evliliklerini, birbirleriyle hiçbir ortak noktaları olmayan iki insanın bir araya gelmesi olarak görür ve *“Dışı ve içi hiç birbirlerine benzemeyen bu iki çocuğu, tabiat, hesaba, mantığa sığmayan hikmetiyle birleştirmişti.”*³⁷¹ şeklinde yorumlar. Rabia, on yedi yaşındayken babasına rağmen evden kaçarak evlenen Emine'nin kızıdır. Emine'nin evliliği ne kadar ani bir kararla olduysa, boşanması da o kadar hızlı gerçekleşir. Tevfik'in kendisinin taklidini yapması Emine'ye göre boşanmak için yeterli bir nedendir. Tevfik'i bu hal üzerine yakalan Emine, o gece kocasını ve arkadaşlarını kovar ve yine aynı gece boşanma kararı alır. Rabia'a büyüdükçe, Emine'nin iradeli, kararlı ve güçlü kişiliğini onun şahsında da görürüz. Emine evlilik

³⁷⁰ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 15.

³⁷¹ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 13.

kararı alırken yaşından beklenmeyecek ölçüde cesaretli davranmıştır. Bu cesaret annesinden Rabia'ya geçmiş olacak ki Rabia daha çocuk yaşta iken Peregrini ile evlenmeyi düşünmüştür. Üstelik bu konu hakkında Saliha Hanım'a, bir Müslüman ile Hristiyan'ın evlenip evlenemeyeceğini soracak kadar cesur davranır.

“- *Hanımefendi, bir Müslüman kızı, bir Hristiyan'la evlense ne olur?*

- *Ne tuhaf sual, kızım. Bir şey olmaz. Çünkü kimse nikâhlarını kıymaz, çünkü şeriat bırakmaz.*

- *Fakat, şeriatı dinlemeseler, evlenseler...*

- *Mahalleli ikisini de taşta tutar.*

- *Fakat Hristiyan karısı alan Müslüman erkek yok mu?*

- *Erkekler başka...O kadarını bilemedin mi?*³⁷²

Rabia ile Saliha Hanım arasında bu konuşma yaşanırken Rabia henüz on üç yaşlarındadır. Rabia oldukça güçlü bir kızdır. Onun varlığı mahallenin erkeklerini rahatsız etmeye başlar. Bu sebeple genç kız büyüdükçe mahallenin erkekleri onun bir an önce evlenmesini isterler. Onun yaşlarındakilere evleneceği erkeği bulan mahallenin kadınları, Rabia'ya uygun bir erkek bulamazlar. Mahallenin erkekleri de onunla evlenmeye cesaret edemezler. En sonunda genç kıza Hilmi Bey'in arkadaşlarından Galip Bey talip olur. Galip Bey, oldukça zengin ve Saliha Hanım'a göre Rabia için ideal bir taliptir. Saliha Hanım bu haberden Rabia'ya bahsedince, genç kız istemediğini söyler. Rabia'nın Emine'den aldığı özellikten olsa gerek, bu kadar hızlı karar vermesi ve kat'î bir ifadeyle istemediğini söylemesi Tevfik'i şaşırtır. Rabia evlenmeyi istemediği için bu konu bir daha açılmamak üzere kapanır. Eserin devamında ise genç kızın karşısına Bilâl çıkar. Bilâl konağın bahçivanı Bayram Ağa'nın yeğenidir. Genç kız ile Bilâl arasında çocuksu bir yakınlaşma başlar. Bu durum Bayram Ağa'nın kulağına gidince ihtiyar adam namus meselesi diye tutturup Paşa ile konuşur fakat bununla da yetinmez ve Rabia'nın yolunu keserek, ona Bilâl'in peşini bırakmasını söyler. Bayram Ağa'nın amacı yeğenini okutup zengin bir kızla evlendirmektir. Bu gelin adayı ise Paşa'nın çirkin kızıdır. Bilâl de Bayram Ağa ile aynı fikre sahiptir. Bilâl, Rabia'ya aşık olmasına rağmen gözü parada ve kolayca elde edebileceği servette olduğu için Rabia'yı bırakıp

³⁷² Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 143.

Paşa'nın çirkin kızıyla evlenmek ister. Ancak bu maceradan da Rabia üstün olarak ayrılır. Bayram Ağa'nın Bilâl'i bırakması için Rabia'ya kızmasına karşılık genç kız, Bilâl'e karşı içinde ufak da olsa bir sevgi olsaydı Paşa'nın onları evlendireceğini düşünür. Rabia Bilâl'den vazgeçer. Pişman olansa Bilâl olur. Aradan zaman geçer, Rabia on sekiz yaşına geldiğinde Bilâl'in düğün haberi gelir. Bu haber Rabia'da hiçbir olumsuz tesir uyandırmaz. Fakat Rabia on sekiz yaşını neredeyse bitirmek üzeredir. Bu yaşta olmanın burukluğunu yaşayan genç kızın mahallesinde kızlar on beş yaşına geldiklerinde çoktan evlenmiş olurlar. Rabia bu düşüncelere dalmışken bir an mahallede kendisi ile evlenebilecek erkek arar, ancak tek bir erkek bulamaz. Aslında onun şuur altında tek bir isim vardır. Bir anda on üç yaşında Sabiha Hanım'a sorduğu, “*Bir Müslüman kızı bir Hristiyan'la evlenirse ne olur, Efendim?*”³⁷³, sorusunu hatırlar. Böylece romanda bir kez daha Rabia'nın Peregrini ile evlenmek istediği söz konusu edilir. Yazar okuyucuyu bu evliliğe hazırlar.

Romanda Rabia'nın evliliği onun idealist güçlü, kararlı bir genç kız olması ile paralel işlenir. Rabia, geç evlenir, yirmi yaşına geldiğinde Peregrini kendisine evlenme teklifi eder. Bu yaş akranlarına göre geç bir yaştır. Rabia güçlü bir kızdır. Bu sebeple verdiği evlilik kararı da bu ölçüdedir. Rabia'nın Peregrini ile evlenmesi en güçlü yönlerinden birisini oluşturur. Peregrini'nin evlenme teklifini önce kabul etmez. Kendisinin mutlaka Müslüman olması gerektiğini söyler, Peregrini bunu kabul edince kendisiyle evlenir. Rabia yirmi yaşında bir genç kız, Peregrini ise en az kırk yaşındadır. Görünüm itibari ile çirkin olan bu adam ile Rabia'nın evliliği okuyucuya ilginç gelse de Halide Edib'in amacı farklı bir hususa dikkat çekmektir. Rabia ile Peregrini arasındaki aşk şekle dayalı bir aşk değildir. Onların evlilikleri de aşkları da sanat etrafında vücut bulmuştur. Bu bağlamda değerlendirecek olursak Rabia Peregrini'ye duyduğu aşk yüzünden küçülmez. Roman boyunca acı çeken zaman zaman küçük durumlara düşen Peregrini olur. Hristiyan olduğu için bazı durumlarda toplum tarafından yadırganır.

Rabia ile Peregrini arasındaki yaş farkına değinecek olursak, Halide Edib'in başka romanlarında da kadın ile erkek arasındaki yaş farkının evlilik için bir engel teşkil etmediğini görürüz. Halide Edib'e göre evliliklerde kadın ile erkek arasındaki

³⁷³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 253.

büyük yaş farkından ziyade, evlenecek olan çiftin dünya görüşleri önemlidir. Aynı bakış açısı *Kalp Ağrısı* romanında da söz konusu edilir. Bu romanda Zeyno ile Miralay Muhsin arasında çok büyük yaş farkı vardır. Miralay Muhsin Zeyno'nun babasının arkadaşıdır. İdeal kadın olan Zeyno, Muhsin Bey kendisine evlenme teklif edince bir an bile bu yaş farkını düşünmez. Aynı durum *Sinekli Bakkal*'ın kahramanı Rabia için de geçerlidir. Rabia küçüklüğünden itibaren Peregrini ile evlenmeyi düşünür. Onun zihnini meşgul eden ise sadece Peregrini'nin Hristiyan olması, kendisinin Müslüman olmasıdır. Aralarındaki yaş farkı bir an bile söz konusu edilmez. Peregrini ile Rabia, Zeyno ve Muhsin Bey evlilik kararı aldıklarında romanın diğer kahramanları da aradaki yaş farkı adına herhangi bir yorumda bulunmazlar. Halide Nusret Zorlutuna da aynı bakış açısına sahip yazarlardandır. *Gülün Babası Kim?* isimli romanında romanın kahramanı Meclâ, kendisinden yaşça büyük olan Mümtaz ile evlenir.

Halide Edib, Peregrini ile Rabia'nın evliliklerini ideal evlilik olarak yorumlar. Bu evlilik sıradan bir evlilik değildir. Yazarın zihnindeki Doğu ve Batı'nın birleşimini temsil eden, kültürel bir yönü olan bir evliliktir. Rabia, Peregrini ile evlenme kararını özgür bir irade ile alır. Sadece Peregrini hakkındaki hükmü değil, roman boyunca karşısına çıkan tüm erkekler hakkında son sözü söyleyen kendisi olur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, Türk kadınının evlilik tercihinde serbest bırakılmasını savunur. Rabia, kendisini tanıyan, ne istediğini bilen bir kızdır. Kiminle mutlu olabileceğini çok iyi bilir. Romanda kendisine niçin Galip ile evlenmediği sorulduğunda, '*onun karısı olsam esneme illetine tutulurum*'³⁷⁴, cevabını verir. Galip, Rabia için uygun bir eş değildir. Bilâl de aynı şekilde genç kıza mutlu edebilecek özellikleri şahsında toplamamıştır. Bilâl hırslı, para düşkün bir gençtir. O, ancak Paşa'nın çirkin kızı ile evlenerek mutlu olabilir. Çünkü onun aradığı evlilikte mutluluktan ziyade makam ve para önemlidir.

Romanda söz konusu edilen diğer evlilikler ise eleştiri amaçlı konu edilen evliliklerdir. Romanın giriş kısmında kahramanlar tanıtılırken Selim Paşa'nın yaşadığı bir macera kısaca anlatılır. Selim Paşa kendisi gibi bir oğlunun olmasını hayal eder. Sabiha Hanım'ın Hilmi isminde bir oğlu olur. Fakat bu çocuk, Paşa'nın

³⁷⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 262.

aksine son derece naif, çelimsizdir. Selim Paşa'nın karısının bir daha çocuk sahibi olamaması üzerine Paşa, gizlice evlenir. Ancak evlendiği kadının doğurduğu çocuk kısa sürede ölür. İkinci çocukları ise bir kız olur, fakat bu sırada genç kadın ölür. Bu durum romanda tenkit edilerek sunulur. Paşa'nın gizlice yaptığı bu evlilikten ona hayır gelmez. Sabiha Hanım'ın bu olay karşısındaki vakarlı tutumu ise Paşa'yı mahcup etmeye yeter. Paşa'nın evliliğini öğrene Sabiha Hanım, hiç sitem etmez. Annesi ölen kızı da yanına alarak büyütmeyi teklif eder. Bu olay Paşa'ya ders olur ve Sabiha Hanım'ın ne kadar kıymetli olduğunu anlar.

*“Paşa, belki ortağı olmak, bir kadın için nasıl bir izzetinefis yarası, ne acı bir kalp faciası olduğunu tahmin edemezdi. Fakat onu hayran eden şey, bir kadının iki sene bir sır gibi saklayabilmesi oldu. Ketumiyet, onca erkeklerde bile az görülen bir fazillettir, hele kadınlarda tahayyül edilmemişti.”*³⁷⁵

Sabiha Hanım Paşa karşısında üstün bir konumdayken aynı durum gelini karşısında geçerli değildir. Sabiha Hanım, küçük bir Çerkez kızı iken satın aldığı Dürnev'i konakta yetiştirir. İyi terbiye almış olan bu kızı oğlu ile evlendirir. Saliha Hanım'ın amacı daima onun arkasından yürüyecek bir geline sahip olmaktır. Fakat Saliha Hanım yaşlandıkça şartlar değişmeye, Dürnev konağı el geçirmeye başlar. Bu durum karşısında ne yapacağını şaşırarak kadın, bir Çerkez kızı daha alır. Kanarya isimindeki bu kıza dans öğretip onu Abdülhamit'in kadınlarından birine hediye edeceğini söylese de Kanarya, Dürnev'i tehdit amaçlı konağa getirilmiş bir kızdır. Yazarın tasvîp etmediği bu konuda Saliha Hanım muvaffakiyet elde edemez. Çünkü oğlu Hilmi kadın konusunda dönemin erkeklerinden farklı düşünmektedir. ‘Genç Türk’ akımına mensup gençlerinden olan Hilmi, karısı Dürnev dahil, dönemin kadınlarını eğlence, süs ve giyim meraklarından dolayı tenkit eder. O, romanda kadının içinde bulunduğu durumu sürekli sorgulayan, eskiyle yeniyi çatışma noktasına getiren bir misyona sahiptir. Hilmi'ye göre kadınlar sadece zevk ve çocuk doğurmaya mahsus birer âlet olarak toplumda yer almaktadır. Ancak genç adam bunları ifade ederken kadınlara acımaz, onların kendi kendilerini bu hale getirdiklerini düşünür. Özellikle Çerkez kadınlarının durumu için, buna kendi karşı da dahil, tüm kadınların birer esir olduğunu, zincirleri altın bile olsa esir olarak

³⁷⁵ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 38.

kaldıklarını savunur. Kadının terbiyesinin eksik olduğundan yakınan genç adam devletin içinde bulunduğu durumu kadın meselesine bağlar. Kadının vazifesinin çocuğunu terbiye etmek, onu ideal bir biçimde yetiştirmek olduğunu savunan genç adam, Osmanlı'nın son döneminde memleketin içinde bulunduğu kötü duruma rağmen özellikle kadınların zevk ve sefâya olan düşkünlüğünü eleştirir.

“ -Devleti çeviren çarklar sakat; cemaat hayatı çürümüş, kadınlarımız...

(Sabiha Hanım) – Kadınlara neden bidüziye hücum ediyorsun?

-Niçin etmeyeyim? Sade zevke, çocuk doğurmaya mahsus birer âlet...Hangisine insan diyebiliriz? Zincirleri altın bile olsa, kendileri birer esir...

Milletin yarısı öbür, yarısının hayvaniyetini doyurmakla meşgul. Çocuğu kim doğurursa doğursun . keşke piliç gibi yumurtadan çıksak! Fakat asıl onlara kim terbiye ediyor, bir kere ona bak. Zenginlerde sırf cinslerini teşhir eden, işleten, boş kafalı, yaldızlı mahlûkat; fukara halk da hayvan sürüsü gibi kullanılan zavallılar...Aralarında bir tanesini, bir fikirle meşgul görebilmek nasip olmadı ki...

- Kadın lâkırdısı olunca, hep böyle çileden çıkıyor, saçma söylüyorsun. Kadın sana ne yaptı? Dürnev...

- Dürnev, Dürnev... O da kafasız, o da cins makinası. Odamız kadın panayırına döndü. Sabah, akşam kalçasını, göbeğini sallayan düşülerle dolu.”³⁷⁶

Sabiha Hanım ve oğlu Hilmi arasında geçen bu konuşma dönemin kadınının toplum nezdindeki konumu ve konaktaki kadınların nasıl bir hayat sürdüklerini özetler niteliktedir. Hilmi'nin karısı Dürnev bir Çerkez'dir. Esir bir kız çocuğu olarak konağa gelir, talih ona güler ve konağın hanımı statüsüne yükselir. Ancak Dürnev, yaşadığı bu evliliği sorgulama ihtiyacı hissetmez. Düşünmeyen pasif bir kadın olan Dürnev, zevk için yaşayan sıradan bir kadını temsil eder. Bir başka Çerkez kızı olan Kanarya ise esareti iliklerine kadar hissederek yaşar. Kanarya'nın Saraya gideceği haberini Rabia'ya Paşa verir.

“ - Kanarya hanım'ı gelecek hafta altın kafesine koyacaklar...Artık konağımızda bir daha şarkı söylemeyecek...

³⁷⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 57-58.

Rabia'nın zihninde saray derhal altın bir kafes oldu. Kafesin parmaklıklarına dayanan sarışın güzellerin bir ağızdan 'Ey zevk-ı zerrin' şarkısını söyledikleri yer."³⁷⁷

Kanarya'nın söylediği şarkılar onun duygu dünyasını okuyucuya yansıtmada en açık yol olarak seçilir. Kanarya diğer Çerkez kızları gibi hayatı hakkında hiçbir konuda söz sahibi olmadığı gibi, gönül ilişkilerinde de onlar adına başkaları karar verir. Bu durumda Kanarya şarkılara sığınarak teselli bulmaya çalışır.

"'Gönül senden kime etsem şikâyet.'

'Gönül', bir ip kadar kızın ağzında uzuyor, udun telleri kızın beyaz parmaklarıyla bu hüznü ezgiyi tekrar ediyordu."³⁷⁸

Kanarya'nın, Prens Nejat Efendi'nin karısı sıfatıyla saraya gitmesi saraydaki evlilik hayatını öğrenmemize kapı aralar. Kanarya evliliğinden memnun gibi gözükse de Rabia kendisinin mutluluğuna şüphe ile bakar. Kanarya saray kadınlarının iç yüzlerini anlatır. Padişah hakkında anlattıkları ise sarayın evliliğe bakışını özetler. Kanarya bir gün istemeden Padişah ile karşılaşır. Sarayda kızlar güzelliğinden dolayı Padişah'a odalık olması ihtimalinden bahseder. Bu düşünce ile öylesine korkar ki güzelliğine lanet eder. Kanarya'nın ifadelerinden yazarın, Padişah'ın evlilik hayatına müspet bakmadığı anlaşılır.

Romanda geri planda kalmasına rağmen dikkat çeken bir diğer kadın meselesi ise evlenen kadınların eşleri tarafından terk edilmesi meselesidir. Çamaşırıcı Boşnak Ayşe kocası tarafından terk edilen kadınlardandır. Oğlu Muharrem, babasını hiç görmemiştir. Ayşe, çamaşır yıkayarak para kazanır ve oğlunu büyütmeye çalışır. Muharrem ise annesini bıraktığı için babasından nefret ederek büyüyen bir çocuğun psikolojisi ile romanda yer alır.

Romanın çözüm bölümünde ise İkbal Hanım ile esaret meselesi ve kadının evlilikte tercih yapma hakkının olmaması bir kez daha eleştiri konusu olur. İkbal Hanım, Çerkez bir kadındır. Elli sene önce kocası Moskof muharebesinde şehit

³⁷⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 64.

³⁷⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 64.

düŖer. Mabeyinci'ye süt anne olarak satılır. Bu sırada üç aylık oğlunu köyde bırakmak zorunda kalır. Bu durum Rabia'yı çok etkiler esaretin çok çirkin bir Ŗey, bir anayı evladından koparıp ayıracak kadar çirkin bir Ŗey olduğu vurgulanır. Ancak evlilik meselesinin içinde ayrı bir mesele olarak değerlendirebileceğimiz esaret meselesinde de suçlanan kadın olmaz, sistemin bu Ŗekilde olması tenkit edilir.

Aynı yazarın *Yolpalas Cinayeti* romanında ise evlilik meselesi, Mükerrerem gibi erkeklerin genç kızları kandırmak suretiyle nasıl tuzağına düŖürdüđu üzerinden konu edilir. Diğer romanlara göre yüzeysel olarak iŖlenen evlilik meselesinde amaç Mükerrerem gibilerin topluma verdiği zararı gözler önüne sermektir. Mükerrerem kadınları kandırıp onların paralarını sömüren erkek tipidir. Genç kızları tuzağına düŖürür ve onları çalıştırır. Halide Edib, bu romanında erkeğin de eğitilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Halide Edib'in evlilik meselesini en yoğun iŖlediđi romanlardan birisi *Tatarcık* isimli romanıdır. Romanın kahramanları ağırlıklı olarak gençlerden oluşur. Bu durumda kahramanların evlilik meselesi ile gündeme gelmeleri kaçınılmaz bir hal alır. Bir bakıma *Sinekli Bakkal* romanının devamı olan *Tatarcık* romanında Cumhuriyet gençlerinin nasıl yetiŖtikleri ve geleceklerini nasıl Ŗekillendirecekleri üzerinde durulur. Romana ismini veren ana kahraman Lâle'dir. Eserin bir diğer kahramanı olan Recep de en az Tatarcık kadar önemlidir. Recep *Sinekli Bakkal* romanının kahramanı Rabia ve Müslüman olunca Osman ismini alan Peregrini'nin çocuklarıdır. *Sinekli Bakkal* romanında Rabia ve Peregrini'nin evliliklerini Doğu ve Batı'nın birleŖmesini sembolize etmesi amacıyla savunan yazar, buna benzer bir evliliği *Tatarcık* romanında ortaya koymaya çalışır. Romanda yedi gencin, kendilerine uygun eŖ seçme maceraları anlatılır. Bu gençleri Feridun PaŖa'nın köŖküne ait koruda yaptıkları kamp ile daha yakından tanırız. Feridun PaŖa Osmanlı zamanında cephede savaŖmış eski bir askerdir. Onun bunamış olması ve sadece eskiyi hatırlaması devrini tamamlamış olan Osmanlı'yı temsil etmesi anlamına gelir. PaŖa'nın köŖkünde toplanan yedi gencin her biri birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Bunlardan Recep, idealist, bilgili, kültürlü, eğitimini Cambridge'de tamamlamış Doğu ile Batı'yı sentezleyebilen bir gençtir. Eğitimini felsefe üzerine yapan Recep, memleketinde avukatlık yapmayı tasarlar. Recep kendisi gibi idealist, çalışkan, Doğu'nun ve Batı'nın kendine has değerlerine hakim, sade bir kızla

evlenmek ister. Recep için uygun kız ise romanın ideal kahramanı Lâle olur. Genç kız, Recep gibi iyi bir eğitim almış, idealist, çevresindekilerin dikkatini çekecek kadar sade ve güzel bir kızdır. Lâle ile romandaki diğer kızların oldukça farklı olduğunu görmekteyiz. Bu durum, hem evlilik meselesinde hem de eğitim meselesinde karşımıza çıkar. Lâle köyün kızlarına lisan dersi verir. Ancak dönemin kızları bu eğitimi evlilik merkezli düşünerek alırlar. Onlar eğitimlerini evlilik üzerine planlarken, Lâle idealleri için eğitim alır.

“ Tatarcık on altısına gelmeden yalıların bazılarında gençlere İngilizce ders vermeye başladı. Bu lisanı iyi bildiği söyleniyordu. Ve kızlarına İngiliz matmazel tutamıyacak olan, fakat koca bulmak isteyen "Lisan bilir"lerin tercih edildiğine inanan analar, mütevazi bir ücretle Lale'yi tuttular...”³⁷⁹

Lâle'nin eğitilmiş, güçlü, mücadeleci ve kendi idrâkinin farkında bir kız olması tüm köylü tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu sebeple genç kız kendi eşini kendi seçme özgürlüğüne sahiptir. Yazar romanda bunu Osmanlı'yı temsil eden Feridun Paşa'nın ifadeleri ile okuyucuya sunar. Feridun Paşa'yı ziyarete giden gençler, bir anda kendilerini evlilik meselesinin ortasında bulurlar. Haşim ile Zehra'yı birbirlerine uygun bulan Paşa'ya Recep, Lâle'yi kiminle evlendireceğini, sorar bunun üzerine yaşlı adam, Lâle'ye kendi eşini kendi seçmesi hakkını verir.

Lâle ile Recep'in evlilikleri gelecek nesiller adına ümit verici olarak görülür. Lâle ilk başta Recep'in teklifini kabul etmez. Recep Lâle'nin ne kadar idealist olduğunu bilir, bu sebeple genç kıza medenileşme yolunda beraber hizmet etmeyi vaat eder. Bu sözler üzerine sosyal mücadelesini birlikte sürdüreceğine inandığı Lâle, Recep'in evlenme teklifini kabul eder. Fertlerin saadetinin sosyal saadeti oluşturacağına inan yazar için bu evlilik son derece önemlidir. Recep ve Lâle'nin yetiştirdiği çocuklar ülkenin geleceğini aydınlatan bireyler olacaktır. Halide Edib bu tezi Rabia ve Peregrini'nin çocuğu olan Recep'in şahsında ispatlar. Recep'in sosyal sorumluluk anlayışı, Doğu ve Batı'yı doğru okuması anne ve babasının doğru evlilik yapmış olmalarından kaynaklanır.

³⁷⁹ Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 21.

Romanda söz konusu edilen diğer evliliklerden birisi de Zehra ve Haşim'in evlilikleridir. Haşim hırslı bir delikanlıdır. İleride politikaya atılmayı düşünen Haşim için en uygun eş Zehra olarak görülür. Birbirlerinin ne istediğini bilen bu iki gencin arasında hiç bir duygusal bağ yoktur. Zehra, evlenme yaşı geçmek üzere olan, süse ve gösterişe meraklı alafranga bir kızdır. Zehra'nın tek gayesi zengin bir koca bulup refah içinde yaşamaktır. Zehra'yı evlilik düşüncesine en çok iten de annesinin sürekli ona yaşını hatırlatması olur. Zehra'nın annesine göre iyi bir koca demek geleceğini garanti altına almak demektir.

“Zehra'nın mutlak bu sene evlenmesi lâzım. Arkadaşları çoluk çocuk sahibi ...Hattâ bazıları otomobilli, yatlı kocalar bulmuş. Kendi üç senedir yirmi beş yaşına demir atmış gibi...Bir defa otuzu bulursa...”³⁸⁰

Halide Edib, Zehra ile Haşim'in evliliklerini doğru bulmaz. Karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bu evliliği, kahramanların karakterlerini ortaya koymak için gerçekleştirir. Haşim politikaya gireceği için güzel ve süslü bir karısı olsun ister. Zehra ise sosyal statüsünü düşünür. Arkadaşlarının yanında mahçup olmamak için Haşim ile evlenmeyi kabul eder. Haşim Zehra'nın rahatlıkla bir erkeği aldatabilecek bir kız olduğunu bilir. Ancak kendisine bu konuda güvenir. Haşim'e göre Zehra ondan çekinir ve buna cesaret edemez. Yapabilecek olma ihtimali genç adam için bir kusur olarak görülmez. Haşim, sahip olduğu paranın Zehra'yı engelleyeceğini düşünür.

Halide Edib evlilik meselesinde de farklı tipleri ortaya koyarak sosyal bir tespitte bulunur ve batılılaşmanın yanlış algılanmasının evlilik konusunda kişileri nasıl büyük yanlışlara götürdüğünü vurgular. Romanın kahramanlarından Fitnat Hanım bunun en güzel örneğidir. Fitnat Hanım'ın iki kızı vardır bunlardan büyük olanını Iraklı, son derece zengin bir adamla evlendirir. Genç kızdan yaşlı ve oldukça çirkin olan bu adamın, karısının hayatını garanti altına alacak kadar paraya sahip olması, Fitnat Hanım için bu evliliğin gerçekleşmesinde yeterli bir nedendir. Fitnat Hanım kızlarının yapacağı evliliklerin, sadece onların hayatlarını değil, kendi hayatını da etkileyeceğini görece kadar zekidir. Bu sebeple koca adaylarında ilk

³⁸⁰ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 98.

arana şart maddî durumunun ne düzeyde olduğudur. İlk kızını bu şekilde evlendiren kadın, ikinci kızını da zengin, ancak yaşlı bir adam olan elmas tüccarına vermek ister, fakat kızı bu duruma isyan eder. Fitnat Hanım kızının isyanındaki gerekçenin adamın rengi olduğunu anlayınca İstanbul'da beyaz renkli zengin bir koca arar. Bu sırada Sungur ile tanışan kadın, Sungur'un evli olduğunu bile bile kızı ile evlendirmek için planlar yapar. Fitnat Hanım Sungur'un kızını alacağından oldukça emindir. Ona göre Sungur gibi adamların eski hanımlarını çabuk terk edeceği kesindir. Ancak kızı bu evliliği de kabul etmez.

“Sungur gibi adamların eski karılarını çabuk feda edeceklerine, Fitnat'ın kızı gibi güzel, tahsilli bir genç kız için her şeyi yapacaklarına kanidi. Fakat kız, bunda da anasına baş eğmedi. Dürdane onun yüzüne;

O kadar istiyorsan sen niçin varmıyorsun anne? diye haykırdı.”³⁸¹

Safa fakirlikten gelen bir gençtir. Onun evleneceği kız çalışkan olmalıdır. Bu sebeple Safa tercihini Sungur Balta'nın sekreteri olan Saffet'den yana yapar. Onların evliliği mantık çerçevesinde yapılan müspet bir evlilikdir. Ancak ideal evlilik değildir. Halide Edib romanda ağırlıklı olarak Recep ve Lâle'nin yapacağı evlilik üzerinde durur. Diğer kahramanların evlilikleri yazarın tenkit amaçlı söz konusu ettiği evliliklerdir.

Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir!* isimli romanında evlilik meselesi esaret meselesine paralel olarak ele alınır. Zeynep, esir bir Çerkez kızıdır. Romanın başından sonuna kadar genç kızın hürriyeti için yaptığı mücadele söz konusu edilir. Zeynep on üç yaşındayken annesi ve babası tarafından, Mehveş ise on beş yaşında dayısı tarafından satılır. İki kahramanı bir araya getiren ise Zeynep'in satılmak üzere İstanbul'a getirildikleri sırada bir yolunu bulup canına kıymak istemesidir. Zeynep kurtarılınca yatağa yatırılır, başında durması için Mehveş'i görevlendirirler. Bu sırada Mehveş, Zeynep'in bir sevdiği olduğu için intihar ettiğini düşünür. Oysa Zeynep'in ölmek istemesinin sebebi bu değildir, genç kız bir eşya gibi satılmayı hazmedemez. Bu sebeple ölmeyi tercih eder. Yazar kahramanın mücadelesini kuvvetlendirmek için bu yolu seçer. Zeynep'in tek arzusu hürriyetine kavuşmak olur.

³⁸¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 141.

Zeynep cariyelik meselesinin sadece siyasî yönünü temsil eder. Esaret meselesi duygusal boyutuyla Mehveş'in şahsında işlenir. Mehveş, dayısı tarafından bir başkasını sevdiği halde satılır. Sevdiği erkeğin, genç kızın satıldığından haberi bile yoktur. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen Mehveş, sevdiğinin canına kıymış olacağını düşünür, kurtulmak için dua eder. Bir kurtuluş yolu aramaya çalışır, onu satmak isteyenlere yalvarmak ister, ancak tüm bunların işe yaramadığını görür.

“ Bugün değilse yarın beni buradan birine satacaklar... Gece gündüz Allahıma yalvarıyorum... Her kapı çalındığında yüreğim ağzıma geliyor!.. Zannediyorum ki beni kurtarmaya geldi!.. Halbuki nerede, belki canına bile kıymıştır!.. Melül melül yollara bakan hayali gözlerimin önünden ayrılmıyor!.. Ben bu halde nasıl başkasının karısı olabilirim?!.. Ömrümün sonuna kadar kapılarda kulluk etmeye razıyım!.. Fakat kimsenin karısı olamam!.. Bana bir akıl öğret... Acaba ne yapmalıyım?.. Derdimi söylersem bana merhamet ederler mi dersin?..”³⁸²

Bütün gece düşünmelerine rağmen Mehveş'in durumuna bir çare bulamazlar. Yazar, Mehveş'in şahsında esaret meselesini romantik açıdan söz konusu etmeye çalışır, ancak bunu başardığını söylememiz güçtür. Her ikisi de başka yerlere satılan bu iki kız, ileride bir araya gelirler. Fakat romanın misyonuna uygun bir amaçla karşılaşan bu iki kızdan Mehveş, sevdiği çocuğu çoktan unutmuş gözükür. Mehveş için tek amaç 'Hürriyet' çalışmaları için elinden geleni yapmaktır. Romanın sadece giriş kısmında zorla satılan bir kızın gönül ilişkisine değinilir. Geri kalan kısımlarda ise sadece meselenin siyasî yönü ele alınır.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* isimli romanında evlilik meselesi romanın kahramanı Mehmet'in annesi aracılığı ile söz konusu edilir. Mehmet ve annesi köylerinde kendi hallerinde yaşarlar. Annesi hasta olduğu için tarlada çalışma vazifesini Mehmet üstlenmek zorunda kalır. Fakirlik ve bakımsızlık sebebiyle anne ölür. Bunun üzerine İstanbul'a gitmeye karar veren Mehmet, son anda babasının yaşadığını, İstanbul'da bir başka kadın ile evlendiğini öğrenir. Ancak bu evlilik Halil Efendi'ye mutluluk getirmemiştir.

³⁸² Nezihe Muhiddin, *Benliğim Benimdir!*, s. 66.

“Kolay mı İstanbul kızına para yetiştirmek? Karı bizim köy karıları gibi değilmiş... Bir giydiğini bir daha giymiyormuş...Geceleri eve gelince karı "ter kokuyorsun" diye onu kapı dışında yatırıyormuş... Allahu alem bazen de patakladığı olurmuş...”³⁸³

Nezihe Muhiddin Halil Efendi’yi adeta cezalandırır. Köydeki karısı ve çocuğunu bırakıp şehirli bir kadın ile evlenen Halil Efendi, mutlu olmayı hak etmez. Karısı yokluk içinde hastalanır ve ölür. Oğlu ortada kalır. Mehmet hiç görmediği babasının yaşadığını öğrenince İstanbul’da babasının yanında kalmak ister, ancak üvey annesi buna rıza göstermez. Mehmet’in yanında getirdiği paralar kadının rıza göstermesini sağlar. Yazar, Halil Efendi’yi sadece mutsuz bir evlilik ile cezalandırmaz. Halil Efendi tramvay altında kalarak feci bir halde can verir.

Aynı yazarın *Ateş Böcekleri* eserinde ideal kadın olarak tasavvur edilen Hacer ile, yanlış bir yola sapması sonucu genç kızı bırakan Necat’ın hikâyesi söz konusu edilir. Necat ve Hacer küçük yaştan itibaren birbirlerini severler ve evleneceklerini bilirler.

“Anaları babaları nasıl canciğerse, çocukları da birbirbirinden pek hoşlaşmışlardı. Hacer doğduğu zaman iki komşu arkadaş aralarında adeta bir beşik nişanı yapmışlardı. Çocuklar küçükken kapı önünde daima beraber oynarlardı. Tahir Paşa’nın konağının arkasındaki baldıranlı kuytu bahçede incir, dut ağaçlarına beraber çıkarlar, Şaban Efendi’nin kuyubaşındaki çardağının üzümelerini beraber yerlerdi. Bayram günleri mahalle içinde kurulan atlıkarıncanın arabasına yan yana kuruldukları zaman Hacer’in gurur ve sevinci mini mini kalbine sığmazdı. Hacer cana yakın ve küçük kızların sıcak sokulganlığı ile Necat’ın her şeyiyle meşgul olurdu. Onsuz iyi bir şey boğazından geçmez, en sevdiği elbiselerini, kordelalarını ilk önce ona göstermeden içi içine sığmazdı.”³⁸⁴

İki gencin aralarındaki bu sevgi okulun son yılına kadar devam eder Necat’ın değişimi ile iki gencin arasına soğukluk girer. Necat, ünlü bir edebiyatçı olmak ister. Bunun asrileşmekle gerçekleşeceği gibi yanlış bir düşünceye kapılır. Beyoğlu’nda tanıştığı Suzan, onun değişimini hızlandıran kişi olur. Necat’ın değişimi romanın

³⁸³ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 221-222.

³⁸⁴ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 350.

sonuna kadar menfî istikamette devam eder. Evini terk eden genç adam ‘asrî nişanlılık devresi’ ismi altında Suzan ile beraber yaşamaya başlar. Necat, Suzan’ın gazinoda çalışması ile yavaş yavaş büyük bir hata yaptığını idrâk etmeye başlar. Suzan kendisine hiç sormadan gazinoda çalışma kararı alır ve Necat’ın kızmasına rağmen erkeklerden hediyeler almaya başlar. Tüm bunlar Necat’ın Suzan ile evlenme arzusunu daha da pekiştirir. Necat, genç kadın ile evlenince onu kontrolü altında tutabileceğini düşünür. Buna karşılık Suzan evlenmek istemez.

“*Necat Suzan’la hâlâ evlenmemişti. Şantöz kadın bu evlenme sözünü işitmeye bile tahammül edemiyordu.*”³⁸⁵

Suzan ile Necat’ın arası iyiden iyiye açılmaya başlar. Suzan, kendisine yapılan davetleri kabul etmeye ve bu davetlere tek gitmeye başlar Necat ise nişanlı bir kadının bunu yapmasının ne kadar doğru olduğunu sorgular. Necat’ın tüm şikâyetlerine karşı Suzan, ben artistim cevabını verir. Necat artık acıdığı Hacer’i aramaya başlar. Yazar, romanda Hacer ve Suzan’ın evlilik meselesinde farklı konumlarda olduğunu vurgulamak ister. Hacer tüm yönleri ile evlenmeye lâyık ideal bir eş iken, Suzan ise sadece süs ve giyimden anlayan dejenere bir kadındır. Onunla hangi erkek evlenirse evlensin mutlu olamaz. Suzan sadece özgür olmanın peşindedir. Kendisine hiçbir zaman hesap sormayacak bir eş arzular. Daha önceki evliliğinin ayrılıkla sonuçlanmasının sebebi de budur.

Bir Aşk Böyle Bitti romanında Bedia, istemeden evlenir ve mutsuz olur. Yazar Bedia’nın bu tercihini doğru bulmaz. Faslı, zengin bir adam ile Avrupa’da hayal ettiği sanat eğitimini almak için evlenen genç kadın, bu evliliğinde beklediği hiçbir şeye kavuşamaz. Roman boyuca duyguları ile hareket eden kahraman, bu nedenle yine roman boyunca sınırları sebebiyle hep hastadır. Yazar onu, evlilik kararında haklı bulmadığı için romanın sonunda öldürür. Romanın diğer kahramanı Meral de Bedia gibi Suat’a aşiktir ve genç adamla evlenmek ister. Ancak Suat, Meral’in bu isteği karşısında genç kıza mesafeli durmayı tercih eder. Nezihe Muhiddin, Suat ve Meral’in ilişkilerini farklı açıdan değerlendirir. Meral aslında kusursuz bir kızıdır. Suat’ın onunla evlenmemesi için hiçbir neden yoktur. Oysa genç adam, Meral yerine

³⁸⁵ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 399.

evli bir kadın olan Bedia'yı tercih eder. Meral'in tek kusuru, tabiatına aykırı derecede erkekleşmesidir. Batılılaşmanın getirdiği birtakım yenilikleri hayatının her alanında tatbik eden genç kadın, feminizmin tesiri ile öne çıkan erkek tipli kadın modelini de hayatına geçirir. Bu durum Suat tarafından yadırganır. Bir kadının erkeğe has tüm özellikleri kendinde toplamasının sakıncalı bir durum olduğunu dile getiren genç adam, erkeğin acıdığı, merhamet hisleri ile yaklaştığı bir kadını sevebileceğini söyler. Meral ise bu özellikleriyle erkeğin sevebileceği değil, erkek ile rakip olabilecek kadın konumundadır. Yazarın görüşü Suat ile aynı doğrultudadır. Kadının benimsediği bu hal ile evlilik konusunda sıkıntılar yaşayacağına vurgu yapılır ve kadından erkeğe mahsus özellikleri benimsememesi istenir.

Yazarın *Güzellik Kraliçesi* romanında ise romanın kahramanlarından Belkıs ile Nedim Münir nişanlıdırlar. Belkıs için Nedim Münir ile nişanlı olmak onu sınırlayan bir durumdur. Güzellik yarışmasına katılmak isteyen genç kız için onu engelleyen hususlardan biri Nedim Münir'in varlığı olur. Fikrî buhran içerisinde olan genç kız, ona sunulan şöhret ile Nedim Münir ile yapacağı evliliğin mukayesesini yapmaya başlar. Belkıs'ın bu tutumuna karşılık yazarın duruşu ise net bir biçimde evlilikten yanadır. Romanın sonunda güzellik müsabakasını kazanan Belkıs, kazanımının ne kadar boş olduğunu anlar ve nişanlısına döner. Romanın sonunda nişanlı çift evlenir. Nezihe Muhiddin, evliliğin kutsal olduğuna ve dönemin getirdiği birtakım yeniliklerin bu kurumu yıprattığını savunur. Belkıs, bir an kazandığı şöhret ile mutlu olacağını düşünür. Fakat zamanla yanıldığını anlar. Belkıs'ın hatası dönemin şartlarına uyma hevesine kapılıp kendi şartlarını sorgulamadan ona sunulan her şeyi kabul etmesi olur. Düştüğü bir diğer hata ise cinsiyetini geri plana itip erkeğe ait birtakım özelliklere vâkıf olma çabasına girmesidir. Nezihe Muhiddin, kadının erkekleşmesinin ikili ilişkilerde olumsuz neticelere yol açtığını savunur. *Bir Aşk Böyle Bitti* romanında da yazar bu tezi ortaya koyar. Belkıs da Meral ile aynı hataya düşer ve bir kız gibi üzüntüsünü bile yaşamayı beceremez. Bu durumda onu uyaran ise Lâmia olur. Onun yaptığı uyarılar ile genç kız yaptığı hatadan döner.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında ise evlilik meselesi yabancı kadınlarla yapılan evlilikler merkeze alınarak değerlendirilir. Birçok romanda olduğu gibi bu romanda da bu mesele eğitim meselesi ile paralel ele alınır. Avrupa'ya eğitim amaçlı giden Burhan ve Sami, burada yabancı kadınlar ile evlenirler. Bu durum

dönemin önemli problemlerinden birisi olarak görülür. Meşrutiyet ile Batı'ya eğitim amaçlı giden birçok genç, memleketlerine evlendikleri yabancı kadınlar ile dönerler. Gerçekleşen bu evlilikler ise kahramanların hiçbirine mutluluk getirmez. Romanın başından sonuna kadar tüm bireyler yaptıkları evliliğin pişmanlığını duyarlar. Eserde söz konusu edilen tüm menfi durumlar da yine bu evlilik ile ilişkilendirilir.

Öncelikle Burhan ve Claire'in evliliklerini değerlendirecek olursak, Burhan'ın Paris yıllarında tanıdığı Claire, bir şarapçının kızıdır. Fransa'da tanışan gençler kısa sürede evlilik kararı alırlar. Bu evliliğe evin tüm fertleri karşı çıkar. Yaşanan tüm tartışmalara rağmen Claire ve Burhan'ın evlilikleri gerçekleşir. Burhan'ın milliyetçilik duygularından yoksun, sadece duyguları ile hareket ettiği bir dönemde gerçekleşen bu evlilik için yazar, genç adamın kadın idealini bulduğunu sandığını, ancak sadece bir kadın bulduğunu ifade eder. Yazara göre, Burhan tecrübesiz bir erkek olarak gittiği Avrupa'da tanıştığı ilk kadın olan Claire ile evlenmesi olağandır. Genç adam kadın idealini bulduğunu sanır, oysa tecrübesizliği onun sadece bir kadın ile tanıştığının farkına varmasını engeller. Evliliğe anne ve baba ise tecrübeleriyle yaklaşırlar. Yazar bu durumu, “*İhtiyarlar sebebini belki izah edemeden, doğru yolu görmüşlerdi.*”³⁸⁶ ifadelerini kullanarak belirtir.

Nitekim ihtiyarlar haklı çıkar. Aradan geçen yıllar Burhan'ı olgunlaştırır. Mütareke yıllarının sona ermesiyle Türklüğünü hatırlayan genç adam, romanın başında yaşadığı olay ile yaptığı evliliğin ne kadar yanlış bir karar neticesinde gerçekleştiğini fark eder. Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından Fransızların ve diğer işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan gitmesi ile bir tarafta kutlama yapmak isteyen, diğer tarafta ise sinir krizleri geçiren birbirinden farklı değerleri savunan bir çift ile karşılaşırız. Bu durumda arada kalanlar ise çocuklar olur. Anneleri Fransızların gidişine üzülürken babaları bu duruma sevinir. Çocuklar ise ne yapacaklarını bilmeden ortada kalırlar. Bu trajik durumu yapılan yanlış evliliğin neticesi olarak ortaya koyan yazar, çocukların yaşadıkları bu çelişkiyi Sevda üzerinden okuyucu ile paylaşır. Sevda tüm meselelerde arada kalmışlığın bir göstergesi olur. Ne Türk ne Fransız; ne Müslüman ne de Hristiyan olmayan küçük kızın kimliği belirsiz kalır. Burhan onu bir Müslüman olarak yetiştirmeye çalışırken

³⁸⁶ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 31.

Claire ise Hristiyan olması için çabalar. Neticede Türkleri öven babasına karşı Fransızları savunan bir çocuk ortaya çıkar. Sevda için en doğru ifadelere Burhan'ın kendi kendine yaptığı tespitler sonucunda ulaştığını görürüz. Kardeşi Leman için endişelenen Burhan, onun bir Türk ile evlenmesi halinde Amerikalılıktan kurtulacağını iddia eder. Kendi çocuklarının durumunun ne olacağı konusunda ise büyük bir muamma içine düşen genç adam, onları bir türlü mutluluk içinde hayal edemez.

“ Fakat çocuklar, kendi çocukları?.. Onlar nasıl yetişecekler, ne olacaklar? Yarı kara yarı su hayvanları gibi, iki yüzlü, iki milletli, iki kanlı insanlar mı olacaklar? Vatan tanımayan, millî terbiye bilmeyen, ebedî serseriler, ebedî bedbahtlar mı olacaklar?”³⁸⁷

Burhan'a göre çocuklarının durumu yarı kara yarı su hayvanları gibidir. Hiç bir millete bağlı kalamayacak olan bu çocuklar ebediyen mutsuzluğa mahkûmdurlar. Tüm bunların farkına varan genç adam, Cemil'e yaptığı uyarılarla bir yerde pişmanlığını dile getirir. Leman'ı seven Cemil, tüm çabalarına rağmen ondan beklediği ilgiyi görmez. Leman, batılılaşma yolunda dejenere olmuş, evlilik meselesine kişisel çıkarlarını merkeze alarak yaklaşan bir kızdır. Leman için sadece gezmek, eğlenmek ve giyinmek önemlidir. Bir başka ideali ise Amerika'ya gidip oradaki eğlence hayatına dahil olmaktır. Leman, Cemil'in kendisine duyduğu aşkı fark etse de, onunla sadece okulun daveti için almak istediği kıyafete para bulması için konuşur. Cemil'in Leman'a olan sevgisini bilen Burhan, romanın ilk bölümünde onu uyarır. Claire'ın kriz geçirdiği gün Cemil'e evlilik konusunda nasihatlerde bulunan genç adam, ona yabancı bir kadınla, Leman'ı kastederek Batı'nın tesirine girmiş bir kadınla da evlenmemesi yolunda uyarıda bulunur.

“ - Cemil, dedi. İrkına yabancı bir kadınla sakın evlenme! Anladın mı? Evleneceğini bilsen de evlenme!

...

³⁸⁷ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 33.

- *Yalnız o kadar değil! Ecnebi tesirine kapılmış bir kızla da evlenme, asla! Anladın mı? Bedbaht olmamak istersen, annene benzer, sessiz, hanım hanımcık, uslu akıllı bir kızcağız al!..*”³⁸⁸

Burhan ile Claire’in evliliklerinde her ikisinin de mutsuz olduğunu ifade etmiştik. Her açıdan birbirinden farklı olan bu iki insanın evliliklerinde sonu gelmeyen kavgalar söz konusudur. Claire fikrî yönü zayıf bir kadındır. Onun için tek önem arz eden şey eğlencedir. Gösteriş meraklısı olan bu kadın, evliliği de bu amaçla gerçekleştirmiştir. Burhan’ın doktor olması genç kadın için evliliği cazip kılan bir husustur. Çocuklarının eğitiminde Claire ile Burhan’ın fikirleri uyuşmaz. Her ikisi de çocukları için farklı eğitim kurumlarını tercih ederler. Claire yabancı okulların kalitesine ve öğrencilerine sağladığı imkânları sıralayarak çocuklarının burada okumasını ister. Burhan ise bu okulların sadece kendilerine insan yetiştirdiklerini ile sürer ve çocuklarını bu okullara vermez. Burhan ile Claire’in bu sebeple araları iyice açılır. Yazar, çiftin evliliğinde de eğitim meselesini öne çıkarır. Yapılan yanlış evlilik çocukların eğitimini ciddi anlamda olumsuz yönde etkiler. İki kültür arasında kalan çocuklar, her iki kültüre de dahil olamayınca milliyetsiz bireyler olarak varlıklarını sürdürmeye devam ederler.

Romanda yer alan Andrée ile Sami, evliliklerinde mutsuz olan bir başka çifttir. Sami, mimarlık eğitimi için gittiği Avrupa’da Andrée ile tanışır. Aristokrat bir ailenin kızı olan Andrée, Claire’in aksine durgun ve derin bir kadındır. Fikrî yönü kuvvetli olan bu kadın, roman boyunca yazarın evlilik meselesi hakkında ortaya koymak istediği tezi dile getirir. Andrée de Claire gibi mutsuzdur. Genç kadınla kocası Sami arasında, Burhan ve Claire’in aralarında geçen şiddetli tartışmalar yaşanmaz. Ancak bu çiftin de temel sorunu fikrî farklılıklardır. Sami, kendi dünyasına ait değerlerden uzak, düşünmeyen bir adamdır. Andrée ise analiz gücü kuvvetli, düşünen bir kadındır. Andrée, Sami’yi bir türlü anlamaz. Sami, bir Mevlevi Şeyhi’nin oğlu olmasına rağmen, kendisine ait bu derin kültüre Andrée’dan daha yabancıdır. Andrée ise Doğu’nun kalp ile, düşünceyle anlaşılacağını savunur. Yazar genç kadın aracılığı ile kendi değerlerinden uzaklaşan Türklerin durumunu ortaya koyar. Romanın diğer kahramanları içinde buldukları durumu düşünme eylemine

³⁸⁸ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 28.

gitmezler. Bunun sebebi, buldukları durumu düşünmeyerek yaşadıklarına gözlerini kapayarak ve her şeyi zamana bırakarak olayların müspet yönde neticeleneceği umududur. Andrée ise içinde bulunduğu duruma diğerleri gibi yabancı kalmayı kabul etmez. Yaptıkları evlilikler hakkında, içinde buldukları çıkmaz üzerine çeşitli tespitlerde bulunur.

Sami ile evlendikten sonra İstanbul'a gelen Andrée için Türkiye ikinci bir vatan olur. Bu topraklara da alışan genç kadın bunun zorluklarını vurgular. Bir insanın iki vatanının olmasının verdiği ruhsal çıkmazı dile getirir. Andrée, iki ülke arasında bocalamaya başlar ve köksüz kalan bir bitki gibi acı çektiğini ifade eder.

“ Bir kere kökünden kopan bitki gibi, bir türlü toprağa tutunamıyorum. Farkına varmadan ikinci vatanıma da biraz alışmışım. Orada iken kalbim sızlamaya başladı ve durmadan tekrar geldim; fakat artık anlıyorum ki biz, Türklerle evlenen ecnebler, tabii insanlar şeklinden çıkıyoruz. Her insanın bir memleketi, bir kökü olur. Bizim hiçbir tarafta kökümüz olmuyor; iki toprak arasında havada duruyoruz. Topraksızlıktan köklerimiz sızlıyor, hem nasıl sızlıyor.”³⁸⁹

Andrée'nin bu tespitine Claire'da hak verir. O da kendisi gibi acılar çekmektedir, ancak Andrée kadar düşünmemesi, sorunların üstünü örtme çabası ve eğlence hayatına düşkünlüğü onun Andrée'ya göre daha az acı çekmesini sağlar. Yapılan evlilikte tek mutsuz olan bu kadınlar değildir. Onlarla evlenen erkekler gibi, dünyaya gelen çocuklar da bu mutsuzluktan payına düşeni alırlar. Çocukların durumu da Andrée ve diğerlerinden farksızdır. Andrée Türk bir babadan, yabancı bir anneden dünyaya gelen bu çocukların da köklerinden koparılan bitkilerden farksız olduğunu savunur. Burhan ile Andrée arasında geçen konuşmada yabancı kadınlar ile yapılan evliliğin neticesi kısa ve öz ifadelerle dile getirilir. Andrée'ya göre, yabancı kadınlarla evlenen erkek de, çocuklar da mutsuz olurlar.

“- Doğrusu doktor, bizi alanlar da bedbaht, biz de bedbaht. Bizden olan çocuklar da daha bedbaht. İki kafalı harikalar gibi bedbaht!”³⁹⁰

³⁸⁹ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 69.

³⁹⁰ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 117.

Andrée bu ifadeler ile durumun vahametini ortaya koyar. Yazar, ne olursa olsun yabancı bir kadın ile bir erkeğin evliliğinin herkese mutsuzluk getireceğini ısrarla savunur. Bu nokta Müfide Ferit'in Halide Edib ile tamamen farklı düşüncelere sahip olduğunu görürüz. Halide Edib'e göre, iki farklı kültüre ait olan insanların evliliği, iki farklı medeniyetin birleşimi anlamını taşımaktadır. Bunun ise her iki taraf için mutsuzluk değil, aksine bireylerin gelişimini sağlayacak bir mutluluk getireceğini ifade eden yazar, savunduğu Doğu - Batı sentezine katkı sağlayacağını düşündüğü için roman kahramanlarını farklı kültürden insanlar ile evlendirme yoluna gider. Müfide Ferit ise, böyle bir evliliğe karşı çıkar. Milliyetçilik merkezli olaylara yaklaşan yazar, evlilikte seçilecek eşin safkan Türk olması gerektiğini savunur.

Romanda yazarın üzerinde durduğu bir diğer husus ise feminizmin evliliğe yaklaşımıdır. Feminizmin ortaya koyduğu fikirlere karşı çıkan yazar, evlenmeyi reddeden kadının tutumu onaylamaz. Bireylerin doğru tercihler yaparak evlenmesi gerektiğini savunur. Eserde, Bahire ve Nesime feminizmin tesiri ile evliliğe karşı çıkan genç kızlardır. Erkek tipli kadına örnek Bahire, evi ile sorunlar yaşayınca okula yerleşir. Bahire'nin okula yerleşmesinin sebebi ise, babasının kendisini evlendirmek istemesidir. Okulu bittikten sonra babası tarafından iyi bir kısmet ile evlendirilmek istenen genç kız, babasının bu girişimine karşı verdiği cevap ile ihtiyar adamı hayrete düşürür. Okuldan aldığı terbiye ile erkek çocuğundan farksız bir hale bürünen Bahire, içine olduğu durumu kendi sözleri ile ifade eder. Bahire annelik duygularından yoksun bir kızdır. Ona göre evlilik, çocuk büyütme, sökükle dikmektir. Kendisini erkekten farksız gören genç kız, kadına has vazifeleri kendisine uygun görmez.

“- *Baba bende bir kadın hali var mı?.. Beni sökükle dikerken, yemek pişirirken, çocuklarımın yüzünü yıkarken göreceğini tasavvur edebiliyor musun?*”³⁹¹

Bahire'nin bu ifadeleri onun içine düştüğü durumu gözler önüne sermesi açısından önem arz eder. Ancak şunu belirtmek gerekir Bahire, feminizmin etkisi sonucu kapıldığı bu düşüncelerden rahatsızlık duymaz. Üstelik o, bu fikirlerin savunuculuğunu yapmak üzere Amerika'da konferanslar bile verir.

³⁹¹ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 136.

Evliliğe karşı olan bir başka kahraman ise Nesime'dir. Leman'ın erkek arkadaşı ile fazla alakadar olması sebebi ile aralarında yaşanan tartışma sonucu genç kızın evlilik meselesine yaklaşımını öğreniriz. Yaşanan tartışma esnasında Leman, Nesime'ye, gidip babasının müritlerinden birisi ile evlenmesini söyler. Bunun üzerine öfkelenen genç kız, evlilik hakkındaki olumsuz düşüncelerini dile getirir.

“ – *Ben münevver bir kadın olacağım. Benim evlenmekle ve erkeklerle alâkam yok. Evlenmekten ve eğlenmekten daha mukaddes bir vazifem var: Kadınları yükseltmek.*”³⁹²

Nesime de tıpkı Bahire gibi feminizmin tesiri ile evlenmeye karşı çıkar. Ona göre evlilik, münevver kadın olmaya engeldir. Nesime, kadını yükseltmeyi kendine vazife edinir, bu sebeple evliliğe karşı çıkar.

Dönemin romanlarında evlilik meselesi oldukça geniş bir alanda tartışılmıştır. Eserlerde kızların genç yaşta ve istemedikleri kişilerle evlendirilmelerine karşı çıkılır. Bu yolla yapılan evliliklerin bireylere mutluluk getiremeyeceği savunulur. Yazarlar, kadının kendi tercihlerini yapmada serbest bırakılması gerektiği fikrini ön plana çıkarırlar ve evlilik kararında duygu ile mantığın eşit ölçülerde etkili olması gerektiğini ifade ederler. Evlilik meselesinde en önemli husus kadının aldatılması mevzusu olur. Erkekleri eleştiren yazarlar, kadına doğru eş seçmelerine dair uyarılarda bulunurlar. Yabancı kadınlarla yapılan evlilikler hususuna değinen Müfide Ferit'in, bu yolla yapılan evliliklerde Doğu ile Batı'nın birleşmesini savunan ve bu duruma müspet mânâ yükleyen Halide Edib ile farklı düşündüğü görülür.

3.3.4. Ev ve İş Arasında Kadın / Kadının Sosyal Görünümü

Cumhuriyetle birlikte kadının çalışma hayatında daha etkin söz sahibi olduğunu görmekteyiz. Kadının çalışması yönünde en büyük destek ise hiç şüphesiz kadın yazarlardan gelmiştir. Bu konuyu çeşitli vesilelerle romanlarında işleyen dönemin önemli isimleri, meseleyi farklı açılardan ele almışlardır. Tüm yazarların

³⁹² Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 90.

buluştuğu ortak nokta ise kadının mutlak suretle çalışması gerektiğidir. Dönemin aydınları çalışma hayatına giren Cumhuriyet kadını için en uygun mesleğin öğretmenlik olduğu düşünür. Öğretmenlerin Cumhuriyet ideolojisinin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir role sahip olduklarını savunan aydınlar, kadını bu mesleğe teşvik etmek maksadıyla kaleme aldıkları eserlerinde çalışan kadını genellikle öğretmen olarak tasavvur ederler.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli eserinde Meclâ, oldukça iyi bir eğitim almıştır. Edirne'de kaldığı sürede hem ihtiyacı olduğu için hem de okulun öğretmenlerinden, özellikle Güzide'den, etkilendiği için çalışma kararı alır. Ancak bu karardan hemen vazgeçer. İçinde bulunduğu durum, onun öğretmenlik gibi yüce bir mesleğe girmesine mânî olur.

Havva çocuğunun bezini yıkamakta güçlük çeker. Bunun için ablasından para ister, mektubunda çalışıp kendisinin geri ödeyeceğini belirtir, fakat nasıl çalışıp ödeyeceği mevzusu bir muammadır.

“Ablacığım mektup yazdım, halimi anlattım. Mümkünse benim elime verilmek üzere ayda beş liradan fazla para gönder. Çocuğum büyüyünce ben çalışır, hepsini öderim. Fakat şimdi kollarım bağlı ve görüyorsun ki bu paraya şiddetle ihtiyacım var” dedim. Gönderse Gül'ün bezlerini yıkayacak bir adam bulurum. Çalışır öderim diyorum ama, nasıl çalışacağımı da bilmiyorum...Çocuğunun çamaşırlarını yıkamaktan aciz olan miskin bir kız, hayatta ne işe yarar ki?... Okumam yazmam var; lisan filan da biliyorum; belki bir İngilizce hocası olabilirdim ama, kucağında babası meçhul bir çocuk taşıyan bir kadına da elbette hocalık vermezler. Hakları da var. Güzide gibi, Ulviye gibi, Samiye gibi tertemiz kızların arasında böyle lekeli bir unsurun işi ne?”³⁹³

Yazarın Havva nezdinde dikkat çekmek istediği husus, toplumda onun gibi zor durumda olan birçok kadının olduğu gerçeğidir. Havva bunların içinde sadece bir örnektir. Onun yaşadığı en büyük sıkıntı çocuğunun babasız olması sebebiyle toplum tarafından dışlanmasıdır. Kendisine olan güvenini yitirmesinin altında da bu sebep

³⁹³ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 108-109.

yatar. İyi bir eğitim almış olmasına rağmen öğretmenlik yapamaz. Genç kadın öğretmenlik yapmayı çok istese de bu kutsal mesleğe lâyık olmadığını düşünür. Havva, diğer çalışmayan kadınlara nispeten daha şanslıdır. İyi bir eğitim almıştır, tek engeli içinde bulunduğu kötü durumdur. Onu diğerlerinden ayrıcalıklı kılan bir diğer husus ise ailesinin zengin olmasıdır. Ailesinin ona her ay muntazam olarak gönderdiği para ile Edirne’de rahatlıkla kalabilmektedir. Havva da bu durumun farkındadır.

“Düşünüyorum ki eğer İstanbul’dan bana mebzulen (çok) para gönderen zengin bir annem, müşfik bir ablam olmasaydı ben daha ne kadar bedbaht ve sefil kalacaktım.”³⁹⁴

Bir süre sonra ailesinden sürekli para istemenin yanlış olduğunu, bu şekilde hayatını daha ne kadar devam ettirebileceğini düşünen Havva, para kazanmanın yollarını arar. Bu sırada genç kadının hayatını değiştirecek olan fikir aklına gelir. Havva, yoğun duygularla kaleme aldığı yazılarını bir matbaaya yollar. Aslında sadece şansını denemek için yaptığı bu girişim sonuç getirir. ‘Meriç’ takma adı ile yazdığı bu şiir kitabı Mümtaz Bey’in ilgisini çeker. Bu gizemli şairi bulmak için yola koyulan adam, romanın sonunda aradığı kişinin Havva olduğunu öğrenir. Havva’nın yazarlık girişimi onun hayatında dönüm noktası teşkil eder. Çalışma hayatına atılmak isteyen genç kadın, çocuğunun babasız olması nedeniyle bunu gerçekleştiremez. Bireysel çabaları sayesinde kendisini bir anda çalışma hayatı içinde bulur. Üstelik çalışma hayatına mutlu bir evlilik hayatı da eklenir. Daha önce de değindiğimiz gibi Mümtaz Bey ideal Cumhuriyet erkeği olarak Havva’nın çalışmasını destekler. Havva artık başarılı kadın kalemlerden biri olmaya adaydır. Mümtaz Bey de bu durumu kendisine bir vazife edinir. Ona uygun bir ortam hazırlamak için elinden geleni yapar. Mümtaz, Havva’nın sadece yazı işleri ile ilgilenmesini ister.

“Ben, yazı yazmaktan başka hiçbir şey düşünmemeliymişim. Gerek fikren, gerek bedenlen hiçbir şeyle meşgul olmamalıyım. Dünya yüzünde her kadının, küçük farklarla, yapabileceği adi işlere benim zaman sarfetmekliğim pek günahmış! Büyük

³⁹⁴ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 155.

*bir cinayetmiş! O, böyle şeye müsaade edemezmiş. Sonra, yalnız memleketimize karşı değil, bütün dünya edebiyatına karşı da vicdanen mes'ul olurmuş. Ben, bizim gençliğimizi kurtaracak olan edebiyatın ilk mübeşiri (müjdecisi) imişim!*³⁹⁵

Mümtaz Bey Havva'ya güvenir, onun geleceğin önemli edebiyatçılarından birisi olduğunu düşünür ve kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek adına karısının çalışmalarını maddi, manevi destekler. Halide Nusret, romanda Hava'yı başlangıçta düşüncelerinden dolayı cezalandırır da romanın sonunda kahramana mutluluk kapısını aralar. Ancak yazar eserde Havva ile vurgulamak istediğini geriplanda kalan kahramanlardan, Tâlât'ın kandırdığı, Lemân ile ortaya koyar. Havva eğitilmiş bir kadındır, varlıklı bir ailesi vardır ve hepsinden önemlisi ailesi ona maddi yönden destek olur. Lemân ise aksine Havva kadar şanslı değildir. Tâlât Lemân'ı çocuğu ile bir başına bırakınca genç kadının gidebileceği ya da ona destek olabilecek hiç kimsesi olmaz. Düştüğü durumdan dolayı çalışmayan kadın, bu buhran ile en sonunda Tâlât'ı öldürür. Lemân yazarın genç kızlara ibret olarak ortaya sunduğu kahramandır. Havva ise bu durumda ne yapılması gerektiğini ortaya koyandır. Yazara göre Havva yayın evine gönderdiği kitapla şansını denemiş, bunda da başarılı olmuştur. Halide Nusret onun bu girişimini ödüllendirir. Kadının mutlaka çalışması gerektiğini savunan yazar, Lemân'ın hazin sonu ile bu tezini ispatlar.

Bu dönemde kadınların çalışma hayatına girmeleri toplumun her kesiminde kabul görmez. Bu duruma alışık olmayan bazı kişiler kadının çalışmasını olumlu karşılamaz, çalışan kadına kötü nazarla bakarlar. Bu tipler romanlarda da karşımıza çıkar. Romanlarda kadının çalışmasına karşı çıkan kahramanlardan bazılarının kadın olması ayrıca dikkat çeker.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* romanında Zehra çalışan bir kadındır. Fikret kendisiyle evlenmek istediğinde bu bir sorun olarak genç adamın zihnini meşgul eder. Fikret'in annesi kadınların çalışmasına sıcak bakmaz. Bu sebeple durumu annesine nasıl izah edeceğini bilemeyen Fikret, ablası Sacide'ye mektup yazar ve kendisinden yardım ister. Fikret'in annesi çalışan kadına menfi

³⁹⁵ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 209.

gözle bakan kadınlardandır. Genç adam sevdiği kadın ile evlenemeyecek olmanın korkusunu yaşar. Fikret'in annesinin bu tutumu eleştiri konusu olur.

*“Bizim hastanede kâtibe (sekreter) sıfatıyla çalışan bir hanım; asıl beni korkutan nokta da budur. Anlarsın ya ablacığım... Annemin çalışan kadınlara bilmem nasıl garip bir kini, bir nefreti var. Onların hepsini havaî meşrep, adî telâkki ediyor! Bu hususta ne müthiş yanıldığını anlamak için Zehracığı tanıması kâfidir, fakat yine korkuyorum abla. Şayet annem onunla evlenmemizi istemezse ben ne olurum?”*³⁹⁶

Fikret'in annesinin bu tutumu genç adamı Zehra'nın çalışmasını gerektiren makul sebepleri anlatmaya, adeta açıklama yapmaya iter. Zehra, Ahmet Münir Paşa'nın kızıdır. Paşa, Oğlunun Kafkas cephesinde şehit olması üzerine bu duruma dayanamaz ve hayatını kaybeder. Evlerinin yanması ile ortada kalan anne ile kız ne yapacaklarını şaşırırlar. Bu çetin şartlarda çalışmak vazifesi Zehra'ya düşer, bir iş bulan kız çalışır ve annesine bakar. Yazar bu durumdaki bir kızın çalışmasının haklı bir gerekçe olduğunu savunur. üstelik ideal kadın olarak romanda yer alan Zehra'yı kendisinde çalışacak kuvvet ve cesaret bulmasından ötürü takdir eder.

*“ Vaziyette fecaati görüyor musun ablacığım? Bu mevkide kalan bir kız çalışmaz da ne yapar? Çalışabilecek kuvvet ve cesareti kendinde bulması insanlık namına şayanı şükran değil midir?... Bu memlekette, daha doğrusu bu dünyada, çalışmadığı için düşmüş kim bilir kaç milyon kadın var!...”*³⁹⁷

Fikret'in annesi ve onun gibi düşünenler yazar tarafından eleştirilir. Kadının çalışmasını ayıp olarak karşılayan, çalışan kadına menfî gözlerle bakan zihniyete çalışmadığı için düşkün, sefil bir halde bulunan kadınlar hatırlatılır. Halide Nusret dönemin diğer yazarları gibi kadının mutlaka hayatını idame ettirecek bir işinin olması gerektiğini, aksi halde kadının çalışmadığı için sefalet ve fakirlik yüzünden perişan bir hale düştüğünü, böyle bir hale düşmektense kadının çalışmasının daha doğru olduğunu savunur. Yazarın romanda Fikret'in annesini öldürmesi ise onun temsil ettiği fikirlerin son bulması gerektiği yönünde yorumlanabilir.

³⁹⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 32.

³⁹⁷ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 33.

Fikret'in annesi gibi kadının çalışmasına karşı çıkan bir başka kahraman ise Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri* romanında karşımıza çıkar. Romanın kahramanlarından Necat'in babası olan Şaban Efendi, gelini Hacer'in çalışmasını istemez. Hacer, hukuk fakültesinde talebedir. Şaban Efendi ile onu aynı noktada buluşturan ise mahkeme salonlarıdır. Şaban Efendi mahkemelerde mübaşirlik yapar. Kırk beş senedir çalıştığı mahkeme salonlarından kulak aşinalığı ile duyduğu bilgiler kendisini bir hâkim kadar bilgili hissetmesine sebep olur. Mahkeme salonlarında bir erkeğin varlığını kabul eden Şaban Efendi, aynı salonda kadın bir avukatın varlığını kabullenmez. Hacer'in genç yaşı ile kendisinin kırk beş senelik mübaşirliğini mukayese ettiğinde, kendisini bu genç avukattan daha bilgili görür, genç kızın haliyle içten içe alay eder.

“İhtiyar mübaşir müstakbel gelininin her şeyini beğeniyor, fakat adliyeciliğini bir türlü havsalasına sığdıramıyordu. Kadından hâkim veya avukat ona ortaoyunundaki zenne kadar gülünç görünüyordu. Hukuk talebesi Hacer'i gördüğü zaman alaylı alaylı gülmek isterken yayvan ağzının kenarında acı bir buruşuk peyda oluyordu. Nereden geldiğini bilmediği bir gurur acısının buruşuğu!.. Kırk beş senelik kulak dolgunluğunun verdiği derin(!) malumat (bilgi) karşısında, bu yirmi bir yaşındaki genç ve körpe kız çocuğunun adliyeciliği ne feci, ne tahammül olunmaz bir maskaralıktı.”³⁹⁸

Şaban Efendi eski zihniyetin temsilcisidir. Para düşkünü, hiçbir malumatı olmadığı halde mahallede sığ bilgisi ile insanlara yol göstermeye çalışan zavallı bir adamdır. Şaban Efendi *Sisli Geceler* romanındaki Fikret'in annesi ile aynı yönleriyle eleştirilir. aralarındaki tek farkı ise Nezihe Muhiddin'in kahramanı komik duruma düşürerek tenkit etme yolunu seçmesidir. Yazar, Şaban Efendi'yi romanın başında haksız çıkarmak için Hacer'i öğrenciyken çalıştırır ve bunun faydasını okuyucu ile paylaşır. Hacer, okuldan sonra boş vakitlerinde bir okulda Türkçe dersleri verir, buradan kazandığı para ile yol ve diğer masraflarını karşılayarak babasına yük olmaktan kurtulur. Onun yanlış fikirlerinden dolayı yazar, Şaban Efendi'yi romanın başında öldürerek romandan çıkarır. Fazla yemek yemekten ölen adamın roman boyunca takdir kazanan tek bir olumlu özelliği yoktur. Onun ölümü, zihniyetinin

³⁹⁸ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 351.

kabul görmediği, onun temsil ettiği devrin kapandığı anlamını taşır. Nezihe Muhiddin Şaban Efendi gibi bir kahramana yaşama hakkı tanımaz. Ölümünün ardından oğlu Necat'ın sergüzeşti ise romanda bu bağlamda dikkat çeker. Necat Suzan ile yaşadıklarından sonra bir cinayet ile sebebiyle tutuklanır. Onun hapislerden kurtulmasına vesile Hacer olur. Hacer, Şaban Efendi'nin bir kadın için maskaralık olarak gördüğü avukatlık mesleğini seçer, Türkiye'nin ilk avukatı olur. Necat'ın kurtulması onun bu meslekteki hüneri ile gerçekleşir.

Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri* eserindeki Şaban Efendi ve Halide Nusret'in *Sisli Geceler*'indeki Fikret'in annesi Münire Hanım gibi düşünen bir başka roman kahramanı ise Halide Edib'in *Zeyno'nun Oğlu* romanında yer alan, dejenere kadın tipini temsil eden Mesture Hanım'dır. Romanın sonunda Diyarbakır'dan İstanbul'a dönen Mesture Hanım, çalışma hayatına ve çalışan kadına yönelik eleştirilerini dile getirir. Mesture Hanım'a göre asrî kadın ikiye ayrılır. Bunlardan ilki çirkin, ukalâ, fukara kimselerdir. Hasta bakıcı, avukat, muharrir, memur olan bu kadınları işçi sınıfı olarak değerlendiren Mesture Hanım, onları, kendisi gibi sosyalleşemedikleri için asrî kadın olarak değerlendirmez. Asıl modern kadının kendisi gibi olduğunu ileri sürer ve çalışan kadınları içki içmedikleri, çarliston bilmedikleri, kötü giyindikleri ve yüzlerini boyamadıkları için suçlar. Kendi kızının da bu zümreye dahil olduğu hatırlatılınca, kızı Mazlume'den söz etmek dahi istemez.

Mesture Hanım, kadının çalışmasına, kadının özgürlüğünü sınırladığı düşüncesi ile karşı çıkar. Ona göre, kadın sadece, kendisi gibi iyi dans etmeli, iyi giyinmeli ve eğlenmesini bilmelidir. Yeni dünyanın kadına biçtiği misyon budur. Halide Edib, Mesture Hanım'ın bu düşüncelerinin hemen ardından romanın son cümlelerini Saffet'in, onun bu fikirlerine yönelik cevap niteliğindeki konuşması, ile sonlandırır. Kendisini modern kadın zanneden Mesture Hanım'ın toplumda kendisine karşılık gelen kimliğini Saffet açıklar. Genç adama göre, değişen dünyada asrîliğin ne kıyafetle, ne meslekle, ne de yaşam tarzı ile bir ilgisi yoktur. Asrîliğin içten geldiğine ve fikrî yönünün olduğuna inanan Saffet, Mesture Hanım gibileri ise yıkılan dünün kalıntıları olarak tanımlar. Ona göre, bu tip insanlar kendilerine asrî ismini veren, gözü açık kimselerdir. Oysa onların gelecekte yeri yoktur, devirlerini tamamladıklarını ile süren Saffet, geleceği Zeyno ve Mazlume gibi kadınların inşa edeceğini düşünür.

“Dünyanın bu günkü görünüşüne kulak asma! Sırf bir intikal devresi. İntikal devrinin kargaşalığından istifadeye kalkan, ‘dün’ün döküntüleri birtakım becerikli, gözü açık, yaygaracı insanları ortada hâkim görünüyorlar. Dünün çöken dünyasında biraz daha kalıp yemek ve içmek için keyiflerine göre kendilerine isim veriyor, kendilerine asrî diyorlar. Mesela bizim kayınvalide hanım! Bunlar geçici ve marazî faaliyetler.

.....

Binaenaleyh her devirde hakikî asrî olanlar! Onlar yarını kuracaklar, yarının sanatını yaratacaklar, kalple dimağın işbirliğini temin edecekler.”³⁹⁹

Eser boyunca kadının çalışmasına yönelik ciddi tartışmalara yer vermeyen Halide Edib, romanın sonunda Mesture Hanım ile Saffet’in ortaya koyduğu bu düşünceler aracılığı ile yapılan tartışmalara müdahil olur. Dejenere kadın tipi ile farklı bir açıdan ele aldığı kadının çalışması meselesini bu kadının menfî düşünceleri ile ortaya koyduktan sonra Saffet’in ümitvar yaklaşımı ile meseleye son noktayı koyar. Yazara göre, kadının çalışmasını engel olarak kabul eden ve kendisini asrî kabul eden bu zihniyet, kısa bir süre sonra yerini Zeyno ve Mazlume gibi yazarın umut bağladığı kahramanlara bırakacaktır.

Şükûfe Nihal *Çöl Güneşi* romanında kadının çalışması gerektiğini oldukça teferruatlı bir şekilde ele alır. Romanın kahramanlarından Zehra ve Müeyyet birbirlerine tamamen zıt fikirlere sahip iki arkadaştır. Zehra neyi savunuyorsa Müeyyet onun aksini iddia eder. Bu fikir ayrılıklarına ataerki düzenin düşünce dünyasını temsil etmesi, Zehra’nın fikirlerini kuvvetlendirmesi ve tartışma zeminini genişletmesi için Müeyyet’in kocası da müdahil olur. Zehra bir kadın için okumanın ve çalışmanın önemine değinir. Fakat Zehra’nın bu düşüncelerine Müeyyet’in kocası karşı çıkar. Müeyyet’in kocası romanda hiçbir şekilde yer almayan silik bir kahramandır. Onun fikirlerini Müeyyet’in Zehra’ya yazdığı mektuplar aracılığı ile öğreniriz. Müeyyet Zehra’ya yazdığı mektubunda kocasının kadının çalışmasına karşı olduğunu belirtir. Bunun üzerine Zehra, kocasının tek olmadığını toplumda onun gibi kadının mevkii kazanmasına karşı olan erkeklerin çok fazla olduğunu belirtir.

³⁹⁹ Halide Edib Adivar, *Zeyno’nun Oğlu*, s. 374-375.

“Yalnız senin kocan değil, onun gibi birçok münevver erkekler de kadının bir mevki sahibi olmasına bir türlü tahammül edemiyorlar.”⁴⁰⁰

Bu ifadenin hemen devamında yazar, bu durumu örneklendirir. Zehra'nın bahsettiği münevver erkek bir doktordur. Bu adam, ataerkil düzenin temsilcisi olarak karşımıza çıkan bir başka erkektir. Yazarın bir doktoru seçmesi ayrıca dikkat çekicidir. Bu dönemde kadının çalışma hayatına girmesi çok farklı kesimler tarafından farklı açılardan değerlendirilmiş, bu durum ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Dönemin eğitim sahibi erkekleri arasında da kadının çalışmasına karşı olanlar bulunmaktaydı. Doktor Burhan Bey de bu isimlerdendir. Kadının çalışmasına karşı olan sıradan bir Türk erkeği değildir, yüksek tahsil görmüş bir doktorun kadının çalışmasını tasvîp etmemesi cemiyetin durumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Doktor Burhan, çalışan kadınlar ile alay eden erkeklerdendir. Ona göre kadınlar bu işi gösteriş için yapmaktadır. Aslında kadınların bu ağır işleri yapmaya tahammüllerinin olmadığını savunur.

“Siyah uzun kisveriyle mahkeme salonlarında dolaşan narin, genç avukat hanımlardan tutturdu da doktor, operatör, kimyager olanlara, hatta şiir, roman yazanlara, resim yapanlara attı tuttu.

Efendim, bunlar gösteriş için yapıyorlarmış! Yoksa hanımların ciddi iş başına geçmeye tahammülleri yokmuş.”⁴⁰¹

Zehra'nın Doktor Burhan ile tartışması romanda uzun uzun konu edilir. Doktorun şahsında konu farklı yönleri ile değerlendirilir. Dönemin bir başka konusu olan kadın yazarlar mevzusuna değinir. Doktor Burhan'ın cephesinden ortaya konulan umuma dair bazı fikirleri tenkit edilir. Bu dönem kadın yazarların karşılaştığı en büyük problemlerden birisi, kadının yazarlığının sorgulanması hususudur. Dönemin aydınları bu konuda iki farklı görüş ortaya koyarlar. Kimi aydınlar kadın yazarları desteklerken kimileri ise kadının yazar olamayacağını, onun edebiyata ve erkeğe ilham kaynağı olduğunu savunurlar. Şükûfe Nihal, kadının yazar olamayacağını ileri süren aydınlara tepki göstererek, bu zihniyetteki erkeklerin

⁴⁰⁰ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 151.

⁴⁰¹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 151.

kadını bir süs, bir yapma bebek gibi görmelerinden şikâyet eder. Kadının, artık erkeğin kendisini bu şekilde değerlendirmesinden sıkıldığını savunur. Kadının yerinin evi olduğunu iddia eden erkeklere, kadın ömrünün sonuna kadar bir çocuğun elinden tutmakla yükümlü olmadığını, ifade eder.

“Kadın şiir, roman yazar mı imiş? Resim yapar mı imiş? Kadına şiir yazılmış, ona mısralarla tapınılmuş.

Kadın bir sanatkâra, bir heykeltıraşa model olurmuş. Romancı erkeğin eserine mevzu olurmuş. Lakin kendisi böyle yapamazmış. Yapmamalı imiş, şiiri, güzelliği, inceliği kaybolurmuş.”⁴⁰²

Zehra, Müeyyet ve Feriha'nın arasında geçen konuşma, her üç kahramanın kadın meselesine yaklaşımlarını orta koyması açısından önemlidir. Müeyyet'e göre bir kadın eğer çalışıyorsa devrin yeni kadını olur ve bu devrin getirisi olarak erkek gibi çalışır. Müeyyet zayıf bir kadındır, onun dünyasında çalışan sadece erkektir. Kadın çalışırsa 'erkek gibi' olmuş olur. Müeyyet romanın başından itibaren Zehra'nın çalışmasına anlam veremez.

“Zehra, her gün bir icat peşinde koşar, her gün ortaya yeni yeni fikirler atar, altı aydan beri de Babiâli'de bir kitaphane açtı, yeni zaman hanımı erkek gibi çalışmalı imiş.”⁴⁰³

Ona göre Zehra boş yere bu kadar yorulmaktadır. Ona mütemadiyen evlenmesini öğütleyen Müeyyet, Zehra'nın çalışma uğruna evde kaldığını savunur. Genç kadın ise evlenip kocasının parası ile geçinmenin kendisine ağır geldiğini, çalışıp kendi parasını kazanırsa evlenebileceğini söyler. Zehra ve Müeyyet'in aralarında çok büyük farklar göze çarpar. Zehra okuyan, fikir üreten, sade giyinip az süslenen birisi iken, Müeyyet ise eğlence ve süse meraklı, düşünmeyen, fikir üretmeyen sığ bir kadındır. Kocasının parasına rıza gösteren, tembel bir kadın olan Müeyyet'in hayatında verilen davetler tek vazgeçilmezidir. Feriha ise Müeyyet ile aynı fikirde değildir. O, Zehra'yı destekler ve Müeyyet ile Zehra arasındaki farkı

⁴⁰² Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 151-152.

⁴⁰³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 125.

çocukluk zamanında biriyle oyun oynayıp diğeriyle kitap okuduğunu söyleyerek ortaya koyar.

Zehra ile Müeyyet arasındaki mektuplaşmalarda Zehra, yazdığı mektupta yaptığı iş ile bağlantılı olarak neşrettiği kitaptan bahseder. Bu kitap, kendisi gibi çalışan bir kadının kitabıdır. Bu kitap, Anadolu'da çalışan kadın doktorun burada karşılaştığı hüznü tablonun tesiri altında kalması sonucu ortaya çıkan bir eserdir. Yazar Zehra'ya sıradan bir kitabı neşrettirmez. Anadolu'da vazife yapmış bir doktorun buradaki fakir ve zavallı halkın yaşadıklarından etkilenerek kaleme aldığı eseri neşrettirir. Burada vurgulanmak istenen hususlardan birisi de, Anadolu'nun çalışan kadınlara olan ihtiyacıdır.

“...Ayşe Rıza'nın çok kıymetli bir hikâye kitabını neşrediyorum. Bu genç doktor kadın Anadolu'da bir tetkik seyahati yaptı, zavallı köylü kadınlarımızın, köylü çocuklarımızın feci, bakımsız hayatı onun kalbinde derin izler bırakmış, bu eser, o izlerin mahsulüdür.”⁴⁰⁴

Şükûfe Nihal, kadının çalışmasını topluma karşı bir vazife olarak görür. Anadolu'nun kalkınması için kadının mutlaka çalışma hayatına dahil olması gerektiğini ortaya koyar. Sadece Anadolu cihetinden olayı değerlendirmeyen yazar, kadının neden çalışması gerektiğini farklı bir sebeple daha açıklar. Kadının evinde oturup erkeğe hizmet etmesinin doğru olmadığını, erkeğin her an kadını ortada bırakması ihtimaline karşı kadının mutlaka bir işinin olması gerektiğini savunur. Bunun örneklerini ortaya koyan yazar, kocalarına güvenen kadınları eleştirir. Zengin erkekle evlenen kadının, kocasının varlığına güvenmesinin kadını küçük düşüren bir durum olduğunu belirtir.

Zehra'nın ortaya koyduğu fikirler dönemin feminist anlayışını yansıtır. Zehra, oldukça sert bir yaklaşımla kadının çalışması gerektiğini savunur. Ona göre bir kadın, elindeki tüm hünerleri bu yolda kullanmaya gayret etmelidir. İyi yemek yapıyorsa bunu sadece kendi mutfağında yapmamalı, onun bu kabiliyetinden tüm insanlar faydalanmalıdır. Bu güne kadar evinde oturup kocasına hizmet eden

⁴⁰⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 130.

kadınların ellerine hiçbir şeyin geçmediğini savunan Zehra, devrin değiştiğini, artık kadınların becerileri ölçüsünde çalışmaları gerektiğini ifade eder.

Yazar, Zehra'yı kendisine ait kitap dükkanında çalıştırır. Savunduğu tezi doğrulamak için romanın sonunda Feriha'yı evlenmekten vazgeçirir ve ona çalışmanın daha doğru bir davranış olduğunu gösterir. Feriha çalışmak istediğini bildirince Zehra ona istidadına uygun olarak bir çeyiz dükkanı açmasını teklif eder. Yazar Feriha'ya Zehra'dan daha üstün bir iş vermeyerek kahramanını yücelttiği gibi, kadının kabiliyeti nispetinde kendine uygun bir iş bulacağı fikrini ispatlar.

Romanda çalışan kadının sosyal hayattaki görünümünü 'güçlü kadın' izlenimi vererek okuyucuya sunan yazar, bunu romanın sonuna kadar sürdürür. Zayıf kahramanları da çalışma hayatında aktif hale getirerek yüceltir.

“Çöl Güneşi evlenme kararını bozduktan iki gün sonra gene bana geldi.

Zehra, ben çalışmak istiyorum; buna iyice karar verdim. Tıpkı senin gibi, kimseye muhtaç olmadan, kimseye boyun eğmeden çalışacağım.”⁴⁰⁵

Şükûfe Nihal kadının çalışma hakkını siyasî haklardan daha üstün ve önemli görür. Kadının tüm mağduriyetini, çalışıp kendi parasını kazanmasında gösterdiği acziyete bağlar.

Şükûfe Nihal'in bir başka romanı *Yalnız Dönüyorum*'da yazar Yıldız vasıtasıyla kadının çalışma hayatında yer almasının önemine vurgu yapar. Yıldız Hasan ile evlendikten sonra çalışmak ister. Hasan ise Yıldız'ın çalışmasını istemez. Bu konu üzerine tartışmalar da Hasan'ın istediği olur, Yıldız çalışmama konusunda ikna olur. Ancak Yıldız verdiği bu karardan dolayı iki kere pişman olur. İlk pişmanlığını Anadolu'ya gittiğinde, ikincisini ise Hasan'ın değişimi neticesi yaşar.

“Çalışmam lazımdı; niyetim Anadolu'da bir hocalık almaktı; Hasan, işlerinin daha fazla İstanbul'da olacağını söyleyerek benim tek başıma Anadolu'da yaşamamı doğru bulmadı. O zaman, İstanbul'da çalışırım, dedim; Hasan buna da şiddetle

⁴⁰⁵ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 167.

engel oldu; ‘ Ben seni geçindiremez miyim; benim çalıştığım elvermez mi? Bir de senin çalışmana, sokaklarda sürünmene ne lüzum var?’ dedi. Bu mesele üzerine aramızda epeyce çarpışmalar oldu; Hasan bu isteğime karşı o kadar engel oldu ki... Şaşırdım; kendisine biraz gücendim. Onun beni ideallerimden vazgeçirmeyeceğini sanmıştım; bunu söyleyince, şefkatli bir tavır takındı; ‘Senin için söylüyorum, Yıldız,’ dedi. ‘Senin biraz dinlenmeye ihtiyacın var; zayıfsın; bu kadar üzüntüler geçirmişsin; biraz dinlen. Ne zaman olsa çalışırsın!’⁴⁰⁶

Romanın başında Milli Mücadelede gösterdiği azim ve kararlılıkta son derece dik duruşlu olan Yıldız, aynı dik duruşu çalışma kararı aldığı sırada Hasan’a karşı sergileyemez. Hasan’ın Yıldız’ı ikna çabaları netice verir. Üzerinden çok geçmeden Anadolu’ya, Hasan’ın memleketine gittiklerinde Yıldız aldığı bu karara pişman olur. Hasan, işleri için amcasından para ister. Fakat amcası Hasan’ın bu isteğine şiddetle karşı çıkar. Hasan’ın amcası kadını bir yük, bir besleme olarak görür. Yıldız ile evlenmiş olmasına öfkelenen amca, Hasan’ın bu para ile Yıldız’ı besleyeceği düşüncesi ile iyide iyiye parayı vermekten vazgeçer.

“Biz seni elin garısını beslesin diye mi büyüttük? Şimdiden sonra benden metelik alamazsın!..”⁴⁰⁷

Anadolu’nun bir başka gerçeği olan kadının bir ‘besleme’ gibi görülmesini tenkit eden yazar, aynı eleştirileri çalışmadığı için Yıldız’a da yöneltir. Roman ilerledikçe kahraman, çalışmamasının bedelini daha da ağır ödemeye başlar. Yazar Yıldız’ı gittikçe mutsuz bir evliliğin içine sürükler. Zamanla Hasan’ın yaşadığı değişimle birlikte, Yıldız yaptığı evliliğin ne kadar yanlış olduğunu anlar. İlk başta kendisine değer veren adam artık çok değişmiştir. Yıldız onun için sıradan bir kadından farksızdır.

“ İlk zamanlar Hasan benimle akli erer bir kadınla konuşur gibi konuşurken, en küçük işi için bile benden fikir alırken, şimdi tıpkı eski bir ev kadını yahut kocasından

⁴⁰⁶ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 248.

⁴⁰⁷ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 255.

yalnız para bekleyen ve ona karşılık evde bir süs olarak kalan, fantazi bir kadın gibi görmek istiyordu.”⁴⁰⁸

Şükûfe Nihal, bir kadının Yıldız’ın durumuna düşmesinden endişe duyar. *Çöl Güneşi* romanında vurgulamak istediği hususu bu romanda kahramana bizzat yaşatır. Yıldız evlenmeden önce Hasan’ın gözünde bir mevki sahibiyken, Hasan her işi için onun fikrine danışır, onun fikirlerine değer verir. Evlendikten sonra evinde oturan Yıldız bir anda sadece kocasından para bekleyen bir kadın konuma geçer. Onun bu konuma geçmesi Hasan’ın gözünde değerinin düşmesine sebep olur. Yıldız öğretmen olduğu halde çalışmayan bir kadındır. Kendisinin maddî yönden paraya ihtiyacı olmasa da evliliği için çalışması gerektiğini vurgulayan yazar, genç kadının evliliğini mutsuz bir evliliğe dönüştürerek haklılığını ortaya koyar. Daha önce de belirttiğimiz gibi Şükûfe Nihal, kadının çalışmasını oldukça önemser ve bu meseleyi romanlarında ilk sırada değerlendirir. Kadının mağdur duruma düşmesinin tek sebebini çalışmamasına bağlayan yazar, bu konuda statü ayırımına gitmez. Tüm kadınların isti’dâdları nispetinde çalışması gerektiğini savunur.

Halide Edib’in romanlarında ise genellikle çalışan kadın öğretmenlik mesleği ile karşımıza çıkar. İdeal kadının şahsında işlenen mesele Şükûfe Nihal’in eserlerinde olduğu gibi kadını güçlendiren, idealleştiren bir özellik olarak söz konusu edilir. *Ateşten Gömlek*’te ideal kadın olan Ayşe Milli Mücadele için mütemadiyen çalışır. Ayşe’nin çalışkanlığını takdir eden ise Peyami olur. Önceden ifade ettiğimiz gibi, İzmir’in Ayşe için çok özel bir yeri vardır. Kocasını ve oğlunu kaybettiği bu yerin kurtuluşu vatanın kurtuluşu anlamına gelir. Genç kadının tek amacı İzmir yolunda elinden geleni yapmaktır. Ayşe varlıklı bir kadındır. Elindeki tüm parayı İzmir için harcar. Kendi geçimini ise dikiş dikerek, ders vererek sağlar. Harcamadığı parayı ise yine İzmir’e yollar.

“Beni en çok hayrete sevk eden şey onun tarz-ı hayatı. İki odalı evinde yapayalnız oturuyor. Mahallede yegâne tanıdığı sebzevatçı Zeynep kadın. Siyah esvabının yaması ikiye aştı. Elinde daima bir dantel veyahut dikiş, çalışıyor. Elindeki parayı İzmir’e ait addettiği için hayatının büyük bir kısmını ders vermekle, dantel yapıp

⁴⁰⁸ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 269.

*satmakla çıkarıyor. Haftada üç dört gün ders veriyor ve dinlenmek veyahut eğlenmek için İzmir muhacirlerinin çocuklarına çorap örüyor.”*⁴⁰⁹

Ayşe'nin çalışması Milli Mücadele ile paralel konu edilir. genç kadın muharebe zamanı bitmek tükenmek bilmeyen bir azim ile çalışır. Roman boyunca Ayşe'nin İhsan ile geçirdiği zamanlar dahil olmak üzere, bir an bile keyifli bir hal içinde olduğunu görmeyiz. İstanbul'da özel dersler vererek çalışan genç kadın Anadolu'ya geçince hemşirelik yapar. Ayşe'nin gayretleri Milli Mücadele'deki Türk kadınının vatanını savunma uğruna gösterdiği gayret ve çabaya örnek teşkil etmesi açısından önemlidir.

Vurun Kahpeye romanında Aliye idealist bir öğretmen olarak karşımıza çıkar. Romanın başından itibaren çalışan bir kadının toplum karşısında mücadelesini veren Aliye, romanın sonunda bu mücadele uğruna ölür. Aliye'nin öğretmen olmasından ziyade 'kadın' olması kasabalı tarafından bir türlü kabul görmemesine yol açar. Çalışan bir kadının namuslu olamayacağı düşüncesi romanın başından sonuna kadar Aliye'nin aleyhinde kullanılan bir söz olarak eserde yer alır. Hacı Fettah Efendi Tosun Bey'in Ömer Efendi'nin evinde kalmasını ister. Bunun sebebinin, Aliye'yi Tosun Bey'in önüne çıkararak kasabanın diğer kadınlarının namusunu Tosun Bey ve çetesinden kurtarmak olduğunu ileri sürer.

*“Hem bu çeteler (Kuvayı Milliye) her yerde kadınlara saldırıp duruyorlardı. Herkesin namuslu ve yerli kızlarını buna maruz etmektense işte İstanbul'dan gelmiş, kimsesiz, belki de hakikat kahpe olan Aliye'yi Tosun'un önüne atıvermek müreccacıtı. Onun şimdiye kadar erkeklere yüz vermemesi filan hep ağızdı. Namuslu olsa yüzü açık gezer miydi?”*⁴¹⁰

Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin Efendi gibiler romanın sonuna kadar Aliye'nin namus telakkisini sorgularlar. Buna gerekçe olarak genç kızın yüzünü örtmemesini gösterirler. Aliye, kadın olmanın bedelini çok ağır öder. Okulu eski halinden kurtarmak isteyen kahraman, öğretmen olarak kendisine verilen hakkı kullanır ve sınıfın disiplinini bozan Sabri'yi evine gönderir. Ancak kasabalı

⁴⁰⁹ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 45.

⁴¹⁰ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 24.

Aliye'nin mesleğini adeta kabul etmez, onu sıradan kadınların sahip olduğu haklarla değerlendirir. Aliye öğretmen değil, bir kadındır ve bu kasabada bir kadın kim olursa olsun bir erkeğe bağırılmaz. Bu sebeple Uzun Hüseyin Efendi Aliye'ye müdahale etme hakkını kendisinde bulur. Aliye yerine kasabaya giden öğretmen bir erkek olsaydı Uzun Hüseyin Efendi Sabri'nin eve dönmesine aynı tepkiyi gösteremezdi. Uzun Hüseyin Efendi Aliye'nin mesleğine saygı duymaz, sinirlendiği için okulu basar, öfke ile kadına bağırır. Onu İstanbul'un hayasız, erkeklerin suratına bağırarak kadınlarından olmakla suçlar. Aliye'nin roman boyuca mücadelesini erkeklere karşı sürdürüyor olması ayrıca dikkat çeker. Kasabanın cahil erkekleri bir taraftan genç öğretmen ile mücadeleye girerken, diğer taraftan ona evlenme teklif ederler. Aliye'nin kasabalı birisiyle evlenmesi demek onun çalışma hayatının sona ermesi anlamına gelir. Genç kadın kasabalıların teklifini kabul etmez. Aliye sosyal hayattan kopup evde oturacak bir kız değildir. Onun yapılan teklifleri geri çevirmesi hakkında çıkan dedikoduların daha da yaygınlaşmasına sebep olur. Tosun Bey ile tanışan genç kız, onun evlenme teklifini kabul eder. Bu evliliğe en büyük tepki Uzun Hüseyin Efendi'den gelir. Aliye'nin Tosun Bey ile nişanlanması onun çalışmasının devam etmesi anlamına gelir. Kasabada bu durum en çok Uzun Hüseyin Efendi'yi rahatsız eder. Çünkü onun amacı Aliye'nin çalışmasını durdurmaktır. Aliye'nin Tosun Bey ile nişanlanması kadının yüzünü ev hayatından sosyal hayata döndürdüğü bir örneği olarak yorumlanabilir. Gelecek artık çalışan kadınların geleceğidir. Evlilikler de bu bağlamda gerçekleştirilir. Artık kadının, kendisini eve hapsedecek bir erkek ile evliliği söz konusu olamaz.

Yazar, *Sinekli Bakkal* romanında da aynı tezi ortaya koyar. Rabia'nın karakterini tahlil ettiğimizde, onu güçlü kılan en önemli özelliklerden birinin çalışma hayatında göstermiş olduğu istikrar olduğunu söyleyebiliriz. Rabia'nın bu özelliği kendisine irsî olarak geçmiştir. Annesi Emine, Rabia dışında romanın tek çalışan kadınıdır. Emine, Tefik ile evlendikten sonra Tefik'in kendisine miras kalan bakkal dükkanını idare edemediğini görünce onu uyarır, eğer çalışmazsa kendisinin dükkanın başına geçeceğini, onun da bir çirak gibi kullanacağını söyler. Tefik'in düzelmediğini görünce, dediğini yapar ve dükkanda çalışmaya başlar. Kısa sürede dükkan Mustafa Efendi'nin günlerinden fazla işlemeye başlar. Dükkanda Tefik'den fazla söz sahibi olan kadın, dükkanın hesaplarına kadar her şeyi ile tek başına ilgilenmeye çalışır. Emine'nin bu yönünü Rabia'nın şahsiyetinde de görebiliriz.

Emine'nin evlendikten sonra, Rabia'nın ise çocuk yaşta çalışmaya başlaması anne ve kızın arasındaki tek farktır. Emine çalışmaya karşı olan bir kadın değildir. İmam ise paraya olan düşkünlüğü ve torununun yaşının küçük olması hasebiyle Rabia'nın çalışmasına müsaade eder.

Rabia'nın eğitimini üstlenen imam, onun sesinin ahengini fark edince, torununu hafız yapmaya karar verir. On bir yaşına gelince İstanbul'un en dikkat çeken sesi olur.

*“Tevfik'in kızı on bir yaşında hıfzını dinletti ve İstanbul'un en küçük, fakat en lâtif üslûplu ve en yanık sesli hafızı olarak tanındı. Büyük mevlilere aşır ve ilâhî, selâtin camilere Ramazan'da mukabele için büyük ücretlerle çağırılıyordu.”*⁴¹¹

Rabia bu yönü ile küçük yaşta, imamın yıllarca çalışıp kazandığı paranın çok daha fazlasını kazanmaya başlar. Küçük kızın sanata olan istidadı konağın hanımı Sabiha Hanım tarafından fark edilince, Rabia'nın bu yönde daha iyi bir eğitim alması konağın beyi Selim Paşa tarafından sağlanır. Vehbi Dede ve sonraları Peregrini'den dersler alan Rabia'nın şöhreti gittikçe daha fazla yayılır. Küçük kız daha fazla para kazanmaya başlar. Rabia'nın çalışma hayatında ikinci devre Tevfik'in sürgünden dönmesi ile başlar. Tevfik'in geri gelmesi ile birlikte küçük kız artık babası ile kalmak istediğini söyler. Babasının dükkanını tekrar açma fikri ile Rabia'nın çalışma hayatında farklı bir tecrübe söz konusu edilir. Rabia tıpkı annesi Emine gibi dükkanı idare eden olur. Esasen Rabia olmasa Rakım ve Tevfik dükkanı idare edemezler.

Rabia Sinekli Bakkal'da bir ilki gerçekleştirir. Yaşının büyümesine rağmen babasının dükkanında çalışmaya devam eder. Emine ve imamın verdiği, dinî yönü ağırlıklı olan bir eğitiminden geçen Rabia, çalışma konusunda asla taviz vermez. Onun büyüdüğünü ve artık çalışmaması gerektiğini düşünen Selim Paşa Rabia'ya artık dükkanı bırakmasını söyler. Rabia ise çalışmakta kararlıdır, ona göre çalışmaması için herhangi bir neden yoktur. İdeal kadın olan Rabia, hayatını yönlendirmede diğer kahramanlardan farklıdır. Romanın diğer kahramanları hayat şartları ya da çevrenin etkisiyle kararlar alırken Rabia ise annesi Emine gibi birçok

⁴¹¹ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 27.

kararı kendi iradesi ile alır. O, topluma uyan değil, çevresindekileri kendi etrafında toplayandır. Çalışma kararına Selim Paşa engel olmak ister ama Rabia buna müsaade etmez.

“ - *Sen artık dükkândan çekilsen nasıl olur abla?*

- *Olmaz, Tefik'in hiç alış verişle alâkası yok, Rakım mal almaya, müşteriye mal götürmeye mecbur olduğu zaman dükkâna kim bakacak?*

- *Tefik hepimizi geçindirecek kadar kazanıyor.*

- *Doğru, fakat bir elinden giriyor, bir elinden çıkıyor... Hem benim çekildiğimi neden istiyor sunuz, Paşa Efendi?*

.....

- *Dükkâna bazen ipsiz, sapsızlar da gelir... bu civarda sen yaşta, sen yüzde bir kadının bakkallık doğru değildir, dedi.*

- *Annem de genç yaşlarında bakkallık etmiş, Zarafet Bacı Aksaray'da dolma satıyor...*

- *O, ihtiyar ve Arap.*

- *Beyazıt avlusunda tesbih satan kadın hem genç, hem benden beyaz.*⁴¹²

Aslında Selim Paşa, Rabia'ya büyüdüğünü, güzelleştiğini, Sinekli Bakkal'ın erkekleri için büyük bir tehlike arz ettiğini söylemek ister. Ancak onun yüzüne bakınca bu kızın cinsiyetini istismar ettirmeyeceğine inanır. Onun çevresindeki diğer kadınlardan ne kadar farklı olduğunu görür. Tüm bunları düşünen Paşa, Rabia'ya çalışmaması için daha fazla ısrar etmez. Rabia eserde ekonomik özgürlüğünü sonuna kadar elinde tutar. Evlenmeden önce, evlilik sonrasında da çalışıp Tefik'e Penbe'ye ve Rakım'a kendisi bakmak niyetindedir. Evlilik hazırlıkları yapıldığı sırada o, yine çalışmaya devam eder.

“ *Bütün bu hazırlıklar esnasında Rabia, bir şey olmuyormuş gibi derslerine devam etti. Babasına sürgünde gene o bakacak, Penbe'ye, Rakım'a o bakacak. Osmana zengin diye varmıyor. Onurunu, vakarını, benliğini ancak çalışmak sayesinde muhafaza edebilir...*⁴¹³

⁴¹² Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 139 - 140.

⁴¹³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 329.

Osman ile evlendikten sonra ona çalışmamasını teklif eden ikinci kişi kocası olur. Osman'ın maddî durumu oldukça iyidir, bu sebeple Rabia'nın evlendikten sonra çalışmasını gereksiz görür. Rabia ise ders vermeye devam eder. Hatta evlendikten sonra bu derslerin daha da yoğunlaştığını görürüz. Halide Edib, evliliğin kadın için ekonomik bir gereklilik olmaktan çıkmasını arzular bu sebeple kahramanı evlendikten sonra daha yoğun bir programla çalıştırır.

Yolpalas Cinayeti'nde Akkız dadılık yaparak ayakları üzerinde durmaya çalışır. Köylü bir kız olan Akkız'ın çocuklara olan düşkünlüğü, annesinin ölümünden sonra onun dadılık yapmasına kapı aralar. Okuduğu çocuk kitapları ile işini nasıl yapması gerektiğini öğrenen genç kız, kimseye muhtaç olmaz ve kendi parasını kazanmayı başarır.

Tatarcık romanında kadının çalışması tartışma zemini oluşturularak okuyucuya sunulur. Öncelikle ideal kahraman olan Lâle'nin *Sinekli Bakkal*'ın kahramanı Rabia gibi çocuk yaştan itibaren çalışmaya başladığını belirtelim.

“*Aşkolsun Tatarcık kıza!.. Ders vermiş, zerzevat yetiştirmiş, keçi otlatmış, balık tutmuş, değme ere nasip olmayan bir sebatla anasını namerde muhtaç etmemiştî.*”⁴¹⁴

Lâle on altı yaşına geldiğinde yalıların bazılarında İngilizce dersler vermeye başlar. Halide Edib diğer romanlarından farklı olarak bu romanda kahramanın çalışma hayatını aldığı eğitim ile paralel söz konusu eder. Lâle yeni nesil Cumhuriyet gencidir. Cumhuriyet'in ideal ölçülerdeki eğitimini alır. Aldığı eğitim nispetinde çevresinde değer görmeye başlar. Onun eğitimi ile değerini yükseltmiş olması bir anlamda Cumhuriyet'in ortaya koyduğu eğitimin ne kadar ideal ve doğru bir eğitim olduğunu şahsında göstermesidir.

Halide Nusret'in *Sisli Geceler*, Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri*, Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* romanlarında kadının çalışmasına karşı çıkan tiplerin *Tatarcık* romanındaki karşılığı Haşim olur. Üstelik Haşim, diğer yazarın ortaya koyduğu tiplere nazaran daha sert sözlerle bu yöndeki düşüncelerini dile getirir. Haşim'e göre

⁴¹⁴ Halide Edib Adivar, *Tatarcık*, s. 23.

Lâle, erkeğin ekmeğini elinden alan bir kadındır. Bu yüzünden ona karşı duyduğu nefreti roman boyunca dile getiren Haşim, Lâle'nin etrafında toplanan tüm kahramanları bu düşüncelerinin doğruluğunu savunarak ikna etmeye çalışır. Haşim dünyada erkeklerin tehlikede olduğunu, kadınlara yüz verdikçe kadınların erkekler üzerindeki tahakkümünün arttığını, cemiyetin kadınlaştığını ileri sürer ve buna asla müsaade etmeyeceğine söz verir. Romanda defalarca Recep'i Lâle'den uzak durması için uyararak Haşim, Recep'in sebebini sorması üzerine onun tehlikeli bir tip olduğunu, memleketi kadınlaştırdığını, onun gibiler yüzünden gençlere ekmek kalmadığını söyler.

“Genç erkekler mekteplerde dirsek çürütüp, Avrupalarda bir harf öğreneceğim diye senelerce kafa patlattıktan sonra memlekete gelip de iş için bir yere başvurdular mı: "Filân bayan tayin edildi" cevabını alıyor. Tatarcık erkeğin ağzından lokmasını alan, erliği ile meşhur olan bir cemiyete kadın tahakkümü sokan tip. Haşim onu yere vurmak için bütün bir ömür bile sürse - hattâ ona eski kafa bile deseler- yine âmansız bir mücadele plânı hazırlayacak.”⁴¹⁵

Haşim'in bu fikirleri roman boyunca devam eder. Yazar, Haşim'e fikirlerini ifade etmede sınırlama getirmez. Genç adama göre kadının süslü olanı, okumuş, bilgili ve çalışan kadın olmasından daha iyidir. Çünkü süslü bir kadını istediklerini temin ettiğin takdirde kontrol altına alır, dilediğini yaptırır. Oysa çalışan bir kadın sadece erkeğin rakibi olur hatta düşmanı olur. Haşim'in bu düşünceleri ile kimsenin desteğini almaz. Halide Edib Haşim'e Lâle'yi tanıması için fırsat verir. Romanın sonunda Recep Lâle'ye evlenme teklif ettiğinde genç kız bu teklifi kendisini kasabaya hizmete adayacağını ileri sürerek kabul etmez. Bunun üzerine Haşim'in genç kız hakkındaki tüm menfî düşünceleri sona erer, Lâle'yi ne kadar yanlış anladığını idrâk eden genç adam ile Lâle arasındaki husumet nihayete kavuşur. Kadının çalışmasına karşı olan erkek zihniyeti temsil eden Haşim ile yazar, erkeklerin kadının nasıl bir amaç ile çalışma hayatına dahil olmak istediklerini bir gün anlayacaklarını savunur. Haşim roman boyunca Lâle'yi sadece erkeğin işini elinden almak isteyen bir kadın gibi görürken romanın sonunda bunu ne kadar yüce bir amaç için yerine getirdiğini anlar.

⁴¹⁵ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 60.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında kadının çalışması hususu yine eğitim ve feminizm merkezli değerlendirilir. Romanın başında Burhan'ın kadının çalışmasına yönelik düşünceleri dikkatimizi çekerken romanın ilerleyen kısmında ise Bizans Koleji'nde eğitim alan öğrencilerin çalışma hayatına bakışları ve aldıkları eğitime paralel olarak çalışma imkânına sahip olup olamayacakları tartışılır.

Romanın başında Burhan, kardeşi Leman'ın okula devam etmesine karşı çıkar. Annesi ile bu mesele üzerine tartışan genç adam, Leman'ın evlenmesini ister. Bunun üzerine annesi, kızın diploma alıp çalışmak istediğini, evlenmek istemediğini söyler.

*“Beyhude oğlum, kız evlenmek istemiyor. Hayatını kazanacakmış. Serbest, hür insan olacakmış, erkekler gibi.”*⁴¹⁶

Burhan, Leman'ın okuluna olan düşkünlüğünü zevk ve eğlenceye olan meyli ile bağlantılı değerlendirir. Genç adam bu konuda yanılmaz. Esasen Leman'ın da derslerle ve okulla yakın bir alakası yoktur. Onun için okul, evden kaçış ve özgürlük ifadesidir. Burhan tüm bunları bildiği için Leman'ı diplomasız da kabul edecek olan Cemil ile evlendirmek ister. Burhan'a göre, Leman için değişmez son evliliğdir. Diplomayı alsa da almasa da genç kız evlenecektir. Leman'ın evliliğe yaklaşımı ise menfaati doğrultusundadır. Amacı evlenerek Amerika'ya gitmektir. Erkeklerle duyduğu ilginin bir diğer nedeni ise, güzelliği sebebiyle bir erkek tarafından iltifatlara lâyık görülmenin hoşuna gitmesidir. Eserde, Burhan'ın, kadının çalışmasına yönelik fikirleri geniş bir çerçeveden okuyucuya sunulmaz. Ancak meseleye Leman üzerinden yaklaşımı müspet değildir. Genç adam, kadının eğitim alsa da çalışma hayatından çok evlilik hayatına yöneleceğini düşünür. Burhan için henüz kadının hayatında çalışma alanı yoktur.

Romanın ilerleyen kısımlarında kadının çalışması konusu feminizmin ortaya koyduğu düşünceler ve Bizans Koleji'nin verdiği eğitim ile paralel değerlendirilir. Feminizmin tesiri ile tüm talebelerin en büyük emeli mezun olup çalışma hayatına

⁴¹⁶ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 23.

atılmak olur. Yazar, bu fikri savunsa da yönteme karşı çıkar ve eleştirilerini yöntem üzerinden değerlendirir. Bizans Koleji'nin öğrencileri yetiştirmesindeki yöntemi eleştiren yazar, eserde okulu değerlendirdiği bölümlerden birisini 'İnsan Fabrikası' başlığı altında kaleme alır.

Müfide Ferit, okulun tek tip öğrenci yetiştirmesine ve yetiştirilen bu öğrencilerin sadece Amerika'ya ya da Hristiyanlığa hizmet etmek üzere yetiştirilmesine karşı çıkar. Bu okulda eğitim alan çocukların meslekleri okul idaresi tarafında tayin edilir. Örneğin, romanın başında Bahire, mezun olduğu okulda jimlastik öğretmeni olarak görev yaparken karşımıza çıkar. Bahire, bir başka okulda vazife almaz. Eserde Bezm-i Âlem mektebi ile Bizans Koleji'ni mukayese eden Nesime ve Leman, Bezm-i Âlem'de jimlastik yapılmadığından şikâyet ederler. Bahire ise mezun olduktan sonra kendi memleketinin okulları yerine Bizans Koleji'nde çalışmayı tercih eder. Müfide Ferit, kadının çalışma hayatına yönelik eleştirileri yabancı okula yönelik tenkitler üzerinden dile getirir. Yazar, kadının çalışmasına karşı değildir, ancak kadının kendi memleketine hizmet edeceği sahalarda çalışması gerektiğini savunur. Hocaların, Leman ve Nesime'yi Amerika'ya göndermek istemelerindeki gizli gaye de burada kendileri için çalışacak talebe yetiştirme arzusundan olduğu eserde açık bir dille ifade edilir. J. C. (Hz. İsa) Cemiyeti tarafından Amerika'ya gönderilmek istenen bu iki kızdan, sunulan bu hizmet karşılığında bir süreliğine Cemiyet için çalışmalarını isterler. Kızlar ise, Amerika'nın cazibesine kapılıp bir an bile düşünmeden bu teklifi kabul ederler. Bir Mevlevi Şeyhi'nin kızı olan Nesime'nin, Amerika'ya gidip Hristiyanlık misyonerliği içeren konuşmalar verecek olması oldukça trajik bir durum olarak ortaya konulur. Nesime, Miss. Jones 'un etkisinde kalarak yavaş yavaş misyonerliğe alıştırılır. Amerika'ya eğitim almak için gideceği kesinleşince kendince hesaplar yapan genç kız, okulu bitirdikten sonra bir süre cemiyet için çalışıp geri dönmeyi düşünürken mutlu olursa dönmeye karar verir. Aslında roman boyunca Nesime'nin aradığı tek şey mutluluktur. Annesiz büyüyen genç kız, babasından hiçbir zaman beklediği ilgi ve alakayı görmemiştir. Bu sebeple okulda verilen yanlış fikirler, Amerika'nın anlatılan büyüdü dünyası zaten büyük bir boşlukta olan Nesime için bir kurtuluş gibi gözüktür.

“Ve Nesime bir türlü sükûnet bulamıyordu. Kendi kendisini takviye için Kolombiya’yi bitirdikten ve beş sene de Hristiyan Cemiyeti’ne çalıştıktan sonra, yine buraya dönmek kabil ve o zaman da Türkçe’mi ilerleterek erkeklere minnet etmeden yaşarım. Hepsine üstün gelirim ve intikam alırım, diyordu. Hangi sahada üstün gelecek, intikam alacak... Bütün bunlar sisli umutlardı... Sonra içinden bir ses: ‘Mesut olursan, hayatını kazanırsan, dönmene ne lüzum var?’ diye ilâve ediyordu.”⁴¹⁷

Okullarda verilen eğitim ile çalışma hayatını bir başka açıdan söz konusu eden yazar, burada verilen eğitim ile yetişen talebelerin memlekette iş bulmalarının mümkün olmadığını ileri sürer. Nesime, Leman, Bahire gibi genç kızların aldıkları eğitim sebebi ile ana dilleri olan Türkçeyi son derece kötü kullanırlar. Nesime bu durumu kendi sözleri ile ifade eder. Bu durumu eleştiren bir başka isim ise Sami olur. Kardeşinin Amerika’ya gönderilmesine karşı olduğunu belirtmek için okula giden genç adam, burada okulun yetkilileri ile tartışır. Sami’yi ikna etmek isteyen okul yetkilileri, kardeşinin istikbalini düşünmesini kendisinden isterler. Bunun üzerine Sami, kardeşinin okulu bitirince ne olacağını sorar, iki taraf tartışmaya başlar. Tartışmanın konusu ise Nesime’nin bozuk Türkçesi ile memleketin hangi kurumunda iş bulabileceği meselesi olur. Okulda verilen eğitimin müfredatı öğrencilerin kendi memleketlerinde çalışma imkânını sınırlayan bir yapıya sahiptir. Bu sebeple buradan mezun olan her öğrenci ya tekrar bu okullarda ya da okulun kendisine gösterdiği kurumlarda çalışmak zorunda bırakılır.

“ Bitirince ne olabileceğini, ne yapacağını düşünüyorsunuz? Diye sordu.

- Hoca olur.

- Nerede?

- Burada yahut nerede isterse... Sonra gazeteci olur.

- Nerede?

- Burada..

- Hangi Türkçe’yle? Sizden öğrendiği Türkçe kâfi gelmez.

- Kâtibe olur.

- Kime?.. Ve yine nerede? ”⁴¹⁸

⁴¹⁷ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 105.

⁴¹⁸ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 100.

Sami'nin sorduğu bu sorular okulun eğitimini ve öğrencilerin gelecekte çalışacakları kurumları ve şartları sorgular niteliktedir. Yazara göre, bu okullarda sistem sadece Amerika'ya dönük tasarlanmış, amaç Amerika'nın isteği doğrultusunda çalışacak bireyler yetiştirmektir. Kadının çalışma hayatına yönelik eleştirilerini oldukça farklı bir açıdan ele alarak değerlendiren yazar, kadının çalışması ya da çalışmaması meselesi hakkında yapılan tartışmalara yer vermez. Müfide Ferit'in temelde konu edindiği mesele, yabancı okullarda eğitim alan kadının nerede çalışacağıdır.

Cumhuriyet öncesi ve sonrasında kadının çalışma hayatına dahil olması dönemin en çok tartışılan meselelerinden birisi olmuştur. Kadının evinde oturması gerektiğini savunanlar ile çalışması gerektiğini savunanlar arasında hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Romanlarda ise tüm yazarlar kadının çalışması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Kadının güçlü, toplumda söz sahibi, erkeğin önünde değerli olabilmesi onun çalışması ile söz konusu olacağı fikri yaygındır. Kadının başından geçen birçok meselenin onun aciz olmasından kaynaklandığını savunan yazarlar, buna çözüm olarak çalışma hayatını gösterirler. Para kazanan kadın ortada kalsa bile kendi ayakları üzerinde durmayı başarır inancı, kadının önce iş sahibi olması, sonra evlenmesi gerektiği düşüncesini yaygınlaştırır.

3.4. Kadın Tipleri ve Cumhuriyet

Cumhuriyet'in ilanının ardından kadın duyarlılığı ile kaleme alınan romanlarda iki hususiyet öne çıkar. Bunlardan bir tanesi yukarıda değindiğimiz 'kadına dair meseleler'dir. Romanlarda, kadının değişimini en hızlı ve doğru şekilde gerçekleştirebilmesi için bu meseleler söz konusu edilir. Kaleme alınan eserlerde dikkat çeken bir diğer husus ise ortaya çıkan 'kadın tipleri'dir. Bu tipler kadınlara kimi zaman yol göstermek, kimi zamansa kabul görmeyen davranışları tenkit etmek amaçlı tasavvur edilir. Bu bağlamda tipleri değerlendirecek olursak; romanlarda karşımıza çıkan tiplerden birisi de öğretmen tipidir. Bu tip, Cumhuriyet ideolojisinin kadına uygun gördüğü mesleği ortaya koymak amaçlı teşekkül etmiştir. Yazarlara göre kadının yapabileceği en iyi meslek öğretmenliktir, görüşü bu tipin idealize edilmesine sebep olur. Bunun dışında Cumhuriyet ideolojisinin gelecek nesillere

aktarılması amacı da öğretmen tipinin doğmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Yazarlar, Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş kadınların Anadolu'ya gidip buralardaki nesilleri aydınlatmasını ve bir sonraki neslin aynı ideolojiyi kendinden sonrakilere aktarması gerektiğini savunur.

Dönemin yazarları 'annelik tipi'ni 'öğretmen tipi' ile aynı değerler çerçevesinde ele alırlar. Anne, gelecek nesillerin yetiştirilmesinde büyük bir role sahiptir. Bu nedenle tıpkı öğretmen tipinde olduğu gibi annenin yetiştireceği çocuklar Cumhuriyet'e ve onun ortaya koyduğu değerlere sahip çıkarak yetiştirilmelidir. Yazarlar eserlerinde Cumhuriyet'in ideal anne tipini ortaya koyarak, yeni kadının nasıl bir anne olması gerektiğini okuyucularına sunarlar. İdeal anne aynı zamanda ideal kadın anlamına gelmektedir.

Romanlarda ideal kadını yüceltmek, yanlış batılılaşmanın sonuçlarını ortaya koymak amacıyla dejenere kadın tipleri karşımıza çıkar. Düşmüş kadın ise, bazı romanlarda dejenere kadın tipi ile paralel ele alınırken, bazı romanlarda ise kadının başından geçen istenmeyen sergüzeştler sebebiyle kadının bir anda düşmesi olarak değerlendirilir.

Erkek tipli kadın ise kadın erkek eşitliğini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuş bir tip olsa da aşırı derecede erkeğin rolünü üstlenen kadının eleştirildiği de dikkat çekmektedir. Romanlardaki erkek tiplerini farklı bir açıdan değerlendirecek olursak yalnız kalan, hayat karşısında mücadelecî ruha sahip olmak zorunda bırakılan kadınlar da kadınlık özelliklerini yitirdikleri için erkek tipi kadın olarak değerlendirilirler.

Yabancı kadın tipleri bazı romanlarda kadına yapmamaları gereken davranışları, bizim olmayanı göstermek amacıyla ortaya konurken, bazılarında ise memlekete dışarıdan bakan kadınlar olarak karşımıza çıkar. Tüm bu tipleri romanlarda ele alışlarına göre değerlendirecek olursak ilk olarak karşımıza öğretmen tipi çıkar

3.4.1. Öğretmen Tipi

Cumhuriyet ideolojisini gelecek nesillere aktarma vazifesi kadınlara verilmiştir. Bu kutsal vazifeyi en uygun şekilde yerine getirecek olanlar ise öğretmenler ve annelerdir. Bunu savunan yazarlar, kadınlara öğretmenlik mesleğinin, bir kadın için en ideal meslek olduğunu vurgulamak amacıyla kaleme aldıkları romanlarda öğretmen tipine yer vermişlerdir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli romanında tüm öğretmenler müspet özellikleri ile romanda yer alırlar. Havva'nın evinde kaldığı Hasan Efendi okulun bekçiliğini yapar. Bu vesile ile tüm okulun öğretmenleri Hasan Efendi'nin evine ziyarete gelirler. Yine ziyarete geldikleri bir günde Havva ile tanışır. Havva, öğretmenlerle birlikte davetlere katılır, düzenlenen eğlencelerde biraz olsun eğlenir. Bunların içinde en ideal öğretmen ise Güzide'dir. Havva tanıdığı ilk günden itibaren Güzide'ye karşı derin bir muhabbet besler. Güzide, çok fazla okuyan, kasabada saygın bir konuma sahip, idealist bir öğretmendir. Yazar, roman boyunca onu kısmen Havva'nın koruyucusu gibi konumlandırır. Roman ilerledikçe Güzide ile Havva iki yakın dost olurlar. Güzide, Havva için oldukça önemli bir yere sahiptir. Havva'nın en zor zamanında ona yardım eden bu genç öğretmen olur.

Genç kadın davetli olduğu nişanlardan birinde tütün tüccarı Murat Bey ve öğretmenlerden Furuzan'ın dikkatini çeker. Her ikisi de genç kadına mektup yazarak ona olan ilgilerini dile getirirler. Romanın kahramanı Havva, Murat Bey'in teklifini kabul etmeyince Murat Bey Havva'yı tehdit etmeye başlar. Bunun üzerine ne yapacağını şaşırarak genç kadın bir süre Murat Bey'e karşı direnir. Aynı nişanda kendisini beğenen, okulun öğretmenlerinden Furuzan da genç kadın ile görüşmek istediğini bir mektupla bildirince Havva, her iki durumdan kurtulmak için Güzide'den yardım ister. Romanda Havva bu iki meseleyi de onun yardımıyla çözer. Güzide, cesareti, sorunlara bulduğu çözümler ile dikkat çeker. Havva, Murat Bey'in tehditlerinden bahsedince Güzide Murat Bey için;

“ Yunan zamanı yaptıklarını düşünsün de bu memlekette hâlâ ekmek bulduğuna şükretsin alçak”⁴¹⁹ ifadesini kullanır.

Bu ifade Murat Bey’in karakterini ve savaş zamanı nasıl bir tutum sergilediğini ortaya koyduğu gibi, Güzide’nin cesur ve milliyetçi bir öğretmen olduğunu da ortaya koymaktadır. Romandaki tüm öğretmenlerin müspet özelliklere sahip olduklarını ifade etmiştik Furuzan da bu öğretmenler arasındadır. Furuzan, genç ve tecrübesiz bir öğretmendir. Amacı Havva’yı rahatsız etmek değildir. Güzide Murat Bey için Havva’ya yardım ettiği gibi, Furuzan için de devreye girer ve genç öğretmeni uyarır. Yazar Güzide’nin şahsında öğretmenlik mesleğini yüceltmek için romanın kahramanı Havva’nın kendisine hayranlığını dile getiren ifadeler kullanır. Havva Güzide’nin öğrencilerini şanslı görür. Onun gözünde Güzide ideal öğretmendir. Cumhuriyet ideolojisi onun yetiştirdiği nesiller tarafından tüm yurda yayılacaktır. Hava Güzide için:

“Onun talebeleri ne bahtiyar mahluklar... Bana öyle geliyor ki, senelerce ondan iman, ümit, ateş ve heyecan almış olan bu genç kızlar memleketin her tarafına birer meş'ale gibi dağılacaklar ve etrafına daima ışık, daima iyilik dağıtacaklar...”⁴²⁰ ifadelerini kullanır.

Dönemin birçok yazarı gibi Halide Nusret de kadın için en ideal mesleğin öğretmenlik olduğunu savunur. Havva aracılığıyla bu mesleği ideal meslek olarak gösterir. Havva maddi olarak sıkıntılar çektiği için çalışma kararı alır, ilk olarak aklına öğretmenlik gelir. Ancak bu karardan öğretmenlik mesleğini aziz gördüğü için vazgeçer. Çocuğunun babası olmadığı için bu mesleği yapamaz. Havva bu tutumu ile öğretmenlik mesleğini yüceltir. Havva’nın gözünde bu mesleğe sahip kişiler günahsız, temiz insanlardır. Havva’nın ise babasız bir çocuğu olduğu için bu düşüncesinden vazgeçer.

“Okumam yazmam var; lisan filan da biliyorum; belki bir İngilizce hocası olabilirdim ama, kucağında babası meçhul bir çocuk taşıyan bir kadına da elbette

⁴¹⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 18.

⁴²⁰ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 141.

hocalık vermezler. Hakları da var. Güzide gibi, Ulviye gibi, Samiye gibi tertemiz kızların arasında böyle lekeli bir unsurun işi ne? ”⁴²¹

Halide Nusret, romandaki öğretmenleri sadece Havva ile söz konusu eder. Eserde Havva ve onun şahsında işlenen sorunları ikinci plana düşürmek istemeyen yazar, Güzide ve diğer öğretmenlerin aracılığı ile eğitim meselesini söz konusu etmez. Bu mesele de eserde Havva vesilesi ile yer bulur. Romandaki hiçbir öğretmenin ders anlatışına ya da dönemin okullarının sorunlarına değinilmez. Güzide sadece Havva'nın sorununu çözmek, yüzeysel olarak ideal öğretmeni temsil etmek amacıyla romanda yer alır.

Halide Nusret'in *Sisli Geceler* isimli eserinde romanın ana karamanı Zehra öğretmenlik mesleğini ideal bir anlayış ile yerine getirir. Zehra kocası Fikret ile evlendikten sonra Anadolu'ya gitmek için ısrar eder. Zehra'nın amacı buradaki harp mağduru çocuklara ve kadınlara elinden gelen yardımı yapmaktır. Kocasını da genç kadın ile aynı düşüncededir. Evlendikten kısa bir süre sonra Zehra ve Fikret Ankara'ya giderler. Yazar burada Zehra'ya öğretmenlik yaptırmaz. Genç kadın buradaki çocuklara çamaşır diker, cephedeki askerlere mektuplar yazar. Doktor olan kocası Fikret ise cepheye gönderilir. Bunun üzerine Zehra da kocasının yanında hemşirelik yapmak ister, fakat kocası buna müsaade etmez. Çevredeki tüm kadınların yakınlarına mektuplar yazan Zehra olduğu için herkes ona 'Hocanım' der. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, genç kadına Ankara'da öğretmenlik yaptırmaz. Zehra sadece Milli Mücadele'de kadının üzerine düşen görevi yerine getirir. Çocuklara çamaşır dikmek, askerlerin mektuplarına cevap yazmak ile ilgilenir. Ancak savaş sahneleri de romanda yer almaz. Zehra hep evdedir, Ankara'nın sokakları söz konusu edilmez. Savaşın zayıf işlenmesi okulların açık olup olmadığı sorusunu akıllara getirir. Ankara'da öğretmenlik yapmayan Zehra, Cumhuriyet'in ilanının ardından İzmir'de idealist bir öğretmen olarak karşımıza çıkar. Romanın çözüm bölümünde bu okul sahnesi yer alır. Milli Mücadele'nin simgesi olan İzmir kurtulur ve burada "9 Eylül Mektebi" açılır ve kahraman bu okulda aktif bir öğretmendir. Zehra kendisini bu okula ve öğrencilere adar.

⁴²¹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 108-109.

“- O senin için... Bizim için kaybolmuştur Fikret, fakat onlar için var. – Uzaktaki büyük beyaz yapıyı işaret etti- Onlar için, bütün kalbiyle, bütün zerreleriyle yaşıyor! - Evet onlar için, İzmir yolunda, İzmir kapılarında can vermiş olanların çocukları için yaşıyor; yalnız onlar için.”⁴²²

Cumhuriyet’in idealist bir öğretmeni olarak gösterilen Zehra’nın, Halide Nusret’in *Gülün Babası Kim?* isimli eserindeki Güzide öğretmenden daha başarılı işlendiğini söylemek mümkündür. Yazar Zehra’yı Milli Mücadele yıllarında idealist bir öğretmen olarak göstermez. Zehra Cumhuriyet’in öğretmenlerindedir ve Halide Edib’in *Vurun Kahpeye* romanındaki Aliye gibi savaşın ortasında eğitim mücadelesi vermez. Zehra okuma yazma bildiği için çevresindekilerce ‘Hocanın’ diye çağılır. Eserin sonunda ise ideal Cumhuriyet kadınına verilen vazife ona da verilir.

Halide Edib Adivar’ın hayatında öğretmenlik mesleği oldukça önemli bir yere sahiptir. Hatıralarını kaleme aldığı *Mor Salkımlı Ev* isimli kitabında bu yönünü “Benim hayatımın yazar ve öğretmen olarak iki ayrı yönü vardır.”⁴²³ sözleri ile ifade eder. Bu bağlamda yazarın *Vurun Kahpeye* isimli eserinde öğretmen tipini başarılı bir şekilde ele aldığı ve bu mesleğe verdiği değeri öne çıkardığını görürüz. Pek çok meseleyi arka planında barındıran romanın temelinde Milli Mücadele söz konusu edilir. Fakat romanda bu mücadele sadece cephede değil, sosyal anlamda da ele alınır.

Öncelikle eğitim meselesi açısından romanı ele aldığımızda, Halide Edib’in dönemin diğer yazarlarına göre oldukça cesur davrandığını belirtmemiz gerekir. Yazar romanın kahramanı Aliye’yi Anadolu’ya gönderir. Halide Nusret’in romanında Anadolu Edirne ve Ankara şehirlerini kapsarken Halide Edib kahramanı Anadolu’nun en ücra köşesine gönderir, hatta gönderdiği kahramanı romanın sonunda gittiği topraklarda vatani uğruna şehit eder. Halide Nusret’in öğretmenleri Edirne ve Ankara’da savaşın içinde yer almayan öğretmenlerdir. *Sisli Geceler* romanının kahramanı Zehra, her ne kadar savaşın içinde olsa da, kahramanı sadece Anadolu kadınlarının hikâyelerini anlatırken görürüz. Zehra bu hikâyelerin dışında yer alır. Onun Anadolu’da savaşa dair yaşadığı bir macerası yoktur. Halide Edib’in

⁴²² Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 223.

⁴²³ Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 214.

kahramanına ise en güç şartlar altında, savaşın ortasında rastlarız. Aliye gittiği topraklarda değişim gerçekleştirecek kadar savaşın ortasındadır. Romanda eğitim meselesi eserin başından itibaren karşımıza çıkar. Romanın başında Aliye'nin Maarif Müdürü ile karşı karşıya gelmesi Cumhuriyet ile Osmanlı'nın karşılaşması şeklinde okunabilir. Maarif Müdürü yozlaşmış eğitimin bir temsilcisidir. Yazar bu konuyu daha derin ele alabilmek için bu temsili sadece Maarif Müdürü ile sınırlandırmaz. Aliye'nin karşısına Hatice öğretmeni çıkarır.

Aliye kasabaya ilk gittiğinde öncelikle pislik içindeki okulu eğitim görmeye müsait bir hale getirir. Ardından babalarının toplumsal statüsüne göre ayrılmış olan kasaba çocukları arasında eşitlik sağlar. Genç kızın bu girişimi kasabalı ile onu karşı karşıya getiren ilk olay olur. Aliye yaramazlık yaptığı gerekçesi ile Sabri'yi evine yollar. Hüseyin Efendi Sabri'nin diğer çocuklar ile aynı muameleyi görmesini hazmedemez, bunun üzerine okulun yolunu tutar. Aliye'nin kendisine bağırması ise onu çileden çıkarır. Hüseyin Efendi'ye göre Aliye bir kadın olarak ona bağıramaz. Kasabada saygın bir konumda olan Hüseyin Efendi'ye şimdiye kadar hiç kimse bağırma cesaretinde bulunmamıştır. Aliye'nin ona bağırması asırlarca alışılmış olan sessiz kadın tanımını bir anda yıkar. Bunun üzerine telaşa kapılan Hüseyin Efendi Aliye'yi kasabada istemediğini söyler. Hüseyin Efendi'nin korkusu Aliye'nin temsil ettiği yeni kadının kasabadaki diğer kadınlara ve öğretmenlik yaptığı okuldaki kız çocuklarına tesir etmesidir.

“-Dal gibi bir kızın, üstelik eşraf ve Maarif Müdürünün kendi keyfine göre değişen, yalnız onlara eğilmekle kasabada kalabilen bir kadının Uzun Hüseyin Efendi'nin yüzüne korkusuz gözlerle bakıp bir vali kurumu ile azarlayışına fena halde şaşırılmıştı. Hüseyin efendi de kadınlar üstündeki zorbalığı tabi bulan bir düşüncenin altında, tahtı sallanan bir hükümdar gibi telaşa düşmüş, anlaşılmasız bir öfke ile sonuna kadar hakkını, gücünü korumak için silahlanan bir durum almıştı. Hattâ İstanbul şivesini unutarak;

“- Sen kim oluyon garı? diye haykırdı. Sen muallime değil misin? Sen bu kasabanın muallimesi değil misin? Ne haddine bir eşraf çocuğunu koğuyon, ne haddine benim suratıma haykırıyon? İstanbul'un hayâsız garılarına, erkeklerin suratına haykıran, yol iz bilmeyen garılarına burada lüzum yok. Ne okumanı, ne de seni isteyoz.”

*Aliye'nin pembe yüzü, dudakları kadar kızardı. Onun da muhitinin, düşüncelerinin, tahsisinin biriktirdiği cinsiyetinin şerefini muhafaza etmek için toplanan azim ve arzusu galeyana ediyordu. Fakat ne bir zaaf, ne gözyaşı, ne de korku gösterdi.”*⁴²⁴

Hüseyin Efendi ile Aliye'nin arasında yaşanan bu tartışma Aliye'nin öğretmenlik mücadelesinden çok kadınlık mücadelesi verdiğini gösterir. Hüseyin Efendi için Aliye'nin öğretmen olması önemli değildir. O duygusal davranıp sadece genç kızın kendisine bağırmasına tahammül edemez. Bu sebeple Aliye'nin verdiği eğitimi de istemez. Aliye kasabaya geldiği ilk günden itibaren, kadın kimliği öğretmen kimliğinin önüne geçmiştir. Kasabalı ona romanın sonuna kadar bir öğretmen olarak değil, bir kadın olarak bakar. Bu bağlamda Aliye'nin kasabaya getirmek istediği yenilikler ya da hayata geçirdiği değişiklikler her zaman 'bir kadın bunu nasıl yapar', şeklinde yorumlanmıştır.

Roman ilerledikçe Aliye'nin cehalet ile mücadelesi içinden çıkılmaz bir hal alır. Oldukça cesur bir öğretmen olan genç kız, kasabalının birçoğu düşman işgalini savunmasına rağmen çocukların ellerine bayraklar vererek kasabanın sokaklarında onlara marşlar söyler. Halide Edib roman boyunca genç kızı karşılaşılabileceği en kötü şartların içerisine iter. Yazarın amacı eğitilmiş, idealist bir öğretmenin en zor şartlarda bile nasıl mücadele ettiğini okuyucuya sunmaktır. Tosun Bey'in kasabaya gelmesi ile romanda ikinci bir öğretmen tipi olan Hatice öğretmenin belirginleştiğini görürüz. Hatice öğretmen Aliye ile tam anlamıyla zıt özellikler sahip bir öğretmendir. Yazar Hatice öğretmeni Aliye'yi idealleştirmek için öne çıkardığı gibi, eski öğretmen ile yeni öğretmen, eski eğitim ile yeni eğitim anlayışının karşılaştırmasını yapar. Hatice öğretmenin eğitimde disiplini sağlama anlayışı dayak üzerinedir. Onun romanın başından itibaren elinde sopası ile görürüz. Bu sopa mütemadiyen kasabanın sahipsiz çocuklarına kalkar. Aliye'nin eğitim anlayışı ise sevgi merkezlidir. Kendisini çocuklara ve kasabalıya özellikle kadınlara sevdirmeyi başardığı sürece hedefine ulaşabileceğinin farkındadır. Aliye okula ilk geldiğinde büyük bir disiplinsizlik ile karşılaşır. Bir öğretmen olan Hatice öğretmen kasabanın önde gelen çocukları ile avluda oturup karşılıklı sigara içer. Eşraf çocuklarına gösterdiği bu ilgiye karşı kasabanın diğer çocuklarına son derece acımasız davranır.

⁴²⁴ Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 14.

“Muallime Hatice Hanım bu sınıfa hiç ehemmiyet vermez, ders saatinde ekseri sigarasını yakar, sakızını çiğner, önlerine yazı meşki diye attığı ezeli bir besmele, herhangi başını kaldıracak olursa: 'Seni kör olasınca piç!' diye üstüne saldırırdı. Adedi az olmasına rağmen imtiyazlı iki sınıf çocuk, eşraf çocuklarıyla memur çocuklarıydı. Hemen hepsi Hatice Hanım'la karşılıklı sigarasını yakarlar, avluda çömelirler; hem sigara dumanlarını savurur, hem evlerinde olanı biteni anlatırlardı.”⁴²⁵

Hatice öğretmen ve Aliye iki farklı öğretmen tipini temsil etmektedir. Hatice öğretmen okulda ders yapmayan, sadece vakit geçirip kasabanın önde gelenlerinin çocukları ile ilgilenir. Kasabalının ise bu durum karşısında herhangi bir şikâyetle bulunmamaları dikkat çekicidir. Hatice öğretmen bir yönüyle kasabalıyı temsil etmektedir. Kasabalının özellikle Hacı Fettah ve Hüseyin Efendi gibilerin istediği öğretmen tipine uygundur. Tosun Bey okulu teftiş amaçlı ziyaret eder. Bu sırada Aliye hasta olduğu için evindedir. Bunu fırsat bilen Hatice öğretmen Aliye’yi Tosun Bey’e şikâyet etmeye başlar. Hatice Hanım’ın Tosun Bey’e söylediklerinden onun yeni eğitime kapalı olduğu açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Hatice Hanım İstanbul’dan sürekli olarak öğretmen gönderilmesinden yakınıdır. Ona göre bu öğretmenler çocuk yaşta oldukları gibi, kabiliyetsizdirler. Romanın ilk başında Aliye, Muallim Müdürü’nün bir öğretmen hakkında dilekçe yazılmasını istediğine şahit olur. Bu dilekçe öğretmenin tayinini istemek için yalan ifadeler ile yazılacaktır. Eserin giriş kısmındaki bu durum ile Hatice Hanım’ın ifadeleri kasabaya daha önceden de İstanbul’dan öğretmenler geldiğini ancak bu öğretmenlerin bir vesile ile geri gönderildiğini ortaya koyar.

“Hatice Hanım'ın sınıfı sallana sallana "Elif-lam-mim" suresini bir ağızdan bağırarak okuyorlar. Hatice Hanım da masa başında beyaz başörtüsü altındaki rastıklı kaşlarını çatmış, yine sallana sallana dinliyordu. Tosun Bey'i yerden temenna ederek kabul etti, mektebe yaptığı hizmetlerden, kendisine İstanbul'dan mütamadiyen gönderilen çoluk çocuk muallimelerin açık saçıklıklarından, hoppalıklarından, kaabiliyetsizliklerinden bahsetti:

⁴²⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 9.

*-Efendim, benim sınıfımda her çocuk namaz surelerini bilir. Hiç olmazsa Amme cüzünün sonuna kadar ezberler. Yeni hanımlar hep dinsizlik, milliyetsizlik öğretiyorlar. Ben dokuz yaşında kızların bile yüzlerini siyah peçelerle kapadım. Halbuki İstanbul'dan yeni gelenler kendi yüzleri açık geziyorlar. Şimdi on üç yaşında balıklar saçlarını açıyorlar. Artık bunların terbiyesi sayenizde inşallah verilir de...*⁴²⁶

Hatice Hanım kendini överken çocukların başlarını nasıl kapadığından, namaz surelerini nasıl ezberlettiğinden bahseder. Ancak bu ifadeler Tosun Bey'de istediği etkiyi oluşturmaz. Hatice Hanım dinin de eğitimin de zahirî yönleriyle ilgilenmektedir. Aliye ile farklı yönlerinden birisi de budur. Aliye dinin güzelliklerine insana huzur veren kısmı ile meşgul olur. Yazar, romanda bunu en iyi Mevlit bölümü ile yansıtır. Kasabadakiler ve Hatice Hanım ise dinin haşyet kısmını esas alırlar. Onlara göre din, sadece günahların şiddetle cezalandırılması anlamını taşır. Halide Edib'in diğer romanlarında da kahramanlar aracılığı ile bu mukayeseye gidilir. Tosun Bey ise dini Aliye gibi yorumlar. Namusun kadının yüzünü örtmesinde aramamak gerektiğine inanır.

*“-Muallime Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmamasında değildir. Din de peçe demek değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni Hoca Hanım'a yüzü açık diye kasabanın hücumu hiç hakkı yoktur.”*⁴²⁷

İşgal kuvvetlerinin kasabayı ele geçirmesi üzerine Aliye'nin evi ve okul kuşatılır. Bunun üzerine Aliye Yunan Komutanı Damyanos ile görüşmeye gider. Damyanos Aliye'nin güzelliğinden etkilenmiştir. Komutan kendisi ile daha sık görüşmek istediğini söyleyince Aliye nişanlı olduğunu, nişanlısının erkekler ile konuştuğunu duyarsa kendisi ile evlenmekten vazgeçeceği bahanesini ileri sürer. Buna karşılık kumandan kendisinin medenî bir kişi olduğunu iddia eder ve Aliye'ye bir şey isteyip istemediğini sorar. Aliye'nin ise tek istediği okulun tekrar eğitime açılması olur.

⁴²⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 30-31.

⁴²⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 31.

“-Peki Matmazel, nasıl isterseniz öyle olsun. Bakın Yunan erkekleri ne medeni insanlardır.Sizin benden istediğiniz bir şey yok mu?

-Evet Kumandan, mektebi işgal etmişsiniz. Madem ki medenisiniz, emrediniz, mektebi boşaltsınlar, çocukların tahsili geri kalsın.”⁴²⁸

Yazar, Aliye’yi idealist bir öğretmen olarak tasavvur eder. Aliye’nin tek arzusu Anadolu’da eğitime muhtaç insanlara bildiklerini anlatmak, çocukların en iyi şekilde eğitim almaları için çalışmaktır. Bu dönemin eserleri arasında Aliye, öğretmen tipinin en yoğun işlendiği eserlerdendir. Halide Edib eğitimin sadece okullar ile sınırlı olmayacağını düşünür. Bu sebeple ortaya koyduğu kahraman sadece okulda ders anlatan bir öğretmen olmaz. Aliye kasabanın bütün sorunlarıyla, bütün insanlarıyla yakından ilgilenir. Gülsüm Hala ve Ömer Efendi’nin evinde kalan genç öğretmen bu yaşlı çiftin ölen kızları Emine’nin yerine geçerek bu yaşlı çifti mutlu ettiği gibi, kasabanın kadın ve çocukları ile ilgilenip onların sorunlarına çözümler bulup onları da mutlu etmeye çalışır. Kendisini bu topraklardan biri olarak kabul eden Aliye için yazar şu sözleri söyler.

“O yalnız onların değil, bütün kasabanın kızıydı. O kadar çocukların terbiyesiyle uğraşır, o kadar fakirlerle, felaketzedelerle, bilhassa yerli kadınlarla hemdertti ki...”⁴²⁹

Böylece yazar, idealleştirdiği öğretmen tipini çizmiş olur Onu için ideal bir öğretmen tam anlamıyla Aliye gibidir, gittiği yerin kızı olan Aliye, bulunduğu kasabanın hiç bir sorununa kayıtsız kalmaz. Onun savaşı düşmana olduğu kadar, cehalete, fakirliğe, adaletsizliğe karşı açılmış, sosyal yönü olan bir savaştır. Aliye’nin bu misyonunu vurgulayan ise cephede savaşan komutanlardan Tosun Bey olur. Aliye savaşın sonunda, büyük bir iftiraya uğrayarak kasabalı tarafından öldürülür. Cepheden dönen Tosun Bey, Aliye’nin kaldığı yerden devam edeceğine dair yemin eder. Yazar Tosun Bey için şu ifadeleri kullanır:

“Kanının yarısını, uğrunda gençliğinin çelik azasını sakat ettiği mukaddes cihat bitmişti. Fakat, onun yer yüzünde vatani için açtığı mücadele bitmemişti...”⁴³⁰

⁴²⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 97.

⁴²⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 46.

⁴³⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 174.

Savaşlar esnasında cephede Milli Mücadele yaşanırken savaşın bitmesinin ardından sosyal alanda mücadele başlar. Dönemin birçok aydını savaşın ardından sosyal alanda bir savaşın başladığı tezini savunur. Bu sebeple Aliye gibi idealist öğretmenlerin yetişmesi ve bu öğretmenlerin Anadolu'ya gitmeleri gerektiğini ortaya koyan eserler kaleme alırlar. Romanın kahramanlarından Tosun Bey savaşta gazi olur. Ancak onun için de savaş henüz bitmemiştir. O cephede kapanan savaş cehalet, fakirlik, yanlış batılılaşma gibi sosyal alanlarda yaşanan yozlaşma karşısında açacaktır.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında ağırlıklı olarak işlediği öğretmen tipi diğer romanlarda bu roman kadar olmasa da söz konusu edilir. Daha öncede sözünü ettiğimiz gibi kadın için ideal meslek olan öğretmenlik romanlarda kahramanların geçici süre için bile olsa icrâ ettikleri meslek olarak yer alır. Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanının kahramanı Ayşe, geçici bir süre için öğretmenlik yapan kadın kahramanlardandır. İzmir'den Anadolu'ya geçecek olan genç kadın, bu isteğini gerçekleştirebilmek için uygun zamanı bekler. Bu sırada Ayşe'nin İstanbul'un Moda ve Yusufpaşa semtlerinde özel dersler verdiğini görürüz. Yazar, Ayşe'ye bu dersleri verdirerek sadece ideal kadını yüceltmez. Okuyucuya ideal kadının vasıflarından birinin öğretmenlik olduğunu gösterir.

*“Haftada üç dört gün ders veriyor ve dinlenmek veyahut eğlenmek için İzmir muhacirlerinin çocuklarına çorap örüyor.”*⁴³¹

Ayşe öğretmenlik mesleğini de ideali için yapar. Derslerden kazandığı tüm parayı İzmir için harcar. Aynı yazarın *Kalp Ağrısı* ve *Zeyno'nun Oğlu* romanlarının kahramanları arasında öğretmen tipine rastlayamayız. Fakat kahramanlardan Zeyno'nun Haso çocuğun eğitimini üstlendiği, ona özel dersler verdiği dikkat çeker.

Halide Edib'in *Sinekli Bakkal* romanında ise romanın kahramanı Rabia öğretmendir. Vehbi Dede ve Peregrini'den aldığı dersler Rabia'nın sanata olan istidadı ile birleşince genç kız İstanbul'un önde gelen ailelerinin çocuklarına ders

⁴³¹ Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 45.

verecek kadar kabiliyetli, tanınmış bir öğretmen olur. Rabia'ya öğretmenlik yapabileceği müjdesini ilk Vehbi Dede verir.

“ *Vehbi Efendi haftada iki defa geliyordu. İlk fırsatta kendisinin bırakmaya karar verdiği talebelerden birkaçını ona terkedecekti. Peregrini de, ders verdiği ailelere onu alaturka musikisi hocası olarak tavsiye ediyordu.*”⁴³²

Rabia'nın öğretmenliği talebelerine ders vermek için hazırlanması dışında romanda yer almaz. Onun öğretmenliği daha çok aldığı iyi eğitimi vurgulamak için ön plana çıkarılır. Çalışma hayatında aktif bir kadın tipi ortaya koymak isteyen yazar, romanın sonuna doğru genç kadını oldukça yoğun ders veren bir öğretmen olarak gösterir. Rabia'nın öğretmenliği romanın sonlarına kadar devam eder.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanında ise romanın kahramanı Lâle yazarın hayalindeki Cumhuriyet gencini temsil eder. Mücadeleci yönü ile dikkat çeken genç kızın azmi ve kabiliyeti ile on altı yaşında özel dersler verdiğini görürüz. Lâle'nin aldığı eğitim yazar için oldukça önemlidir. Bu sebeple romanda kahramanın aldığı eğitim öne çıkarılır. Tatarcık on sekiz yaşında Kandilli Kız Lisesi'ni birincilikle bitirir. Daha sonra İngilizce müsabakasına girer ve Kandilli Lisesi'ne İngilizce hocası olarak tayin edilir. Tatarcık'ın aldığı eğitim ile sıradan bir öğretmen olmaz. Memleketin sosyal meselelerini kendine dert edinen Lâle'nin tek amacı köyünü medenileştirmektir. Yazarın ideal genç ve ideal öğretmen olarak değerlendirdiği kahraman, tüm kararlarını bu doğrultuda alır. Lâle sadece gelecek nesilleri düşünerek yaşar. Onun için evlilik ideallerinden sonra gelir. Bu sebeple Recep'in evlilik teklifini de başta kabul etmez. Recep'in kendisine onun gibi idealleri olduğunu söylemesi üzerine bu teklifi kabul eder.

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında ise öğretmen olan Yıldız'ın çalışmadığı için yaşadığı pişmanlığa değinilir. Yıldız ilkokulu bitirdikten sonra Yüksek Muallim Mektebine gider. Buradan genç bir öğretmen olarak mezun olan kahraman savaşın ardından Anadolu'da öğretmenlik yapma kararı alır. Fakat kocası Hasan geçici bir süre için olduğunu vaat ederek Yıldız'ın çalışmamasını ister.

⁴³² Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 248.

Kocasının isteğini yerine getiren genç kadın buna pişman olur. Yıldız'ın şahsında öğretmen olduğu halde çalışmayan kadınlara gönderme yapan Şükûfe Nihal, kahramanı suçlu bulur. Genç kadın eserin başında, savaşın ardından sosyal sorumluluk alarak ulaşmak istediği hedeflerinin hiçbirine ulaşamaz. Yıldız hiçbir iş ile meşgul olmamanın verdiği boşluğa düşer. Kocasını Hasan'ın asrifleşme uğruna yaptıklarına tahammül etmeye çalışırken düştüğü bu boşluk genç kadının hastalanmasına sebep olur. İdealist bir öğretmen olabilecekken çalışmaması onu hayattan soğutur. Şükûfe Nihal bir kadının mutlak suretle çalışması gerektiği tezini tekrar ortaya koyar. Memlekette kendisine ihtiyaç olduğu halde evlenip kocasının isteği ile çalışmayan Yıldız'a evlilik hayatı mutluluk getirmez.

Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri*'nde Hacer de öğretmenlik yapan kadın kahramanlardandır. Hacer diğer kahramanlardan farklı olarak öğretmenlik mesleğini üniversitede talebeyken yapar. Yazar genç kızın öğretmenlik yapmasını takdir ederken bir taraftan da onun ailesine yük olmadığını vurgulayarak olaya farklı bir boyut kazandırır.

*“Öğleden sonra Kumkapı taraflarında üç sınıflık bir Rum mektebinin Türkçe Muallimliğini bir seneden beri yapıyordu. Yirmi üç lira tutan maaşı, yol harçlığı ile gösterişsizce giyinmesini temin etmişti. Babasına artık yük olmuyordu.”*⁴³³

Hacer'in öğretmenlik yapması eğitim almak isteyen genç kızlara farklı bir yol gösterir. Tüm masraflarını kendi karşılayan Hacer, maddi durumu pek de iyi olmayan babasına yük olmaktan kurtulur.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında, Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanındaki Hatice Hanım gibi menfi özelliklere sahip öğretmen tiplerine yer vermesi dikkat çeker. Ancak şunu belirtmek gerekir, ne Müfide Ferit ne de Halide Edib öğretmenlik mesleği ile ilgili olumsuz bir durumu söz konusu etmezler. Bu romanlarda yer alan öğretmenlerin menfi özelliklere sahip olmaları karakterlerindeki olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Müfide Ferit'in romanında yer alan tüm

⁴³³ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 353.

öğretmenlerin olumsuz özellikler ile anılması hem okulun hem de öğretmenlerin üstlendiği misyon sebebiyledir.

Miss.Hare, Miss.Leasher, Miss.Williams okulda yer alan öğretmenlerdir. Verdiği vaazlarla Miss.Jones'da öğretmen olarak değerlendirilebilir. Müfide Ferit'in öğretmen tipini değerlendirirken öğretmen öğrenci ilişkisindeki rol model üzerinde durulması önemlidir. Eserde yer alan tüm öğretmenlerin etkiledikleri öğrenciler ve bu öğrencilerin değişen hayatları ile öğretmenlik mesleğinin önemine vurgu yapılır. Romanın başında Bahire'nin erkek tipli bir kız olmasında, evliliğe karşı çıkmasında Miss.Hare'in etkisi üzerinde durulur. Bahire, Miss.Hare ile evlenmemek ve erkeklerle mücadele etmek hususunda sözleşir.

“Dostu Miss.Hare ile, evlenmemek ve daima kendi sahalarında erkeklerle mücadele etmek için yemin etmişlerdi.”⁴³⁴

Miss.Hare hedefine ulaşır ve Bahire'yi etkileyerek onu bir erkek gibi yetiştirmekte muvaffak olur. Eserde Nesime'yi etkileyen isim ise Miss. Jones olur. Aslında Miss.Jones, Miss.Hare'e göre çok daha büyük bir başarı elde etmiştir. Nesime, bir Mevlevi Şeyhi olan Amir Çelebi'nin kızıdır. Tekkede büyüyen bu kız, babasının yerine Miss.Jones'un tesirinde kalır. Miss.Jones ise Bizans Koleji'ne haftada bir gelerek vaaz veren, Hristiyanlık propagandası yapan bir kızdır. Onun genç ve güzel olması okulun kızlarının ona imrenmesini sağlayan sebeplere dendir. Miss.Jones'u yakından takip eden isimlerden birisi de Nesime idi. Esasında Miss.Jones'da Nesime'yi yakından takip eder. Nesime'nin bir Şeyh kızı olması okul idaresi ve Miss.Jones için önemlidir. Nesime için tasarlanan gelecek, genç kızın Amerika'ya gönderilip burada Hristiyanlık propagandasını yapmasını sağlamaktır.

“Bu yoldan gitmek isteyen hoca, beğendiği talebe ile arkadaş olur ve arkadaşlığın samimiyeti içinde, telkinlerle, ihtimamlarla yavaş yavaş kıza, ‘insanlık’ yoluna çevirir. Artık o kız, mektebin malı olur. onu himaye ederler, ona iş bulurlar ve her suretle Amerikalılığa bağlarlar.”⁴³⁵

⁴³⁴ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 38.

⁴³⁵ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 49.

Meşakkatli bir yolculuğa benzetilen öğrenci - talebe yaklaşması çok büyük oranda öğretmenin galibiyeti ile neticelenir. Kısa zamanda Nesime ve Miss.Jones yakın arkadaş olurlar. Miss.Jones, Nesime'nin tüm sırlarını öğrenir. Miss.Jones'un yardımı ile Amerika hayaline kavuşan Nesime, tahsilinin ardından Cemiyet'e hizmet etme şartını tereddütsüz kabul eder. Nesime'nin hiç bir sorgulamaya gitmeden Miss. Jones'un şartlarını kabul etmesi, öğretmenin başarısını ve genç kızın ailesinden, kendi değerlerinden ne kadar uzak olduğunu ortaya koyan bir durumdur. Nesime evden kaçacağı gece sadece özlem duyacağı için endişe eder ve bir an vazgeçecek gibi olsa da son anda tekrar kararında dirayet gösterir.

Eserde dikkat çeken bir başka husus da okuldaki erkek hocalar ile kadın hocalar arasında yaşanan yozlaşmış ilişkilidir. Talebelerine, erkeklere karşı nefreti aşıl原因an bu öğretmenlerin okulun erkek hocalarından Desmoulins ve Boards'a karşı lâubâlî davranışları eleştiri konusu olur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, romanda öğretmenlik mesleğine yönelik bir eleştiri söz konusu edilmez. Misyonerlik faaliyetleri ile öne çıkarılmak istenen Bizans Koleji'nin öğretmenleri tenkit edilir. Romanda Türk öğretmenlerden ise sadece Bezm-i Âlem ile Bizans Koleji'nin mukayesesi yapılırken, Bezm-i Âlem'in öğretmenlerinin öğrencilerden ayırt edilmediğinden bahsedilir. İki okul öğretmenler aracılığı ile karşılaştırılmaz.

Genel olarak öğretmen tipli kadını değerlendirecek olursak, bu dönem kaleme alınan tüm romanlarda ideal kadın ya öğretmen ya da öğretmenlik vasfına sahip kadın olarak söz konusu edilir. Cumhuriyet ideolojisini yaygınlaştırmayı hedef edinerek ortaya çıkan bu tip, romanlarda farklı vesilelerle konu edilmiştir. Bu tipin en başarılı işlendiği romanlar ise Milli Mücadele'yi merkeze alarak kurgulanan romanlar olmuştur.

3.4.2. Annelik ve Cumhuriyet

Yeni yetişecek nesillerin düşünce dünyasını biçimlendirmesi açısından annelik rolü Cumhuriyet aydınları tarafından oldukça önemsenmiştir. Kadının değişimini ailenin değişimi, buna paralel toplumun gelişmesi olarak algılayan

yazarlar, anneliğe kutsal bir meslek hükmünde yaklaşmışlardır. Romanları söz konusu edecek olursak bu dönem romanlarında anneliğin farklı boyutları ile değerlendirildiğini görürüz.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* isimli eserinde eserin kahramanı Meclâ'yı olgunlaştıran, başta karşı çıktığı 'annelik' duygusudur. Meclâ başlangıçta karşı çıktığı annelik duygusuna kızı olduktan sonra tüm kalbiyle sahip çıkar. Genç kızın ablası ile romanın başında yaptığı konuşma Meclâ'nın anneliğe nasıl yaklaştığını ortaya koyar. Anne ve babaya karşı saygının lüzumsuz olduğunu savunan Meclâ, anne baba hakkını da kabul etmediğini ifade eder. Nezihe kardeşinin babasına karşı nefret duygularını kabul etmekte güçlük çekmez. Ancak annesine olan nefretini bir türlü anlayamaz. Annesinin kendisi üzerindeki hakkını hatırlatan Nezihe'ye karşı çıkan Meclâ, buna mecbur olduklarını, bir çocuk dünyaya getiren herkesin çocuğa karşı vazifelerinin olduğunu iddia eder.

“-Anan seni dokuz ay karnında taşıdı.

- Taşımazaydı. Taşımamasını kendisinden rica etmemiştim? Bizi dünyaya getirdikten sonra beslemek, büyütme; arzularımıza tabi olmak vazifeleri idi! Benim onlara karşı vazifem yok. Ben eğer dünyaya bir insan getirmek budalalığını yapacak olursam, o zaman o mahluka karşı vazifelerim olur. Mükemmel insan tabiata galebe edebilen insandır. Zaten insanlar en büyük mücadeleyi tabiatla etmiyorlar mı? Sen beni dinle Nezihe, anneler babalar mücrimdirler. Kanun yapmak elimden gelse en büyük cezayı onlara koyardım...”⁴³⁶

Meclâ tüm kutsal değerleri inkâr eden bir kızdır. Onun bu şekilde yetişmesinde yabancı okuldan aldığı eğitimin yanı sıra annesinin pasif duruşu da etkili olmuştur. Annesi aldatılan bir kadındır. Meclâ'nın babası başka kadınların peşinden koşan düşük bir erkektir. Annesinin bu duruma sessiz kalışı, bu durumu kabullenmesi Meclâ'nın kendisine karşı öfke duymasına, bu öfkenin zamanla nefrete dönüşmesine sebep olur. Yazar her ne kadar Meclâ'nın yanında olmasa da, romanda bu durumu özenle ortaya koyar. Meclâ'nın annesine duyduğu öfkenin altında, babasının yaptıkları karşısında sessiz kalması oldukça etkili olur. Mücadeleci bir kız

⁴³⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 9-10-11.

olarak yetiştirilen kahraman annesinin pasif oluşunu kabullenemez. Romanda Meclâ'nın annesinin tek bir sözü bile yer almaz. Yazar bu kadını silik bir karakter olarak değerlendirir. Bu sebeple kocasına karşı sessizliği romanda yer almaması ile örtüşür. Romanda söz konusu edilen birçok olaydan annenin haberi yoktur. O, sadece kendi dünyasında yaşadıklarının ızdırabını yaşar. Kocasının kötü olması çocuklarıyla iletişim kurmamasına sebep olur. Oysa yazar annenin yaşadıklarına karşı daha güçlü bir tavır sergilemesi bekler. Yazar, anne ve babanın durumu için:

*“Babası, ikide bir değişen metresini ve onların binbir kapisini düşünmekten; annesi de bütün hayatında alınının kara yazısına ağlamaktan baş alıp da evlatlarıyla meşgul olamamışlardı.”*⁴³⁷ ifadelerini kullanarak onların bu tutumunu eleştirir.

Meclâ, annesini ve kendisini yazdığı mektuplar vesilesi ile tanıdığı Lemân'ı yaşadıklarından ötürü tenkit ederken bir anda aynı olay onun başından geçer. Tâlât kendisini çocuğu ile ortada bırakır. Bunun üzerine Edirne'de kalan genç kız çocuğu dünyaya gelene kadar mütemadiyen ağlar. Çocuğunu doğurduktan sonra annelik hakkında düşündüğü menfi fikirler tamamen değişir. Onun için yeni bir süreç başlar. Artık daha mücadeleci, kendinden emin ve dik duruşlu olması gerektiğini anlar. Havva annelik ile olgunlaşma sürecine girer. Yaşadıklarından, düşündüğü olumsuz fikirlerden dolayı pişman olur. Annelik duygusu onda aile duygusunun canlanmasına vesile olur. Çocuk sahibi olduktan sonra korkusu azalır, kendine güveni gelir.

“Bundan sonra hayatım bir uzun mücadeleden ibaret olacak değil mi?... Dünyada benden başka hiç kimsesi olmayan bu kız çocuğunu, bu narin fidanı, hayatın zalim fırtınalarından koruyabilmek için kim bilir ne kadar çarpışacağım?... Bu benim vazifem, hem de cezamdır. Gafletimin cezasını bir seneden beri bol bol çekiyorum; fakat önümde çilemi doldurmak için daha upuzun bir hayat var. Ve ben, korkmuyorum...

*Hayır, hiç korkmuyorum: Kızım için yaşamak, kızım için mücadele etmek korkulu değil. Kızım için çile çekmek, hatta biraz da zevkli bir şey.”*⁴³⁸

⁴³⁷ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 19.

⁴³⁸ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 86-87.

Havva'nın bu değişiminin tek sebebi kızı Gül'ün dünyaya gelmesidir. Bir anda eski kötü düşüncelerinden sıyrılan genç kız, hor gördüğü annelik duygusunu, beğenmediği aile kavramını, ananeleri bir anda kutsal değerler olarak görmeye başlar. Romanda annelik ile Meclâ'nın tüm kötü düşünceleri bir anda törpülenir. Yazar anneliği kahramanı doğru yola sevk etmek, onu eğitmek ve olgunlaştırmak için kullanır.

Halide Nusret'in *Sisli Geceler* romanında birkaç farklı anne karşımıza çıkar. Bunlardan ilki kahramanlardan Mine ve Fikret'in anneleridir. Teyze çocukları olan bu iki kahraman birbirlerini sevdikleri halde Mine'yi küçükken Fikret'in kardeşi Nüzhet ile nişanlandırılmaları sonucu evlenemezler. Mine her ne kadar Nüzhet ile evlenmek istemese de teyzesi ölüm döşeğinde bu evliliğin gerçekleşmesini vasiyet eder. Bunun üzerine Mine ve Nüzhet evlenir. Her iki annenin evlilik meselesi üzerinde olumsuz yönde etkileri olmuştur. Romanda gelişen olumsuz hadiselerin müsebbibi bu iki kadın olduğu için yazarın savunduğu ideal annelik vasıflarına sahip değillerdir. Aslında kötü karakterlere sahip olmayan bu iki anne, evlilik üzerindeki bu rolleri ile menfi yönde değerlendirilirler. Yazar iyi anneden çocuklarının evlilik kararlarına karışmamasını bekler.

Romanda müspet özellikleri ile karşımıza çıkan anneler ise asker anneleri olur. Yazar bu annelerin merakını, özlemlerini, üzüntülerini başarılı bir şekilde romana yansıtamaz. Eserde bu kadınlar Zehra'nın umut ile mektuplarını yazmasını beklediği okuma yazma bilmeyen kadınlar olarak yer alır. Hepsinin ortak özelliği ailelerinde mutlaka bir şehidin olmasıdır. Daha çok ideal kadını öne çıkarmak için romanda yer alırlar.

Milli Mücadele'ye karşı olan anneler ise dönemin pek çok romanında karşımıza çıkan ve olumsuz yönde değerlendirdiğimiz annelerdir. Bu romanda Ömer Naim'in annesi oğlunun Anadolu'ya gitmesine müsaade etmez, bunun üzerine genç adam kimseye haber vermeden Anadolu'nun yolunu tutar.

*“Bilmem haberin var mı? Sizin amcazade Ömer Naim de on beş gündən beri burada. Annesi muvafakat etmediği için hiçbirinize haber vermeden kaçmış.”*⁴³⁹

Sisli Geceler romanında rastladığımız aynı anneye Halide Edib’in *Ateşten Gömlek* romanında da rastlarız. Romanın kahramanı Peyami’nin annesi Milli Mücadele’de İngilizler’in Manda yönetimini savunan kadınlardandır. Peyami’nin annesi sık sık evinde İngiliz taraftarı kadınlar ile bir araya gelir. bu kadınların başında ise Salime Hanım bulunur. Ayşe’nin İzmir’den gelmesi ile Salime Hanım, Mister Cook isminde bir İngiliz gazetecisini Peyamiler’in evine getirir. Bu sırada Ayşe ile gazeteci arasında tartışma yaşanır. Bu olaydan sonra Peyami’nin annesi, Ayşe’nin halası olduğu halde, genç kadını evinde istemez. Ayşe’nin gazeteci ile yaptığı tartışma sonrasında salonunun bir anda boşalması, eski dostlarının artık ziyaret etmemeleri kadını endişelendirir. İngilizler tarafından evinin zabtedileceği, oğlunun sürgüne gönderileceği endişesi bir taraftan, Şişli kadınları arasındaki konumunu kaybedeceği korkusu diğer taraftan kadının Ayşe’ye olan öfkesini körükler. Peyami’nin annesinin tek amacı bir an önce Ayşe’yi evinden ve oğlundan uzaklaştırmaktır. Bunun üzerine Peyami Ayşe ile gizli görüşür. Peyami’nin annesi ile İhsan’ın annesi birbirlerinden oldukça farklı iki kadını temsil ederler.

*“İhsan’ın annesi de Şişli’de, kibar ve eski bir aile, annemle ahbab olduklarını sonra anladım. Fakat anası medenî bir hanım olmakla beraber erkeklerle konuşmuyor, kendisinde eski bir Babîâli görgüsüyle temizlik, fart-ı nezaket, azıcık da muhafazakârlık hâkim.”*⁴⁴⁰

Peyami’nin annesi dönemin alafranga, yaşlı, varlıklı, zeki, kendi menfaatlerini ülkenin menfaatlerinden üstün gören kadınlarındandır. Onun aksine İhsan’ın annesi ise alaturka, muhafazakâr bir kadındır. Peyami’nin annesi oğlunun Milli Mücadele’ya katılmasını kabullenemez. Oğlunun bu gidişini affetmeyen kadın, bir daha onu aramaz. Yaralanmasına rağmen Peyami’yi arayıp sormaz. Ayşe, Peyami’ye yazdığı mektuplarda halasını, zâlim olduğu gerekçesiyle Padişah’a benzetir. Halide Edib’in diğer romanlarında böyle bir benzetme yer almaz.

⁴³⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 94.

⁴⁴⁰ Halide Edib Adivar, *Ateşten Gömlek*, s. 11.

*“İstanbul’da anam sadece eski Hariciye memurunun anası idi; ben Sakarya’da bacaklarını kaybetmiş, kafasından vurulmuş bir askerim. Neferim beni bırakıp gittiği gün elimi tutacak kimsem yok.”*⁴⁴¹

Genç adamın annesi sadece kendi menfaatlerini düşünen korkak bir kadındır. Ayşe’nin cesareti karşısında ezilir. Onun yüzünden evine gelen İngiliz taraftarı dostlarının bir daha gelmemesinden endişe eder. Halide Nusret’in *Sisli Geceler* romanındaki Ömer Naim’in annesi ile Peyami’nin annesi arasında hiçbir fark yoktur. Her ikisi de Milli Mücadele’ye karşıdır. Her iki yazar da bu tip kadına olumlu bakmazlar.

Halide Edib’in *Vurun Kahpeye* romanında Gülsüm Hala ve Ömer Efendi kızları Emine’yi yıllar önce kaybederler. İstanbul’dan gelen Aliye’yi ölen kızları Emine’nin yerine koyarlar. Roman boyunca Gülsüm Hala’nın Aliye’ye gerçek bir anne olduğunu görürüz. Özellikle genç kızın kasabalıya verdiği mücadelede onun en büyük destekçisi bu yaşlı kadın olur. Eserde Gülsüm Hala’nın ifadelerine çok fazla rastlamasak da roman boyunca onun varlığını hissederiz. Ömer Efendi’nin tutuklanması ile bu yaşlı kadının biraz daha ön plan çıktığını görürüz.

Halide Edib için Mevlit dinî muhtevaya sahip sıradan bir eser değildir. Mevlit’i kadının doğumunun ne kadar kıymetli ve üstün olduğunu gösteren yüce bir eser olarak gören yazar, bu sahneye en canlı haliyle romanda yer verir. Çanakkale’de iki oğlunun şehit düşmesi sebebiyle Lâtif Efendi’nin okuttuğu Mevlit, Halide Edib’in anneliğe yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir.

“Dede’nin emsalsiz bir şark hüznü ve esrarıyla, en garip ve kalbi yakan bir musiki ile başladığı bu satırlarda dünyanın en büyük sırrı olan “velâdeti” bir çocuk, bir şair sadeliğiyle gördüğü şey, ezeli ve beşerî bir mucize tatlılığıyla kalbini sardı.

Hazreti Âmine’nin, asırlardan beri halka en tatlı bir musiki ve şiirle nakledilen ve yine bu asırlardan beri biriken heyecanlarla takdis olunan bu “velâdet” hikâyesini, Aliye de öteki Anadolu kadınları gibi kalbinden gelen sıcak yaşlar yanaklarından döküle döküle dinledi. Bir kadının kudsiyetini, hayatın ve tabiatın en derin alâmeti

⁴⁴¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 10.

*olan velâdetin nihayetsiz ızdırap ve saadetini ilk defa bir kadın gibi anlıyordu. Hazreti Âmine'nin lohusa yatağındaki beşerî acılarını, göklerden inen melek saflarını, "Sündüs" adlı meleğin döşediği nur döşegini ruhunun gözüyle görüyordu."*⁴⁴²

Yazar, doğum hadisesi karşısında hayrete düşer. Bu mucizevî oluşumu bir sırı benzeter. Allah'a ait olan bu sır ise sadece kadına verilmiştir. Aliye Mevlit gecesi kadın ve annelik ruhunu idrâk eder. Aliye'nin romandaki tüm kadınlar gibi sıradan bir kadın olduğunun vurgulandığı bu bölümde, kahramanın farkının sadece iyi eğitim almış ve sergilediği davranışlar ile ideal kadın olmasından ileri geldiğini savunur. Mevlit gecesi Aliye ve diğer kadınlar arasında hiçbir fark ortaya konulmaz. Hepsi Mevlit'i aynı duygularla dinlerler.

Mevlit'in kahraman üzerinde yarattığı aynı tesiri yazarın *Sinekli Bakkal* romanında da görmemiz mümkündür. Rabia evlenmeden önce annelik yönü kuvvetli olan bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Rabia'nın küçüklüğüne gittiğimizde ilk olarak onu, yanan bez bebeğinin ardından ağlarken buluruz. Çocukken yaptığı bez bebeğin sûret yaratmak anlamına geldiğini ve bunun büyük bir günah olduğunu düşünen büyük babası ve annesi, Rabia'yı dövdükten sonra bu bebeği çamaşır kazanında yakarlar. Rabia yediği dayağı unutmamasına rağmen yanan bebeği kendi evladının yanışını izler gibi izler ve yıllar sonra da bu manzarayı tüm canlılığıyla hatırlar. Rabia'nın annesine öfkesinin kaynağı da budur.

*" Bu devirde muhitine bir tek isyanı oldu. O da bebek dikmeyi 'suret halketmeye' musavi bir günah addeden büyük babasının emirlerine rağmen, mısır püskülünden yapılmış uzun saçlı, mavi boncuk gözlü bir tek bez bebek dikti, sakladı. Emine'nin keskin gözleri bu günahı keşfedince büyük babası ile karşı karşıya geldi. Hacı İlhami Efendi'nin mektep hocalığı günlerinden kalma, değnekle yediği ilk ve son dayağı seneler geçtikçe unuttu. Fakat bebeğin çamaşır kazanının altında yanması, mavi boncukların beyaz bezden ayrılması; bunları sahiden bir çocuk yanmış gibi hissetti. Boğazında acı bir yumru, gözleri kupkuru, yüzükoyun mutfağın taşlarına kapandı, uludu."*⁴⁴³

⁴⁴² Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 61.

⁴⁴³ Halide Edib Adıvar, *Sinekli Bakkal*, s. 25.

Rabia büyüdükçe onun sanatındaki başarısı ön plana çıkar. Onun evliliği de bu bağlamda söz konusu edilir. Halide Edib kadını kültürün devamı olarak görür. İdeal kadının mutlaka evlenmesi, kendisi gibi yeni nesiller yetiştirmesi gerektiğini savunur. Romanda bu ifadeleri dile getiren ise Rakım olur. Rabia'nın Mevli'tin doğum kısmına çalıştığı bir gün onu odanın bir köşesinde oturarak dinler. Genç kız Mevli't'i doğumun büyük bir zafer olduğu düşüncesi ile farklı bir makamda okur. Ona göre bu eserin doğum kısmı hüznü ağır bir makam ile değil, zaferin verdiği sevinç ile coşkun okunmalıydı. Rabia'nın sesinden dinlediği Mevli't, Rakım'ı o kadar çok etkiler ki genç kıza mutlaka evlenmesi, yüzünü ve sesini bırakacak nesiller yetiştirmesi gerektiğini söyler. Rakım burada yazarın sesi olur. Kadın için evliliğin bir gaye üzerine kurulması gerektiğini düşünen Halide Edib, bu gayeyi kültürün, sanatın, bilginin gelecek nesillere aktarılması şeklinde açıklar.

Vurun Kahpeye romanında okunan Mevli't gibi Rabia'nın sarayda okuduğu Mevli't de tüm kadınların aynı noktada birleşmesini sağlar. Saray kadınları, Rabia, Nejat Efendi'nin İngiliz hocasının hanımı olan Miss Hopkinz, konaktaki kadınlar hepsi kadınlığın verdiği duygular ile Mevli't'i dinlerler.

Romanda Rabia'nın annelik yönü evlenmeden önce daha yüzeysel işlenirken evlendikten sonra bu daha da belirginleştirilir. Roman boyunca güçlü bir karakterle karşımıza çıkan kahraman hamileliği ile çok daha güçlü bir hal alır. Rabia'nın hamileliği genç kadının ölüm riski ile karşı karşıya gelmesine sebep olur. Osman bu çocuğun yaşamasını istemez. Ne yapsalar Rabia'yı ikna edemezler. Rabia ise anne olmayı kafasına koymuştur. Anneliğin onun ölümüne sebep olmasına rıza gösterir. Bunun bir keder değil onur olacağını düşünür.

*“Yaşamak için rahmindeki yeni hayatı öldürmek lâzım... Fakat onu bu defa öldürürse bir daha ana olmak ona nasip olmayacak. Ve kendi eliyle kendini ebediyete götürecek olan biricik köprüyü yıkmış olacak.”*⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 418.

Rabia kadının ebediyetinin çocuk doğurmasına bağlı olduğunu düşünür. Eğer çocuğunu öldürürse yaşasa bile bir kıymeti olmayacaktır. Romanda Rabia'yı en güçlü kılan annelik konusunda direncidir. Rabia'nın ölüme karşı evladını yaşatma isteği, ölüm karşısında korkusuzluğu kadının anne olmak için her şeyi göze aldığına göstergesidir.

Rabia'nın annesini anneliğinden önce bir kadın olarak değerlendirirsek, babası Hacı İlhami Efendi ile aralarında hiçbir farkın olmadığını görürüz. Emine müspet değerlendirebileceğimiz bir kadın değildir. Ancak bu onun müspet yanlarının olmadığı anlamına gelmez. Babası gibi dindar olan ve dini sadece korku cihetiyle yaşayan bu kadın, romanın diğer kahramanlarına nazaran hayatına kendi iradesi ile yön vermesi açısından dikkat çeker. Emine Hacı İlhami Efendi'nin kızı olmasına rağmen, dönemin birçok kadınının cesaret edemeyeceği, evlilik ve boşanma gibi önemli kararları kendi isteği doğrultusunda alır. Rabia'nın annesi olması açısından önemli olan bu kadın, Tevfik'in sürgünden dönmesi ile romandan çekilse de, romanın sonuna kadar varlığını sürür. Emine'nin annelik yönünü ele alacak olursak, Hacı İlhami Efendi nasıl bir imamsa Emine de öyle bir annedir diyebiliriz. Emine'nin iyi bir anne olmaması romanda babası İlhami Efendi'ye karşılık geliyor olmasından kaynaklanır. Emine'nin anneliği dinî algılayışına paralel işlenir. Bu, korkutma ve nefret üzerinden yürütülen bir anneliktir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi annesinin Rabia'nın bebeğini yakması ile bu olay, anne ve kızın arasında kapanmaz bir uçuruma yol açar. Tevfik'in sürgünden dönmesi ile birlikte Rabia Tevfik'in yanına gitmek istediğini söyler. Bunun üzerine Emine, kızını Tevfik'e vereceğine elleriyle boğmak ister. Emine'nin bu davranışı kızını çok sevdiğinden değil, Tevfik'e olan kinindedir. Rabia'nın nerede kalacağı Tevfik ve Emine arasında bir inatlaşmaya sebep olur. İmam ise kızın kazandığı paranın Tevfik'e gitmesinden endişe duyar. Rabia'nın Tevfik'i seçmesi Hacı İlhami Efendi'nin hayatında bir şey değiştirmez. Rabia'nın kazandığı para yine imama verilir. Ancak bu durum Emine'nin kızına büyük bir kin beslemesine, ona günde beş vakit beddualar etmesine sebep olur. Emine hasta döşğinde yatarken Rabia onu ziyarete gider. Son anlarında bile kızını affetmeyi düşünmeyen Emine aksine kızına beddualar etmeye devam eder.

“ Rabia'yı görünce, mezardan kalkan bir ölü gibi minderden fırladı. Mor, mavi, eski yara ağız açılıyordu. Eski günlere rahmet okuyacak bir gizletle Rabia'nın başına

*lânet yağmuru yağdırdı. Komşuların yanında bu hakaret ve zilletin tesiriyle Rabia, anasının ne kadar bîçare, ne kadar hasta görüldüğüne dikkat etmedi. Kadının erimiş yüzü, içine batmış gözleri onda, merhamet değil, çocukluk yıllarında çektiği maşakkati uyandırmıştı.*⁴⁴⁵

Emine'nin dirisi de öldükten sonraki hatırası da Rabia'ya sadece onunla geçirdiği kötü günleri hatırlatır. İmamın ölümünün ardından Osman ile Rabia'nın doğduğu evde oturma kararı alırlar. Bu eve geldiklerinde Rabia'nın annesi ile yattığı odada kırık bir beşik bulurlar. Rabia annesini ninni söylerken hatırlamaya çalışır. Ancak Emine ile ilgili hatırlamaya çalıştığı bu anıyı tüm uğraşlarına rağmen hatırlayamaz. Nihayet annesi ile ortak hiçbir güzel anılarının olmadığını anlar.

Selim Paşa'nın karısı Sabiha Hanım dönemin konak hanımefendilerini temsil eden kadınlarından. Para harcayıp eğlenceler düzenleyen bu kadının annelik yönü oğlu Hilmi ile kocası Selim Paşa'nın siyasî tartışmalarında arada kalması ile verilir. Sabiha Hanım siyasî hiçbir tartışmaya müdahil olmaz. Onu tek düşündüren kocası ve oğlunun düşmanca çatışmalarıdır. Yazar Saliha Hanım'ın anneliğini geleneksel bir annelik olarak ele alır. O, oğlu ve kocası arasındaki siyasî fikir uyuşmazlıklarında araya giren tarafları yatıştıran anne rolünü üstlenir. Hilmi Bey de Selim Paşa da değer verdikleri bu kadını üzmemek için geri adım atmaya kabul ederler. Saliha Hanım baba ile oğlun tek ortak noktası olur. Oğlu Hilmi'nin sürgüne gönderilmesi ile birlikte Saliha Hanım'ın annelik rolünün çok daha derinlemesine konu edildiğini görürüz. Oğlunun üzüntüsünden yataklara düşen, günlerce yemeden içmeden kesilen bu kadın, bir kadının konaklarda yaşasa da annelik vasfının ona yüklediği duygularının değişmediğinin en canlı örneğidir. Hilmi'nin sürgünü ile birlikte Saliha Hanım'ın konak hanımefendiliği sona erer, onu artık bir konak hanımı değil, bir anne olarak görürüz.

Selim Paşa'nın karısı Saliha Hanım'ı aldatılması sonucu bir kız çocuğu daha vardır. Annesi ölen bu kızı ortada bırakmak istemeyen Saliha Hanım, kocasına bu kıza bakmayı teklif eder. Saliha Hanım'ın burada tamamen annelik içgüdüğü ile hareket ettiğini söylememiz mümkündür. Yazar, anneliğin bir kadına, kendisini

⁴⁴⁵ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 125.

aldatan eşinin çocuğuna bakacak kadar büyük bir merhamet duygusu aşıladığını düşünür. Saliha Hanım kocasının kaptığı çirkinliğe rağmen annesiz kalan bir evlada acır ve ona annelik yapmayı teklif eder.

Saliha Hanım'ı romanda öne çıkararak bir diğer özellik ise onun Rabia'ya karşı yüklendiği annelik misyonudur. Rabia'nın Emine'de bulamadığı ilgiyi Saliha Hanım'da bulduğunu görürüz. Onun eğitimini üstlenen kadın, evliliği sırasında da genç kız ile evladı gibi yakından ilgilenir. Kısacası Saliha Hanım özünde herkese karşı iyilik bulunan özverili bir annedir.

İkbal Hanım, romanda Çerkez bir annenin dramını dile getirir. Çerkez kızlarının para karşılığı satılmaları birçok romanda tenkit edilerek söz konusu edilen bir konudur. Bu romanda da Çerkez bir annenin yıllar önce üç aylık oğlunu bırakarak İkinci Mabeyinci Saffet Bey'e sütünesi olması hadisesi hikâye edilir. Romanın sonunda İkbal Hanım Rabia'yı ziyareti sırasında başından geçen hazin hikâyeyi anlatır. İkbal Hanım'ın kocası şehit olduktan sonra Mabeyinci'ye sütüne olarak satılır. Kadının yıllarca evladından ayrı kalmış olması Rabia'yı büyük bir hayrete sevk eder.

“ Esaret çok çirkin şey... Bir anayı evlâdından koparıp ayırmak... Bu ne zulüm!

- Rabia'nın sesi heyecanından titredi, fakat ihtiyar Sütüne'nin sesi sakin. Yalnız belirsiz bir itiraz var. Rabia'nın eski bir âdete isyanına itiraz. Âdetler birer nas... onlar kaza ve kaderin eli gibi

-Çerkesler kızlarını satarlar, fem...

Fakat Rabia'ya şimdiye kadar gündelik bir vak'a gibi gelen esaret o dakika çok feci görünüyor. Belki fena muamele edilen esir görmediği için, hatta bir çok esir kadınların hür kadınlardan fazla yüksek mevki tuttıkları için, esareti fena bir şey telâkki etmemişti. Hilmi'nin odasında esaret aleyhinde felsefe yaparken kulak bile vermezdi. Şimdi çatık siyah kaşlı Toktamış onu bu hakikatin çirkin yüzüyle karşı karşıya getirmişti.”⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 434 - 435.

Yazarın bir annenin hassasiyeti ile konuya temas etmesi, eleştirilerin de daha açık bir dille ifade edilmesine imkân tanımıştır. Roman boyunca karşımıza çıkan Çerkezlerin hepsi iyi konumlara sahip, kötü muamele görmeyen kadınlardı. Fakat bu, yazar için esaret meselesinin eleştirilmeyeceği anlamını taşımamaktadır. Bu sebeple romanın sonunda İkbâl Hanım'ın dramı ile karşılaşırız. Romanın kahramanlarından Kanarya ve Dürnev de Çerkez kızlarıdır, nitekim onlara talih gülmüş, Kanarya Nejat Efendi ile evlenip saraya gider, Dürnev ise Hilmi ile evlenir. Ancak bu kadınlar kötü bir kaderle karşılaşabilirlerdi. Halide Edib, bir kadının başına gelebilecek en kötü şeylerden biri olan evladından ayrı düşmenin acısını Çerkez bir annenin hikâyesi ile sunarak konuya dikkat çekmeyi hedeflemiştir.

Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanında romanın kahramanlarından Azize ile annelik duygusu öne çıkarılır. Romanın başından itibaren Zeyno ile karşılaştırılan Azize, süse, giyime ve eğlence hayatına düşkünlüğü ile tenkit edilir. Eserin başından sonuna kadar duyguları ile hareket eden genç kız, şımarık bir çocuk gibi her istediğine ulaşmak ister. Hasan'a olan ilgisi onun bu karakterinin daha da belirgin bir hal almasını amaçlar. Genç adamın kendisine olan ilgisizliği Azize'yi kıskançlık krizine sokar. Hasan'ın Zeyno'ya olan ilgisini kıskanan genç kız, intihar ederek bu ilginin kendisinde yoğunlaşmasını sağlar. Romanın başından sonuna kadar düşünmeyen, sadece duyguları ile hareket eden Azize'yi hep mutsuz görürüz. Onun mutsuzluğunun sebebi, hislerinin mantığının önüne geçmesidir. Ancak romanın sonlarına doğru Halide Edib, Azize'yi bu konumundan sıyrarak farklı bir konumda değerlendirir. Yazar ona annelik vasfını yükleyerek bu duygusal kadını tam anlamıyla gerçek bir kadın statüsüne yükseltir. Azize'yi cezalandırmadan önce onu yücelten yazar, kadının ne olursa olsun 'annelik' özelliği ile değer kazandığını vurgular. Azize'nin anne olacak olması onu sadece yazarın gözünde değil, kahramanların gözünde de yüceltir. Hasan'ın istemeden evlendiği ve hiçbir zaman sevmeyip değer vermediği bu kadın, anneliği ile onun da duygularını değiştirir. Yazarın bu bölümü romanda *Azize'nin Saltanatı* başlığı altında konu edinmiş olması ayrıca dikkat çeker.

“Azize yastıkların arasında yüzünde Hasan'ın kalbini perişan eden bir mâna ile oturuyordu. Biraz dışarıya çıkan yanak kemiklerindeki açık kırmızı rengi, yüzünün süzgülüğünü, bütün iskeletini ihsas eden zaafını, artık örtmüyordu. Küçük burnu

garip bir şekilde incelmış, dudakları kupkuru ve gözleri şahane hayret surette açılmış, büyümüş, mavi delikleri şimdiye kadar görmediği bir rikkat ve olgunlukla yaşarmış, ilâhî bir vecd içinde, mes'ut görünüyordu. Hasan'a ölüm gölgesi gerilen bu çocuk başında istikbale bakan ana saadeti onun ihtiyar teşebbüsünden sonraki yeis ifadesinden fazla dokundu.”⁴⁴⁷

Başlangıçta dejenere bir tip olarak karşımıza çıkan Azize'nin doğum hadisesi ile güzelleşmesi Halide Edib'in anne olan kadına bakışını ortaya koyar. Azize'nin hamileliği onu bir anda güçlü, iradeli bir kadın yapar. Hayatının tehlikede olmasını bile bile Hasan'ın ve doktorların ısrarına rağmen çocuğunu doğurur.

“Sen de mi doktorların dediğini diyeceksin, çocuğumu öldürtür müyüm sanıyorsun? Daha evvel ben ölürüm.”⁴⁴⁸

Azize'nin roman boyunca güçlü bir kadın olarak karşımıza çıktığı tek sahne doğum sahnesidir. Genç kadın romanda ideal bir kadının yapacağını yapıyor ve çocuğunu hayatı pahasına doğurma kararı alıyor. Ancak yazar, romanda dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiği Azize'ye böyle bir karar aldırıp sonunu ölüm ile sonuçlandırması dikkat çekicidir. Yazar annelik ile değer kazandırdığı Azize'yi yaşatmaz. Onun yaşaması yazar tarafından yaptıklarının kabul görmesi anlamını taşır. Oysa yazar onun gibilerin devrinin kapandığını, onun gibi duygusal ve batılılaşmayı yanlış yorumlayan kadınların toplumda kabul görmediğini vurgulamak amacıyla genç kızın sonunu ölüm olarak tasarlar.

Zeyno'nun Oğlu romanı Halide Edib'in annelik duygusunu en yoğun işlediği eseridir. *Kalp Ağrısı* romanının kahramanı Zeyno bu romanda anne olamamanın hüznünü yaşarken, diğer taraftan Kürt Zeyno oğlundan ayrı kalan bir annenin acılarını dile getirir.

Oldukça yoğun işlenen annelik duygusu romanın giriş bölümünde Hasan'ın ifadeleri ile yer alır. Hasan Zeyno'ya anne olamadığı için acır. Önceden güçlü gördüğü Zeyno'yu anne olamama ihtimali karşısında Azize ile aynı değerde, sıradan

⁴⁴⁷ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, s. 203.

⁴⁴⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 204.

bir kadın hükmünde değerlendirir. Hasan'a göre, Zeyno'nun anne olamaması Muhsin Bey ile evliliğinin mutsuz geçeceği anlamına gelmektedir. Zeyno, Hasan'ın kızı Muazzez'e yakın ilgi gösterir. Genç kadının amacı Hasan'ı değiştirip onu iyi bir baba yapmaktır. Zeyno'nun tek düşüncesi Azize'nin kızı olur. Genç kadının babası ise bunun sebebini iç dünyasında bastırmaya çalıştığı annelik arzusundan kaynaklandığını ileri sürer. Romandaki tüm erkekler, anneliğin kadın için ne kadar büyük bir önem arz ettiğinin idrâkine varmışlardır. Zeyno tüm kadınlar gibi evliliğinin ardından bir çocuğun hayatına renk getirmesini bekler ancak uzun süredir evli olan kadın çocuğunun olmaması sebebiyle bir anda kendisini bir boşlukta bulur ve Muhsin Bey ile yaptığı evliliği sorgulamaya başlar.

*“Demek, evlenmekten her iptidaî kadın gibi, hatta dişi hayvan gibi bir çocuk beklemişti. Sekiz ay evvel o kadar coşkun ve heyecanlı geçen muhabbet, farkına varmadan istediği çocuğu vermediği için ona kısır ve beyhûde görünüyordu. Halbuki, genç kızken ne çocuklara fazla bağlı, ne de ayrıca marazî bir hassasiyeti vardı.”*⁴⁴⁹

Zeyno Diyarbakır'a gittiğinde çocuk sahibi olmak istediğine dair sıkıntısını kocası ile paylaşmak istemez. Kocasını üzmemek için genç kadın, adeta hayattan kopmuş bir halde bir süre çevresinde olup bitenlere kayıtsız kalır. Mesture Hanım'ın Diyarbakır'ı asrîleştirmek için verdiği davetin evinde yapılmasına bile müsaade eder.

*“Çocuksuz bir hayata mahkûmiyetin acılığı, bu sabahki kadar, henüz duymamıştı. Zihni hep böyle yanak yanağa kollarının arasında taşıyacağı bir çocuğun vereceği muhayyel zevkin peşinde koşuyordu. Çocuk hasretinden başka içinde bir emel yoktu. Şüphesiz Muhsin Bey'i hâlâ seviyordu. Fakat çocuksuz ve uzun bir hayatta o, manasız bir gölge gibi kalacaktı.”*⁴⁵⁰

Zeyno'nun bu hali Kürt Zeyno ve Haso çocuğu tanıyana kadar bu şekilde sürer. Haso çocuğu tanınması ile genç kadın bir anda toplumsal olaylara duyarlılaşmaya başlar. Zeyno yazarın tahayyülündeki ideal kadındır. Yazar yeni kadına, ideal anneliği bu kahraman yoluyla göstermek ister. Halide Edib kadının

⁴⁴⁹ Halide Edib Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 10.

⁴⁵⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 192.

toplumsal rolünü önemser ve annelik rolünün bu rolün önüne geçmesine izin vermez. Bu sebeple ideal kadın Zeyno'yu toplumsal rolü ile öne çıkarır. Zeyno anne olamamanın hüznünü Haso çocuğun eğitimini üstlenerek unutmaya çalışır. Genç kadın babasına yazdığı mektubunda artık anne olamayacağına emin olduğunu ifade eder ve annelik hissini kendisine biçtiği rol ile hareket ederek bu hissini yüreğinde kalanını çevresindekilere dağıttığını söyler.

İstanbulu Zeyno anne olamamanın acısını yaşarken yazar Kürt Zeyno'yu karşımıza çıkarır. İki kadını mukayese eden Halide Edib, kadının hangi coğrafyada olursa olsun her şeyden önce kadın olduğunu ve annelik duygularının var olduğunu belirtir. İstanbulu Zeyno kendi hayatına iradesi ile yön veren akıllı, eğitilmiş, güçlü bir kadın olsa da, o da Kürt Zeyno gibi anne olmayı arzulayan bir kadındır. Kürt Zeyno ise İstanbulu Zeyno gibi güçlü bir kadın olup hayatına yön veremese de anne olunca güçlenir. Her ikisini birleştiren temel husus anneliktir. Kürt Zeyno'nun gücü, İstanbulu Zeyno'nun ise zaafı anneliğinden kaynaklanır. Kürt Zeyno sistem içerisinde her ne kadar güçsüz kalsa da, annelik söz konusu olunca daha belirgin bir kimliğe bürünür.

Haso çocuk genç kadının hayatında adeta bir dönüm noktası teşkil eder. Zeyno'nun Haso çocuğa olan düşkünlüğünün bir sebebi de Hasan'ın çocuğu olmasıdır. Kürt Zeyno'nun anneliğini tartışamayız. Genç kadın köyün diğer kadınlarına nispeten daha fazla çalıştığı halde Haso'ya İstanbul çocukları gibi temiz ve özenerek bakar. Romanda Zeyno'nun bu özelliğini ortaya çıkaran ise Şaban olur. Şaban'ın iki çocuğu olmuştur. Bakımsızlık sebebiyle her iki çocuğunu da kaybeden genç adam, Zeyno'nun Haso'ya nasıl büyük bir ihtimam ile baktığını görünce onun ne kadar yüce bir kadın olduğunu düşünür. Ramazan'ın dönmemesi halinde Zeyno ile evlenmeyi düşünür.

“Zeyno'nun özenerek boncuktan işlediği, çenesinin altından iliklenen rengârenk takkesinin içinde temiz ve sıhhatli yüzü, beyaz cildi her gün açık havada kalmasına rağmen ancak koyu renkli bir gül yaprağı kadar yumuşaktı. Köyün düz, uzun kirpikli,

*çapaklı gözlü çocuklarına mukabil, Haso Çocuk'un kıvrıcık siyah kirpikleri arasında bal renginde şeffaf, keyifli iki güzel gözü vardı.*⁴⁵¹

Zeyno Diyarbakır'a gelen İstanbullu kadınların çocuklarına baktıkları gibi, Haso'ya bakar. Yazar bu çocuğu köyün diğer çocuklarından ayırır. Haso İstanbullu kadınların çocuklarından farksızdır. Romanda Zeyno'nun annelik duygusunu tam mânâsıyla ortaya çıkaran Ramazan'ın köye dönmesi ile birlikte her gün Haso çocuğu sebepsiz yere dövmesi hadisesidir. Aslında Haso'nun yediği dayakların sebebi açıktır. Çocuğun yedi aylık doğduğunu, Hasan'a benzediğini fark eden Ramazan, Haso'nun Hasan'ın çocuğu olduğunu kesin ortaya koyamasa da içinde büyüyen şüphe Haso'ya karşı oluşan bir nefret şeklinde tezahür eder. Çocuğun dayak yemesi ile içindeki kıskançlığı bastırmaya çalışan Ramazan Zeyno'nun bu çocuğu sevmesini hazmedemez. Genç kadına acı çektirmek için Haso'yu daha da çok döver. Ramazan Zeyno'nun annelik duygularını bir zaaf olarak görür ve bundan faydalandıkça zevk alır. Haso'nun dayak yediği akşamlarda Zeyno'nun sessiz ıstırabı karşısında Ramazan büyük bir keyif duyar. Genç kadının tek teselli bulduğu yer ise ahır olur. Burada yanağını hayvanın karnına dayayarak bir taraftan süt sağlar, diğer taraftan da içindeki ıstırabı akıtır.

*“ İltica edebildiği ahıra gider, ineği sağmaya başlardı. Ona bu yumuşak, halim, dışı mahlûk ıstırabını anlıyor gibi geliyordu. Yanağını hayvanın sıcak karnına dayıyor, parmaklarından sıcak sütler sızarken gözlerinden de sıcak yaşlar da damla damla gübrelerin üstüne sızıyordu.”*⁴⁵²

Ramazan daha da ileri gider ve en sonunda Haso'yu evden kovar. Haso Şaban'ın yanında kalmaya başlar. Haso'nun gitmesinin ardından Zeyno artık çalışmamaya başlar. O, oğlu için çalışan bir annedir. Kendi namına çalışmayan bu kadın oğlunun yanından uzaklaşması ile hiç bir işe el uzatmaz. Onun için çalışmanın ve hayatın mânâsı silinmiştir. Zeyno çocuğu için yaşayan tipik Anadolu kadınıdır. Haso çocuğun selameti için oğlunu aramaz. Perihan Nine ise geleneksel Anadolu bir anneyi temsil eder. Geleneklerin oluşturduğu tabuları yıkamayan güçsüz bir

⁴⁵¹ Halide Edib Adivar, a.g.e., s.75.

⁴⁵² Halide Edib Adivar, a.g.e., s.93.

annedir. Zeyno'nun içine düştüğü zor durumda kızının mutluluğunu düşünmekten ziyade geçici çözümler bulmaya çalışır.

Romanda karşımıza çıkan bir başka anne ise dejenere kadın tipinin temsilcisi Mesture Hanım'dır. Mesture Hanım eserin başından sonuna kadar kızı Mazlume ile mütemadiyen tartışır. Anne ve kız hiçbir ortak noktada buluşamazlar. Mazlume sürekli olarak annesi ile alay eder, onu küçük düşürür. Yazar bir taraftan Mesture'yi buna lâyık görür. Mesture'nin Mazlume'nin büyük annene yaptığını, Mazlume kendisine yapar. Mesture de Mazlume'nin büyük anne ile alay edip onu sürekli geri kafalılıkla suçlar. Fakat yazar yeni neslin Mesture'den farklı olmasını ister. Bu sebeple Zeyno ve Muhsin Bey, Mazlume'yi çok sevdikleri halde ondan annesiyle alay etmeyi bırakmasını isterler. Mazlume'ye göre annesi asrîleşme uğruna komik durumlara düşmekten çekinmeyen bir kadındır. Bu sebeple Zeyno ile Muhsin Bey'in ricalarına rağmen Mazlume annesini küçük görmeye devam eder.

Mesture Hanım kızından uzaklaşmış bir annedir. Onun kızıyla olan ilişkisi sadece kendi mefaatleri doğrultusundadır. Kızının evlenmesini bile onun mutlu bir yuva kurmasını istediği için değil, bu evlilikten kendi payına düşeni elde etmek için ister. Mesture Hanım kızının kendisiyle birlikte balolara, partilere katılmasını isterken kızı ise bunun aksine üniversiteli arkadaşları ile bir araya gelir, onlarla sohbet eder, dönemin bazı fikirleri hakkında onlarla tartışır. Annesinin davetlerine katılmayan genç kız, bu davetlerin en çok annelere yaradığını, kızlarına koca bulmak bahanesi ile davetten davete koştuklarını, ancak asıl gayelerinin kendi gönüllerini eğlendirmek olduğunu ileri sürer. Mazlume annesinden ziyade büyük annenin tesiri altında kalır. Büyük annesi Osmanlı'yı temsil etmesi açısından önemlidir. Yazar onun eski değerlere saygı gösteren yenileşmenin gerekliliklerini de idrâk eden bir kız olmasını ister. Romanda büyük annenin misyonu yanlış batılılaşmayı tenkit etmek, genç nesillere kültürlerini fark ettirmektir. Mesture Hanım ise kızı ile anlaşamadığı gibi kocasının annesiyle de anlaşamaz. Mesture Hanım geçmişe ait sahip olduğu tüm değerleri yok saymak ister. Ona göre asrîleşmek için buna gerek vardır.

Mesture Hanım çocuğunun üzerinden takdir toplamaya çalışan annelerdendir. Onun kızına karşı gösterdiği hiçbir davranışın annelik duygusundan kaynaklanmadığını görürüz.

*“Kızının güzelliğini beğenenlerin, tahsilini, terbiyesini takdir edenlerin içinden: “Bu genç, asrî kadın, ne ciddi bir kız yetiştirmiş” desinler istiyor, kendisini Mazlume’nin annesi olduğu için değil, Mazlume’yi kendi kızı olduğu için beğendiklerine kani olmaya çalışıyordu. Zihninin bir tarafında böyle bir kızını içtimaî hayatlarında, dünyada şereflerini mevkilerini arttırması ihtimalini de saklıyordu.”*⁴⁵³

Mesture Hanım kızının beğenilmesinden kendisine pay çıkarmaya çalışan bir annedir. Ona göre Mesture seviliyorsa bu Mesture’nin şahsından kaynaklanan bir durum değil, Mazlume Hanım’ın kızı olmasındandır. Romanın sonlarına doğru Mesture Hanım’ın anneliği daha kuvvetli bir biçimde eleştirilir. Mazlume atına isabet eden bir kurşun yüzünden atından düşüp yaralanır. Zeyno’nun evine getirilen genç kızın annesi Mesture Hanım bu feci olayı kendi lehine çevirme gayretine girer.

*“ Mesture Hanım’ın sinirleri bu günlerde hastadan fazla etrafındakileri üzüyordu. Kızının muhtemel tehlikesinden dolayı duyduğu yeisi etrafındakilerin nazarı dikkatini celb etmek için son haddine kadar kullandı. Kendisini hastadan fazla teselli ve tekayyüde muhtaç imiş gibi göstermek için, aynanın karşısında talim edilmiş, sinema yıldızlarının yüzlerinden alınmış vaziyetlerle ağlıyor, inliyor, ellerini facia aktrisi gibi sallıyordu.”*⁴⁵⁴

Çaresiz bir anne gibi ağlayarak dikkatleri üzerine çekmeye çalışan Mesture Hanım, Zeyno’nun evinde kalan kızını görebilmek için her gün sabahın erken saatlerinde bu eve gelir, akşam saatlerine kadar kendisine ilgi gösterilmesi için elinden geleni yapar.

Yazar Mesture Hanım’ı romanın sonuna kadar küçük düşürür. Kızının yaralanmasında bile ona annelik duygularını yüklemeyi. Halide Edib’e göre çocuğu ile duygusal bağları olmayan bir annenin, annelik sıfatı tartışılmaya açıktır. Mesture Hanım’ı da bu cihetten değerlendirmemiz mümkündür. Mazlume için annesinin olmaması büyük bir kayıp olmayacaktır. Çünkü genç kızın annesi ona yol gösteren, kol kanat geren, ideal annelikten uzaktır.

⁴⁵³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 233.

⁴⁵⁴ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 328.

Halide Edib, *Yolpalas Cinayeti* isimli eserinde Sacide'nin anneliğini eleştirilir. Sadice, dönemin süse, giyime ve eğlenceye meraklı sonradan görme Şişlili kadınlarından. Onun için çocuk zenginlik göstergesi, övünç kaynağıdır. Çocuğa yaklaşımı annelik duygularından yoksun bir yaklaşımdır. Sacide gelen misafirlerine çocuğuna yaptırdığı kıyafeti göstermek ister.

“ *Ona bir küçük lord kıyafeti esvabı yaptırdım, görseniz ne şeker oldu.*”⁴⁵⁵

Bu yüzden dadının (Akkız) çocuğu hazırlamasını söyler. Dadı ise çocuğun uyduğunu ve biraz ateşi olduğunu gerekçe göstererek çocuğu misafirlerin yanına getirmek istemez. Bu durum karşısında sinirlenen Sacide, çocuğun hemen salona getirilmesini tekrar eder. Sacide misafirlerine çocuğu için aldığı kıyafeti mutlaka göstermek niyetindedir. Oğlunun uyuması ya da hasta olması bu anne için önemli değildir. Yazar Sacide'nin anneliğini eleştirir. Çocuğunu misafirlerine gösteriş yapmak için uykudan kaldıran kadın, salona geldiğinde ise ona suni bir anne şefkati ile yaklaşmaya çalışır.

“*Sacide, hemen çocuğun önünde diz çöktü, kollarını çocuğun koynuna sardı, “Yavrum, güzelim...,” ve bunları söylerken ne kadar maharetle bir ana şefkati temsil ettiğini düşünüyordu.*”⁴⁵⁶

Çocuk içeri gittiğinde ise salona, konukların dans etmeleri için çalgıcılar gelir. Bülent ise ağlamaya devam eder. Bunun üzerine yaşlı bir kadın Sacide'nin münasebetsizlik ettiğini küçük bir çocuğu yatağından kaldırmanın yanlış olduğunu, buna gerek olmadığını savunur. Rıfkı'nın verdiği cevap ise Sacide gibi olan annelerin durumunu ortaya koyar niteliktedir.

“*Çocuk da bu bayanlar için bilezik gibi, otomobil gibi zenginlik göstermeliği.*”⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Halide Edib Adıvar, *Yolpalas Cinayeti*, s. 23.

⁴⁵⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 24.

⁴⁵⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 26.

Halide Edib anneliğin çok kutsal olduğunu düşünür, bu sebeple romanlarında anne olan kahramanlara özel bir muamelede bulunur. Ancak *Zeyno'nun Oğlu* romanındaki Mesture Hanım ya da bu romanın kahramanı Sacide gibi çocukları üzerinden kendilerine pay çıkarmak isteyen kadınları tenkit eder. Anneliğe soyun ve kültürün devamını sağlayan en önemli faktör olarak yaklaşan yazar, anneden köklerine bağlı, dik duruşlu, sentez gücü kuvvetli, kendi gücünün farkında, yeni nesilleri en güzel şekilde yetiştirebilecek bir kadın olmasını bekler.

Romanda söz konusu edilen bir diğer anne ise Ümmühan'dır. genç yaşta dul kalan kadın tüm gücüyle bahçede, tarlada çalışır. Amacı iki öküz parası biriktirip rahat etmektir. Ebe hanım kendisine evlenmesini söylediğinde kızı Akkız'a evleneceği adamın hor bakmasından korktuğunu söyler. Ümmühan, Anadolu'nun çalışkan dul kadınlarından. Halide Edib'in romanlarında genellikle dul kalan anneler mücadeleciler, çalışkan kadınlardır. Ancak Anadolu'nun bir gerçeği olan, dul kadınlara yönelik menfi yaklaşımlara dikkat çekmek isteyen yazar, bu romanında bunu Ümmühan vesilesi ile gerçekleştirmiştir. Ümmühan romanda çalışkan ve namuslu bir kadın olduğu halde dul olmasının bedelini öder.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanındaki Fitnat Hanım'ın anneliği *Yolpalas Cinayeti*'ndeki Sacide, *Zeyno'nun Oğlu*'ndeki Mesture Hanım'ın anneliği ile aynı düzeyde ele alınmıştır. Fitnat Hanım tıpkı Mesture Hanım gibi kızları ile mesafelidir. Onlar için tasarladığı güzel geleceği kendi menfaatine çevirmeye çalışan bir annedir. Kızları için zengin ve yakışıklı koca arayan Fitnat Hanım, bunu kendisine iyi bir gelecek hazırlamak için de yapar. Dejenere kadın tipi olan Fitnat Hanım, iyi bir anne örneği değildir. Zehra'nın annesi de Fitnat Hanım'dan farklı değildir, roman boyunca kızına evlenmesi için ona baskı yapar ve genç kıza yaşını hatırlatıp durur. Her iki anne de Cumhuriyet'in idealize ettiği anne tipi ile tamamen zıt özelliklere sahip annelerdir. Yazarların olumlu yaklaşmadığı, kızlarına ve gelecek nesillere örnek olamayan tiplerdir.

Şükûfe Nihal'in *Renksiz Izdırıp* romanında annelik oldukça farklı bir açıdan değerlendirilir. Romanın kahramanlardan Sahir, Handan'ın düşünce dünyasında tahakküm gücüne sahip olmuştur. Sahir bir gün Handan'a bir kadının yaşlanması hakkındaki düşüncelerini söyler. Sahir'e göre kadının yaşlanması feci bir durumdur.

Yaşlanan bir kadının kendisiyle artık kimsenin ilgilenmemesi durumunda teselli bulacak hiçbir şeyi olmadığını iddia eder. Handan ise Sahir'e hak vermez. Akli başında olan bir kadının hayatında mutlaka ona teselli verecek meşgalelerinin olacağını söyler. Kadın için anneliğin ne kadar kutsal bir yön olduğuna vurgu yapan Handan bir erkeğin kadının sadece onun iltifatları ile mutlu olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu ifade eder.

*“Akli başında, iyi terbiye almış bir kadın, hayatının her devresinde kendisine teselli verecek meşgaleler bulur; mesela aile, çocuk, bir kadının hayatında onu saadete işgal edecek en sevimli bir mevzudur. Zanneder misiniz ki kadınların yegane saadeti erkeklerden iltifat beklemektir.”*⁴⁵⁸

Sahir ise Handan'a güler ve yaşının genç olduğunu, kırk beş, elli yaşlarında bu duyguyu yaşayacağını kendisine söyler. İhtiyar bir erkekle ihtiyar bir kadını mukayese eder ve kadının erkeğe nazaran çok şey kaybettiğini savunur. Erkekler bu yaşlarda da sevilir ancak kadın sevilmez, der. Sahir'in ortaya koyduğu tüm bu fikirler karşısında Handan, sürekli aile ve çocuğun bir kadının en büyük tesellisi olacağını belirtse de, Sahir gençlik ve güzelliği daha üstün görerek çocuk için şu yorumu yapar:

*“Gençlik zevkini kaybetmek bir kadın için ne ağırdır Handan Hanım! Çocuk!... Çocuk nedir canım? Bir zırlıttan başka nedir?”*⁴⁵⁹

Yazar bu tartışmada taraflardan birini kadın, diğerini ise erkekler arasından seçer. Şükûfe Nihal en dejenere kadının bile Sahir ile aynı görüşü paylaşmayacağını bilir. Bu sebeple taraflardan biri erkektir. Romanda yer alan bu fikirler ise Sahir'e hastır. Yazar bunları tüm erkeklerin düşüncesi olarak sunmaz. Yazarın *Yakut Kayalar* romanında ise istemeden evlenen bir kızın annesi tarafından desteklenmemesi tenkit edilir. Romanın kahramanı istenmediği halde amcasının vasiyeti üzerine amcasının oğlu ile evlenmek zorunda bırakılır. Geç kız bu duruma karşı çıksa da nişan gerçekleşir. Bir süre sonra sevdiği delikanlı yazdığı mektubu genç kızın evine yollar, bunun üzerine nişan bozulur, kızın ailesi ile arası açılır.

⁴⁵⁸ Şükûfe Nihal, *Renksiz Istrap*, s. 34.

⁴⁵⁹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 34.

Babanın ölümü ile anne ile kızın yakınlaşması beklenirken aksine araları daha da açılır. Bu durum yazar tarafından eleştirilir. Genç kızın annesi roman boyunca kızını anlamaz, onun duygularını önemsemez. Romanın sonunda yalnız kalan anne ve kızın köşklerinde iki yabancı gibi yaşadıkları ifade edilir.

*“Koca köşkün bir köşesinde annem, bir köşesinde ben, hayatından bezgin, birbirinin derdini, lisanını bile anlamayan iki insan, dört senedir yaşayıp gidiyoruz.”*⁴⁶⁰

Romanda çocuklarını anlamaktan uzak ebeveynler eleştirilir. Annenin daha çok tenkit edildiği dikkat çeker. Yazar genç kızın annesinin tutumunu onaylamaz. Anneden kızını anlaması, bir gencin zorla evlendirilemeyeceğini idrâk etmiş olması beklenir.

Şükûfe Nihal’in *Çöl Güneşi* romanında ise annelik ağırlıklı olarak feminist düşünceyle bağlantılı ele alınmıştır. Sorumluluk merkezli yaklaşılana meselede, çocuğun bakımı üzerinden tartışmaya gidilir. Kadının çalışması ile çocuğun ihmâl edildiği tezini çürütmeye çalışan yazar, kadınların erkekleşmediğini ve çocuk bakımının sadece kadının sorumluluğunda olmadığı tezini savunmaya çalışır. Feminist teorinin tesirinde konuyu işleyen Şükûfe Nihal, çocuğun nerede yetişmesi gerektiği noktasında kararsız kalmıştır.

*“Bazılarının zannettiği gibi, bu hanımlardan hiçbiri de ruhen erkekleşmedi. Her kadının çocuğu var mı? Çocuğa yalnız annenin, ailenin bakması mı lazımdır, yoksa onun daha geniş muhitte, daha umumi terbiyeye mi ihtiyacı vardır?”*⁴⁶¹

Roman boyunca Zehra, fikirleriyle yazarın düşüncelerini savunan isim olur. Zehra’ya göre kadın ile erkeğin evlenmeden önce temel bazı konular üzerine anlaşmış olmaları gerekir. Zehra’nın Selim ile evlenirken yaptığı anlaşma bu noktada örnek teşkil eder niteliktedir. Anlaşmaya varılması gereken konulardan birisi de çocuk hakkında verilecek kararlarda ortak hareket edebilmektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şükûfe Nihal çocuk bakımında yalnızca annenin sorumlu olduğunu düşünmez. Bu vazifenin babayla paylaşılması gerektiği görüşündedir. Bu sebeple

⁴⁶⁰ Şükûfe Nihal, *Yakut Kayalar*, s. 102.

⁴⁶¹ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 152.

romanda Zehra ve Selim'in evliliklerinde, çocuklarına birlikte bakma kararı alırlar. Çocuğun masrafları da ortak karşılanacaktır. Boşanma düşüncesinin devreye girmesiyle yazarın farklı fikirlerinin ortaya çıktığını görürüz. Yazara göre çiftler çocuğun okula gitme zamanına kadar birbiriyle geçinmeye mecburdurlar. Böylece çocuğun, ortada, bakımsız kalmasına engel olurlar. Yazar, çocuğun bakımına çalışan anneleri merkeze alarak yaklaşır. Kadının çalışmasını kadının tabiatında bulunan annelik duygusundan daha önemli bir ihtiyaç olarak görür. Çalışan kadınların çocuklarına bakacak bir yuvanın gerekliliğini savunur. Boşanan çiftlere yazarın sunduğu çözüm ise, çocuğun beş altı yaşına geldiğinde yatılı bir okula verilmesi fikridir. Yatılı okula giden çocuk artık 'mektebin malı' olur, bir daha eve dönmez. Anne ve babanın üzerine düşen ise onu mektebinde gündüz ziyaret etmek, her şeyiyle uzaktan alakadar olmaktır. Yazar tüm bunların ailelere başta zor geleceğini ancak anne ve babası ayrı olan çocukların çektiği acıyı düşünerek bunun daha ideal bir fikir olduğunu savunur. Şükûfe Nihal her ne kadar çocuğun psikolojisini merkeze alarak düşündüğünü iddia etse de, yazarın bu fikirlerinin annelik duygusundan uzak, feminist teorinin sunduğu katı fikirler olduğu ortadadır. Yazar aile kavramını savunmaz, çocuğu cemiyetin büyütmesi gerektiğini ileri sürer. Romanda annelik ise duygusal yönü zayıf bir biçimde işlenir. Eserde ideal anneye vurgu yapması bakımından önem arz eden tek olay Haluk ve Feriha'nın kısa nişanlılık döneminde yaşanan hadisedir. Haluk ve Feriha evlenmek üzereyken Haluk, Feriha'ya kızı İnci'nin babasında kalmasını teklif eder. Bunun üzerine Feriha çocuğunu bırakmaz ve nişan bozulur.

“-İnci, tabii babasında kalır değil mi?

- Ne ölümler, ne ayrılıklar, ne ziyan olan gençliğim bana bu kadar ani bir yumruk vurmamıştı. Kalbimdeki askerin keskin, sivri kılıcı birdenbire kalbime saplandı. yerimden fırladım, haykırdım: İnci babasında mı kalır? Sen çıldırdın mı?”⁴⁶²

Feriha'nın bu tavrı, yazarın Zehra ile ortaya koyduğu fikirlerle pek uyuşmayan bir durum arz eder. Roman boyunca çocuğun engel olmaması için yuvaları ve yatılı okulları öne süren yazar, Feriha'nın annelik duygusu ile hareket edip nişanı bozmasını sağlar. Bize göre yazar, Feriha'nın evlenmeyip çalışması

⁴⁶² Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 143.

gerektiğini savunduğu için genç kadını Haluk ile evlendirmek istemez. Romanın seyrini değiştirmek amacıyla Feriha ile Haluk'u ayırır. Buna sebep olarak da Feriha'nın kızından ayrılmak istememesini gösterir.

Romanda Feriha ve Zehra'nın anneleri tenkit amaçlı yer alırlar. Zehra'nın annesi çalışmasına izin vermeyip kızını engellediği için, Feriha'nın annesi ise kızını küçük yaşta mektepten alıp evlendirdiği için eleştirilir.

Şükûfe Nihal'in bir diğer romanı *Yalnız Dönüyorum*'da ise dejenere bir kadının anneliği eleştiri konusu olur. İsmet Hanım ile Namık Bey evlidir. İsmet Hanım iyi bir anne değildir. Eserde onun anneliği romanın kahramanı Yıldız aracılığı ile söz konusu edilir. Yıldız, İsmet Hanım'ın evine uğradığında gördüğü manzara karşısında neye uğradığını şaşırır. Bakımsız bir çocuk, yabancı bir dadının kucağında ağlarken, Yıldız bu durumu yadırgar ve bu durumu İsmet Hanım'ın asrîleşme merakına bağlar. İsmet Hanım, annelik duygusundan yoksun, bir kadındır. Onun için davetler, balolar, giydiği kıyafetler büyük önem taşır ve bunlar için haftalar öncesinden hazırlık yapan kadın, Rum bir dadıya teslim ettiği çocuğunun durumundan habersizdir.

“Salonlarında ağır, muhteşem eşyaları olan, en büyük terzilerden giyinen; her akşam bara, baloya, ziyarete, kadına avuç avuç para dağıtan bu evde bu çocuğun hali ne?.. En fakir, en geri bir ailede bile çocuk bu kadar bakımsız sayılmaz...Göğsündeki küçük, muşamba önlük kurumu, sarı yağlar içinde...Dizlerinin altında kocaman bir pamuklu ve kirli, ıslak bir muşamba...Zavallı yavru muşambasının bir ucunu emerek ağzına götürmüş, bir pestil gibi şapır şapır emiyor...”⁴⁶³

Yazar İsmet Hanım'ı anneliğinden dolayı suçlarken bunu sadece romanın kahramanı Yıldız aracılığıyla gerçekleştirmez. Namık Bey de karısına çocuk ile ilgilenmediği için sitem eder. Namık Bey karısından Yıldız gibi olmasını ister. Yıldız ise çocuğu olmadığı halde romanda bir anne gibidir. Onun vatanına düşkünlüğü vesilesiyle söz konusu edilen bu duygu farklı şekillerde karşımıza çıkar. Milli Mücadele'de aktif olarak çalışmalara katılan kahraman, vatanın içinde bulunduğu

⁴⁶³ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 277.

duruma kadın hassasiyeti ile yaklaşır. Yıldız kimsesiz kalan çocuklar, dullar, gaziler için ne yapabileceğini düşünürken Hasan tarafından bir dernek kurma öne sürülür. Yıldız'ın bu dernektekiler başta olmak üzere, harp mağduru herkese bir anne şefkati ile yaklaştığını görürüz. Yıldız romanda anne değildir ancak vatanına gösterdiği ilgi annenin evladına gösterdiği hassasiyete benzetilir.

Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir!* romanında kızlarını esir olarak satan Zeynep ve Mehveş'in aileleri, çocuklarının esaretine sebep oldukları için tenkit edilir. Esaret meselesinin derinlemesine ele alındığı romanda tarihî bir gerçeğe vurgu yapılır. Çerkez kızlarının aileleri tarafından satılıp kaderlerine terk edilmeleri dönemin birçok romanında eleştiri konusu olmuştur. Diğer romanlarda yüzeysel olarak işlenen bu konu *Benliğim Benimdir!* romanında ise eserin temel konusudur. Zeynep başına gelenlerden dolayı Çerkez kızı olduğunu söylemeye bile utanır. Çünkü bu kızlar için değişmeyen bir gerçek vardır, o da para karşılığı aileleri tarafından satılmalarıdır. Değer verilmeyen bu kızlar yaşlarına ve güzelliklerine göre bir konak ya da bir köşke, bir hizmetçi ya da bir hanımefendi olacakları şekilde satılırlar. Yazarın, bu kızların başından geçenleri konu aldığı romanda, aileler kızlarını sattıkları için tenkit edilir.

“ Çerkes kızı olduğumu itiraf ederken yüzüm dalga dalga kızarıyor...Kendi kendimden utanıyor...hatta öğreniyorum!..Çünkü bu elim talih ile müdadeleye imkân yoktu!.. Bu âciz bir teslimiyetti...Çerkes kızı ne demektir bilir misiniz?.. Bunun eski bir minderden, kırık bir sandalyeden hiçbir farkı yoktur... birkaç arşın kumaş,bir paçavra ne ise, bir Çerkes kızının kıymeti de odur!..Bir buzağı, bir tavuk, bir keçi yavrusu nasıl pazarlıkla satılırsa, biz Çerkes yavruları da babamız, anamız tarafından esirci ile çekişe çekişe satılır ve meçhul ellerde, meçhul ve zalim talihimize yollanırız.”⁴⁶⁴

Zamanla Mehveş de Zeynep de ailelerini inkar etmeye, onları unutmaya başlarlar. Romanın başında her iki kahraman da aileleri için kötü sözler sarf eder. Mehveş'i dayısı, onun haberi olmadan, Zeynep'i ise babası satar. Anne ve babaların tenkit edildiği romanda, iki Çerkez kızın öyküsü anlatılır.

⁴⁶⁴ Nezihe Muhiddin, *Benliğim Benimdir!*, s. 58.

Yazarın *Güzellik Kraliçesi* romanında katıldığı davette bir güzellik yarışmasından teklif alan Belkıs'ın iç dünyasında yaşadığı mücadele anlatılır. Romanda annelik duygusu çok fazla söz konusu edilmez. Sadece genç kızın yaşadığı sergüzeşt sırasında onu doğru olana sevk etmeye çalışan nişanlısı Nedim Münir'in annesinin annelik duygusu başarılı bir şekilde konu edilir. Roman boyunca kahramana bu yaklaşımı ile sadece bir kez karşımıza çıkan bu kadın annesi olmayan Belkıs'a anne huzurunu vermesi açısından önemlidir. Belkıs katıldığı bir davette güzelliği ile herkesin dikkatini çeker. Bunun üzerine orada bulunan güzellik yarışmasının heyet başkanı bir gazeteci aracılığı ile Belkıs'a yarışmaya katılmasını teklif eder. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen genç kız, duygu dünyasında çelişkiler yaşamaya başlar. Nişanlısının mektuplarını da uzun süredir ihmal etmiş olan Belkıs'a, nişanlısı Nedim'in kendisini ne kadar sevdiğini hatırlatan genç adamın annesi olur. Yaşlı kadının Belkıs ile konuşmasının ardından genç kız kısa bir süre için toparlanır ve nişanlısına mektup yazar. Romanda Nedim Münir'in annesinin kahraman üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu görürüz.

Genç adamın babası Ziver Paşa, Belkıs'ın davet sırasında çekilen fotoğraflarını görünce Adnan Bey'e kızını serbest bıraktığı için sitem eder. Adnan Bey Ziver Paşa'nın aksine kızının serbest olmasında bir sakınca görmez. Ona güvendiğini, hata yapmayacağını iddia eder. Ziver Paşa sert çıkışlara sahip olduğu için Adnan Bey de kızını fazla serbest bıraktığı için yazarın onaylamadığı kişilerdir. Romanda dengeyi kuran ise Nedim Münir'in annesi olur. Yaşlı kadının varlığı roman boyunca devam etseydi Belkıs'ın hata yapmayacağını söylemek mümkündür. Her iki erkek de kahraman üzerinde etki oluşturmaz. Romanın sonunda ise Belkıs hatasından geri döner ve kraliçelik ünvanını kabul etmez, Nedim ile evlenir ve çiftin Leyla isminde bir kızı olur.

Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında birbirinden farklı tipte annelerle karşılaşırız. Romanda ilk olarak karşımıza kahramanın annesi çıkar. Mehmet'in annesi sıradan bir Anadolu kadınıdır. Kocası tarafından bırakılan kadın, tek başına hayat mücadelesi verir. Fakirlik ve hastalığa yenik düşer ve ölür. Anadolu kadını temsil eden bu anne, yazar için önemlidir. Romanın sonunda zaferin kazanılması ile tekrar karşımıza çıkması bunun göstergesidir.

Kahramanın İstanbul'a gelmesiyle birlikte bir başka anne ile karşılaşırız. Mehmet'in üvey annesi şehirli kadın tipinin bir örneğidir. Mehmet'e, üvey annesi olduğu için kötü muamelede bulunan bu kadın, aynı davranışları öz çocukları için de sergiler. Onun eğitim anlayışında öfke, ceza ve dayak vardır. Küçük kızının çay istemesine sinirlenen kadın, kızına hakaret ettikten sonra onu saçlarından sürükleyip kömürlüğe kapatır.

“ Kör boğazına kurt düşsün inşallah. Bunu içmesen neren eksilecek, a sıska mendebur? Seni kömürlüğe kapatayım, akşama kadar aç yatırayım da aç gözlülük ne imiş öğrenirsin, hınzır yumurcak!”⁴⁶⁵

Kadının bu şekilde çocuklarını terbiye etmesi yazar tarafından makul görülmez. Yazar Mehmet'in üvey annesinin karşısına Hacı Nuriye Hanım'ı çıkarır. Nuriye Hanım, okumuş, zeki, hisli bir kadındır. İyi eğitim alan bu kadın çocuğunu da en iyi şekilde yetiştirmeyi başarmıştır. Nuriye Hanım'ın oğlu Sermet güzel ahlâkı ile herkesi kendisine hayran bırakan, tüm mahalleli tarafından sevilen, beğenilen genç bir delikanlıdır. Bu genç, Çanakkale Savaşı'nın ilk günlerinde kaybolur. Bunun üzerine Nuriye Hanım ile birlikte tüm mahalleli bu delikanlının yasını tutar. Hacı Nuriye Hanım ise metaneti ile takdir toplar. Kendi acısını yüreğine gömen kadın, hayır işleri ile meşgul olmaya, kendini hayattan soyutlamamaya çalışır. Mehmet evsiz kalınca karakolun memurlarından birinin aklına Mehmet'i Hacı Nuriye Hanım'ın yanına gönderme fikri gelir. Nuriye Hanım kimsesiz çocuklara sahip çıkan, idealist, hayırsever bir kadındır. Mehmet'in bu kadının yanına yerleşmesi ile Nuriye Hanım'ın romanda asıl takdir edilen yönü ortaya çıkar. Romanın sonlarına doğru yaşlı kadının oğlu Sermet yaralı bir halde Çanakkale'den döner. Ancak bu cesur genç Anadolu'ya geçmek istediğini annesine söyleyince Nuriye Hanım'dan yazarın beklediği cevap gelir. Oğlunun gitmesine izin veren yaşlı kadın Mehmet'i de kendisiyle birlikte götürmesini Sermet'den rica eder. Nuriye Hanım, Halide Nusret'in *Sisli Geceler* romanındaki Ömer Naim'in ve Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanındaki Peyami'nin annesinin aksine Milli Mücadele'de oğluna destek olan bir annedir.

⁴⁶⁵ Nezihe Muhiddin, *Boz Kurt*, s. 243.

Romanın en sonunda ise Milli Mücadele yıllarında kadınların özverili çalışmalarına örnek teşkil edecek bir anne ile karşılaşırız. Gülsüm abla isminde yeni evlenen bu kadın, kocasının savaşta şehit olması üzerine kucağında bebeği ile cepheye koşan kadınlardandır. Gülsüm ablayı önemli kılan ise cepheye silah taşıdığı sırada yağın yağmurun cephaneyi ıslatmaması için çocuğunun kundağını açarak bu kundağı arabadaki silahların üzerine sermesi olur. Vatanın kurtulmasına verdiği ehemmiyet onun annelik duygusunu ikinci plana itmiştir.

“Gülsüm abla derhal arabaya bir göz attı. Bir merminin ucu dışarıda kalmıştı, ıslanıyordu. Gülsüm abla bir saniyede yedi aylık çocuğunu saran kalın sargıyı çıkararak eşsiz bir şefkatle ucu dışarıda kalan mermiyi sarıp sarmaladı. Gülsüm abla sargısız kalan çocuğu imanlı göğsünün sıcaklığına basarak hayvanların yularını eline aldı.”⁴⁶⁶

Yazar, Gülsüm ablanın annelik duygusunu sorgulamaz. Onun bu davranışı takdir edilir. Roman boyunca karşımıza çıkan anneler farklı kesimleri temsil etmekteydi. Mehmet’in öz annesi Anadolu kadını, üvey annesi İstanbullu- şehirli kadını, Nuriye Hanım ideal Türk kadını, Gülsüm abla ise fedakâr Anadolu kadını temsil etmektedir. Bunların arasında sadece Mehmet’in üvey annesi menfi yönleri ile söz konusu edilir.

Yazarın *Ateş Böcekleri* romanında Necat’in annesi vesilesiyle annelik yüzeysel olarak söz konusu edilir. Sabriye Hanım romanda çok fazla yer almaz. Yaşlı kadını romanın başında sıradan bir ev kadını olarak ele alan yazar, onun duygusal yönlerini öne çıkarır. Sabriye Hanım roman boyunca oğluna merhametli davranan, onun yanlış tutumlarına daha ziyade kocasının duymasından korkarak yaklaşan güçsüz bir kadındır. Sabriye Hanım sadece oğlunun Beyoğlu’na taşınmak istemesine karşı direnir. Doğduğu mahalleden ayrılmak istemeyen kadın, oğlunu düştüğü yanlıştan döndürmek için gayret sarf etmez. Romanın sonunda ise pişman olan Necat’ı sorgusuz sualsiz affeder.

⁴⁶⁶ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 288.

“Annesi yalnız,

‘Necat!!!..’ diye derin derin inledi.

Bütün ana kalbinin amansız acısı bu tek kelimedede toplanmıştı. Oğlunun başını küçük bir çocuk başı gibi kollarının arasına alarak göğsüne sakladı.”⁴⁶⁷

Aynı yazarın *Bir Aşk Böyle Bitti* romanında ise Bedia’nın anneliği tek bir bölümde vurgulanır. Faslı bir adamla istemeden evlenen Bedia’nın Leyla isminde bir kızı vardır. Faslı kocası, hep beraber Berlin’e döneceklerini söyler. Bunun üzerine Suat’ı seven Bedia, genç adamla daha çok vakit geçirebilmek için memlekette kalmak istediğini söyler. Şerif Bey bu durumdan şüphelenir ve kızını alıp ülkeyi terk eder. Sabah yatağında kızını bulamayan Bedia, neye uğradığını şaşırır. Önceki gece Suat’ın yanında kalabilmek için kocasına yalvarırken, kocasının kızını götürmesi ile bu defa Suat’a onu kızına kavuşturması için yalvarır. Kızı olmadan yapamayacağını anlayan Suat genç kadını kızının yanına, Berlin’e yollar.

Romanın sonunda ise, Suat’a aşık olan Meral, Bedia ile genç adamın ilişkilerini öğrenince Bedia’yı öldürür. Bedia ölürken kızının, annesinin günahını bilmemesini ister. Kendisini zalim bir anne olarak görür. Yazar Bedia’nın anneliğini takdir etmez. Evli bir kadın olduğu halde bir başka erkekle vakit geçiren bu kadını ölüm ile cezalandırır. İyi bir anne olmadığını Bedia kendisi söyler. Bedia, romanda annelik yönü zayıf işlenmiş bir kadındır.

Müfide Ferit’in *Pervaneler* romanında ise ilk karşımıza çıkan anne, eski kadın olarak değerlendirdiğimiz Burhan, Leman ve Nadire’nin anneleridir. Leman’ın annesi pasif bir kadın olduğu için eleştirilir. Romanda ismi bile yer almayan, geri planda kalan bu kadının anneliği, eserin başından sonuna kadar yaşanan olaylar sebebiyle ön plana çıkarılır. Yazar, bu kadını olaylar karşısında sessiz kalmakla suçlar. Burhan’ın annesi sadece Leman’ın kaçıışı ile sessizliğini bozar. Burhan’a bağırır ve olanlardan oğlunu sorumlu tutar. Burhan Claire ile evlenmeseydi Leman’ın Amerika’ya imrenmeyeceğini, Amerikalı bir genç ile evlenmek için kaçmaya teşebbüs etmeyeceğini düşünür.

⁴⁶⁷ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 415.

“Bu azap ve işkence çılgınlığı içinde, ömründe birinci defa olarak annesi sessiz itaatten çıktı ve kocasıyla birleşerek Burhan’a hücum ettiler. Eğer o bir Hristiyan kadınla evlenmeseydi, Leman da bu felâkete düşmezdi, dediler. Kızlarının korkunç sükûtu karşısında, meraktan çıldırdıkça, ikisi de Burhan’ı mesul tutmaya başladılar.”⁴⁶⁸

Anneye göre Burhan, kızına kötü örnek olmuştur. Ancak yazara göre en az Burhan kadar anne de suçludur. Müfide Ferit, anne ile birlikte babayı da suçlu bulur. Babanın evde bağırması onun otoritesini pekiştirmek amaçlı yaptığı bir eylem gibi gözükse de yaşanan olayların neticesi durumun böyle olmadığını ispatlar. Babanın bağırması beyhudedir, tüm çocukları Batı’nın tesiri ile menfi istikamete yönelirler. Baba bağırrsa da çocukları üzerinde etkisi olmayan, silik bir kimlik ile karşımıza çıkar. Ebeveynlerin pasif oluşu sonraki nesle kültür aktarımının gerçekleşmesini engeller, bu durumda kendi kültüründen habersiz olan yeni nesiller dejenere olmaya başlar. Annenin sorumlu tutulduğu temel meselelerden birisi de budur. Kendi değerlerini çocuklarına aktaramayan anne ciddi eleştirilere maruz kalır. Leman’ın annesi güçsüz bir kadındır. Romanın başından sonuna kadar zor durumlarda gözyaşlarına sığınan, baba ile çocukları arasında kalan, sözü geçmeyen annenin, Leman’ın kaçmasıyla sessizliğini bozması yazar tarafından tenkit edilir. Annenin bağırarak için geç kaldığı vurgulanır.

Yazarın anneliğini sorguladığı bir diğer isim ise Claire’dır. Yabancı bir kadın olan Claire, Türk kadınının annelik yönü ile yabancı bir kadının anneliğini mukayese amaçlı romanda yer almaz. Müfide Ferit de diğer yazarlar gibi kadının annelik duygusunda milliyet ya da din ayırımına gitmez. Anneliğin tüm kadınlara mahsus evrensel bir duygu olduğu görüşü hâkimdir. Claire’in iyi bir anne olmaması onun dejenere bir kadın olmasından kaynaklanır. Eğlence ve zevke düşkün olan bu kadın, çocuklarını ihmal eder. Claire’in çocuklarını ihmali yazarın genç kadına bakışından kaynaklanır. Yazar, Batılı bir kadın ile Doğulu bir erkeğin evliliğinin mutluluk getirmeyeceğini savunduğu için Claire’in anneliğini beğenmez. Claire, bir Fransız ve Hristiyan olması hasebiyle çocuklarını yabancı okula vermek ister, Burhan ise çocuklarının Türk okuluna gitmesini ister. Bu durumda çocukların arada kalması söz

⁴⁶⁸ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 127.

konusu olur. Kızı Sevda'nın terbiyesi ile Claire'in anneliğinin olumlu özellikleri öne çıkarılır. Claire bir Hristiyan olduğu için kızını da kendisi gibi bir Hristiyan olarak yetiştirmek ister. Bu, Claire için bir vazifedir. Yazar bu durumu yadırgamaz. Tüm yaşananların müsebbibi Burhan görülür. Claire'in anneliği üzerinden yabancı kadınlarla yapılan evlilik eleştirilir. Burhan'ın onunla evlenmesi başlı başına bir hata olarak yorumlanır. Nitekim çocuklarının eğitimi söz konusu olunca genç adam yaptığı büyük hata ile yüzleşir.

“Burhan uzun uzun içini çekti. ‘Her evliliğin vazifesi ve gayesi çocuklarıdır. Ben bunu nasıl düşünemedim?’ dedi ve bir kere daha Claire'in resmini eline aldı. Bu saf bakışlı mütebessim kızın bu kadar felâkete sebep olması kabil miydi? Kendisine galip gelmesi, çocuklarını elinden alması mümkün mü idi? İki müşterek çocuklarının istikbalini hazırlayacaklarına, bilâkis iki düşman gibi karşı karşıya geçmiş mücadele ediyorlardı ve bu mücadelede annenin galip gelmesi tabî idi.”⁴⁶⁹

Burhan'ın pişmanlığı onu çeşitli çözüm arayışlarına sevk eder. Sevda'yı kendi yöntemleri ile Türk ve Müslüman bir kız yapmaya çalışan genç adam, tüm çabalarına rağmen anne karşısında muvaffak olamaz. Romanın sonunda Burhan'ın, Sevda'nın odasında Hz. İsa için yazdığı tazarrunameyi görmesi Claire'nin kazandığı zaferin göstergesidir.

Eserde Claire'in anneliğini farklı bir yönüyle öne çıkaran Andrée olur. Andrée'nin İstanbul'a gelmesiyle yabancı kadınlar ile yapılan evliliklerin ortaya çıkardığı sorunlar romanın merkezine psikolojik yönleri ile taşınır. Andrée yaptığı evliliğin ne kadar yanlış olduğunu, yaşadığı buhranları Claire, Burhan ve Sami'nin bir arada olduğu bir akşam dile getirir. İki vatani olduğunu ifade eden genç kadın, ikinci vatani olarak kabul ettiği İstanbul'a ne kadar alıştığını, Fransa'ya gittiğinde sürekli geri dönmek istediğini söyler. Kendisini kökünden koparılmış bir bitkiye benzeten Andrée, her insanın bir memleketinin olduğunu, ancak kendisi gibi yabancı erkeklerle evlenen kadınların iki toprak arasında kaldığını belirtir. Onun bu tespitine en içten destek Claire'den gelir. Claire, kendisiyle çok meşgul olmadığı, kendisini

⁴⁶⁹ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 33.

avuttuğu için Andrée kadar acı çekmediğini söyler. Ona teselli verenin annelik olduğunu belirtir ve Andrée'ya anne olmasını tavsiye eder.

“ – Ben de biraz Türk olmuşum; fakat seyahatimden sonra İstanbul'da da bu defa eskisi kadar rahat edemiyorum. Unutmaya başlamışken yeniden hatıralarım tazelendi galiba; fakat ben kendimi oyalamayı bilirim. Çocuklarım var, Burhan var; biraz da eğlence olsa pek âlâ memnun olacağım. Halbuki Andrée, siz ne sokağa çıkarsınız, ne de çocuklarınız var. Hep kendinizi üzecek vesileler ararsınız.”⁴⁷⁰

Andrée'nın düştüğü psikolojik duruma Claire'in düşmemesinin nedeni, hem Claire'in Andrée'ya göre daha rahat bir kişiliğe sahip olması hem de anneliği onu böyle bir duruma düşmekten korumasıdır. Claire annelikte teselli bulur. Bu nedenle Andrée'ya anne olmasını tavsiye eder. Andrée ise yaptığı evliliğin yanlış olduğunu düşündüğü için anne olmayı istemez.

Annelik konusunda feminizmin olumsuz etkisi üzerinde duran yazar, bu durumu Bahire'nin anneliğe yaklaşımı ile söz konusu eder. Bahire, feminizmin tesiri altında kalarak evlilik ve anneliğe karşı olumsuz düşünceler besler. Bahire, kendisini evlendirmek isteyen babasına:

“ – Baba, bende bir kadın hali var mı?.. Beni söküük dikerken, yemek pişirirken, çocuklarımın yüzünü yıkarken göreceğini tasavvur edebiliyor musun?”⁴⁷¹ diye sorar.

Bahire, okuldan aldığı eğitim sonucunda evlilikten uzaklaşan, erkeklerle mücadele içine giren, annelik duygusundan yoksun bir kız olarak karşımıza çıkar. Onun öne çıkmasına neden olan özelliği erkek tipli olmasıdır. Babasına kendisinin bir cinsiyetinin olmadığını söyleyen Bahire, kendisi için illa bir cinsiyet belirtilmesi gerekirse, bu cinsiyetin erkek olacağını ifade eder. Evliliğe ve anneliğe mesafeli yaklaşımı da onun kendisini bir erkek gibi hissetmesinden ileri gelir. Genç kız, kadına ait tüm meziyetlerden uzak düşürüldüğü gibi, annelik duygusundan da tecrit edilmiştir. Yazarın eğitim meselesi üzerinden eleştirdiği bu durum, feminizmin

⁴⁷⁰ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 69-70.

⁴⁷¹ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 136.

fertlerin annelik duygularına yönelik olumsuz etkisini ortaya koymasından dikkat çeker.

Nesime'nin annesiz olması romanın başından sonuna kadar aktif bir biçimde değerlendirilir. Küçük yaşta annesini kaybeden Nesime'nin, anne sevgisine olan ihtiyacı eser boyunca çeşitli yollarla dile getirilir. Romanın başında genç kızın Amerika'ya gitmek istemesinin ardında annesiz büyümesinin onda meydana getirdiği psikolojik bir ihtiyaçtan kaynaklandığına vurgu yapılır.

*“Amerika seyahati Nesime için, biraz da psikolojik bir ihtiyaçtı. Nesime meşhur Mevlevi Şeyhi Amir Çelebi'nin kızı idi. Annesi o doğduğu zaman ölmüştü. Koca tekkede hiç arkası gelmeyen misafirler arasında dervişler ve bacılar ordusu içinde, yalnız ve şefkat mahrumu olarak büyüdü.”*⁴⁷²

Nesime mütemadiyen yalnızlığından şikâyet eder. Onun bu yalnızlığını tekkenin kalabalığı da gidermez. Sami ve Burhan kardeşlerinin Amerika'ya gitmek istediklerini öğrenince bu durum karşısında Sami'nin olaya yaklaşımı dikkat çeker. Genç adama göre Nesime'nin kimseye sormadan Amerika'ya gitmek istemesini engelleyebilecek tek kişi anneleridir, anneleri olsaydı onu vazgeçirebilirdi. Babası ile kardeşinin durumunu konuşan Sami, bir babanın kızını vazgeçirmede anne kadar etkili olamayacağını düşünür.

*“ Babama söyledim; fakat bir baba ne yapabilir? Annemiz sağ olsaydı belki men ederdi.”*⁴⁷³

Nesime'nin annesizliğinin onda meydana getirdiği psikolojik durum en yakın arkadaşı Leman'ı kıskanması ile söz konusu edilmeye çalışılır. Nesime ve Leman Amerika'ya gidebilmek için Mr Cox ile tanıştıracakken Leman'ın ortadan kaybolduğu fark edilir. Nesime, Leman'ı bir müddet aradıktan sonra vazgeçer. Kendince Leman'ın tüm imkânlarla sahip olduğunu, asıl Amerika'ya gitmeye ihtiyacı olanın kendisi olduğunu düşünür. Büyük bir kıskançlık ile “ *Halbuki Leman'ın her*

⁴⁷² Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 47-48.

⁴⁷³ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 75.

şeyi vardı: Ailesi, annesi, güzelliği... ve aşkı...”⁴⁷⁴ sözlerini sarf eder. Nesime’nin, Leman’ın annesinin varlığını düşünmesi, ve onun sahip oldukları arasında annesinin olmasını da sayması dikkat çekicidir. Genç kızın anne özlemi en canlı şekli ile romanın sonunda Amerika’ya gitmeden önce annesinin mezarına gidip onunla vedalaşmasıyla duygulu bir biçimde konu edilir.

“... Annesinin ismini taşıyan bu taşta temas ihtiyacı, anne şefkati için titreyen, yanan kalbine, bir sevgi gayesi gibi sınırsız arzular veriyordu. Onu öperse, tanımadığı annesini biraz öpmüş gibi memnun olacaktı. Kalbinin boşluğu dolacak, ruhu hafifleyecek ve biraz affedilmiş gibi bir sükunet duyacaktı. Tıpkı küçüklüğünde yaptığı gibi mermere sarılıp: *Ah anneciğim, anneciğim, diyebilse...*”⁴⁷⁵

Amerika yolculuğuna karar veren Nesime için tekke, artık yabancı bir evdir. Yeni hayallerin peşine takılıp yolculuğa çıkan genç kızı bir an durduran ses, annesinin hayalî seslenişi olur. Nesime’nin kalbinde duyduğu bu ses, genç kızı durdurmaya muvaffak olamaz.

Bu dönem romanlarında annelik iki şekilde yer alır. İdeal kadın bize ideal annenin ölçülerini verirken dejenere kadınlar ise Cumhuriyet ideolojisinin karşı çıktığı annelik özellikleri ile söz konusu edilir. Dejenere kadın olmadığı halde iyi bir anne olmayan kadınlar da eleştirilir. Halide Edib’in *Sinekli Bakkal* romanında Rabia’nın annesi Emine, Müfide Ferit’in *Pervaneler* romanında Leman’ın annesi, Halide Nusret’in *Gülün Babası Kim?* romanında Meclâ’nın annesi ve Nezihe Muhiddin’in *Ateş Böcekleri* romanında Necat’ın annesi dejenere olmadıkları halde olaylar karşısındaki tutumları sebebiyle eleştirilirler.

Romanlarda annenin çocukların evlilikleri üzerindeki yaptırımlarına da dikkat çekilir. İdeal anneden zorla yaptırılan evliliklere karşı çıkmaları ya da kendilerinin böyle bir olaya dahil olmamaları beklenir.

⁴⁷⁴ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 89.

⁴⁷⁵ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 139.

3.4.3. Dejenere Kadın

Muharebe yıllarının sona ermesiyle birlikte yeni kurulan devlet, gelişimini hızlandırmak, savaşın izlerini kısa sürede silmek amacıyla yüzünü Batı'ya çevirir. Batı'ya kapılarını tereddütsüz bir şekilde sonuna kadar açan Türkiye, buradan dönemin aydınları aracılığı ile ülkeye getirilen birtakım yenilikleri de aynı şekilde tereddüde düşmeden, sorgulamadan kabul eder. Değişimi arzulayan aydınlar, toplumda var olan geleneğin karşısına 'modern' kavramını çıkarırlar. Bu yeni kavramı tüm alanlarda yenileşmeyi sağlamak amacıyla halk arasında yaygın bir hale getirmeye çalışırlar. Bu amaçla çıkartılan dergi ve gazetelerde modern hayatın gereklilikleri, getirdiği yenilikler teferruâtlarıyla topluma anlatılmak istenir. Bu dergi ve gazetelerdeki hedef kitle ise hiç şüphesiz kadınlar olur.

Tanzimat dönemi ile ortaya atılan, kadının değişiminin devletin gelişmesi için ön şart olduğu fikri, Cumhuriyet'den sonra da aynı şekilde kabul görür. Bu bağlamda söz konusu edilen 'modern' kavramının erkeğe nazaran kadın üzerinde çok daha fazla etkili olduğunu söylememiz mümkündür. Tarihî kaynaklara baktığımızda da dönemin yenileşme çalışmalarının erkekten ziyade kadına yönelik olduğunun görülmesi de bu durumun bir göstergesidir.

Yaşanan batılılaşma sürecinin bir süre sonra devletin arzuladığı ideal şeklienden çıkıp bireysel yorumlamalar ile farklı bir boyut kazanmaya başlaması dikkat çeker. Bazı kadınlar yenileşmeyi zahirî yönleri ile değerlendirmeye başlarlar. batılılaşmayı süs, eğlence ve şahsî arzuları etrafında yorumlayan bu kadınlar, değişimin fikrî yönünden mahrum kalan kadınlar zümresini oluştururlar.

Batılılaşma her alanda olduğu gibi mimarî alanda da etkili olmuştur. Mimarî değişim köşklere apartman dairelerine yönelişi beraberinde getirir. Osmanlı'yı simgeleyen köşkler yıkılıp yerine apartmanlar inşâ edilir. Bu değişim İstanbul'un Şişli semtinde hızlı bir şekilde gerçekleşir. Şişli'de yapılan yeni binalar, değişimin tüm nimetlerinden eksiksiz faydalanmak isteyen kadınların bu çevrede toplanmasına kapı aralar. Ortak dünya görüşüne sahip bu kişiler çeşitli eğlenceler vesilesi ile bir araya gelirler. Farklı semtlerde oturan, ancak Şişli'deki davetlerden mahrum kalmak istemeyen bazı aileler de zamanla bu semte taşınırlar. Şişli etrafında toplanan

ailelerin sayısı her geçen gün artmaya başlar ve kısa süre içinde Şişli, eğlencenin merkezi, batılılaşmanın yeni yüzü olur. Eğlence hayatının içinde, yaşadıkları çevre dışındaki tüm olaylara kayıtsız kalan bu insanların zamanla memlekette yaşanan Milli Mücadele sürecine karşı da duyarsızlaşmaları dikkat çeken bir başka husus olur. Tüm bu gelişmeler dönemin aydınlarını harekete geçirir. Kaleme aldıkları romanlarda yanlış batılılaşan kadına doğru yolu göstermeyi hedefleyen yazarlar, eserlerinde bu kadın tiplerini sert bir dille eleştirirler. Yanlış batılılaşan kadınlar romanlarda yeni bir tipin söz konusu edilmesine zemin hazırlarlar. ‘Dejenere kadın’ ya da ‘yozlaşmış kadın’ olarak adlandırılan bu kadınların Şişlili olmaları eserlerde Şişli semtinin, yazarlar tarafından yanlış batılılaşmanın merkezi olarak yorumlanmasına sebep olur.

Dejenere kadın, toplumsal sorunlara karşı duyarsız, fikrî yönü zayıf, düşünmeyen, yeni bir şeyler üretmeyen, toplum içerisinde sadece tüketen kadındır. Romanlarda bu kadının karşısına çıkan daima ideal kadın olur. İdeal kadın, dejenere kadını eleştiren, onu küçümseyen, bazı romanlarda da onun küçük duruma düşmesini sağlayandır. Yazarlar dejenere kadını iki şekilde ele alırlar. Bazı romanlarda ideal kadın ile dejenere kadın farklı kadınlar aracılığı ile söz konusu edilirken bazılarında ise dejenere kadın aynı kahramanın şahsında işlenir.

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Gülün Babası Kim?* isimli romanında dejenere kadın tipi romanın kahramanı Meclâ ile söz konusu edilir. Romanın başında Meclâ, yanlış düşünceleri ile batılılaşmayı yanlış yorumlayan bir kadın tipi olarak karşımıza çıkar. Geleneklerinden, sahip olduğu değerlerden uzak yaşayan genç kız, evlilik, aile, annelik gibi kavramlar hakkında menfî düşüncelere sahiptir. Onun düşünce dünyasının bu şekilde olmasının temel nedeni ise almış olduğu yanlış eğitimidir. Meclâ fikrî yönü olmayan bir kız değildir, sadece yanlış fikirleri vardır. Bu sebeple yazar onu çeşitli sergüzeştlere geçirir ve onun doğru yolu bulmasını sağlar.

Meclâ’nın yanlısı ‘Hürriyet’ kavramını yanlış yorumlaması ile başlar. Hürriyeti her alanda kayıtsızlık olarak değerlendiren genç kız, sahip olduğu tüm değerleri reddederek sadece özgürlüğün ona verdiği sınırsız haklarla içinden geldiği gibi yaşamayı amaçlar. O, bu tutumu ile savaştan sonraki yeni nesli temsil eder. Asrîleşme adına millî, tarihî ve geleneksel tüm ananeleri elinin tersi ile iten,

sorgulamadan ‘Hürriyet’ namına Batı’dan alınan değerleri kabul eden Meclâ, bu tutumundan dolayı ağır bir bedel öder.

Meclâ, ‘kayıp nesil’ olarak adlandırılan gençlerin bir misali olarak karşımıza çıkar. Genç kız romanın başında kendisini kayıtsız şartsız özgür bir insan olarak görür. Onun sınırsız özgürlük arzusuna ilk uyarı ablası Nezihe’den gelir. Nezihe onu, imansız ve harpten sonraki nesil olarak tanımlar. Ablasının bu tanımına karşı Meclâ, ablasının eski asırdan kalma olduğunu söyler.

“*Sen, geçen asırdan arta kalmış gibisin; halbuki ben bu neslin fikirlerini, itikatlarını; yahut itikatsızlıklarını (inançsızlıklarını) taşıyorum.*”⁴⁷⁶

Meclâ’ya göre ablası ve ablası gibi düşünen kişiler eski asırdan arta kalmış fikirlerin temsilcileridir. Meclâ’nın ablasını küçük görmesi, onu eski kafalı olarak tanımlaması ablasının erkekler karşısında güçsüz bir kadın olmasından ileri gelir. Babasının onu zorla, sevmediği bir erkekle evlendirmesine karşı çıkamayan genç kadın, kocası karşısında da pasif tutumunu sürdürür. Tüm bunlar Meclâ’nın onu mukavemetsiz bir kadın olarak görmesine neden olur. Meclâ’ya göre özgürlük bir kadının kuvvetli olduğunun delilidir. Genç kız kimsenin ona zorla, istemediği bir şeyi yaptıramayacağını savunur.

Romanda, Nezihe dışında, Lemân da Meclâ’yı uyarır. Lemân’ın uyarılarının daha kuvvetli olmasına karşın kahraman, özgürlüğün kendisine tanıdığı sınırsız hayat kaidelerine o kadar kendisini kaptırır ki, onu uyaran geç kadını küçümser. Leman'ın hayatı gayri ahlâkî olmasına rağmen Meclâ bu hayatı tabii bulur. Ona göre Lemân da özgürdür, istediği zaman Tâlât’dan ayrılacakken o, bu duruma kendi isteği ile düşer.

“*Mademki zevke ve hürriyete inanıyorum; sizin bugün yaşadığınız hayatı tabii ve iyi buluyorum demektir. İnsan, sevdiği kimse ile, sevgisi devam ettiği müddetçe beraber yaşar; sonra hiç bir muahezeye maruz olmaksızın ayrılıp giderler.*”⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 17.

⁴⁷⁷ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 28.

Kendini güçlü gören Meclâ, hisleri ile oynayan Tâlât karşısında eli kolu bağlı kalınca ‘Hürriyet’ kavramı ve bu kavram çerçevesinde sahip olduğu düşünceleri tekrar gözden geçirme ihtiyacını duyar. Genç kadın ne kadar yanlış düşüncelere sahip olduğunu içine düştüğü hata sonucu fark eder ve büyük bir pişmanlık duyar.

*“Zaman geliyor ki kendi kendimden öğreniyorum ve aptal başımı duvarlara çarparak ağlıyorum.”*⁴⁷⁸

Yazar, Meclâ ve onun karşısında yer alan Nezihe ile, iki kardeşin yaşlarından dolayı aralarında çıkan kuşak çatışmasından çok daha ileri bir tezi ortaya koymaya çalışır. Nezihe eskinin, bir diğer ifadeyle Osmanlı’nın temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Yazar, Nezihe’nin, kocası ve babası karşısındaki duruşu dışında, fikirlerini sorgulamaz. Babasının zorlaması ile yanlış bir evlilik yapmış genç bir kadını temsil eden Nezihe, Meclâ’ya göre daha sağlıklı bir fikir dünyasına sahiptir. O, sahip olduğu değerleri savunurken, Meclâ ise batılılaşmanın getirdiği tüm yenilikleri kabul eder ve bunu yaparken ‘Hürriyet’ kavramını kendisine koruyucu bir kalkan, yaptığı her şeyi meşru kılan bir dayanak olarak görür. Meclâ’nın en büyük kusuru eskiyi inkâr ederken başına gelecekleri düşünmemesidir. Aşırı öz güven ile hareket eden Meclâ yeni hayatın, hürriyetin kadını ezilmekten koruduğu gibi yüzüstü bırakılmaktan da koruyacağını düşünür. Meclâ’nın Lemân’a karşı bu kadar kendine güvenir ifadelerle karşılık vermesinin altında Lemân’ın başına gelenlerin kendi başına gelebileceğine ihtimal vermemesi yatmaktadır. Oysa Meclâ öfkelenildiği genç kadın ile aynı kaderi paylaşır. Bir süre sonra Tâlât onu da yüzüstü bırakır. Bu durum karşısında Meclâ çok büyük bir pişmanlık duyar.

*“Kendimi, kucağında babasız çocuğumla, kaldırım üstünde beş parasız kalmış tasavvur ederken ıstıraptan nefesimi tutuyor; o zaman, Leman'a yazdığım o zehirli mektubu düşünerek yumruklarımın kafama vuruyorum ve onun bedbaht hayalinden af diliyorum.”*⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 109.

⁴⁷⁹ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 115.

İfade ettiğimiz gibi Meclâ, fikrî yönü kuvvetsiz bir kahraman değildir. Dil bilen, iyi bir eğitim almış, farklı kaynaklardan okumalar yapabilecek düzeyde olan bir kadındır. Bu sebeple yazar onu tam anlamıyla dejenere kadın olarak değerlendirmeyi, onu doğruyu göstermeye lâyık birisi olarak görür. Meclâ yaşadığı değişim ile bu defa yanlış düşünce dünyasına sahip iken sürdürdüğü eski hayatını inkâr etmeye başlar. Onun için yeni bir hayat, yeni bir kadın ortaya çıkar. Eskiye ait kitaplar bile onun gözünde bir başkasına aittir.

Halide Nusret'in *Sisli Geceler* romanında dejenere kadın Mine'nin şahsında okuyucuya sunulur. Mine, son derece duygusal bir kızdır. Roman boyunca Fikret'i sevdiği için onunla evli olan Zehra'yı kıskanır. Hisleri ile hareket eden şımarık bir kız olan Mine, istediği zaman ağlayıp çevresindekileri üzen, yine istediği zaman kahkahaları ile etrafındakilere neşe veren dengesiz tutumlara sahiptir. Mine'nin bir diğer özelliği ise eserin başından sonuna kadar süslü bir kız olarak karşımıza çıkmasıdır. Yazar eserin başında kahramanın dejenere kadın özelliklerini daha yüzeysel ele alarak sunar. Romanın başında Mine sadece süslü, hisleri ile davranan bir kızdır. Eserin sonlarına doğru onun ahlâkî bazı düşünceleri öne çıkar.

Mine'nin defterini bulan Zehra, onun Fikret hakkındaki düşüncelerini okurken nasıl hayrete düştüyse, ahlâkî bazı değerler hakkında yaptığı yorumları da okurken aynı şekilde büyük bir şaşkınlığa kapılır.

*"Vicdan, namus, fazilet... Ne boş mefhumlar, yarabbi, bunlar ne bomboş kelimeler...Bu saçmaları karşımda bir heyülâ gibi dikili görüp de uykusuz geçirdiğim gecelere acıyorum; kalbimin sesini susturmak için sabahlara kadar çırpınıp terlediğim o nihayetsiz azap geceleri!... Meğer ben ne budala imiştim..."*⁴⁸⁰

Mine tüm ahlâkî değerlere karşıdır ve onları yok sayar. Tek hakikatin aşk olduğuna inanan genç kız, vicdan, namus, ahlâk gibi kavramların eskilerin uydurduğu yalan ve efsaneler olduğuna inanır. Mantığın aşkı sınırlamaktan başka bir bir şeye yaramadığını düşünür. Mine için önemli olan tek şey Fikret'e duyduğu aşktır. Onun kardeşi Nüzhet ile evli olması Mine için önemli değildir. Dünyada

⁴⁸⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 167-168.

sadece Fikret ve kendisinin olduğunu düşünen genç kız, Zehra ve kızı Gaye'nin, çevresinde ona ahlâkî değerleri öğretenlerin bir vehimden ibaret olduğunu savunur. Yazar, Mine'ye hak vermez ve ona bu düşüncelerini hastalıklı bir ruh hâli ile söyler. Halide Nusret Mine'yi suçlu bulur, onun vehim olarak gördüğü tüm değerlere karşılık yazar da genç kızı roman boyunca fizikî özelliklerinden yola çıkarak bir hayal şeklinde tahayyül eder. Romanın başından itibaren Mine gözlerinin mavi renkte oluşuyla öne çıkar. Asıl adı Mina olan genç kız, mine çiçeğine benzetilince bu isim ile anılmaya başlar. Mavi renk, realiteden uzak, hayalî olanı simgeleyen bir renk olması açısından önemlidir. Mine'nin sadece gözleri değil, romanda giydiği kıyafetlerin de mütemadiyen mavi renkte olması dikkat çeker. Yazar, eserin sonunda Mine'nin intihar etmesi ile onu romandan çıkarır. Halide Nusret'e göre Mine, fikrî yönü zayıf, düşünmeyen ve idealleri olmayan bir kızdır. Fikret'e duyduğu aşkın kendisinde bir saplantı şekline dönüştüğünü söylememiz mümkündür. Onun tüm ahlâkî değerlere karşı bu kadar öfkeli olmasının altında yatan sebep de budur. Yazar genç kızın düşüncelerini son derece yanlış bulur, bu nedenle onun ölümü ile bu düşüncelerin yanlışlığını vurgulamayı amaçlar. Yazar, Mine'nin sonunu Fikret'e duyduğu aşktan ziyade, dejenere fikirlere sahip olması sebebiyle ölüm ile sonuçlandırır. Mine, Fikret'i sevdiği için Zehra tarafından bile suçlu görülmez. Yazar, Mine'yi asla suçlu bulmaz, tüm kabahat Mine ile Nüzhet'i zorla evlendiren Münire Hanım'dadır. Halide Nusret, evlilik meselesi ile genç kızın düşüncelerini tamamen farklı değerlendirir.

Yazarın *Gülün Babası Kim?* isimli romanının kahramanı Meclâ'nın fikrî yönü kuvvetlidir, ancak yanlış bazı fikirleri savunması onu bir başka yanlışta sürükler. Yazar Meclâ'ya doğru yolu gösterir ve onu içinde bulunduğu fikrî buhrandan kurtarır. Mine ise düşünmeyen bir kızdır. Yazar onun yozlaşmış halini onaylamaz, dejenere bir tip olarak gördüğü genç kızın sonunu ölüm olarak tasarlar. Aslında eserde, Zehra dışında, tüm kahramanların düşünmeyen, üretmeyen, herhangi bir konuda fikir sahibi olmayan bireyler olduklarını görürüz. Fikret'in ablası Sacide bu kadınlardan birisidir. Sacide, muharebe hakkında düşünceleri ile karşımıza çıkar. Zehra'nın Anadolu'ya gittiği dönemde Sacide ile mektuplaşmaları söz konusu edilir. Bu sırada savaş hakkındaki konuşmaları, Sacide'nin ümitsiz bir halde olduğunu belirtmesi, gazeteleri bile okumaması bu konudaki duyarsızlığını gösterir. Oysa Zehra ümitlidir ve bu konuda gayret gösterir.

Romanda Fikret'in annesi Münire Hanım, Mine'nin zorla Nüzhet ile evlenmesine sebep olduğu için eleştirilir. Bunun yanı sıra Fikret ve Zehra'nın evlendikten sonra Anadolu'ya gitme fikrine yaklaşımı, yaşlı kadının yazar tarafından bir kez daha tenkit edilmesine yol açar. Fikret ve Zehra'nın Anadolu'ya gitmek istemelerine karşın Münire Hanım Anadolu'ya gitmenin gençler arasında moda olduğunu ileri sürer. Fikret ve Zehra'ya bu konuda karşı çıkmaz ancak o da kızı Sacide gibi Milli Mücadele hakkında endişeli bir bekleyişe sahip olmaz.

Romanda Zehra ve Fikret Anadolu'ya gitmeseydi yaşanan savaştan okuyucu haberdar olmazdı. Çünkü Fikret'in ailesinde savaş yaşandığına dair en ufak bir izlenime rastlamamız mümkün değildir. Sacide, Mine, Münire Hanım harp hakkında sohbet dahi etmezler. Oysa Zehra, İstanbul'a geldiğinde tekrar geri dönmek için fırsat kollar.

Eserde Milli Mücadele'ye karşı gelen dejenere kadın tipi ise Ömer Naim'in Şişlili annesidir. Romanda bu kadının Şişlili olduğu açıkça ifade edilmez. Ancak bu genç adamın Şişli ve Şişli çevresindeki insanlardan sıkılması, bunları Zehra ile mukayese etmesi onun Şişlili olduğuna dair kanâatleri güçlendirir. Ömer Naim'in annesi genç adamın Anadolu'ya gitmesine karşı çıkar, bunun üzerine Ömer Naim kaçarak Anadolu'ya gelir. Yazar derinlemesine işlemese de Şişlili bu tip kadınlara kısaca göndermede bulunur.

Şükûfe Nihal'in *Yakut Kayalar* romanında kahramanın çevresindekilere farklı bir düşünce dünyasına sahip olduğu vurgulanmak istenir. Bu fark ortaya konulurken etrafındaki diğer kızlar ile kahramanın mukayesesi yapılır. Kahramanın çevresindekilerin dönemin yozlaşmış genç kızları olduğunu görürüz. Romanın kahramanı olan genç kız eser boyunca çevresindekiler ile anlaşamadığını vurgular. Genç kız ne kadar sade ise etrafındaki kızlar o kadar gösterişlidirler. Bu durum sadece dış görünüşte ortaya konulmaz. Kahramanın aldığı eğitim ile arkadaşlarının eğitimleri aynı gibi görünse de genç kız bu eğitimleri fikir dünyasını geliştirmek, daha çok şey öğrenmek için alır. Oysa çevresindekiler ise bu eğitimleri ailelerinin zorlaması ya da modaya uymak için alırlar.

Şükûfe Nihal, ‘taşbebek’ olarak isimlendirilen süs ve eğlenceye meraklı, düşünceleri olmayan dönemin dejenere tiplerini eleştirir ve bu yolla kahramanı bu tiplere örnek gösterir.

“Onlar ipekler, danteller içinde. Onlar boyalar, sürmeler içinde... Ben hayatın geniş ufuklarına zincirsiz kanat çırpma istiyorum. Başımda azametli gayeler, kalbimde engin ihtiraslar, ruhumda derinden derine uğuldayan kasırgalar var. Onlar...Onlar hülyalarını sarı yaldızlı, pembe atlaslı bir gelin odasının içinde, tellerini takarak, duvaklarını örterek bir kukla olacakları güne bağlamışlar...”⁴⁸¹

Çevresindekiler ile kahraman mukayese edildiğinde, kahraman yüceltilirken dönemin dejenere kızları ise tenkit edilir. Genç kızın etrafındakiler ile anlaşamaması farklı bakış açılarına sahip olmalarından ileri gelir.

Şükûfe Nihal *Çöl Güneşi* romanında dejenere kadın tipi Müeyyet aracılığı ile okuyucuya sunulur. Müeyyet ile Zehra’nın birbirinden tamamen farklı düşüncelere sahip olduklarını daha önce ifade etmiştik. Müeyyet, süslü, eğlence ve davetlere gitmekten başka bir şey düşünmeyen, kocasının tahakkümü altında yaşayan, fikrî yönü zayıf bir kadındır.

Romanın başında karşımıza ilk çıkan Müeyyet olur. Yazar onu tasvir ederken dönemin tipik dejenere kadın tipini gözler önüne serer. Müeyyet şişman, süslü, çokça boyanmış yüzü ve kirpikleri ile bir davete katılır.

“Alçak, rahat sedirde, sigarasının dumanlarına dalan biraz yumuşakça, genç, güzel bir hanım. Fevkalade itina ile giyinmiş, boyanmış. Parmaklarında, bileklerinde parlayan taşlar.”⁴⁸²

Romanın başında sadece bu davet münasebetiyle fizikî özelliklerine yer verilen genç kadın, daha sonra romanın sonuna kadar sadece mektupları ile eserde söz konusu edilir. Müeyyet’in romandaki fonksiyonu ideal kadın Zehra’nın fikirlerini öne çıkarmak, dönemin yozlaşmış fikirlerinin tenkidi için yazara zemin

⁴⁸¹ Şükûfe Nihal, *Yakut Kayalar*, s. 62.

⁴⁸² Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 113.

hazırlamaktır. Müeyyet katıldığı davette Zehra'yı bekler. Zehra ise açtığı kitap dükkanının işlerini halletmeye çalıştığı için davete geç kalır. Bunun üzerine Müeyyet, Zehra'ya çalıştığı için kızar. Genç kadına göre Zehra'nın maddi durumu iyi olduğu için çalışmaya ihtiyacı yoktur. Zehra ise onun aksine, bir kadının her durumda çalışması gerektiğini düşünür.

*“Senin işlerinden de bıktım usandım. Ne diye kendini yoruyorsun, anlamıyorum ki! Açmışsın, kimsesizmişsin gibi çalışıp duruyorsun! Yüzüne bir damla boya olsun süreydin ne olurdu? Nasıl kadınsın sen de?”*⁴⁸³

Romanın başında Müeyyet'in ortaya koyduğu bu fikirler iki kahraman arasındaki farkı açıkça gösterir. Müeyyet ne kadar süslü ise Zehra o kadar sade bir kadındır. İki kahramanın tartışmaları eserin ilerleyen kısımlarında toplumsal birtakım meseleler üzerinde yoğunlaşır. Evlilik, çocuk bakımı, boşanma, kadının çalışma hayatına atılması gibi konular üzerine yapılan tartışmalarda Müeyyet daima ataerkil toplumun sesi olarak karşımıza çıkar. Müeyyet'e göre kadın çalışmamalı evinde kocasının ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamalı. Boşanma konusunda ise genç kadın, kadının erkeğin küçük çapkınlıklarını affetmesi gerektiğini savunur. Müeyyet sadece taşbebek olarak nitelendirilen dönemin süslü, fikrî yönü zayıf, dedikodu meraklısı kadınlarından. Ancak Müeyyet'in farklı yönü, dönemin pek çok dejenere kadınları gibi ahlâksız bir kadın değildir. Müeyyet kocasına sadık, ahlâklı bir kadındır. Onun romandaki vazifesi yanlış düşünceleri temsil etmektir.

Daha önce söz konusu ettiğimiz gibi ideal kadın, dejenere kadını eleştiren, onu küçümseyen, bazı romanlarda da onun komik duruma düşmesini sağlayan. Bu romanda da Zehra'nın, zaman zaman da Feriha'nın, Müeyyet'i küçümsediğini görmekteyiz. Katıldıkları davette Müeyyet, Feriha'dan kendisini destekleyeceği ümidi ile, Zehra'nın erkekler gibi çalıştığından bahseder. Bunun üzerine Feriha, genç kadını idealist tutumundan dolayı takdir eder ve Müeyyet ile Zehra'nın arasındaki farkı ortaya koyar. Feriha okul yıllarında Zehra ile daha ciddi meseleler üzerine konuşurken, Müeyyet ile oyun oynadığını ifade edince bu sözler Müeyyet'in küçük düşmesine sebep olur.

⁴⁸³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 114.

“Aferin Zehra, zaten belli idi, senin herkese benzemez bir kız oluŖun! Çocukken bahsettiğin Ŗeyleri nihayet tatbik ediyorsun demek? Daha o zaman senin ruhunun fevkalade tarafları vardı, Müeyyet daha çocuktu, Müeyyet’le oyun oynar, seninle kitaptan, hayattan bahsederdim...”⁴⁸⁴

Müeyyet yazarın, fikirleri sebebiyle tasvîp etmediği bir kadındır. Bu sebeple yazar, onu roman boyunca kısmen devre dışı bırakarak Zehra’nın fikirlerini ön plana çıkarmaya çalıŖır. Müeyyet’in Zehra’ya yazdığı mektuplarına yer vermeyen yazar, onun fikirlerini Zehra’nın ona yazdığı cevaplar ile okuyucuya duyurur. Romanın sonunda Müeyyet değıŖmezken Feriha ise çalıŖma kararı alarak sıradan bir kadın olmaktan ideal bir kadın olma statüsüne yükselir.

Ŗükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanında karşımıza çıkan ilk dejenere kadın İsmet Hanım’dır. Diğer romanlarda olduğu gibi bu romanda da dejenere kadının karşısında ideal kadının yer aldığını görürüz. Bu bağlamda romanda Yıldız’ı idealleŖtirmek, okuyucuya örnek olmasını sağlayan farklı yönlerini ön plana çıkarmak için yazar, İsmet Hanım’a yer verir. İsmet Hanım, tüm dejenere kadınlar gibi kilolu, gereğinden fazla süslü, müsrif, erkeklere karşı teklifsiz, Avrupa’da eğitim gördüğünü iddia eden, giyiniŖi ve konuşmaları ile komik durumlara düŖtüğünün farkında olmayacak kadar öz güven sahibi bir kadındır. İsmet Hanım’a göre Yıldız ise sessiz, bir Ŗeyden anlamayan, konuşmasını ve giyinmesini bilmeyen, hasta bir kadındır.

İsmet Hanım’ı romanda ilk tenkit eden ise bir Anadolu kadını olur. Romanın kahramanı Yıldız’ın, Harp Öksüzleri Derneği’nden tanıyıp yanına aldığını AyŖe Kadın, İsmet Hanım’ın eve girer girmez Hasan’ı sormasını kınar.

“ Benim bildiğim, bir kadın bir eve gelince en evvel o evin hanımını sorar; eğer pek lazımsa o zaman efendi, bey sorulur. Bu hanımda hiç nezaket, usul yok mu? Kaçtır böyle yapıyor; kapı açılır açılmaz:

“Hasan Bey geldi mi?”

⁴⁸⁴ Ŗükûfe Nihal, a.g.e., s. 125.

Doğrusu kızıyorum. Kadınlar erkeklerle konuşsun, otursun, kalksın dedilerse böyle istediklerini yapsınlar demediler ya?”⁴⁸⁵

Ayşe Kadın Anadolu bir kadındır. İsmet Hanım’ın eve girince evin hanımından önce Hasan’ı sormasını tenkit eder. Yazar, Ayşe Kadın’ın bu düşüncesine kadının erkekle konuşmasını yanlış kabul ettiği için yer vermez. Ayşe Kadın İsmet Hanım’ın bu davranışlarına karşılık kendisinin de erkeklerle konuştuğunu, ancak bunu mertçe yaptıklarını söyler. Dolayısıyla yazarın amacı Anadolu bir kadın tarafından İsmet Hanım’ın eleştirilmesini sağlamaktır. Ayşe Kadına bu konuda Yıldız’ın arkadaşı Nüzhet destek verir. Eskiden kadınlar, erkeklerden ayrı bir hayata sahip oldukları için şikâyet ederlerdi, şimdi ise konuşabildikleri için şımardıklarını söyler.

İsmet Hanım ahlâkî değerlerden yoksun bir kadındır. Hasan’a genç kızlık hikâyelerini, aşk maceralarını serbestçe anlatırken hiç çekinmez. Onun bu kadar serbest bir kadın olması, Namık Bey’i cesaretlendirir, böylece zaten karısını aldatan adam, bunu açık bir şekilde yapmaya başlar. Aslında yazar bu çift aracılığı ile tüm Şişlili ailelerin içler acısı durumunu ortaya koyar. İsmet Hanım Şişlili bir kadın olması ve dedikoduya meyilli yapısı hasebiyle Şişli’nin tüm dedikodularına vakıftır. Bu dedikodulardan Hasan’a bahsederken kendi ailesinin durumunun da bu ailelerden farksız olduğunu göz ardı eder.

“ O akşam İsmet Hanım da bizde kaldı. Yemekten sonra yeni hayatın dedikodusu yapıldı, dans âlemlerinde çarçabuk şöhret olan isimler ortaya atıldı., birkaç hafta içinde kıskançlık yüzünden birbirleriyle bozuşan karıkocalar, yıkılan evler sayılıp döküldü.”⁴⁸⁶

İsmet Hanım ile kocası arasında çok fark yoktur. Namık Bey karısını aldatır. İsmet Hanım da bunu bilir, kadının bu durum karşısında tek yapabildiği ise kocasının peşinden sabahlara kadar giderek onu engellemeye çalışmak olur, fakat bunda muvaffakiyet elde edemez. İsmet Hanım dönemin diğer dejenere kadınlarından farksızdır. Kendisini giyim ve süse kaptıran kadın, kocasının aldatmaları karşısında

⁴⁸⁵ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 184.

⁴⁸⁶ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 187.

sessiz kalırken, Bursa ziyareti için yaptırmak istediği yeni kıyafetleri yaptırmasına Namık Bey izin vermeyince kıyafetleri koparır. Namık Bey ise Yıldız'ı örnek göstererek, onun gibi sade giyinmesini karısından ister ve karısının sürekli kıyafet diktirmesinden bıktığını söyler.

“ ‘Canım,’ diyordu, *Şimdi sarfiyatımız çok; Bursa için yeni elbiseler yaptırmaya lüzum var mı? Kâfi derecede elbisen var... Tayyörlerin var; mantoların var; İstanbul değil ki Bursa, mevsimden mevsime elbisenin modası geçti, diyeceksin. Hem vallahi bıktım, bu senin moda düşkünlüğünden!.. Baksana, Yıldız Hanım ne kadar sade giyiniyor; ne kadar az masraf ediyor... biraz da kendini başka şeye ver, biraz çocuğuna bak, biraz oku, biraz mutfakla uğraş...*”⁴⁸⁷

Şükûfe Nihal bu romanında dejenere tipleri sadece kadınların şahsında değerlendirmez. Batılılaşmayı yanlış yorumlayan erkekleri de eleştirmek adına romanın kahramanı Hasan başta olmak üzere pek çok erkeği tenkit eder. Hasan romanın başında Yıldız ile aynı düşüncelere, aynı hassasiyetlere sahip bir erkekken yavaş yavaş refah seviyesinin yükselmesi, buna paralel olarak Şişli'ye taşınmaları ile genç adam değişmeye başlar. Başlangıçta bu değişimler sadece moda uygun giyinmek, davetlere katılmak, dans dersleri alarak dans etmeyi öğrenmeye çalışmak şeklinde gelişse de zamanla bu değişim ahlâkî yozlaşmaya dönüşür. Yıldız'ın yakın arkadaşı Nükhet'e karşı bile gayri ahlâkî davranışlar sergileyen Hasan, romanda bu tavırları ile dikkat çeken tek erkek değildir. Namık Bey, Kadıköylü Raife Hanım'ın kocası Esat Bey gibi kişiler de Hasan gibi Yıldız ya da Nükhet'e karşı ahlâksız davranışlar sergilerler. Hasan zamanla yaşadığı kültür çatışmasının içinde bocalamaya başlar. Doktorlar bunun bir hastalık olduğunu söylerler. Yıldız onun hastalığını dönemin pek çok insanında görülen cemiyet hastalığı olarak nitelendirir.

“ *Doğru; Hasan hasta idi; bir cemiyet hastası! Nasıl ki, etrafımda bir değişiklik sarsıntısından kendilerini koruyamayacakları kadar dayanıksız, sıhatsız olan birçok kadın ve erkek de onun gibi hasta idiler...*”⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 282 - 283.

⁴⁸⁸ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 280.

Hasan bu hastalıktan romanın sonuna kadar kurtulamaz. Yazar, romanda dejenere tipleri daha kuvvetli değerlendirebilmek adına yan kahramanlar ile bu tiplerin sayısını artırır. Raife Hanım'ı eleştirmek için romana Seyhan isminde, eski bir paşanın oğlu girer. Seyhan son derece bilgili, Avrupa'da yaşayan bir gençtir. İstanbul'dan ziyade Anadolu'ya düşkün, saf köylüye müspet yaklaşır. Raife Hanım tıpkı İsmet Hanım gibi dejenere bir kadındır. Ona kilolarından dolayı 'Börek Hanım' ismini veren Seyhan, o ve onun gibilerin sergilediği davranışları şiddetle tenkit eder. Seyhan'ın eleştirileri Yıldız'a göre daha sert olur. Yazar romandaki tiplerin aşırı derece yozlaştıklarını okuyucuya daha iyi vurgulayabilmek için kendisi aradan çekilir ve bir başka kahramanı söz konusu ederek eleştirileri sürdürür. Seyhan'a göre, Raife Hanım gibiler kafes ve peçe altından yeni çıktıkları ve iyi bir kültüre sahip olmadıkları için bu şekilde yozlaşmaya başlarlar. Yozlaşan bu kesimin az olduğunu savunan genç adam, bunların bütün bir memleket için ölçü olmasına karşı çıkar. Bu insanların yavaş yavaş kendilerine geleceğine inanır. Raife Şişli'ye yeni taşınan sonradan görme, paranın kıymetini bilmeyen bir kadındır. İsmet Hanım gibi onun da tek bildiği şey alışveriştir.

*“ Kafes altından yeni çıkan, Şişli'ye yeni düşen Calibe, Figara gibi terzilerin adını yeni duyan Raife'nin geceli gündüzlü mevzuu hep alışveriş; hep terzi, hep kumaş, hep dans ve balo idi...”*⁴⁸⁹

Raife Hanım ve onun gibilerin dil kullanımları da eleştiri konusu olur. Türkçe ile tam anlamıyla telaffuz edemedikleri Fransızca kelimeleri bir arada kullanan kadınların düştükleri komik durum anlatılırken Raife Hanım'ın yaptığı hata örnek olarak sunulur. Raife Hanım hakkında bir başka eleştiri yapan isim Ayşe Kadın olur. Yıldız'ı bu kadın hakkında uyarır ve Şişli'ye taşınmaları ile hata ettiklerini söyler. Seyhan, yozlaşan kadınların ve erkeklerin tutumlarına daha fazla dayanamaz ve Avrupa'ya geri döner.

Bu sırada Hasan'ın yeğeni Ali İstanbul'a gelir ve o da tıpkı Hasan gibi yanlış cemiyet hastalığına tutulur. Romanda Türk kadınları eleştiri konusu edildiği gibi dönemin Ermeni ve Rus kadınlarının gayri ahlâkî tutumları ile ailelerin düzenlerini

⁴⁸⁹ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 294.

nasıl bozduğuna dair eleştirilere de yer verilir. Romandaki tüm dejenere kadınların Şişlili olması dikkat çeken bir husustur. Yazar, eserde Şişlili kadınlara yer vererek batılılaşmanın sembolü olan bu semtin çirkin yüzünü ortaya koymayı hedeflemiştir.

Yalnız Dönüyorum, Şükûfe Nihal'in dejenere kadını en başarılı işlediği eseridir. *Çöl Güneşi*'nde fikirler üzerinden hareket ederek, dejenere kadını daha çok ataerkil düzenin savunucusu olduğu için eleştiren yazar, kadının erkek karşısında süsü, giyimi ile öne çıkmasını sorgular ve bu duruma karşı çıkar. *Yalnız Dönüyorum*'da ise dejenere kadın daha geniş bir yelpazede değerlendirilir. Yazar romanda bu kadınların eylemlerini de sorgular. Halide Nusret'in romanlarında ise kadının fikrî yönünün kuvvetli olması onun tam bir düşüş yaşamasını engeller. Şükûfe Nihal romanında ele aldığı dejenere kadın, düşünen bir kadın olsa da yazar onu değiştirme gayretine gitmez.

Halide Edib Adivar'ın *Ateşten Gömlek* romanında dejenere kadın tipi, dönemin birçok romanında olduğu gibi, İstanbul'un Şişlili kadınlarının şahsında ortaya konulmuştur. Fakat bu romanlarda diğer romanlardan farklı olarak Şişlili kadınlar, Milli Mücadele'de oynadıkları rol ile değerlendirilirler. İstanbul işgal tehlikesi altındayken şehrin siyasî düşüncelere paralel olarak iki farklı gruba ayrıldığını görürüz. Bir tarafta Milli Mücadele'yi destekleyenler yer alırken, diğer tarafta ise İngiliz himâyesini savunanlar bulunur. Yazar İngiliz himâyesini savunan, dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiğimiz, bu kadınları iki kadın aracılığı ile romanda söz konusu eder. Romanın kahramanı Peyami'nin annesi bu dejenere kadınlardan birisidir.

Romanın başında doktorlar, hastanede tedavi gören genç adama annesine mektup yazmasını söylerler. Bu teklif karşısında bir an annesini hatırlayan kahraman, annesinin kendisini Anadolu'da yapılan mücadeleye katıldığı için reddettiğini ifade eder.

“ Ne yazayım? İstanbul’dakileri unutmuş gibiyim. Orada esmer, ince yüzlü, saçları gergin, bir türlü ihtiyar olmayan bir anam var. O da beni bu sergüzeşte atılırken reddetti.”⁴⁹⁰

Çerçeve hikâyeden oluşan romanın çerçeve kısmında söz konusu edilen bu durum, kahramanın annesinin Milli Mücadele karşısındaki tutumunu ortaya koyan ilk ifadelerdir. Geriye dönüş tekniği ile kahramanın yaşadığı macera söz konusu edilir. Peyami ve annesi Şişli’de yaşayan zengin ailelerindedir. Annesi harbe girdikleri için sıkılır. Ona göre bu mücadele bitmeli savaş yaşanmadan İngilizlerin himâyesi kabul edilmelidir. Uzun harp yılları Peyami ve annesinin hayatında büyük değişikliklere sebep olmaz. Memlekette sefalet olmasına rağmen Peyami bu durumdan etkilenmediklerini söyler. Peyami’nin annesi, İzmirli zengin bir ailenin kızıdır. İstanbul’da büyümüş olan bu kadına İzmir’deki çiftliklerinden mütemadiyen para gelir.

“Şimdi hikâyemden ayrıca annemi düşünüyordum. Yaşlı, alafranga, zeki bir Şişli hanımı. Allahım, o Şişli Büyükkada arasında ne dedikodu, ne kukla oyunları olur. Hepsi annemin salonunda başlamasa bile onun salonundan intişar eder. Ne alafranga efendiler, ne sürmeli gözlü, sinirli, süslü hanımlar gelir, gider.”⁴⁹¹

Peyami’nin annesi sıradan Şişli kadınlarından değildir. Bu dönemde İstanbul’un ikiye ayrılan siyasî yapısının içinde kadınlar oldukça önemli bir misyona sahiptirler. Milli Mücadele yıllarında İstanbul, iki ayrı kadın grubun mücadelesine şahit olur. Bir tarafta Milli Mücadele için Ocaklarda toplanan, mitingler düzenleyen, dernekler kuran şehrin çeşitli semtlerinde yaşayan kadınlar, diğer tarafta ise Şişlili zengin ailelerin salonlarında toplanıp İngiliz gazetecileri ağırlayan kadınlar bulunur. Bunlara en büyük destek ise şüphesiz yabancı devletlerden gelir. Peyami’nin annesi de Şişlili kadınlar zümresine dahil alafranga bir kadındır. Tek korkusu bir gün evine uğrayan dostlarının gelmemeye başlaması, dolan salonunun boş kalmasıdır. Böyle bir düşünceye kapılmasının sebebi ise Ayşe’nin İstanbul’a geldikten sonra kendisinin salonunda İngiliz gazeteci Mister Cook ile tartışmasıdır. Mister Cook Türklerin İngilizlerden özür dilemesini ister ve bu özür şartı ile kendilerini affedeceklerini ve

⁴⁹⁰ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 2.

⁴⁹¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 3.

himâye altına almayı kabul edeceklerini söyler. Ayşe buna şiddetle karşı çıkar ve İngilizlerden merhamet beklemediklerini, asıl onların Türklerden özür dilemesi gerektiğini ifade eder. Bunun üzerine salondan ayrılan gazeteci ile birlikte bir anda Peyami'nin annesinin salonu boşalır. Kısa bir süre kimse eve uğramaz. Bunun üzerine yaşlı kadın paniğe kapılır. Bu durumdan Ayşe'yi sorumlu tutar ve onun evinden ayrılmasını ister.

“ Serbest serbest konuşuyor, bir daha kan sergüzeştine milleti atacak hiçbir şeye taraftar olmadığını, ihtiyarladığında evi ve şahsı etrafında velvele istemediğini söylüyordu. Hele Şişli hayatında mevkiini kaybetmeye, salonunun bir merkez olmadığını görmeye hiç mütehammil değildi...”⁴⁹²

Yaşlı kadının korktuğu şey gerçekleşmez. Ayşe'nin evi terk etmesinin ardından kadının dostları tekrar bu salonda toplanmaya devam eder. Peyami'nin annesinin en yakın dostu ve Şişlili kadınları etrafında toplayan ise Salime Hanım'dır. Bu kadın tam bir İngiliz dostudur. Konuşmasından kişiliğini rahatlıkla anlayabildiğimiz bu kadın, mütemadiyen İngilizlere yalvaran bir üslûp ile konuşur. İngiliz gazeteci Mister Cook'u Peyami'nin annesinin salonuna getiren ve burada Ayşe ile konuşmasını sağlayan da yine bu kadındır. Salime Hanım'ın amacı; İngilizlerin İzmir'i işgali sırasında halka hiçbir zulüm ve işkence yapmadığını, direnenlerin halk değil, ittihatçılar olduğunu, esasında halkın kendilerini desteklediğini ve İngiliz himâyesini arzuladıklarını Ayşe'nin ağzından söyletmektir. Ancak Ayşe, İngilizlere karşı duyduğu tüm nefreti gazetecinin yüzüne haykırır. Gazeteci ile Ayşe tartışırken Salime Hanım ise hâlâ İngiliz dostluğunu ne kadar arzuladığını ifade eder.

“Salime Hanım, kıpkırmızı, en nazik Fransızcasıyla: Ah Mösyö, İngiltere'ye kendimizi muhakkak affettireceğiz, diye başlamıştı.”⁴⁹³

Yazarın bu kahramanlara yaklaşımı ise son derece mesafelidir. Romanın başında karşımıza çıkan Peyami'nin annesinin roman boyunca ismi bile yoktur. Kendisi de sadece romanın başında yer alır. Yazar bu kadını, Ayşe'nin Peyami'ye

⁴⁹² Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 42.

⁴⁹³ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 37.

yazdığı mektupta geçen ifade ile dönemin padişahına benzetir. Salime Hanım da romanda sadece üzerine düşen vazifeyi yerine getirir ve Ayşe ile İngiliz gazetecinin tartışmasına zemin hazırlar. Sonra ise her iki kahraman da romandan çekilir. Bu kahramanların sonları hakkında bilgi edinemeyiz. Bu da yazarın onlara gösterdiği değer bir ifadesidir. Yazar, her iki kahramanın sonunu da önemsemez.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Şişli semtinde yaşayan aileler İstanbul'un gelir seviyesi yüksek, eğlence hayatına düşkün aileleridir. Buradaki insanlar zamanla, yaşadıkları semtin dışındaki hayattan habersiz, yalnızca kendi dünyalarına kapanarak hayatlarını sürdürmeye devam ederler. Bu durum, onların siyasî ve sosyal birtakım olayları kendi cihetlerinden değerlendirmelerine yol açar. Zamanla çevrelerinde olup bitenlere duyarsızlaşan bu insanlar menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye başlarlar. Romanda buna en güzel örnek ise Saliha Hanım ve Peyami'nin annesi ile söz konusu edilir. Her iki kadın da kendi menfaatleri doğrultusunda hareket eden, sadece kendi çıkarlarını düşünen tiplerdir. Peyami'nin Anadolu'ya gitmesine mukabil annesi onunla olan tüm bağlarını koparır. Bir anne olarak onu merak bile etmez. Saliha Hanım ise kendi milletine hakaretler etmesine rağmen İngiliz gazeteciye kendilerini affettirmek için ellerinden geleni yapacağını vaat eder.

Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanında ise dejenere kadın tipi Azize vesilesi ile oldukça yoğun bir şekilde değerlendirilir.

Cumhuriyet, kadını Batılılaştırmayı hedeflerken bunu tam anlamıyla gerçekleştiremez. Kadının kendisine sunulan hakları doğru yorumlamaması, bu hakların sadece giyim ve süs olduğunu düşünmesi, fikrî yönden gelişime açık olmaması sebebiyle yeni bir kadın tipi olan dejenere kadın ortaya çıkar. Bu romanda fikrî yönü kuvvetli, ideal kadını temsil eden Zeyno ile dejenere kadına örnek olan Azize mukayese edilmek sureti ile iki kadın tipinin farklı yönleri ortaya konulmak istenir.

Romanın kahramanı Zeyno, batılılaşmayı doğru anlamış, duyguları ve mantığının dengesini kurabilmiş bir kadındır. Azize ise romanın başından sonuna kadar mantığı ile değil duyguları ile hareket eden, süslü, davranışlarında özgür olan,

düşünmeyen, fikir üretmeyen bir kızdır. Evlilik meselesinin ana konu olarak değerlendirildiği romanda mantıklı kararlar alan kahraman ile duygularıyla hareket eden Azize'nin evlilik hayatları söz konusu edilir.

Zeyno romanın başında küçük gördüğü Azize'nin güzelliğine dikkat çeker. Hasan ile ilk karşılaşmalarında Azize'nin kendisinden daha güzel olması karşısında genç kız, geçici bir kıskançlık hissine kapılır. Azize hep daha güzel, bakımlı, narin ve süslüdür. Buna karşılık olarak Zeyno ise sade, güçlü ve zeki olması ile öne çıkar. Romanın sonuna kadar Azize hep güzeldir, ancak Zeyno onun bu güzelliğini kendisinin sahip olduğu zekâ ile mukayese edince, genç kızın güzelliğini küçümsemeye başlar.

Azize ve ailesi alafranga tiplerdir. Yazar, Göksu'da toplandıkları sırada onların oldukça şık, ancak tabiiyetten uzak olduklarını savunur. Onlar ile Hasan'ı kıyaslayan Zeyno, genç adamı yıpranmış üniformasına rağmen daha tabii bulur.

*“Azize'nin ve ailesinin kutudan çıkmış gibi yepyeni ve Avrupa merkez şehirlerinde gibi özentili bir moda ile gitmelerine mukabil Hasan Bey her gün giydiği yıpranmış üniforması ile çok tabii görünüyordu...”*⁴⁹⁴

Yazar özellikle Azize'nin ailesinin de alafranga oluşunu vurgular. Genç kızın annesi dönemin diğer dejenere kadınları gibi sadece giyinip süslenen, geziler düzenleyen kadınlarındandır. Bu sebeple yazar, Azize'nin başına gelen hadiselerden aileyi de sorumlu tutar. Azize'nin bu kadar fikrî düşüncelerden uzak, duygularına bağlı oluşu biraz da ailesine bağlıdır. Halide Edib, Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* romanında Mine için kullandığı mavi rengi bu romanda Azize için kullanır. Roman boyunca sık sık güzelliğinden söz edilen genç kızın bu güzelliği tasvir edilirken ağırlıklı olarak mavi renk söz konusu edilir.

*“Azize mavi bir tuvalet, mavi şifon örtülerle altın saçları, mavi gözleri biraz boyası fazla kaçan küçük yüzüyle çok kibar olmasa bile nazarı dikkati calib derecede güzel görünüyordu...”*⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, s. 14.

⁴⁹⁵ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 26.

Yazar Azize için sembolik anlama sahip olan mavi rengi kullanarak onun hayalî yönünü öne çıkarır. Bu hem genç kızın roman boyunca reel dünyadan uzak kalışını simgeler hem de yazarın gözünde Azize'nin konumunu belirler. Azize intihar etmeyi göze alacak kadar aşık olduğu Hasan'ın kendisine uygun olmadığını, onunla mutlu olamayacağını romanın sonuna kadar anlayamaz. Sadece duyguları ile hareket eden genç kızın tek arzusu sevdiği erkek ile bir an önce evlenmek olur. Azize gibi Zeyno da Hasan'ı sever. Ancak Zeyno, Hasan ile mutlu olamayacağını görür. Azize içinse bu aşk adeta bir saplantı haline dönüşür. Azize, Hasan'ın kendisine gösterdiği ilgiyi güzel bir kadına duyulan geçici bir zaaf olduğunu hiçbir zaman anlayamaz. Azize'nin gözünde Hasan da kendisini sever. Aslında Azize böyle görmek ister ve buna inanır.

*“Azize'nin sanatkâr terzilerin elinden çıkan zarif tuvaletlerle, boyalarile görüldüğü zaman çok zâf gösteriyordu. Kaç defa ellerini öpmüş, saçlarını okşamıştı. Nihayet dün akşam biz çekildikten sonra Azize ona tekrar dans öğretmeye çalışırken birdenbire Azize'yi öpmüştü. Azize bu buseyi izdivaç teklifi takibedeceğine o kadar emindi ki, Hasan beyi o da öpmüş, fakat buna karşı Hasan bey başını ellerinin içine almış birdenbire ağlamıştı.”*⁴⁹⁶

Oysa Hasan'ın Azize'ye gösterdiği ilgi sıradan güzel bir kadına göstereceği ilgiden farksızdır. Azize'nin güzelliğine aldanan genç adam, ona karşı hiçbir şey hissetmez. Fakat Hasan evliliğe karşı olan bir erkek olduğunu söylemesine rağmen Azize büyük bir sabırsızlık ile kendisinden evlenme teklifi bekler. Nihayet bu gerçekleşmeyince, üstelik Zeyno ile genç adamın yakınlaşmaları karşısında kıskançlık krizlerine giren genç kız, intihar eder. Bunun sonucunda Zeyno aradan çekilir, Hasan ile Azize evlenir. Azize ruhen hiçbir zaman kendisiyle ortak noktada buluşamayacağı bu adamla evlenir. Genç kızın rahatsızlığı sebebiyle Avrupa gezisine çıkan çiftin karşısına fizikî özellikleri ile Zeyno'ya benzeyen yabancı bir kadın olan Dora çıkar. Böylece evlilik ile geri planda kalan Zeyno, evliliğin ardından ona benzeyen Dora ile temsil edilir. Dora'nın fonksiyonu ise yabancı kadının sahip olduğu farklı kültürü ve değerleri ortaya koyarak batılılaşma sürecinde kadının

⁴⁹⁶ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 33.

aşırıya kaçmasını önlemektir. Dora yabancı bir kadındır. Sahip olduğu düşünceler ile kendi kültürünü temsil eder, bu sebeple yazar onu eleştirmedeği gibi dejenere kadın olarak da ele almaz. Dora'nın burada söz konusu edilmesinin sebebi, yanlış birçok düşüncesine rağmen yozlaşmış kadına yol göstermesidir.

Azize Avrupa'ya gittikten sonra burada lüks bir otelde kalır, alışveriş yapar, para harcar. Azize son olarak operayı locada seyretmek ister. Onun bu tutumu Dora'nın dikkatini çeker. Bir asker karısının bu kadar çok para harcamasına anlam veremeyen genç kadın, Azize'yi uyarır.

“Evvêlâ Dora bize fotöy almış, ben loca istedim. Locaya yalnız harp zenginleri, ecnebler ve kafasız adamlar gider, dedi. Kızdım. "Sen harp zengini kızı değil misin?" dedim. "Evet" dedi, "Fakat babamın bana tahsis ettiği parayı Viyana fukarasına veririm, kendi masrafımı kendim kazanırım". Sonra, o da kızmış olacak ki:

- Ben Türk kadınlarını ihtilâl karışmış, halka karışmış, bizden çok demokrat olmuş zannederdim. Halbuki siz sade süs, nafîle para sarfetmek istiyorsunuz. Haydi şimdiye kadar gördüklerimin hepsi zengin, kapitalist şeylerdi. Siz ihtilâl yapmış bir zabitin karısısınız, neden böyle israfa düşkünsünüz? dedi.”⁴⁹⁷

Azize evde oturan dönemin süslü kadınlarından. Romanın başından sonuna kadar onun değişmeyen bu hali yabancı bir kadın olan Dora tarafından da eleştirilir. Dora'nın eleştirileri toplumun tüm kadınlarına yönelik bir eleştiridir. Bu dönemde batılılaşmanın sınırını tam anlamıyla çizemeyen kadın israfa yönelmiş ve bunu asrifleşme adına gerçekleştirmeye çalışmıştır. Yazar, bu eleştiriye güçlendirmek için bunu yabancı kadına yaptırır. Azize her şeye rağmen değişmez. Onu romanda tek değiştiren, güçlü kılan annelik duygusu olur. Ancak yazar bunun devamını getirmez ve genç kadın çocuğunu doğururken ölür. Azize'nin ölümü önemli bir mesajdır. Daha önce onun mavi renk ile söz konusu edildiğini, bu rengin genç kadındaki hayal dünyasına tekabül ettiğini söylemiştik. Yazarın ortaya koyduğu bir başka tez ise toplumda kadını Azize gibi süs ve güzellik sembolü olarak kabul eden anlayışın da son bulduğu şeklindedir.

⁴⁹⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 121.

Zeyno'nun Oğlu romanında ise Şişlili bir kadın olan Mesture Hanım dejenere kadın tipini temsil eder. Romanda, Diyarbakır'a giden memur hanımlarının buraya medeniyet namına dans ve eğence götürmelerini tenkit eden Halide Edib, bunu Mesture Hanım'ın Şahsında gerçekleştirir. Mesture Hanım diğer roman kahramanları gibi batılılaşmayı giyim kuŐam, eğence, ss ve gösterişten ibaret gören taklitçi bir kadındır. Halide Edib'in diğer roman kahramanlarından farklı olarak bu kadını komik hallere düşürerek eleŐtirmesi dikkat çeker. Yazarın bu kadının karşısına çıkarttığı ideal kadın ise bir taraftan Zeyno, diğer taraftan ise kızı Mazlume olur. Yazar Mesture Hanım'ı her iki taraftan da eleştirerek bunu roman boyunca yapmayı başarır. Bir diğer ifadeyle Zeyno, Mesture Hanım ile kızını mukayese ederken, Mazlume de annesi ile Zeyno'yu kıyaslar. Bu mukayeselerde ise aŐađılanan hep Mesture Hanım olur. Halide Edib bu romanında asrleŐen kadını orta yaş grubundan seçerek geçiŐ devresinin aksaklıklarını ortaya koymaya çalışır. Yazar yeni nesilden mitlidir. Ona göre gençler bu buhrana düŐmeyecek, sağlam adımlarla batılılaşma sürecine dahil olacaklardır.

Mesture Hanım'ın roman boyunca tüm davranışlarının gösteriş üzerine gerçekleştiğini görmekteyiz. Kocasının kendisini ve kızını Diyarbakır'a çağırmasına başlangıçta öfkelenen Mesture Hanım, daha sonra oralara medeniyet, yenilik, dans ve eğence hayatını götürmeyi baŐarabilirse isminin nasıl büyük bir minnetle zikredileceği hayaline inanmaya başlar ve Diyarbakır'a gitmeyi kabul eder. Mesture Hanım muharebe yıllarında hiçbir sıkıntısından haberdar olmadığı bu topraklara büyük bir kurtarıcı edasıyla gitmeye hazırlanır. Nihayet Diyarbakır'a vardıklarında Mesture Hanım, kendisine büyük bir vazife verilmiş gibi derhal hazırlıklara başlar. İlk davet Zeyno'nun evinde verilir. Bu davetler sıklıŐır. Davetler esnasında Diyarbakırlılar hariç herkes orada olur. Kendi aralarında yaptıkları bu eğencelere Zeyno ve Mesture Hanım'ın kocası Mazlum Bey katılmaz. Mazlum Bey dans etmeyi beceremediği için karısından mütemadiyen azar iŐtir. Kocasının albay olduğu için en iyi dans eden kişi olması gerektiğini düşünen bu kadın, onun dans etmemesini geri kafalılık olarak yorumlar. Mesture Hanım'ın mübalağalı asrîleşme çabaları zamanla Diyarbakırlı zabitlerin eşleri tarafından komik bulunmaya başlanır. Mazlum Bey ise karısının düştüğü bu duruma zlse de sessiz kalır.

*“Mesture Hanım’ın bütün bu hummalı, mübalağalı Diyarbakır’da sosyete kurmak mücadeleleri karargâh zabitlerine, memur hanımlarına kadar çok mizaha vesile oluyordu. Kocası, esasında sevimli bir İstanbul kadını olan karısının mizacının tabii renkleri üstünde sırtan zoraki Avrupaîlik’ten, tahlil etmeden, niçin olduğunu bilmeden sıkılıyor, azap duyuyordu.”*⁴⁹⁸

Zamanla Mesture Hanım’ın düştüğü bu komik durumdan sıyrılarak Şişli’nin dedikoducu kadın özelliklerini gösteren bir hale girdiğini görürüz. Mesture Hanım girdiği toplumda tüm ilginin kendisinde yoğunlaşmasını arzulayan bir kadındır. Hayatında tek önem verdiği şey bu olunca, dikkat çekmek için abartılı giyinir, toplum içerisinde tüm salonun dikkatini uyandıracak derecede yüksek sesle kahkahalar atar. Hal böyle olunca kendisi dışında çevresinde ilgi uyandıran kadınlara karşı içinde büyük bir kıskançlık ve nefret oluşur. Buna kendi kızı da dahil olur. Diyarbakır’da verilen davetlerde zamanla salondaki ilgi Mesture Hanım’ın üzerinden Zeyno ve Mazlume’ye doğru kayar. Sohbet etmek isteyenler Zeyno’nun, dans etmek isteyenler ise Mazlume’nin etrafında toplanır. Bu durum Mesture Hanım’ı son derece çirkin bir davranışa sevk eder. Saffet’in bir zamanlar Zeyno ile nişanlı olduğunu, ancak bu nişanın Hasan ile Zeyno arasındaki ilişkiden dolayı sona erdiğini söyleyen Mesture Hanım, içindeki nefreti dedikoduya dönüştürerek Zeyno’dan intikam almaya çalışır. Hayatında hep düşünmeden hareket eden Mesture Hanım, gerçeğin ortaya çıkması durumunda insanların kendisine nasıl bir nazarla bakacaklarını düşünmez.

Mesture Hanım esas itibari ile ahlâksız bir kadın değildir. Onun tek kusuru batılılaşmanın getirdiği değişim rüzgârına karşı direnç gösterememesi olur. Ancak yazar, onun ahlâksız bir tutum içerisine girmesine izin vermez, onun davranışlarını romantik edebiyat akımının tesirine bağlar. Mesture Hanım kendisini roman kahramanı genç bir kadın olarak görür. Hayalinde kurguladığı romanın güzel kadın kahramanı olur ve bu kadın için genç delikanlı şiirler yazar, intihar eder. Tüm bunları kabul eden Mesture Hanım yozlaşmış bir ilişkiden ise adeta titreyerek korkar. Verilen davetlerde kendisine dikkatlice bakan gözlerden büyük onur duyan Mesture Hanım, Süleyman Bey’in çirkin mânâlar içeren bakışlarını diğer bakışlardan

⁴⁹⁸ Halide Edib Adivar, *Zeyno’nun Oğlu*, s. 172.

ayırabilecek zekâsı ve alaturka muaşerete sahip olduğu için bu konuda nerede duracağını bilir.

“Alafranga eğlencelerin hududunu pek iyi takdir edemeyen Mesture Hanım, alaturka muaşeretin icaplarını çok iyi bildiği için Süleyman Bey’in hararetli bakışlarındaki çirkinliği, gızzati derhal sezmişti. O, bu asrî hayatı, kendine göre kibar ve nezih muhafaza etmek istiyordu. Mesture Hanım’ın Garp’la zihnî teması en çok on dokuzuncu asır edebiyatının romantik tesirinden geliyordu. Yeni asrî hayatın maddî, gürültülü eğlencelerini kısmen Avrupa’dan geldiği için, kısmen de şimdi öyle hayatın geçmesinden, moda olmasından dolayı taklide yeltenirken kalbinin bir tarafında muhayyel kalp sergüzeştlerine daimî bir incizap vardır.”⁴⁹⁹

Halide Edib, Mesture Hanım gibi dejenere tiplerin devirlerinin kapanacağına inanır. Onun düşüncelerine önem vermez. Roman boyunca bu kadını sadece esere renk katan bir tip olarak kullanan yazar, romanın diğer kahramanlarının da ona ehemmiyet vermediklerini açıkça ortaya koyar. Mesture Hanım ne kızı ne de kocası tarafından saygı görmez. Çevresindeki insanlar da sadece kızı ve kocasının hatırı için ona alaka gösterirler. Oysa kendisi kızına duyulan alakanın bile kendisinden kaynaklandığına inanan aciz bir kadındır. Yazara göre gelecekte yeri olmayan bu tip kadınların yerini, Mazlume ve Zeyno gibi batılılaşmayı doğru okuyan kadınlar alacaktır.

Halide Edib’in en önemli romanlarından biri olan *Sinekli Bakkal* romanında dejenere kadın tipi Sabiha Hanım’ın Çerkez gelini Dürnev ile söz konusu edilir. Dürnev küçük yaşta Saliha Hanım tarafından satın alınan bir Çerkez kızıdır. Saliha Hanım, hususiyetle eğittiği bu kızı safiyane duygularla oğlu Hilmi ile evlendirir. Saliha Hanım’ın amacı dışarıdan bir gelin almayı kendi eli ile terbiye ettiği, konağın her şeyini bilen bir kızı gelin almaktır. Yazar Dürnev’in annelik yönünü hiç işlemez. Hanımlık yönünün ise zayıf olduğunu Hilmi’nin karısı hakkında sarf ettiği sözlerden anlarız. Dürnev’in romanda yer almasının sebebi dejenere kadını ortaya koymanın yanı sıra Sabiha Hanım’ın varlığını kuvvetlendirmektir. Romanda kendisine az yer verilmesinin sebebi de budur.

⁴⁹⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 231- 232.

Dürnev'in Çerkez bir kız olduğunu ifade etmiştik, Çerkezlere mahsus dramatik bir hayatı olmasına rağmen onun bu durumdan dolayı ıstırap çektiğini görmeyiz. Dürnev'in Kanarya ile karşılaştırılmasındaki amaç da bu noktaya dikkat çekmektir.

Kendisi gibi satın alınan Kanarya, bu durumun hüznünü hem kendisi yaşar hem de okuyucuya duyurmayı başarır. Ancak Dürnev ise roman boyunca bir an bile vatanından uzak olmanın sıkıntısı ile karşımıza çıkmaz. Dolayısıyla Dürnev'in kendi değerlerini reddeden köksüz bir kadın olduğunu söylememiz mümkündür. Saliha Hanım'ın köklü bir Osmanlı Hanımefendisi olduğuna dair vurgu yapan yazar, kaderin bir cilvesi olarak onun aksine son derece köksüz bir kadını kendisine gelin yapar. Dürnev, süslü, giyinmek ve eğlenceden başka bir şey düşünmeyen, fikrî yönü zayıf, basit bir kadındır. Gördüğü resimli kitaplardan yüzünün ifadesini taklit yoluyla tayin edecek kadar sunî birisidir. Sabiha Hanım ile Dürnev'in arasındaki inatlaşma genç kadının kandil gecesinde müzikli eğlence düzenlemesine kadar büyük bir zıtlığa yol açar. Rabia'nın Kur'an okuyacağı gece Dürnev odasında piyano çalacağını, Paşa'yı da davet ettiğini söyler. Bunun üzerine Sabiha Hanım gelinine öfkelenir. Romanda Dürnev ile Sabiha Hanım arasında yaşanan tek ve en sert mücadele bu olur. Yazar onun ne kadar öz değerlerden kopuk bir kadın olduğunu bu yolla ortaya koyar.

Dürnev'in kocası Hilmi tarafından da eleştirildiğine şahit oluruz. Hilmi karısının düşünmemesinden, çocuklarını eğitmemesinden, sadece süse ve eğlenceye meraklı olmasından yakınır.

“ -Dürnev, Dürnev... O da kafasız, o da cins makinesi. Odamız kadın panayırına döndü. Sabah, akşam kalçasını, göbeğini sallayan dişilerle dolu.”⁵⁰⁰

Dürnev romandaki tek dejenere kadın tipi olmasına ve romanda geri planda işlenmesine rağmen yazar, tüm yönleri ile dejenere kadını Dürnev'in şahsında sunmayı başarmıştır.

⁵⁰⁰ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 58.

Yazarın *Yolpalas Cinayeti* romanında romanın kahramanı Sacide ile dejenere kadını ele aldığını görürüz. Sacide, fakir ve baskıcı bir babanın kızıdır. Hayatını kurtaracak tek şeyin zengin bir adam ile evlenmek olduğunu bilir. Son derece hırslı olan bu kız, babasından gizli gittiği Bebek’de Murat Sallabaş ile tanışır. Kendisini beğenen bu zengin adamla evlenir. Sacide’nin hayatı bir anda tamamen değişir. Bu değişiklik onun ahlâkına yansımaz. Romanın başında fakir olan Sacide’nin görgüsüzlüğü normal karşılanır. Giyim ve süse meraklı olan kadın, verilen davetlerde en pahalı ve gösterişli kıyafetleri giyer.

“İki çıplak kolunda, kendi rivayetine göre, "Tut-en Kamen" mezarlarında bulunmuş Sallabaş tarafından bilmem kaç bin liraya alınmış, birer bilezik sarılı.İki uzun yılan vücutları altından, güya asırlarca toprakta kalmaktan kararmış. Alacakları, yeşil-mavi firuze ve kırmızı laal ile mercan kakması, başları kadının pazılarını ısırır gibi, kuyrukları ince bileklerinde sarılı. Saçları küçük başına geçen bir kasket gibi yapıştırılmış, dar alnında ince bir kahkül, siyah gözleri sürmeleri içinde bir kat daha büyümüş. Teni daha mübalağa ile esmerleştirilmiş, dudakları ve tırnakları turuncu. Bu kahkül ve kuyruk (elbisedeki) kadınlara:" Karı yapacağını şaşırıldı, kendini maymun yavrusuna benzetti" dedirtti.”⁵⁰¹

Sacide’nin bu tutumunun altında yatan sebep onun sonradan görmüş bir kadın olmasıdır. Bu nedenle Şişlili diğer kadınlar kadar tenkit edilmez, çünkü Sacide taklit eden değil, olduğu gibi görünen bir kadındır. Yazar onun acımasızlığını eleştirir. Zengin olduktan sonra babasını evine uşak yapar, annesi ise hizmetçiliği kabul etmez ve çamaşırcılık yaparak kendi parasını kazanır. Sacide bu durumu gizlemez, bunun herkes tarafından bilinmesinden dolayı utanç duymaz. Genç kadın Şişli’de oturur ve tüm çevresi buranın insanlarıdır. Çevresindekiler taklit ederek batılılaşırken, Sacide henüz bu konuma bile geçemez. Oğluna annelik duygusundan ziyade, onu bir gösteriş vesilesi olarak gördüğü için değer verir. Yazar onun merhamet duygusunu sorgular. Fakirlikten geldiği halde fakirleri hor görür. Akkız ile arasındaki fark da budur.

⁵⁰¹ Halide Edib Adivar, *Yolpalas Cinayeti*, s. 15.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanında ise evlilik karşısındaki tutumları sebebiyle bazı kahramanların dejenere yönleri ortaya konulurken, Fitnat Hanım ise tüm yönleri ile dejenere bir kadın olarak değerlendirilir.

Romanın kahramanlarından Zehra, yaşitlarına göre evde kalmış bir kızdır. Tek gayesi otuz yaşına gelmeden zengin bir adamla evlenip Şişli'de bir apartmanda oturmaktır. Akranları evlendiği için acele eden genç kız, bu telaş ile romanda zaman zaman komik duruma düşer. Zehra'nın romanın başından sonuna kadar sadece süslü bir şekilde evlenecek birisini ararken görürüz. Diğer romanlarda olduğu gibi bu romanda da onu eleştiren ve küçük gören ideal kahraman olur. Tatarcık Zehra'ya acır, onun evlenmek için düştüğü çaresizliği tenkit eder.

*“Zavallı evde kalmış kız... Koca bulmak için her küçüklüğü ihtiyara mecbur olan biçare! Erkeği elde etmek için her hileye baş vuran dişi mahluk!”*⁵⁰²

Yazar eserde sürekli Lâle ile Zehra'nın mukayesesini yapar. Lâle bir erkek çocuğuna benzetilir. Sade ve şık olmasının yanında güzel bir kız olan Lâle, süs ve abartıdan uzak durur. Zehra'nın ise tam aksine çok renkli bir yüzü vardır ve süslü kıyafetler giyinir. Romanda Zehra'nın tek hedefi, Şişli'de bir eve sahip olmaktır. Lâle ise yaşadığı köyü modern bir hale getirmek için çalışır. Lâle medeniyeti ve doğru batılılaşmayı temsil ederken Zehra ise batılılaşmanın yanlış yüzünü temsil eder. Onun kurduğu hayal bireysel arzularını gerçekleştirmeye yöneliktir. Lâle ise toplumsal duyarlılıkla hareket eder ve şahsî menfaatlerini bir kenara bırakır. Bu iki kahramanın evlilikleri dünya görüşlerine paralel gerçekleşir. Zehra, Haşim ile evlenir. Evlenmeden önce Recep kendisini uyarır. Zehra ile evlenecekse mutlaka çok parasının olması gerektiğini, Avrupalarda yaşamak isteyeceğini, masrafının çok olacağını söyler. Haşim tüm bunları kabul eder. Çünkü siyasete atılacak olan Haşim'in, onun gibi gösterişli bir hanıma ihtiyacı vardır. Lâle ise kendisi gibi idealist olan Recep'le evlenir. Yazar Lâle'yi geleceğin ümit vaat eden nesli olarak görür. Zehra ise geçici hevesleri olan, geleceğin Şişlili hanımlarındandır.

⁵⁰² Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 109.

Romanın bir başka dejenere tipi ise Fitnat Hanım'dır. İki kızı olan bu kadın, para için her şeyi göze alabilecek bir kadındır. Kendisine ve kızlarına zengin koca arar. Büyük kızını zengin bir adam ile evlendirdikten sonra sıra küçük kızına gelir. Ahlâkî yönden yozlaşmış olan bu kadın, önce kızını orta yaşlı biriyle, evli bir erkeği (Sungur Bey) karısından ayırmak suretiyle evlendirmek ister. Fakat kızı buna karşı çıkar. Bunun üzerine kendisi için adamı karısından ayırmaya çalışır. Başarılı olamazsa onun metresi olmayı planlar. Halide Edib'in romanlarındaki en ahlâksız kadın Fitnat Hanım'dır diyebiliriz. Sadece ahlâkî yönden değil, tüm yönleriyle batılılaşmayı yanlış yorumlayan bir kadındır.

*“Bayan Fitnat derhal plânını yaptı. Evvelâ Sungur'u karısından boşatmaya çalışacak, muvaffak olamazsa Sungur'un metresi olacak, bütün ömrünü rahat geçirecek irat temin edecek...Ve bu teması esnasında Sungur'un muhitinde kızına hem yakışıklı, hem de zengin bir koca bulursa bir taşla iki kuş vurmuş olacak.”*⁵⁰³

Ancak Fitnat Hanım bu amacına ulaşamaz. Romanın sonunda kızını Şinasi ile evlendirmeyi başaran kadın, damadına nikah öncesi hayatını garanti etmesi için zorla anlaşma imzalatır.

Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri* romanında Suzan dönemin Şişli dejenere kadın tipi olarak karşımıza çıkar. Romanın kahramanı Necat ünlü bir şair olma hevesine kapılır. Kendisini engelleyen Aksaray semti ve içinde yaşadığı mahalle olduğunu düşünür. Batılılaşma sürecinde alışverişin merkezi olan Beyoğlu'nda soluğu alan genç adam, burada Suzan adında bir kadın ile tanışır. Suzan genç ve güzel bir kadındır. Kocasını ile boşanan genç kadın ile Necat arasında yakınlaşma olur. Necat babasının ölümü ile birlikte Aksaray semtinden iyice kopar. Annesini doğduğu mahallede bırakan genç adam Suzan'ın yanına taşınır. Suzan ve çevresindekiler Şişli sakinidirler. Bu semtin insanına has bir ahlâk telâkkileri vardır. Necat Suzan'ın güzel ve bilgili görünüşüne aldanır. Necat ile ilk tanıştıklarında Baudelaire'in ismini duyan Necat, şiirlerinin Baudelaire'in şiirlerine benzetildiği hissine kapılır. Aynı zamanda bu önemli şairin Suzan tarafından okunduğunu ve bilindiğini düşünerek genç kadına yakınlık duyar. Bir anda Suzan ile Hacer'i

⁵⁰³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 141.

mukayese eden Necat, Hacer'e karşı acıma hissi duyar. Oysa Suzan edebiyattan, sanattan anlamayan bir kadındır. Necat Suzan'ın evinde 'asri nişanlılık' olarak adlandırılan yeni âdet üzerine beraber yaşar.

“ Necat bir haftadan beri Suzan'la beraber yaşıyordu. Zaten epey zamandan beri ayrı gayrı denecek gibi değildiler. Her gün saat dörtte buluşup bir sinema matinesinde kendi tabirleri veçhile vakitlerini öldürüyorlar, sinemadan sonra bir çay veya dans salonunda sekize kadar eğleniyorlar, ekseriya sabaha kadar da poker çeviriyorlardı. Şimdi ortada değişen yalnız Necat'ın pansiyonu olmuştu. Bir haftadan beri genç adamın eşyası Arif Bey'in apartmanında küçük bir odaya yerleştirilmişti. Hayatın bu tarzına onlar 'asri nişanlılık devresi' diyorlar, Necat da bu telakkiyi aynen kabul ediyordu.”⁵⁰⁴

Suzan, roman boyunca Necat'ı tüm kötü alışkanlıkların, ahlâksız davranışların içine kendisiyle beraber çeker. Genç adam poker oynamaya başlar ve giderek babasından kalan paraları tüketmeye başlar. Suzan Necat'a sadece parası olduğu için değer verir. Romanın sonlarına doğru gazinoda çalışmaya başlayan genç kadın, Necat'ı bir anda adeta kenara iter. Necat kendisinin çalışmasını istemediğini söyleyince onu asrî olmamakla suçlar. Giderek Suzan'ı kıskanmaya başlayan Necat, her defasında Suzan'dan asrî olmadığı için azar ıstır. Yazar, romanda Suzan ve Suzan gibilerini ateş böceklerine benzetir. Onlar için gece ışıllı parladıkları halde gün ışığında birdenbire sönmeyen ateş böcekleri tabirini kullanır. Suzan iyice gece hayatının, meşhur olmanın getirdiği yeniliklere alışır. Artık tek başına davetlere katılan, erkeklerden hediyeler alan genç kadın, tüm bunları asrîleşme adına yaptığını savunur. Romanın sonunda ise Necat çok büyük bir pişmanlık yaşar. Hayalini kurduğu hiçbir şeye ulaşamamıştır. En sonunda Suzan'ın ne kadar yozlaşmış bir kadın olduğunu görür ve Hacer'den af diler. Yazar dejenere kadın tipini Suzan'ın şahsında tüm yönleri ile ele alır. Burada sadece Suzan değil, onun çevresindeki kadın ve erkekler de eleştirilir. Bu eleştirilere Necat da dahil olur. Yazar Suzan'ı düşürebildiği kadar düşürür. Gazinolarda çalışıp erkeklerden hediye alabilecek kadar yozlaşan bu kadın dönemin dejenere kadın tipleri arasında farklı bir yere sahiptir.

⁵⁰⁴ Nezihe Muhiddin, *Ateş Böcekleri*, s. 389.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında dejenere kadın tipine örnek çok sayıda kahraman ile karşılaşırız. Batılı okullarda alınan eğitimi eleştirmek amacı ile kaleme alınan eserde, gençlerin bu okullar yüzünden kendi değerlerinden nasıl uzaklaştığı farklı kişiler üzerinden değerlendirilir.

Romanın başında, diğer romanlarda olduğu gibi, yanlış batılılaşmanın etkisi ile değişen kadın kahramanlardan Nadire karşımıza çıkar. Burhan'ın kardeşi, Leman'ın ablası olan Nadire, ailesinin itirazlarına aldırmaz Hasana ile evlenir. Romanda ön planda yer almamasına rağmen, Nadire'nin dejenere olması bizim için önemlidir. Ailenin tüm fertlerinin yanlış batılılaşmanın etkisi ile nasıl dağıldığını ortaya koyan kişilerden birisi de Nadire'dir. Genç kadının geri planda kalması yazarın ortaya koyduğu tez ile doğru orantılıdır. Yanlış eğitim neticesinde dejenere olan kadın tiplerini söz konusu etmek isteyen Müfide Ferit, önceliği Leman ve Nesime'ye verir. Nadire'nin dejenere hali ise onun ve kocasının eğlenceye olan düşkünlükleri ile söz konusu edilir. Romanın başında Burhan'ın annesi, hiçbir çocuğunun kendisini dinlemediğinden şikâyet eder. Kızı Nadire de Burhan gibi ailesinin onayını almadan evlenir. Kocasını ile katıldığı dans müsabakasında birinci olan Nadire, Burhan'ın milli duygularının öne çıktığı bölümlerde eleştirilir. Burhan'a göre genç kadının Claire ya da Leman'dan bir farkı yoktur.

*“Sonra Nadire'yi düşünüyor. Memleketlerinde hiçbir iyi ailenin evlerine almayacağı, menşei meçhul, ahlâkı meçhul uydurma zabitlerle, sabahlara kadar dans eden Nadire'yi hatırlıyordu ve daha ne çokları...”*⁵⁰⁵

Nadire'nin yaşamı dönemin dejenere kadın tiplerinin yaşamının farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bu dönem, yabancı subaylara karşı gereksiz yere gösterilen alaka dikkat çeker. Nadire gibi birçok Türk kızı ülkelerini işgal eden devletlerin askerleri ile eğlenceler tertip etmekten çekinmez. Romanda yabancı subaylara karşı zaaf gösteren bir başka kişi Leman'dır. Leman'ın kaçtığı genç, Amerika'da hiçbir değeri olmadığı halde burada subay olduğu için Türk kızları tarafından oldukça büyük ilgi ile karşılaşılan bir delikanlıdır.

⁵⁰⁵ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 33.

Roman ilerledikçe Bizans Koleji'nin tesiri ile değişen gençlerin hayatları ön plana çıkmaya başlar. Okulun tanıtıldığı bölümde, öğrencilerden Leman ve okulun mezun öğrencilerden Bahire'nin tango yapmaları söz konusu edilir. Tango kızlar arasında yapılan bir yarışmadır. Erkek rolünü üstlenen Bahire ve ona tüm zarafeti ile eşlik eden Leman birinci olurlar. Eski bir defterdarın kızı olan Bahire, okulun eski öğrencilerindendir. Babasının kendisini evlendirmek istemesine karşı okula yerleşen genç kız, okulda jimnastik öğretmenliği yapar. Feminizmin etkisi ile evlilikten, evlenme fikrinden kaçan, erkeklere karşı savaş açan Bahire, okulun değiştirmeyi başardığı kızlara en güzel örnektir. Bahire batılılaşma ile memlekette yaygınlaşan feminizmin tesiri altında kalır. Onu etkileyen isim ise okuldaki öğretmenlerden Miss.Hare olur. Miss.Hare ile Bahire evlenmeyeceklerine dair birbirlerine söz verirler. Ölene dek erkeklerle mücadele etmeye yeminli olan genç kız, dönemin erkek tipli kadınlarından. Yazarın batılılaşmanın farklı bir yüzünü temsil etmesi için romanda ön plana çıkan bu kahraman, roman boyunca erkeklere olan düşmanlığı ve evlilik hakkındaki menfi düşünceleri ile feminizmin olumsuz etkilerini ortaya koyar. Müfide Ferit, feminizme ve bu akımın getirdiği fikirlere karşıdır. Yazara göre feminizm, Türk kadını için Batı'dan gelen bir başka tehlikedir. Bizim değerlerimize aykırı olan düşünceleri savunan bu akım, yine Batılı kaynaklar ve kurumlar tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu kurumlardan birisi de Bizans Koleji'dir. Feminizmin propagandasını yapan öğretmenler, genç kızların düşünce dünyalarına hüküm edercesine bu akımın değerlerini benimsetmeyi gaye edinirler. Bahire, kendi cinsiyetini bile inkar edecek kadar dejenere olmuş bir kızdır. Babasının kendisini evlendirmek istemesine karşı yaşlı adama, kendisinde kadın halinin olmadığını ileri sürer ve bu nedenle evlenmek istemez.

Romanın bir başka dejenere kahramanı Leman'dır. Burhan'ın kardeşi olan Leman'ın en dikkat çekici özelliği fikrî yönünün olmamasıdır. Leman, düşünmeyen, fikir üretmeyen bir kızdır. Onu Bahire ve Nesime'den ayıran da bu özelliğidir. Bahire yanlış da olsa inandığı doğrunun peşinden gider. Nesime için de aynı ifadeleri kullanabiliriz. Leman ise sadece eğlence ve süse meraklı bir kızdır. Onun için Amerika da eğlence için gidilmesi, görülmesi gereken bir yerdir.

“ Leman aptal değildi; fakat düşünmeyen, muhakeme etmeyen, sathi, tıpkı ayna gibi, karşısında gördüğünü aksettiren, bir yankı gibi işittiğini tekrarlayan bir zekâsı vardı.

Bütün muhakemesi kısa, hayali kıt insanlar gibi, o da yaşamak zevkini ruhunda aramaz, hariçten isterdi. Eğlenceyi sever, kalabalığı sever, görüşmeyi sever, velhasıl işlemeyen zihnini dolduracak her zahiri ve geçici şeyi severdi.”⁵⁰⁶

Leman, okulun diğer Türk öğrencileri gibi milli değerlerden yoksun bir kızdır. Yazar bu durumu tenis müsabakası ile söz konusu eder. Okuldaki Ermeni öğrencilerle birlikte eğitim gören Türk öğrenciler arasında yapılacak olan tenis müsabakası milli bir meseleye dönüştürülür. Okulun Ermeni öğrencilerinden aldığı tezahüratlar ile cesaretlenen Haykanuş, Leman’a yenilmeyeceğine dair yemin eder. Çünkü ona göre bu bir Ermenilik meselesidir. Leman ise bu türden hırslara kapılmayacak kadar sathidir. Dost bildiği Haykanuş ile bu türden bir rekabete girmiş olmaktan bile hayâ eder. Leman’ın aklından Ermenilere karşı Türklüğü müdafa etmek geçmez. Okulun yapısı da böyle bir müdafaaya müsaade etmez. Okulda Ermenilik ve Amerikanlık savunulurken Türklüğün müdafaası söz konusu edilmez. Leman’ın milli duygulardan ne kadar yoksun yetiştirildiğini ortaya koyan bu durum, genç kızın ne ölçüde dejenere olduğunu da bir kez daha ön plana çıkarır. Leman sadece Amerika hayalleri kuran, kendi değerlerinden, milli duygulardan yoksun kimliksiz bir kızdır. Onu tek mutlu eden, hayatının gayesine dönüşen eğlence hayatıdır. Nesime ile Amerika seyahati hakkında görüşmeye gittiklerinde Cemile Hanım Leman’a derslerini ve gelecekteki hedeflerini sorar, bunun üzerine Leman, hiç düşünmediği bu meseleler hakkında ne cevap vereceğini şaşırır. Derslerine önem vermeyen, tek hedefi Amerika’ya gitmek olan genç kızın, evine dönmek, serbest olup gezip eğlenmekten başka hiçbir hedefi yoktur. Leman’ın arkadaşı Nesime ise onun aksine güzel olmayışının onda meydana getirdiği psikolojik refleks ile mütemadiyen ders çalışıp başarılı olmayı hedefler. Leman ile Nesime’nin arasında yozlaşmaları açısından çok büyük fark yoktur. Her ikisi de kendi kültürlerinden olabildiğince uzaklaşır. Nesime Mevlevi Şeyhi Amir Çelebi’nin kızıdır. Tekkeden ona geçen tek kültürel davranış, ders çalışırken bunu sallanarak yapmasıdır. Bir şeyh kızı olan Nesime, tekkede yapılan sema ayinini tangoya benzetecek kadar asimile olmuştur. Nesime’yi bu benzetmesinden ötürü eleştiren ise Andrée olur.

⁵⁰⁶ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 48-49.

“- *Ne günah, dedi. Sonra çok feci bir şey anlatır gibi geçen gün küçük Nesime'nin büyük devran esnasında babasının manzum adımlarına bakarken birden hayretle:*
- *Yenge, ne kadar tangoya benziyor, dediğini hikâye etti.*”⁵⁰⁷

Romanın sonunda Nesime, ailesinin tüm itirazlarına rağmen, J.C Cemiyeti tarafından, misyonerlik faaliyetlerini yürütmesi şartı ile Amerika'ya gönderilir. Evinden kaçan genç kızın hiç tereddüt etmeden derneğin şartlarını kabul etmesi dikkat çekicidir. Nesime özgür olmak için gittiği Amerika'da özgürlüğünü ortaya koyar. Burada eğitim aldıktan sonra belirli bir süre dernek için çalışmak zorunda olan genç kız, bir Mevlevi Şeyhi'nin kızı olmasına rağmen misyonerlik propagandası yapmayı kabul eder.

Yazar, romanda yabancı kadınlar aracılığıyla da dejenere kadını ön plana çıkarmayı hedefler. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Müfide Ferit, Claire'in dejenere kadın tipine özgü davranışlar sergilemesini sorgulamaz. Claire, yabancı bir kadındır. Onun ahlâk telakkisini yetiştirdiği kültür ve mensup olduğu dinî değerler ile paralel değerlendiren yazar, onunla sadece Andrée'yi mukayese ederek ikisi arasındaki farkı ortaya koyar. Claire'ı Türk kadınları ile karşılaştırılmaz. Dolayısıyla ondan, Türklerden beklenen değişime karşı direnme ya da fikrî olgunluk beklenmez. Claire şişman oluşu ile birçok dejenere kadın tipi ile aynı fizikî özelliklerle tasavvur edilir. Süse merakı, gevezeliği ile dikkat çeken Claire için en önemli şey eğlence ve gösteriştir. Fransızların gidişine bu kadar çok üzülmesinin ardında yatan sebep de eğlence hayatının sona erecek olmasıdır. Fransızlar gittikten sonra balolar ve davetler sona erer. Bunun üzerine genç kadın büsbütün huysuzlaşır. Burhan ne yapsa onu memnun edemez. Claire'i sakinleştiren ise Andrée'nin gelişi olur. Claire ve Andrée'yi karşılaştıran yazar, bu iki kadının iyi anlaşıyor olmalarını tuhaf karşılar, ardından bunun nedenini milliyetçilik olarak açıklar. Yazara göre, bu iki kadını bir arada tutan tek unsur budur. Claire ve Andrée farklı şartlarda, kendi vatanlarında tanışıyor olsalardı anlaşamayan iki insan olurlardı.

“*Claire ile Andrée birbirlerini çok severlerdi. Onların bu arkadaşlıkları da pek tuhaftı. Hakikatte, dünyada birbirlerini anlamayacak iki insan varsa o da onlar*

⁵⁰⁷ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 73.

olmak lâzımdır. Claire ne kadar geveze ise, Andrée o derece durgun, derin, çekingen ve inceydi. Memlekette oldukça tanınmış, iyi bir artist ailesinden olup kendisi de piyanoyu fevkalade maharetle çalan çok yüksek ruhlu bir sanatkârdı.”⁵⁰⁸

Eserde evlilik ve anneliği ile öne çıkarılan Claire, Burhan ile çocuklarının eğitimi üzerine anlayamayınca sınırdan kendisini eğlencelere vermeye başlar. Sabahlara kadar eğlenen, kocasına inat ahlâk sınırlarını zorlayan bu kadın hiçbir müdahale ile karşılaşmaz. Romanda ne Burhan ne de yazar, Claire’e karşı koymaz. Claire, yazarın yabancı kadınlar ile yapılan evliliklerin mutsuzluk getirdiği tezini ispatlayan davranışlar sergiler. Yine genç kadın, çocuklarının eğitimi meselesinde sergilediği tavırlar ile yazarın tezini doğrular. Tüm bunlar Claire’e müdahale edilmesini engeller. Müfide Ferit’in bu romanında olduğu gibi diğer romanlarda da dikkatimizi çeken hususlardan birisi, yazarların dejenere kadın tiplerini oluştururken bu tiplerin ‘hürriyet’ kavramını algılayışını sorgulamasıdır. Leman, Bahire, Nadire, Nesime tüm bu kahramanlar ‘hürriyet’ namına kendilerine özgü değerlerden taviz verirler. Bu durum sadece bu roman kahramanlarına özgü değildir. Aynı sorgulayış dönemin diğer yazarlarının eserlerinde de karşımıza çıkar. Batılılaşma ile ‘hürriyet’ kavramının birbirine karıştığı bu dönemde, kadınlar çeşitli sebeplerle yanlış birtakım davranışlar sergilerler. Bu duruma dikkat çeken yazarlar, eserlerinde bazen bu kadınları romanın ana kahramanı yaparak onları düşükleri yanlıştan kurtarırlar.

Yazarlar, dejenere kadını Batı’yı doğru anlayamayan, fikrî yönü zayıf, düşünmeyen, giyime ve süse meraklı kadın tipi olarak değerlendirirler. Bu tipler romanda ideal kadının yüceltilmesi dışında olumlu bir fonksiyona sahip değildirler. Çoğu romanda sonları ölüm ya da bir başka felaket ile sonuçlanan bu kadınların, roman boyunca fikirleri değişmez. Dejenere kadınlar, kadına dair pek çok meselede yanlış algılayışa sahiptirler. Düşmüş kadın ile farkları ise düşmüş kadın bir erkek ya da başka bir sebeple kötü konuma yerleşirken, dejenere kadın ise içinde bulunduğu durumu sorgulamaz, kendi isteğiyle bu konumdadır.

⁵⁰⁸ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 65.

3.4.4. Düşmüş Kadın

Dönemin romanlarını incelediğimizde yazarların düşmüş kadını iki şekilde değerlendirdiklerini görürüz. Kendi isteği dışında, tamamen dış faktörlerin etkisi ile birtakım sorunlar yaşayan kadınlar düşmüş kadın olarak kabul edileceği gibi, kendi isteği ile, bulunduğu konumu sorgulamayan kadınlar da düşmüş kadın olarak kabul edilir. Dışarıdan birtakım etkilere maruz kalarak düşen kadın, fikrî yönü kuvvetli olduğu için yazar tarafından kurtarılır ve bu kadına menfi gözle bakılmaz. Aksine içinde bulunduğu durumu sorgulamayan kadın ise yazarlar tarafından kurtarılmaz ve bu kadın bir yönüyle de dejenere kadın olarak kabul edilir. Bu kadınların fikrî yönleri zayıftır.

Kadının düşmesinde erkeği sorumlu tutan yazarlar, çeşitli meseleler üzerinden onları eleştirir. Erkeğin düşürdüğü kadın, yazarlar tarafından hor görülmez, aksine bu kadın mutlaka kurtarılır, erkek ise cezalandırılır. Bir diğer düşmüş kadın ise gayri ahlâki yollara sapan kadındır. Romanlarda bu kadınlardan ziyade erkeklerin mağdur ettiği kadınların hayatı söz konusu edilerek erkekler eleştirilir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* romanında Meclâ büyük bir yanlışta düşer ve Tâlât ile evlenmek zorunda kalır. Tâlât ise kendisi ile evlenmek istemediğini Meclâ'ya söyler.

*“Seninle elbet evlenemezdim. Bugün benimle gezip tozan, otellerde sarhoş olan kadın yarın başkasıyla aynı sahneleri yaşayabilir. Sana nasıl itimat edebilirim? Ben pek öyle ahlâk mahlak tanımam ama, boynuz takmak da işime gelmez, küçük hanım!..”*⁵⁰⁹

Yazar, Tâlât'ın Meclâ'ya verdiği bu cevaba dikkat çeker ve ağırlıklı olarak bu tür cevaplardan yola çıkarak genç adam gibi düşünen dönemin diğer erkeklerini de eleştirir. Tâlât ahlâk düşkünü birisi olmadığını, ancak genç kadınla da evlenemeyeceğini savunur. Meclâ, Tâlât ile gezdiği için genç adam kendisine güvenmediğini ileri sürerek onunla evlenmek istemez. Oysa Tâlât da Meclâ ile aynı

⁵⁰⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Gülün Babası Kim?*, s. 97.

konumdadır. O da, Meclâ ile, hatta genç kadın dışında başka kadınlarla gezmiştir. Bunlardan birisi de Lemân'dır. Genç kadın ve Tâlât'ın bir çocukları vardır. Tâlât Meclâ'yı ortada bıraktığı gibi Lemân'ı da ortada bırakmıştır. Her iki kadın da kendisiyle gezdiği için bir başkasıyla da aynı macerayı yaşayabilecekleri ihtimali ile onlara güvenmediği için evlenmeyi reddeder. Dönemin yazarları, Tâlât gibi bu düşünceye sahip olan tüm erkekleri tenkit ederler.

Her iki kadın da çocuklarının sorumluluklarını tek başlarına yüklenmek zorunda bırakılırlar. Meclâ Tâlât'ı evlenmeye ikna edemeyince kızını yalnız büyütme zorunda kalır. Bunun üzerine genç kadını zor günler bekler. Çocuğunun babasının olmaması nedeni ile toplumdaki dışlanan, çevresinden baskı gören kadın, yazar tarafından yalnız bırakılmaz. Yazar, erkekler tarafından bu şekilde mağdur edilerek ortada bırakılan bir kadını düşmüş bir kadın olarak görmez. Halide Nusret'e göre Meclâ suçsuzdur. Evet o bir hata işlemiştir, fakat onun hatası genç kadının doğruyu bulmasını sağladığı gibi, bir defaya mahsus bir hatadır. Oysa Tâlât bu hatayı defaatle tekrar eder ve bundan dolayı bir pişmanlık yaşamaz. Yazara göre suçlu genç adamdır. O, sadece Meclâ ve Lemân'a karşı değil, tüm topluma karşı suçludur.

Halide Nusret, Tâlât vesilesiyle erkeklerin eğitilmesi gerektiğini savunur. Toplumda Tâlât gibi, Meclâ'nın babası gibi kişilere yer verilmemesini ister. Bu sebeple yazar, Tâlât'ı Lemân tarafından öldürtür böylece savunduğu tezi ispatlamış olur. Lemân, Meclâ kadar şanslı bir kadın değildir. Genç adam tarafından ortada bırakılan kadının kimsesi yoktur Sokaklarda açlık ve sefalet içinde yaşamaya çalışan genç kadın, Tâlât'dan intikâm almak için onu öldürür. Aslında Lemân birçok mağdur kadının intikamını almıştır. Bu sebeple yazar onu suçlu bulmaz. Tâlât hak ettiği cezayı bulur.

Romanda Meclâ ile aynı duruma düşen bir başka kadın daha söz konusu edilir. Üstelik bu kadın bir öğretmendir. Fahire adındaki bu öğretmenin hikâyesi, yazarın bu meseleyi daha geniş ele almasına yardımcı olur. Fahire tıpkı Meclâ gibi birisini sever. İki genç anlaşılır ve nişanlanırlar. Fahire, sevmiş, inanmış ve aldanmış bir kızdır. Bu gence güvenir, ancak bir gün bu delikanlı kendisini tek eder.

“Onun doktoru da, bütün erkekler gibi bir erkek, parlak gözlü, parlak saçlı ve ruhunun karanlığını yıldızlarla örtmeğe muvaffak olmuş tehlikeli bir mahlûk!... Seviyor, çıldırıyor, yalvarıyor, parçalanıyor... Nihayet nişanlanıyorlar... Ve, genç kızın artık bütün kalbiyle, bütün varlığı ile kendisine bağlanmış olduğunu hisseder etmez, erkek, gururuna ve hotbinliğine (bencil) bürünerek kaçıyor!...”⁵¹⁰

Fahire'nin bu hikâyesi Meclâ ile aynı kaderi paylaşıyor olmalarından dolayı önemlidir ve romanda dikkat çeker. Her iki kahraman da sevdikleri, güvendikleri erkekler tarafından kandırılır ve ortada bırakılırlar. Bu hikayede yazarın üzerinde durmak istediği husus ise, toplumda statüsü ne olursa olsun kadının, erkeğin bu aldatmasına maruz kalmasıdır. Fahire bir öğretmen olduğu halde bir erkek tarafından aldatılabiliyor. Burada yazar Fahire'nin öğretmenliğini öne çıkararak erkeklerin bu davranışlarının sosyal bir mesele olduğunu göstermek ister. Aldanan sadece Meclâ ya da sıradan bir başka kadın değildir. Meclâ yanlış fikirlerinin kurbanı olurken, Fahire ise saf duygularla inandığı erkeğin kurbanı olur. Değişmeyen ise kadının mağduriyetidir.

Aynı yazarın *Sisli Geceler* romanında Mine, teyzesinin oğlu Fikret'e aşık olur. Fikret de genç kıza karşı aynı duyguları besler. Mine küçük yaşta Ahmet Nüzhet ile nişanlandırılır. Kendisinin haberi yoktur, ancak ailenin diğer fertleri bunu bilir. Fikret bu sebeple genç kıza olan duygularını saklar. Zehra isminde bir kızla evlenir. Fakat Mine, Fikret'i bir türlü unutamaz. Tüm huysuzlukları, tutarsız davranışları genç adama karşı duyduğu aşktan kaynaklanır.

Fikret'in evliliğinin ardından teyzesinin vasiyeti üzerine Nüzhet ile evlenmek zorunda kalan genç kız, bu evliliği kabul etmek durumunda kalır. Fakat bu evlilik ona Fikret'i unutturmaz. Fikret'in evde olmadığı bir gün Zehra'nın kızı Gaye hastalanır. Zehra'ya yardım eden Mine, genç kadını dinlenmesi için ikna ettikten sonra yıllardır anılarını yazdığı defteri ile küçük kızın başında bekler. Bir süre sonra Mine uykuya dalar, bu sırada Zehra uyanır. Mine'nin defteri dikkatini çeker. Defterde yazanlardan genç kızın Fikret'e aşık olduğunu anlar. Bunun üzerine başlangıçta öfkelenen Zehra defteri okudukça öfkesini bastırır ve Mine'ye hak vermeye başlar.

⁵¹⁰ Halide Nusret Zorlutuna, a.g.e., s. 90.

“Fakat acaba Mine, Fikret’i sevdiği için itham edilmeli miydi? Zehra hafif bir tereddüdden sonra buna da : Hayır! Dedi. Ortada bir günah vardı, fakat günahkâr yoktu. Zavallı Mine’cik! Defterinde ne diyordu? ‘Kalbim elimde olsaydı her halde Nüzhet’e verirdim. Fakat ben kendimi bildim bileli kalbim bende değil ki... Onu ben ufacıkken çalmışlar.’

Demek biçare çocuk, kendini bu aşk içinde bilmişti. O halde, nasıl itham edilirdi? O bir hastaydı. Fakat tedavisi...”⁵¹¹

Yazara göre olanlardan Mine sorumlu değildir. O sadece sevmiştir. Genç kızın içinde yaşadığı mücadele takdir edilirken onun bu acıları çekmesine neden olan teyzesi ve romanın diğer kahramanları suçlanır. Romanın başında Fikret’in uzun süre eve gelmemesinden endişelenen Münire Hanım ve Mine’nin abisi Kenan, Fikret’in Mine’yi sevdiğinden şüphelenirler. Ancak Fikret’in, Nüzhet ile genç kızın küçükken nişanlandığını biliyor olması onları rahatlatır ve Fikret’in Mine’ye karşı böyle bir sevgi besleyebileceği ihtimalini kuvvetsiz bulurlar. Onlara göre Mine küçükken Nüzhet ile nişanlandırıldığı için Fikret’in Mine’yi sevmesi mümkün değildir. Oysa genç adamlar genç kız birbirlerini severler, fakat bunu söylemezler. Yazara göre, gençlerin bu duruma düşmesine vesile olan aileler suçludur.

Bir gece Nüzhet’in eve geç geleceğini söylemek için Mine’nin odasına giden Fikret genç kadına kendisini sevdiğini söyler. Mine aşkını içinde yaşamaya çalışırken Fikret’in bu davranışı romanın seyrini değiştirir. Zehra, Fikret ve Mine’nin konuşmalarına şahit olur ve her şeyi öğrenir. Mine, intihar eder, Fikret hastaneye kaldırılır. Romanın sonunda yazarın Fikret’i de suçladığını görürüz. Zehra tüm olanlara rağmen Fikret’i affeder, onunla tekrar eski günlerdeki gibi yaşamaya devam eder. Ancak genç kadın olanları unutmaz. Romanın sonunda aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen genç kadının gözlerinde Fikret’e karşı eski sevginin kalmadığı ifade edilir.

Halide Nusret, Mine’yi ve onun gibi olan genç kızları sadece ellerinde olmadan bir erkeği sevdikleri için suçlu görmez. Dejenere bir tip olarak ele aldığı bu

⁵¹¹ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, s. 174.

kahramanın sonunu fikrî yönü kuvvetsiz olduğu, düşünmediği, yaşama dair bir gayesi olmadığı, romanın başından sonuna kadar duyguları ile hareket ettiği için ölüm olarak tayin eder. Yazara göre kadının fikrî yönü önemlidir. Her iki roman kahramanını da suçlu bulmamasına rağmen yazar, *Gülün Babası Kim?* romanının kahramanı Meclâ'yı kurtarıırken, bu romanın kahramanı Mine'yi ise ölümlle cezalandırır. Ancak ifade ettiğimiz gibi bu ölüm onun Fikret'e olan sevgisinden kaynaklanmaz.

Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* romanında düşmüş kadın daha teferruatlı ve daha farklı açılardan ele alınır. Feriha, küçük yaşta ailesi tarafından zorla evlendirilen bir kadındır. Başından geçen bu evlilik onun erkeklere, erkeklerin de kendisine olan bakışını değiştirmiştir.

Romanın başında bir davet vesilesi ile herkesin merak ettiği bu genç ve güzel kadın okuyucuda da merak uyandırır. Davet sırasında Nihat Bey'den Feriha'nın kimliği ve görünüşü hakkında bilgi almak isteyen Zehra, onun için 'Çöl Güneşi' denildiğini genç adamdan öğrenir. Feriha'nın salona gelmesi ile Zehra ve Müeyyet ile okul arkadaşı oldukları anlaşılır. Böylece Feriha'nın başından geçen olayları yakından öğreniriz.

Birçok romanda olduğu gibi bu romanda da genç kadının hayatının olumsuz yönde seyretmesinde ilk suçlu aile olarak tayin edilir. Feriha'nın ailesi onu küçük yaşta evlendirerek genç kızın sergüzeştinin çocuk yaşta başlamasına neden olurlar. Feriha okuldan alınıp on dört yaşında evlendirilir. Kendi ifadesi ile kocası ile arkadaş gibi büyürler. Yirmi yaşına geldiğinde ise tahsil için Avrupa'ya giden genç adam yanında bir Fransız kadın ile yurda döner. Bu durum karşısında Feriha'nın tek yapabildiği ise sessiz sedasız kocasından ayrılmak olur. Yazar, romanın başında söz konusu edilen bu durum ile kadın-erkek arasındaki ayrımcılığa dikkat çeker. Feriha'nın kocası genç kadını aldattığında, bireysel olarak Feriha'dan, toplumsal yönden de çevresindeki insanlardan herhangi bir tepki almaz. Yazar bunun nedenini toplumun bilinçaltının erkeğin aldatmasına alışkın olmasına ve bunun normal karşılanmasına bağlar. Şükûfe Nihal bir an kahraman ile kocasının şartlarını eşitler ve Feriha'nın da kocası yokken onu aldatabileceğini, ancak ailelerin kız çocuklarına

verdiği ‘kocana sadık kadın ol’ nasihati sebebiyle buna cesaret edemediğini ileri sürer.

“Kocam, o zaman, bir Avrupa seyahati çıkardı, beni bıraktı, çıktı gitti. Tahsil bahanesiyle üç sene Fransa’da kaldı. Anlamıştım, bu, bir benden kaçıştı...

...

Bana, yirmi yaş boşluğunun sebebini hatırlatan büyük, siyah gözleri ara sıra görüyordum, bu gözler, belki beni sürükleyebilirdi. Bahar güneşiyle yanan, yemyeşil fakat bomboş bahçeden belki bir fırtına esebilirdi...

Evet, bütün bunlar olabilirdi, eğer, çocukluğumdan beri benim kafama: "Kadın kocasına hıyanet etmemeli!" cümlesi, bir mermere oyulur gibi oyulmamış olsaydı.

Üç sene sonra, kocam, Avrupa’dan kolunda bir Fransız kadını ile birlikte döndü. Nasıl sessiz sedasız, heyecansız evlendikse, gene öyle, sessiz sedasız, heyecansız ayrıldık.”⁵¹²

Yazar, Halide Nusret’in *Gülün Babası Kim?* romanında öne sürdüğü gibi, erkeğin eğitilmesi gerektiğini savunur. Feriha’ya kocana sadık ol öğüdünü veren anne babanın aynı nasihati erkek çocuklarına da yapmaları gerektiğini ifade eder. Feriha kocasına sadık bir eş, kızına iyi bir anne olmuştur. Üç sene kocasını evinde beklerken bir anda genç adam yanında başka bir kadınla çıkagelir. Bu ayrılığa suçlanan ise Feriha olur. Oysa onu ortada bırakan, mağdur duruma düşüren bir erkektir. Toplumun olaylara bakışını değerlendiren yazar, bu bakışın ataerkil düzenin bakış açısından kaynaklandığını belirtir ve bu durumu eleştirir. Feriha’nın evinde sessiz sedasız kocasını beklemesi toplumda kabul görür. Fakat boşanması ile toplum onu bir anda ahlâksız bir kadın olarak değerlendirir. Genç kadın boşandıktan sonra nasıl toplumun ona olan bakışlarında değişiklik olduysa, onun da erkeklere bakışı bu olay sonrası değişir. Feriha kocasından ayrıldıktan sonra erkeklere olan güvenini kaybeder ve onlarla sadece gönül eğlendirmeye bakar. Güzelliğini kullanarak bunu yapan genç kadın, kısa sürede pek çok erkeğin çevresinde toplanmasını başarır.

Romanın başından itibaren genç kadına aşık olan erkeklerin duydukları aşk acıları söz konusu edilir. Başta Cemil Fahir genç kadına olan aşkı sebebiyle neler

⁵¹² Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 137.

yaşadığını anlatır. Ardından Nihat Bey onu bir çöl güneşine benzetir. Sedat Bey ve Haluk ise Feriha'ya romanda aşık olan diğer isimlerdir.

Yazar, Feriha'nın hayatını başarılı bir şekilde işler. Onun hayatının her kademesinde suçlu olanın erkek olduğunu ortaya koymak için sebep sonuç ilişkisi ile kadının yaşadığı her macerayı detayları ile okuyucuya sunar. Verilen davette ilgi odağı olan Feriha, davete katılan erkeklerle tek tek dans eder. Bu davranışları başlangıçta ideal kadın olan Zehra'nın da tepki göstermesine neden olur. Zehra da onu, birçokları gibi basit bir kadın olarak görmeye başlar. Feriha'nın bir an evvel kendisine aşık olan ideal bir erkek ile evlenmesi gerektiğini düşünür. Bu erkekler arasında Cemil Fahir Bey, genç kıza, Feriha ile evlenmesini sağlaması için uzun süredir yalvarmaktadır. Bunun üzerine Zehra, Cemil Fahir Bey'in Feriha ile evlenmesi için yardım eder. Feriha'ya bu evliliğin gerçekleşmesi için yalvaran Zehra sonunda muvaffak olur. Genç kadın evlenmeyi kabul eder. Müjdeyi Cemil Fahir Bey'e veren Zehra ise büyük bir hayal kırıklığı yaşar, çünkü geç adam bu isteğinden vazgeçmiştir.

Feriha ile evlenmek isteyen bir başka erkek ise Nihat Bey olur. Nihat Bey ile Feriha kısa sürede nişanlanırlar. Evlenmek üzere oldukları halde Nihat Bey bir gün Zehra ile Feriha hakkında konuşmak istediğini söyler ve dükkana gider. Burada Zehra'ya Feriha ile aldıkları evlilik kararından emin olmadığını ifade eder. Bunun üzerine Zehra, genç adama tepki gösterir. Nihat Bey ise Feriha'nın başka erkeklerle de isminin anıldığını öne sürerek haklı olduğunu iddia eder.

“Bu kadın, yalnız benimle mi söylendi? Benden evvel onu bin bir kişiyle söylemişler, o, buna alışmış. Bu kadar dile gelmiş bir kadınla ben ne diye evleneyim? Hem, ben evlenmek vaat ettim, diye evlenmeye mecbur değilim ki! Erkek ister vaat eder, kadın inanmasın! Kadın, bir vaade inanacak kadar saflık gösterirse, bu, benim kabahatim mi?”⁵¹³

Zehra'nın tüm ısrarlarına rağmen Nihat Bey Feriha ile evlenmekten vazgeçer. Nihat'ın ifadeleri dönemin erkeklerinin evliliğe ve kadına olan yaklaşımını açık bir

⁵¹³ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 158.

şekilde ortaya koymaktadır. Nihat bir erkeğin sorgusuz sualsiz evlilik kararından dönebileceğinin bir göstergesidir. Kendisi vaat eder, ancak söylediklerini yapmakla yükümlü değildir. Kadının inanmaması, güvenmemesi beklenir. Ayrıca bir kadının birden fazla erkek ile ismi anılırsa, erkekler o kadın ile evlenmek istemezler. Oysa kadın, birden fazla erkek ile adı anılan bir erkek ile evlenmeyi kabul eder. Bu çarpık görüşe dikkat çeken yazar, bu fikrin erkeğin ve toplumun zihninden çıkarılması gerektiğini düşünür. Eğer erkek bir kadın ile geziyorsa kadın kadar erkek de suçlu görülmelidir.

“Hayatının başında tesadüfen bir arıza geçiren bir kadına hemen " ahlaksız" damgası vuruluyor, artık o kadın, bütün hayatında erkeler tarafından, ehemmiyet verilmemekten kurtulamıyor. Halbuki, erkekler bu arızaları, hem de isteyerek, bilerek çok daha iğrenç şekillerde geçiriyorlar da gene onların alnı açık, yüzü pak! Bu, olur maskaralık değil!”⁵¹⁴

Şükûfe Nihal, bu durumda kadının evlenmemesi gerektiğini savunur. Yazara göre, kadının çalışması evlenmesinden çok daha ehemmiyetli bir meseledir. Çalışan kadının evlilik karşısında daha sağlam adımlar atabileceğini düşünen yazar, evliliğin çalışma hayatına atıldıktan sonra gerçekleşmesi gerektiğini savunur. Romanda Feriha'nın hayatında mutlu bir evliliğin gerçekleşmemesinin sebebi olarak da bu meseleye dikkat çekilir. Şükûfe Nihal, Feriha'yı hiçbir durumda erkek karşısında suçlu bulmaz. Roman boyunca eleştirilen, erkek zihniyeti olur. Yazara göre onların evliliğe ve kadına yaklaşımlarında ciddi problem vardır. Halide Nusret'in *Gülün Babası Kim?* romanında Tâlât'ın Meclâ ile evlenmemesinin gerekçesi ile bu romanda Nihat'ın Feriha ile evlenmeme gerekçesi aynıdır. Kendileri de bu kadınlarla gezdikleri halde kadını suçlu bulurlar. Romanın devamında da durum değişmez. Feriha evlilik niyeti ile yaklaştığı erkeklerden onların arzusu üzerine ayrılır. Sadece Haluk ile nişanı, genç adamın Feriha'nın kızını istememesi sebebiyle bozulur. Nihayetle Feriha bir kere boşanmış, iki kere de nişan bozmuş bir kadın olarak karşımıza çıkar. Yazar ise onun, kadına bu algılayış ile yaklaşan bir toplumda evlenemeyeceğini savunur ve ona çalışma hayatının kapılarını açar.

⁵¹⁴ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 156-157.

“İki erkekle nişanlandı, bir kocadan ayrıldı, biraz da şununla bununla alay etti diye, ona iyi gözle bakmayan memlekette yeniden evlenilmesi güç bir şey!”⁵¹⁵

Yazar, ayrılan kadına düşmüş gözle bakan zihniyeti romanın başından sonuna kadar yoğun bir şekilde eleştirir. Feriha’yı ise evlendirerek aynı sıkıntıları tekrar tekrar yaşatmaz. Onu ayakları üzerinde duran, kendi kazancını sağlayabilen güçlü bir kadın olarak tasavvur eder ve romanı bu şekilde sonlandırır.

Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanında dejenere kadınlar aracılığı ile düşmüş kadınlar söz konusu edilir. Namık Bey’in karısı İsmet Hanım, Esat Bey’in karısı Raife Hanım ve diğer kadınlar, batılılaşmayı yanlış yorumlamaları sonucu dejenere kadınlar olarak değerlendirdiğimiz, düşünmeyen, sosyal herhangi bir faaliyette bulunmayan, süse ve giyime meraklı kadınlardır. Bu kadınları düşmüş kadın kategorisinde değerlendirmemizi sağlayan ise sahip oldukları ahlâk telakkileridir. İsmet Hanım ve Raife Hanım kocalarını aldatabilecek kadar yozlaşmış, ahlâkî değerlerden kopmuş kadınlardır. İsmet Hanım güzel bir kadın olmadığı için kocasını aldatamaz. Ancak kocasının kendisini aldattığını bilir ve bu durum karşısında hiçbir şey yapamaz. Raife, İsmet Hanım gibi şişman olmasına rağmen bazı erkeklerce güzel bulunur ve kocasını aldatır. Onun da kocası bu durumun farkındadır. Yozlaşmış ilişkilerin anlatıldığı romanda, bu kadınlar buldukları duruma kendi rızaları ile düşerler. Raife de İsmet de evlilikleri devam ettiği halde ya kocaları tarafından aldatılırlar ya da kendileri kocalarını aldatırlar. Yazarlar, bu tür kadınları bir erkeğin etkisi ile düşmedikleri gerekçesi ile savunmazlar. Onları gerçek anlamda düşmüş kadın olarak görürler ve tenkit ederler. Şükûfe Nihal de, İsmet Hanım ve Raife’yi kendi iradeleri ile bu durumda oldukları için savunmaz.

Romanın kahramanı Yıldız ise düşmüş bir kadın değildir. Yıldız, Hasan ile evlendikten sonra onun aracılığı ile bir anda kendisini Şişli semtinde, yaşanan yozlaşmış ilişkilerin içinde bulur. Yıldız’ın gözlemleri ile Şişlili kadınlardan, yaşanan eğlence hayatından haberdar oluruz. Dejenere tipleri detaylarıyla değerlendirmek isteyen yazar, kahramanın bu tiplerin en yakınında bulunmasını

⁵¹⁵ Şükûfe Nihal, a.g.e., s. 164.

sağlayarak bunu başarır. Yıldız bir gözlemci olur ve yazar onun en yakınından, Hasan'dan başlayarak dejenere tipleri birer birer okuyucuya sunar.

Yıldız da tıpkı İsmet Hanım ve Raife Hanım gibi aldatılan bir kadındır ve o da kocasının yaptıklarına tıpkı bu kadınlar gibi sessiz kalır. Onun bu sessizliğini güçsüzlüğü olarak yorumlamak yanlış olur. Yıldız güçlü bir kadındır. Ancak bunu kocasına karşı kullanmakta aciz kalır. Onun kocasından ayrılmamasının bir diğer nedeni ise yazarın onun gözlemlerinden faydalanmak istemesi olur. Onun romanda, Şişli'de kalması bu kişilerin anlatımının devamı anlamına gelir. Yazar, aldatıldığı için Yıldız'a hiçbir zaman acımaz, dejenere olduğu için Hasan'a acır. Yıldız'ı Hasan'dan kurtarma gereği görmeyen Şükûfe Nihal, romanın sonunda genç kadının kendi rızası ile ayrılmasını sağlar.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında geri planda kalmasına rağmen dikkat çeken kişi, Bakkal Salim'in karısı olur. Romanın ilk bölümlerinde Aliye'nin merhamet duygusuyla yaklaştığı bu kadın, romanın sonunda Yunan kumandanı Damyanos'un huzurunda karşımıza çıkar. Aliye'nin etkisinde kalan kumandanı başka kadınlar ile oyalamaya çalışan Uzun Hüseyin Efendi, güzelliği ile dikkat çeken kadınları kumandanın huzuruna çıkarmaya başlar. Bunlardan birisi de Bakkal Salim'in karısı olur. Aliye, Mevlit'in okuduğu gece bu dul kadına acır, onun caminin bir köşesinde yalnız bırakılmasına gönlü razı olmaz. Romanın sonlarına doğru ise bu kadın düşmüş bir kadın olarak söz konusu edilir.

*“Bundan başka Uzun Hüseyin Efendi de kasaba ve köyde güzelliğiyle meşhur zavallı kadınları topluyor, Damyanos'un önüne atıyordu. Bunlar arasında çok şöhret alan, birdenbire zengin olan, süslenen bir kadın da, bakkal Salim'in karısı, camide Aliye'nin acıdığı kadındı.”*⁵¹⁶

Yazar, Salim'in karısının üzerinde çok durmaz. Ancak bu durum yazarın yaşananlara kayıtsız kaldığını göstermez. Diğer romanlarında olduğu gibi bu romanda da suçlu, erkek olur. Yazarın kullandığı '*güzelliğiyle meşhur zavallı kadınlar*' ifadesi olaya yaklaşımını ortaya koyar. Halide Edib'e göre bu kadınların

⁵¹⁶ Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye*, s. 100.

suçu güzel olmalarıdır. Kadınların zavallı olması Uzun Hüseyin Efendi gibi kişilerin onları diledikleri gibi kullanmalarını kolaylaştırır. Yazar da bu durumu eleştirir. Bu kadınlara yönelik bir eleştiride bulunmadığı gibi kadınları kurtarmaz da.

Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanında düşmüş kadını Azize'nin temsil ettiğini görürüz. Dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiğimiz genç kadın, duyguları ile hareket eden, düşünmeyen sadece süs ve giyime önem veren, fikir dünyasını geliştirmeyen bir kadın olarak karşımıza çıkmıştı. Yazarın bu kahramana yaklaşımı da bu ölçülere paralel gelişmiş ve romanın sonunda kahramanı öldürerek onun gibilerin devrinin kapandığı, bu tür duygusal kadınlara yeni dünyada yer olmadığı mesajını okuyuculara vermiştir. Azize'yi düşmüş kadın olarak değerlendirdiğimizde ise yazarın ona bakışının farklılaştığını, onu düşen kadından ziyade bir 'kadın' olarak değerlendirdiğini görürüz.

Azize romanın başından itibaren Hasan'ı sever ve bu sevgi zamanla kıskançlık, takıntı, öfke gibi birçok duyguyu içinde barındıran bir aşka dönüşür. Bir anda Azize için tek önemli şey Hasan ile evlenmek olur. Genç kız bu emeline ulaşmak için komik durumlara düşer. Azize Hasan'ın kendisini sevdiğine, ancak bunun itiraf edemediğine kanaat getirir. Bu nedenle genç adamı aşkını itiraf edecek duruma getirmek için kendisine yakışmayacak kadar açık giyinmeye başlar. Azize, romanlarda bir erkeğin bir kadını öptükten sonra ona olan aşkını itiraf ettiğini okur. Bunu tatbik etmek ister. Bu nedenle Hasan'ın kendisini öpmesi için elinden geleni yapmaya başlar. Azize gayesine ulaşır, ancak Hasan yine de genç kızın sandığı gibi kendisine ilan-ı aşk etmez. Bunun üzerine bir anda nişanlılık söz konusu olur. Hasan aşık olduğunu bile söylemezken Azize kendisini öptüğü için nişanlanmış olmalarının doğru bir karar olacağını savunur. Fakat Hasan bu fikirle sadece alay eder.

*“Ben nişanlanmayı teklif etmedim, yalnız ben nişanlanmamış iki gencin birbirlerini öpmeleri doğru olmayacağını söyledim. Ciddiye almadı. Nişanlandıktan sonra belki öpüşmek istemeyiz, diye benimle alay etti.”*⁵¹⁷

⁵¹⁷ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, s. 47.

Azize'nin düşünceleri ile Hasan'ınkiler tamamen farklı yöndedir. Azize saf duygularla Hasan'a aşık olmuş ve onunla evlenmenin hayalini kurmuştur. Hasan ise çapkın, sorumsuz, Azize ile sadece vakit geçirmeyi düşünen bir erkektir. Hasan roman boyunca nişanlılık, evlilik gibi meseleler üzerine yapılan sohbetlerden kaçır. Zeyno, onun sorumluluk alamayacak zayıf bir erkek olduğunu gördüğü için ondan vazgeçerken, Azize Hasan'ın bir kadına bağlı kalamayacağını fark edemez. Hasan, Zeyno ile duygusal bir yakınlaşma yaşamalarına rağmen ona evlenmeyi düşünmediğine dair fikirlerini söyleyecek kadar dürüsttür bu konuda. Roman boyunca Hasan'ın tek dürüst olduğu konu bu olur. O da evliliğin kendisine göre olmadığını bilir.

“Ben evlenmeyeceğim Zeyno Hanım, evlenmek herkes için felâkettir. Daha o kadar öğreneceğim; yapacağım şey var ki!”⁵¹⁸

Hasan'ın bu sözü karşısında Halide Edib'in, Şükûfe Nihal ve Halide Nusret'in romanlarındaki erkek kahramanlarına aldığı tavrın aynısını Hasan için söz konusu ettiğini görürüz. Yazar bu defa Hasan'ın tavırlarını sorgulamaya başlar. Hasan açık sözlülük yaparak Azize ile evlenmek istemediğini Zeyno'ya söyler. Ancak bu durumu Azize'ye sadece üstü kapalı ima eder. Azize ile açık açık konuşmak Hasan'ın menfaatleri ile uyuşmaz. Hasan sevildiğini bilir ve bu durumdan şikâyetçi olmaz. Bu noktada Halide Edib devreye girer ve kahramanın bu tutumunu eleştirir. Azize'yi adeta peşinden sürükleyen Hasan'ın buna hakkı olmadığını savunur. Hasan ile romanın kahramanı Zeyno evlilik meselesi hakkında uzun uzun konuşurlar. Zeyno bu konuda Hasan'ı eleştirerek yazarın sesi olur. Onun Azize'yi öptüğü halde neden evlenmediğini, evlenmeyecekse neden onunla açık açık konuşmadığını söyler.

“Azize ile evlenmeye niyeti olmayan bir adamın zavallı kızı sürükleyecek bir aşk hayatına iştirak ettirmesine kızmıştım.”⁵¹⁹

Hasan'ın evlenmesini sağlayan Azize'nin intihar etmesi olur. Azize va Hasan evlenirler. Ancak bu evlilik her ikisine de mutluluk getirmez. Hasan zaten istemeden

⁵¹⁸ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 50.

⁵¹⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 55.

evlendiği Azize'yi hiç bir zaman sevmez. Azize ise romanlardan etkilenererek hayalini kurduğu evliliği bulamaz. Avrupa'ya giden çift burada Zeyno'yu andıran Dora ile karşılaşır. Zeyno'ya olan benzerliği onu bu genç kadına yaklaştırır. Zamanla Dora, Hasan'ın dertleştiği birisi olur. Dora, Hasan ile Azize'nin evliliğini sorgulamaya başlar. Neden evlendiklerine anlam veremeyen genç kadın, bu evliliğin bir hata olduğunu savunurken Hasan'ı suçlu bulur. Ona göre Hasan, Zeyno ile evlenmediyse Azize ile de evlenmemeliydi.

*“Mademki Zeyno'yu alamamıştı, niçin Azize ile evlenmişti. Bekâr kalsaydı Azize yine iyileşebilirdi, halbuki müşterek hayatlarında her gün bin bir zehirle kendini zehirliyordu.”*⁵²⁰

Romanın sonunda Azize'nin ölümü Hasan için bir ceza olarak yorumlanır. Hasan Azize'yi ve onun sevgisini hak etmez. Romanın başında kendisi için ölümü göze alan bu kadın ile sadece ölmesinden korktuğu için evlenen genç adam, romanın sonunda ona olan davranışlarından dolayı pişmanlık duyduğu için onun ölümünden korkar. Azize'yi bu duruma düşüren ise şüphesiz Hasan olur, onun kadınlara duyduğu zâf yüzünden genç kadın hastalanır. Azize ölüm döşeğindeyken artık Hasan'ı sevmez. Onu bir eşya, bir tahta parçasından farksız görür. Hasan Azize'nin vefasının, kendisine olan düşkünlüğünün kıymetini bilemez. Nihayet Hasan'ın yalnız Azize'yi istediği an Azize ölür. Yazar bunu yerinde bir ceza olarak yorumlar. Azize her ne kadar dejenere bir kadın olsa da Halide Edib kadın olmanın verdiği hassasiyetle olaya yaklaşır ve bir kadının bir erkeği bu kadar çok sevmesine karşın duyarsız olan erkeği cezalandırma yolunu seçer. Azize'nin cezası onun dejenere, duygusal yönüne verilmiş bir cezadır. Ölümü ise Hasan'a verilen bir ceza olarak yorumlanır.

Zeyno'nun Oğlu romanında ise Kürt Zeyno, Hasan ile yaşadığı ilişki sebebiyle söz konusu edilir. Hasan, Diyarbakır'da orduda vazifeliyken Zeyno ile tanışır. Saf, temiz bir köylü kızı olan Zeyno, güzelliği ile genç adamın dikkatini celb eder. *Kalp Ağrısı* romanının devamı olan bu romanda Zeyno ile Hasan'ın ilişkilerine yazarın yaklaşımı oldukça farklı olur. Zeyno'nun Hasan ile ilişkisini anlayan Selman

⁵²⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 183.

onu öldürmek isteyince yakalanıp hapse girer. Bu sırada Zeyno ise Hasan'a çocukları olacağını söylemek istese de bunu başaramaz. Hasan ile Muhsin Bey ise Çanakkale'ye giderler. Böylece Hasan ile Zeyno'nun ilişkileri biter, ancak yaşayacağı sıkıntılar yeni başlar. Teyzesinin oğlu Ramazan ile evlenen Zeyno, Diyarbakır'ın bir başka köyüne yerleşir. Burada Haso çocuk dünyaya gelir. Haso çocuğun erken doğduğunu fark eden köylüler arasında çeşitli dedikodular başlar. Köylülere göre, Zeyno'nun dünyaya getirdiği bu çocuk yaşına göre büyüktür. Dolayısıyla Ramazan'ın genç kadını hemen nikahlamasından şüpheye düşen köylüler Zeyno'ya menfi gözle bakmaya başlarlar. Bu dedikodular Ramazan'ın da kulağına gidince aynı bakış genç adamın köye dönmesinin ardından onun da gözlerine sirayet eder. Zamanla köylü kadınları Zeyno'yu dışlamaya başlarlar. Çeşmenin önünde imalı sözlerle çocuğunun kaç aylık olduğunu sorarlar.

*“Akşamları Zeyno, çeşme başında hayli müşkül bir vaziyete düşüyordu. Onu daima sırada en sona bırakıyorlar, birbirlerinin kulağına bir şeyler söyleyerek gülüyorlar, öksürüyorlardı. Eğer çocuğu Haso'yu bazen yaptığı gibi çeşmeye giderken arkasına bağlarsa ona manidar ve tezyifkâr seslerle, çocuğun kaç aylık olduğunu soruyorlardı.”*⁵²¹

Köylünün bu davranışları uzun süre devam eder. Haso çocuğun büyümeye başlaması ile birlikte Zeyno'ya yöneltilen mânidâr bakışlar ve imâlî sözler bu defa Haso'ya yöneltilmeye başlanır. Ramazan'ın gelmesi ile köylünün Zeyno'ya menfi bakışı değişir. Adeta Ramazan, halkın gözünde, Zeyno'nun geri kazanılan namusu hükmündedir. Ancak bu durum Haso çocuk için geçerli olmaz. Ramazan'ın gelmesi Haso'nun her gün sebepsiz yere dayak yemesi anlamına gelir. Yazar Zeyno'nun köyde yaşadıklarını onun düşüşünün toplumsal yönünü ortaya koymak amacı ile tüm detaylarıyla okuyucuya sunar. Zeyno'nun köyde yaşadığı psikolojik baskı köy ortamında normal karşılanabilir. Ancak yazar, Anadolu'nun bir gerçeği olan bu davranışı şiddetle kınar. Köylülere göre Zeyno düşmüş, ahlâksız bir kadındır. Zeyno'nun ahlâksızlığına inanan köylü, onun oğlu olduğu için Haso çocuğu da horlarlar. Halide Edib ise köylü ile tamamen farklı düşünceler sahiptir. Yazar köylüyü haksız bulur. Ona göre, Zeyno düşmüş bir kadın değildir. Toplumda her ne

⁵²¹ Halide Edib Adivar, *Zeyno'nun Oğlu*, s. 72.

kadar böyle bir kabul olsa da yazar, genç kadını bireysel olarak değerlendirmenin doğru olacağını düşünür. Bu noktada yazarın sesi Şaban olur. Şaban, Ramazan yokken Zeyno ve annesine sahip çıkar. Şaban'a göre Zeyno düşmüş ahlâksız bir kadın değildir, aksine o, bir kere seven yüce bir kadındır.

*“Köyün diğer erkekleri gibi Şaban da Zeyno'nun faziletli bir kadın olduğunu sezmişti. Şaban bilmiyordu ki, hayatta sırf kalbinin tesiri altında bir defa günah işleyen kadın kadar namuslu kavî bir kadın olamaz. Bilhassa bu günahın semeresi gül yüzlü bir çocuk olur ve bu aynı kadın, yavrusuyla zalim dünya arasındaki yegâne siperin kendisi olduğunu anlarsa...”*⁵²²

Roman ilerledikçe köy ve köylünün düşünceleri geri planda, Zeyno'nun ve yazarın genç kadın hakkında ortaya koyduğu düşünceler ön planda yer almaya başlar. Zeyno'nun düşüşünün toplumsal yönü artık işlenmez. Yazar Şaban'ı öne sürerek Zeyno'nun bireysel anlamda yaşadıklarını onun dünyasını göz önünde bulundurarak değerlendirir. Şaban, Zeyno'nun anneliğinden, onun çocuğunun üzerine titremesinden oldukça etkilenir. Kendi çocukları bakımsızlık yüzünden öldüğü için karısı ile Zeyno'yu zaman zaman mukayese eder. Zeyno'nun anneliği, Şaban'ın onun hakkında müspet düşüncelere sahip olmasına vesile olur. Bu iyi düşünceler sadece genç kadının anneliği ile ilgili olmaz. Şaban'a göre Zeyno, eğer ahlâksız bir kadın olsaydı bu kadar iyi bir anne olamazdı. İstanbulluların Diyarbakır'a gelmeleri ile Haso çocuk, babası Hasan ile birbirlerinin kimliklerini bilmeden karşılaşır. Haso çocuğun Hasan'a benzerliği ilk olarak İstanbullu Zeyno'nun dikkatini çeker. Bu benzerlik zamanla Hasan'ı Haso çocuğun kendi çocuğu olabileceği düşüncesine iter. Bunun üzerine Zeyno ile yaşadıklarını hatırlayan Hasan, pişmanlık duymaya başlar. Halide Edib'e göre, tek suçlu Hasan'dır. Çocuğunun olacağını bilmese de yazar onu, genç bir kadını yüz üstü bıraktığı için suçlu kabul eder.

“İptidâî bir kızın zaafından istifade etmiş, sonra onu hayatla, kendisinin iştirâk etmediği bir kalp ağrısı ile ve mesuliyetini yapayalnız taşıyacağı bir hicap ve

⁵²² Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 74-75.

günahla bırakıp gitmişti. Bu müteassıp muhitte, nişanlısının Hasan'a hücumuyla günahı teşhir edilen kız, acaba bu seneleri nasıl geçirmişti? ”⁵²³

Kalp Ağrısı romanından tanıdığımız Hasan, çapkın, sorumluluktan kaçan, zayıf bir erkektir. Bu yönünü bu romanda da yazar özellikle vurgular. Hasan için sadece geçici ilişkiler vardır. Sonrasının ne olacağını hiç düşünmeyen genç adam, kendi canını kurtarma telaşına düşer. Bir ara aklına çocuğunun olabileceği gelse de tabiatı gereği bu sesi susturmayı başarır. Romanın sonunda Hasan'ın pişman olup Haso çocuğun babasının kim olduğunu araştırması ile gerçek ortaya çıkar. Hasan artık Haso'nun babası olduğunu bilir. Kürt Zeyno ile evlenmeyi bir an bile tereddüde düşmeden gerçekleştirmek ister. Hasan'ın bu değişimi onun karakterinden kaynaklanan bir değişim değildir. Halide Edib'in Kürt Zeyno'yu mükafatlandırması, onun düşmüş bir kadın olmadığını ispatlama gayretinden ileri gelir. Kürt Zeyno, senelerce, tek başına büyük bir sorumluluğa mukavemet göstermeye çalışır. Yazar, onu bu sabrından dolayı ödüllendirdiği gibi bir Cumhuriyet erkeği olan Hasan'ın şahsında yapılması gereken örnek davranışı ortaya koyar. Hasan bir asker ve Cumhuriyet erkeğidir, bu sebeple Kürt Zeyno'yu yüz üstü bırakamaz. Böylece Kürt Zeyno gibi köylü kadınlarına da Cumhuriyet ile verilen değer gösterilmiş olur.

Halide Edib Kürt Zeyno'nun düşüşünü toplumsal ve bireysel olarak ikiye ayırmak suretiyle değerlendirir. Zeyno'nun hamileliği sonrasında toplumsal birtakım ithamlara maruz kalması bu düşüşün toplumsal yönünü, Şaban ve yazarın ortaya koyduğu fikirler ise bireysel yönünü içerir. Yazar Zeyno'yu romanın başından sonuna kadar masum ve temiz kabul eder. Onun tek suçu, sevmiş olması ve çocuğunun olduğunu Hasan'a söyleyememesi olur. Zeyno Hasan'ı temiz bir aşkla sever, bu nedenle ondan bir karşılık beklemez. Ona çocuğundan bahsetmemesinin sebebi de bu olur.

Yazarın *Sinekli Bakkal* romanında çamaşırcı Boşnak Ayşe, kocası tarafından bırakılmış bir kadındır. Romanda sadece isminden bahsedilen bu kadın, Sinekli Bakkal'da yaşayan bekârların ve zengin ailelerin çamaşırlarını yıkayarak geçimini sağlar. Kendisini bırakan adamdan Muharrem adında bir oğlu olur. Mahallede ona,

⁵²³ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 220.

babasını hiç görmediği için ‘Sinekli Bakkal’ın Piçi’ lâkabı takılır. Annesini bıraktığı için babasına büyük bir kin ve nefret besleyen bu çocuk, romanda karısını bırakan erkeği eleştiren kişi olarak yer alır. Annesinin yaşadığı zorlukları dile getiren Muharrem, kadının yüzüstü bırakılmasını tenkit eder. Son derece küfürbaz olan Muharrem’in, babasına ettiği küfürler romanda yadırganmaz. Yazar Ayşe’nin ruh dünyasına yer vermeden bu konuya kısaca temas eder. Muharrem üzerinden değerlendirilen bu meselede yazarın Ayşe’yi suçlamadığını anlarız.

Yolpalas Cinayeti romanında ise Nadire’nin annesi Ümmühan düşmüş bir kadın olarak değerlendirilmez. Ümmühan Anadolu’da dul kalmış bir kadını temsil eder. Onun bu durumundan yararlanmak isteyen erkekler olunca, kadın hakkında asılsız sözler söylenmeye başlanır.

*“Anam kahpe değildi. Vallahi billahi, Bayan Refika bana kendini satan kadınlara kahpe derler, demişti. Anam hiç kendini satmadı. Abidin onun peşinde dolaşır para teklif ederdi. Anam yerden taş alır onu kovalardı.”*⁵²⁴

Nadire’nin yaşadığı travmanın sebebi de budur. Yazar bu konuda erkekleri sert bir dille eleştirir. Ümmühan’ı bu hale getiren zihniyetin değişmesi gerektiğini vurgular. Onun ölümü ise ona yönelik bir ceza değil, durumun ehemmiyetini ortaya koymak için tasarlanan bir kurgudur. Romanın yazılış gayesi, erkeğin eğitilmesi gerektiği tezini ortaya koymaktır.

Tatarcık romanında ise dejenere kadın tipi olarak karşımıza çıkan Fitnat, aynı zamanda düşmüş kadın olarak da değerlendirilir. Fitnat Hanım ahlâk telakkisi zayıf bir kadındır. Dul olan bu kadının tek amacı zenginlik içerisinde hayat sürmektir. Bu sebeple kızlarına zengin kocalar bulmaya, damatlarının bu zenginliklerinden faydalanmaya çalışır. İlk kızına zengin bir koca bulmayı başaran Fitnat Hanım ikinci kızında bu kadar başarılı olamaz. İlk önce kızına zenci bir damat adayını bulur. Kızı zenginliğine rağmen renginden dolayı bu adamla evlenmeyi kabul etmez. Bu durum karşısında Sungur Bey’i gözüne kestirir ve onu karısından ayırarak kızı ile evlendirmeyi kafasına koyar. Ancak kızı buna da rıza göstermez. Annesine

⁵²⁴ Halide Edib Adivar, *Yolpalas Cinayeti*, s. 39.

kızan Dürdane, Fitnat Hanım'a çok istiyorsa kendisinin evlenmesini söyleyince, kadın bu fikri onaylar. Sungur'u karısından ayırmayı başarırsa onunla evlenecek, başaramazsa metresi olacaktır.

*“Fitnat; Çok esmerdir, fakat koyu podra kullanması moda uymak için tenini güneşte yaktığı hissini hasıl eder. Yanakları, dudakları nar çiçeği rengine boyanır, kulaklarına kırmızı taştan uzun küpeler takar. Tombul tombuldur. Münasebetli münasebetsiz çıplak kolunu yanındakine sürer, omuzu ile sürtünür, dans ederken bu kocaman vücut karşısındakine âdeta yapışır.”*⁵²⁵

Görüldüğü gibi Fitnat Hanım ahlâkî değerlerden uzak bir kadındır. Onun düşüşü bir erkeğin eli ile olmaz. O, mağdur olduğu için düşmüş kadın değildir. Kendi isteğiyle bulunduğu konuma yerleşir. Yazar Fitnat Hanım'a acımaz.

Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir!* romanı bir Çerkez kızı olan Zeynep'in Osmanlı Paşa'sına satıldıktan sonraki hayatını ve hürriyet mücadelesini konu eder. Zeynep getirildiği konakta çeşitli eğitimlerden geçer, ardından Paşa'nın huzuruna, odalık olarak çıkarılır. Hürriyetine düşkün bir kız olan Zeynep, Paşa'nın elinden bir yolunu bulup kaçar. Bu kovalamaca mütemadiyen devam eder. Bir süre sonra Paşa, Zeynep'i nikahına almaya karar verir, düğün hazırlıkları başlar. Bu sırada genç kız Paşa'nın konağının karşısındaki camda kendisini izleyen bir delikanlıyı görür. Paşa'ya karşı bir inatlaşma uğruna bu delikanlı ile görüşmeye karar veren Zeynep, düğünün olacağı gece bu delikanlı ile Paşa'nın küçük köşkünde buluşur. İki genç arasında yakınlaşma olur. Aradan kısa bir zaman geçer ve Paşa'ya Zeynep'in bebek beklediği söylenir, bunun üzerine genç kızın sevdiği adam öldürülür. Zeynep ise Paşa ile evlenecekken Jön Türk taraftarları konağı basıp Paşayı öldürürler. Romanın sonunda Zeynep çocuğu ile bir başına kalır.

Yazarın anlatıcı olduğu bu romanda, bir Çerkez kızın başından geçenler anlatılır. Zeynep'in başına gelen hiçbir olayda onun etkisi olmaz. Onun hikâyesini dramatikleştiren de budur. Zorla satıldığı sırada intihar ederek, hürriyetini kaybetmektense, ölümü tercih eden genç kız, her defasında kurtarılır. Paşa'nın

⁵²⁵ Halide Edib Adivar, *Tatarcık*, s. 140.

konağına geldiğinde ise bir süre eğitildikten sonra Paşa'nın odalığı olacakken, onun elinden kaçmayı başarır, ancak düğünün olacağı gece Zeynep farklı bir yola başvurur. Yazarın bu noktada kahramana yaklaşımı ise oldukça önemlidir. Romanın ideal kadın kahramanı olan Zeynep, yaptıklarından dolayı suçlu bulunmaz. Yazar cariyelik sistemini, Osmanlı'nın kadına bakışını sert bir dille eleştirir. Türk Edebiyatında özellikle Tanzimat'dan sonraki dönemde konu edilen ve ciddi eleştirilere maruz kalan cariyelik sistemi, bu romanda romanın başından sonuna kadar canlı bir şekilde değerlendirilir. Kahramanın anlatıcı kişi olması romanın inandırıcılığını sağlamak için yapılır. Zeynep'in yaptıklarını suçlu bulmayan yazar, bir an bile onu sorgulamaz ve düşmüş kadın olarak görmez. Zeynep'i bulunduğu konuma getiren başta ailesi, sonra Paşa ve sistemdir. Onun diğer kadınlardan farklı bir hürriyet anlayışı vardır ve bu anlayışla hareket edip benliğini korumuştur, görüşü savunulur.

Güzellik Kraliçesi romanında ise romanın kahramanı Belkıs geçici bir fikri buhrana kapılır. Belkıs katıldığı davette güzelliği ile dikkat çeker. Ona katılması teklif edilen yarışmaya başlangıçta katılmak istemese de sonradan pişmanlık duyar. Belkıs'ı sınırlayan birtakım düşünceler söz konusu edilir. Romanın kahramanı beğenilmenin verdiği gurur ile yarışmaya katılmadığı için pişman olur. Diğer taraftan bu yarışmanın onun çevresine ve kendi görüşlerine aykırı olduğu düşüncesi vardır. Belkıs bu iki düşünce arasında gidip gelir. Nişanlısının varlığı ve onun bu durumu nasıl değerlendireceği fikri de genç kızın zihnini bulandırır. Nihayet Belkıs bir bunalım sürecine girer. Kendi değerlerinden tavizler vermeye başlar. Romanın sonunda yarışmayı kazanınca tüm sıkıntıları bu yarışma ile sona erer, ancak Nedim Münir'in hastalık haberi gelince genç kız yarışmayı terk eder ve bir daha o macerasına geri dönmez. Nezihe Muhiddin, Belkıs'ın bu düşüşünü kademe kademe verir. Onun bu değişiminde birçok sebep vardır. Yazar, babasının genç kızı bir erkek gibi yetiştirmesini yanlış bulur. Belkıs çok güçlü bir kızdır. Aldığı eğitim onu bir erkek gibi yetiştirirken, ona hırs ve kaybetmeye karşı tahammülsüzlük duygularını da kontrolsüzce verir. Adnan Bey kızını davranışlarında çok serbest bırakır, ona verdiği aşırı güven duygusu hata yapmasına zemin hazırlar. Güzellik yarışması Belkıs için adeta bir saplantı haline dönüşür. Yazar bu durumu eleştirir. Ziver Bey'in genç kıza yaklaşımları da bir diğer eleştiri konusu olur. Onun sert bir Osmanlı erkeği oluşu ve bunun vermiş olduğu katı duruş genç kızın iyiden iyiye saplantısının peşine

düşmesine sebep olur. Bir diğer suçlu ise gazeteci Vedat Naci olur. Vedat Naci romanın sonuna kadar genç kızı bu yolda destekler. Romanın sonunda ise Belkıs'ın güzellik yarışmasını terk etmesi ile romandan çıkar. Yazar tüm bu etkenleri bir araya getirerek Belkıs'ın suçsuz olduğunu savunur. Bu sebeple onu cezalandırmaz. Romanın sonunda onu ve nişanlısı Nedim Münir'i evlendirir. Mutlu bir yuvaları ve Leyla isminde bir kızları olur. Belkıs'ın yaşadığı sıkıntılar ise onun iç dünyasında, geçici bir süre söz konusu edilen fikrî buhrandır.

Yazarın *İstanbul'da Bir Landru* romanında, romanın kahramanı Prenses Nazlı düşmüş bir kadındır. Nazlı Hanım eski bir prensesdir. Romanın başında Prenses, Bebek'teki yalıda değil, ... Palasın bir odasında uyandığını anlar. Zile basar, Beşir Ağa gelir. Kocasından mektup getirir. Kocası üç aylığına seyahate çıktığını yazar. Nazlı buna sevinir, hürriyetini değerlendirme fikrini düşünür. Sahilde güneşlenirken yanına Nils isminde kendisini Danimarkalı ressam olarak tanıtan bir genç gelir. İkisi arasında yakınlaşma olur. Nazlı genç adamla bara gider. Burada Nils kumar oynar, para kaybeder, zararını Nazlı öder. Bu bar Nazlı'nın ilk kez geldiği bir bardır. İtalyan Madam ona kokain kullanması yönünde ısrar eder, Nazlı kullanır. O gece yaptıklarına pişman olsa da Nils'ten vazgeçmemektedir. Ertesi gün Nils'i bekler, bu sırada gazetede *İstanbul'da Bir Landru* başlıklı seri cinayetleri okur. Nils'in genç kadına gelemeyeceğini, bir daha görüşemeyeceklerini söylemesi üzerine Nazlı, Nils'in oturduğu eve gider. Burada sabah okuduğu cinayetleri işleyen Nils olduğunu öğrenir. Nils kaçmak için son hazırlıklarını yapar.

Ertesi sabah Nazlı otelde uyandığında, otele nasıl geldiğini düşünür. Parmağındaki aile yadigârı olan antika zeberced yüzüğün artık parmağında olmadığını fark eder. Su ve gazeteleri istemek için zile basar. Beşir Ağa gelir. Su getireceğini ancak gazeteleri okuduğunu, kendisi ile ilgili haberlerin olmadığını söyler. Nazlı şaşırır. Beşir Ağa onu takip etmiş yolun ortasında bayılınca onu kurtarmıştır. Nazlı ona teşekkür eder. Tek bir gazete getirmesini ister. Gazetede Nils'in resmini ve altında sadist ve kleptoman bir haydut yazısını görür.

Yazar eserin kahramanı Nazlı'yı romanda çok fazla tahlil etmez, daha çok olayın üzerinde durur. Düşmüş kadın açısından değerlendirdiğimizde ise Prenses'in düşmüş bir kadın olduğu kanaatine varırız. Romanın başında kocasının gelmeyeceği

haberini alan Nazlı, bu habere sevinir. Nils ile tanışması, sözünü ettiği hürriyetini değerlendirmesine yardımcı olur. Genç kadın bir katil ile beraber olduğunu bilmez. Yazar, Kokain bile kullanan Nazlı'yı romanın sonunda kurtarır. Onun kurtulması, cezalandırılmaması düşmüş bir kadın olmadığı anlamına gelmez. Nazlı'nın düşüşü kendi isteği ile gerçekleşir. Nazlı'nın şansı karşısındaki kişinin bir katil olması olur.

Ateş Böcekleri romanında dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiğimiz Suzan, aynı zamanda düşmüş bir kadındır. Suzan, asrî olmak uğruna her türlü ahlâksızlığı kabul edebilecek bir kadındır. Necat ile evli olmadığı halde aynı evde yaşayan genç kadının asıl düşüşü ise gazinoda çalışmaya başlaması ile gerçekleşir. Gece eve gelmeyen, davetlere tek başına katılan, erkeklerden gelen pahalı hediyeleri kabul eden genç kadın, dönemin ahlâk telakkisinden yoksun kadını temsil eder. Düşüşü kendi arzusu ile gerçekleşir, Necat onu engellemek istese de muvaffak olamaz.

Nezihe Muhiddin'in *Bir Aşk Böyle Bitti* romanında kahramanlardan Bedia sevmediği halde zengin bir Faslı ile evlenir. Avrupa'da Suat ile karşılaşılır. Bedia zamanla Suat ile birlikte kocasını aldatmaya başlar. Duygusal bir kadın olan Bedia romanın sonunda ise kendisi gibi Suat'a aşık olan Meral tarafından öldürülür.

Yazar Bedia'yı, duyguları ile hareket ettiği, kocasını aldattığı ve güçsüz bir kadın olduğu için cezalandırır ve romanın sonunda öldürür. Yazara göre Bedia iradesiz, düşmüş bir kadındır. Romanın sonuna kadar hisleri ile hareket eden Bedia gibi kadınların devri kapanmıştır.

Müfide Ferit'in *Pervaneler* romanında ilk olarak Nadire düşmüş bir kadın olarak karşımıza çıkar. Dejenere kadın tipi olarak da değerlendirdiğimiz bu kadın, romanda çok fazla yer almasa da, batılılaşmayı yanlış yorumlaması, ahlâk değerlerinden ödün vermesi bakımından düşmüş kadın olarak değerlendirebileceğimiz kahramanlardandır. Nadire'nin dikkat çeken özelliği, sabahlara kadar tanımadığı, uydurma zabitlerle dans etmesidir.

Bir diğer düşmüş kadın ise Nesime'dir. Bizans Koleji'nin hedeflerine uygun bir biçimde yetiştirilen genç kız, babası bir Mevlevi Şeyhi olmasına rağmen

misyonerlik faaliyetlerini yürütmek üzere Amerika'ya gider. Nesime derslerinde oldukça başarılı bir kızdır. Yazar tarafından genç kızın Fikrî yönünün kuvvetsiz olması eleştirilir. Nesime sahip oluğu değerleri düşünmez, ona okulda öğretilenlerle mukayese etme ihtiyacını duymaz. Kendisine ait değerleri bir kenara iter. Onun düşüşünden sorumlu tutulan ise babası Amir Çelebi olur. Romanda baba, kızına öğretmediği değerler, kızını yatılı okula vermesi, kaçacağı gece bile kızının ağlayarak onu öpüp veda etmesine karşılık, yaşlı adamın Mesnevi'yi okumaya devam etmesi tenkit edilir. Nesime'nin sema gösterisini tangoya benzetmesi Andrée tarafından Sami ve diğerlerine anlatılırken Sami, Nesime'nin bu hale gelmesinde suçun babasında olduğunu söyler. Genç adam babasının kendileriyle ilgilenmediğinden yakınıdır. Onun bu çıkışına Andrée karşı çıkar. Andrée de babanın suçluluğuna inanır, ancak tek suçlu baba değildir. Genç kadın böyle bir babanın Nesime ve Sami gibi evlatlarının olmasına hayret eder.

“-Baban gibi bir şairin, böyle senin gibi matematikçi, Nesime gibi Protestan zihniyetli çocukları olması ne gariptir? Maamafih içinizde yine babana en yakını Nesime'dir; fakat o da sofı ruhunu, nedense bir ahenk tekkesinde doyuramıyor ve gidiyor. Amerikalıların muhitinde tatmine çalışıyor. Ben buna bir nevi yoldan çıkma diyeceğim. Güzelliği alıştığı muhitte değil, alışmadığı, sun'î, gayri tabiî şekilde aramak! Lâkin yine hakkın var. Bu çocukla uğraşan olmamış. O derece ki eve gelmek istemiyor. Burada oturmaktansa meselâ elinde İncil, C.J.'ye kâtibe olmayı tercih ediyor. Hattâ tuhaftır, kendi memleketlerinin güzelliklerini bile, dost gözle değil, yabancı bir nazarla tıpkı harikuladeliğ arayan Amerikalı gözleriyle seyrediyor.”⁵²⁶

Romanda birçok eleştiriyi dile getirdiği gibi Nesime'nin durumuna da eleştirel bir dille söz konusu eden Andrée olur. Genç kadın, Nesime'nin düşüşüne dikkat çeker. Onun kendi kültürüne yüz çevirmesini anlayamaz. Andrée'ye göre genç kızın sorunu ruhunu sahip olduğu değerlerle doyuramamasıdır, bu nedenle başka kültürlere sığınma ihtiyacı hisseder. Onun bu çıkmaza girmesinde ise suçlu olan baba olur. Nesime içine düştüğü durumu sorgulamaz. Tek düşüncesi evinden uzaklaşmak olur. Onun bu tavrı tenkit edilir ve yazar genç kızı düşmüş kadın kategorisinde değerlendirir. Romanda yazarın Nesime'nin sonunu okuyucu ile paylaşmaması bir

⁵²⁶ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 73-74.

eksiklik olarak görülebilir. Nesime'nin yaşadığı fikrî buhran, Amerika'ya gidince orada neler yaşadığı romanda söz konusu edilmez. Tüm bunlar eserde yer alsaydı yazar tezini daha da kuvvetlendirmiş olurdu.

Leman'ın durumu da Nesime'den farksızdır. Tıpkı Nesime gibi onun da tek hedefi Amerika'ya gitmektir. Nesime'nin eğitim için gitmek istediği Amerika'ya Leman eğlence için gitmek ister. Leman'ın düşüşü romanın sonunda Amerikalı subaylardan Jack Peterson ile kaçmasıyla gerçekleşir. Leman dejenere bir tip olduğu gibi düşmüş kadın tipine de örnek kabul edilir. Onun düşüşünden ise sorumlu tutulan Burhan olur. Romanda bu durum oldukça dikkat çekici ifadeler ile söz konusu edilir. Leman abisine, Jack Peterson ile ilişkilerinde ciddi olduklarını ve evlenmeyi düşündüklerini söyler. Bunun üzerine Burhan, evlenmemesi için kardeşini ikna etmeye çalışır. Yaşadığı pişmanlıkları dile getiren genç adam, tüm olanlardan kendisinin sorumlu olduğunu itiraf eder. Claire'in bile bir suçu olmadığını savunur. Kendi hayatından örnekler vererek Leman'ı Jack Peterson ile yapacağı evlilikte mutsuz olacağına inandırmaya çalışır.

“ - Çocuklarımı çok seviyorum... fakat onların memlekete birer kurban olmasını ben yaptım...Benim günahım...Claire'in bedbaht olması benim günahım...Belki senin bedbaht olman da benim günahım... Leman, bana bak! Azaplarımı, ıstırabımı, pişmanlığımı gör ve kendine acı!..”⁵²⁷

Leman ise aldığı karardan dönmemeye kararlıdır. Burhan'ın tüm ikna çabalarına rağmen genç kız, Jack Peterson ile Amerika'ya kaçır. Leman hayalini kurduğu Amerika ile karşılaşmaz. Ailesine yazdığı bir mektup ile genç kızın sonunu okuyucuya bildiren yazar, Leman'ı adeta cezalandırır. Leman, fabrikaları olduğuna inandığı genç delikanlı yerine fakir bir ailenin oğlu ile kaçtığını iş işten geçtikten sonra anlar. Leman'ın düşüşünden sorumlu tutulan ise Burhan olur. Aslında bu durum romanın başından beri böyledir. Romanın başında çocuklarının kendisini dinlemediğinden şikâyet eden anne, tüm bunların müsebbibi olarak Burhan'ı görür. Diğer iki çocuğuna Burhan kötü örnek olmuştur. Claire ile yaptığı evlilik ailenin dağılmasına kapı aralar. Nadire, ailesinin onaylamamasına rağmen Hasan ile evlenir.

⁵²⁷ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 124-125.

Leman, hiç tanımadığı bir erkekle Amerika'ya kaçar. Leman'ın kaçıışı ile anne suskunluğunu bozar ve isyan etmeye başlar.

*“Bu azap ve işkence çılgınlığı içinde, ömründe birinci defa olarak annesi sessiz itaatten çıktı ve kocasıyla birleşerek Burhan'a hücum ettiler. Eğer o bir Hristiyan kadınla evlenmeseydi, Leman da bu felâkete düşmezdi, dediler. Kızlarının korkunç sükûtu karşısında, meraktan çıldırdıkça, ikisi de Burhan'ı mesul tutmaya başladılar.”*⁵²⁸

Annenin sessizliğini bozmasının nedeni ise yazarın, Leman'ın kaçışından Burhan'ı sorumlu tutmak istemesidir. Yazar romanın hiçbir kadın kahramanını sorumlu tutmaz. Buna Claire de dahildir. Daha önce de söz konusu edildiği gibi, genç kadının tüm davranışlarından da sorumlu tutulan Burhan olur. Claire dejenere kadın tipine örnek olduğu gibi düşmüş kadın olarak da karşımıza çıkar. Yazar onun pek çok davranışını yabancı kültürden geldiği için sorgulamaz. Ancak ahlâkî açıdan değerlendirdiğimizde Claire'in düşmüş kadın olduğunu belirtebiliriz. Kocasını ile anlaşamadıkları sırada Claire kendisini eğlencelere iyiden iyiye kaptırır. Bu sırada Burhan ile inatlaşır ve başka erkeklerle flört etmeye başlar.

*“Kocasına inat olarak, Claire, onun bunun kendisiyle flört etmesine razı oluyor ve büsbütün havaileşiyordu.”*⁵²⁹

Claire'in bu davranışı onu düşmüş kadın olarak değerlendirmemize neden olur. Romanda fikrî yönü kuvvetsiz ve ahlâk telakkisi zayıf kadınlar düşmüş kadın olarak değerlendirilirler. Bu kadınlardan birisi de Bahire'dir. Feminizmin tesiri ile erkek tipli kadın olarak da değerlendireceğimiz bu kız, tam bir erkek düşmanıdır. Bahire'yi düşmüş kadın olarak değerlendirmemizin nedeni, Leman ve Nesime gibi bulunduğu durumdan rahatsız olmaması ve içine düştüğü durumu sorgulamamasıdır. Bahire, babası ile evlilik üzerine münakaşa eder ve evinden ayrılarak okula yerleşir. Babasına karşı okulu tercih etmesi sebebiyle Miss.Hare kendisini himayesine alır, onu mükafatlandırmak için ' Türk Kadını' mevzuu üzerine konferanslar vermesi için Amerika'ya gönderilir.

⁵²⁸ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 127.

⁵²⁹ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 128.

Dönemin romanlarını genel olarak değerlendirdiğimizde, yazarların düşmüş kadına yaklaşımlarında kadını suçlayan tarafta olmadıklarını görürüz. Kadının düşmesine neden olan erkek hedef alınırken, ahlâkî yönden dejenere olan kadınlar dışında, düşen kadın yazarlar tarafından kurtarılırlar. Düşmüş kadın için temelde iki kriterin önem arz ettiği dikkat çeker. Düşünen, fikrî yönü kuvvetli kadınlar şayet ahlâk yönünden dejenere olmamışlarsa, bu kadınlar kurtarılmaya değer görülür. Romanlarda düşen kadın fikrî açıdan olgun ise bu kadın bir vesile ile yazarın kurtardığı kadın olur. Ahlâk yönünden zayıf kadınsa romanın sonunda cezalandırılır. Düşen kadın başlığı altında bir başka dikkat çeken husus ise, kadının düşmesine neden olan erkeğin de mutlak suretle cezalandırılmasıdır. Bu ceza, erkeğin yaptıklarından dolayı pişmanlık duyması ya da bir vesile ile ölümü olarak karşımıza çıkar.

3.4.5. Erkek Tipli Kadın

Feminist teorinin etkisi altında kalan yazarlar, kadını erkek ile eşit statüye taşımak maksadıyla çeşitli yollara başvururlar. Cumhuriyet ile birlikte sosyal, kültürel ve siyasî alanlarda hak kazanan kadınlar, daha fazla hak elde etmek, sahip oldukları eski imajlarını yıkmak amacıyla daha çok çalışırlar. Her alanda eşit haklar ilkesi ile yola çıkan kadınlar kadının erkekten bir farkı olmadığını ispatlamak için erkeğe benzemeye başlarlar.

Eski kadın ile yeni kadın ayırımındaki en önemli hususun eski kadının gerçek anlamda, her yönüyle kadın, yeni kadının ise erkeğe benzer yönlerini öne çıkaran bir kadın olmasıdır. Kadın için erkeğe benzemek, erkek ile ortak alanlarda bulunabilmek, onun yaptığı her işi yapıyor olabilmek bir övünç kaynağı olmaya başlar. Dönemin romanlarını incelediğimizde, genel itibari ile yazarların okuyucularına sundukları yollar erkekleşen bir kadın tipinin ortaya çıkmasına yol açar.

Yazarlara göre kadın, erkeğin yaptığı her iş yapabilmelidir. Cinsiyet farkını aradan kaldırmaya yönelik yapılan bu çalışmalar bazı yazarların takdirini kazanırken

kimileri ise bu durumu tenkit eder. Bazı yazarlar kadının erkekleştirilmesinde ileriye gidildiğini savunur.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Gülün Babası Kim?* romanında, romanın kahramanı Meclâ, yabancı bir okulda yatılı eğitim alır. Bu eğitimin sağladığı imkânlar neticesinde bir erkek kadar iyi yüzer, kürek çeker ve diğer birçok spor dallarında başarılı olur. Yaşadığı sergüzeşt sebebiyle tüm bu meziyetlerini reddetmeye başlayan genç kadın, önceden kendisine gurur veren bu spor dalları ile artık ilgilenmemeye başlar. Halide Nusret, kahramanın sporcu yönünü önemsemez. Onun erkek ile eşit statüde olmasını sağlayan husus da bu olmaz. Kadının fikrî yönden ve çalışma hayatı gibi sosyal alanlarda kendisine sağlanacak imkânlar ile erkekle eşit olabileceğini ileri sürer. Bu sebeple değişen Meclâ erkek ile hürriyet merkezli sahip olmak istediği eşit hakları gözden geçirir. Daha önce inandığı ve savunduğu özgürlük alanlarını sorgular. Kadının ancak çalışarak, kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenerek erkek ile eşitliğe kavuşacağına inanır. Meclâ eskiden övünerek yaptığı sporların hiçbirisinin kendisini erkeğin önünde yüceltmediğini ya da onunla eşit haklara sahip olmasını sağlamadığını anlar.

Yazarın *Sisli Geceler* romanında ise yine kadının erkekleştiğine şahit olmayız. Halide Nusret bu romanda da aynı tezi savunur. Zehra çalışan, fikrî yönü kuvvetli bir kadındır. Onu ayrıcalıklı kılan da bu durumdur. Zehra'yı romanın erkek kahramanları ve Fikret önünde üstün kılan onun şahsî olgunluğu, olaylara bakış açısı, memleket meseleleri karşısında duyarlılığı olur. Zehra'nın erkekleştiğini fizikî yönden görmeyiz. O, babasının ölümünün ardından aldığı sorumluluk ile çalışmaya başlar ve bir erkek gibi annesine bakar. Bu yönden güçlü bir kadın imajını çizen Zehra, bunu erkeğe benzemek için yapmaz, romanda bunun savunuculuğunu da üstlenmez. Romanın çözüm bölümünde savaşılar sona ermiş ve Cumhuriyet ilân edilmiştir. Bu bölümde yeni kadın görüntüsüyle karşımıza çıkan Zehra'nın spor kıyafetleriyle tasvir edilmesi dikkat çeker.

Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* romanında kadının erkekleşmesi evlilik ve iş hayatında erkek ile eşit haklar için mücadelesi ile söz konusu edilir. Dönemin şartlarını dikkate aldığımızda, bu dönemde kadınlar, iş hayatına yeni atılmaları sebebiyle toplum tarafından erkekleşen kadın olarak kabul görürler. Romanın

kahramanı Zehra'nın şahsında da bu konuya dikkat çekilir. Zehra, evlilik, çalışma hayatı, boşanma gibi birçok konuda erkeklerle eşit hakları elde edebilmek amacıyla mücadele eder. Zehra'nın en belirgin özelliği ise çalışmasıdır. Romanda ataerkil düzenin sesi olan Müeyyet, onu dönemin erkekleşen kadınına benzetir.

*“Zehra her gün bir icat peşinde koşar, her gün ortaya yeni yeni fikirler atar, altı aydan beri de Babiali'de bir kitaphane açtı, yeni zaman hanımı erkek gibi çalışmalı imiş.”*⁵³⁰

Şükûfe Nihal'in bu romanı, kadının her alanda eşit haklar için mücadelesini savunan ve bunu en teferruatlı konu edinen romanıdır. Romanda kadının eski kadınlardan farklı olarak evlilik, iş, çocuk bakımı ve boşanma gibi birçok konuda erkekler ile aynı haklara sahip olmaları gerektiği savunulur. Roman boyunca bunu gerçekleştiren ise Zehra olur. Yazarın sesi olan Zehra uzun uzun bu hakların kadına niçin verilmesi gerektiğinin sebeplerini açıklar. Romanda bunu, hayatı dolayısıyla somut bir örnek olarak ortaya koyan ise Feriha olur.

Yazarın *Yalnız Dönüyorum* romanında ise babasının yetiştirdiği ve bu sebeple babasına benzeyen bir kız çocuğu karşımıza çıkar. Romanın kahramanı Yıldız'ın babası, kızını bir erkek çocuğu gibi yetiştirir. Onu sürekli kendisi ile gezdirir ve ona bir erkek muamelesi yapar. Bu durum genç kızın kişiliğinin teşekkülünde oldukça etkili olur. Yıldız, babasının mücadelecisi ruhuna hayran kalır. Onun hürriyet çalışmalarına çocuk yaşta şahit olan genç kız, bunun tesiri ile tam bir vatansever olur. İhsan Bey, onu her toplantısına götürür ve büyük bir adammış gibi arkadaşları ile tanıştır. İhsan Bey, ileri görüşlü bir adamdır. Kadınların kafes arkasında kalmalarına, okumalarına, kendini geliştirmemelerine öfkelenir. O, o yıllarda kadının erkekten farklı olmadığını savunur. Bu sebeple diğer iki kızını da dünyanın tüm nimetlerinden faydalandırmak istediğini öne sürerek yapılan davetlere götürür. Yalnız bunların içinde Yıldız'ın farklı olduğunu sezer. Yıldız, farklı bir zekâyâ ve yaşından büyük bir olgunluğa sahiptir. Onun bir erkek gibi yetiştirilmesi bu özelliğinin belirginleşmesini sağlar. Babasının ölümünün ardından Yıldız, babasının uğruna öldüğü vatanı için tıpkı babası gibi mücadele etmeye karar verir. Yıllar önce

⁵³⁰ Şükûfe Nihal, *Çöl Güneşi*, s. 125.

İhsan Bey'in ona okuttuğu kitaplardan öğrendikleri ile hareket eder. İhsan Bey'in ölümü ailenin İstanbul'a göç etmesine sebep olur. Bu sırada savaşlar artar ve Milli Mücadele yılları başlar. Savaşlar sebebiyle orduya asker toplanır. Bunlardan birisi de genç kızın amcasının oğlu Fahir olur. Fahir'i asker kıyafetleri içinde gören Yıldız, onu kıskanır. Kendisinin de askere gitmek istediğini ifade eder. Bunun üzerine herkes üstüne gülünce, kadınların da muharebeye katılmasını savunan bir konuşma yapar. Aile fertleri bu konuşmadan sonra ikna olur. Yıldız'ın farklı olduğunu onlarda kabul eder. Onu farklı kılan ise babasında aldığı eğitim olur. Yıldız adeta babasının kızıdır.

“ *Söylüyorum da inanmıyorsunuz; bu, işte böyle acayip bir kız... Hiç ötekilere benzemiyor; Allah rahmet eylesin, onu böyle babası alıştırdı.*”⁵³¹

Yıldız'ın etkisi altında kaldığı babası, romanın sonuna kadar genç kızın hayalinde varlığını devam ettirir. Buna yıllar sonra Fahir ağabey ve Tevfik Fikret de dahil olurlar. Genç kız her sıkıntı anında ona yol gösterecek olanın bu üç isim olduğunu düşünerek onlara sığınır. Tevfik Fikret ile Fahir ağabeyi ve İhsan Bey roman boyunca birleştirilir. Yıldız'ın örnek aldığı kişilerin, anlayabildiği kahramanların erkekler olması romanda dikkat çeken bir durumdur. Bu durum, genç kızın çocukluğunda bir erkek gibi yetiştirilmiş olmasına bağlanır. Yazar bunu somut örneklerle okuyucuya sunmaz. Yıldız düşüncesi, dünyaya bakışı, olayları kavrayış biçimi itibari ile bir erkek gibidir. Diğer romanlarda olduğu gibi spor yapması ya da erkek gibi giyinmesi söz konusu edilmez.

Halide Edib Adivar'ın *Ateşten Gömlek* romanında da kahramanın Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanındaki Yıldız gibi düşüncesi, fikrî olgunluğu ile bir erkeğe benzetildiğini söyleyebiliriz. Ayşe, romanın başından itibaren bir erkek gibi mücadelecî ruhu, dik duruşu, savaş karşısında mukavemeti ile dikkat çeker. Onun bu yönü romanın erkek kahramanlarının onun etrafında toplanmasını sağlar. Ayşe güçlü iradesi, zekâsı ve azmi ile bir erkek gibi cepheye gitmeyi hak eder. Kahramanın Anadolu'ya geçmesi ile onunla erkek kahramanlar arasındaki fark aradan kalkar. Ayşe de diğer kahramanlar gibi çetelerin açtığı ateşin arasında kalır, o da bir

⁵³¹ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, s. 213.

erkek gibi ata biner, cephenin getirdiği tüm sıkıntılara katlanır. Ayşe fikrî yönü çok kuvvetli bir kadındır. Romanda onunla eşit düzeyde bir başka kadına rastlamayız. Romanın bir diğer kahramanı Kezban da cepheye gitmek ister ancak buna müsaade edilmez. Kezban, Ayşe gibi sıkıntılara katlanacak bir olgunluğa sahip değildir. Ayşe'nin nasıl yetiştirildiği romanda söz konusu edilmez, ancak Anadolu bir kadın olması önemlidir. Romanlarda güçlü, çalışan Anadolu kadını erkekleşmiş bir kadın olarak görülür. Bu tür kadınlar zor durumlar karşısında kadın-erkek ayrımı yapmadan çalışırlar. Böyle durumlarda cinsiyetin hükmü ortadan kalkar. Milli Mücadele yıllarında kadınların cephede çalışmaları buna benzetilebilir. Vatanın içinde bulunduğu zor durum karşısında kadınlar silah kuşanmış, cephe taşıyıcı, cephede savaşmışlardır. Bu romanda vurgulanmak istenen eşitlik Milli Mücadele üzerinden söz konusu edilir. Romanın sonunda Ayşe ile İhsan'ın sonu aynı olur. Her ikisi de vatan uğruna şehit olurlar. Kadın ile erkeğin cephede eşit şartlarda mücadele ettiğini vurgulayan yazar, bu şartların her alanda eşitlenmesi gerektiğini savunur.

Yazarın *Vurun Kahpeye* romanında ise Aliye cesareti ile öne çıkan bir kahraman olarak romanda yer alır. Romanın başından itibaren kahramanın gittiği kasabada kadınlığının mücadelesini verdiği şahit oluruz. Aliye, kasabaya İstanbul'dan gelen genç ve güzel bir öğretmendir. Büyük bir cesaretle geldiği kasabada, ilk gün vurgulanan da onun bu cesareti olur. Aliye'nin kasabaya gelmesi ile yavaş yavaş kasabada ilkler yaşanmaya başlar. Okulu yenilemeyi, çocuklar arasındaki sosyal statüyü kaldırmayı başaran genç kız, azim ve çalışkanlığı ile kasabadaki okulun seviyesini yükseltmeyi başarır. Aliye'nin en büyük başarılarından birisi ise Hüseyin Efendi'ye bağırabilmesi olur. Sabri'nin, yaramazlık yaptığı gerekçesi ile eve gönderilmesine öfkelenen Hüseyin Efendi, soluğu okulda alır. Aliye'ye hesap sorabileceğini, çevresindeki kadınlar gibi onu da korkutabileceğini düşünür. Oysa okula gittiğinde Aliye'nin kendisine bağırması karşısında neye uğradığını şaşırır. Hüseyin Efendi kadınların kendilerine karşı çıkmamasına alışmış, bunun doğruluğuna ve gerekliliğine imân etmiş bir erkektir. Genç bir kızın kendisine, korkmadan, büyük bir cesaretle bağırması, onun yıllardır inandığı bu gerçeğe dayanarak kadınlar üzerinde kurduğu saltanatın yıkılması anlamına gelir. Kasabada Aliye, erkek ile aynı şartlara, aynı haklara sahip olmak isteyen, erkek kadar cesaretli, bilgili yeni bir kadın tipinin temsilcisi olur. Hüseyin Efendi ona bağırınca genç kız altta kalmaz. O da Hüseyin Efendi'ye bağırır. Asırlardır kadının sessiz, boyun eğen

haline alışık olan kasabalı için bu bir devrim niteliği taşır. Romanın başında meydana gelen bu olay Hüseyin Efendi'nin Aliye'ye olan kin ve nefretinin başlangıcı olur ve romanın sonuna kadar bu durum devam eder. Aliye bu hadisenin bedelini ağır öder ve romanın sonunda ölür. O, eğer sıradan bir kadın gibi sessiz ve sakin, baş kaldıran yerine, boyun eğen biri olsaydı kasabadaki mevkii ve romanın sonundaki durumu farklı olurdu.

Aliye'nin mücadelesi romanın sonuna kadar erkelere karşı olur. Bunun sebebi ise açık bir şekilde erkeğin kendisi gibi bir kadına tahammülünün olmamasından ileri gelir. Aliye sadece çocuklara eğitim veren bir öğretmen değildir. Gerektiğinde cephedeki bir asker gibi Milli Mücadele için de kendisini ortaya atar. Yunanlılar'ın kasabayı işgali bu duruma en güzel örneklerden birisi olur. Romanın başında kasabalı ile mücadele içine giren genç kız, romanın sonlarına doğru aynı mücadeleyi düşman kuvvetlerine karşı sürdürür. Aliye, Yunan kumandanı Damyanos'un yanına onu oyalamak amacıyla gitmek zorunda kalır. Bu çetin vazifeye onu gönderen Tosun, Aliye'nin ne kadar güçlü bir kız olduğunu vurgulamak amacıyla onu ordudaki askerlere benzetir.

“Seni ölümden beter bir şeye gönderiyorum. Fakat senin zekân, senin kahraman kalbin bu felâketten de bir yol bulup sıyrılacaktır. Her halde sana namusum üzerine yemin ediyorum ki, senden daha cesur, senden daha kahraman bir tek asker tanımıyorum. Hatta Türk ordusunda bile, anladın mı? Çünkü senin çekeceğin ıstırabı, senin feda ettiğin şeyi feda eden kimse, daha ben görmedim.”⁵³²

Roman boyunca mücadelecî yönü ve cesareti ile öne çıkan Aliye, kadın olmanın getirdiği tüm zorluklarla karşılaşır. Kasabada kadın olmak, varlıkla yokluk arası bir durum arz ederken, Aliye kadının varlığını erkeklere hatırlatmak ister. Aliye romandaki hemen hemen tek kadındır diyebiliriz. Başka kadınların olmaması yazarın ortaya koyduğu, tezi güçlendirmektedir. Kasabada kadının varlığı sorgulanırken, Aliye cesareti ile erkelerle eşit haklara sahip bir kadın olarak kasabalının karşısına çıkar, ancak kasabadaki sistem onu kabul etmez ve romanın sonunda mücadelesi uğruna ölür.

⁵³² Halide Edib Adıvar, *Vurun Kahpeye*, s. 148.

Halide Edib'in erkekleşen kadını ya da erkek tipli kadını en başarılı ele aldığı romanlarından birisi olan *Kalp Ağrısı*'nda, romanın başından itibaren kadın kahramanın 'bir erkek gibi' olduğuna vurgu yapılır. Cumhuriyetle birlikte kadın ile erkeğin her alanda eşit olduğunu vurgulamak isteyen yazarlar, bu durumu cinslerin arasındaki fizikî farklılıkları ortadan kaldırmak suretiyle söz konusu etmeye çalışırlar. Yazarın bu romanda bu misyonu yüklediği kahraman ise Zeyno olur. Zeyno, roman boyunca erkeğe benzeyen yönleri ile ön plana çıkar. Sporcu kimliği, cesareti, güçlü fiziği, kalın sesi, sade giyimi ile bir erkeği andıran genç kız, roman boyunca kendisinin aksine özelliklere sahip olan Azize ile mukayese edilir.

Romanın başında Hasan ile Zeyno'nun karşılaşmaları sırasında Hasan Zeyno'nun erkek olduğunu zanneder. Azize'nin evinde verilen bir davete katılan Zeyno, genç kızın odasında arkası kapıya dönük olarak oturur. Bu sırada odanın ışığı kapalıdır. Odaya giren Hasan, Azize'nin kiminle konuştuğunu merak eder. Genç kıza bunu sorduğunda ise sandalyeden sadece başı gözüken Zeyno ile aralarında bir oyun başlar. Hasan Zeyno'nun kız mı erkek mi olduğunu anlayamaz. Nihayet sesinin kalın olmasından yola çıkarak onun bir erkek olacağı hükmüne varır. Oyunun sonunda iki genç tanışır. Zeyno için başlayan erkeklik statüsü yarışlarla devam eder. Hasan ile Zeyno'nun yarışlarına değinmeden önce, romanın bu kısmında oldukça önemli olan bir başka konuyu ele almak gerekir. Hasan ile Zeyno tanışırken odada bulunan bir diğer kişi Azize olur. Hasan'ın Zeyno'yu erkek sanmasını açıklamak amacıyla yazar bu iki kıza mukayese eder. Böylece yazarın erkek tipi olarak ortaya koyduğu ideal kadın kahraman Zeyno ile romanda 'süs bebek' olarak yer alan, dönemin dejenere tipini temsil eden Azize ilk defa yazar tarafından fizikî yönleri ile karşılaştırılır.

*“ Benim tepemden biraz saçlarımı görüyordu, bu koyu kısa saçlarım sun'î dalgalarıyla penceresinin üstündeki altın saçlı Azize'nin başındaki dalgalı güzel yığınlar yanında hiç de bir kadının başına benzemiyordu. O halde hakikat beni yaramaz bir erkek çocuğu zannedebilirdi.”*⁵³³

⁵³³ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, s. 11.

Dejenere kadın tipi olarak değerlendirdiğimiz Azize, roman boyunca Zeyno'nun erkeklere ait olan özelliklerinde gösterdiği mahareti karşısında sorgulanır. Azize kadının, erkeğin arkasında duran, evde bekleyen, süslü bir ev eşyası gibi olanını temsil eder. Zeyno ise kadın ile erkeğin eşitliğini savunan ve bunu ispatlayan isim olarak karşımıza çıkar. Halide Edib hayatın her alanında kadın ile erkeğin eşit şartlarda olduğunu savunan bir yazardır. Ona göre, ne kadın erkeğin arkasında ne de erkek kadının arkasında durmalıdır. Her ikisi de hayatı yan yana, omuz omuza yaşmalıdır. Bu düşünceye oldukça fazla önem veren yazar, romanın üçüncü bölümünde Hasan ile Zeyno'nun yarışlarını içeren *Berabere* başlığı altında kaleme aldığı kısmı kurgular. Bu kısımda Hasan ile Zeyno Göksu'da farklı alanlarda yarışır. Bu yarışlar esnasında uzun mücadelelere rağmen ne Hasan Zeyno'yu ne de Zeyno Hasan'ı geçer. Halide Edib bu yarışlarda kadın ile erkeğin birbirine üstün gelmesine izin vermez, bu sebeple her defasında yarışlar berabere sonuçlanır. Berabere kalmayı Hasan askerlik gururuna yediremez. Ancak bu onun için geçici bir gurur olur, ne kadar çabalasa da Zeyno'yu yenemez.

*“Güneşli mavi sular üstünde bir kadın ve bir erkek birbiriyle en mânidar ve en müşkül bir yarış yapıyordu. İkimiz de hissediyorduk ki bu yarışta kazanan taraf istikbalde diğerinin hayatında hâkim ve galip kalacaktı. İkimiz de bir nevi muharebe ihtirasile ötekini ölüm bahasına bile olsa mağlûp etmek azmîle dişlerini sıkmış ve bütün kudretini bu yarışa vermiş kürek çekiyorduk.”*⁵³⁴

Yazar bu sırada Azize'nin durumunu gözler önüne sermek için tekrar ona döner. Tüm bu yarışlar esnasında Azize, hâlâ süsü ile meşgul olan, güzel bir bebek gibi görünür. Genç kız bütün bu yarışları uzaktan izlemekle yetinir. Yarışların ardından Zeyno'nun erkeğe benzetilmesi Azize ile kıyaslanması ile söz konusu edilir. Azize yüksek topukları fazla şık kıyafetleri ile Hasan ve Zeynonun gezdiği gibi açık ve yeşillik alanlarda gezemez. Bu durumu da kendi ifadeleri ile dile getirir. Yazar, Azize'nin bir başka ifadesine Hasan'la Zeyno'nun ilk tanışmaları ile duyduğu kıskançlık vesilesi ile yer verir. Zeyno'ya güvendiğini ancak Hasan ile ilk tanıştıkları gün onu kıskandığını itiraf eden Azize, daha sonra bu duygusundan vazgeçtiğini,

⁵³⁴ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 16.

çünkü Hasan'ın onun gibi erkeğe benzeyecek bir kızı sevemeyeceğini düşündüğünü, söyler.

*“Senin erkeklere daha arkadaş olan bir halin, azıcık erkek çocuğa benzeyen bir serbestliğin, hiç naz, kırım ve erkeklere kendini beğendirmek için fazla süslenmeyen bir halin var ki, o her erkeğe tabî ve tehlikesiz bir tesir yapıyor.”*⁵³⁵

Azize romanın sonuna kadar aynı düşünce ile hareket eder. Ona göre erkeklerin gözünde süslü, bakımlı, güzel kadın daima yeni kadın olarak addedilen erkek tipli, zeki, sade kadından daha caziptir. Erkek yeni kadının hükmü altına geçici bir süre için girer, ancak sonra tekrar süslü ve güzel kadına döner. Genç kadının bu düşünceleri Avrupa'ya gittiklerinde Zeyno'ya benzerliği ile dikkat çeken Dora için de geçerlidir. Azize, Dora'nın kendisi kadar güzel ve bakımlı olmadığı düşüncesi ile onu Hasan'dan kıskanmadığını ileri sürer.

Genel olarak romanı değerlendirirsek, yazar, romanın kahramanı Zeyno'nun şahsında erkek tipli kadını konu ederken bunu iki şeyi vurgulamak için yapar. Zeyno'nun Hasan ile yarışlar münasebetiyle mücadelesi kadının erkek karşısındaki duruşunu simgelerken, Zeyno'nun erkeğe benzerliğinin Azize ile mukayesesi ise güçlü kadın kimliğini ortaya koymak için söz konusu edilir.

Kalp Ağrısı romanının devamı niteliğinde olan *Zeyno'nun Oğlu* romanında ise İstanbullu Zeyno'nun bir önceki romanda olduğu gibi erkeklerle yarışan yönü bu romanda söz konusu edilmez. Romanda daha çok Zeyno'nun durgunlaşmış hali ile karşılaşırız. Yazar onun annelik yönünü vurgulamak için erkeklik yönünü geri plana çeker ve bunu romanda kahramanın ifadeleri ile dillendirir.

Halide Edib bu romanda erkek tipli kadını sadece Anadolu kadını ile gündeme getirir. *Ateşten Gömlek* romanında belirttiğimiz gibi, Anadolu kadını bir yönü ile güçlü bir erkektir. Karşılaştığı çetin şartlar onu bu konuma yerleştirir. Ayşe de bu gücünü buradan almıştır. Anadolu olması onu cephenin çetin şartlarında

⁵³⁵ Halide Edib Adivar, a.g.e., s. 85.

erkekler ile eşit savaşılabilecek bir güce ulaşmasını sağlamıştır. Yazar bu romanda bunun örneğini daha canlı verir.

Romanın kahramanlarından Perihan Nine tipik bir Anadolu kadınıdır. Genç yaşta dul kalan bu kadın, kızı ile bir başına kalınca hayatın tüm yükünü tek başına omuzlamaya mecbur kalır. Perihan Nine, bir erkek gibi evin sorumluluğunu üstlenir. Tarlada, bahçede çalışmak, toprak sahibi erkeklerle anlaşamadığı için münakaşa etmek onun hayatında sıradan bir hal alır. Halide Edib Anadolulu bu kadınlara dikkat çeker, Cumhuriyet ile birlikte yeni neslin kadınlarında erkeklere has özellikler aranırken, yıllardan beri Anadolulu kadında bu özelliklerin var olduğunu belirtir. Perihan Nine bir erkek kadar güçlü ve dayanıklı bir kadındır. Bu aslında bu bölgenin tüm kadınlarına mahsus bir durumdur, ancak onun gibi dul kadınlar ya da Kürt Zeyno gibi kocası çalışmayanlar dünyaya erkek olarak gelmiş gibi çalışırlar. Bu kadınların yeni nesil kadınlarından farkı ise artık kadınlık yönlerinin ortadan kalkmasıdır.

*“ Perihan Nine, çok gençken, kocasını kaybedince tek başına hayat mücadelesine atılmış; toprakla, toprak sahibi beylerle, hayatın en basit ihtiyacı için nihayetsiz emek ve zahmet sarfettiren muhitiyle dövüşerek ihtiyarlamış, pişmişti. Bu binbir müşkülata dövüşebilen ihtiyar, köylü erkeklere faik bir muhakeme, bir fikriselim edinmişti. O sağ kaldıkça kızının ve kızının neslinin mukadderatını sevk ve idare etmek için en tabii bir haktı.”*⁵³⁶

Perihan Nine dul kaldıktan sonra ömrünün sonuna kadar çalışır. Bir kadının kaldıramayacağı yükü yüklenir, nihayetinde sağlığı el vermeyince aynı kaderi kızına teslim eder. Ramazan ile evlenen Kürt Zeyno tıpkı annesi gibi dul kalmış bir kadından farksız hayatı göğüslemeye çalışır. Ramazan çalışmayan tembel bir erkektir. Romanın başından sonuna kadar Kürt Zeyno’yu sadece çalışırken görürüz. Onun çalışmadığı tek zaman dilimi ise Haso’nun Şaban’ın yanına çalışmaya gitmesi ile Kürt Zeyno’nun çalışma şevkinin sona erdiği dönemdir. Yazar onun annelik yönünün kuvvetli olduğunu göstermek için bu yola girer. Romanda Zeyno’nun genç bir kadinken Ramazan ile evlenmesi onun tüm gençliğini ve kadınlığını götürür. Bu

⁵³⁶ Halide Edib Adivar, *Zeyno’nun Oğlu*, s. 62.

evlilik sonrası Zeyno'nun kadınlık yönü silinir, sadece annelik yönü vurgulanır. Halide Edib Anadolu kadının erkekleşmesini bu şekilde yorumlar. Ona göre kadının tarlada, bahçede bir erkek gibi çalışması onu erkekleştirir, ona kadınlığını unutturur. Yazar bu olaya müspet bir değerle yaklaşmaz. Bu durum kadını toplumda ikinci plana atan bir hadise olarak yorumlanır. Ateşten Gömlek romanının kahramanı Ayşe ise bunu avantaja çevirebilmiş, Anadolu ancak eğitilmiş bir kadındır.

Romanda sadece Mazlume'nin giyindiği kıyafet ile yeni kadının erkek tipliliğine örnek olabilecek bir hususla karşılaşırız. Annesine Mazlume'den bahseden Haso, onun tarif ederken ' *erkek gibi pantolon giyen kız* ' ⁵³⁷ ifadesini kullanır. Haso'nun çocuk saflığı ile dile getirdiği bu durum yazar tarafından yorumlanmaz.

Yazarın *Sinekli Bakkal* romanında, romanın kahramanı Rabia tüm yönleri ile erkek tipli kadına örnektir. Halide Edib, Rabia'yı diğer roman kahramanlarına göre farklı bir yolla erkek tipli kadın olarak değerlendirir. Diğer romanlarında kadınları erkeklerle yarıştıran, onları erkek gibi çalıştıran ya da bir erkeğe bağırarak kadının gücünü vurgulayan yazar, tüm bunları bu romanda Rabia'nın şahsında birleştirir ve bunu yaparken diğer romanlara göre daha başarılı olur. Rabia'nın şahsında erkek tipli kadın olduğunu fark etmemize rağmen, yazar kahramanın bu özelliğinin Rabia'nın önüne geçmesine izin vermez.

Romanın başında, Rabia'nın çocukluğundan itibaren onun sıradan bir kız çocuğu olmadığını görürüz. Onun her kararında hem güçlü bir kız yönü hem de arka planda yer alan bir erkeklik yönünün olduğunu söyleyebiliriz. Erkeklerin çocuk yaşta çalıştırılmasına alışkın olan *Sinekli Bakkal*'da Rabia çalışan tek kız çocuğudur. Sesinin keşfedilmesi ile küçük yaşta para kazanmaya başlar. Babasının sürgünden dönmesi ile babasının evine yerleşme kararı alır ve onun dükkanını idare eder. Çocukluğunda aldığı bu kararlar ve başardığı bu işler Rabia'nın ne kadar farklı ve güçlü bir kız olduğunu ortaya koyar. Çocukluğunda erkeklik yönleri pek fazla vurgulanmaz. Büyüdükçe bu özelliği daha belirgin bir hal alır. Rabia genç bir kız olmasına rağmen dükkanda çalışmaya devam eder. Bunun üzerine Selim Paşa kızın dükkandan çekilmesini istese de Rabia sebebini anlamadığı gibi çalışmamayı da

⁵³⁷ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 216.

kabul etmez. Paşa'nın korkusu ise onun büyüyüp güzelleşmesi sebebiyle dükkana ipsiz sapsız takımının musallat olmasıdır. Paşa söylemese de Sabiha Hanım kocasının niyetini anlar. Yaşlı kadın Rabia'ya güvenir ve onun başa çıkamayacağı kimsenin olmadığını savunur.

Rabia'nın romanda erkeklik yönünü ortaya çıkaran en önemli olay ise Sabit Beyağabey ile yaptığı tartışmadır. Kimsenin olmadığı bir vakit dükkana gelip Rabia'yı korkutmak isteyen mahallenin kabadayısı olan bu genç, Rabia'dan beklemediği bir tepki ile karşılaşınca korkmaya ve ona yalvarmaya başlar. Genç kıza bir daha yaklaşmayacağına, yaklaşan olursa ilk kendisinin buna engel olacağını vaat etmeye başlar. Rabia ise bir erkeğin himayesine ihtiyacı olmadığını söyleyerek onu dükkandan kovar. Rabia'nın büyüyor olması en çok mahallenin erkeklerini endişelendirir. Onun bir an önce evlenmesini isterler.

*“Erkekler bir ayak evvel evlenmesine taraftardılar. Kız Sinekli Bakkal'ın erkek dünyasına meydan okuyan bir bayrak gibiydi. Fakat onlar da aralarında hiç bir delikanlıyı ona eş olabilecek kadar yürekli bulmuyorlardı.”*⁵³⁸

Rabia mahallenin sıradan kızlarından çok farklı bir konumdadır. Onun akranları evlerinde, köşelerine çekilip kendilerine çıkacak taliplerini beklerken Rabia, mahallenin ortasında, mahallenin erkekleri gibi hayatın içindedir. Erkekleri rahatsız eden de bu olur. Mahallenin erkekleri Rabia'nın evlenince köşesine çekileceğini düşünürler, ancak bekledikleri gerçekleşmez. Osman ile evlenen genç kızın hayatında hiçbir şey değişmez. Değişen Osman'ın hayatı olur. Rabia'nın başından geçen her olay onun güçlü, idealist bir Türk kadını olduğunu göstermek için yazar tarafından özellikle kurgulanır. Kahramanın gelişen olaylar karşısında verdiği tepkilerin arka planında, güçlü kadın imajını ortaya koyan erkekleşmiş bir Rabia vardır.

Halide Edib'in *Yolpalas Cinayeti* romanında ise *Zeyno'nun Oğlu* romanında olduğu gibi Anadolu kadının güçlükler karşısında gösterdiği mukavemet ile şartların bir kadını nasıl erkekleştirdiği söz konusu edilir. Nadire'nin annesi

⁵³⁸ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 134.

Ümmühan dul bir kadındır. Tek amacı iki öküz parası biriktirip kimseye muhtaç olmadan kızı ile yaşamaktır. Ümmühan romanda çok detaylı işlenmez. Onun hikayesini Akkız'ın işlediği cinayet vesilesi ile öğreniriz. Mahkemede şahitlik yapan ebe kadın, onun para biriktirmek için karınca gibi çalıştığını söyler. Ümmühan da Anadolu'da diğer kadınlar gibi hayatı göğüslemeye çalışarak erkek rolünü üstlenir.

Yazarın *Tatarcık* romanında ise *Kalp Ağrısı* romanında olduğu gibi ideal kahramanın erkek tipli tasavvur edildiğini görürüz. Romanın kahramanı Lâle, eserin başından sonuna kadar bu özelliği vurgulanarak söz konusu edilir. Lâle'yi yetiştiren, ona eğitim veren ve onun üzerinde etkili olan kişi annesinden ziyade babası olur. Bu durum onun kişiliğinin oluşmasında oldukça önemli bir rol oynar. Romanın başında yazar, kahramanı babasına benzeterek erkek tipli kadın tasavvurunu oluşturacağına dair okuyucuya ipucu verir. Tatar Osman'ın Lâle'yi yetiştirdikten sonra ölümü ise dikkat çeker. Onun ölümüyle Lâle, romanda daha çok dikkat çekmeye başlar.

*"Bizde "anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al", derler, ve bu söz eskiden beri kızların analarına çektiğini ima ederdi. Fakat bizim Tatarcık öyle pek atalar sözüne uyacak umumî örneklerden değildir. O kadar ki, köy halkı bin yıllık darbimeseli onun için değiştirmiş, "babasına bak kızını al" demiye başlamıştır."*⁵³⁹

Lâle'nin babasının ölümü, onun idealleştirilmesi için bir basamak olur. Babasız kalan genç kız, omuzlarına binen sorumluluk ile daha çok çalışmaya başlar. Osman Bey'in ölümünün ardından Lâle, ailenin tüm sorumluluğunu üzerine alır. Annesini kimselere muhtaç etmemek için bir erkek gibi dinlenmeden çalışır, ders verir, zerzevat yetiştirir, keçi otlatır ve babası gibi balık tutar.

Lâle, sadece karakter olarak babasına benzemez. Onun fizikî açıdan da babasına benzediği özellikle vurgulanır. Babasına benzeyen kız romanlarda daima daha güçlü, daha becerikli kabul edilir. Tatarcık da Osman Bey'e benzediği için babasının yaptığı her işi başarıyla yapar. Babası denizci olan genç kız, tıpkı onun gibi başarılı bir denizci olur. Herkesin denize açılmaya korktuğu günlerde bu kız

⁵³⁹ Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 8.

babası gibi korkusuzca balık tutmaya gider. Babasından kalan balıkçı kıyafetleri giyen Lâle’yi görenler, Tatar Osman’ın yaşadığını sanırlar.

*“Genç kollarındaki kuvvet, genç vücudunun tavrı hep Tatar Osman’ın bir kopyası...Kızın denizciliği irsî.”*⁵⁴⁰

Lâle, babasına olan benzerliğinin dışında giyimi ve fiziğiyle de erkek tiplidir. Yazar genç kızı bu açıdan idealleştirmek için diğer romanlarda da söz konusu olan yönteme baş vurur ve Lâle’yi dejenere kadın tipi ile mukayese eder. Bu romanda ise onunla mukayese edilen kahraman Zehra olur. Zehra, romanın süslü, dikkat çekmeye çalışan, tek amacı zengin biriyle evlenmek olan kadın tipidir. Lâle ne kadar sade ise Zehra o kadar süslüdür. Zehra kendisi gibi olan erkeklerin hoşlanabileceği bir kızdır. Lâle ise erkek tipli oluşu, cesur ve her alanda erkek ile eşit olduğunu savunan bir kız olduğu için Zehra gibi düşünen erkekleri kızdırır. Bu romanda da Zehra’nın karşılığı olan erkek Haşim’dir. Lâle’yi tehlikeli bir tip ve erkeğin ağzından lokmasını alan bir kız olarak değerlendiren genç adam, romanın sonuna kadar Lâle ile anlaşamaz. Haşim’in dünyasında erkek tipli, onunla eşit şartlara sahip olmak isteyen kadına yer yoktur. O evinde oturup kendisinin getirdiği para ile hayatını idame ettirmeye çalışan kadın tipini arar. Bu tip ise hiç şüphesiz Zehra olur. Lâle ise onun aksine erkek gibi oluşu ile Haşim için sadece bir rakip olarak görülür.

*“Lâle’nin elleri keten eteğinin cebinde, sırtında boynu açık, kolları kısa beyaz blüzü, çıplak ve sandallı ayakları bir erkek çocuğu gibi muvazene için birbirinden ayrık, saçları bir demet buğday başağı gibi güneşte parlıyor. Yüzünde ne allık, ne podra, dudakları boyasız. Renkli, boyalı binbir cilveli Zehra Haşim’i ne kadar korkuttu ise, erkeklerin dikkatini celbetmek için bir tek hileye müracaat etmeyen, erkek teveccühüne beş paralık ehemmiyet vermeyen Tatarcık onu o kadar kızdırdı.”*⁵⁴¹

Lâle’nin sporcu yönünü de ön plana çıkaran yazar, onun bu alandaki meziyetini göstermek için Recep’in oyununu söz konusu eder. Recep, Lâle’ye

⁵⁴⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 20.

⁵⁴¹ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 61.

yakınlaşmak için boğulma numarasına baş vurur. Lâle ise iyi bir yüzücü olduğu için onu kurtarır. Recep, bir kadın tarafından kurtarıldığı için Haşim'den azar işitir.

Kahramanın evlilik meselesinde de erkeğe benziyor olması önemli görülür ve yazar bu hususa farklı bir yaklaşımda bulunur. Gençler Paşa babayı ziyarete gittiklerinde hepsine bir eş bulan Paşa, Lâle'ye erkeğe benzediği için istediği ile evlenebileceğini söyler. Roman boyunca Lâle'nin erkek tipli kadın olması tüm meselelere temas edilerek söz konusu edilir. Lâle erkeğe benzediği için hep avantajlı konumdadır. Lâle erkeğin arkasında değil yanında olan bir kızdır. Bunu da erkeklerle aynı şeyleri yapabilme kabiliyeti ile ispatlar.

Nezihe Muhiddin'in *Güzellik Kraliçesi* isimli romanının kahramanı Belkıs yaptığı sporlar ile erkek tipli kadına örnek gösterilir. Belkıs'ın yetişmesinde babasının etkili olduğunu görürüz. Adnan Bey karısını genç yaşta kaybedince kızını bir erkek gibi büyütmeye karar verir. Annesini küçükken kaybeden Belkıs, babasının terbiyesine kolay alışır. Adnan Bey onu istediği gibi, bir erkek gibi yetiştirmeyi başarır. Belkıs, küçük bir kızken akranları gibi renkli ve süslü şeyler karşısında zaaf göstermez. Erkek çocuklarla oynar ve onlardan geri kalmaz, aksine tüm oyunlarda onlardan önde yer almayı başarır. Diğer kız çocukları gibi bebekle oynamayan küçük kız, kadın hocadan da ders almayı kabul etmez. Çocukluğu bir erkekten farksız geçen Belkıs, genç bir kız olduğunda da çocukluğunda aldığı terbiye üzerine yaşar. Onun bir erkek gibi büyümesi tenis, yüzme ve ata binme gibi spor dallarında erkekler kadar başarılı olmasında etkili olur.

Belkıs, babası ve en yakın arkadaşı Lâmia ile bir davete katılır. Bu davette bir güzellik yarışmasının jüri üyeleri de bulunmaktadır. Belkıs'ın güzelliğine övgüler yağdıran heyet, onun da bu yarışmaya katılmasını isterler. Belkıs ise başlangıçta bu teklifi reddetse de bir süre sonra pişmanlık duyar. Yarışmaya katılmak istese de katılamaz, onu engelleyen ise nişanlısı Nedim Münir'in varlığını düşünmek olur.

Kahraman bir fikrî buhran yaşamaya başlar. Zamanla ona yarışmaya katılmasını teklif eden gazeteci Vedat Naci'ye karşı olumlu hisler duymaya başlar. Belkıs'ın tüm davranışlarında onu cüretkâr kılan erkek gibi yetiştirilmiş olması olur.

“Heyecanlarında, hislerinde hür değil miydi? Hayatında daima bir erkek gibi yaşamaya azmetmemiş miydi? Bir genci beğenmek, ona müsait davranmanın manasında günah aramak ne budala bir mesnetti?”⁵⁴²

Romanın ilerleyen kısımlarında Vedat Naci, Nedim Münir, Harun Mecdi ve diğer kahramanlar aralarında çeşitli spor müsabakaları düzenlerler. Tenis maçında da diğer alanlarda olduğu gibi öne çıkan isim Belkıs olur. Yazar Belkıs’ın özellikle erkekleşen kadın yönünü vurgulayarak kahramanın gücünü ortaya koyar. Belkıs, yazarın müspet yaklaştığı bir isimdir. Onun tek suçu bir anlık hislerine fazla kapılması sonucu girdiği buhrandır. Belkıs güzel bulunmanın verdiği hazza kendisini kaptırır. Yazar ise bir taraftan onun bu bocalamasını, diğer taraftan erkeklerle eşit hatta onlardan üstün olan yönünü söz konusu ederek kahramanın kuvvetli olduğunu ve bu fikirlerden kurtulacağını okuyucuya önceden hissettirir.

Nezihe Muhiddin kadının sporcu yönünün gelişmesine karşı değildir. Ancak bunun erkek ile kadın arasındaki hudutları aşmasına, iki cinsi aynılaştırmasına karşı çıkar. Belkıs’ın yaşadığı buhranlara çözüm bulmaya çalışan Lâmia, yazarı haklı çıkaracak bir sonuca ulaşır. Lâmia, Belkıs’a onun hastalığının erkek gibi olmasından kaynaklandığını söyler ve ona bir kadın olduğunu hatırlatır. Belkıs’ın kendisine gösterilen yoğun alakaya karşı duyarsız kalmasının sebebinin bu durum olduğuna inanan Lâmia, erkek ile kadının arasındaki hususiyetlerin bozulmaması gerektiğini, bozulursa dengelerin bozulacağını savunur.

“İşte kati hüküm: Cinsler değişmez; hususiyetler bozulmaz...Bozulduğu zaman hayatın ahengi de bozuluyor...”⁵⁴³

Bu ifadeler Belkıs’ın içine düştüğü durumu gözler önüne serer. Lâmia Belkıs’ın bir erkek gibi davrandığını, oysa kendisinin bir kadın olduğunu hatırlatır. Cinsler ayrılığına vurgu yapan genç kız, tüm meselelerin bu ayrılıktan ileri geldiğini savunur. Belkıs ise tüm kadınların kendisi gibi ıstırap çektiğini iddia eder. Lâmia buna karşı çıkar kendisinin acı çekerken bile bir erkek gibi davrandığını, bir kadının nasıl ıstırap çekmesi gerektiğini bilmediğini, *‘bir taraftan cinsiyetinin temayüllerine*

⁵⁴² Nezihe Muhiddin, *Güzellik Kraliçesi*, s. 127.

⁵⁴³ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 180.

*kapılırken öbür taraftan fikir ve telakki hezimetinin acı sillesiyle mücadele*⁵⁴⁴ ettiğini söyler.

Bir Aşk Böyle Bitti romanında romanın başından itibaren kahramanın erkek tipli kadın oluşuna vurgu yapılır. Meral ile Doktor Suat romanın başında aralarında yaptıkları otomobil yarışı ile karşımıza çıkarlar. Meral yarışı önde tamamlamak için elinden geleni yapar ve muvaffakiyet elde edecekken önüne bir taş çıkar ve otomobili devrilir. Yaralanan genç kızın akli hâlâ kazanamadığı yarışta kalır. Bunun üzerine Suat onu teselli etmek için yarışı kaybetmediğini, daha sonra tamamlayabileceklerini söyler. Meral ise bir şeyi olmadığını söyler ve yarışı tamamlamak için ısrar eder. Yazar Meral'i cesur, öz güven sahibi, inatçı bir kız olarak tanıtır. Onun bu azmi ve cesareti karşısında Suat hayranlığını ifade eder ve Almanya'daki sporculardan bile daha cesur olduğunu genç kıza söyler.

Genç kız Suat'ın iltifatlarına sevinirken, Suat ise bir kadının bu kadar hudutsuz iradeli, cesur ve kuvvetli olmasının biraz tehlikeli olduğunu belirtir. Meral ise bunun erkekler karşısında bir silah olduğunu savunur. İki genç arasında geçen bu konuşmalar yazarın olaya bakışını ortaya koymaktadır. Yazar, Suat'a hak verir. Nitekim romanın devamında Suat, Meral'e durumu daha detaylı anlatarak onu ikna etmeye çalışır. Ancak Meral erkekleşmenin kendisini erkeğin önünde eşsiz bir konuma getirdiğine o kadar inanır ki, genç adamın söylediklerini kabul etmez. Suat kadının erkekleşerek erkeklere yaklaştıkları görüşüne karşı çıkar. Ona göre, kadınlar erkekleşerek erkeği ondan uzaklaştırırlar. Genç adam, erkeklerin, kendilerine ait özelliklerini, övündüğü meziyetlerini bir başka cinste görmeye alışkın olmadıklarını söyler.

*“Biz erkekler kendi hasletlerimizi çok kıskançlıkla benimsemiş mahluklarız... Onları başka cinste görmeye alışkın değiliz... Çünkü artık onlara karşı acıma hissimiz kalmaz.”*⁵⁴⁵

Suat'ın bu sözleri oldukça dikkat çekicidir. Yazar bunun örneğini romanda kahramana yaşatarak Suat'ı haklı çıkarır. Suat bir kadın ile bir erkeğin aynı

⁵⁴⁴ Nezihe Muhiddin, a.g.e., s. 180.

⁵⁴⁵ Nezihe Muhiddin, *Bir Aşk Böyle Bitti*, s. 12.

özelliklere sahip olması halinde erkeğin kadına olan acıma hissini kaybedeceğini belirtir. Meral ise onun bu ifadelerini haksız bulur ve kadının acındığı için sevilmemesi gerektiğini düşünür. Genç adam ise ısrar eder, erkeklerin kadını kendisinden zayıf hissetmedikçe ona acımayacağını ve acımadıkça da onu sevmeyeceğini söyler. Romanda bu durum gerçekleşir. Romanın diğer bir kahramanı olan Bedia da tıpkı Meral gibi Suat'ı sever. Bedia, duygusal, zayıf bir kadındır. Eğitimini gerçekleştirmek için evlendiği Faslı kocası ile anlaşamamaktadır. Suat ile birbirlerini seven bu çiftin ilişkilerinde genç adamın daima Bedia'yı koruduğunu, onun zayıf sınırlarını tedavi etmeye çalıştığını görürüz. Meral ile kıyasladığımızda ise Meral'in Suat kadar hatta belki Suat'den daha güçlü bir kız olduğu vurgulanır. Onun Suat'e olan aşkı ise karşılık bulmaz. Suat ile iki arkadaş gibi anlaşır, yarış yaparlar. Suat, Meral'e acımaz, onun güçlü, iradeli bir kız olduğunu bilir. Romanın başında yaralanan genç kız, acısını belli etmemeye çalışır. Bunu fark eden genç adam, onu takdir eder, ancak bu durumdan çok da hoşlanmaz. Yazara göre, Meral acı çektiğini ifade etse, ağlasa ya da çılgılık atsa cinsiyetinin ona verdiği gibi davranmış olurdu. Meral'in Suat'e olan aşkın karşılıksız olmasının altında yatan sebep de onun genç adam tarafında bir kadın olarak görülmemeye başlanmasıdır.

Nezihe Muhiddin'in erkek tipli kadına yaklaşımını genel olarak değerlendirdiğimizde, yazarın erkekleşen kadın karşısında müspet düşüncelere sahip olmadığını görürüz. Nezihe Muhiddin'e göre, cinsler ayrılığı mutlak suretle muhafaza edilmelidir. Kadının kontrolsüz bir biçimde erkekleştirilmesine karşı çıkan yazar, bunun getirdiği ciddi sonuçlar üzerinde durur. Erkekleşen kadının zamanla erkek karşısında kadınlığının sorgulanmaya başlandığına dikkat çeker. Bir erkeğin kendisine has özelliklerini kadında görmekten hoşlanmadığını vurgulayan yazar, bu durumun kadın-erkek ilişkilerinde çeşitli sorunlara yol açacağını ifade eder.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında erkek tipli kadına yaklaşımı Nezihe Muhiddin'den farklı değildir. Romanda ciddi ölçüde feminizm karşıtlığını ortaya koyan yazar, dönemin erkekleşen kadın tiplerine yönelik sert eleştirilerde bulunur. Romanda erkek tipli kadını temsilen karşımıza Bahire çıkar.

Bizans Koleji'nin eski mezunlarından olan genç kız, mezun olduğu bu okulda jimnastik hocalığı yapar. Okulun tanıtıldığı bölümde karşımıza çıkan ilk sahne,

Bahire ve Leman'ın tango yaptıkları sahnedir. Burada takdir toplayan ise tüm zarafetiyle tangoda dans eden Leman yerine, büyük bir maharetle erkek rolünü yerine getiren Bahire olur. Bahire için erkek kılığına girmek zor bir rolü üzerine almış olmak değildir. Feminizmin tesiri ve okulun savunduğu eğitim ile erkekleşen Bahire, kısa saçları, mütemediyen giyindiği erkeklere özgü kıyafetleri ile erkeklerden farksızdır.

*“ O, her manasıyla bir ‘sportswoman’ idi ve bunu dünyaya ilân için ne lâzımsa yapardı. Daima külot ile gezer, hareketlerinde erkek tavırları takınır, aynı zamanda erkeklerden nefret ettiğini ilân ederdi. Dostu Miss.Hare ile, evlenmemek ve daima kendi sahalarında erkeklerle mücadele etmek için yemin etmişlerdi.”*⁵⁴⁶

Bahire, dönemin diğer yazarlarının tasavvur ettiği erkek tipli kadınlardan oldukça farklı özelliklere sahiptir. Diğer romanlarda söz konusu edilen erkek tipli kadınlar, kadın ile erkeğin eşitliğini ortaya koymak adına erkekle aynı sporları yaparak onlarla yarışan ya da erkeğin yaptığı birçok işi yapabilen kadınlar olarak karşımıza çıkar. Bahire ise bu kadınlardan farklı olarak evliliği reddeder, kadınlığını inkâr eder. Genç kız, feminizmin çok uç bir örneğini temsil etse de, onun kadınlığını kabul etmemesi önemlidir. Müfide Ferit'e göre, erkekleşen kadın, kadınlığını inkâr eder, ancak yaratışı sebebiyle erkek de olamaz. Yazar, feminizmin bu yönüne dikkat çeker. Kadınlığını inkâr eden bu kızlar, ne kadın ne de erkek olabilirler. Arada kalan, kimliksiz nesillerin yetişmesine neden olan bu akımın zararları üzerinde duran yazar, feminizme şiddetle karşı çıkar. Bunun en güzel örneğini, kendisini evlendirmek isteyen babası ile genç kızın arasında geçen konuşma ile ortaya koyar. Bahire evlenmeye karşı çıkar. Babasına, kadına has vazifeleri yerine getiremeyeceğini ifade eden genç kız, cinsiyet olarak bir tercih yapması istenirse, tercihini erkeklikten yana kullanacağını belirtir.

“ Baba, ben ne erkeğim, ne de kadınım; fakat bana ‘İlle bir cins intihap et’ dersin, bizim memlekette kadından ziyade erkeğe yakın olduğumu itiraf ederim ve o zaman beni evlendirmek fikrinde ısrar edersen benim işimi göreceksin, dikişlerimi dikeceksin,

⁵⁴⁶ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 38.

*evimi temizleyecek birini bulman lâzım gelir... Böyle birinin ne cinsten olacağını artık sen takdir et.*⁵⁴⁷

Bahire'nin evliliğe karşı oluşu, erkek düşmanı olması onu dönemin diğer erkek tipli kadınlarından ayırır. Bu durum karşısında şaşkına dönen babasına hedefini anlatan Bahire, kendisini kutsal bir vazife insanı gibi tanımlar. Yazar, bir kadının böylesine erkekleşmesine ve erkek düşmanı olmasına anlam veremez. Müfide Ferit, yanlış eğitimi merkeze alarak bu durumu değerlendirir. Okulda verilen eğitimin sonucunda ortaya çıkan bu tablo, gelecek nesillerin feminizm tesiri ile nasıl yanlış düşüncelere kapıldığını ortaya koyar. Çocuklara verilen misyon, erkeklere karşı her cephede savaş açmak şeklindedir. Bahire, kendisinin evlilik hakkında söylediklerini babasının anlamaması üzerine, yaşlı adama vazifesini anlatır. Kadın ile erkek arasındaki farkı ortadan kaldırmak için çalıştığını ifade eder ve istikbalin insanı olduğunu savunur.

*“Biz istikbalin insanlarıyız. Biz, erkek ile kadın farkını ortadan kaldıran, bir tek beşer tanıyan peygamberleriz. Erkeği mağlup ettik ve kadınlığı muzaffer, hakim mevkiine çıkardık. Benim vazifem budur.”*⁵⁴⁸

Yazar, Bahire'nin tutumunu onaylamaz. Babası kızından erkeklerden intikam alacağına dair sözler işitince, ondan eve bir daha gelmemesini ister. Romanın sonunda onun da diğer kahramanlar gibi Amerika'ya gitmesi, yuvasından ve memleketinden ayrı kalması dikkat çeker. Leman ve Nesime gibi o da Amerika'ya gönderilir. Yazara göre bu bir cezadır. Çünkü oraya giden kahramanlar aradıkları huzur ve mutluluğu bulamazlar. *Pervaneler* ismini taşıyan eserde, bu terim laytmotif (leitmotiv) olarak kullanılır. Pervanelere karşılık gelen Amerika ya da Bizans Koleji adeta bir fanusu temsil eder. Cazibesi ile herkesi kendisine çeken bu fanus, ona yaklaşanların sonu olur. Roman boyunca Amerika'ya kavuşmak için çırpınan kişilerde aynı sonu görmekteyiz. Kendilerine ait değerlerden uzaklaşan bu bireyler büyülenmiş gibi, farklı düşüncelere kapılarak fanusun (Amerika) cazibesine doğru yol alırlar. Hepsinin akıbeti hüsrana olur.

⁵⁴⁷ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 136-137.

⁵⁴⁸ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 137.

Romanın diğerkahramanlarının da erkekleşen kadına ait özelliklere sahip olduklarını görmekteyiz. Bunun nedeni ise, hiç şüphesiz okulda kendilerine verilen eğitimin bu yönde oluşudur. Romanın başında Leman'ın arkadaşları ile tenis oynamak için okula gittiğini öğreniriz. Buna karşılık okula gitmesine karşı olan Burhan'a annesinin verdiği cevap dikkat çeker. Yaşlı kadın kızının okula gitmekte ısrar ettiğini, söyler. Şimdiki kızların erkek gibi çalışmak istediğini, kızının da okulu bitirip çalışmak istediğini belirtir. Leman'ın erkek tipli oluşu sisteme karşı bir başkaldırı şeklindedir. Hiçbir şeyi bilinçli yapmayan genç kız, feminizmin getirisi olan erkekleşmeyi ya da erkek düşmanlığını da bilinçli bir şekilde yapmaz. Ailesine karşı direnç olarak kullandığı fikirler onun özgürleşmesini sağladığından dolayı genç kız için önemlidir. Leman, bir taraftan evliliğe karşı çıktığını ailesine söylerken diğerkahraman erkeklerle flört eder. Onun istediği kendisine uygun bir erkekle evlenmektir. Yine okulda feminizmin ortaya koyduğu düşünceleri öğrenciler arasında yaymak amacı ile yapılan sözlü sınavda Leman'a sorulan soru onun feminizmi tam anlamıyla benimsemediğini ortaya koyar. Kendisine kadının kısa saç hakkında ne düşündüğüne dair sorulan soruya, saçın kadını güzelleştirdiğini, kesilen saç ile kadının güzelliğinin imha edileceğini, söyler. Bu sözler kendisinden saçlarını kesmemesini isteyen Jack'e aittir. Leman için feminizmin öğretileri önem arz etmemektedir. Okulda yaşanan bu olay, hem onun düşünmeyen bir kız olduğunu hem de okulun verdiği eğitimi ortaya koymasından önemlidir. Leman'ın bilinçsiz bir şekilde erkekleşmesi yazarın olaya farklı bir açıdan bakması anlamına da gelir. Dönemin birçok kadınının bilmeden Leman gibi erkeleştiğine dikkat çeken Müfide Ferit, bu duruma yönelik eleştirilerini Leman üzerinden söz konusu eder.

Erkek tipli kadın tüm romanlarda güçlü kadın imajını pekiştirmek için kullanılmıştır. Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanları ile Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında yazarlar kadını farklı yollardan erkekleştirmeyi hedeflerler. Bu romanlarda kadının erkek ile eşitliği genel itibari ile onun erkek ile aynı sahada yer almasına bağlanır. Bu konuda farklı düşünen ise Nezihe Muhiddin ve Müfide Ferit Tek olur. Kadının erkekleştirilmesine karşı çıkan yazarlardan Nezihe Muhiddin, cinslerin birbirinden ayrı olduğunu, eğer bunların aynışması söz konusu edilirse bu durumun yeni sorunlar ortaya çıkaracağını ifade eder. Yazarın bu görüşlerinden hareketle kendisinin Cumhuriyet söylemine karşı bir tavır sergilediğini belirtmek mümkündür. Cumhuriyet'in hedeflediği her alanda

eşitlik ilkesinin doğru olmadığını savunan yazar, bunun gerekçelerini kaleme aldığı romanlarında belirtir. Müfide Ferit ise feminizmin ortaya koyduğu eşitlik düşüncesine tamamen karşı çıkar. Bu düşüncenin menşeinin feminizm olması bile yazar için karşı konulması gereken bir fikir olması adına yeterlidir. Yazarın romanında erkekleşen kadının düştüğü durum eğitim ile paralel söz konusu edilir.

3.4.6. Yabancı Kadın Tipi

Cumhuriyet'in ilanı ile Batı'ya kapılarını açan yeni devlet, Batı'nın kültürü kadar insanlarıyla da bir araya gelmeye başlar. Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı'dan itibaren halk, yabancı milletlerin varlığına alışkın olduğu için, yaşanan bu durum yadırganmaz. Bu sebeple romanlarda da söz konusu edilen yabancı tipler eserde alışıldığı gibi konumlandırılır. Romanın ana kahramanı olmayan bu tipler bazen bir mürebbiye, bazen Avrupalı bir kadın, bazen de kahramanı takdir eden bir arkadaş olarak karşımıza çıkar. Örneğin *Sinekli Bakkal*'da yazarın ifade etmeye çekindiği fikirleri dile getirmek için kullandığı yabancı kadına rastlarız. *Kalp Ağrısı* romanında ise yabancı kadın, batılılaşma sürecindeki Türk kadınının nerede durması gerektiğini ortaya koymak için romanda söz konusu edilir. *Vurun Kahpeye*'de işgal kuvvetlerini eğlendiren, *Tatarcık* romanında ise kahramanı idealleştiren kadınlar yabancı kadınlardır.

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında Rus kadınların menfi özellikleri ile romanda yer aldığını görürüz. İstanbul'un işgalden kurtulması ile İstanbul'da eğlence ve gece hayatı hız kazanır. Rus kadınlar ise bu eğlencelerin yaşandığı barlarda çalışırlar. Romanda bu kadınları takdir eden ise İsmet Hanım olur. Onların asil bir aileden geldiklerini, İstanbul'a neşe kattıklarını söyler ve Türk kadınları ile bu kadınları mukayese eder. Türk kadınları onların yerinde olsa başka memlekette yaşadıkları için kederden ağlayacaklarını, oysa bu kadınların çok neşeli olduklarını savunur. Yazar, İsmet Hanım'a katılmaz ve bu kadınlara romanda erkekleri baştan çıkarıp ailelerin huzurunu bozan ahlâksız kadınlar olarak yer verir. İstanbul'un savaş sonrası bir gerçeğine dikkat çeken Şükûfe Nihal, bu kadınlar vesilesi ile ahlâksız yabancı kadın tipini eleştirir.

Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında da söz konusu edilen yabancı kadın kahraman ise, Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında değerlendirdiği özelliklere sahip kadınlardır. Kasabanın işgali ile Yunan kumandanı Damyanos, İstanbul Rumlar'ından beraberinde taşıdığı genç Eleni ile kasabada eğlenceler düzenler. Eleni, ahlâksız yabancı kadın tipine örnektir.

Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanında hizmetçi kadın Katina yer alır, ancak önemsiz bir kahramandır.

Halide Edib'in oldukça başarılı işlediği yabancı kadın tipi *Kalp Ağrısı* romanında karşımıza çıkar. Azize ve Hasan'ın evlilikleri sonrasında Zeyno, Hasan'ın görüş alanından çıkar. Bunun üzerine Zeyno'ya çok benzeyen, yazarın iki kadını mukayese etmesine fırsat veren Dora karşımıza çıkar. Dora'nın varlığı ile Zeyno'nun 'özgürlük sınırı' anlayışı vurgulanmak istenir. Dora, Batılı, serbest bir kadındır. Halide Edib, bu dönemde kadının sınırsız özgürleştirilmek istenmesine karşı durur ve Dora örneği ile bu yanlışlığı ortaya koymaya çalışır. Kadının özgürleştirilmesi için Batılı'nın temsil ettiği tüm değerlerin sorgusuzca kabulünün mümkün olmadığına inanan yazar, dikkat edilmesi, sorgulanması gereken hususları Dora'nın fikirlerini ortaya koyarak vurgulamak ister. Halide Edib, Batılı kadın örneğine karşıdır. Kadının mutlaka kendi değerleri ile Batı'nın değerlerini ihtiyacı nispetinde özümsemesi gerektiğine inanır. Dora'nın tenkit edilen ve örnek alınması gereken hususları bir arada okuyucuya sunulmaya çalışılır.

Azize batılılaşmayı doğru yorumlayamayan bir kadın kahramandır. Dora ile karşılaşmasında genç kadın, onun gösteriş merakını, fazla para harcamasını, aşırı süslenmesini tenkit eder. Yazar, Dora ile Azize'yi mukayese ederek Azize'nin yanlışlarını, Dora'nın ise örnek alınması gereken yönlerini ortaya koyar. Dora, harp zengini olduğu halde babasının kendisine bıraktığı parayı Viyana fırkasına bağışlayarak kendi parasını kendi kazanır, az süslenip az para harcar. Azize onun bu haline şaşırır. Dora, genç kadının zannettiği Avrupalı kadın tipinden oldukça farklıdır. Yazar, Dora'nın şahsında kadınların bu yanlışlığını ortaya koyar ve gerçek Avrupalı kadının nasıl yaşadığını, Türk kadınının ise batılılaşmayı ne kadar yanlış yorumladığını ispatlar.

“ Ne acayib kız görsen Zeyno. Güzel olsa seni hatırlatacak, tuhaf tuhaf fikirleri var. Bu, Avrupa'nın güya asri kadını! Birinci mevki yerlerden, eğlencelerden oldukça kaçar, daima ikinci mevkilerde oturur, tiyatrolarda locaya gitmez, yüzünü boyamaz, babasının dünya kadar servetine rağmen, kendi hayatını kendi kazanır bir mahluk. Güya asrî kadınlar hep böyle imişler. Halbuki bizde asri kadın, böyle değil, en çok süslenen, daima eğlence yerlerinden çıkmayan, çay ziyafetleri, kabul günleri, dans akşamları için, bir de buralarda arkadaşlarından iyi giyinmek emeliyle yaşayan kadına bu ismi verirler değil mi? Ben kendim, kendi usulümüzde asrî kadın olmak isterim. Yüzünü arap gibi yapmakta, erkeğe benzemekte, acaip giyinmekte hiç de haz yok”⁵⁴⁹

Dora ile Zeyno'nun mukayesesinde ise Zeyno'nun Dora'dan üstün olduğu ifade edilir. Zeyno Dora'dan daha güzel, ondan daha şıktır. Dora'nın sahip olduğu bazı fikirler yazar tarafından kabul görmez. Özellikle onun evlilik karşısında savunduğu düşünceler Hasan gibi evliliğe karşı olan bir erkeği bile ondan uzaklaştıracak kadar bizim kültürümüze yabancı fikirlerdir. Yazar, Zeyno ile onun mukayesesini bu yolla da yapar. Zeyno, mantığı ve duyguyu dengeleyerek evlilik kararı almayı başarabilen bir kadinken Dora'nın bu konu hakkındaki fikirleri tamamen evliliği karşı olma yönündedir.

Dora aşka inanmaz ve aşkın sadece azizlere özgü bir duygu olduğunu savunur. Dora için ihanet olağan bir durumdur. Hasan ise onun bu fikri karşısında adeta ürperir.

“-Dora, karım beni aldatsa, bilmiyerek bir şey diyemem, bilerek nasıl tahammül ederim? Hattâ sen ki, hiçbir bağla bağlı değilsin, fakat sen Karl ile tekrar münasebete girsen nasıl tahammül ederim?”⁵⁵⁰

Dora'nın aşk ve evlilik konusundaki fikirleri tartışmaya açıktır. Bizim kültürümüze aykırı olan bu fikirler, Batılı bir kadın için normal kabul edilir, bu nedenle yazar, Dora'nın fikirlerine müdahale etmez. Onun romandaki varlığı, Batılı kadını söz konusu ederek yeni Türk kadını ile mukayeseyi sağlamaktır. Yazar yeni

⁵⁴⁹ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, s. 120.

⁵⁵⁰ Halide Edib Adıvar, a.g.e., s. 181.

kadına evlilik meselesinde Dora gibi olmamasını öğütler. Kadının, batılılaşma sürecinde Batı'nın her şeyini benimsemesinin doğru olmayacağını, Batı'daki birçok ananın bizim kültürümüzde karşılığının olmadığını savunur.

Halide Edib'in *Sinekli Bakkal* romanında ise yabancı kadın ne Batı ile mukayeseyi sağlamak, ne de kahramanı öne çıkarmak için kullanılır. Yazarın amacı siyasî düşüncelerini yabancı bir gözlemlerle dile getirmek olur. Sarayı eleştirmek için kullanılan bu kahraman, Padişahı eleştiren bir yabancı olarak romanda yer alır.

Rabia saraya Mevlit okumaya gider. Bu sırada Nejat Efendi'nin İngilizce hocasının hanımı Missis Hopkins de oradadır. Mevlit sonrası yapılan sohbette Kanarya'nın niçin Padişah ile evlenmeyip onun yeğeni ile evlendiğini soran Missis Hopkins, Kanarya'nın hikâyesini merak eder. Kanarya, hikâyesini anlatmaya başlamadan önce, Padişah'ın her sabah çocuklarını görmek istediğini, çocukları çok sevdiği söyleyince Missis Hopkins bu duruma şaşırır. “*Kanlı bir hükümdarda ne garip merak*”⁵⁵¹ ifadesini kullanır. Missis Hopkins bu ifadesi onun saraya bakış açısını, dolayısıyla yazarın saraya bakışını ortaya koyar. Roman boyunca saray ve Padişah menfi yönleri ile ön plana çıkarılır. Missis Hopkins Batı'nın saraya bakışını temsil eder. İlerleyen kısımlarda Kanarya, Missis Hopkins'in şahsında tüm Batıların düştüğü bir yanlış düzeltir. Kanarya saray denilince akla hep aşkın gelmesine karşı çıkar ve sarayın bir başka yüzünü ortaya koyar. Onun Nejat Bey ile evliliğinde her iki tarafın da birbirlerine aşık olmadığını ifade eden genç kadın, saraydaki güzel kızların Nejat Bey'in peşini bırakmadığını, ona tek aldırış etmeyenine ise kendisi olduğunu, evliliklerinin de bu şekilde gerçekleştiğini anlatır. Missis Hopkins romanda çok kısa bir bölümde yer alır. Onun fonksiyonu saray ve Padişah'a yabancı bir kadının nasıl yaklaştığını ortaya koymak olur.

Halide Edib'in *Tatarcık* romanında ise yabancı kadın, kahramanı idealleştirmek, Doğu ile Batı'nın farklı yönlerini ortaya koymak için yer alır. Helen Barkley Lâle'nin okul yıllarında tanıdığı bir Amerikalıdır. Genç kız, Lâle'yi tanıdıktan sonra ona hayranlık duymaya başlar. Genç kızın idealist duruşu bir Amerikalı olan Helen'i oldukça etkiler. Halide Edib'in romanda Helen'e yer

⁵⁵¹ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, s. 276.

vermesindeki amacı, kahramanı yüceltmenin yanında, Cumhuriyet ile birlikte yeni neslin Batı karşısında nasıl durması gerektiğini ortaya koymaktır. Helen bir yabancı gözü ile yaklaştığı Doğu medeniyeti hakkında ne kadar yanıldığını Lâle’yi tanıdıktan sonra anlar. Helen’in gözünde bu genç kız kendi memleketindeki kadınlardan daha idealist, vatani için daha duyarlıdır. Onu diğerlerinden ayıran en büyük özellik ise ondaki sentez yeteneğidir. Lâle, Amerika’nın medeniyet ve terbiye usulünü sorgusuz kabul etmez. Amerika’yı bu konuda takdir ettiği gibi tenkit de eder. Onun bu yönü Helen’in, Lâle için müspet düşünceler ve ona karşı hayranlık beslemesine vesile olur.

“Lale, Büyük harpten sonra hasıl olan dünya gençliğinin bir örneğinden başka birşey değildi. Düşüncesini hareketle ifade etmek isteyen, azıcık basit düşünceli, hatta zihniyetli Helen'in "on altı yaş kafası" diye teşhis ettiği, bununla beraber becerikli ve realist bulduğu bir tipti. Fakat Lale'nin arkasında esaslı bir medeniyet var mı yok mu? Bunu düşünmek istemiyordu. Çünkü düşününce ister istemez gözünün önüne yatağanlı, şalvarlı korkunç yüzlü erkekler, peçe arkasında, Haremağalarının kırbaçla sevkettiği kadınlar geliyordu. İşte bunun için Lale' yi ve onuun muasırlarını samimi, fakat oldukça yeni birer Avrupa mukallidi gibi görmeyi tercih ediyordu.”⁵⁵²

Halide Edib’in hayalindeki Cumhuriyet gençliğini ortaya koymak amacıyla yazılan bu romanda, romanın kahramanı Lâle’nin ne kadar ideal bir genç kız olduğunu ortaya koymak için yabancı bir kahraman romana sokulur ve bu kahraman genç kıza olan hayranlığını dile getirir. Yazar, yeni Türk gencinin tıpkı Lâle gibi Batı’nın takdirini toplayacak kadar kendini geliştirmiş olmasını arzular. Kendisi Batı’ya hayran olmayan, Batı’nın kendisine hayran olduğu nesilleri tahayyül eder.

Nezihe Muhiddin’in *Benliğim Benimdir!* romanında Zeynep’e sarayda ders veren kadının ihtiyar Fransız bir kadın olduğu ifade edilir. Yine aynı yazarın *Bir Aşk Böyle Bitti* romanında romanın kahramanı Meral’in dadısı Miss Nelli isimli yabancı bir kadındır.

⁵⁵² Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, s. 70.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanı, değerlendirdiğimiz romanlar arasında yabancı kadın tipine en çok yer verilen eserdir. Romanda yabancı kadınlara farklı açıdan yaklaşılır. Yabancı öğretmenler ve yabancı eşler olarak karşımıza çıkan bu kadınlar, romanda müspet özellikleri ile söz konusu edilmezler.

Evlilik ile romanda yer alan kadınlar; Claire ve Andrée'dir. Bu kadınların misyonu, yabancı kadınlar ile yapılan evliliklerde ortaya çıkacak sorunlara dikkat çekmektir. Bu konuda en büyük vazife Claire verilir. Romanın başında Claire ile Burhan'ın tartışmalarına şahit oluruz. Milli Mücadele'nin sona ermesiyle düşman askerlerinin İstanbul'u terk etmeleri eşlerin arasının açılmasına neden olur. Claire bu duruma üzülürken Burhan sevinir. Farklı milletlere mensup bu iki insanın sevinçleri ve üzüntülerinin yanı sıra pek çok konuda ayrılığa düştüklerini görürüz. Bu ayrılık en çok çocukların eğitiminde söz konusu edilir. Claire, çocuklarının yabancı okullarda eğitim almasını isterken Burhan ise Türk okullarını tercih eder. Arada kalanlar ise çocuklar olur. Romanda yabancı anne ile babanın çocuklarının hiçbir zaman bir millete ait olmayacağı savunulur. Bu meseleye tarafsız yaklaşan ise Andrée'dir. Yazarın görüşlerini bu kahraman ile dile getirmesi tarafsızlığı sağlama çabasından kaynaklanır. Andrée, yabancı olmasına rağmen fikrî yönü kuvvetli bir kadındır. Claire ile Andrée'nin olaylara yaklaşımı oldukça farklıdır. Birbirine zıt özelliklere sahip olan bu kadınlar, buldukları durumları farklı açılardan değerlendirirler. Claire, yaptığı evlilikten mutlu değildir, ancak sorunları ertelemeyi tercih eder. Andrée ise durum tespitinde bulunur. Yapılan evliliklerdeki noksanlıkları dile getiren de o olur. Kendisinin ve Claire'in mutsuzluğunu ifade ettiği gibi, kendisiyle evlenen erkeklerin de mutsuz olmalarının nedenini ortaya koyar.

“- Doğrusu doktor, bizi alanlar da bedbaht, biz de bedbaht. Bizden olan çocuklar da daha bedbaht. İki kafalı harikalar gibi bedbaht! Size bir şey söyleyeyim mi? Sakin ve mesut olmak isterseniz, memleketinizin kaideleri ve yaşayacağınız hayatın tarzı haricine çıkmayınız. İnsan gördüğü terbiyeye muhalif bir hayatta mümkün değil mesut olamıyor.”⁵⁵³

⁵⁵³ Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, s. 117.

Yazarın görüşlerini dile getiren genç kadın, bu tür evliliklerin herkese mutsuzluk getirdiğini savunur. Andrée savunduğu bu doğrular sebebiyle romanda müspet özelliğe sahip tek kahramandır. Ancak yazar, yine de kendisini ideal kadın olarak tasavvur etmez. Onun Doğu'ya bakışı Sami, Burhan, Nesime ve Leman gibilerin kendine ait değerlerden ne kadar uzakta kaldıklarını ortaya koyması açısından önemlidir. Andrée'nin tasavvufa yaklaşımı bu kültürle yetişen Sami ve Nesime'den farklıdır. Amir Çelebi'nin çocukları sahip oldukları değerden uzak yetişmiş, bu kültürü yüzeysel algılayan, anlamını sorgulamayan kişilerdir. Andrée ise tasavvufun ruh dünyasına, ardında yatan derin anlama yönelir. Romanda onun bu kültüre yaklaşımındaki hassasiyete sahip bir başka kahraman daha yoktur. Hatta onunla zıt özelliklere sahip olan Claire'in, sema gösterisinin yapılacağı gece, yüzünü ekşittiği görülür. Kısaca Doğu'nun kıymetini ortaya koyması açısından Andrée önemli bir kahramandır.

Romanda yer alan diğer yabancı kadınlar Bizans Koleji'nin öğretmenleridir. Öğretmenleri önemli kılan, romanın kahramanları üzerindeki etkileridir. Bu açıdan değerlendirecek olursak, Miss.Hare, Bahire üzerinde etkili olur. Miss.Hare, Bahire'yi himayesi altına alan, feminist bir muallimedir. Onun öğretileri sonucu tam bir erkek gibi yetişen genç kız, evlilik düşüncesine ve erkeklere karşı savaş açar.

Nesime üzerinde etkili olan isim ise Miss.Jones olur. Miss.Jones, J.C Cemiyeti adına Bizans Koleji'nde her hafta vaazlar veren, okulun öğrencilerinin imrenerek dinlediği bir genç kızdır. Yabancı kadınlar arasında en büyük muvaffakiyeti elde eden o olur. Nesime ile dost olan bu kız, bir Şeyh kızı olan Nesime'yi Hristiyan cemiyetine hizmet edecek kadar değiştirmeyi başarır. Onu Amerika'ya göndermek isteyen Miss.Jones, kendisinden sadece kısa bir süre için cemiyete hizmet etmesini ister. Nesime ise hiç tereddüd etmeden söylenenleri kabul eder. Tek şartı ise Şeyh kızı olduğu için meselenin gizli kalması olur. Genç kızın bu isteği ise en çok Miss.Jones'un işine gelir.

“- O halde demek Cox işi olmazsa, sizin cemiyete girebileceğim. Pekâlâ! Beş sene tahsil, beş sene de cemiyete hizmet. On sene sonra serbestim. Raziyim! Fakat

kimseye söylemeyiniz. Bir Hristiyan cemiyetine girmek belki mesele olur...Ben Şeyh kızıyım."⁵⁵⁴

Nesime'nin bu ifadeleri üzerine Miss.Jones içinden güler ve genç kızın bu isteği ile en fazla kendisi ve cemiyetinin alâkadar olduğunu, okulun öğretmenlerinin azâ toplamayı ne zorluklarla, ne sırlarla yaptıklarını düşünür. Miss.Jones'un Nesime'yi kendisine takdim etmek istediği Mr.Cox ise, romanın en dikkat çeken yabancı isimlerindedir. Mr.Cox, Amerikan okullarının ve J.C cemiyetinin dahil olmak üzere Protestan cemiyetinin koruyucularındandır. Muazzam serveti ile bu cemiyetlere yardım eder, okulun tavsiyesi üzerine öğrencilere burs verir.

Miss.Jones sadece Nesime üzerinde etkili olmaz. Nesime kadar Leman'ı da etkileyen genç kız, Leman'ın Amerika'ya kaçmasında büyük role sahip isimlerdendir. Leman da okulun diğer öğrencileri gibi ona hayran olur ve onu örnek alır. Onun çizdiği imaj Amerika rüyasını daha cazip hale getirir.

Romanda yer alan erkek hocalar, Boards ve Desmoulins; kadın hocalar Miss.Leasher, Miss.Williams'dır. Okulun dikkat çeken isimlerinden Haykanuş ise Ermeni öğrencilerin okuldaki nüfuzunu temsil etmesi açısından önemlidir. Haykanuş, Amerika'nın Ermenilere bakışını ortaya koyduğu gibi, eğitim aldıkları bu okulda Türklere nazaran Ermenilerin sahip oldukları hakları da gözler önüne seren isimdir. Okulun diğer yabancı talebelerinden öne çıkanlar ise Mari ve Laura'dır.

Jack Peterson ise yazarın dikkat çekmek istediği bir başka isimdir. Amerika'da fakir bir ailenin çocuğu olan bu genç, Türk kızlarının Amerikan hayranlığından faydalanarak onları kandıran gençleri temsil eder. Jack, kendi ülkesinde değer verilmeyen sıradan bir zabıt iken Leman gibi kızların ise hayallerini süsleyen genç bir delikanlıdır. Jack'in söylediği yalanlar romanın sonunda Leman'ın yaşadığı acı tecrübe ile ortaya çıkar.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* romanında yer alan yabancı kadınlar kadar yabancı erkeklerin de romanda oldukça önemli fonksiyonlara sahip olduklarını

⁵⁵⁴ Müfide Ferit Tek, a.g.e., s. 53.

söyleyebiliriz. Roman kahramanlarının hayatlarını değiştiren bu kişilerden sadece Andrée'nin, kahramanlara kendi değerlerini hatırlattığı için, olumlu özelliklere sahip olduğu görülür.

Bu dönem romanlarında kendilerine geniş yer verilmesine de yabancı kadın tiplerine yüklenen misyon sebebiyle eserlerde dikkat çekici bir konuma sahip olduklarını görmekteyiz. Halide Edib, romanlarında Batılı kadını kullanarak, Batı'nın doğru anlaşılması neticesinde Doğu'nun ondan daha üstün olabileceğini ortaya koymayı amaçlar. Bu nedenle romanlarındaki yabancı kadınlar Doğu'yu anlamaya çalışan, bazen Doğu'ya imrenerek bakan kişilerdir. Bunun yanında, yazarın fikirlerini öne çıkarması için, hükümeti ve Padişah'ı hedef almak üzere yer verilen kahramanlar da söz konusudur. Kimi zaman İtilaf Devletleri'ni savunmak amacıyla yer alan bu tipler çok derinlemesine ele alınmaz. Yazarın işlediği en başarılı yabancı kadın tipi ise *Kalp Ağrısı* romanının kahramanlarından Dora'dır. Doğu ile Batı'nın farkını ortaya koymak, ideal kadını yüceltmek ve doğru batılılaşmayı göstermek için romanda kendisine yer verilir.

SONUÇ

Tanzimat'tan itibaren kadının değişiminin devletin selameti açısından büyük öneme hâiz olduğu konusunda dönemin aydınları hemfikirdirler. Kadının gücünün farkında olan önemli devlet adamları ve yazarlar, devletin kurtuluşunu kadın meselesinden bağımsız değerlendirmezler. Bu bağlamda yapılan yeniliklerde kadın merkezli hareket edildiği görülür.

Tanzimat dönemiyle başlayan yenileşme hareketleri Cumhuriyetin ilânı ile birlikte zirveye ulaşır. Cumhuriyet, kadının hayatında bir dönüm noktası olur. Değişen rejim, kadının 'değişim reçetesi' şeklinde yorumlanır ve dönüşü olmayan bir değişim süreci başlar. Bu durumda kadına yüklenen tek sorumluluk zamanın şartlarına uygun olarak yaşanan sürece dahil olmaktır. Kadın yazarlara düşen görev ise 'yeni kadın' modelinin oluşumunda topluma yol göstermektir.

Yaptığımız çalışmada Osmanlı'nın yıkılış, Cumhuriyet'in kuruluş sürecine şahit olan ve yaşanan sürecin tüm merhalelerinde bulunan beş kadın romancının eserlerini inceledik. Çalışmamızın neticesinde ulaştığımız sonuçları çeşitli başlıklar altında değerlendirmemiz mümkündür.

- 1.Servet-i Fünûn Dönemi'nin tesiri
- 2.Milli Mücadele süreci
- 3.Cumhuriyet ile kadın meselelerine yöneliş
- 4.Feminizmin algılanış şekli ve Cumhuriyet söylemi ile yaşanan çatışma

1923-1940 yıllarında kaleme alınan bu eserleri değerlendirdiğimizde romanların muhtevalarının sadece bu tarihleri kapsamadıklarını gördük. 1923 öncesine dair pek çok izlere rastladığımız bu eserlerde dikkatimizi çeken en önemli hususlardan birisi, dönemin yazarlarının edebiyat tarihi içerisinde Cumhuriyet dönemine ait yazarlar olarak değerlendirilseler de eserlerinde önceki dönemlerden Servet-i Fünûn tesirinin hüküm sürüyor olmasıdır. Büyük kısmı Servet-i Fünûn Dönemi'nde yazdığı şiirleri ya da romanları ile tanınan bu yazarlarımız, Cumhuriyet

döneminde de özellikle Tefik Fikret'in tesiri altında kalarak eserler oluşturmaya devam etmişlerdir.

Servet-i Fünûn etkisi altında kaleme alınan eserlerde ya da eser içerisinde bu dönemin özelliklerine rastladığımız kısımlarda kadın meselelerinin duygusal bir dille kaleme alındığı, dolayısıyla meselenin yüzeysel değerlendirmelerle söz konusu edildiği dikkat çeker. Bu durum yazarın, kadın meselesine mesafeli kalmasına ya da sonuca ulaşmada yetersizliğine sebep olur. Buna en güzel örnek ise Şükûfe Nihal'in eserleridir. *Yakut Kayalar* ve *Renksiz İstirap* romanları yazarın, Servet-i Fünûn tesiri altında kalarak kaleme aldığı eserleridir. Bu romanlarda kadına dair meselelerin duygusal ifadelerle dile getirildiği ve meselenin derinlemesine işlenmediği görülür. Kadına dair çeşitli meselelerin dile getirildiği, ancak sonuç kısmında yazarın etkisiz kaldığını belirtmek mümkündür. Bu edebiyatın tesiri altında kalan yazarlarımızdan bir diğeri ise Halide Nusret Zorlutuna'dır. *Sisli Geceler* romanında romanın kahramanlarından Mine'nin fizikî özellikleri ve olaylar karşısındaki duygusal davranışları Servet-i Fünûn'un ortaya koyduğu tip ile uyum içerisinde. Roman boyunca mavi rengin genç kızla birlikte anılması dikkat çeker. Mine, mütemadiyen mavi gözleri ve mavi elbiseleri ile tasvir edilir. Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanında Azize de Mine gibi hayali temsil eden mavi renk ile anılır. Ancak Halide Edib ve Halide Nusret'in sadece kahramanlarının hayali temsil etmelerini sağlamak için bu yola başvurduklarını belirtmek gerekir. Her iki yazar da kaleme aldıkları romanlarında Şükûfe Nihal'in adı geçen romanlarından farklı olarak kadın meselesini daha detaylı konu ettikleri ve yine her iki yazarın sonuca ulaşmada Şükûfe Nihal'den daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Yazarlar üzerinde bu dönemin etkisinin sürdüğünü ortaya koyan bir başka husus ise, roman kahramanlarına okutulan kitaplardır. Yazarların hepsi kahramanlarına Tefik Fikret ve Cenap Şahabettin'in eserini okuturlar. Bu yazarlarımızın kaleme aldıkları romanlar Cumhuriyet dönemi eserleri olarak kabul edilseler de, yazarlar üzerinde dönemin tesirinin devam ettiği değişmez bir gerçek olarak karşımıza çıkar.

Romanlarda Milli Mücadele döneminin oldukça özel bir yere sahip olduğu görülür. Milli Mücadele'nin sona ermesiyle birlikte, bu dönemde cephe önünde ve gerisinde bu mücadeleye katkıda bulunan kadınlar büyük bir minnetle anılırken bu süre zarfında Milli Mücadele'ye destek vermeyenler ise şiddetle kınanır. Milli

Mücadele, kimi yazarların eserlerinde romanın merkezine alındığı gibi bazılarının eserlerinde de en azından yaşanan sürece atıfta bulunulması ile dikkat çeker. Halide Edib'in *Vurun Kahpeye*, *Ateşten Gömlek* gibi romanları bu konuyu merkeze alan, dönemin önemli eserleridir. Nezihe Muhiddin ise bu konuya en yoğun *Boz Kurt* romanında yer verir. Şükûfe Nihal *Yalnız Dönüyorum* isimli eserinde yaşanan sürecin arka planını Mondros Mütarekesi'ne kadar götürerek okuyucuya sunar. Mitinglerin arka planında yapılan çalışmaları da uzun uzun anlatır. Türk Ocağı'nda yapılan toplantılara ve buralara katılan genç zümreye kadar derinlemesine bilgiler sunan yazar, dönemi oldukça geniş açıdan değerlendirmeye çalışarak kahramanı Milli Mücadele sürecinde aktif olarak çalıştırır. Dönemin bir başka ismi Halide Nusret *Sisli Geceler* romanında kahramanı Anadolu'ya göndererek genç kadının yaşanan sürece dahil olmasını sağlar. Müfide Ferit'in *Pervaneler*'inde ise Milli Mücadele eğitim meselesi ile birleştirilerek söz konusu edilir. Romanın başında düşman askerlerinin yurdu terk etmesi sebebiyle eserde yer alan bu meselenin romanın ilerleyen kısımlarında eğitim meselesine paralel olarak konu edilmeye devam eder. Müfide Ferit'e göre her ne kadar düşman işgali son bulmuş olsa da, açılan yabancı okullar aracılığı ile işgal dolaylı yoldan sessizce devam etmektedir. Diğer romanlarda ise en azından Milli Mücadele hakkında çeşitli vesilelerle konuşmaların yer aldığını görmekteyiz. Halide Edib'in *Kalp Ağrısı*, *Zeyno'nun Oğlu*, Şükûfe Nihal'in *Çöl Güneşi* gibi romanlarda askerlerin yüceltilmesi ile geçmişte yaşanan mücadelenin önemi vurgulanır. Romanlarda genellikle bu dönemde yapılan çalışmaları takdir etmek için söz konusu edilen Milli Mücadele dönemi, Cumhuriyet'i yüceltmek için de kullanılan bir yol olarak görülür ve eserlerde mücadele yılları, bu yönüyle de yer alır. Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında yaşanan çileli dönem mütemadiyen kadınlara hatırlatılır ve onlardan Cumhuriyet'in kazanımlarına sahip çıkmaları istenir.

Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte devletin resmi ideolojisinin batılılaşma olmasıyla kadın meselesine yaklaşımlar farklı bir sürece girer. Tanzimat döneminde kadının içinde bulunduğu durum, devleti kurtarmak için 'iyileştirme çabası' temeline dayandırılarak söz konusu edilirken Cumhuriyet ile kadının durumu iyileştirme değil, 'batılılaşma ya da değiştirme' olarak algılanır. Kaleme alınan eserlerde kadın meselesine dair göze çarpan husus, dönemin yazarlarının meseleyi devletin resmi ideolojisine dönüşmesine paralel olarak daha teferruatlı ele alabilme imkânına sahip

olmalarıdır. Cumhuriyetle birlikte yazarlar, eserlerinde kadın meselelerine değinirken bunu çeşitli başlıklar halinde kategorize ederler.

Savaş yıllarının etkisi tazeliğini korurken, gelişen birtakım siyâsi olaylar, batılılaşma sürecini hızlandırır. Buna paralel olarak kadının yenileşmesi, değışmesi hedeflenir. Ancak bu, sanıldığı kadar kolay olmaz. Toplum buna henüz hazır değildir. Yazarların ortaya koyduğu ideal kadın kahraman ise toplumda yenileşmenin örneği ve öncüsü olması için tasavvur edilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Osmanlı'nın yıkılışı sonrası Cumhuriyet'in kuruluşuna şahitlik eden bu kadınların eserlerinde bu durumun izlerini görmemiz mümkündür. Cumhuriyet'in sadık bekçisi olan bu kadınlar, Osmanlı'nın kültür hazinesini büsbütün inkâr etmezler. İdeal kadın tasavvurlarında da bu husus dikkat çeker. Dönemin yazarlarının ideal kadına yaklaşımı genel itibariyle, iyi bir eğitim alan, güçlü, çevresindekileri etkileyip değıştirebilen, çalışan ve üreten, Batı'dan gelen değışimleri sorgulayabilen, kültürüne bağlı, gücünün idrâkinde bir kadın kahraman şeklindedir. Tüm bunlara ek olarak Halide Edib Adıvar'ın ideal kadını tasavvur ederken dikkat ettiği hususlardan biri Doğu - Batı meselesidir. Yazara göre, Cumhuriyet ile birlikte değışen kadın, bu iki kültürün birleşme noktası olmalıdır. Her iki kültürün kendine has özelliklerini akıl süzgecinden geçirerek değlendirmeli ve hayatına geçirmelidir. İdeal kadının bir yüzünün mutlaka eskiye dönük olması gerektiğini savunan yazarlar, kadının batılılaşma sürecini doğru anlayabilmesi için bunun gerekli olduğunu, aksi takdirde değerlerini yitirip Batı'yı sadece taklit eden bir konuma geleceğini savunurlar. Bu konuda eski ile en mesafeli olan yazarımız ise Şükûfe Nihal'dir. Şükûfe Nihal'in eserlerinde eskiden kaçış, eski değerlere karşı zaman zaman öfke ve korku dikkat çeker. Ancak yine de yazar, yanlış batılılaşma karşısında, diğer yazarlar kadar olmasa da, geleneksel değerlerin savunuculuğunu üstlenir.

Kadının gelişimine engel olan kadın, eski kadın olarak yorumlanır. Romanlarda oldukça farklı açılardan değlendirilen eski kadın, kimi zaman Anadolu kadını, kimi zaman Şişlili bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada temel kriter kadının gelişimine ve değışimine karşı önünde engel olma, Cumhuriyet'in kadına sunduğu bireysel hakları edinmede kadını engelleme durumudur. Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* romanında Anadolu kadını olan Gülsüm Hala, romanın kahramanı Aliye'nin en büyük yardımcısı olması hasebiyle

Anadolulu olduğu kadar müspet değerlendirilen bir kadinken Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* romanında Hasan'ın akrabaları olan Anadolu yenge ve ailenin diğer fertleri ise menfî özelliklere sahip olan eski kadın olarak değerlendirilir. Bu durumda yazarın nerede durduğu, olayları nasıl değerlendirdiği de önemlidir. Yine Halide Edib'in *Zeyno'nun Oğlu* romanında Kürt Zeyno'nun Anadolu kadını olmasına rağmen tam anlamıyla eski kadın olarak değil, daha çok Cumhuriyet'in kadına kazandırdığı hakları vurgulamak amacı ile romanda yer alması ile dikkat çeker. Kürt Zeyno, Anadolu da olsa, kısmen eskiyi temsil etse de yazarın yanında durduğu bir kahramandır. Ancak aynı romanın bir diğer kahramanı Mesture Hanım ise Şişlili olmasına mukabil eski ve dejenere kadın tipini temsil eder. Yine *Zeyno'nun Oğlu*'nda Mazlume'nin büyük anne, Nezihe Muhiddin'in *Güzellik Kraliçesi*'nde Nedim Münir'in annesi romanlarda olumlu özellikleri, kahramanı korumaları, ona yol göstermeleri sebebiyle olumlu eski kadın tipine örnek teşkil ederler. Nezihe Muhiddin'in *Boz Kurt* romanında Gülsüm Kadın Anadolu bir kadın olup cephede mücadele etmesi ile öne çıkan bir kadındır. Mehmet'in üvey annesi ise şehirli, ancak eski olarak değerlendirilen dejenere bir kadın tipidir. Aynı romanın bir başka kahramanı olan Hacı Nuriye Hanım ise dönemin İstanbullu hanımefendilerinden olup müspet özelliklere sahip olan şehirli kahramanlardandır. Tüm bu örneklerden yola çıkarak yazarların eski kadın ayırımına kadının şehirli ya da Anadolu olmasıyla hareketle varmadıklarını söyleyebiliriz. Dönemin yazarları için temel nitelik yaşanan değişim sürecinde ideal kadının karşısında engel teşkil edip etmeme mevzusudur. Bu sınıflandırmada kadının Milli Mücadele'deki rolü de etkin bir faktör olarak karşımıza çıkar. Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* romanında Peyami'nin Şişlili annesi Milli Mücadele sürecinde üstlendiği menfî role bağlı olarak eski kadın kategorisinde yer alırken romanın kahramanı Ayşe, Anadolu bir kadın olmasına mukabil romanın ideal kadınıdır. Eski kadından yola çıkarak kadın meselelerinde çeşitli eleştirilerde bulunan yazarlar, temelde evlilik ve eğitim meselesini merkeze alarak eski kadına yönelik eleştirilerini sürdürürler. Kadının evlilik ve eğitim hayatında yaşadığı sıkıntıları dile getirirler.

Kadının gelişimine karşı çıkan eski kadını, Şükûfe Nihal, Halide Nusret evlilik meselesini merkeze alarak konu edinirler. Şükûfe Nihal *Çöl Güneşi* ve *Yakut Kayalar* romanlarında bu kadın tipini çocuklarının evlilik kararlarında olumsuz role sahip olmaları sebebiyle söz konusu olan annelerin şahsında ele alır. Halide Nusret

ise yine evlilik meselesinde *Gülün Babası Kim?* romanında aldatılan bir annenin kocasına sessiz kalması ve yine kocasının, kızını zorla evlendirmesi karşısında sessizliğini koruması sebebiyle eleştirir. Aynı romanda Meclâ'nın Edirne'ye gitmesiyle buradaki kahramanların para için genç kadını ahlâksız teklifleri kabul etmeye zorlamaları, bu kadınların da eski kadınlar arasında değerlendirilmesine yol açar. *Sisli Gecelerde* ise gençleri zorla evlendiren Münire Hanım, yaptığı büyük hata ile romanın tüm bireylerinin mutsuzluğuna sebep olur, bu nedenle eleştirir. Halide Edib ise *Kalp Ağrısı* romanı ile kadına evlilik tercihinde ideal kadın Zeyno aracılığı ile yol göstermeyi amaçlar ve onu kendi tercihlerini yapması için cesaretlendirir. Yine yazarın *Tatarcık*, *Sinekli Bakkal*, *Zeyno'nun Oğlu* romanlarında kadının evlilik konusunda hür iradesi ile tercih yapması gerektiği savunulur. Nezihe Muhiddin de diğer yazarlar ile aynı tezi savunur ve özellikle *Benliğim Benimdir!* romanında evlilik meselesini Çerkez kızların yaşadığı trajik hayatı konu edinerek kaleme almayı tercih eder. Türk Edebiyatı'nda çeşitli romanlar vesilesiyle dile getirilen bu tarihî gerçeği, Çerkez kızlarının ailelerini ve Osmanlı'nın bu konuda yetersiz kalan sistemini tenkit ederek kaleme alır. Aynı eleştirilere bu romandaki kadar yoğun olmasa da *Sinekli Bakkal* romanında da rastlamaktayız.

Evlilik meselesinin temelde eğitim meselesi ile paralel ele alındığı dikkatimizi çeker. Romanlarda doğru eğitim almış kahramanların doğru tercihler yaparak mutlu evlilikler gerçekleştirdiği tezi savunulur. Bu sebeple alınan eğitimin önemine vurgu yapılır. Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanı dışında tüm romanlarda kadının eğitiminin evliliğini etkileyeceği görüşü hâkimdir. *Kalp Ağrısı* romanında her üç kahramanın da aristokrat ailelere mensup kişiler olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde yazarın, eserde ön plana çıkarmak istediği kadının duyguları ve mantığı arasındaki dengeyi kurabilme kabiliyetini öne çıkarması gerektiğidir. Halide Edib, mutlu bir evlilik için öncelikle kadının kendi tercihlerini yapması gerektiğini savunur. Bunu yaparken duysal yönü ile hareket etmemesi gerektiği gibi sadece fikrî yönü kuvvetli bir erkeğin de onu mutlu etmeyeceği dile getirilir. Yazar, evlilik meselesinde, birçok meselede olduğu gibi Doğu ile Batı'yı birleştirme yoluna gider.

Kadının eğitimi noktasında ise yazarların hemfikir oldukları husus, kadının mutlak suretle eğitim alması gerektiği yönündedir. Bunu çeşitli vesilelerle dile

getiren yazarlardan Şükûfe Nihal, sorunu kadının çalışma hayatını söz konusu ederek değerlendirir. Kadının eğitimi şüphesiz onun çalışma hayatında iyi bir konuma sahip olmasında en büyük etken olarak görülür. Ancak yazar olaya farklı bir boyut kazandırarak kadının sadece eğitim almasını değil, istidadı ölçüsünde tüm kadınların çalışması gerektiğini savunur. Bu bağlamda kaleme aldığı *Çöl Güneşi* romanında kahramanları için evliliğense onların çalışmalarını sağlar. Ona göre, çalışma hayatı evlilik hayatından çok daha kutsaldır. Bu nedenle *Yalnız Dönüyorum* romanında çalışmayıp evlenen Yıldız'ı evliliğinde mutsuz kılarak cezalandırır. Halide Edib, Nezihe Muhiddin ve Halide Nusret ise eserlerinde bu konuya dair Şükûfe Nihal kadar kesin ifadelere yer vermezler. Bu yazarlar evliliğin de gerekli olduğunu ve kadının eğitiminin ya da çalışmasının evlenmesinde bir engel olmadığını, fakat evlenecek kişinin doğru seçilmesi gerektiğini savunurlar. Özellikle Halide Edib, *Sinekli Bakkal* romanı başta olmak üzere, kadının evliliğini soyun devamı olarak yorumlar ve ideal Türk kadını gelecek nesilleri yetiştireceği için evlenmelidir, tezini ortaya koyar. *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık* gibi romanlarda kahramanları için söz konusu ettiği evlilikler, Doğu ve Batı kültürünün birleşimini sembolize eder. Her iki kültürün eğitimini alan kahramanlar için Batılı bir erkek ya da kadın ile yaptığı evliliğin mutlu bir evlilik gerçekleştirilmesinde sorun teşkil etmeyeceğini savunur. Bu noktada yazarın Müfide Ferit Tek ile farklı düşüncelere sahip olduğunu görürüz. Evlilik meselesinde Müfide Ferit oldukça sert bir üslûp ile Batılı bir birey ile gerçekleştirilen evliliğin mutluluk getiremeyeceği görüşünü öne sürer. Yazar, Halide Edib'in aksine yabancı kişilerle yapılan evlilikleri tasvîp etmez. Her iki yazarın milliyetçilik anlayışları birbirinden oldukça farklıdır. Müfide Ferit Tek ırkın devamına ve safkan Türklüğe önem verir.

Eğitim meselesinde yazarların farklı görüşlere sahip olduklarını söylememiz mümkündür. Tüm yazarların kadının eğitim alması gerektiğini savunduklarını ifade etmiştik, ancak yazarların ayrıştığı husus ise eğitimin hangi okullarda alınacağı meselesidir. Halide Edib'in yabancı okulda eğitim alması, onun yabancı okullara karşı çıkmamasına, aksine bu okullar sayesinde her iki kültüre vakıf olmanın avantajlarını savunmasına yol açar. Yazar, her iki kültüre ait eğitim ile yabancı ve geleneksel değerlerin öğrenilmesi gerektiğini savunur. Burada Halide Nusret ve Müfide Ferit'in, Halide Edib'den farklı düşündüğü görülür. Halide Nusret *Gülün Babası Kim?* romanında yabancı okullarda eğitim alan Meclâ'nın düştüğü yanıltan

hareket ederek bu okulların gelecek nesiller üzerindeki olumsuz etkilerini ve sebep olduğu büyük sorunları dile getirir. Müfide Ferit ise *Pervaneler* romanında bu okulların yol açtığı toplumsal dejenerasyonu tüm yönleri ile kaleme alır. Halide Edib yabancı okulların eğitiminde bir kusur arayışına gitmezken Halide Nusret ve Müfide Ferit bu okulların gençler üzerindeki olumsuz etkilerini ısrarla savunurlar.

Eğitime paralel olarak kadının çalışma hayatını söz konusu edecek olursak daha önce de değindiğimiz gibi Şükûfe Nihal bu meselede taviz vermeyen yazarlarımızdandır. Onun için kadının çalışma hayatına dahil olması topluma karşı bir vazifedir. Bunun yanı sıra kadının karşılaşacağı tüm sorunlar karşısında onu güçlü konuma taşıyan bir durum olması hasebiyle kadına dair tüm meselelerin çözümünde kadının ekonomik bağımsızlığının yer aldığına inanan yazar, kadına çalışması gerektiği konusunda ısrar eder. Diğer yazarlar da Şükûfe Nihal ile aynı görüşe sahip olmalarına rağmen, bu meselede onun kadar ısrarcı değildirler.

Cumhuriyetin kadına seçtiği mesleğin öğretmenlik olması sebebiyle genel itibariyle romanlarda kadına öğretmenlik mesleği uygun görülür. Öğretmenlik, dönemin siyasî ve içtimaî hayatına en uygun meslek olarak düşünülür. Savaşın ardından erkek nüfusun azalması kadınların çalışmalarını gerekli kılmıştır. Buna paralel olarak Cumhuriyet ile birlikte kız çocuklarının eğitimine hız verilmesi öğretmenlere olan ihtiyacı gündeme getirir, ancak tüm bunlar bir tarafa Cumhuriyet ideolojisinin öğretmenlik mesleğine yaklaşımı bu mesleğin ön plana çıkmasında önemli bir role sahiptir. Öğretmenlik mesleğinin idealleştirilmesinde, Cumhuriyet ideolojisinin en sağlam şekilde gelecek nesillere aktarılmasının bu vesile ile gerçekleşeceği düşüncesinin hâkim olmasının da etkisi olmuştur. Romanlarda bu konuyu en detaylı kaleme alan yazar ise Halide Edib'dir. *Vurun Kahpeye* romanında Aliye, Anadolu'ya giden idealist bir öğretmendir. Fakat burada şunu vurgulamak gerekir Aliye gittiği kasabada öğretmen olmanın zorlukları ile değil, kadın olmanın verdiği zorluklarla mücadele eder. Romanların hepsinde öğretmenlik mesleğinin yüceltildiğini, ideal kadının bu mesleğe sahip olduğunu ya da *Ateşten Gömlek* romanında olduğu gibi bir dönem bu mesleği icrâ ettiklerini görmekteyiz.

Öğretmenlik gibi kutsallaştırılan bir başka değer ise anneliktir. Cumhuriyet ideolojisinin ve dönemin yazarlarının anneliği nasıl değerlendirdiklerini

incelediğimizde öğretmenlik mesleğinde olduğu gibi kadına yüklenen misyonun değişmediğini görürüz. Cumhuriyet ile kadının iyi bir eş ve iyi bir anne olması beklenir. Toplum kadının terbiye ettiğini düşünen yazarlar, çocuk terbiyesinde kadının Cumhuriyet ideolojisini öğretmek hareket etmesi gerektiğini ifade ederler. Yazarların annelik duygusuna kadın duyarlılığı ile yaklaştığını görürüz. Özellikle Halide Edib'in *Kalp Ağrısı* romanında annelik duygusunun kadının yüceltilmesi için kullanılması dikkat çeker. Romanın kahramanlarından Azize'nin, dejenere kadın tipini temsil etmesine rağmen annelik vasfına sahip olması ile bir anda romandaki konumunun değiştiğine şahit oluruz. *Kalp Ağrısı*'nın devamı niteliğinde olan *Zeyno'nun Oğlu* romanında ise anne olamayan İstanbullu Zeyno'nun bu durum karşısında yaşadıkları öne çıkarılır. *Sinekli Bakkal*'da ise Rabia, tıpkı *Kalp Ağrısı*'ndaki Azize gibi güçlü bir anne olarak karşımıza çıkar ve o da her şeye rağmen çocuğunu dünyaya getirme kararı alır. Halide Edib'in annelik ile paralel ele aldığı bir diğer husus ise, romanlarında Mevlit'in sıradan bir dinî metinden sıyrılarak kadının doğum hadisesini ön plana çıkaran bir şekilde karşımıza çıkmasıdır. Halide Edib'e göre, insanlığın yaşadığı bu mucizevî durumun yüz yıllardır süre gelmesi ve bunun kadına Tanrı tarafından bir güç olarak verilmesi, kadının anneliğinin kutsal bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple yazar, annelik ile kadının sahip olduğu diğer değerleri ayrı tutar. Dönemin tüm yazarlarının ortak noktası ise geleceğin annelerine olan inançlarıdır. Yazarlar Cumhuriyet döneminin annelerine ve onların yetiştirdiği geleceğe ümit ile bakarlar. Tüm romanlarda ideal kadın ideal iyi bir anne ya da yazarın umut bağladığı geleceğin ideal anne adayıdır.

İdela kadın beraberinde farklı kadın tiplerinin ortaya çıkmasına neden olur. Romanlarda ideal kadının karşısında fikrî yönü kuvvetsiz, düşünmeyen, batılılaşmayı yanlış yorumlayan, bazen ahlâk telakkisi zayıf olan dejenere kadın tipi yer alır. Bu kadın tipi ideal Cumhuriyet kadınına yapmaması gereken şeyleri sunmak için tasavvur edilen kahramanlardır. Yeni kadın bu yolla yüceltilirken dejenere kadın ise roman boyuca küçük görülür ve zaman zaman komik durumlara düşer. batılılaşmanın kontrolsüz bir biçimde devam etmesi yaşanan batılılaşma sürecinin, bir süre sonra devletin arzuladığı ideal şeklinden çıkıp bireysel yorumlamalar ile farklı bir boyut kazanmaya başlamasına sebep olur. Bazı kadınlar yenileşmeyi zahirî yönleri ile değerlendirmeye başlarlar. Batılılaşmayı süs, eğlence ve şahsî arzuları etrafında yorumlayan bu kadınlar, değişimin fikrî yönünden mahrum kalan kadınlar zümresini

oluştururlar. Bu kadın tipine karşı olan yazarlar, eserlerinde ‘dejenere kadın tipi’ olarak söz konusu ettikleri kadınları sert ifadelerle tenkit ederler.

Romanlarda kimi zaman dejenere kadın tipi ile bağlantılı değerlendirilen düşmüş kadın ise iki şekilde karşımıza çıkar. Dejenere kadın tipini temsil eden kadın, genellikle kendi tercihleri sebebiyle düşmüş kadın olarak değerlendirilir. Nezihe Muhiddin’in *Ateş Böcekleri*’ndeki Suzan, Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* romanındaki Kadıköylü Raife düşmüş kadınlardır. Ancak şunu belirtmek gerekir, her dejenere kadın düşmüş kadın değildir. Halide Edib’in *Kalp Ağrısı* romanında Azize, *Zeyno’nun Oğlu* romanında Mesture Hanım dejenere kadınlar olmalarına rağmen ahlâkî yönleri kuvvetli kadınlardır. Her ikisi de eşlerine sadık kalmayı ilke edinerek değişime ayak uydururlar. Kendi isteği ile bulunduğu konumda olan kadın, düşmüş kadın olarak yorumlarken bir erkeğin eliyle, istemeden bulunduğu konumda olan kadın ise düşmüş kadın olarak değerlendirilmez. Örneğin, Halide Edib’in *Zeyno’nun Oğlu* romanında yazar Kürt Zeyno’yu düşmüş kadın olarak kabul etmez. Onun düşüşünün sebebi Hasan olarak görülür ve roman boyunca gelişen tüm olaylardan Hasan sorumlu tutulur. Yine Halide Nusret’in *Sisli Geceler* romanında Mine’yi suçlamadığı, yaşananlardan ötürü Fikret’i cezalandırıldığı dikkat çeker. Aynı yazarın *Gülün Babası Kim?* isimli romanında yazar, Meclâ’yı düştüğü yanlıştan çeşitli sıkıntılar sonrasında kurtarır. Onun suç ortağı olan Tâlât ise romanın sonunda ölümle cezalandırılır. Nezihe Muhiddin’in *Güzellik Kraliçe*’sinin kahramanı Belkıs da yaşadığı fikrî buhrandan yazar tarafından kurtarılan kahramanlardandır.

Yabancı kadın tipi ise romanlarda az yer almakla beraber, farklı sebeplerle söz konusu edilmiştir. Yabancı kadın tipine en geniş yer veren yazar Müfide Ferit’dir. *Pervaneler* romanında yabancı kadınlarla yapılan evlilikler ve yabancı okullarda alınan eğitimin eleştirisini dile getiren yazar, her iki duruma da karşı çıkar. Claire ve Andrée Türk erkeklerle evlenen yabancı iki kadın tipini temsil ederler. Her ikisinin de mutsuzluklarını vurgulayan yazar, bu kadınların şahsında erkeklerin yabancı kadınlar ile yaptıkları evliliklerin getireceği olumsuz sonuçları ortaya koyar. Diğer yabancı kadınlar ise eğitim meselesine dikkat çekilerek misyoner öğretmenler ve okuldaki yabancı talebeler ile söz konusu edilir. Halide Edib, ideal kadını yüceltmek için *Tatarcık* romanında Helen’e yer verirken *Sinekli Bakkal* romanında yabancı kadını yönetimi eleştirmek maksadı ile kullanır. Diğer romanlarda ise bu

kadın tipi karşımıza dadı, öğretmen, hizmetçi ya da Milli Mücadele yıllarında muhalif kuvvetlerin savunucusu olarak çıkar.

Cumhuriyet öncesinde başlayan feminizmin etkisi Cumhuriyet ile farklılık arz eden bir boyuta ulaşır. Bizde feminizm akımının Batı'dan farklı bir şekilde tezahür ettiği görülür. Batı'da kadınların mücadelesi sonucu erkekler karşısında hak arayışlarını ifade eden bu süreç, bizde ise bizzat erkekler tarafından desteklenerek gelişir. Bizde kadın haklarını iyileştirmeye yönelik yapılan çalışmaların, Batı dünyasında karşılığı kadına daha öncesinden verilmemiş, kadın adına yeni kazanımlara karşılık geldiği belirtilir. Cumhuriyetle birlikte feminizm akımının etkisinin farklı bir yönde geliştiğini görürüz. Batı ile münasebetlerin hız kazandığı bu dönemde sosyal, kültürel ve siyasî alanlarda hak kazanan kadınların, daha fazla hak elde etmek için daha çok çalıştıkları ve zaman içinde her alanda eşit haklar ilkesi ile kadının erkekten bir farkı olmadığını ispatlamak için erkeğe benzemeye başlamaları dikkat çeker.

Değişen şartlar kadın ile erkeği aynı ortamda bulunmaya ve birbirleri ile mukayeseye iter. Bu durum karşısında kadın, erkek ile eşit olduğunu ispatlamak için onun yaptığı her işi yapabilme iddiasında bulunur. Bu, kadın için bir gurur meselesi olmaya başlar. Yeni kadın, eski kadın olmadığını ispatlamak, çağın gereklerini yerine getirmek, her alanda eşit olduklarını gösterebilmek amacı ile zaman zaman gücünü aşan sorumlulukları da üzerine alır. Dönemin romanlarını incelediğimizde, genel itibari ile yazarların okuyucularına sundukları yollar erkekleşen bir kadın tipinin ortaya çıkmasına yol açar. Cumhuriyet ile birlikte cinsiyet farkını aradan kaldırmaya yönelik yapılan bu çalışmalar, bazı yazarların takdirini kazanırken kimileri ise bu durumu tenkit eder. Bazı yazarların kadının erkekleştirilmesinde ileriye gidildiğini savunması Cumhuriyet söylemi ile bu yazarların karşı karşıya gelmelerine sebep olur. Erkek tipli kadına Nezihe Muhiddin, Müfide Ferit Tek, kısmen de Halide Nusret dışında diğer yazarlar müspet yaklaşımda bulunurlar. Nezihe Muhiddin, kadının erkekleşmesinde ve toplumda erkeğe yüklenen birtakım özellikleri şahsına çekmesinde ciddi sakıncaların olduğunu savunur. *Güzellik Kraliçesi* ve *Bir Aşk Böyle Bitti* romanlarında erkekleşen genç kızların karşı cins ile yaşadıkları sorunları söz konusu eder. Kadın ile erkeğin rollerinin ayrı olduğunu ifade eden yazar, bu rollerin ayrışma yerine her iki cinsten birleşmesinin toplumda çeşitli sorunlara yol açacağını

öne sürer. *Güzellik Kraliçesi*'nin kahramanı Belkıs, babasının etkisi ile erkek gibi yetiştirilir. Aldığı bu eğitim onun hayatını kolaylaştırmak yerine genç kızı fikrî çatışmalar içerisine sürükler. Onu uyaran ve kendi cinsiyetinin gerekliliklerini yerine getirmesini söyleyen Lâmia, bu noktada yazarın sesi olur. *Bir Aşk Böyle Bitti* romanında ise Meral ısrarla erkek gibi davranışlar sergilemeye devam ederken onu uyaran ise sevdiği erkektir. Suat, Meral'in bu davranışlarını eleştirir ve bir erkek gibi davranan kadınların erkeğin gözünde güçlü, ancak merhamete lâyık olmayan kadınlar olarak değerlendirileceğini belirtir. Bu nedenle romanda Suat'ın Meral yerine Bedia'yı sevdiğini görürüz. Bedia duygusal bir kadınken Meral ise erkek ile mütemadiyen mücadele içinde olan bir kadındır. Tüm bunlardan yola çıkarak yazar, romanlarında erkek tipli kadına yer verse de, bu kadını onaylamaz. Dönemin diğer yazarlarından Halide Nusret'in de bu konuya Nezihe Muhiddin kadar olmasa da mesafeli yaklaştığını görürüz. *Gülün Babası Kim?* romanında Meclâ tüm sporlarda erkeklerden daha üstün muvaffakiyetler elde eden bir kahramanken yaşadıkları ile birlikte başlayan değişim ile bu meziyetlerinin ne kadar ehemmiyetsiz uğraşlar olduğunu idrâk eder. Müfide Ferit Tek ise *Pervaneler* romanında romanın kahramanlarından Behire ile feminizmin genç kızlar üzerindeki etkisini vurgular. Bahire çeşitli sporlarda başarılı bir öğrencidir. Roman boyunca tek amacı 'sportswoman' olduğunu tüm dünyaya ilân etmektir. Bu durum yazar tarafından tenkit edilir ve Bahire'nin boş çalışmalar içinde olduğu vurgulanır. Dolayısıyla eserlerinden örnekler vererek hareket ettiğimizde bu yazarların Cumhuriyet söylemi ile ortaya koyulan kadın erkek eşitliğinin kadının erkekleşmesine yol açan cihetiyle söz konusu edilmesine karşı çıktıklarını ifade edebiliriz. Kadının erkek karşısında kendine has özelliklerini muhafaza ederek hak arama iddiasına devam etmesinin daha doğru olduğunu savunan yazarlar, ne olursa olsun cinsler ayrılığının korunması gerektiğini, aksi halde toplumsal dengelerin değişimi ile kadın erkek ilişkilerinde olumsuz neticelerin ortaya çıkacağını savunurlar.

Dönemin diğer yazarları ise kadının erkek tipli olmasını onun erkek karşısındaki dik duruşu olarak yorumlarlar. Özellikle Halide Edib, *Kalp Ağrısı* romanında kadın kahraman ile erkeği yarıştırmak kadın erkek eşitliğini ortaya koymaya çalışır. Romanın başında Zeyno ile Hasan'ı yarıştıran yazar, Hasan'ın genç kızı geçmesine müsaade etmediği gibi, Zeyno'nun da genç adamı geçmesini istemez. Beraberliklerle biten yarışlar yazarın kadın erkek eşitliğine verdiği önemi gösterdiği

gibi, erkekle yarışan kadının yarışmayan kadına nazaran erkeğin gözünde daha kıymetli olduğunu da ortaya koymak için kullandığı bir yol olarak romanda karşımıza çıkar. Romanda ideal kadın olan Zeyno, Hasan ile her branşta yarışır. Azize ise sadece ‘süs bebek’ olarak yer alan dejenere kadın tipini temsil eder. Bu sebeple Azize Hasan için kıymetsiz olurken Zeyno ise yarışlarda genç adamı zorlaması ile değer kazanır. *Tatarcık*’ta ise Lâle annesine değil babasına benzetilir ve onun da tüm tavırlarında erkeklere özgü haller mevcuttur. *Sinekli Bakkal* romanında ise Rabia, özellikle yaşadıkları karşısında dik duruşu, güçlü çıkışları ile erkek çocuklarına benzetilir ve mahallenin erkekleri tarafından rakip olarak görülür. Şükûfe Nihal’in romanlarından *Yalnız Dönüyorum*’da Yıldız, babasına düşkünlüğü, onun terbiyesini alması ve ona benzemesi ile öne çıkarılır. Yıldız’ın hayatında örnek aldığı isimler de hep erkekler olmuştur. Fahir ağabeyi, babası ve Tevfik Fikret genç kadının fikir dünyasının teşekkülünde etkili isimlerdir. Yıldız’ın hayatında kadınlar silik kahramanlar olarak yer alır. Yazarın *Çöl Güneşi* romanında ise ideal kadın Zehra, erkek gibi olduğu için dejenere kadın tipini temsil eden Müeyyet tarafından eleştirilir. Halide Edib ve Şükûfe Nihal kadının erkekleşmesini doğru bulurken Halide Nusret, Müfide Ferit ve Nezihe Muhiddin ise aksine buna karşı çıkarlar.

Cumhuriyet ile birlikte açılan okullar kadının eğitiminin tartışmasına sebep olur. Bu konu hakkında da yazarların farklı düşüncelere sahip olduklarını ifade etmiştik. Bu konuyu romanlardan örnekler vererek söz konusu edecek olursak; Müfide Ferit Tek’in *Pervaneler* romanında savunduğu, yabancı okulların gelecek nesiller üzerinde zararlı olduğu tezine Halide Nusret destek verirken Halide Edib ise kadının her iki kültürü alması gerektiğini savunarak bu tezin doğru olmadığını iddia eder. Müfide Ferit’e göre, bu okullar kendi ülkeleri için insan yetiştiren birer fabrika hükmündedir ve okulların yetiştirdiği genç nesiller kendi kimliklerinden mahrum, onlara öğretilen kimliğe bürünmüş birer şahsiyettirler. Halide Nusret de *Gülün Babası Kim?* romanında yabancı okullara yatılı verilen kız çocuklarının hürriyet düşüncesi altında öz değerlerinde uzak yetiştirdiklerini söz konusu eder. Halide Edib ise Doğu - Batı kültürünün birleştirilmesi tezinden yola çıkarak yeni nesillerin her iki kültürün zenginliklerinden yararlanabileceğini savunur. Batılı bir eğitimin kişinin kendi değerlerini korumasına mukabil bir zararının olmayacağı, aksine bunun büyük bir zenginlik olduğunu iddia eder ve ideal kadın tasavvurunu bu fikirler çerçevesinde oluşturur. Dolayısıyla Halide Edib ile dönemin bazı yazarlarının bu noktada farklı

düşündüklerini belirtebiliriz. Halide Nusret ve Müfide Ferit erkekleşen kadın tipi mevzusunda olduğu gibi bu hususta da Cumhuriyet söylemi ile çatışma haline girer. Her iki yazar da açılan yabancı okullara ve burada verilen eğitime karşı çıkarken Cumhuriyet döneminde ise bu okullar aracılığı ile kadının batılılaşmanın hızlanacağı inancı hâkimdir. Ancak kısa bir süre sonra okulların zararları görülür ve kanunen bu okullar da Milli Eğitim'e bağlanır.

Dönemin yazarları, her ne kadar bazı hususlarda farklı düşüncelere sahip olsalar da genel itibari ile kadın duyarlılığı ile çeşitli meselelere, temelde ortak noktada buluşarak değindiklerini görürüz. Cumhuriyet'in ardından kendilerine yüklenen misyon ile kadına ait meseleleri değerlendiren yazarlar, bunu gerçekleştirirken savundukları ve inandıkları doğruları gelecek nesillere, romanlarında tasavvur ettikleri ideal kadın kahramanlar aracılığı ile aktarmayı vazife edinmişlerdir. Romanları incelerken yazarların toplumsal meselelere kendi perspektiflerinden bakması dikkatleri çeker. Özellikle yazarların ideal olarak ortaya koydukları birçok roman kahramanının toplumda karşılığının olmadığını görmekteyiz. Halide Edib'in *Sinekli Bakkal*'ında Rabia ile oluşturduğu ideal kadın kahramanının Sinekli Bakkal mahallesinde ya da İstanbul'un herhangi bir mahallesinde karşılığını bulmamız mümkün değildir. Yazara göre Rabia, Doğu ve Batı'nın eğitimini mükemmel bir biçimde almayı başarmış, hayatı boyunca hiç yanlış yapmayan, kendi kararlarını verebilen idealist bir Türk kadınıdır. Fakat ifade ettiğimiz gibi onun bu özellikleri toplumda karşılık bulmaz. Rabia ideal bir kızdır, ancak toplumdaki uzak bir yönü de vardır. O, topluma örnek olduğu gibi toplumun sorunlarına çözüm bulamaz. Rabia, ne Çerkez kadınlarının evliliklerinde yaşadıkları sorunlara ne de çamaşırıcı Ayşe'nin kocası tarafından terk edilip kucağında oğlu ile bırakılmasına çözüm bulamaz. Rabia, romanda sadece olaylara tanıklık eden bir kahraman olarak kalır. Yazar, Rabia ile sadece bu sorunları dile getirme yolunu tercih eder. Genç kadını çözüm bulma noktasında pasif bırakır. Yine *Tatarcık* romanında Lale'nin oldukça farklı bir yaşam biçimi ve yetişme tarzı ile söz konusu edildiğini görürüz. Lâle, ailesi itibari ile Türk toplumunun içinden bir birey olsa da yetişme tarzı ile toplumdaki yabancılaşan bir kimlikle karşımıza çıkar. Lâle'nin yüzü tamamen Batı'ya çevrilmiştir. Onun köye getirdiği yenilikler köylü tarafından gariptir. Halide Edib kadına sosyal mücadelede büyük görevler verir. Bu sebeple her kadının mutlaka bu mücadelede etkin olmasını ister. Ancak bu konuda

kahramanlarının ve yazarın yetersiz olduğunu görürüz. Dolayısıyla ideal olarak ortaya konulan kahramanın ütöpik bir roman kahramanı olduğunu söylememiz mümkündür. Benzer durumla Şükûfe Nihal'in romanlarında da karşılaşırız. *Yalnız Dönüyorum* romanının kahramanı Yıldız, ideal Türk kadını olarak karşımıza çıkar. Anadolu'ya gitmeden önce tüm varlığını onları eğitmek için feda edecek kadar büyük özverilerde bulunan genç kadın, bir vesile ile Anadolu'ya gider, ancak burada Hasan'ın akrabalarının cehaletten kaynaklanan tutumlarına dayanamayıp İstanbul'a kaçır. Yıldız'ın olaylar karşısında pasif kalışı romanın başından sonuna kadar devam eder. Hasan'ın dejenere oluşuna, kendisini başka kadınlarla aldatmasına, çevresindeki insanların toplumsal duyarlılıktan yoksun bir halde sadece eğlence hayatına önem vermeleri karşısında genç kadın sessizliğini korur. Romanda Yıldız'ı eleştiren, ancak sisteme müdahale etmede yetersiz kalan bir kadın olarak görürüz.

Bu dönem romanlarında toplumsal gerçekçilikten uzak bazı özelliklere rastlamanın mümkündür. Bunun sebebi Servet-i Fünûn tesirinin yazarlar üzerinde etkisini sürdürmesine bağlanabilir. Ayrıca yazarların geldiği aristokrat çevrenin onların toplum ile aralarına mesafe koyuyor olması da etkilidir. Ancak şu bir gerçek ki 1923 yılında ilân edilen Cumhuriyet ile birlikte bir anda Cumhuriyet dönemi yazarları olarak karşımıza çıkan bu kadın yazarlar, kadının gelişimi ve değişimi için kendilerine vazifeyi, kabul ettikleri rolü yerine getirmişlerdir. 1940'a kadar bu şekilde kaleme alınan romanlar, 1940'dan sonra II. Dünya savaşının da etkisiyle toplumsal gerçekçiliğin öne çıkmasına sebep olur. Bu romanlar ise 1923'den 1940'a kadar yaşanan süreci değerlendirmemizde önemli role sahiptir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edib, *Ateşten Gömlek*, Özgür, İstanbul, 2006.
- _____, *Vurun Kahpeye*, Özgür, İstanbul, 2004.
- _____, *Yolpalas Cinayeti / Handan*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1937.
- _____, *Son Eseri / Tatarcık*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1939.
- _____, *Kalp Ağrısı / Sonsuz Panayır*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1943.
- _____, *Zeyno'nun Oğlu*, Özgür, İstanbul, 2006.
- _____, *Sinekli Bakkal*, Özgür, İstanbul, 2000.
- _____, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1985.
- _____, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan, İstanbul, 1962.
- AKYILMAZ, Gül, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Göksu, Konya, 2000.
- AMULÎ, Cevadi, *Celâl ve Cemâl Aynasında Kadın, İnsan*, İstanbul, 1996.
- ARGUNŞAH, Hülya, *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*, Akçağ, Ankara, 2002.
- ARIBURNU, Kemal, *Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975.
- AYDIN, M. Akif, "Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler" *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Sosyal Hayatta Kadın*, Yay. Hzl: İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, Ensar, İstanbul, 2005.
- BALCI, Ramazan, *Sarayın Sırları - Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Sarayı ve Harem Hayatı*, Elit, İstanbul, 2008.

BANARLI, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, c. II, İstanbul, 1976.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

BAYRAM, Mikâil, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Damla Ofset, Konya, 1994.

BEYATLI, Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2000.

CANAN, İbrahim, “Hz.Zeyneb’in Hane-i Saadet’teki İş Atolyesi”, *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Sosyal Hayatta Kadın*, Yay. Hzl: İsmail Kurt, Seyid Ali Tüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

CAPORAL, Bernard, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: Ercan Eyüboğlu, Ankara,1982.

CEBECİ, Dilâver, *Divan Şiirinde Kadın*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001.

ÇAHA, Ömer, *Sivil Kadın*, (Çeviren: Ertan Özensel), Vadi, Ankara, 1996.

ÇAKIR, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis, İstanbul, 1994.

ÇETİNKAYA, Ülkü, ‘Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış’, *Turkish Studies*, S.3/4, Summer 2008.

ÇOLAK, Güldane; UÇAN, Lâle, *II.Meşrutiyetten Cumhuriyet’e Basında Kadın Öncüler*, Heyamola, İstanbul, 2008.

CUNBUR, Müjgân, *Osmânlı Dönemi Türk Kadın Şâirleri*, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.

DEMİREL, Hamide, *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken, İstanbul, 1995.

DİZDAROĞLU, Hikmet, *Namık Kemal*, Varlık yay., İstanbul, 1959.

- DOĞAN, İsmail, *Osmanlı Ailesi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- DOĞRAMACI, Emel, *Türkiye’de Kadının Dünyü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- DULUM, Sibel, *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006.
- DÜZDAĞ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, Fatih yayınevi, İstanbul, 1987.
- _____, *Mehmet Akif Ersoy*, Kaynak, İstanbul, 2004.
- ENGİNÜN, İnci, *Halide Edib Adıvar*, K.T.B.Y, Ankara, 1986.
- ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Nedim Divanı*, İnkılâp, İstanbul, 1951.
- GÜLER, Zekeriya, *Kırk Hadiste Kadın ve Aile*, Dizgi Ofset, Konya, 2005.
- GÜRBİLEK, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis, İstanbul, 2004.
- HAYDAR, Aziz, ‘Erkeklerin Hâkimiyeti, Kadınların Aczi’, *Kadınlar Dünyası*, 1Kânun-ı Sani 1921, S. 194.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Edipleri*, Selis, İstanbul, 2005.
- İŞİN, Ekrem, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İletişim, İstanbul, 1995.
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar - Tip Tahlilleri*, Dergâh, İstanbul, 2004.
- _____, *Tevfik Fikret*, Dergâh, İstanbul, 2005.
- KARAHAN, Abdülkadir, *Nef’î Divanı’ndan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

KEÇECİ KURT, Songül, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi – Harem'den Mektebe*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2011.

KURNAZ, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

_____, *Osmanlı Kadın Hareketlerinde Bir Öncü Emine Semiye, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Timaş, İstanbul, 2008.

_____, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken, İstanbul, 2011.

MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim, İstanbul, 2004.

Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, K.T.B.Y., Yay.Hazl : Kenan Akyüz, Ankara, 1988.

_____, *Mukaddime-i Celâl, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1978.

Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri 1*, Benliğim Benimdir!, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

_____, *Bütün Eserleri 1*, Güzellik Kraliçesi, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

_____, *Bütün Eserleri 1*, Boz Kurt, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

_____, *Bütün Eserleri 1*, İstanbul'da Bir Landru, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

_____, *Bütün Eserleri 1*, Ateş Böcekleri, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

_____, *Bütün Eserleri 2, Bir Aşk Böyle Bitti*, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

OKAY, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh, İstanbul, 2005.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş, İstanbul, 2009.

_____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim, İstanbul, 2002.

_____, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008.

OSMANOĞLU, Şadiye, *Babam Abdülhamid Saray ve Sürgün Yılları*, L&M Yay., İstanbul, 2007.

ÖZDAMAR, Ali; ÖZLÜ, Demir, *Beyoğlu 1930*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1992.

ÖZER, İlbeyi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Turuva, İstanbul, 2006.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, c. II, Ankara, 1989.

SAFA, Peyami, *Bir Tereddüdün Romanı*, Ötüken, İstanbul, 1999.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Remzi Kitabevi, Ankara, 2006.

SAVCI, Kemal, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını*, Cihan Matbaası, Ankara, 1973.

SEVİNÇ, Necdet, *Eski Türkler'de Kadın ve Aile*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.

SÜRÜCÜ, Gülsel, *Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası (1908-1914)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008.

Şükûfe Nihal, *Bütün Eserleri 2, Renksiz İstirap*, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

_____, *Bütün Eserleri 2, Yakut Kayalar*, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

_____, *Bütün Eserleri 2*, Çöl Güneşi, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

_____, *Bütün Eserleri 2*, Yalnız Dönüyorum, Hzl: Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, YKY, İstanbul, 2006.

_____, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1969.

TARAKÇI, Mustafa, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık, İstanbul, 2008.

TARLAN, Ali Nihad, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

TAŞKIRAN, Tezer, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

TAŞTAN, Murat, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Milletvekilleri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

TEK, Müfide Ferit, *Pervaneler*, Kaknüs, İstanbul, 2002.

TEKELİ, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim, İstanbul, 1982.

Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, Çağrı yayınları, Hazırlayanlar: Abdullah Uçman, Hasan Akay, İstanbul, 2005.

TOSKA, Zehra, "Tanzimat Kadını", *Tarih ve Toplum*, S.124, Nisan 1994.

ULUÇAY, Çağatay, *Harem*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.

URAZ, Murat, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, Tefeyyüz Kitapevi, İstanbul, 1940.

UYANIKER, Ferhat, *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

ÜNAL, Ali, *Allah Kelâmı Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Define yay., İstanbul, 2007.

WOOLF, Virginia, *Kendine Ait Bir Oda*, Alfa Yayınları, Çeviren: Suğra Öncü, İstanbul, 1987.

YAZIR, Elmalılı M.Hamdî, *Kur’an-ı Kerim Meali*, Pusula, İstanbul, 2006.

ZİHNİOĞLU, Yaprak, *Kadınsız İnkılap*, Metis, İstanbul, 2003.

ZORLUTUNA, Halide Nusret, *Gülün Babası Kim?*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

_____, *Sisli Geceler*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

FOTOĞRAFLARLA KADININ DEĞİŞİMİ ⁵⁵⁵

EK 1

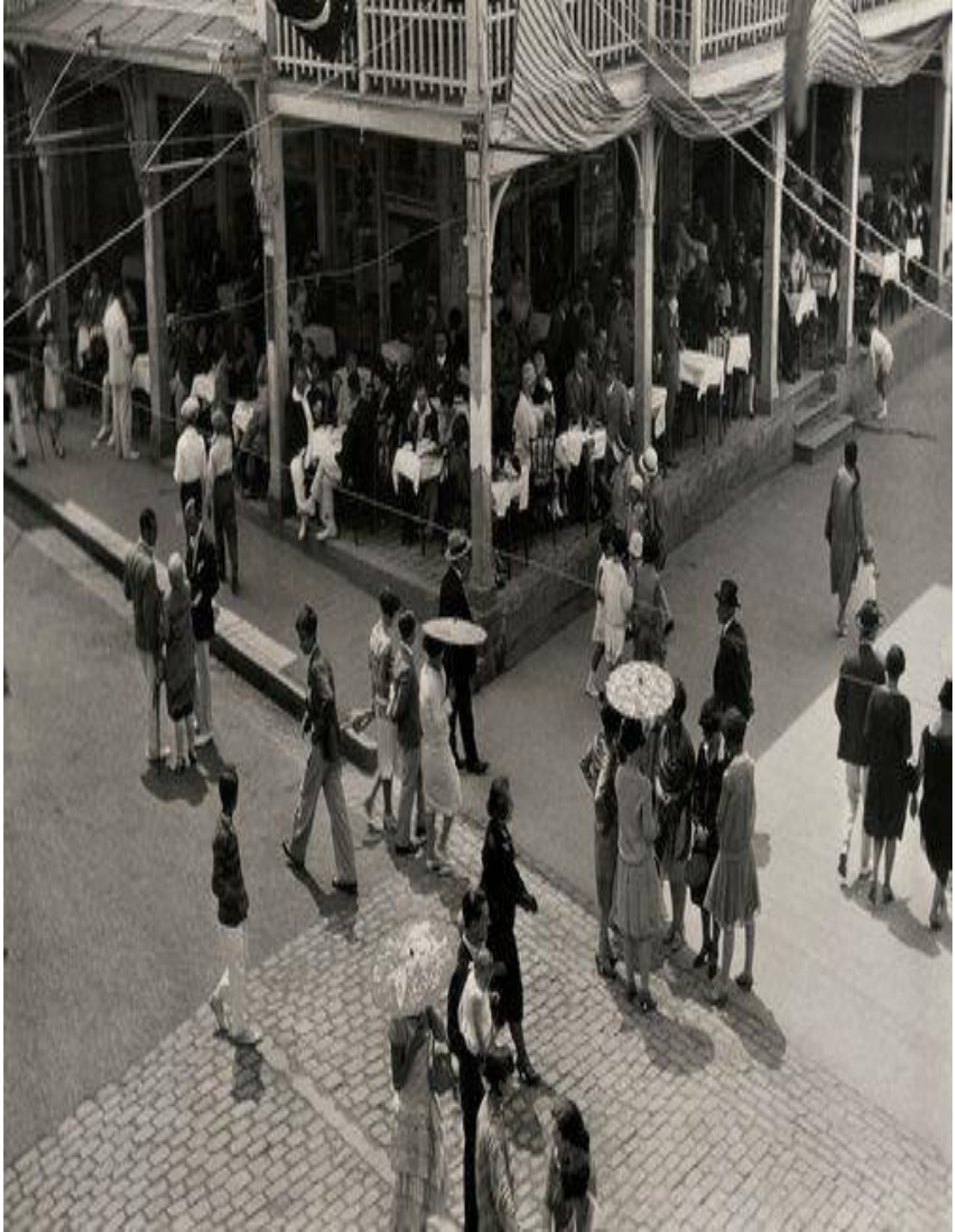

FRAKLI DİN ADAMI

Çekim tarihi bilinmeyen bu fotoğrafta yürüyenler, Atatürk'ün davetlileri. "Kemal Paşa'nın yılda bir ülkenin önemli isimlerini kabul ettiği bir günde, ülkenin önde gelen din adamı bile Avrupa tarzı frak giyiyor" notu düşülmüş arşiv kayıtlarına. Ankara'da çekilmiş fotoğrafta askerler duruyor duvarın dibinde ve bir de araba. Diyanet İşleri'nin ilk başkanı Rıfat Börekçi'nin yardımcısı olan ve daha sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı'nı üstlenen Ahmet Hamdi Akseki önde. En sağda protokol müdürü, arkada kordiplomatik. (Fotoğraf: Kurt ve Margot Lubinski)

⁵⁵⁵ Fotoğraflar, National Geographic Türkiye 10. Yıl Sergisi 123 Yıllık National Geographic Arşivinden, Gün Işığında Çıkmamış Türkiye Fotoğrafları 'GÖRMEDİĞİMİZ TÜRKİYE' 2011, arşivinden elde edilmiştir.

EK 2

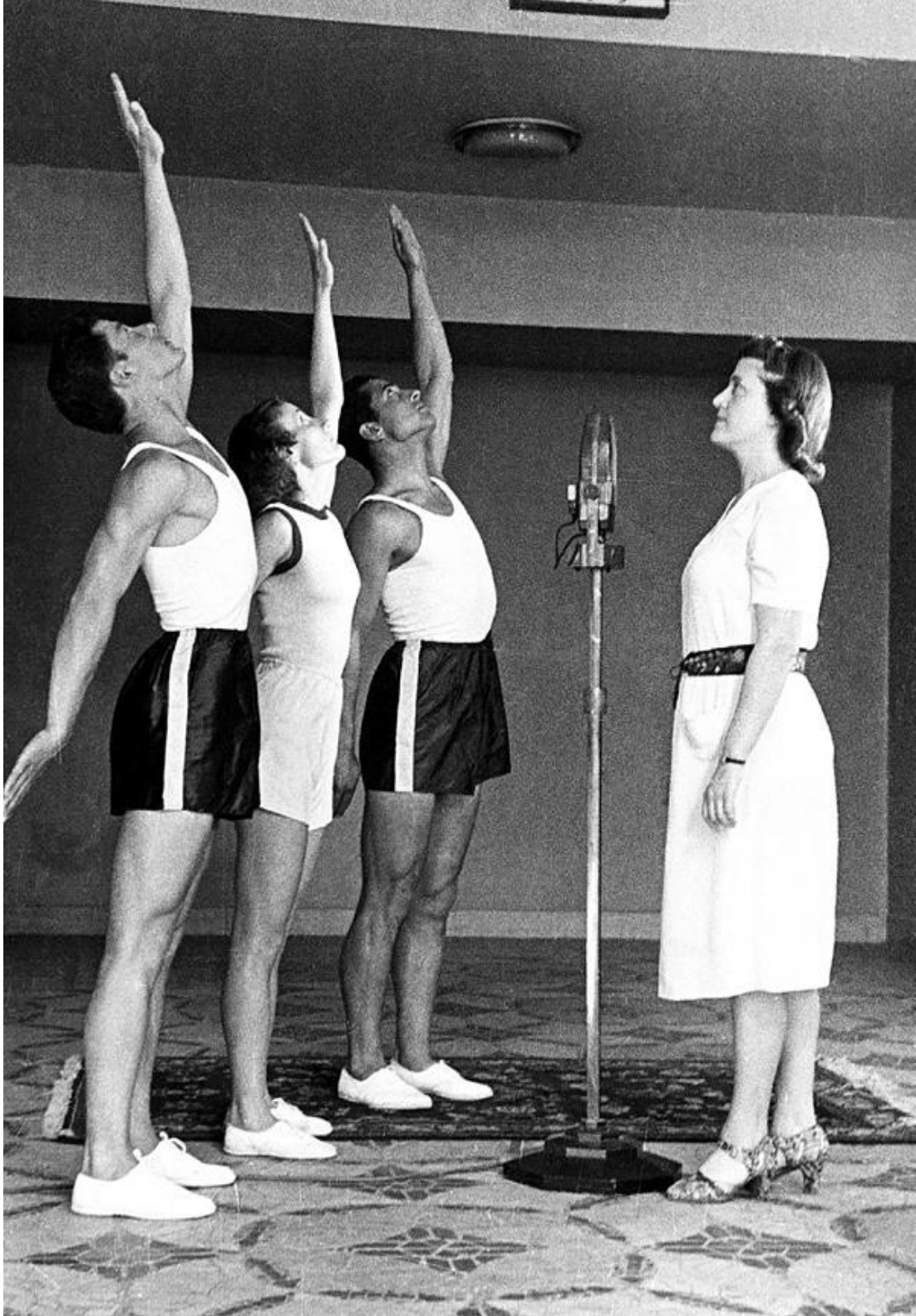
BÜYÜKADA

Yazar Orhan Türker, Prinkipo'dan Büyükada'ya başlıklı kitabında, "...Prinkipo, Osmanlı ülkesinin, yaşam tarzı Batı'ya en yakın, en zengin ve en özgür köşelerinden birisi olmuştur. II. Abdülhamit döneminin son yıllarında, Ermeni, Musevi ve az sayıda Türk ailesinin yaz aylarında buraya akını, adanın Rum karakterini etkilememiştir" diyor. Fotoğrafın çekildiği tarih 1920'lerin sonu. Büyükada o tarihlerde hâlâ kozmopolit nüfus yapısını aynen koruyor. Günlerden cuma. Ada halkı güzel bir akşamüstünün keyfini çıkarıyor. (Fotoğraf: Maynard Owen Williams)

EK 3**DARÜLBEDAYİ KIZLARI**

Yüzlerde gençliğin neşesi. 1930'ların bu gülen yüzleri, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun, o zamanki adıyla Darülbedayî'nin bahçesinden görüntülenmiş. Onlar Darülbedayî'nin oyuncu kızları. Provalara ara verilmiş. Kızlar da bahçede kolkola girip şöyle bir yürüyelim demiş. (Fotoğraf: Kurt ve Margot Lubinkski)

EK 4

RADYODA JİMNASTİK SAATİ

Ortada mikrofon. Bir yanda eğitmen, karşıda sporcular. Komutlar anında yerine getiriliyor. Yıl 1944. Radyoda Jimnastik saati... (Fotoğraf: Maynard Owen Williams)

EK 5

ADALET KÜRSÜSÜNDE KADINLAR

Ankara'da bir duruşmayı gösteren ve 1943 tarihini taşıyan bu fotoğrafın arşiv kayıtlarına düşülmüş resimaltı notları şöyle: Mahkemede cinsiyetler konusunda genelde görülen düzen burada tersine çevrilmiş. Hakim ve savcı kadın. Kâtip ve mübaşir erkek. Türkiye'de kadınlar 1926 yılı ve sonrasında uygulamaya konan özgürlükçü yasalar sayesinde önemli mesleklerde erkekleri büyük oranda geride bırakıyor. (Fotoğraf: George Pickow/ Three Lions, INC.)

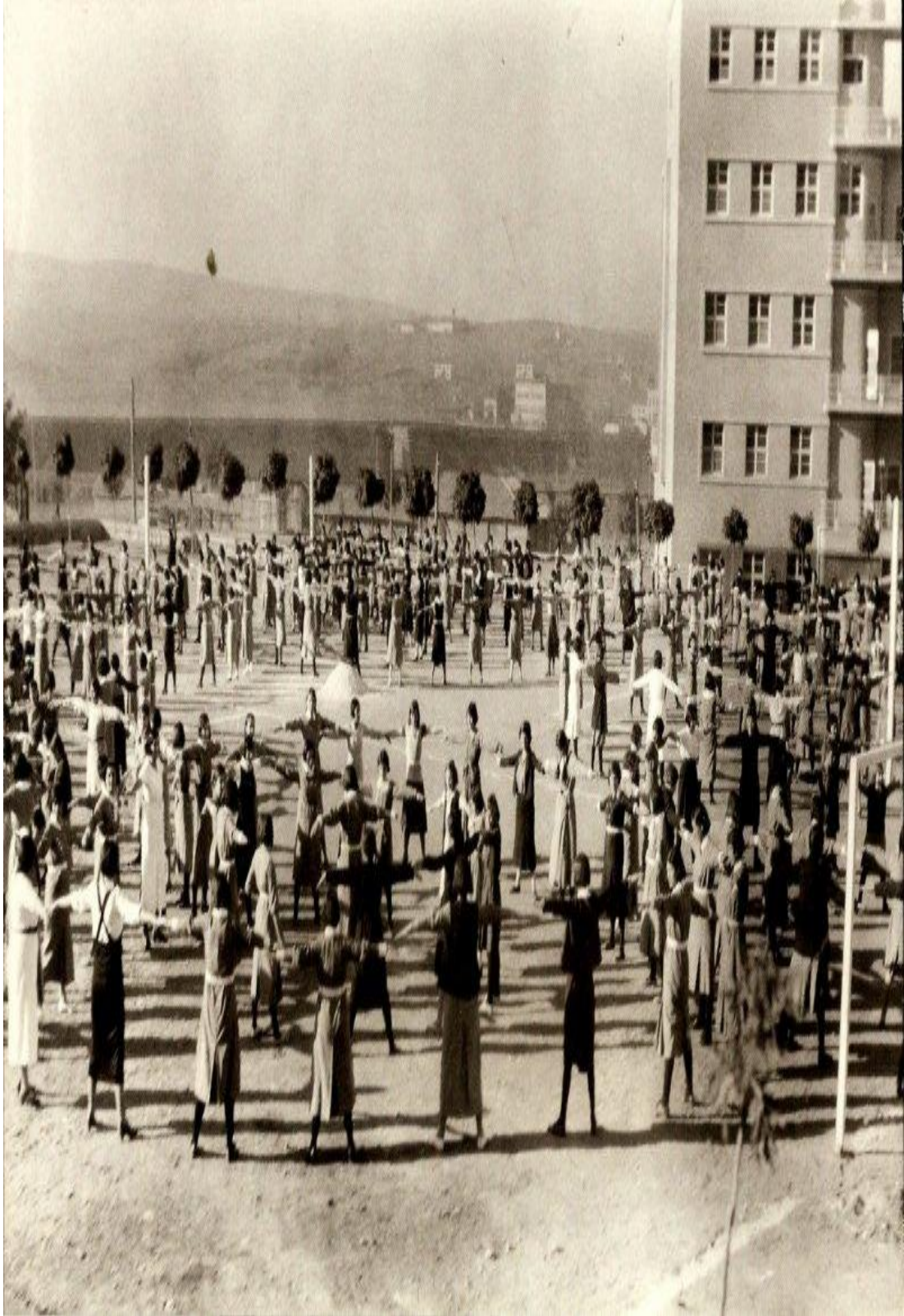
EK 6**JİMNASTİK HOCASI**

1933 yılı, Bursa yakınlarında bir köy. Eğitimci eksikliği nedeniyle köy imamı hem öğretmen hem de jimnastik hocası olmuş. (Fotoğraf: Kurt ve Margot Lubinski)

EK 7**ADA VAPURU PÜFÜR PÜFÜR**

Vapur Galata Köprüsü'nden kalkmış. Boğaz çıkışında, Marmara sularında Adalar'a doğru ilerliyor. Adalar'a doğru ilerliyor. Açık havada püfür püfür yol almak isteyenler için en güzel yerlerden biri, üst güverte. Fotoğraf, kolsuz elbiseye bakılırsa, belli ki yazın çekilmiş. Ama National Geographic arşiv kayıtlarına Kasım 1928'de girmiş. (Fotoğraf: Maynard Owen Williams)

EK 8

KIZ ENSTİTÜSÜ'NDE SABAH

Okullu kızlar sabah egzersizi sırasında. Kollar birbirine değiyor,bacaklar rahat pozisyonunda. Şehir, Ankara. Yer, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün avlusu, yıl 1933. (Fotoğraf: Kurt ve Margot Lubinski)

EK 9**ŞAPKA DERSİ**

Sınıftaki ayna önünde yapılan provada yeni bir şapka modeli İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün gencecik talebeleri tarafından pek beğenilmemiş. Moda, 1930'ların modası. (Fotoğraf: Kurt ve ve Margot Lubinski)

EK 10

ÜSTTE YAYALAR, ALTTA YOLCULAR

Fotoğraf 1937 yılında bir vapurdan çekilmiş. O zamanlar gişeler Galata Köprüsü'nde. Rotalar arasında Moda-Kalamış da var, Adalar-Pendik de. Tarifede 1. ve 2. Mevki fiyatları görülüyor, bugünden farklı olarak. Bir de "giriş" ya da "çıkış" diye bir şey yok o günlerde. Bunun yerine tabelalarda "Girilir" ve "Çıkılır" yazıyor. (Fotoğraf: Bernard F. Rogers, JR.)

EK 11

GÜZELLİK MÜSABAKASI⁵⁵⁶

Güzellik yarışmasında dereceye giremeyen üzgün güzeller ve anneleri... tarih 12 Ocak 1930... bu yılın yarışmasına Beyoğlu esnafı önemli katkılarda bulunacağını duyurmuş “Terziler arasında Kalivrusi Mağazası bir tuvalet dikecek ve kumaşı kendinden alan iki güzele de yüzde 30 tenzilat yapacaktır. Liyon Mağazası, hazır tuvaletlerinden yüzde 40 tenzilat yapacaktır. Kadın perükârlarından büyük bir kısmı da güzellere balo akşamı bilâ bedel baş tuvaleti yapmayı kabul etmişlerdir. Yeni Şark Perükârı'nın Beyoğlu Şubesi iki güzelin saçlarını; Jorj dört kişinin; Berber Mektebi baş muallimi Mister Vili beş kişinin saçını yapacaktır... Suriye Çarşısı'ndan Mihailides iki güzele bilâ ücret bir çift iskarpin; Paçikakis ve mahdumu bir güzele yerli mamulatından bir çift suvare iskarpini hediye edecektir... Foto Süreyya ilk üçün resimlerini çekecektir... Türkuvaz'ın müdürü Purriç tarafından ilk güzele ve ailelerine bir ziyafet verilecektir...”

⁵⁵⁶ Ali Özdamar, Demir Özlü, *Beyoğlu 1930*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1992, s. 78-79.